

રેસાલહા-

એ-

પુરશેદ.

લાઇ ૩ નો.

૨૨.૨.૬૭

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૫૬૫૩ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ રેખાલેખ-૨-પુસ્તક

વિષય સૃષ્ટિ પદ્ય ૪૨૧ : ૪૨

રેસાલહાએ ખુરશેદ.

તેનાં પુરાતન ધાર્મિક ધર્મોળયો,

તેની રાહોરસમ તથા ક્રિયાઓ

અને

કદોમ પારસી તવાશીખના અગત્યના બનાવો.

ભાગ ૩ એ.

લખનાર અને મંડળી તરફથી પ્રગટ કરનાર

ખુરશેદલ એરચલ પાવરી.

કોમલ રૂ. ૫.

ગ્રંથાલય વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
સંપાદક
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
૮૬૫૭

સર ૩૫૮૪૫૬:૧::૬૫

આ પુસ્તક ધી જમશેદજી નક્ષત્રવાનજી પીતીત પારસી આરફનેજ કૅપટન પ્રીન્સિંગ
વર્કસ, નંબર ૧૪૧ લાલબાગ, પરેલ, મુંબઈમાં મી. મેહરજી બેરાંમજી
મીઠાઈવાલાએ છાપ્યું છે, અને દસ્તુર સાહેબ ખુરશેદજી
એરચજી પાવરીએ ગોવાલા ટેકરોડ, મોતીવાલા
મેનસન પાંચમે માળે, આંટરોડ મુંબઈમાં
પોતાને માટે પ્રગટ કરીધું છે.

મારા સરહુમ પેદર

એરવદ એરચલ હોરમલ પાવરા.

જેવણ એક પાકા યોજદાશગર મોએદ હતા

અને

જેમની શાળામાં મોએદી પેશાની મેં તાલીમ લીધી હતી

તે

માનવંત પિતાની પાક યાદગારીમાં ફરજંદ તરીકેની મારી

પવિત્ર ફરજ દાખલ આ પુસ્તક મળ્યાં

માન આથે હું અર્પણ કરું છું.

ખુલાસો.

આ પુસ્તકમાં દીનાધન અને ધરાની તવારીખની જુદી જુદી રીત આપદો ઉપર થયેલાં લખાણોનો સંગ્રહ છે. એક પુસ્તકના આહારના સુંદર દેખાવ કે તેના દલદાર કદ ઉપરથી તેની કીર્તિ આંકવી જોઈએ નહીં, પણ તેમાં અપાયેલા અપક્ષ વિચારો ઉપરથી તેનું મિનતઅસુખીએ તોલ થવું ઘટે છે. પ્રથમ વાંચક વર્ગને સાંકળિયાં તરફ નજર નાખવા એકતેમાસ કરે છું, જે ઉપરથી તે પાછલ અપાવવામાં આવેલી મેહેનતની થોડીખી કદરનો ખ્યાલ આવી શકશે.

હું ઘણા આગલ વધેલા હદખહાર વિચાર ધરાવનારાઓમાંનો એક નથી, તેમજ કોમના પછાત વર્ગમાં પ્રવેશ થયેલી નાપસંદ રસમોનો વખાણનાર ખી નથી, પણ ટોળાની સાચી દીનદારી, બેહેતરી અને તરકકીનો અધ્યક્ષ માર્ગ પસંદ કરનર છું. હું નવા વિચારવાલા કે જુના વિચારવાલા કોઇખી પક્ષને પંપાળનારો નથી. મારા વિચારો મારાં સાચાં અંતકરણનો નત્ર અવાજ છે. આ મારો પ્રમાણિક્ષ એકરાર છે અને તેમાં કટલે દરજ્જે સમ્યાધ છે તે જોવાને ચંચલ વાંચક વર્ગ દરેક શકિતવાન છે. હાથ ધરેલાં લખાણોમાં ધાર્મિક અસહ્યાત જાલવવા, તેને અખંદ રાખવા અને તે ઉપર અમલ કરવા હું ઘણા બાર અને જોશ સાથ બોલ્યો છું.

એમાં લખાણો ત્રણ વર્ગમાં વેહેંચાયેલાં છે. પહેલામાં જરથેસ્તી ધાર્મિક ધર્માગથોનો સમાવેશ થાય છે, બીજામાં દીનની રાહોરવેશ અને રેવાજ ક્રિયાઓ ઉપર વિવેચન કીધું છે અને ત્રીજામાં ધરાનની પુરાતન તવારીખના, અકસર શાહ જમશીદ ની જીંદગી સાથ જોડાયેલા બનાવોનું સુંદર વર્ણન થયું છે.

આ લખાણો ધર્માગ્યાસિઓ માટે લખાયાં નથી. તેઓ સર્વ દીનદાર બાનુઓ અને અહરથોને એક સરખી રીતે વાંચવા લાયક છે અને એમ જ્યારે હું બોલું છું ત્યારે તે મિનત્યાધારે બોલેના નથી. કશીપણ કોળધાળુ સરસાઇનો દારો કાંધા વગર જણાવીશ કે, આ લખાણો કાઇને આડે રસ્તે ઉતારનારાં વિચારોથી ખીલકુલ સ્વચ્છ અને નિરાળા છે. તેમાં “મોબેદ વર્ગનું ખાસ લખણતર” એ નામની વચ્ચન તરફ તથા “મોબેદીનો ઉચ્ચ પેશા” એવા મથાકાંના લખાણ તરફ મોબેદ વર્ગનું કું લક્ષ બેંચુ છું. વળી “દીનદારો અને યકીનદારો”, “દીનદારો અને

બંદગી” તથા “સુકતાદની કીયા શું અમુક અને અખંદ છ?” એ વિષયો વાંચવા ખાસ વ આમને હું ખાસ બહામણ કરું છું. બંદગીની અમત સુધારાને નામે જોઓ ના પાડે છે તે સાહેબોને સુધારાને સાહનાર હોઇને અને સુધારાની જાવણી હેઠળ રહીને ખી આ બાનજીલા ભાઇઓની જીલ ભાંજવામાં હું ખોટા ગણાઇશ નહીં. આજ કામ વચ્ચે કમનસીબે તઅસુખીનું વાતાવરણ હરતી ધરાવે છે અને તેમાં ગમે એવા અંતઃકરણના ઉદગારો તથા અપક્ષ વિચારોને ગરમનસાદ થતો રહ્યો છે. એવા સંજોગો વચ્ચે અધિકારની કાળી વાદલીથી ઘેરાયલાં વાતાવરણમાં આ નખજો અત્યંત લાયક જોર મારી નહી શકે, કે ધટતી અસર નીપજવી નહી ખી શકે. તોપણ કંઈપણ બદલાતી હમેશ વગર કામી તથા દીની બેહેતરીની એકજ નિષ્ઠાથી કામ લેનારે નિરાશ થવાતું નથી. વખત એવો બળવાન છે કે, તે અગ્નિતાનાં અધિકારને લાયક પ્રસંગ મલતાંજ પોતાની પ્રબળ અસર હેઠળ દાખી દે છે અને પોતાની પાછળ જ્ઞાનની રોશનીના મહાન ફેરફારો લેતો આવે છે.

મારાં આગલાં બે પુસ્તકોનાં લખાણોનો દેશાવરોની દરેમહેરોના કેટલાક મોખેદ પંથકીઓએ પોતાનાં લખણોમાં ઉપયોગ કાઢ્યો હું ખુશી સાથ જોઇ શક્યો છું અને થોડાંક દાખલામાં ભૂલો સાહેબોથી તેનો છુટથી ઉપયોગ થતો જોઈ હું બિહદ ખુશી થયો છું.* અને નામ સાથે કામ નથી, હું કીર્તીનો કદી લોભી નથી, સીધી કે આડકટરી કાંઇ ખી રીતે તેનો લાયક થવામાંજ લીધેલી મેહેનતનો સનોપકારક બદલો મલેલો હું સમજું છું.

પુસ્તકના સેવના બાગમાં આવેલાં “વધારા” નાં લખાણ તરફ વાંચનારા સાહેબોનું હું ધેઆન ખેંચું છું. તેમાં જીના કે નવા વિચારવાલા કાંઈખી પક્ષ તરફથી દીનાઇનના બાગમાં જ્યારે જ્યારે હદ કુદાવી જવામાં આવી છે ત્યારે ત્યારે તે પક્ષને હદમાં રહેવા મારા મધ્યમ વિચારો હું બાહાર પાડતો રહ્યો છું તેમજ આ પુસ્તકમાં કામના અમુક વર્ગ તરફથી દીનાઇનના બાગમાં હદબાહાર

* “૦૦:૦૦ તમારાં કેટલાંક આગલાં લખાણો ખી એવીજ ખંતથી આપે રચેલાં છે, જેની નકલ ઓછી શકિતના અથોરનાનો કરે છે. એટલુંજ નહી પણ તેમાંથી ફસતુર મોબિદોએ પોતાનાં લખાણોમાં પાંજીના પાંજી ઉતારી લીધાં છે એ ખીના તમોને મુબારક બની આપવા જોગ છે૦૦૦”

લા. નેક દોઆગો, દારાબ ફસતુર પેરોતન સંજાણા, શંખશ રાજ ૩૫ માહા ૧૬ સને ૧૩૭૧ ચક્રવર્તી.

થતાં અતેશ માટે હું ધણું બોલ્યો છું. વળી મુંબઈનાં સ્થાનીક “કમસરે હિન્દ” પત્રમાં ઇસ્વી ૧૯૦૦ ના સાલથી ૧૯૦૧ ના સેવટ સુધી ઉધરતાં બાળકોને ધાર્મિક કેળવણી આપવાની સૌથી જરૂરની અને પહેલી અગત્યની ફરજના સંબંધમાં જે લખાણો જારી રહ્યાં હતાં, તેમાંનાં યોગ્ય લખાણો પાછલા બાગમાં “વૃધારો” એવાં મથાલાં હેઠળ આ ટકે રજુ કર્યાં છે અને બીજાં વર્તમાન પત્રોમાં આવેલાં લખાણો બીજા જોગવાઈએ હું જાહેર હજુર ધરીશ. આ ચાલુ લખાણોનાં વ્યવહાર પરીણામ તરીકે ઇસ્વી ૧૯૦૧ ના વર્ષમાં મુંબઈમાં “ધર્મની કેળવણી આપનારી કમીટી”ની સ્થાપના થઈ હતી અને પાછલથી તેના સંગીન “રીપોર્ટ” બાહાર પડ્યો હતો. તેની અપક્ષપાત તપાસ લેવા “કમસરે હિન્દ”ના મરદુમ અધિપતિએ આ અદના લખનારને એલતેમાસ કરીધી હતી અને તે ઉપાડી લેવામાં આવી હતી. તેમાં મારા સુધારક પક્ષને ધટીત સુચનાઓ કરવામાં હું પછાત પડ્યો નહીં હતો. તે નુકતે ચીનીએ કેળવણી પામેલા ચુકરથો ઉપર સારી અસર કરીધી હતી અને બાળ કેળવણીના ધોરણ માટે ભારે ચરચા ઉભી કરીધી હતી. આ બાબે મજકુર અધિપતિ સાહેબે મારા તરફ કેટલાંક પત્રો લખ્યાં છે અને ધર્મની ભાષાઓની કેળવણીનાં પિતા મરદુમ શેઈખ ખુરશેદજી ફસ્તમજી કમાલજીએ આ છુપે નામે લખનારની પિછણ અને મુલાકાત માટે પોતાની ખાહેશ દર્શાવી હતી. પણ મોટાઈ નહીં મારવાના કારણે તે મુલાકાત કરવાનું ઉપકાર સાથે ના પાડ્યું હતું.

મારાં આગલાં કેટલાંક જાહેર લખાણો બાબે કેટલાક માનવંત દસ્તુરો, ધર્મ-બાસિઓ અને આગેવાન ગૃહસ્થોએ જે અભિપ્રાયો આપ્યા છે તે જાહેરમાં મુકવા હું મુનાસેબ જોતો નહીં હતો અને તેથી તેઓ બાહાર પાડ્યા નહીં હતા. પણ મારા કેટલાક ભત્રોના આમંદથી આ પ્રસંગે તેઓમાંના યોગ્ય અંગે આપવાની હું રજા લઉં છું. માગીઆ વગર મહેલા આ અભિપ્રાયો મૂકે તે આપનારા માનવંતા સાહેબોનો હું આ ટકે જાહેર આબાર માનું છું.

નવસારીમાં બરખા થયલી “બઝમે રોએ અહુરમઝદ” નાં વ્યવહાર પરીણામ તરીકે તેની કારોબારી કમીટીએ આગલ દીનાઈનનાં પુસ્તકો બાહાર પાડ્યાં હતાં અને આ તેનું ત્રીજું પુસ્તક છે. આ માટે મજકુર મંડળીને તથા તેના કારોબારી-ઓને શાનખી મુબારકબાદી થયે છે.

સાંકેય્યું.

સંકે.

પારસી દખ્ખું	૧
પેશદાદી તથા કયાની નામવરોનાં દખ્ખાં	૩
વંદીદાદમાં વર્ણવેલું દખ્ખુ શું હાલનું દખ્ખુ છે ?	૬
વંદીદાદની પરમદ ૮ મી—એક શુચવાડો એક અપવાદ	૮
દખ્ખ—લાસનો કામચલાઉ ઓરડો	૯
કત—લાસનો કામચલાઉ ઓરડો—હદ દેખાડનારી લીટી	૧૧
દખ્ખ—સુવેલું બચ્ચું જાણનારી ઓરડાનું ગર્ભસ્થાન	૧૧
તવારીખે ઉભો કાધેલો ગંભિર શુચવાડો	૧૩
બુલંદ ગાહ—નામીચી જગા	૧૪
બરતુ—પારસીઓનું એહેરન...	૧૪

પુરાતન પારસી અસ્તોદાન	૧૫
હખામનીશ નામવરોનાં પુરાતન અસ્તોદાનો	૧૬
કુરેશનું અસ્તોદાન	૧૮
દારાયશનું અસ્તોદાન	૧૮
અસ્તોદાનની મતલબ શું હાડકાં જાણવાની છે ?	૨૦
૨૫૦૦—વર્ષ ઉપર અસ્તોદાનમાં થયેલી ગંભિર ગદ્ગતી	૨૧
હાડકાં જાણવાનું મત પાછલું અને પારકું છે	૨૧
હાડકાં ઉભાં થશે કે સુવેલાં ઉભાં થશે ?	૨૨
ત્યારે અસ્તોદાનની અસલ મકસદ શી ?	૨૩
હાડકાં જાણવાં કે ખાક થવા અલગ મુકત્તાં ?	૨૪
૧૫૦૦ વર્ષ ઉપર આ મિકટ સવાલ ઉપર થયેલી જુરતેજી	૨૪

અદુરભજ્જ અને જરથોસ્ત વચ્ચે થયેલી પુલેશ પાસેખ	૨૫
પ્રજ્વલિત શું કહે છે ?	૨૫
અલ્લા હજરત મહમદને શું કહે છે ?	૨૫
મરનારની યાદનું ધાર્મિક ધોરણ	૨૫
મરનારની યાદની મોતેબરી	૨૬
વધારો	૨૭
નાયબ દસ્તુર સંગણા શું કહે છે ?	૨૭
વડા દસ્તુર દારાબજ સંગણા શું કહે છે ?	૨૮
અસ્તોદાનની અસલ મકસદ શી છે ?	૨૮
આપણા હાલનાં કેહેવાતાં દખ્ખાં શું શિખવે છે ?	૨૮
હેવટ પુલાસો	૩૦
જેવી શક્તિ તેવી લાકિત	૩૩
સમાનતા જાલવનાર શિક્ષણ	૩૫
મરનારનો અચુક ઇન્સાફ	૩૬
મરનારની વ્યવસ્થા—મજહબની ખાસ ખુમી	૩૮
હવે બેહેતર શું ? મરણ પાછલની ખાણીપીણી કે કોમી તથા દીની બેહેતરી ?	૪૦

કરીમના કદીમ આતશબેહેરાંમો, યાદગારીના કીરત સ્થંભો	૪૫
કદીમ આતશબેહેરાંમોની ઉત્પત્તિ કયારે અને કાણથી થઈ હતી ?	૪૫
અર્દશીરનો રાજ્ય સુધારો—તેની મુશ્કેલી	૪૭
અર્દશીરની રાજ્યનીતિ—રાજ્ય સંધે મજહબનું જોડાણ	૪૮
નવસારી—તેની વડી દરેબેહેર—તેના વડા દસ્તુર	૪૮
આતશ બેહેરાંમની તખ્તનશીની સાથે જોડાયેલા વિચારો	૫૦

આતશ સાથ બેહેરાંમને શું સંબંધ ?...	૫૧
“પહુલવી” શબ્દ ઉપર નોટ અને નુકતેચીની...	૫૨
આતશની તખ્તનશીની—તેનો અધિકાર	૫૬
કદીમ આતશ—કીર્તિના નમુનાઓ	૫૬
આતશબેહેરાંમ—તેની સાથ જોડાયેલી દંતકથા	૫૭
અર્દશીરનું ખાનદાન—તેનો આલા દરજ્જો	૫૮
આબેદો અને બેહેદીનો, પદવી અને અધિકાર	૫૯
ધરાની બેહેદીનો—તેઓનો મરતબો	૫૯
હિન્દના બેહેદીનો—તેઓનો દાવરનો ઇલકામ	૫૯
નવસારી—તેના પેહેલા દાવર બેહેદીન...	૫૯
ચાંગાશાહી અને પેસ્તાનશાહી સિક્કા	૫૯

હિન્દના અતશબેહેરાંમો,	૬૧
(ફેરફાર, સુધારો અને વધારો).	”
કિયાની તરતીબ	”
વંદીદાદનું ફરમાન—પરગરદ ૮ મી	૬૩-૫
સુકાબ્જો—વંદીદાદની પરગરદ ૬ ઠી	૬૪-૫
આતશનો સોલ રીતનો ઉપયોગ	૬૫-અ
ધરાની કદીમ રસમ	” ”
વંદીદાદની “દાઇત્યગાતુ”	૬૬-૭
દાઇત્યગાતુ શું છે ?	૬૧
આતશપર આજબ અને સવાબનું ધોરણ	૬૨
પુકમનું પ્રમાણ	૬૩
ચબ્દબરદી ૭ થી ૧૦ મી સદી—રવાયતોનો જમાનો	૬૫

નમ્ર અરજ	૬૬
આતશની ચુટણી—તેમાં સ્વભાવિક સુધારો	૬૬
પશુ તરફ દયાભાવ	૬૭
વંદીદાદ અને રવાયત—અસાધારણ ફરક	૬૮
આતશ તરફ ફેદગીરી	૭૪
આદગારી જાલવવાની પુરાતન રીતી	૭૫
હાલનો દીનદાર જરથોસ્તી અને દીનદારી	૭૮
દીનદારી અને દીનદાનેશમંદી	૮૧
દીનદારી અને ચકીનદારી	૮૪
દીનદારી અને કફર	૮૭
પારસીઓમાં પલાતી વેહુમી રસમો (ચમોપત્ર)	૮૨
દીનદારી અને બંદગી, તેની અમત અને અસર	૮૭
બંદગીના પાક ક્લામો—તેમાં થતી ગંભીર ગફલતી	૮૮
શબ્દોદ્ધર્મી આશ લાજુતર	૧૦૬
આફ્રીનગાંનનો દીવામો	૧૦૬

સફે.

આફ્રીનો	૨૦૭
આશિર્વાદ તથા આફ્રીન	૧૦૯
આબેદીનો ઉંચો પેશો	૧૧૧
અંદગીના ગોહરો	૧૧૨
અધર્મી વર્ગ	૧૧૪

દીનદારી અને દીનચાશીદારી	૧૬૬
દીનદાર એટલે શું ?	૧૬૬
દીનચાશીદારી શું છે ?	૧૬૭

દીનદારીનું ખર્ચ રહસ્ય શું ? જરૂરથી ઉંચ ચારિત્ર	૧૧૯
દીનદાર અને દુનિયાદારીનાં બે જોડયાં લક્ષણો	૧૨૦
હવે ખર્ચ ધર્મી કોણ ?	૧૨૨

દીનદાર પારસીઓ અને ડોસ્લાં	૧૨૬
ડોસ્લાં બેઠાં	૧૨૭

	સંકે.
એહેડાં એજ—ડોરલાં અને ડોરલાં તેજ સુકતાદ ...	૧૨૮
ડોરલાંનાં શારીરીક અવયવો ...	૧૨૮
ડોરલાંને પગે પડતું ...	૧૨૯
ડોરલાંને નમાવજી ...	૧૨૪
રવાનતું બાત્યું અને રસ્તા ખર્ચ ...	૧૩૦
ડોરલાંની ઉત્પત્તિ કેમ અને કયારે થઇ ? ...	૧૩૧
એક સદી પછી અનિયમિત ફેરફાર—ડોરલાં બેસાડવાની શરૂઆત ...	૧૩૩
બે યા બઢી સદી ઉપર અપાયેલા ફાર્સી ફટવો—ડોરલાંની બેઠકનો ઉભો થયેલો ખોટો તર્ક ...	૧૩૪
પહલવી શબ્દ “ દુરક ” શું છે અને શું શિખવે છે ? ...	૧૩૬
અસહિયાતની નિર્બળતા અને નકલિયાતનું પ્રબળ થવું. ...	૧૩૭
રેવાયતો શું શિખવે છે ? ...	૧૩૮
હવે દીનજી રૂએ ઘટારત શું ? અસલ કે નકલ ? ...	૧૪૦
ગુલુતું તેજ સોનું ...	૧૪૨
વડાંવડેરાંને પગલે શું આપણે ચાલ્યાં છીએ ? ...	૧૪૪
બેજ ખર્ચો ...	૧૪૬
બેજ ખર્ચોમાં સમાયેલો બેખર્ચ ...	૧૪૭
એક ગંભિર જીલ ...	૧૪૯
ગંભિર પરીણામ ...	૧૫૦
ડોરલાં અને ફરવરદેગાંન ...	૧૫૧
ફરોહરોની આરાધના સાર્વજનિક અને પરમાર્થી છે ...	૧૫૨
શાદી અને ગમીના અવસરોમાં ગંભિર ઘોઠાળો ...	૧૫૩
ફરવરદેગાંનનો મહાન અવસર ...	૧૫૫
હવે આ ગંભિર અવસર કેવી રીતે ગુનરવો થટે છે ? ...	૧૫૭
ફરવરદેગાંન; ફરોહરોની આમદનો ખાસ હુકામ કેવો ? ...	૧૫૮
સેવટ સાર ...	૧૬૨

મુકતાદની ક્રિયા શું અચુક અને અખંદ છે ?	૧૬૫
એકબ ક્રિયામાં અનેક ફેરફાર	૧૬૫
ફરવરદેગાંનના દિયસો કયા અને કેટલા ?	૧૬૫
૧૦ ના ૨૮ કેમ થયા ?	૧૬૫
શાદી અને ગમીના અવસરોની ભેટમભેલ	૧૬૬
૧૦ ના ૬૮ કયારે થયા ?	૧૭૬
રવાંતોને વળાવવાં.	૧૬૬
રવાંતોને વળાવવામાં થતી ભુલ.	૧૬૭
રવાંતોને ભાત્યાંની ભેટ.	૧૬૭
ફરોહરોને ભેટ ધરાતી વસ્તુઓ.	૧૬૭
ભેટ ધરાતી વસ્તુઓનો ગેરઉપયોગ.	૧૬૮
ડોસ્લાંના ભેહેડાં.	૧૬૮
એહેડાં ઇજાવવાં.	૧૬૮
ડોસ્લાં અને મુકતાદ.	૧૬૮
ડોસ્લાંએ પકડેલું ગંભિર રૂપ.	૧૬૮
ડોસ્લાંમાં મરનારની છાત્રી.	૧૭૦
પ્રથમ પંચકનાં દીંગલાં દીંગલી અને પછી મરનારનાં પુટલાં પુટલી. ...	૧૭૧
દારાથરનાં ફરોહરનો સુંદર ચિતાર.	૧૭૪
હિન્દુ મુર્તી પુન.	૧૭૫
ફરદામી પેગાંમખરનો અનુભવ.	૧૭૬
પારસી નકલ કરવાનો પારસી અગ્રસ	૧૭૭
ચંદેર અને ડોસ્લાં—એક સરખાંમણી	૧૭૮
પારસી કબરસ્થાન	૧૮૦
છેવટ બે બોધ	૧૮૧
માફ નાકેશ મત	૧૮૩
પ્રતિમા પૂજક પારસીઓ. (શસ્ત્ર ગોદતારના અધિપતિ)... ..	૧૮૬

સફે.

ધરણી વિષયો—ભાગ ૧ લો	૧૬૦
જમશેદના સોનેરી જમાનાની અભયબીઓ	૧૮૦
અવસ્તાની શાહાદતો	૧૮૦
પેહેલી અભયબી—અરણ્ય પ્રકાશની કુદરતી ખુબ સુરતી	૧૮૨
બેહસ્ત શું છે ?	૧૮૪
બીજી અભયબી—આફતાબી આમદરફતના બે બેગાના બનાવો	૧૮૫
ત્રીજી અભયબી—૩૬૫ દિવસનાં એક વર્ષ બરાબરનો એક દિવસ	૧૮૮
ચોથી અભયબી—જીંદગીના બે અભયબી બનાવો	૧૮૮
પાંચમી અભયબી—જોડ બાળકાનું જન્મ લેવું	૨૦૦
છઠી અભયબી—એક બેદી પક્ષિરૂપી પેગાંબર	૨૦૨
સાતમી અભયબી—કુદરતી ખુબ સુરતીના બે ભવ્ય દેખાવો	૨૦૩
આઠમી અભયબી—આફતાબ, મહતાબ અને સેતારાઓની ગોળ ગર્દેશ	૨૦૪
નવમી અભયબી—જમશેદની જીંદગીના એક મહાન બનાવ	૨૦૫

ધરણી વિષયો. ભાગ ૨ જો.	૨૧૭
જમશેદના જમાનાના અભયબી બનાવો	૨૧૭
બે બેદી પક્ષીઓ—વિશકરીપ્તન અને વીક્રનવાજ	,,
ત્રણ બેગાનાં પેગાંબરો—જમશેદ, વીશકરીપ્તન અને ઉર્વતત નર	૨૨૦
બેજીઆનગાર શત્રુઓ—શિતળ શિઆબો અને જુદમી ઝોહાક	૨૨૪
બે બનાવો—બેહસ્ત અને દોજખ	૨૨૭
અદબોર્જ અને હોમનો રોપો	૨૩૯
રોપો તેની જાતમાં કેવો છે ?	,,
તેની એજમત અને અસર	૨૩૦
નોશદર	૨૩૧

અમર્ગી શું છે ?	૨૩૩
શાહશાહ	૨૨૫
હોમની મેળવણી	"
મેહેર ઇબ્રહિમ હોમ ગાળવાની ક્રિયા કરે છે ।	૨૩૬

ધરાની વિષયો. ભાગ ૩ બે... ..	૨૩૯
જમશેદની છાંદગી સાથે જોડાયેલા બનાવો... ..	"
વરજમ કંઈ	૨૪૧
તપ્તે જમશેદ	૨૪૨
જમશેદી તલેસમ	૨૪૫
હરમે જમશેદ	૨૪૬
જમશેદી નવરૌજ	૨૪૭
જામે જમશેદ	૨૪૮
જમશેદ	૨૪૯
આદર ફરૌગાની તપ્તનશીની	"
આતશની તપ્તનશીની સાથે જોડાયેલા યાદગાર બનાવો	૨૫૦
ખુલ્લાં આકાશમાં આતશની સેતાયશ	"
બધ્યાર બાંધકામોમાં ઇબ્રહિમની સેતાયશ	૨૫૨
શ્રીર્તિપૂર્ણ વિરૂધ આતશની તપ્તનશીની	"
આતશ કદેહો સાથે જોડાયેલી ઉપયોગી સંસ્થાઓ... ..	૨૫૩
ધરાની પર્વતો સાથે જોડાયેલી ધાર્મિક સંસ્થાઓ... ..	૨૫૫
જામે અપ્તર અને આકાશી સફર	૨૫૭
કબ્રોકાઉશની હવાઇ સફર	૨૬૦
હુનરમંદ દેવો	૨૬૨
ખેતીવાડી અને બાગવાની, તેની લક્ષ્યમક છાંદગીપર અસર	૨૬૫

					સર્ગ.
જીંદગીમાં બચાવનાં સાધનો...	૨૬૬
સુખી ધર	૨૬૭
સાદી જીંદગી	”
ક્રિયાના સાદાં સાધનો	૨૬૮
ખેતીની લડાયક જીંદગી પર અસર	”
કુસ્તી—દીનનો કમરબંદ	૨૭૧
ગાલખારો—ફસલી જશનો	૨૭૩
તેઓની ઉત્પત્તિ કયારે થઇ હતી ?	”
ગાલખારો શું ફસલી અવસરો છે ?	૨૭૫
પાંચ ગાહો	૨૭૮
ચાર પેશા—પ્રજાવર્જની વેહેવણી	૨૮૦
હોમ (સોમ)નો અમૃત રસ	૨૮૨
પ્રદાઈ ખુરેહ (ધમ્મરી પ્રકાશ)	૨૮૩
બદી ઉપર ગાલેખી	૨૮૪
એહેરેમનનું છળ કપટ—એક અલંકાર	૨૮૬
પ્રદા સાથ સુલાકાત	૨૮૮
પેગાંબરી દાવો	૨૯૦
ધજદી ફરજને, પ્રદાઈ દાવો !	૨૯૨
જાતજાતની હુનરમંદી અને ખાતખાતની કારીગરી	૨૯૪
સાદો જમાનો અને સાદો વ્યવહાર	૨૯૬
અંશુસ્તરી અને બાબુબંદ	૨૯૭
સુભેમાન અને જમશેદ—એક સરખાંમણી	૨૯૮
જન્મ—મરણના બે સમાન સંજોગો	૨૯૯

અંશની વિષયો. ભાગ ૪ ઠો. ... ૩૦૧
 જમશેદની ઝળકતી કારકીર્દીના જન્મદો, ... ”

	સફ.
મહાન યોજના	૩૦૨
જમશેદને નવું સંસ્થાન પસાવવાના સમગ્ર સમયો	૩૦૩
બાગે બેહેસ્ત	૩૦૪
જમશેદે માણસ અને પશુને અમર્ગી બખરી હતી	૩૦૫
જમશેદે પાણી અને વનસ્પતિને સદા તરાવતવામાં રાખ્યાં હતાં	”
જમશેદનાં રાજ્યમાં સખ્ત ઠંડી વગેરે કુદરતી આફતો નહીં હતી	૩૦૬
જમશેદનાં ‘વર’ સંસ્થાનમાં બાપ અને બેટા સદા જીવાન હતા	”
વસતીવાડીનો વધારો	૩૦૭
અપુર્વ સુખો પાછળ અસભ્ય દુઃખો	૩૦૮
ઇરાનવેજનું વરેખમ કદ કયાં હતું ?	૩૦૯

10

10

10

10

10

10

10

10

10

10

10

10

10

10

10

10

10

10

10

10

વધારો.

- ૧—એક કંઠંગો પારસી રેવાજ. ... ૩૧૩
- ૨—જરથોસ્તી વિદ્યાર્થીઓને ધર્મ કેળવણી આપવાની જરૂર. ... ૩૧૫
- ૩—જરથોસ્તી ધર્મને લગતી કમીટીને એક સુચના. ... ૩૧૭
- ૪—ધર્મ તરફની આસ્થા વધારવાને સલામત માર્ગ કયો? ... ૩૧૮
- ૫—ધર્મ કેળવણીની કમીટીનો રીપોર્ટ—તેની ખુબી અને ખામી.... ૩૨૦
- ૬— ” ” ” ” —ચેતવણીના બે બોલ. ... ૩૨૩
- ૭—ધર્મ કેળવણીની હીલચાલને મળેલો સારો આવકાર. ... ૩૨૬
- ૮—જરથોસ્તી ધર્મ કેળવણી, મી. કામાજી અને જરથોસ્તી
ધર્મની પ્રીલસુપ્રીનો તેઓએ ઉલો કરવા ધારેલો નવો વર્ગ.... ૩૨૭
- ૯—પારસી કોમ—તેની આંજની હાલત—તેનો ધર્મ—અને તેના
ટીક્કાકારો. ... ૩૩૩
- ૧૦—આપણા ધર્મ ભણતરની ખુબીઓ—ખંદંગી એટલે શું?
ખંદંગીના કાયદા શું? ... ૩૪૦

અભિપ્રાયો. ... ૩૪૬ થી ૩૫૮

પારસી દ્રુમ્.

દ્રુમ્, એ ધર્મ સંબંધી ધણો અગત્યનો સવાલ છે, અને એ બાબતમાં આ અદના લખનાર આગમન ખીજા એકમા અભ્યાસીઓએ બારીક જુસ્તેજુ ચલાવી છે અને તેનો એમાં હું બાગ લઇ શક્યો છું. અગર એમાં હું કાંઇખી કરી શક્યો હોતું તો તે એટલુંજ કે, આગલા વિદ્વાન લખનારાઓની પુષ્ટીમાં હું બોલ્યો છું અને એ સિવાય કશું નવું એમાં હું દેખાડી શક્યો નથી.

પારસી આરામગાહને સાધારણ રીતે દ્રુમ્ કહેવામાં આવે છે. જે તેનું લાપક નામ નથી. બલકે ધર્મની રૂએ સેવટની આરામગાહને એ નામે ઓળખવું વાળેખ નથી. એ નામે ઓળખાતું હાલનું બાંધકામ ધર્મનાં ફરમાન સાથે બોલેબોલ મળતું આવતું નથી. સખખ વાંદીદાદમાં દ્રુમ ઉજદએજ અથવા દ્રુમ એ બે નામો જમીનની નીચે ચોતરફથી ચણી લીધેલાં ભોંયરાંનાં બંધીઆર બાંધકામને અર્થે વપરાયું છે.* અને ત્યાં તેને એક જરતોસ્તીએ તોડવા અને તારાજ કરવાની તાકીદ કરવામાં આવી છે (પૃ. ૭, ૪૯ તથા ૫૨) આ દ્રુમનો ખરો ખુલાસો પાછલાં લખાણોમાંખી મળે છે અને તે વાંદીદાદના અસલ અર્થને તદ્દન મળતો આવે છે. એ નામ પેહેલવી દ્રુમક તથા અગાન અને ફાર્સી દ્રુમ અથવા દ્રુમેહ મળે છે. એનો ખુલાસો પેહેલવી શરહેમાં આ મુજબ મળે છે. “અગાન એટલે દ્રુમક—જે જમીનની નીચે ખુરશદ નેગીરસ્ત નહીં યાને આફતાખને જેતું નહીં, આફતાખનાં ફિરજો તેની ઉપર પડે નહીં, એવું દ્રુમ” (૫૦૩-૩૦) અને ફાર્સી ફરહેંગ મુજબ “દ્રુમ એક ભોંયર” છે, કે જેમાં મુદાં મુકે છે.” “દ્રુમ એટલે દ્રુમેહ છે, કે જે મુદાંઓનું ભોંયર” હોય છે, અને સાધારણ રીતે મુદાંની પેટીનેખી કહે છે. અને ખસુસન જગરો (જરતોસ્તીઓ) ધોરાનાં મકાનને કહે છે.” (ખુરદાને કાતે) અવસ્તા, પેહેલવી અને ફાર્સી કેતાબોની આ શાહદતો મુજબ પાર્સી આરામગાહ માટે દ્રુમ્ એ લાપક નામ નથી, પણ અસલ દ્રુમ્ જમીનનાં પેટામાં ચણતર કીધેલાં એક ભોંયરાંનું નામ છે.

આપણે જોયું કે, દ્રુમ જે લાસ મુકવાનાં એક બંધીઆર ભોંયરાંનું અસલ નામ છે તેને પાછળથી કાંઇ વસ્તુ મુકવાનાં બાંધકામનું નામ મળ્યું છે. ચીરઓહ

* આ અર્થ સર્વથી પેહેલાં વિદ્વાન એસ્વદ રોહેરીઆરહએ દેખાડ્યો છે. જહ અંબ આંક પમો કહે ૨૬૦-૨૬૩.

તથા કાજવીનો નામના એ ફાર્સી તવારીખનવીશો લખી ગયા છે કે, પાદશાહ શુસ્તારખે દીનને લગતાં લખાણો દખ્ખેહમાં મુકવા ફર્માવ્યું હતું ! આ તવારીખી લખલામાં જોકે ગણતી થયેલી છે, તોપણ હાં તેની નોંધ લેવાનાં કારણો જણાવ્યા જોગ છે. મુઘલ મુકવાનાં લોંચરાંને મળેલું દખ્ખ નામ મશહૂર હતું, અને અવસ્તામાં દખ્ખનું વિશેષણ ઉલ્લખ્યેજ મળે છે. એ વિશેષણ ઉપરથી ફાર્સી ભાષાનું 'દેજ' નામ નિકળ્યું છે અને તેનો અર્થ કિલ્લો થાય છે. હવે પેહેલવી લખાણો સુજળ ફીઆની શુસ્તારખ અને ખીજા બાદશાહોએ દીન અને તવારીખનાં લખાણોનો સંગ્રહ કરાવ્યો હતો, અને તે લખાણો કિલ્લા જેવાં બચાવવાળાં બાંધકામોમાં મુકાવ્યાં હતાં. એવાં એ બાંધકામો હતાં. એક ગંજેશરખીખાંન અને ખીજું 'દેજે નખીશ્ત' હતું. અને આ એમાં પાછલાને અર્થ દીનનાં લખાણોનો કિલ્લો થાય છે. એ સુજળ દખ્ખનું વિશેષણ ઉલ્લખ્યેજ મળે છે અને તે ઉપરથી નિકળેલાં ફાર્સી રૂપો 'દેજ' અને 'દેજેનખીશ્તનાં' મળતાપણાંને લીધે, પાછલું બાંધકામ જે એક બાદશાહી કેતાખખાનું હતું, અને તેમાં જરતોસ્તી લખાણોનો સંગ્રહ હતો, તેને પરકોમના ફાર્સી લખનારાઓએ લુલથી દખ્ખેહ નામ આપ્યું હતું. એમાં જોકે એ નામોનાં મળતાપણાંને લીધે અનર્થ થયો છે, તોપણ એ ખીના, દીની તથા તવારીખી લખાણોની જળવણી માટે કિલ્લાનું બંધીઆર બાંધકામ, દખ્ખના અસલ અર્થ બંધીઆર બોંચરાંને આડકતરો ટેકો આપે છે.

ઉપલા તવારીખનવીશો સુજળ આ નામીયું કેતાખખાનું શાહ શુસ્તારખના હાથથી ખરપા થયું હતું. તેઓ કહે છે કે “ જ્યારે શુસ્તારખ “ ઇસ્તખરમાં ” આવ્યો ત્યારે ફરયાવ્યું કે તેઓ દખ્ખેહ ખનાવે, અને જ'દ-અવસ્તાની કેતાખોનો સધળો સંગ્રહ ત્યાં બાબાખર મુકે ” (રોજેતુસ સફા) આ પુરાતન પુસ્તકખાનાનાં લખાણના સંગ્રહ બાબદ જુદા જુદા લખનારાઓ નીચે સુજળ હેરફેર હકીકતો જાહેર કરે છે. પ્લીની જ'દ-અવસ્તાના મજહૂર સંગ્રહની ૨૦,૦૦,૦૦૦ વીસ લાખ એત કહેછે. દસ્તુર તન્સર તથા વીરાફનામામાં એ લખાણો ચર્મપત્ર ઉપર અને સોનેરી સાહીથી લખાયલાં જણાવે છે. દસ્તુર તન્સર અને મીરખોન્દ એ બન્ને ઉપલાં લખાણો ૧૨,૦૦૦ બાર હજાર ચર્મપત્રો ઉપર લખાયલાં જાહેર કરે છે. શત્રોઈહાએ^૧ ઇરાન નામનાં પેહેલવી પુસ્તકમાં તેની ૧,૨૦૦ બારસો પરમરદ લખાયેલી કહે છે. તે શુસ્તારખનાં ફર્જનખી જરતોસ્ત સાહેબે લખેલી જણાવે છે અને તેમાં ગચોમર્દથી શુસ્તારખ સુધીના સાત નામીયા પાદશાહોની તવારીખનો સંગ્રહ એકઠો થયેલો

જાહેર કરે છે. આપણી બાબતવાલું દેજેનપીરત નામનું આ કેતાબખાનું શ્રીસના બેકદર બાદશાહ સીકંદરે બાળી નાખ્યું હતું, અને પ્રાચીન વિદ્યા તથા તવારીખનો નાશ કીધો હતો. બીજું, ગંજેશશીખાંન નામનું જે બાદશાહી પુસ્તકખાનું હતું, તે સમરકંદનાં એક આતશબેહેરાંમની દરગાહ સાથે બેડાયલું હતું, અને દીની તથા તવારીખી લખાણોનો બીજો સંગ્રહ એ આતશકદેહના ખમના તરીકે જલવાયવો હતો.

પેશાદાદી તથા કીઆની નામવરોનાં દખ્ખાં.

આપણા આમલા નામવર નિયાગોનોની લાસો શું દખ્ખનશીન થયે હતી ? અગર હોય તો તે શું હાલનાં દખ્ખાં છે ? પારસી તવારીખમાં દખ્ખાનાં પુરાતન બાંધકામોની નોંધ જળવાયલી મળે છે. તેમાં જણાવવા મુજબ ફરેહુન, કેકેઆદ, કેકાઉસ, (અમ્કાસ્થાખ) વગેરે પાદશાહો અને પેહેલવાનો દખ્ખનશીન થયા હતા. એઓમાં કેટલાકોની લાસો દખ્ખ (બોયરા) ની અંદર પેટીમાં બંધ કરીને મુકી હતી, કેલીકને તખ્ત (ધાહાંન) ઉપર મુકી હતી અને કેટલીકને ખુરબોએ લગાવી મુકી હતી (શાહનામું). ઉપલા એક દાખલા મુજબ બંધી તરફથી બંધીઆર પેટી દીનના દુકમ મુજબ ગોયા લાસને મુકવાનું દખ્ખુ છે. લાસને ઠેકાણે પાડવાના દખ્ખ-નશીનીના ઉપલા દાખલા જરતોસ્તી મજહબ ફાહેશ થવા અગવડના છે, તેથી મજહુર નામવરોની લાસોને દખ્ખનશીન થયલી યાને બોયરાંમાં ગાળેલી પાજખી જણાવી છે. પણ નવો મજહબ આશકાર થવા પછી હાલ નામદારોને દખ્ખ (બોયરા) માં દફનાવવાના દાખલા નોંધાયા હોય તો, તે ફસ્તમ, સોહરાખ, જવરજેહ અને દારાએ દારાખના છે (શાહનામું). અને એ નામદારોને દખ્ખનશીન થવાનાં પાજખી કારણો મળે છે. તવારીખ ઉપરથી જણાય છે કે ઇરાનવેજ મુલકના કીઆની પાદશાહ ખુરતાસ્પના જરથોસ્તી ધર્મને પુસ્તપનાહ મક્કી અને બાદશાહી ખાનદાન તથા ઇરાની આંકમે એ ધર્મ જ્યારે અખત્યાર કીધો, ત્યારે જાણુલીઓ નવા મજહબથી નાસજ થયલા જણાય છે. કારણ કે તેઓએ નવો ધર્મ અખત્યાર કીધો હોય એમ તવારીખ માં ધર્મની સત્તાથી સાબેત કરવામાં આવ્યું નથી. અવસ્તામાં ફસ્તમ, સોહરાખ અને કેટલાક ખ્રીસ્ત જવાંમદે જાણુલીઓનાં નામોની શોધ થઈ નથી અને ફરવર-હોન મેસ્તમાં ખ્રીસ્ત નામીયા પુરો સાથે તેઓની નેકનામી અને કીર્તીની યાદ થયતી જણાય નથી. જરતોસ્તી મજહબ જરપા થવા પછી ખ્યઓન દેશનો યજ્ઞદાંપરસ્ત પાદશાહ અમર્સિપ એ ધર્મનો કદો સત્ત થઈ પડ્યો, અને નવા ઉગતા તથા તુરતના નિષ્વત્ત જરથોસ્તી મજહબને દાખી દેશ તેણે ઇરાનવેજ ઉપર ત્રણ ત્રણ મરતમે હુકમ લાગીને ખુનખાર જામ જારી રાખ્યું, જેમાં બાદશાહી ખાનદાન તથા ઇરાની

આશમે નવી દીનને ખાતર મોટા ભોગો આપ્યા હતા. આ બયભીત હુમલાઓ દરમ્યાન ધરાનના બાદશાહોના સહ કરમાનખરદાર, તાજ તરફ વફાદાર અને દેશના રક્ષણદાર દિલાવર જામુલીઓ દીન અને દેશના બચાવમાં બાહાર આવેલા જાણીયા નથી. દીનની પેહેલી નાશકારક લડાઈમાં ફતેહ મેળવી અને ફારેગ થઈને દેશનો બાદશાહ જામુલી જાલિના મેહમાન તરીકે જામુલીસ્તાન જતે ગયો હતો, અને નવી દીનની ખુખીઓથી જામુલીઓને વાકેફ કરવાની અને તેઓને પોતાના વિશ્વાસમાં લેવાની કોશિષ કીધી હતી. પણ પાદશાહ એ નેમમાં ફતેહમંદ ઉતરેલો જાણીયો નથી. સખખ બાદશાહને દેશ બહાર દુરદરાજ નિકલેલો જોઈને, રૂઝનતન અસ્પંદીઆર નજરકેદ થયેલો જાણીને અને આ શુરવીર શાહજહાની ગેરહાજરીનો લાભ લેઈને શત્રુએ દેશ ઉપર બીજો જામુન હુમલો કીધો જેમાં પેગામખર સાહેબ જરેતોશત અને શાહનો ખુખેર્ષ પેદર લોહોરાસ્પ જાનથી બેળાન થયા હતા. શાહજહાનો હોમાય, બેહેઆફ્રીદ દુસ્મનને હાથ લુટાયાં હતાં તથા ગુસ્તાશપના નખીરા નુશઆજરે પોતાનાં નામથી ખરપા કીધેલું આજરેનુશ નામનું નાખીયું આતશ-કંદેહ તારાજ થયું હતું, જેની નાખુશ ખખર ઘોડેસ્વાર થયેલી એક બહાદુર બાતુથી બાદશાહને મળતાંજ તે મંજલ દર મંજલ કાપતો ધરાન તરફ દોડ્યો (શાહનાયું વગેરે). આ વેળા સીસ્તાનના એ શુરા સરદારોની દસ્તગીરી એકે બણી કીમતી થઈ પડત, તોપણ એક બળવાન શત્રુના બયભીત ધુજારાના આ ધુરા ઐયાંમમાં, દેશ અને દીનની સેવા ખાતર જામુલીઓએ પોતાનાં બાજુ બળનો ઘોડોબી ઉપયોગ કીધો નહીં અને દેશના બચાવમાં પોતાનો ઘોડોબી હિરસો આપ્યો નહીં. આ ઉપરથી જાણાય છે કે, જુનો યજ્ઞપરસ્તી મજહબ માનનાર જાલ જામુલી તથા તેના બહાદુર બેટા અને નામવર નખીરાઓની નવા ધર્મ તરફ પસંદગી ઉતરી નહીં હોતી અને તેઓએ એ ધર્મ અખત્યાર કીધો નહીં હતો, જેથી તેઓની લાસો જરતોસ્તી ધર્મનાં કરમાન મુજબ ખુશોદનેગીરશન થઈ નહીં હતી, પણ “પાદશાહોના તરીકા મુજબ” ચણેલાં કોઈયરો અને પેટીઓમાં દખ્ખનશીન થઈ હતી. વળી નવો મજહબ ખરપા થવા પછી દખ્ખનશીન થવાનો બીજો દાખલો હખામતી વંશના છેલ્લા કમનસીબ બાદશાહ દારાએ દારાખનો છે. આ તવારીખી દાખલામાં સમાયળી સમ્યાઈનું સ્વાભાવિક કારણબી આપણે જોઈ ચકીએ છીએ, અને તે પરકોમના એક માહાન પુરૂષના હાથથી દારાની લાસની અબવસ્થા થવાની કમનસીબ સર્જતનું છે. આપણે પાછળ અસ્તોદાંન એવાં મજાખાંથી શરૂ થતી બાબતમાં જોઈશું કે; આપણા નામાંકીત હખામતી વડવાઓ લાસોને અબવ-મંજલ પોદોઆશવામાં જરતોસ્તી ધર્મનાં કરમાન ઉપર અમલ કરી ગયા છે. તેઓ

દીનના હુકમ મુજબ મુલેલાંની લાસોને માંસદારી પ્રાપ્તિએ પાસે ચાસી કસવતા હતા. અને ત્યાર પછી તેનાં હાડકાં અસ્તોદાંનોનાં બાંધકામો બનાવી તેમાં મુકતા હતા. અને તેપણુ એજ નામીયાં ખાનદાનનાં એક સાદાનસાહેબ શાખને દખ્ખનશીન થયલું જાહેર કરવામાં આવ્યું છે. એતું કારણુ આ મુજબ મળે છે. તવારીખ મુજબ ખ્રીસના અછત પાદશાહ સીકંદરે ધરાન ઉપર ચઢાવ કરી દારાને હરાવ્યો, જેથી તે નાદાસભાગમાં પડ્યો. તેને નાદાસભાગ કરતો જોઇ એક મેસીડાન્યન સરદારે તેનો દુખાસો પકડી તેને દાર ચાચો અને તેની લાસ સીકંદરને હવાલે કીધી, જેને તેણે બાઆબર દખ્ખનશીન કીધી હતી. આ મુજબ કમતામેના શાહા દારાની લાસ હમદીન પારસીઓને હાથ રહી નહોં હતી, પણ તેનો કબજો સીકંદરને હાથ ગયો હતો, જે એક જુદીન પાદશાહ હતો અને તેણે “દારાને માટે દખ્ખુ બનાવીને અને તેમાં તેનાં બદનને ખુશખોએ લગાડીને મુકયું” હતું અને તેનો દરવાજો બંધ કરી લીધો હતો” (સાદનામુ). ઉપર વર્ણવેલાં આ સથળાં દખ્ખમાં કાઇજ નહોં પણ અવસ્તા, પેહેલવી શરેહ, દારસી ફરહંમ અને પારસી તવારીખ મુજબ બંધીયાર બોયરાં હતાં અને તેનો દરવાજો બોયરાં યા પેટીનું ઢાંકણું હતું.

હવે એ દખ્ખમાં હાલનાં આપણા સાધારણુ નામે એલખાતાં દખ્ખમાં તે હતાંજ નહોં, અને તેને હાલનાં દખ્ખમાં સાથે બેળા નાખવાંથી જોઇતાં નથી. કારણુ એ બન્નેની બાંધણી અને લાસ દફનાવવાની રીતમાં મોટો તફાવત પડે છે. હાલનાં દખ્ખમાં અદના કે આલા તમામ જરતોસ્તી લાસો જ્યારે એકજ જગાએ એકઠી તથા ખુશી-ઉંઘાડી મુકવાનાં બાંધકામો છે, ત્યારે પુરાતન દખ્ખમાં એથી જુદીજ કીસમનાં હતાં. જેમ ખ્રીસ્તી કે ઇસલામી કબરસ્તાનો કે ધોરસ્થાનોમાં દરેક માણસની અકેક અલાહેદી કબરો બનાવી તેમાં લારોને જુદી જુદી જુમીદાહ કરવામાં આવે છે, તેમજ ફરેદુન, કેકાઉસ, દારા વગેરે દરેકને માટે જુદાં જુદાં દખ્ખમાં (બોયરાં) હતાં, તેથી તે હાલનાં દખ્ખમાં નથી. આગલા જમાનામાં એકલા ધરાનીઓજ નહોં, પણ એક વેળા યાહુદી, ઇજીપ્શયન * અને બીજી પુરાતન પ્રજાઓ લાસોને બોયરાંઓમાં ગણતી હતી અને એ રીતે તેઓમાં જુદાં જુદાં નામો અપાયલાં હતાં. જેમ હાલમાં તેમજ આગલા વખતમાં લાસ દફનાવવાની અનેક રીતો હતી, તે સથળાંઓમાં બોયરાંમાં ગણવાની રીત સૌથી ઉત્તમ અને ઉત્ક્રામણી ગણાતી હતી. અને અકસર અમીર-ઉમરાઓ તથા રાજા પાદશાહોની

* ઉજીપ્શન જમનહેર પીરેમીડો કહેજ નહોં પણ લાસો મુકવાનાં બોયરાંમાં પુરાતન બાંધકામો છે.

લાસે ઉભામ કારીમરીથી અણતર કીધેલાં ભોંયરાંઓમાં ફાટતી હતી. આ ફટીમાં આખલા વખતમાં તોફાન પૂરું ઉઠ્યું અને મોઢાં મનાતી હતી, સોમણ દખ્ખન-શીવની એ ફટીને જરતોફતી મળકમે આશય વિધાના નિયમોનો ભંગ કરનારી, જનમુખાકારીમાં અલબ કરનારી અને સ્ત્રીને અતર બહેર કીધી છે.

વંદીદાદમાં વર્ણવેલું દખ્ખન શુ હાલનું દખ્ખન છે ?

અવરતાની અંદરની ગવાહીએ ઉપરથી જણાય છે કે, વંદીદાદમાં વર્ણવેલું દખ્ખન હાલનું દખ્ખન નથી.

વંદીદાદની ૭ મી પરગરદમાં લાસને ભૂમિદા કરવાના ત્રણ પ્રકારો મળે છે, અને એ પ્રકારો માણસ જાતની મહાક્રાંતિ સ્થિતિના પ્રમાણ ઉપરથી થયેલા છે. અદના માણસો મયસર નહીં હોવાથી લાસને જમીનપર ખુદશી નાંખતા હતા, મધ્યમ કીવાળાંઓ જમીનમાં ખાડો ખોદી લાસને ડાટતા હતા, અથવા ડાટીને તેની ઉપર બાંધકામ (કબર) કરી લેતા હતા અને અમીર ઉમરાવો ઉકમાઇ સાથે જમીનની અંદર ચોખ્ખુથી બાંધકામ બાંધકામનું દખ્ખન (ભોંયર) બનાવી તેમાં લાસને ગાળતા હતા. વંદીદાદમાં ભૂમિદાના જેમ ચોક્કસ પ્રકારો મળે છે તેમજ તેથી નિપજતાં તુકસાનકારક પરિણામનું વધતું ઓછું પ્રમાણથી જણાવેલું છે, અને તે સુખશાંતિ વિધાના નિયમ ઉપર રચાયેલું છે. કોઇમી જાતની સંભાળ કે સાવચેતી વગર જમીનની સપાટીપર લાસ નાંખી મુકવાથી જે ખરાબ પરિણામો નિપજે છે, તે કરતાં વધારે ખરાબ દરેલી લાસથી અથવા ડાટીને તેના ઉપર બાંધકામ કરવાથી નિપજે છે, અને સ્ત્રી વધારે ખરાબ પરિણામ દખ્ખન યાને જમીનનાં પેટાંમાં અણતર કીધેલાં ભોંયરાંથી નિપજતું બહેર કીધું છે. વંદીદાદમાં ભૂમિદાદની અપવિત્ર જમીનને પાક થવાની જુદી જુદી મુદતનું જે પ્રમાણ જણાવેલું છે, તે ઉપરથી મળકુર તુકસાનકારક પરિણામો ઉપજાવવામાં આવ્યાં છે. દાખલા તરીકે મુદ્દાને બેદરકારપણે જમીનપર નાખવાથી તે જમીન એક વર્ષ (ફ. ૪૫—૪૬), મુદ્દાને દરેલી જમીન ૫૦ વર્ષ (ફ. ૪૭—૪૮) અને લાસને દખ્ખનમાં ગાંધેલી જમીન, લાસ તદ્દન ખાક થઇ જવા પછી પાક થાય છે (ફ. ૪૬—૫૦). હવે વંદીદાદમાં વર્ણવેલું દખ્ખન હાલનું દખ્ખન હોય તો, તેનાં કરતાં મુદ્દાને બેદરકારપણે જમીનપર ફેંકવા કે ઢાટવાનું વધારે બેદરતર જણાવું જોઇએ. વળી વંદીદાદમાં જણાવેલું દખ્ખન હાલનું દખ્ખન હોય તો, જમીનપર મુદ્દા ફેંકી દેવા કે ઢાટવાની ઉપલી બેઠ રીતો કોઈપણ કાલની કેલેજની દખ્ખનશીની ફક્ત વધારે અતર અણતર જોઇએ, પણ તેમ હોતું નથી, એમાં જે મોટા સમજ ફેર થયેલો છે તે પાછળ આખો જાણસીયું.

બીજું, લાસ ઠેકાણે પાડવાના બુદ્ધા બુદ્ધા પ્રકારે મુજબ વંદીદાદમાં બુદ્ધા બુદ્ધા ધાતુ ઉપરથી નિકળેલાં ક્રિયાપદનાં બુદ્ધાં બુદ્ધાં રૂપો મળે છે. ૭મી પદગરદમાં લાસને પાણીમાં હોમાવવાને કૃષ્ણર (ફ. ૨૫) અને આતશમાં નાખવા માટે બી કૃષ્ણર મળે છે (એજ). વળી લૂમિદાહના પ્રકારોમાં લાસને જમીનમાં દાટવા અથવા દાટીને તેની ઉપર કબર કરવા નિ-કંત (ફ. ૪૭) દીનની શરિયતથી ઉત્તરી રીતે સાધારણ જમીન ઉપર લાસને નાખી મુકવા નિ-ધા (ફ. ૪૫) અને લાસને દખ્ખમાં વાને જમીનનાં બિતરમાં ભોંયરાંતું ફરતું બાંધકામ કરી મુકવા માટે બી નિ-ધા મળે છે (ફ. ૪૯) પણ દીનની શરિયત મુજબ લાસને મુશંદનેગીરશન કરવા અને લાસ ખવાઇ જવા પછી તેનાં હાડકાંને એલાહેનાં પાડીને અસ્તોદાનમાં મુકવા માટે નિ-દથ મળે છે. (પ.૬, ફ. ૪૪ તથા ૪૯). હવે વંદીદાદમાં વણુવેલું દખ્ખ હાલતું જ દખ્ખું હોય તો તેને માટે ક્રિયાપદનાં બે બુદ્ધાં રૂપો નહાંબ મળવાં જોઈએ, અને જ્યારે દીનનાં ફમાનથી ઉલટાં દખ્ખ માટે નિ-ધા અને દીનના દુકમ મુજબ મુશંદનેગીરશન થતા લાસ માટે નિ-દથ મળે છે, ત્યારે એ બે બુદ્ધાં રૂપો વચ્ચેનો તફાવત મુદ્દો સમજી શકાય છે. અને તે લાસની બે રીતની મુદ્દી બુદ્ધા વ્યવસ્થાને લગતો છે. માટે વંદીદાદે વણુવેલું દખ્ખ હાલતું આપણું મુશંદનેગીરશનની રહીવાલું દખ્ખું નથી.

ત્રીજું, વંદીદાદમાં બિતર ભોંયરાં માટે દખ્ખ ઉફદએજ અને દખ્ખ એવાં બે નામો મળે છે. એ બેમાંનાં આગલાં નામ સાથે જોડાયેલું ઉફદએજ દખ્ખતું વિશેષણ છે. હયાં આ બે નામોના સંબંધમાં વધારે તેહેકીક થવાની જરૂર છે. વંદીદાદમાં દખ્ખ ઉફદએજ ત્રણ વાર મળે છે અને દખ્ખ સાત કે વધુ વાર મળે છે. હવે આપણે જોઈશું કે એ બે નામો બે બુદ્ધા બુદ્ધા અર્થોમાં વેંહેંચાયલા છે, કે તેઓ બન્ને એકજ મતલબ ધરાવે છે. પ્રથમ એ બન્નેથી નિપજતાં પરિણામો તપાસીશું. પેહેલું, લાસને દખ્ખ ઉફદએજમાં મુકવાથી જમીન નાખુશ રહેછે (પ.૩, ૯) બીજું, તેને તારાજ કરવાથી જમીન ખુશહાલ થાય છે (પ.૩, ૧૩) અને ત્રીજું તેમાં લાસ ગાળવાથી દેવ-દરજ (દુઃખદર્દ) નો ઉપદ્રવ વધે છે (પ.૭, ૫૫—૫૬). હવે આપણે જોઈશું કે દખ્ખ ઉફદએજથી નિપજતાં ઉપલાં ત્રણ પરિણામોમાંથી સીધી રીતે બે અને એ બેનો સાર લેતાં ત્રણ પરિણામો દખ્ખથી નિપજતાં જાહેર કાષાં છે. પેહેલું, દખ્ખને તારાજ કરવાની તાકીદ કરવામાં આવી છે (પ.૭, ૪૬—૫૨) અને બીજું, તેમાં લાસ મુકવાથી દેવ-દરજ (દુઃખ-દર્દ) નો જોશા ખોશક તૈયાર થાયછે અને કેટલીક જગતની તાપ તથા બીજા રોગોનો ઉપદ્રવ વધે છે (પ.૭, ૫૭—૫૮). એ મુજબ દખ્ખ તારાજ થવાથી

સ્વભાવિક રીતેજ જમીન ખુશહાલ થાય છે. મનકુર દાખલા દેખાડે છે કે વંદીદાદમાં દુષ્કર્મ ઉજાડાએજ અને દુષ્કર્મ એ બે નામ બે જુદી મતલબે વપરાયલાં નથી પણ એ બન્નેથી નિષ્પન્નતાં પરિણામો એક સરખાં નાશકારક જાહેર થયાં છે. આ ઉપરથી બે સિદ્ધાંતો કાઢી શકાય છે. પેહેલું, વંદીદાદમાં જ્યાં જ્યાં એ બે નામો વપરાયલાં હોય, ત્યાં ત્યાં તેને હાલનાં દુષ્કર્મ સાથે બેળવાં જોઈતાં નથી અને બીજું, હાલની આરામગાહોને દુષ્કર્મોને નામે ઓળખવી બી વાળેજ નથી.

ચોથું, વંદીદાદમાં દુષ્કર્મને તારાજ કરવાની જ્યાં તાકીદ ફર્માવી છે, ત્યાં તેના આપતું જે પ્રમાણુ દર્શાવેલું મળે છે, તે એક માણસના માપ કરતાં વધારે નથી. ત્યાં મુવેલાંનાં સ્થરિરનાં કદનાં પ્રમાણુ બરાબર દુષ્કર્મ તારાજ કરવા કહે છે (૫૭, ૫૧). હવે વંદીદાદ દર્શાવેલું દુષ્કર્મ હાલનુંજ દુષ્કર્મ હોય તો તે એક માણસના કદ બરાબરનું હોતું જોઈએ. વંદીદાદનું દુષ્કર્મ એક માણસનાં કદ બરાબર જ્યારે પાંચ કે છ શીટની લંબાઈ અને બે કે ત્રણ શીટની પોહોળાઈ જેટલું હોય છે, ત્યારે હાલનાં કેહેવાતાં દુષ્કર્મમાં પચાસથી પોણાસો શીટની લંબાઈ પોહોળાઈનો બોહોળો વિસ્તાર ધરાવે છે. આ ઉપરથી આપણે વગર શકે સાબેત કરીશું કે વંદીદાદનું જે દુષ્કર્મ તે હાલનાં દુષ્કર્મમાં નથી પણ તેઓ પરકોમનાં કબરસ્તાનો અને ધોરસ્તાનો મિસાલ મુવેલાંની એકેક એલાહેદી લાસોને દર્શાવવાનાં ભેયાંશોનાં જુદાં જુદાં ખાંધકામો છે.

વંદીદાદની પરગરદ ૮ મી—એક ગુચવાડો—એક અપવાદ.

વંદીદાદની ૮ મી પરગરદમાં મુવેલી લાસના સંબંધમાં એક એવો સવાલ મળે છે કે:—“ઝડના હાંયા તબે અથવા તો લાસનાં ઢાંકણુ ઉપર (એટલે લાસ ઉગેલી જગ્યાએ) જ્યારે કોઈ કુતરો અથવા માણસ મરી જાય ત્યારે આજે કે જે માજદયસ્તો તેઓ કેમ કરે (અથવા શું કરે)?” એના જવાબમાં કહે છે કે:—“ત્યારે હોરમજદે કહ્યું કે (તે માજદયસ્તો) દુષ્કર્મ શીધે (તથા) તે દુષ્કર્મ તૈયાર કરે (અથવા બનાવે)” (૬. ૧-૨).*

ધર્મ સંબંધી આ ધણો અગત્યનો પણ બિઠક સવાલ આપણને મોટા ગુચવાડામાં નાંખે છે. વંદીદાદમાં દરેક દાખલામાં દુષ્કર્મ બનાવવાનું તદ્દન મના કરવામાં આવે, તેથી નીષ્પન્નતાં નાશકારક પરિણામો વિમતવાર દર્શાવવામાં આવે, ખાંધલાં દુષ્કર્મને તોડવજ અને તારાજ કરવાની તાકીદ ફર્માવવામાં આવે, તેઓને ફના કરવાનાં કામને ધણું સવાબકારી ગણવામાં આવે (૫૭, ૫૧-૫૨) અને બીજાજ દાખલામાં

* મશહુમ એફવદ ૬૧, એ, કાંજાનો તરજુમો.

દુષ્કર્મ તૈયાર કરવા કહેવામાં આવે, એ બે એકેકથી ઉલટી બીના, ધર્મમાં એકેકથી વિરુદ્ધ કર્મોનો અપાવાનો જંબીર સવાલ ઉભો કરે છે. માટે આ અગત્યની બાબત તરફ અભ્યાસી વર્ગે જાણ ધ્યાન ખેંચાવું ધટે છે. આ ગુચવાડ બરેલા શકતું સવાલના બિતરમાં દાખલ થવાની હાં આપણે અદના કોશિશ કરીયું. ખરું છે કે હાં દુષ્કર્મ શોધવા અને તૈયાર કરવા કહે છે, પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે, હાલનું દુષ્કર્મ એક જરૂર-થોસ્તીનાં મરણ પછી શોધવા જવું કે તૈયાર કરવું પડતું નથી, અને જેમ હાલમાં તેમજ પુરાતન જમાનામાં પારસી આરામમાહો હમેશને માટે સદા તૈયાર કરી રાખેલી હોય છે. હવે સ્વભાવિક સવાલ ઉભો થાય છે કે હાં દર્શાવેલું દુષ્કર્મ કયું? એના જવાબમાં જણાવીયું કે એમાં કોઈ ચોક્કસ સંજોગોમાં માણસ મરણ પામે તો તેને માટે દુષ્કર્મ શોધવા અને તૈયાર કરવા કહે છે. એની મતલબ દુષ્કર્મમાં એક પાર્સી લાસને સેવટની ઠેકાણે પાડી દેવાની જણાતી નથી, પણ તેને માટે થોડો વખત થોભી જઈ કોઈ જુસ્તેજુ અને તૈયારી કરવાની નિકળે છે. અને એવી કોઈ તૈયારી કરવાના સંજોગો દેખાડનારો બીજો સવાલ, એજ સવાલની નીચે ફેરફાર જ આમાં જોવામાં આવે છે. હાં એક દાખલામાં દુષ્કર્મ નામ લાસની બીજી કોઈ કામચલાઉ વ્યવસ્થા માટે વપરાયલું જણાય છે, કે જે વ્યવસ્થા એ સવાલની હેલના બીજા સવાલના જવાબમાંથી મળે છે. વળી હાં “જાડના છાંયા તળે” અથવા “લાસનાં ઢાંકણ ઉપર” માણસ મરી જાય તો “દુષ્કર્મ શોધવા” કહે છે. પણ એક માણસનાં મરણને ઝાડનો છાંયો યા લાસનું ઢાંકણ એવી બે હાલત સાથે નિરખત શી? એને માટે, માણસ મરણ પામે તો કરવું શું? એટલાજ સ્પષ્ટ પુરતા થઈ પડત. અથવા વંદીદાદની બાબમાં બોલે તો “મુવેલાંને કયાં લઈ જઈએ? અને કયાં મુકે?” એટલાજ સવાલ બસ હતો. મરણ મે ત્યાંથી થાય, જાડના છાંયામાં થાય કે બાહાર થાય યા લાસનાં ઢાંકણ ઉપર થાય કે નિચે થાય, એ સંબંધ લાસને સેવટની ઠેકાણે પાડવા માટે એક સરખું છે. માટે મરનારની લાસની હાલતમાં ફેરફાર દર્શાવનારાં અને તેને માટે દુષ્કર્મ શોધાવનારાં આ કોઈ સંબંધ કારણો જણાતાં નથી. આ તો ચોક્કસ છે કે ૮ મી પરગરદના પેહેલા ત્રણ ફેર પુરેપુરા સમજી શકાતા નથી. કશી પણ ડોળધાણ સરસાધનો દાવો કરવા વગર જણાવીયું કે આ ફેરોએની મુસ્કેલી ઝોછી કરવા અવરતાના “રકોલો” થી ચપલી કોછળી કોશિશ આપણી જાણમાં નથી.

દુષ્કર્મ—લાસનો કામચલાઉ ઝોરડો.

ખરું છે કે મજૂર દાખલામાં દુષ્કર્મ શોધવા અને તૈયાર કરવા કહે છે, પણ એ સવાલ ચોક્કસ વખત અને સંજોગ સાથે સંબંધ ધરાવે છે. એની મતલબ

લાસને તુર્તાતુર્ત ઠેકાણે પાડી દેવાની નથી પણ તેને માટે ફેટલોક વખત સુધી થોભી જવાની જણાય છે. એમાં કોઇ ચોક્કસ સંજોગો વચ્ચે માણસનાં મરણનો અને તેની બચવ્થાનો સવાલ બેશક સમાયલો છે, અને તે સંજોગો એજ પરગરદમાં, એજ સવાલની નીચે ખીજ સવાલમાં ખુલ્લા થયલા હું જોઈ શકું છું. સવાલ એવો છે કે:—

“આએ ધર કે જે માજદયરનીતું તેમાં અગરજો કોઇ કુતરો અથવા માણસ મરી જાય (અને જો) વરસાદ વરસતો હોય, અથવા ખરફ પડતું હોય, અથવા વાવાઝોડું થતું હોય, અથવા દીવસને વખતે અંધારં પંચરાત્ર ગયું હોય, અથવા પથુ ઢોર આડે રસ્તે જતાં હોય (યાને અડચણ હોવાથી તેઓ સીધે રસ્તે જઈ નહીં શકતાં હોય) (અથવા દુશ્મને ઘેરા ઘાલ્યો હોય), અથવા તો માણસોને કામકાજમાં ખલલ થતી હોય (યાને કંઈ કંઈ બન્યાથી ભોકાનો રોજગાર તદ્દન બંધ પડી ગયો હોય તો), આએ કે જે માજદયરનો તેઓ કેમ કરે ? ” (ફ. ૪) * એમાં આપણે કુદ્રતિ આદતનો સવાલ સમાયલો જોઈએ છીએ. અરં છે કે આ બે જુદા સવાલો છે, પણ આ ખીજ સવાલમાં પેહેલા મુશ્કેલ સવાલ ઉપર શરેફ થયેલી હું સમજું છું, અને દુખમુ શોધવા અને તૈયાર કરવાના સંજોગો આ સવાલના જવાબમાં ખુલ્લા થયલા જણાય છે. ત્યાં પ્રથમ વસવાટથી વેગલી સાફ તથા સુકી અને ક્રિયાના સાધનોથી ચોક્કસ તદ્દાવતે ધરમાં એક એલાહેદી જગા ચસંદ કરવા કહે છે (ફ. ૫-૭) ત્યાર બાદ કહે છે કે :—

“ત્યાં તે માજદયરનો સખ્ત જમીનમાં અરધો પગ જેટલો (તથા) પોખી જમીનમાં અરધાં માણસ પુર ઉડા ખાડો ખોદે; (ત્યાર પછી) તે (ખોદેલી) જગાએ (તે માજદયરનો) રાખ અથવા મટોડું (અથવા છાંચ) લઈ જાય (યાને તે ખોદેલી જગામાં નાંખે) (અને ત્યાર પછી) તેની ઉપરના ભાગમાં (યાને મટોડું, રાખ નાખ્યા પછી તેની ઉપર) છંટરડી અથવા પત્થર અથવા તો સુકી જમીનની ધુળ નાંખે.” * (ફ. ૮.) ત્યાર પછી એવી રીતે તૈયાર કીધેલી જગામાં એક દિવસથી એક માસની દરાજ સુધી અને જ્યાં સુધી આદત દુર થાય ત્યાં સુધી લાસને સુકી રાખવા જણાવે છે. આ એલાહેદી જગા કોઈજ નહીં પણ આદત સમયે થોડા વખત માટે લાસને અલગ મુકવાનું કામચલાઉ દુખમ યાને ઝોરડો છે. લાસની કામચલાઉ જમાને જ્યાં ખુલ્લી રીતે દુખમ નામથી ઝોળખાવી નથી, કારણ કે પેહેલાં સવાલના જવાબમાં એ નામ પ્રગટ કરવામાં આવ્યું હતું.

* મરહુમ એરવદ કા. એ. કાંગાનો તરજુમેલ.

કત—લાસનો કામચલાઉ ઓરડો—હું દેખાડનારી લીટી.

વંદીદાદની ૫ મી પરગરદમાં સખ્ત શિયાળાની કુદરતી આફત સમયે મુરદાને ઠેકણે પાડવાનો સવાલ ખીણ વાર મળે છે, અને એ સવાલના જવાબમાં દરેક ધરો અને મોહોસ્લાઓમાં લાસને મુકવા માટે જે એક એલાહેદી જગા બનાવવા કહે છે તેનું નામ કત છે. (૬. ૧૦) જેનો અર્થ ખોદેલી જગા અથવા ઓરડો થાય છે. હયાં એ જગાની તરતીય એવી સમજવી છે કે:—

માણસનાં કદના બરાબર પ્રમાણુ મુજબ મુવેલાંની જગા બનાવવી. એમાં જરૂર કરતાં વધારે જમીનનો બગાડ નહીં કરવાની તાકીદ કરવામાં આવી છે, અને એવી ઘટતી કરકસરથી તૈયાર કીધેલી જગાને તેમાં દાર્દત્યો—કત યાને મુવેલાંનો લાયક ઓરડો જણાવ્યો છે. (૬. ૧૧) એવી રીતે તૈયાર કીધેલી જગામાં એક દિવસથી એક મહિનાની દરાણ સુધી અને આફત દુર થાય ત્યાં સુધી લાસને મુકી રાખવા જણાવે છે. અને આફત દુર થવા પછી દીનની શરિયત મુજબ ખુરશીદ નેગીરશન થાય તેમ લાસને અવલમજલ પોહોઆડવા ફર્માવે છે. (૬. ૧૨-૧૩).

વંદીદાદની ૫ મી તથા ૮ મી એ બેઉ પરગરદમાં કોષ આફત સમય મુવેલાંને મુકવાની કામચલાઉ જગા અને તેની તર્તીય મુકાબલામાં તદ્દન મળતી આવે છે. પાંચમી પરગરદમાં એ જગાને કત નામથી ઓળખાવી છે, અને આઠમી પરગરદમાં લાસને થોડો વખત અલગ મુકવા માટે જે જગા તૈયાર કરવા કહે છે તેજ આ કત છે. આઠમી પરગરદમાં ચોથાથી આઠમા ફકરા સુધી એ જગાનું વર્ણન થયેલું છે, તેમાં એ જગાનું ખાસ નામ મળતું નથી, કારણ કે ખીજ ફકરામાં તે જગાને દુખમ નામથી ઓળખાવી છે. એ દુખમ તે જમીનમાં ઘટતાં પ્રમાણમાં ખાડો કરી એક ઓરડામાં લાસને થોડો વખત અલગ મુકવાની જગાનું નામ છે. આ ખુલાસા મુજબ દુખમ એ ધરના એક ઓરડામાં ખાડો ખોદી તેમાં લાસને મટીથી લાંકીને નહીં પણ ખુસ્લું—ઉંધાડું રાખીને અલગ મુકવાનો ગોચા એક શુદ્ધ છે.

દુખમ—મુવેલું બચ્ચું જણનારી ઓરડાનું ગર્ભસ્થાન.

હયાં દુખમનો અર્થ મુદ્દાને શુદ્ધ કરવાની મારી આ નાકશ દોરેશને ટેકા આપનારો એક અસરકારક દાખલો વંદીદાદની એજ પાંચમી પરગરદમાંથી મળે છે. ત્યાં મુવેલું બચ્ચું જણનારી એક બાઇડીનાં ગર્ભસ્થાનને ખુલ્લી રીતે દુખમ નામથી ઓળખાવ્યું છે. (૬. ૫૧). એનું કારણ ખુસ્લું છે કે બાળકનાં મરણથી બાઇડીનાં

ગર્ભસ્થાનને અપવિત્ર ગણ્યું છે, અને તેને ખાક (રાખ) અને ગોમેજ (ગૌમૂત) નાં એક જાતનાં “ સોહયુથન ” થી પાક કરવા ફરમાવ્યું છે (એજ.) એ મુજબ મુવેલું બાલક બાઇડીના એક ગુફા જેવાં ગર્ભસ્થાનમાં થોડો વખત બી રહેવાથી તે ગોમા પેલાં મુવેલાં બાળકનું કામચલાઉ દુખ છે. અગરજો એક બાઇડીનાં ગર્ભસ્થાનને દુખ સાથે સરખાવવામાં અનર્થ થતો નથી, તો ખુદ મુદ્દાને મુકવાની એક ગુફા જેવી એલાહેદી અને કામચલાઉ જગાને દુખ કહેવું વધારે વાસ્તવિક અને અર્થસચ્ચ કરે છે.

સેવટનો સાર.

૮ મી પરગરદમાં લાસને દુખનશીન કરવાના મુશ્કેલ સવાલનો હયાં હવે આપણે ટુંક સાર ખેંચીશું. જરથોસ્તી ધર્મે મુવેલી લાસ તથા લાસ મુકેલી જગા એ બેહને અપવિત્ર ગણી છે, અને જૂમિદાહના પ્રકારોમાં દુખની જગાને સૌથી વધારે અપવિત્ર ઠરાવી છે. માટે કોઇ આદત સમય ધરના ઝોરડામાં લાસ એલાહેદી મુકવાથી અપવિત્ર થયેલી જગાને કામ ચલાઉ દુખ અને કંતાનું નામ મળ્યું છે. આદત સમય લાસને અવ્વલમંજલ પોંહોચાડવાનું નહીં બની શકે તો ધરના એક ઝોરડામાં એલાહેદી જગા તૈયાર કરી તેમાં લાસ મુકવાનું જે ફરમાન અપાયું છે, તે ઉત્તર ધ્રુવ તરફ આવેલા ઇરાનવેજ મુલકના સખ્ત શિઆલા સાથે સંબંધ ધરાવે છે. આ જોડે નાચારીનો સવાલ છે, તોપણ ગમે એવી નાચારીનો સખ્ત હોવા છતાં, ધરના એક એહેલાયદા ઝોરડામાં જમીનમાં ખાડો કરી તેમાં લાસને એક દિવસથી એક માસની મુદત સુધી મુકી રાખવાથી અપવિત્ર થયેલી જગા ગોમા પેલાં મુદ્દાનું કામચલાઉ કંતાં યા દુખ છે. મદ્દીથી કે ચુના-પથ્થરનાં બાંધકામથી લાસને ઢાંકવા નહીં છતાં, ગુફા જેવા એક ઝોરડામાં તૈયાર કાપેલી જગા કોઇજ નહીં, પણ લાસને અલગ મુકવાનું કામચલાઉ કંતાં યા દુખ છે. માટે આ દાખલામાં દુખનો અર્થ મુદ્દાનો કામચલાઉ ઝોરડો, ગુફા કે ગુખ્તદ થાય છે. આ ખુલાસા પછી આપણે જોઇ શકીએ છીએ કે લાસને અવ્વલમંજલ લઇ જવાના સંબંધમાં વંદીદાદમાં એકેકથી ઉલટાં ફરમાનો અપાયેલાં નથી. ખરું છે કે ૮ મી પરગરદમાં લાસને દુખનશીન કરવા જણાવ્યું છે, પણ એ ચોક્કસ સંજોગોમાં લાસને થોડો વખત મુકવા માટેનું કામચલાઉ દુખ છે, અને એ દુખ હાલનાં આપણાં જાણકારો ખોટું નામે ઝોળખાતાં દુખમાં નથી. અને વંદીદાદમાં દુખ માને લાસને સેવટની ઠેકાણે પાડવાનાં ભોંયરાંને તોડવા અને તારાજ કરવાનાં જે ફરમાનો અપાયાં છે તે બેહુતર અને બરહક છે.

તવારીખે ઉભો કીધેલો મંબીર ગુપવાડો.

જરથોસ્તી ચળહળે વિધાવી રેસનીનાં કિરણો આલમમાં આચકારા કરવા અબલ, દેશના ખાદશાહો અને અગીર ઉમરાઓની સાથે ઉઘાટ સાથે ભોંયરાંનાં ખાંધકાચે ઉભાં કરી તેમાં ગાળવામાં આવતી હતી, અને એ મજદમ ખરવા થવા પછી વંદીદાદમાં સાસોને ભોંયરાંમાં દફનાવવાની દખ્ખનશીનીની આ રીતે ખુલ્લા અને સખ્ત શખ્તોમાં વખોડી કાઢી હતી, અને તોપણ એજ વંદીદાદની ૮ મી ચરખરદમાં એક ચોક્કસ સંભોગમાં સાસની બ્યવસ્થા ખાટે દખ્ખમ તૈયાર કરવા ફર્માબ્યું છે. જ્યાંથી પેહેલો ગુપવાડો શરૂ થયો અને જરથોસ્તી આરામખાહે દખ્ખમનું ભુલ બરેલું નામ ધારણ કીધેલું જણાય છે.

ખીલું, પહેલવી સખનારા દાનેશરો તથા એક ફાર્સી ફરદગનવીસે દખ્ખમનો ખરો અર્થ જોકે દેખાડ્યો છે, તોપણ સર્વથી પહેલાં નામીયા શાઅર ફીર્દોસીએ પેરદાદી અને કીઆની વંશના નામવરોની દખ્ખનશીનીના ખરા દાખલા ઉપરથી, સાસનાઓની આરામગાહોનેખી ધર્મે મના કીધેલાં દખ્ખમનુજ નામ આપ્યું છે. જ્યાં ખીજો ગુપવાડો ઉભો થયો, અને આ તેમજ ખીજા પાછલા તવારીખી દાખલાના આધારે હાલની આરામગાહોને દખ્ખમનાં ખોટાં નામથી ઓળખવામાં આવે છે. એ મુજબ દખ્ખમ નામના સંબંધમાં એક જુલે ખીજ અનેક જુલોને સ્વભાવિક કારણ આપ્યું છે.

ત્રીજું, અવસ્તાના દખ્ખમનો ચોક્કસ ધાતુ જણાયો નથી, પણ તેનું વિશેષણ ઉજ્જવેજ મળે છે. એમાંથી ઉજ્જ ઉપસર્ગ કાઢવા પછી જે રૂપ રહે છે તે દખ્ખેજ છે, જેનો ધાતુ દિજ સંસ્કૃત દિહ છે અને તેનો અર્થ ખાંધવું અથવા ઘેરી લેવું થાય છે. આ ઉપરથી પેહેલવી દજુ અથવા દજી અને ફાર્સી કેજ નામો નિકળ્યાં છે અને તેનો અર્થ કિદલો થાય છે. જેથી મીરખોન્દ તથા કાજવીની નામના ફાર્સી તવારીખનવીસો દેએનખીશત નામના એક ખાદશાહી કેતાખખાનાને દખ્ખેહુ કહી મયા છે ! એનાં કારણો જાણવાએજ છે. હાલની આરામગાહની ખાંધણી એક કિદલાને મળતી છે, અને ખીલું કિદલાનું ફાર્સી નામ કેજ, દખ્ખમનાં વિશેષણ દખ્ખેજનું જ ટુંકું રૂપ છે, તેથી દેએનખીશત નામના મશહૂર કેતાખખાનાને ઉપલા તવારીખ-નવીસોએ જુલથી દખ્ખેહુનું ખોટું નામ આપ્યું છે. એ મુજબ આરામગાહની ખાંધણી અને નામનું મળતાપણું એ બે કારણોથી પાછલા પરકોમી તવારીખનવીસોથી મંબીર ગુપવાડો થયો છે, અને એવીજ મદદથી જરથોસ્તી આરામગાહને દખ્ખ નામ મલવામાં થયેલી છે.

બુલંદ ગાહ—નામીચી જગા.

આરામગાહ એ નામના અમત્યના સવાલનાં સેવટ ઉપર હવે આપણે આવીશું. આપણે જોઈશું કે એ નામ ખુદ વંદીદાદમાં મળે છે. ત્યાં પાર્સી લાસને અવલમંજલ લઈ જઈ સેવટની મુકરર જગાએ મુકવા માટે એક લાલક નામ મળે છે, અને તે બરેજીશ્ત ગાતુ છે (૫૦૬ ફ. ૪૫). જેતું પેહેલવી બાલેસ્તગાસ અને પાબંદ—ફાર્સી બુલંદતરગાહ થાય છે, અને તેનો અર્થ સૌથી ઉચી જગા (ખીબ બોલોમાં નામીચી જગા) થાય છે. એ મુજબ આપણી સેવટની જગા યાને આરામગાહો માટે મજહબની રૂએ અગર કોઈખી વધારે લાયક નામ હોય તો તે બુલંદતરગાહ યા તેતું હુંકું રૂપ બુલંદગાહ છે. આપણી સેવટની જગા આરામગાહ માટે બુલંદગાહતું બ્યારે લાયક નામ મળે છે, ત્યારે તેને મજહબે મના કાઢેલાં દખ્ખાને નામે ઝોળખતું રવા ગણાતું નહીં જોઈએ.

ભસ્તુ—પાર્સીઓનું બેહેશ્ત.

આપણી બુલંદગાહો પરકોમમાં ભસ્તુ નામથી ઝોળખાય છે. હવે આ નામ શું છે, તે એ નામ વાપરનારોઓથી મન માનતો ખુલાસો મળતો નથી. આ નામ સારાં તેમજ નહારાં એ બે જુદાં રૂપોમાં વેહેંચાયલું મળે છે. પેહેલું, સાધારણ લોક વ્યવહારમાં એક માણસને શ્રાપ તરીકે મરી જવા કેહેતાં “ભસ્તે ગયો” એવા ખોટા અર્થમાં આ નામ મળે છે, અને બીજું, આ બેગાતું નામ, તેની ઉત્પત્તિ અને અર્થ બાબદ જુસ્તેજુ કરતાં માલમ પડયું કે તે ઘણી સારી મતલબ ધરાવે છે અને આપણી આરામગાહોને આ નામ ઇસ્લામીઓથી અપાયલું જણાય છે. ઘણા પાછલા વખતમાં ઇસ્લામીઓથી લખાયલાં કેટલાંક નાકેશ પુસ્તકો મારા વાંચવામાં આવ્યાં છે, તે પુસ્તકો મુજબરો તરફથી મુરીદો—પરકોમના વટલેલોના ઉપયોગ માટે લખાયાં છે, અને તે ઉરુદુ તથા શુજરાતી એ બે મિત્ર અને અશુદ્ધ ભાષામાં લખાયાં છે. તેમાં “ભસ્તુ” અથવા ભસ્ત નામ “બેહેશ્ત”ના સારા અર્થમાં વપરાયલું વારંવાર મળે છે. દાખલા તરીકે “ભસ્તાં” અથવા “ભસ્ત” આઠ છે, અને તેમાં અલ્લાહ, રસુલ અને ફરેસ્તાઓનાં રહેઠાણનાં જાળળ વર્ણુનો થયલાં મળે છે. આ ઉપરથી જણાય છે કે ભસ્તુ એ ફાર્સી બેહેશ્તતું અપભ્રંશ થયલું નામ છે, અને તેમાં પરકોમીઓથી આપણા સુખશાંતિના નિયમ ઉપર રચાયલા આ મુગા મહાલખને કુદરતી રીતેજ ઉકામીથી બેહેશ્તની ધાર્મિક ઉપમા અપાઈ છે !

પુરાતન પારસી અસ્તોદાન.

એક પાર્સી લાસની માંસાહારી પ્રાણીઓથી ચાસની થવા પછી તેનાં હાડકાંની વ્યવસ્થા કરવા ધર્મ ફરમાવે છે. **વંદીદાદની** ૬ ઠી પરગરદમાં મુવેલાં માણસનાં હાડકાંની વ્યવસ્થાના સવાલના જવાબમાં એક **ઉજદાન** બનાવવા કહે છે. જે ઉપરથી પેહેલવી ભાષાનું **અસ્તોદાન** નામ નિકળ્યું છે, તે અવસ્તા **અસ્ત** અને **ઉજદાન** એ શબ્દો મળીને થયલું છે, અને તેનો અર્થ હાડકાં મુકવાની ઉંચી જગા અથવા ગુફા થાય છે. આ એક ધાર્મિક બાંધકામ છે અને તે ક્યાં તથા કેવું બનાવવું, તેનું વર્ણન આ મુજબ મળે છે.

કુતરા, લોકડી, વર વગેરે માંસાહારી જાનવરો દાખલ થઈ નહીં શકે એવી ઉંચી જગાએ અને હાડકાં ઉપર વર્ષાદનું પાણી નહીં પડે એવાં ઢાંકણુ સાથનું બનાવવું. તે શક્તિ મુજબ તવંગરોએ પથ્થર, છોંએ અથવા જાડાં કનતાનનું બનાવવું, પણ ગરીબોએ પોતાનાં જાન પ્રમાણે પોતાના ખપમાં નહીં આવે એવાં બિહાનાં, ચાદર કે સાદીમાં હાડકાં વીટાળી **ખુર્શીદનેગીરશન** થાય તેમ એહેલાયદાં મુકવાં (ક. ૪૯-૫૧).

આ મુજબ **અસ્તોદાન** માટે જે મુખ્ય સંભાળ લેવાની છે તે ત્રણ તરેહની છે. પહેલું, આ જગા ફાડી ખાનારાં જાનવરોથી મરનારનાં હાડકાં રખડે નહીં એવી ઉંચી અને તેનીપર વર્ષાદનું પાણી પડે નહીં એવી બચાવવાળી હોવી જોઈએ. બીજું, આ બાંધકામ માણસની ગુંજસ મુજબ પથ્થર या છોંએનું બનાવવું या ચાદર કે ચટાઇમાં હાડકાં વીટાળીને મુકવાં. અને ત્રીજું, હાડકાંવાળી જગામાં સૂર્યની રોશની દાખલ થાય એવું બનાવવું ઘટે છે.

માનુશયેહેરે ગોશનેજમ નામના એક આગલા ઓદમા દસ્તુરના હાથથી લખાયેલી **દાદસ્તાને દીની** નામની નામીચી પેહેલવી કેતાબમાં અસ્તોદાન ઉપર લખાણુ થયલું મળે છે, અને તે વંદીદાદનાં મજકુર વર્ણનથી વેગળું જતું નથી. આ નામીચા દસ્તુર **સાસાની** અમલમાં થઇ ગયા છે. પેહેલવી કેતાબની આ શાહાદત ઉપરથી એટલોજ સાર કાઢી શકાય છે કે, સાસાની અમલના પાર્સીઓ અસ્તોદાન બનાવવાનાં દીની ફર્માનથી જોડે વાકેફ હતા, તોપણ તેઓના વખતમાં એવાં કોઇ બાંધકામો ઉભાં થયલાં જણાયાં નથી. કારણ કે હાલની **ખુલંદગાહો** (આરામગાહો)ની સુધારેલી યોજના સાસાની અમલ વખતે થઈ હતી, અને તેજ વેળા સાથે સાથે તેમાં હાડકાંની વ્યવસ્થાની યોજનાથી ઘણાં હતી.

અસલ અસ્તોદાનમાં ફેરફાર અને સુધારો. દીની અસલ ફર્માન મુજબ હાલમાં અસ્તોદાનનાં બાંધકામો ઉભાં થવાની અમલ રહી નથી, અને આ મુજબ હાડકાંની વ્યવસ્થામાં ફેરફાર થયો છે. આ ફેરફાર યુલ્દગાહોના ફેરફાર અને સુધારા સાથે ખાસ સંબંધ ધરાવે છે. અને તે સાસાની હકુમતમાં બેશક થયો છે. મુવેલાંની વ્યવસ્થા માટે ધર્મમાં યુલ્દગાહ અને અસ્તોદાન એવાં બે જુદાં બાંધકામો ઉભાં કરવા બેંકે ખાસ ફર્માવ્યું છે, તોપણ પાછલા બાદશાહી અમલમાં બંધારે હાલની યુલ્દગાહો બનાવવાનું શરૂ થયું, ત્યારે તેમાંજ અસ્તોદાનની સગવડ બંધારે નામના એક ખાડાથી પુરી પાડવામાં આવી છે. જેમાં લાસનાં હાડકાં નાખવામાં આવે છે અને તેમાંજ તેઓ ખાક થાય છે. આ મુજબ અસલ અસ્તોદાન બંધારમાં ફેરવાઇ ચુકું છે અને તેની જગા હાલના યુલ્દગાહના બંધારે લીધી છે. આ ફેરફારથી ફાડી ખાનારાં જનવરોથી હાડકાં રખડવાનો સંભવ રહેતો નથી. અને આથી ધર્મની એક ખાસ મકસદ જેકે ખર આવે છે, તોપણ તેમાં જે એકજ અપવાદ જણાય છે તે હાડકાં ઉપર પર્શાદતુ પાણી પડવાને લગતો છે, અને તેનો બચાવ કરવાના ઉપાયનો પાછલા દાનેશ્વરોનો આરો રહેલો જણાતો નથી. તોપણ હાડકાંના અવાદ સાથે આમેજ થયલાં નસાવાળાં પાણીને ઉડા કુવાઓ મારફતે અલગ રીતે જમીનનાં ભિતરમાં દાખલ કરવામાં આવે છે, જેથી રોગ ફેલાવાની ધારતી રહેતી નથી. આ દાખલામાં ધર્મનું એક ફર્માન પડતું મુકાતું આપણે જોઇએ છીએ, પણ એમાં તાબુન થવા જેવું કંઈ નથી. કારણ અમય, રથગ અને સ્થિતિ મુજબ આપણા દીનઆગાહ દાનેસ્મંદ વડીલોથી ધર્મનાં ધણું અક્ષલ ફર્માનો, ફેરફાર અને સુધારો થઇનેજ રહ્યાં નથી, પણ ઘણા દાખલામાં તે પડતાં મુકાયલાં આપણે જોઇએ છીએ.

હખામની નામવરોનાં પુરાતન અસ્તોદાનો.

છેલ્લા સાસાની અમલ અવ્વલ હખામની અમલનાં ધર્મનાં ફર્માન મુજબ અસ્તોદાનોનાં બાંધકામો મોટા પાયા ઉપર ઉભાં થયાં હતાં, અને એવાં ધણું અસ્તોદાનો સાહસિક યુરોપીયન મુસાફરોની જેહેમતથી અજવાળાંમાં આવ્યાં છે, જેઓ પર્સી ઉપર કોતરકામ કરીને બનાવેલાં છે અને તેમાં ગુજર પામેલા હખામની નામવરોનાં હાડકાં મુકયાં હતાં.

આ પુરાતન બાંધકામોનું માપ એક સરખું હોતું નથી, એમાં કોઇ મોટાં અને કેટલાંક નાનાં છે. **મીં ૦ નીહીબર** એવાં ત્રણ અસ્તોદાનનું માપ આપે છે, તેમાં તેઓની લંબાઇ ૯ શીટ, પોહોળાઇ ૮ શીટ અને ઉંચાઇ ૪ શીટની છે. એક સિવાય અમલનાં બાંધણીના ઘાટ એક સરખો છે, જેમાંના બે ઉપર બેખે કોતરણવા છે અને એક લેખ વગરનું છે. લેખવાળાં ઉપરથી જણાય છે કે, તેઓ **કુરુસ** અને **દારુએસ**

હિન્દુવાસ્તુશૈલ્ય છે. આ બંનેના નક્ષ મુસાફરોએ ઉતાર્યા છે, તેમાં કુરશનું પાક-
રના ભાગથી તલ્લ સાહું છે, પણ અંદરના ભાગમાં સફેદ ખરબચના કીમતી પથ્થરો
બહી લીધેલા છે. વળી દાસાએસનું અંદર તેમજ બાહ્યરથી હમદયાબરેલું છે અને
તેના “પ્લાન” ઉપર બીબ્લું ઉભાં થયેલાં બહુાય છે. આ બેમાંનું છેલ્લું બાહ્યકાઠે
પોતાની ખુદ હૈયાતીમાં તૈયાર કરાવ્યું હતું. બાદશાહો, રાજવંશીઓ અને અમીરોનાં
બુદ્ધાં બુદ્ધાં અસ્તોદાનો હતાં અને કાંબ તેઓનાં ખેતીઓનાંથી હાડકાં મુકતાં હતાં.
વળી રૈયત વર્ગનાં હાડકાં ડુંગરો ઉપર ઉંડા ગારમાં એકકાં નખાતાં હતાં. તેઓ જમીનની
સપાટીથી ૩૦ થી ૬૦ ફીટની ઉંચાઈએ આવેલાં છે અને તે તરફ જવાના આંચો
અતિ વિકટ છે. ત્યાં ડુંગરપર જવા માટે પગથીયાં હોતાં નથી અને અસ્તોદાનોવાળી
બાજુ ડુંગરોના પથરો કાપી કાઢી તેને ઉભી, સીધી અને સપાટ બનાવી છે. તેથી
મુસાફરો તે જીવના જોખમે જોઈ આવ્યા છે અને તે ઉપરના લેખો ઉતારી લાવ્યા છે.
તેઓની કમરે દોરકાં બાંધીને તેઓને જંગલી રહેવાસીઓએ અધર લટકતા ઉપર ખેંચી
લીધા હતા અને પાછા અફઘાતા ઝીકાતા નીચે લાવ્યા હતા !

અસ્તોદાનવાળા આ માર્ગો મુશ્કેલ બનાવવાનું પેહેલું કારણ, ધર્મના
કારણો. હુકમ મુજબ ચોપગાં ફાડી ખાનારાં જનવરોથી હાડકાંનો બચાવ કરવાનું
છે. બીજું, ડુંગરોમાં ચુકાઓ કોતરીને તેમાં અસ્તોદાનો બનાવવાનું કારણ, દીની
શરિયત મુજબ હાડકાંને વર્ષદ પાણીથી બચાવવાનું છે. અને ત્રીજું, દરેક અસ્તોદાન
પથરની એક વળનદાર સીલાથી કાંકેલાં હોય છે અને તે ઉપર સુરાખ પાડેલાં હોય
છે. એનું કારણ ચુકાની એક બાજુ રાખેલા સાંકડા માર્ગથી અંદરના ભાગમાં દીનનાં
ધર્મોન મુજબ સૂર્યનાં કિરણો અને રોશની દાખલ કરવાનું છે. આ મુજબ અસ્તોદાન
ઉભાં કરવામાં હખામની પાર્સીઓથી દીની હુકમ મુજબ સઘળી ઘટતી સંભાળ ખેસક
લેવામાં આવી હતી.

તેઓ ક્યાં આવેલાં હતાં. તેઓ પાર્સીમર્દ અને પર્સીપાલીસનાં નામીયાં
પાયતખ્ત શહેરો ખાતે આવેલાં છે અને કેટલાંક મુર્બાબની
ખીલુની વાયવ્ય સરહદ તરફ નક્ષ ઇસ્તમના પર્વત ઉપર છે. એ સિવાય દેશના
બુદ્ધા બુદ્ધા ભાગોમાં હાડકાં બરેલી બરણીઓ જમીનમાં ગાડેલી મળે છે, જેને ખુમ્મ
કહે છે. આ ગાળેલી બરણીઓમાં બરેલાં હાડકાં પાર્સીઓનાંજ હતાં એમ સત્તા સાચ
સાબેત થયું નથી. વળી ડુંગરોના ઉંડા ખોહોમાં સળેલાં હાડકાંનો જથ્થો અને તે ઉપર
બારે પથરો કાંકેલા જેવામાં આવે છે જે ગરીબ વર્ગનાં અસ્તોદાનો છે.

હખામની શાહાનશાહતનો અંત લાવનાર મેસીડોનિયન
શાહાનશાહ સેકંદરને, આ મહાન શાહાનશાહતનો પાંચે
નાંખનાર મહાત્મા કુરુષનું અસ્તોદાન જેવાની ખાદેશ થવાથી તેણે તે જાતે જોયું

હતું, જે પાર્સીગર્દના હુગર ઉપર આવેલું છે. તે એવા વખતમાં તેના જોવામાં આવ્યું હતું કે બ્યારે તે સક્ષાત અને તેમાંની ઘણી વસ્તુઓ અનામત હતી. તેતું વર્ણન એર્યને આ મુજબ કીધું છે. એક પથરનું પાંધકામ મોટા પાયા ઉપર થયું હતું, તે પથરનાં ધાભાંથી ઢંકાયલું હતું અને તેમાં જવાનો માર્ગ ઘણો સાંકડો હતો. અંદર સુંદર ગાલીઓ ખીજાવેલો હતો અને તેની ઉપર સોનાની પેટી, કીમતી કપડાં અને જવાહીર ગોઠવેલું હતું. તેમાં સોનેરી પાયાનું એક તખ્ત હતું, અને ત્યાં સાધરસનું હાડ મુકેલું હતું. નજદીક એક કોટડી હતી અને તેમાં એક માજી (મોખેદ) અસ્તોદાનની રખેવાળી માટે રહેતો હતો. અસ્તોદાન ઉપર એક નાનો લેખ આ મુજબ મળે છે:—

“હું છું કુરેશ, હુખામનીશ ખાનદાનનો.”

આજ આ નામવરનું અસ્તોદાન તારાજ હાલતમાં જોવામાં આવે છે, જેમાંની કીમતી ચીજો લૂટાઈ ગઈ છે અને એવીજ ખીસમાર હાલતમાં ખીજાં અસ્તોદાનો ખી મળે છે.

મહાન દારાએસ હીસ્તારખીસનાં નામીયાં અસ્તોદારાયસનું અસ્તોદાન.

દાનના જમાનાની ગદ્દેશથી અને જલેમ હાથેની જખ્તરદ-સ્તીથી જોકે યુરા હાલ થયા છે, તોપણ સારાં નસીબે તેની સાથે કંટલીક યાદગાર નિશાનો જળવાઈ રહેવા પામી છે અને તે ખીલારોક્ષ લેખો અને તેની ઉપરનું સુંદર કોતરકામ છે. આ તેમજ ખીજા નામવરનાં અસ્તોદાનો પાર્સીખાલીસના પર્વતો ઉપર આવેલાં છે અને એજ પર્વત ઉપર દારાયસ, જર્કસીસ વગેરે નામવર શાહોએ આલીશાં અએવાનો ઉભાં કીધાં હતાં, તેની તારાજ નિશાનો જોવામાં આવે છે.

આ નામીયાં અસ્તોદાન તેના યાદગાર લેખો અને તેની ઉપરનું સુંદર કોતરકામ આપણું ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. અસ્તોદાન પોતાની હૈયાતીમાં ઉલું કરવાનો દારાએસનો એકજ દાખલો તવારીખે નોંધેલો મળે છે, જે મરણ માટે માણસ જાતે ડર રાખવો નહીં પણ તેને માટે સદા તૈયાર થઈ રહેવાનું ઉચ્ચ શિક્ષણ આપે છે. મોત માટે બિનદોહેશત તૈયાર થઈ રહેવું એ માણસ જાતને હૈયાતીમાં ભલી ઉપયોગી છાંદ-ગી ગુજરવાનો અને પોતાના કીરતાર રૂબરૂ સુખેર જવાનો ઉમદા સમ્બંધ આપે છે. બીજું, અસ્તોદાન ઉપરના યાદગાર લેખો એકના એક પરમાત્મા અહુરમજ્દ ઉપરજ પુર એતેકાદ રાખવાનો બોધ આપે છે. જ્યાં દારાય પોતાની ઉચ્ચ અને ઝળકતી કીરકીર્દીમાં મેળવેલી સધળી કીર્તિ અને ખાદશાહી પુર જાહેજલાલીનું એકતું એક કારણ અહુરમજ્દને ગણે છે. અને પોતાનું સર્વસ્વ તેનાંજ નામપર કુર્બાન કરે છે. તેના લેખની શરૂઆતની આ સતરો અવસ્થાના ચોક્કસ કલામની આપણને યાદ આપે

છે, તે ગોયા ઇન્સના ૩૭ માં હાના પેહેલા ફક્કા ઉપર થયલી શરેહ છે. વળી પોતે સાચાને આહનાર અને રાસ્તીનો રાહબર હોવાથી પોતાની બોહોળી સલતનતને આ યાદગાર લેખથી રાસ્તી અને એકલી રાસ્તી અખત્યાર કરવા આતુરતાથી આગ્રહ કરે છે.

બાદશાહની છબીનું
સુંદર કાતરકામ.

એજ નામવરનાં અસ્તોદાનનાં આગલાં દર્શણ ઉપર એક સુંદર ચિતાર મળે છે, અને તે એક અચ્છા ચિતારાની ચતુરાઈનો નાદર નમુનો છે. જેમાં દારાખ, ખુલ્લાં આકાશમાં, રોશન આતશનાં પાતરાં સન્મુખ તખ્ત ઉપર ખડે પગે ઉભો છે. આ તખ્તને કેટલાંક માણસોએ ઉચ્ચ-કેલું છે, જેઓની સંખ્યા ૨૯ ની છે, અને તેઓ બાદશાહના હાથથી હાર પામેલા જુદા જુદા દેશોના બંડખોર સરદારો યા દાકમો છે. બાદશાહના એક હાથમાં ખાલી કમાન ધરેલી છે અને બીજા હાથ આકાશ તરફ ઉઘોડેલા છે.

દારાખના ફરોહરનો

મોહક ચિતાર.

હાં એક બીજા દીલપઝીર ચિતાર મળે છે અને તે બાદશાહનું ફરોહર છે. તે બાદશાહનાં સરપર શિરદ્રવ મિસાલ આકાશનાં ઉચાં વાતાવરણમાં બાદશાહનીજ શિકલનાં, બે પાંખ, બે હાથ અને એક પુછડીવાળાં પક્ષી રૂપી માણસનો મિશ્ર નક્ષ છે. તેની કમરપર બંધ બાંધેલો છે, તેના એક હાથમાં ગોળા વીટા છે અને બીજા હાથ ઉઘોડેલા છે.

ફવશીનાં લખતરની
હુબહુ નકલ.

આ નક્ષ ફરવરદીન યસ્તનાં ચોક્કસ લખાણ તરફ આપણું આબાદ ધ્યાન ખેંચે છે. ત્યાં કહે છે કે, દેશનો બાદશાહ ફરોહરોને મદદે બોલાવે છે, અને બ્યારે તેણીઓ મદદે પોહોંચે છે ત્યારે તેની મિસલ આપતાં કહે છે કે:—

ફરોહરો પક્ષીની પાંખવાળા મદદની મિસાલ તેની તરફ ઉડીને નિચે આવે છે (ફ. ૬૯-૭૦).

વળી બીજા ટેકાણે કહેલું કે, ફરોહરો જગા અને મકાનના નેગેહબાન છે અને તેની મિસલ આપતાં કહે છે કે:—

જેમ એક હથિયાર લીડેલો બહાદૂર રથેશ્તાર બાદશાહી સકતનત માટે લડે છે તેમ ફરોહરો લડે છે (ફ. ૬૭).

આ મુજબ મજકુર નક્ષમાં ફવશીનાં આ લખાણનો તેના ચંચલ ચિતારાએ આબાદ ચિતાર દોરેલો આપણું જેઠ શકીએ છીએ. જરથોસ્તી શિક્ષણ મુજબ દરેક માણસ પોતાનું એકએક નેગેહબાન ફરોહર ધરાવે છે અને આ સુંદર નક્ષ ખુદ દારા-એસનું ફરોહર છે. જેણે પક્ષીની પાંખવાળા મદદનું રૂપ ધારણ કરાધેલું છે, અને પક્ષીની પાંખવાળું આ મનુશરૂપી ફરોહર ગોયા બાદશાહની મદદે આવે છે.

ખીજી, આ નક્ષમાં ફરોહરની કબર ઉપર બંધ બાંધેલો છે, તેમાં જે વાત્સલ્ય જેવી ચીજો છે તે હથિયારો છે. અને ગોખા હથિયાર ભીડેલા બહાદુર રથેસ્તાર તરીકે ચેલું ફરોહર બાદશાહ, તેના મેહેલો, અસ્તોદાન અને ખીજી બાદશાહી આસીશાં અગ્નિવાનો ઉપર નેમેહેનની રાખે છે. આ મોહક નક્ષના નાદર નમુનામાં દ્રાઇ ઓલના આજી (મેખેદ) ધર્મચુસ્તો કાબેલ હાથ કામે લાગવાનો આપણને ખ્યાલ આવે છે.

અસ્તોદાન ઉપર ખીજીથી ચિતારો જેવામાં આવે છે અને તે કુતરા તથા ખીજી શિકારી પ્રાણીઓનાં કહેવાય છે. ઉપલા નક્ષમાં બાદશાહે હાથમાં ધરેલી કમાન અને શિકારી પ્રાણીઓના ચિતાર તેની હૈયાતીની માનીતી નિશાનો છે. કારણ કે નામીયો જુગોળનવેશ રથેષો કહી ગયો છે કે **હારાખના** અસ્તોદાન ઉપર એક એવો લેખ હતો કે—

“ઘોડેસ્વારીમાં અને તીરંદાજમાં હું એકો હતો અને શિકારીઓમાં હું પેહેલો હતો.”

આ ઉપરથી આપણે સાર ખેંચીશું કે, આ નક્ષમાં બાદશાહની હૈયાતીની વહાલી નિશાનો દેખાડી છે અને તેજ નિશાનો મરણ બાદ ખાકી અને આત્મિક શક્તિઓના એક ખીજીથી જુદાં પડવાને યાદ આપે છે. આ નક્ષ બ્યારે બાદશાહનાં મરણ સાથે ખાસ સંબંધ ધરાવે છે ત્યારે બાદશાહના હાથમાંની તીર વગરની ખાલી કમાન રાજ-દંડ સાથે કંઈક વધારે શિખવે છે. તીર ગોયા જીવ યા ફરોહર છે અને કમાન જીવ વગરનું ખાલી ખોખું છે અને શરીરમાંથી નિકળેલો જીવ યા ફરોહર કમાનમાંથી છુટેલા તીર મીસાલ આકાશમાં અંધર દેખાવ દેતો દેખાડ્યો છે. હાંથી દ્વે આપણે અસ્તોદાન સાથે નિકટ સંબંધ ધરાવનારી એક ધણી અગત્યની બાબત હાથ ધરીશું.

અસ્તોદાનનો મતલબ શું હાડકાં જળવી રાખવાની છે ?

આ એક ધણો અગત્યનો સવાલ છે. એના સંબંધમાં થોડા વખત ઉપર ભણેલા વર્ગે ભારે ચર્ચા ચલાવી હતી અને તેમાં મોટો મતફેર પડ્યો હતો. કેટલાકે અસ્તોદાનની મતલબ લાસનાં હાડકાં ગુજરનારની નિશાન દાખલ જળવી રાખવા જણાવે છે, પણ તેમાં વચ્ચે જણાવું નથી. કારણ કે જે હાડકાંથી મરનારની ઈષાંણી જળવવાની છે તે જળવી શકાય એવી વસ્તુ નથી અને તે જળવાઈ રહેતાંથી નથી. તે એક નાશવંત વસ્તુ છે અને ગમે એવી સંભાળ ભરી સાવચેતી છતાં વખત વહેતાં તેની ઉપર સજો લાગવાની કુદરતી ક્રિયા ચાલુ થાય છે. તે મોડે વહેલે ખાક થાય છે અને ખાક થઈને કુદરતી કાયદે મટી સાથ મળી જાય છે. હાડકાં જળવી રાખવા કહેવામાં કુદરતના કાયદાની લાયક પિંછાણ સતી નથી અને તેના અચુક નિષ્ફળતા અનાદર થાય છે. હાખામની જમાનાનાં કેટલાંક અસ્તોદાનો જાણીતા મુસ્લિમોએ જોયાં

છે, તેમાં તેઓને મરનારનાં હાડકાંની ખાક વટીક જણાઈ નથી અને તેથી હાડકાંનાં નાશવત સંબંધથી મરનારની ઇર્ષાણી જળવાઈ રહેતી નથી.

અસ્તોદાનનો અર્થ મરનારનાં હાડકાં મુકવાનાં બાંધકામનો ૨૫૦૦ વર્ષ હપર અસ્તોદાનમાં થયેલી ગંભીર થાય છે. આ પુરાતન બાંધકામના સંબંધમાં શુમારે અઢી મહિનાની.

હજાર વર્ષ કિપર ગંભીર ભુલ થયેલી મળે છે, અને તેજ ભુલ હાલ મુઘી હતી ધરાવતી જેવામાં આવે છે. અસ્તોદાનની અસલ મતલબ દીની ક્રમાં મુજબ મરનારની લાસની ચારની થયા પછી, લાસથી હાડકાં છુટાં પાડી તેને એલેલાયદાં ખાક કરવાની છે અને ખાક થયા પછી કુદરતના કાયદા મુજબ મરનારની મટી સાથે મટી મેળવવાની છે. આ દીની અસલ ક્રમાં ભૂલી જઈ પાછલા વખતના ધરાનીઓ ભવિષ્ય માટે મરનારનાં હાડકાં જાળવી રાખવાની જરૂર સમજવા લાગ્યા અને તેની પેહેલાં શરૂઆત પાછલા હખામની પાર્સીઓથી થઈ હતી. કારણકે **હીરોડોટસ** અને સ્ટ્રેબો એક તવારીખનવેશેઠ અઢી હજાર વર્ષનો આ પાર્સી રસમનો દાખલો આપે છે કે, ધરાનીઓ મુદાં (હાડકાં) ને મીણુ લગાડીને દાટતા (અસ્તોદાનમાં મુકતા) * હતા. મરનારનાં શરિરનો અમુક ભાગ ભવિષ્ય માટે જાળવવાનું આ શિક્ષણ તેઓએ પરધર્મી પ્રજાઓ પાસેથી કીકીકું લીધું હતું, કારણકે તેઓની પાડોશી પ્રજાઓ મરનારનાં અંગના અમુક અમુક ભાગોથી મરનારની ઇર્ષાની જાળવવાના કિપાયો કામે લગાડતી હતી. દાખલા તરીકે પુરાતન **ગ્રીક** અને **રોમન** પ્રજા મુદાંને અગ્નિદાહ કરીને તેની રાખથી, **ઇલપરથનો** “ મમી ” કીધેલાં મુદાંનાં હાડકાં જરૂરથી અને બીજા પ્રાચીન પ્રજાઓ એવાજ બીજા શારીરિક અવયવોથી મરનારની નિશાની જાળવતી હતી.

ગ્રીક અને **રોમન** પ્રજા એક વખત લાસને બાળીને તેની હાડકાં જાળવવાનું મત પાછલું અને પારકું છે.

મરનારની મટી જાળવવા તો જરૂરથી ધર્મ ફરમાવતો નથી. વળી જેમ આપણે દીનની રૂએ રસ્તાખેજનું ધમાન ધરાવ્યે છીએ તેમજ **ઇલપરથનો** બી ધરાવે છે, અને તેઓની માન્યતા મુજબ જ્યારે મરણ પામેલાંઓની આત્મિક શક્તિઓ શરીરમાં દાખલ થશે ત્યારે તેઓ પાછાં સજીવન થશે. જેથી તેઓ કોઈબી રીતે શરીરને જાળવી રાખવાના ઉપાયો કામે લગાડતા હતા, અને મરનારની લાસમાં તરેહવાર ખુશબોદાર વસાણાંઓ ભરી તેને સાચવી રાખતા હતા, જેને તેઓ “ મમી ” કહે છે. આ “ મમી ” કીધેલાં મુદાંઓ માટે તેઓએ જગજગહેર **પીરેમીડના** આલીશાં અએવાંને ઉભાં કીધાં હતાં, કારણકે આગલા જમાનામાં **ઇલપરથનો** કળા કૌશલ્યની ઉચ્ચ ટોચે ચઢેલા હતા. તેઓ મુદાંઓને જાળવવા જેકે ઉચી કળા કામે લગાડતા હતા, તોપણ તેઓની ગમે એવી હુનરમંદી છતાં તેઓ ખાક થતાં હતાં.

* હૈસમાં મુકેલા દાખલો મુલાકા માટે સ્ત્રીના પોતાના છે.

સેકંડો વર્ષ પછી “ મમી ” કીધેલાં જે મુદ્દાંઓ બેવામાં આવે છે તેઓ માંસ, હાડ, કે ચામ સાથનાં હોતાં નથી. મુદ્દાંની ચામડી ઉપર ચોક્કસ જાતનાં “ પલાસ્તર ” તું પડ કરવાથી તેઓ મુદ્દાંનો માત્ર બાહ્યરતો ખાલી દેખાવ આપે છે, પણ અંદરના ભાગથી તેઓ કુદરતી રીતેજ સળીને અને મસાલાઓની અસરથી બળીને ખાક થયલાં હોય છે. આ મુજબ મુદ્દાંને સાચવી રાખવાની આ ઉંચી હુનરમંદી આખરેખી કુદરતના કાયદાને આધીન થાય છે. હવે આ મુજબ **છજપસ્યનો** મુદ્દાંને જળવવા લાગા, પણ ધરાનીઓથી તો તેમ પણ બની શક્યું નહીં. કારણકે તેઓને તો જેમ અને તેમ જલદી લાસનાં તાજાં માંસનો ભક્ષ કરવાનું તાકીદનું ફર્માન મળેલું હતું, અને તોપણ તેઓને લાસ ખવાઇ જવા પછી તેનાં હાડકાં એક જગાએ એહેલાયદાં મુકવા ધર્મે ફર્માવેલું હતું. માટે રસ્તાખેજ વખતે મુવેલાંને સજીવન થવા માટે માંસ અને ચામ નહીં તો હાડ જળવાઇ રહેવાં જોઇએ, એવા ભુલભરેલા ખ્યાલે પાછળથી જન્મ લીધો છે. ધરાનીઓએ આ વિચાર પાડેથી પ્રજા છજપસ્યનો ઉપરથી લીધેલો હોવો જોઇએ, કારણ કે અસલ બંને પ્રજા મધ્ય એશિયામાં સાથે વસેલી હતી. આ વિચારે પાછળથી દીનને લગતાં પુસ્તકોમાં જગા લીધી છે અને તેમાં રસ્તાખેજ વખતે **હાડકાં પાછાં ઉભાં થશે** એવો કૃતવો અપાયો છે. ખરું છે કે જરથોસ્તી ધર્મે સર્વથી પેહેલાં રસ્તાખેજનું મત આશકાર કીધું છે, અને તે મત બીજા ધર્મોએ કમુલ રાખેલું પૂર્વ અને પશ્ચિમના વિદ્વાનોએ જાહેર કીધું છે. તોપણ કીઆમતના વખતમાં ગુજરેલાંઓનાં હાડકાં ઉભાં થશે અને તેથી હાડકાં જળવાઇ રહેવાં જોઇએ એવું મત ખાસ જરથોસ્તી ધર્મનું પોતાનું નથી પણ પાછલું અને પારકું છે.

રસ્તાખેજ વખતે મુવેલાંનાં હાડકાંથીજ માણસને સજીવન કરવાની માન્યતા, ખુદાની સર્વશક્તિનો તથા તેના અચુક અને અચળ કાયદાનો અનાદર કરનારી છે. તે સર્વશક્તિવાન સાહેબ મટીની એક રજમાંથી અને પાણીના એક કતરામાંથી માનવીને પેદા કરવાને દરેક શક્તિવાન છે. અગર જે જળવાયલાં હાડકાંઓથીજ માણસને સજીવન કરવાનું કુદરતે ઠરાવેલું હોત તો, જરથોસ્તી ધર્મે ત્યાં રસ્તાખેજનું કુલ જગતને ચારી આપનારું ભવિષ્ય વર્તેલું છે, ત્યાંજ તેની સાથેજ આ ઘણા અગત્યના સવાલ ઉપર અવધ્ય અજવાળું નાંખ્યું હોત. પણ ત્યાં રસ્તાખેજના વખતમાં હાડકાં ઉભાં થશે, હાડકાંનાં સાધન મારફતે માણસ સજીવન કરી શકશે અને તે માટે ખસુસ હાડકાં જળવવાં જોઇએ, એવું કોઈ મત આ ખાલસ મજહબમાં અપાયલું મળતું નથી.

હાડકાં ઉભાં થશે આપણો મુખ્ય સવાલ મુદ્દાંનાં હાડકાં જળવવા અને ભવિ-
કે ખમાં તે **હાડકાં ઉભાં થવા** સાથ સંબંધ ધરાવે છે. પણ
મુવેલાં ઉભાં થશે રસ્તાખેજ વિષે જન્મ્યાદ યરતમાં જે મત ઉચ્ચારવામાં આવ્યું
 છે તેમાં હાડકાં ઉભાં થવાનો એક હરફથી લખાયેલો મળતો નથી. ખરું છે કે તેમાં

મુવેલાં પાછાં ઉભાં થશે એવું એક વાક્ય મળે છે, તોપણ તેમાં અસ્ત એટલે હાડકાં જેવા કોઈ શબ્દનો ઇશારો વટીક મળતો નથી. **મુવેલાં ઉભાં થશે** અને **હાડકાં ઉભાં થશે** આ બે વાક્ય તેની મતલબમાં એકેકથી તદ્દન જુદાં પડે છે. હાં મુવેલાંને ઉભાં થવાનાં અવસ્થાનાં અસલ લખાણને પાછળથી હાડકાં ઉભાં થવા સાથે ભેળી નાંખવામાં આવ્યું છે, અને આ ભુલે મુદ્દાનાં હાડકાં સાચવી રાખવાની જુલને કારણ આપ્યું છે. અવસ્થાના **“ધરિસ્ત ઉસોહિસ્ત”** શબ્દો ઉપરથી **રસ્તાખેજતું** ફાર્સી નામ નિકળ્યું છે, બલકે અસલ અવસ્થાનો આ બોલેબોલ ફાર્સી તરજુમો છે અને તેનો અર્થ મુવેલાંનું ઉડવું થાય છે, હાડકાંનું ઉડવું થતો નથી.

ત્યારે અસ્તોદાનની હવે આપણે જોઈશું કે અસ્તોદાન બનાવવાનો મુળ હેતુ અસલ મકસદ શી ? શો છે ? એમાં જે મુખ્ય સવાલ તપાસવાનો છે તે હાડકાંની વ્યવસ્થાનું કોઈ કારણ ધર્મમાં જણાવેલું છે या નહીં ? અગર એવાં કોઈ કારણની ગેરહાજરીમાં હાડકાં જળવવા અને તે પાછાં ઉભાં થવાની શાહાદત મળે છે કે નહીં ? એના જવાબમાં હાડકાંની વ્યવસ્થાનું ખુલ્લું કારણ વંદીદાદમાં મળે છે, અને તે મરનારની લાસની વ્યવસ્થાના સવાલના જવાબમાંથી મળે છે. ત્યાં લાસની વ્યવસ્થા થવા પછી તેનાં હાડકાં પ્રથમ કોઈ ભારે વજન સાથે બાંધવા કહે છે, અને ત્યાર બાદ તેનું કારણ દર્શાવે છે કે, અગર નહીં તો માંસાહારી જનવરો હાડકાંને પાણી તથા ઓરવરની નજદીક ઘસડી લઇ જાય. વળી હાડકાંની એવી ચોક્કસાઇ નહીં રાખવાની તેમાં ભારે સજા દરાવી છે, અને એવી ચોક્કસાઇ માટે તુર્તાતુર્ત બીજો સવાલ કરવામાં આવે છે કે, મુવેલાંનાં હાડકાંને ક્યાં લઇ જઇએ અને ક્યાં મુકીએ ? અને તેના જવાબમાં **અસ્તોદાન** બનાવવા ફર્માવે છે. (પ. ૬ ફ. ૪૪-૫૧).

હાં હાડકાંની વ્યવસ્થાનું સમગ્ર કારણ સ્પષ્ટ દર્શાવેલું મળે છે, અને તે કોઈજ નહીં પણ સુખશાંતિ જળવવા પાણી તથા વનસ્પતિ સાથે નસાવાળાં રોગીષ્ટ હાડકાંને આમેજ નહીં કરવાનું અને અલગ રીતે તેને અસ્તોદાનમાં લઇ જવાનું છે. વળી **વંદીદાદમાં** મરનારનાં હાડકાંનો એક નાનામાં નાનો કકડોળી રખડતો નહીં નાખવાની સખ્ત તાકીદ ફર્માવી છે. (૫૦-૬-૧૦).

હાં અસ્તોદાન બનાવવાનું એકનું એક કારણ બાગબાની या ખેતીવાડીથી મુવેલાંનાં નસામંદ હાડકાંને અલગ રાખવાનું જાહેર કાંઈ છે, અને તેનું બીજું કોઈ વાજબી કારણ હોય તો તે જાહેર થવાની લાયક જગા આજ છે. અલગ અલગ મુકવાનું કારણ, હાડકાં જળવવાનું या ભવિષ્યમાં હાડકાંને પાછા ઉભાં થવાનું હોત તો, **જયાદ યસ્તમાં** રસ્તાખેજ વિષેના મજબૂર દાખલામાં નહીં, તો હાં **વંદીદાદમાં** તે અવશ્ય મળવું

જેમણે હતું. પણ જ્યારે તે મળતું નથી ત્યારે વગર શકે સામેત કરી શકાશે કે હાડકાં જાળવવાનાં આ વિચારમાં થોડુંખી વજુદ સમાયલું નથી. હાં બવિષ્ય માટે હાડકાં જાળવી રાખવાના અને તેઓ રસ્તાખેજ વખતે પાછાં ઉઠી ઉભાં થવાનાં કોઈ વજનદાર કારણો હસી ધરાવતાં નથી.

હાડકાં જાળવવાં કે ખાક વંદીદાદ મુજબ હાડકાં અસ્તોદાનમાં અલગ મુકવાતું કારણ થવા અલગ મુકવાં ? શું હાડકાં જાળવવાનું છે ? હાં મુવેલાંનાં હાડકાંની વ્યવસ્થા માટે જે સવાલ મળે છે તે ધ્યાન ખેંચવા લાયક છે. ત્યાં મુખ્ય સવાલ હાડકાં ક્યાં લઈ જવાં અને ક્યાં મુકવાં એવો મળે છે, અને તેને માટે અવસ્થામાં “બર ” તથા “નિદ્રથ ” શબ્દો આવે છે, જેનો અર્થ લઈ જવા તથા મુકવાનો થાય છે, પણ જાળવવા કે સાચવવાનો થતો નથી. અવસ્થામાં જાળવવા કે સંભાળવા માટે “નિપા ” અને “નિશહર ” ધાતુ ઉપરથી નિકળેલાં નામો અને ક્રિયાપદનાં રૂપો મળે છે, જે હાં મલતાં નથી માટે હાડકાં જાળવવાનો તથા તે ભાવ્યમાં ઉભાં થવાનો આ પાછલો સવાલ ખોટો, દીન તથા શરિયતથી ઉઘટો, ભુલભરેલો, અને ભુલાવો ખવાડનારો હરે છે.

૧૫૦૦ વર્ષ ઉપર આ રસ્તાખેજ વખતે મુવેલાંને ઉભાં થવાનો આ સવાલ જાતેજ મિઠ સવાલ ઉપર મુશ્કેલ છે. આ સવાલ હાલ આપણે માટેજ મુશ્કેલ નથી થયેલી જુસ્તેબું. પણ સેંકડો વર્ષ ઉપર ખી તે એટલેજ મુશ્કેલ જણાયો હતો. સુમારે ૧૫૦૦ વર્ષ ઉપર સાસાની હકુમતના વખતના ઓહમાઓએ એજ સવાલ ઉપર ઘટતી જુસ્તેબું ચલાવી હતી અને પોતાનાં આહોશ ભેજાનો લાયક ઉપયોગ કીધો હતો. આ સવાલની ઉંડી શીલસુરી અવસ્થા જમાનાના ધરિનીઓ માટે મુશ્કેલ નહીં હતી પણ પાછલા ધરિની ઓહમાઓને તે માટે અદેશો ઉપજેલો જણાય છે, જેથી તેઓએ આ સવાલ વિષે પેહેલવી કેતાખમાં કેટલાક દાખલાઓથી તે વખતની પ્રજાને સમજ આપવાની જરૂર જોઈ હતી, એટલુંજ નહીં પણ ખીજા જે ધર્મોએ રસ્તાખેજનું જરથોસ્તી ધર્મ મત ઉછીકું લીધું છે તેઓએ આ બિઝટ સવાલ ઉપર સ્વ-ધર્મોઓને જુદી જુદી દલીલોથી ઘટતી સમજ આપવાની નીચે મુજબ કોશેશ કીધી છે.

જરથોસ્તી મજહબે મત ઉચ્ચાર્યું છે કે બવિષ્યમાં એક આશાવંત યાદગાર અવસર એવો આવનાર છે કે મુવેલાં પાછાં ઉભાં થશે અને કુલ ખલકત તરોતાજળી મેળવશે. ધર્મનાં આ ભેદી શિક્ષણની અસલ મક્સદ ઉલટાઈ જઈ એક વેળા જોકે હાડકાં જાળવી રાખવાની જરૂર સમજવામાં આવી હતી, તોપણ આ ઉપાય ખી પાછળથી સતોપકારક જણાયો નહીં અને મુખ્ય સવાલ ઉભો ને ઉભો રહ્યો કે, મુવેલાં મુદ્દો કેમ ઉભાં થઈ શકે ? અને આ સ્વાભાવિક સવાલની મુશ્કેલી ઓછી કરવા સાસાની જમાનાના એક ઓહમા દસ્તુરે સમય અને સંજોગને અનુસરી આ મુજબ ઘટતી સમજ આપવાની લાયક કોશેશ કીધી છે.

અહુરમઝદ અને જરથો- અહુરમઝદ જરથોસ્તને કહેછે કેઃ—જ્યારે આકાશને હું
સ્વ વચ્ચે પુસેદાપાસેાળખ. વગર ટેકાએ રાખું છું, જનનારો સહીત જમીનને હું અધર
રાખું છું, આકાશ, આહતાખ, અને સેતારા મારાથી ગઈશ કરે છે, વગેરે કુદરતની
તમામ કરામતો જ્યારે મારી ખનાવેલી છે, ત્યારે રસ્તાખેજ કરતાં મુશ્કેલ કામ તો હું
કરી ચુકેા છું. રસ્તાખેજ કરવામાં તો મને બીજાઓની મદદ છે, જેવી મદદ શરૂઆતની
હસ્તી વેળા મને મળી નહીં હતી. હવે તું જો, કે જ્યારે હસ્તી નહીંજ હતી ત્યારે
કુદરતની રચના મેં રચી હતી, ત્યારે જે વસ્તુઓ એક વખત પેદા થઇ ચુકેલી છે તેને
પાછી સજીવન હું શું નહીં કરી શકીશ ?

તે (રસ્તાખેજ) વખતે પેદાયશની શરૂઆતમાં જેમ કમુલ રાખવામાં આવ્યું
હતું, તેમ જમીનની ખીનોઈ શક્તિ પાસે હાડકાં, પાણી પાસે લોહી, ઝાડપાન પાસે
વાળ અને આતશ પાસે જીવન શક્તિ માંગવામાં આવશે (યુનદેહેસ્તન).

ધસુ ખિસ્ત
શું કહે છે ?

“ પણ કોઈ માણસ કહેશે કે મુવેલાં કેમ ઉભાં થતાં હશે ?
અને ક્યાં શરીરથી તેઓ આવશે ? (જવાબ)—ઓ મુખા ! ને

તું વાવે છે તે મરવા વગર ઉગતું નથી, અને જે તું વાવે છે તે જે શરીર (ઝાડ, વનસ્પતિ)
અને છે તે હોતું નથી, પણ ખાલી દાણો હોય છે અને ખુદા તેને શરીર આપે છે.
આજ મુજબ મુવેલાંની કેઆંમત સમજવી. તેણે આ કાયા સાથે વાવેલું (દાદેલું) તે
આકાશી કાયાથી ઉછું થવાતું.” (બાઇબલ).

અદલા હજરત મહમદને
શું કહે છે ?

“ ખરૂં છે કે અમે મુવેલાંને પાછાં સજીવન કરીશું.
ક્યામતની એક નિશાની તેઓને વાસ્તે એ છે કે મુવેલી
ધરતીને અમે વરસાદથી જીવતી કરીને તેમાંથી કેટલીક જાતનો દાણો, જે તેઓ ખાય છે
તે પેદા કરીએ છીએ. તેઓ કહેછે કે હાડકાં સળી ગયાં પછી તેને પાછાં કેમ જીવતાં
કરશે ? (જવાબ)—જે લીલાં ઝાડમાંથી તમને આતશ આપે છે તે કરશે.” (કુરાંને શરીફ).

આ ત્રણ દાખલામાં ક્યામત વેળા મુવેલાં ઉભાં થવાના સંબંધમાં પાછલી ધરાની
અને બીજી પરધર્મી પ્રજાઓમાં ઉપજેલી અજાણ્યતાનો તેમજ નાસ્તીમાંથી હસ્તીમાં લાવવાની
કીસ્તાવની સર્વ શક્તિ અને અપૂર્વ બળનો પ્રજા વર્ગને ખ્યાલ આપવાની મુળ મકસદ
સમાયતી છે. એમાં પાર્સી ઓહમા દસ્તુરે જે સમજ આપી છે તે બીજી કરતાં કુદરતના
અવધાને વધારે અનુકૂલ અને વધારે ઉમદા છે.

મરનારની યાદનું ધાર્મિક ધોરણ.

આખણે જોયું છે કે કેટલીક પુરાતન પ્રજાઓ મરનારના અંગના અમુક અમુક
અવધાનો મરનારની દક્ષિણી જાળથી રાખવાના ઉપાયો કામે લગાડતી હતી, પણ જર-

ચોસ્તી મળહથે એવાં કોઈ ખાકી નાશવંત સાધનોથી મરનારની ઈધાંની જાળવી રાખવા શિખવ્યું નથી. તેણે ગુજર પામેલાં અશો માણસોની માત્ર ખાલેસ યાદ, તેની સાથ નિકટ સંબંધ ધરાવનાર અને તેની નેક યા વદ કરણીની જવાબદાર રવાંનોની રાહબર શક્તિ ફરોહર મારફતે અને ફરોહરને નામે જાળવી રાખવા શિખવ્યું છે. તેણે આ ઈધાંની મરનારની મટ્ટી, તેનાં હાડકાં, તેનું હાર્ષિજર, તેના બાલ કે એવાંજ ખીજાં તકલીદી સાધનો મારફતે જાળવવા ફરમાવ્યું નથી, પણ તેની સદા હૈયાત આત્મિક શક્તિ મારફતે જાળવવા ફરમાવ્યું છે. મળહથમાં આ રહાંની શક્તિનું જે વર્ણન મળે છે તે મરનારની યાદની મોતેખરીની ટકાઉ અને સંગીન દલીલ પુરી પાડે છે. મળહથનાં શીલસુશી શિક્ષણ સુજ્ય આ વર્ગની આત્મિક શક્તિ રોજે અવ્યવથી હસ્તી ધરાવે છે અને તે જાવેદાંન સુધી કાયમ રહેશે. અહુરમઝદની એજ બજાવંત શક્તિ મારફતે તમામ વિશ્વમંડળ હસ્તીમાં આવ્યું છે અને તે ગતિમાં મુકાયું છે. ખીજા બજવાન શક્તિઓ સાથે દુનિયામાં આબાદી પાંથરવા અને તેના વધારામાં એજ શક્તિ આગેવાન ભાગ લે છે. એજ શક્તિ મીનો અને ગેતીની બેડિ હસ્તીઓમાં આકાશ અને પાતાલના ભિત્તર સુધી મહાન કાર્ય રોજે અવ્યવથી કરતી રહી છે અને રોજે રસ્તાખજ સુધી કરતી રહેશે. આ સખળ કારણોને લીધે એવાંન થઇ નહીં શકે એવું કુદરતમાં કાર્ય કરતી આ અદ્ભુત શક્તિનાં અનહદ એહેશાંનની ઉડી લાગણી દર્શાવવા જરથોસ્તી મળહથ વાજખી તાકીદ કરે છે અને એકલી આજ શક્તિ મારફતે મરનારની જાળુક યાદ જાળવી રાખવા ફર્માવે છે. આ વજનદાર કારણ આપણને એવાં વાજખી સેવટ ઉપર લઇ જાય છે કે, પ્રાચીન કે અર્વાચીન પ્રજાઓએ મરનારની ઈધાંણી જાળવવા માટે યોજેલા ઉપાયો ટકાઉ કે સંગીન નથી, અને તેઓ તકલીદી સાધનોથી જ્યારે મરનારની ઈધાંણી જાળવવા લાગ્યા, ત્યારે આ પુરાતન મળહથે પુરાતન કાળમાં કોઈખી નાશવંત ચીજની મારફત વગર, મરનારની જાળુક યાદ જાળવી રાખવાનો એકજ અક્સીર ઉપાય કામે લગાડ્યો છે અને તેણે બેશક મરણની ગંભીર યાદની મોતેખરી જાળવી છે. પાછલા જમાનામાં આ ધાર્મિક અસલ ધોરણમાં ફરફાર અને વધારો થયો છે અને તે સાસાની અમલ દરમિયાન મરનારની યાદ આ મહાન શક્તિ ફરવશી સાથે મરનારનાં રવાંનોની યાદ કરવાનું જરૂરી થયું છે. મરનારની નૈયતે થતાં અસલ અવસ્થા બહુતરોમાં માત્ર ક્રવશીનો અને પાજદ બહુતરોમાં ફરોહરો તથા રવાંનો એ બનેલી બેગી યાદ થાય છે, તોપણ પાછલાં બહુતરોમાં રવાંનોની યાદનું પ્રમાણ મોટું જેવામાં આવે છે.

મરનારની યાદની

મોતેખરી.

મરનારની ઈધાંણી કે યાદ તેનાં ખાકી નાશવંત સાધનો

મારફતે જાળવવા જેમ જરથોસ્તી મળહથે ફરમાવ્યું નથી,

તેમજ અને તેજ જરથોસ્તી તરીકાની રૂએ આ યાદ મરનારની કોઈ હસ્તકૃત આકૃતિ,

પ્રતિભા, આવલાં કે છપ્પીનાં ખાકી અને દુન્યાની બનાવટનાં સાધનો સન્મુખ રાખી તેની મારફતે બળવવા કે ખુદ્દાની ખુદ્દાવદી પિછાણવા આ ખાલેસ મજહબે શિખવ્યું નથી. પણ આતશ તથા બીજી કુદરતી નેઆમતો અને નુરમંદ નસુનાઓની અદબુત કુરામતો સન્મુખ રાખવા અને કુદરત ઉપરથી તેના કામેલ કારીગર અહુરમજ્દની ખુબીઓ ગાવા ફરમાવ્યું છે. આપણા આગલા દીન આગાહ હોકમાઓનો આ ખાલેસ તરીકા છે અને આ જરથોસ્તી તરીકાને કેપ્લો કહે છે. મરનારની યાદના ગંભીર અવસરે યા બીજી વેળા કેપ્લાના આ ખાલેસ અને નિષ્કલંક તરીકા સિવાય કોઈબી હસ્તકૃત આકૃતિ અને એવુંજ બીજું ખાકી સાધન સન્મુખ રાખવાનું પારકું ધોરણ દીની શરિયતથી ઉલ્લટું અને જમુન ગુનાહ ખરેખું છે.

* * * * *

મારે પ્રથમજ પ્રામાણિકપણે કહી દેવું જોઈએ કે, આ અદના લખનારે થોડા વખતપર “જરથોસ્તી” ત્રિમાસિકમાં “પાર્સી આરામધાહ”નાં મથાલાં હેઠળ આ પારકી “ક્રેમેટોર્ષમ સીસ્ટમ” ને જરથોસ્તી મજહબ અને શરીયતની રૂએ નારવા જાહેર કીધી હતી.

બીજું, આ માસિકમાં ઉપલાં મથાલાંવાળું મારું લખાણ છ માસ ઉપર તેના અધિપતિ સાહેબ તરફ મેં રવાના કીધું હતું અને તે હાલ પાછલથી પ્રગટ થયું છે. યાને મારું મજકુર લખાણ અમુક લખાણો થવા પછી ખાસ ધારવીને લખવામાં આવ્યું નહીં હતું, પણ તે અવ્વલ મુવેલાંનાં હાડકાં જલવવાના સંબંધમાં મેં મારા પ્રામાણિક વિચાર જાહેર કીધા હતા. આ અંગત ખુલાસો કરવાનું મને એટલામાટે કારણ મલ્યું છે કે, અવસ્તાના “સ્કોલરો” ના મોટા ભાગમાં મુવેલાંનાં હાડકાં જલવવાનો ખ્યાલ જ્યારે હાલ સુધી હતી ધરાવે છે, ત્યારે મારાં મજકુર લખાણમાં મરનારનાં હાડકાં જલવવાનું દીનની રૂએ નારવા ફરમાવ્યું છે. આ એકેકથી વિરૂધ જતો ધર્મ સંબંધી એક નાજુક સવાલ છે, અને જેમ દીની ફર્માનોના બીજા દાખલાઓમાં અને છે તેમ આ દાખલામાંથી વાંચક વર્ગ ડમાડોલ તથા શકમંદ થાય, અને સ્વાભાવિક સવાલ ઉત્પન્ન થાય કે આ બેમાં ખરું કયું? તે તે બનવાજોગ છે. આ ગુચવાડાબરેલો ગંભીર સવાલ થોડાં વર્ષપર ભણેલા વર્ગમાં ભારે ચર્ચાઓ હતો, પણ તેનું કોઈ સતોપકારક પરિણામ આવ્યું નહીં હતું. માટે આ શકમંદ સવાલના સંબંધમાં વાંચક વર્ગનો વસવસો દુર કરવા આ ટકે થોડો વધુ ખુલાસો કરવાની હું જરૂર સમજું છું.

મુવેલાંનાં હાડકાં જલવવાનાં દીની ફર્માન તરીકે **વંદીદાહ** પરગરદ

નાયબ દસ્તુર ૬ દીની શાહાદત ટાંકવામાં આવે છે, પણ **વંદીદાહ**ની મુળ મકસદ સંજ્ઞા શું કહે છે? મરનારનાં હાડકાં જલવવા કરતાં તેની બીજીજ કોઈ લાયક અને કાયદેસર વ્યવસ્થા કરવાની હું જોઈ શકું છું. દસતુરજ સાહેબ ૩. એ. સંજ્ઞા બી. એ. કહે છે કે, “સુકાં હાડકાંને આપણી શક્તી

પ્રમાણે જાળવી રાખવાને ફરમાન આપેલું છે, પણ હાડકાંનો નાશ કરવાની ખુલ્લી મનાઈ કીધેલી છે.” પણ હું માનપુર્વક જણાવીશ કે **વંદીદાદ**માં મરનારનાં હાડકાં જાળવી રાખવાની નેમ રાખવામાં આવી નથી, બલકે હાડકાં એહેલાયદાં સુકી તેને કુદરતી કાયદે ખાક કરવાની છે.

ખીજું, વિદ્વાન દસતુરજી લખે છે કે, “અવસ્તા પ્રમાણે દુનીઆની આખેરીએ સઘલાં ગુજર પામેલાંઓનાં રવાનો પોતાપોતાના હાકની અંદર શાખલ થઇ પાછાં જીંદગી ભોગવતાં થશે.” હાં દસતુર સાહેબથી દરગુજર ચાહી જણાવીશ કે આ કલ્પિત ખ્યાલ અસલ અવસ્તાનો નથી, પણ પાછલો અને પારકો છે. **વંદીદાદ**ની મુળ મક્સદ ઉલટાઈ જવાને કીધે પાછલથી મરનારનાં હાડકાં જાળવવાની અને આ ખાકી વસ્તુ સાથે રસ્તાખેજનો જુલબરેલો સંબંધ જોડવાની કુદરતના કાયદાથી ઉલટી નિરર્થક કોશેષ થઇ છે. એક જુલબરેલી અને જુલાવો ખવાડનારી માન્યતાને કીધે **રસ્તાખેજ**ની મોતેબર શીલસુશી સાથે મરનારનાં હાડકાંનો સંબંધ જોડવાનો અને રસ્તાખેજ માટે ખાકી હાડકાં જાળવી રાખવાનો હાં મહા અનર્થ થાય છે.

વળી શમસુલ ઉલ્મા દસતુર દા. પે. સંજાણા બી. એ. વડા દસતુરજી દારાબજી કહે છે કે, “લાશ ઉપરનું માંસ જલદીથી ખવાડી દેવાની સંજાણા શું કહે છે? આગા આપવાની સાથે ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે.....

હાડકાં સંપૂર્ણ સુકાયા પછી તેમની જાળવણી માટે અસ્તોલ્લાન (અવસ્તામાં “ઉઠાદનેમ”) ઉછું કરવું.” હાં એટલું જ જણાવવાની રજા લઇશ કે એહમા દસતુરજીનું હાડકાંની જાળવણી માટેનું આ મત અસલ અવસ્તાથી તદ્દન વેગલું છે.

ખીજું, “અસ્તવત ઍરૅત (એટલે “હાડકાંઓમાંથી મુવેલાં આદમીઓને ખાખં સજીવન કરનાર”) એવો વિદ્વાન દસતુર સાહેબ જે અર્થ કરે છે તે તરફ એએક સાહેબનું હું લક્ષ ખેચું છું. અવસ્તાના બે શબ્દ મલીને થયલા આ નામના પેહેલા શબ્દનો અર્થ માત્ર હાડકાં થતો નથી પણ હાડકાંવાળું થાય છે, અને તેનો દરોખસ્ત અર્થ, હાડમંદ (કાયા-શરીર) ને ઉછું કરનાર થાય છે. કારણકે ફરેશવદીના યશતના અવસ્તામાં આ ભવિષ્યના પેગામ્બરનાં નામ ઉપર જે શરેહ ફરમામાં આવી છે તે ધ્યાન ખેચવા લાયક છે. ત્યાં કહે છે કે, અસ્તવત—ઍરૅત નામ એટલા માટે કે, તે હાડમંદ મુવેલાંને જાનદાર કાયા પાકી બખશારી (ઉઠી કરશે) (ફ. ૧૨૯) હાં કામેલ દસતુરજીના અર્થ મુજબ “હાડકાંઓમાંથી,” હાડકાંની હસ્તીથી કે હાડકાંની મારફતે મુવેલાં આદમીઓને પાખં સજીવન કરવા કહ્યું નથી. આથી કશોખી શક થુબેહ રહેતો નથી કે, જરથોસ્તી મળહબે આશકાર કીધેલાં **રસ્તાખેજ**માં શીલસુશી મત આગલ, ખાકી હાડકાં જાળવવા કે સુરદાર હાડકાંને પાખં ઉઠી ઉભાં થવાનો આ તકલીદી સવાલ ટકી શકતો નથી.

અસ્તોદાનની અસલ
મફતદ શી છે ?

હવે મરનારનાં હાડકાં અસ્તોદાનમાં અલગ મુકવાની
વંદીદાદની મુળ મફતદ શી છે, તેની હુંકમાં થોડી આદી
સમજ લાં દર્શાવેલી વગર અર્થની થઈ પડશે નહીં.

મુવેલાંની લાસનાં માંસને માંસાહારી નિર્દોષ પ્રાણીઓ પાસે આપી કરાવી તેનો
જેમ નિકાલ કરવાનો છે, તેમજ વંદીદાદની મુળ મફતદ દાડી ખાનારાં ધાતકી જાનવરી
હાડકાંને પરાગદે નહીં કરે તે માટે તેને અસ્તોદાનની એહેલાવદી જગત્તે મુકી અલગ
રીતે તેનો નિકાલ લાવવાની છે. વર્તી માંસ તથા હાડકાં એ બેઉની વ્યવસ્થા
માટે વંદીદાદમાં બે જુદા સવાલો બલતા નથી પણ એકસાન મલે છે. જેમકે મુવેલાંનાં
તાને તથા હાડકાંને અમે ક્યાં લઈ જઈએ અને ક્યાં મુકયે ? આ લઈ જવા તથા
મુકવાની મતલબ જાલવવાની નથી, અગર હોય તો લાસનો દાખલો તેની સામે
જાય છે. કારણ કે તે જાળવાતી નથી અને જાલવવાનીથી નથી પણ તેનો વેળાસર
નિકાલ કરવાનો છે. આ બે સવાલો સવાલો માસના દાખલામાં તેનો નિકાલ કરવાની
અને હાડકાંના દાખલામાં જાલવવાની બે જુદી મતલબે વપરાયલા નથી.

હવે જેમ સવાલો તાન એક સરખા છે, તેમજ તેનાં જવાબો પણ ધટતા ફેરફાર
સાથ લગભગ એક મલતા છે. જેમકે મુવેલાંના તાને સૌથી ઉંચી જગા (કુંગર,
ટેકડી) ઉપર લઈ જવું, કે જેથી તેને કાલજુદ ખાનારા કુતરા તથા પક્ષીઓને જોઈ
શકે. લાં મુવેલાંની લાસના દાખલામાં પક્ષીઓથી આપી કરાવી તેનો નાશ કરવાનો
છે. હવે હાડકાં માટે જે જવાબ મલે છે તે આ છે. કુતરા, લોકડી, વગેરે જેવાં
પ્રાણીઓ હાડકાંને પારવાટ નહીં કરે તે માટે અસ્તોદાનમાં તેને અલગ મુકવા કહે છે.
લાં મુવેલાંનાં માંસ મિસાલ હાડકાંનો તુર્તાતુર્ત નિકાલ કરવા અમ્મીત કહ્યું નથી.
એવું કારણ એ છે કે માંસ ખોરાક તરીકે ઉપયોગમાં આવી શકે અને તુર્ત નિકાલ
કરી શકાય એવી વસ્તુ છે, તેથી મરનારનાં કાલજુદ ઉપર રોગ ઉપજ કરનાર કોહો
વાતની ક્રિયા ચાલુ થાય તે પહેલાં તેનો નાશ કરવાનો છે. પણ હાડકાં ખોરાક તરીકે
ઉપયોગમાં આવે એવી અને તુર્ત નાશ થઈ નહિ શકે એવી નકર વસ્તુ છે, તેથી તેને
કુદરત ઉપર છોડવામાં આવે છે અને વખત વેહેતાં તેની ઉપર સજો લાગવાની કુદરતી
ક્રિયા ચાલુ થઈ તે ખાક થાય છે.

મુવેલાંનાં હાડકાંને ખાક કરવાની અસલ મતલબને
આપણાં હાલનાં કેહેવાતાં ટેકો આપનારો એક લાખે અસરકારક દાખલો હાલનાં
દખમાં છ' કિમવે છે ? દખમાં પુરા પાડે છે. મરનારનાં હાડકાંને હાલ દખમાંના
ભંડારોમાં નાખવામાં આવે છે અને ત્યાંજ તેઓ ખાક
થાય છે. આ મુજબ હાડકાંને ખાક કરવાનો આ મોજુદ પુરાવો હોવા છતાં તેઓને જાડાંમાં

નાખવાની મતલબ કેઆમત સુધી અને કેઆમત માટે જાલવી રાખવાની હોય તો તે ખીના થોડી તાજુખી ઉપજાવનારી ગણવી જોઈએ નહીં. ભંડારોમાં હાડકાં કેઆમત સુધી અનામત રહે છે એમ એક માનવંત દસ્તુર સાહેબો સામેત કરી શકશે નહીં, અને તેમ કેહેવું સાદી સમજથીથી ઉલટું છે. અગર મરનારોનાં હાડકાં અનામત રહેતાં હોય તો તેથી ભંડારો એકલાજ નહીં, પણ આપણાં હાલનાં દખમાંઓ વસ્તીના પ્રમાણમાં અમુક મુદતે ભરાઈ જવાં જોઈએ અને તેઓ અસ્તોદાનોમાં ફેરવાઈ જવાં જોઈએ. પણ આ હાડકાં ભંડારોમાં તડકો, ઠાર, હવા વિગેરે જુદી જુદી રીતુઓની કુદરતી અસરથી ખાક રાખ થાય છે, તેનો જઠો વર્ષ દર વર્ષ વર્ષોદનાં પાણી મારફતે ભંડારોના ઉંડા કુવાઓમાં ઘસડાઈ જાય છે અને મરનારની મટ્ટી સાથે મટ્ટી મલી જાય છે. આ મુજબ ભંડારોમાં હાડકાંના જઠામાં ચાલુ ઘટાડો થતો રહે છે અને તેજ એકલો ઉપાય દીનની રૂએ બેહેતર અને બરહક છે.

મરનારનાં હાડકાં જાલવવાનું, હાડકાં મારફતે મુવેલાં માણુસોની કાયા ભવિષ્યમાં પાછી ઉભી કરવાનું અને મુરદાર હાડકાં સાથ રસ્તાખેજની મોતેબર શીલસૂરીને જોડવાનું જરથોસ્તી મજહબ શિક્ષણ આપે, એ ખીનાજ આપણા મહાન મજહબની મોતેબરીને તથા ખુદાની સર્વ શક્તિ તથા તેનાં અપૂર્વ બળનો અપ્રાજ્ઞ ખ્યાલ આપનારી છે. મરનારનાં હાડકાં જાલવનાર કુદરતી કાયદાને આડે જતું ફર્માન આ મજહબે આપ્યું નથી, પણ મરનારની લાસતું માસ જેમ જાલવવાનું નથી અને કુદરતને હાયે જેમ તેનો વેલાસર નિકાલ કરવાનો છે, તેમજ અને તેજ નિયમ હાડકાં માટે જાલવવા આ મજહબે ફર્માવ્યું છે. લાસતું રોગીટ માસ જાલવવાનું અકુદરતી ફર્માન જેમ આ મજહબે આપ્યું નથી, તેમજ તેણે હાડકાંની અકુદરતી અવ્યવસ્થા કરવાથી શિખવ્યું નથી. પણ લાસ તથા હાડકાં એ બન્નેને કુદરતની ક્રિયા હેડળ મુકવાની, કુદરતના હવાલામાં સોંપવાની, કુદરતનો સખળ હાથ કામે લગાડવાની અને કુદરતી કાયદે તેઓનું છેવટ પરિણામ લાવવાની આ મજહબ મોતેબર નેમ ધરાવે છે.

ખુલાસો.

મરનારમાં હાડ ધુળવનારા આ નાજુક સવાલના બિતરમાં જઈ જોવાથી જણાય છે કે, તેમાં સમાયલા ગુચવાડાંતું કારણ નહીં સમજી શકાય એવું તો નથીજ. કારણ એકજ છે, અને તે આ કે મુવેલાં ઉભાં થશે અને હાડકાં ઉભાં થશે એ બે વાક્યો વચ્ચેનો ફરક નહીં સમજી શકાવને લીધેજ હાં અનર્થ થતો રહ્યા છે. અવસ્તામાં હાડકાં ઉભાં થવા કહ્યું નથી, પણ મુવેલાં ઉભાં થવા બેશક કહ્યું છે. તેને માટે આપણને બે વાક્યોની બે જુદે જુદે ટેકાણે ગવાહી મળે છે, કે જે વાક્યો આ ગુચવાડાં બરેલા સવાલનો

સતોપકરક નવાખ આપે છે અને આપણો સમગ્રો ગુચવાડો દુર કરે છે. એક વાક્ય આ છે:—

“યત ધરિસ્ત પદતિ ઉસેહિસ્તાન” અને ખીજું વાક્ય, “ઉસ ધરિસ્ત પદતિ અશઓન્તિ” મલે છે, અને આ બેઉ વાક્યો મુલેલાં પાછાં ઉભાં થશે, એવો એક સરખો અર્થ ધરાવે છે.

હવે સવાલ ઉભો થાય છે કે, મુલેલાં મુદ્દાં પાછાં કેમ ઉભાં થશે? શું તેઓ જીવ વગરનાં હાડ અને ચામ સાથનાં ઉભાં થશે? શું મુલેલું હાડ પેહેલાં ઉભું થશે અને ત્યાર બાદ તેમાં જીવ મુકવામાં આવશે? આ સવાલોનો અક્કલઅનુસાર મનમાનતો નવાખ ઉપલાં બે વાક્યોની નીચે સાથે સાથેજ મલે છે. તે વાક્યો આ છે:—

“યથ અસ્તવાઓ હાં ઉસ્તનવાઓ અસ્તવત-અધ્યેજ-વહેમ પદતિસ્તાત.” એટલે, હાડમંદ મુલેલાંને જનનદાર કાયા પાછા બખશશે.

ખીજું, “જસાત જવયો અમેરેખિતશ” એટલે, અમર્ગ જીવંતી આવશે. અને ત્રીજું, “લીજવાહુ પદતિ તનુપુ અસ્તવાઓ ગયોંદારયેધતિ” એટલે, મળ્યુત બદનમાં હાડમંદ જીવંતી રખાશે.

હાં “ઉસ્તનવ,” “જવય” તથા “ગય” આ ત્રણ શબ્દોનો અર્થ જનન અથવા જીવંતી સાથનું બદન થાય છે, અને આ વાક્યોની ખુલ્લી સમજ બવિધ્યમાં મુલેલાંને જનનદાર કાયા પાછી બખશવાની છે.

આથી વગર શકે સામેત થાય છે કે, અવસ્તાની મુજા મકસદ મરનારનાં નાશવંત હાડકાં જાલવવાની કે તેઓ પાછાં ઉઠી ઉભાં થવાની નથી, પણ જનનદાર કાયા સાથે મુલેલાં ઉભાં થવાની ઉપલાં વાક્યો લાયક ગવાહી પુરી પાડે છે. મુરદાર હાડપિંજર ઉભું થવાના આ પાછલા અને પારકા વિચાર કરતાં, જનન અથવા જનનદાર કાયા ઉભી થવાની અવસ્તાની શાહાદત વધારે અક્કલ અનુસાર અને વજનદાર હરે છે.

રસ્તાખેજનો મહાન બનાવ શું એકલા જરથોસ્તીઓ માટેજ નિર્માણ થયેલો છે? હાં યાદ રાખવું જોઈએ કે આ યાદગાર અવસર એકલા જરથોસ્તીઓ માટેજ નથી, પણ અવસ્તાની ગવાહીઓ ઉપરથી જણાય છે કે તે કુલ આલમ માટે છે. માનવી માત્રની આ સેવટની સુખી સરજત સાથે એકલા જરથોસ્તીઓનો સંબંધ દેખાડવામાં ધર્મની બોહોલી અને ઉદાર નેમને આપણે ઘણી સાંકડી હદમાં સંકોચી મુક્યે છીએ. જમ્યાદ યશત મુજબ બવિધ્યની આ સુખી હાલતનો સવાલ કોઈ એકજ પ્રજા માટેનો નહીં પણ દુનિયા વરણનો છે. તેને માટે અવસ્તામાં “અવહુ,” “ગએથા” અને “સ્તિ”

જાહેર મળે છે, અને તેઓનો અર્થ દુનિયા અથવા પેદાયશ્ચ આપ છે. ધર્મના દુનિયા વરણના આ બોહોલા અર્થને પારસી આલમના સાંકડા અર્થમાં મુકી શકવાનો નથી.

ત્યારે આ મહાન અવસર આપણા મુખ્ય સવાલ તરફ ફરી ફરી આપણને દોરની જાય છે કે, શું જરથોસ્તી મજહબ કેઆમત માટે મરનારનાં હાડકાં જાલવવા જિખવે છે? અગર હોય તો બીજા જે પ્રજાઓ મરનારનાં હાડકાં જાલવતી નથી અને તેને બાકી કે દાટીને ખાક કરે છે તેઓ આ સુખી હાલતથી શું બાકાત રહેવી જોઈએ? પણ બારીક તપાસ પછી જણાય છે કે અવસ્તાની અસલ નેમ મુરદાર—નાશ-વંત હાડકાં જાલવવાની નથી; અને આ ભવિષ્યની સુખી હાલત ભોગવવાની સરજત એક પુરા જરથોસ્તીઓ માટેજ નહીં, પણ કુલ ખલકત માટે આ ઉદાર ધર્મે જાહેર કાધી છે. આપણા પાક મજહબે આશાકાર કાધેલું ઉચ મત તેની અનેક ખુબીઓમાંની આ એક ખાસ ખુબી જાહેર કરે છે.

જેવી શક્તિ તેવી ભક્તિ.

(આરામગાહ અને અસ્તોદાન ઉપરથી ઉપજતા વિચારો)*

આપણા બંને મુંગા મહાલય આરામગાહ અને અસ્તોદાન સાથે ધણા મોટે ૧૨ વિચારો જોડાયેલા બલે છે, અને એ વિચારોની સાંકલ્ય લાંબામોડે ગુજર પામેલાં તરફ આપણુ જીવતાંઓની એક ખાસ ફરજને મળ્યુત કડીથી જોડી આપે છે. તે મરનાર તરફ આપણી પાક ફરજ શી છે તેનું ઉચ્ચ જ્ઞાન આપે છે અને આપણને “જેવી શક્તિ તેવી ભક્તિ” નો વ્યવહાર ઉમદા પાઠ શિખવે છે. વંદીદાદમાં મરનારની લાસની વ્યવસ્થા માટે અને લાસની ખાસહારી પ્રાણીઓથી ચાસની થવા પછી તેનાં હાડકાં ઠેકાણે પાડવા માટે એ બાંધકામો બનાવવાનું ફરમાન બલે છે, તેમાં એક આરામગાહ અને બીજું અસ્તોદાન છે. ધર્મ શિખવે છે કે લાસ તથા હાડકાંની વ્યવસ્થા માટેના આ બંને બાંધકામો તમારી સ્થિતિ મુજબ બનાવવાં, અગર સ્થિતિ સારી હોય તો તે પરચર તથા છોં-છટનાં પાકાં બાંધકામો ઉભાં કરવાં, પણ તમારી હાલત ગરીબ હોય તો તેની શીકર નહીં મરનારને માટે માત્ર મદીદુ* કાયું બાંધકામ જેવું કે ચોતરો અથવા ઓટસો બનાવવો, અને તે ઉપર લાસને “પુરશેદ નેગીરસ્ત” થાય (સૂર્યની રોશની, તડકો, હવા બલે) તેમ ખુલ્લી-ઉંઘાડી મુકવી. અને માસાહારી પ્રાણીઓથી લાસની ચાસની થવા પછી, તેના હાડકાં ખાક-રાખ થઇ જાય તે માટે, સંપન્ન હોય તો પાકું બાંધકામ બનાવવું, પણ તમારી મવસર નહીં હોય તો તેની ચિંતા નહીં, હાડકાંને જીની-ધસાયથી માત્ર ચાદર કે ચટાઇમાં વિટાળીને તેની લાયક જગા અસ્તોદાનમાં મુકવાં. બીજું, ધર્મ તાકીદ કીધી છે કે, મરનારને સંજોગવાનાં કપડાં નવાં કે કોરાં વાપરવાં નહીં, પણ સાદું અને સફાઈદાર તથા જીનાં અને ધસાયલાં વાપરવાં. ત્રીજું, એથીબી વધારે સંભાલ અને સારચેતી રાખવાની સખ્ત તાકીદ કરવામાં આવી છે, અને મરનારને સંજોગવાના કપડાંમાં અગર એક નાનામાં નાના કઠડોનોથી ગેરઉપયોગ કરવામાં આવે તો, તે કામને વંદીદાદમાં અજીમ ગુનાહ ભરેલું જાહેર કીધું છે (૫.૮-૧૩)

દીનદારો, આ ત્રણ મઆકુલ દીની ફર્માનો ઉપર ગોર કરો અને તેમાં કેવું ઉમદા ધાર્મિક શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું છે તે ઉપર ફરીફરી દર્યાફત કરો. તેમાં

* આજુ સાલમાં રોજ રજ માહ ૯ ને દીને મરહુમ માલવંત કાવસજી દીનસાજી એકનવાલા સી. આઇ. ઈ. ની લાનોલીની દરમેહોરમાં કીધેલી જાહેર વાચન.

જરથોસ્તીઓને પ્રથમ પોતાની હાલત તરફ નેગાહ રાખવા શિખવે છે અને ત્યાર બાદ મરનાર તરફ પોતાની પાક ફરજ અદા કરવા ફરમાવે છે.

બીજું, એક હાથપર તે મરણ પાછલના બેઅંદાજ ખર્ચોમાં ઉડાઉપણાના દુર્ગુણોથી દૂર રહેવાની નસીહત આપે છે અને બીજા હાથ ઉપર કરકસરના ઉચ્ચ સદ્ગુણ ઉપર અમલ કરવા શિખવે છે.

ત્રીજું, જરથોસ્તી ધર્મ શિખવે છે કે જીવતાં કે મૃતર પામેલાંઓ તરફની ધર્મે ફરમાવેલી અમુક ફરજો અવશ્ય ભજવવી. તે ભજવવામાં તવંગર યા મરીખ વર્મે પાછલ પડે તો તેઓ ફરજનાં ચોર મળ્યાપ, પણ તે ફરજ સૌ સૌએ પોત પોતાની ગુંજસ મુજબ અને દીનના હુકમ મુજબ, ઘટતી રીતે અને બરવખતે અદા કરવી જોઈએ.

ચોથું, વંદીદાદનું આ મોતેબર ફરમાન મરણ પાછલના ઘટતા ખર્ચો કરવાની એકલી અને હુંફી હદમાંજ અટકવું નથી, પણ તે બોહોસો અર્થ ધરાવે છે. આ ફરમાન એક જરથોસ્તીને તેની ધાર્મિક અને ભવહારિક દરેક હીલચાલ અને હાલતમાં ઘટતી હદ જાલવવા શિખવે છે. તે શિખવે છે કે દરેક ધાર્મિક કાર્યોમાં ક્રોધથી વસ્તુનો અપ કરતાં વધારે ઉપયોગ કરવો નહોં. અને એક ચીજનો જરૂર કરતાં વધારે ઉપયોગ કરવો તે પેલી ચીજનો જેર ઉપયોગ કરવા બરાબર છે, અને એવી ઘટિત સંભાલ તથા કાલજીવમર થયલું ધાર્મિક કાર્ય નાપસંદ બલકે ગુનાહ બરેલું વંદીદાદમાં જાહેર કાઢવું છે. માટે દીનદારોને વાળેજ છે કે મરણ પાછલના ખર્ચોમાં અને એવાંજ બીજાં ધર્મ કર્મમાં દીની શિક્ષણ મુજબ ઘટતી હદમાં રહેવું, અને આ સવાજદારી સાથે જ જવાજદારી જોડાયેલી છે તે તરફ તેઓનું મંબીર લક્ષ ખેંચાવું ઘટે છે.

અને પાંચમું આપણે મજહબ દીનચાલીદારોને સવાજ એલવવાની ઉમેદમાં મરનારને નામે અણુઘટતા ખર્ચોથી પરહેજ રહેવાની, અને પરહેજ નહોં રહેવાથી ગુનાહમાં શરીક થવાની ચેતવણી આપે છે. આ ધાર્મિક રીટી ચેતવણી તરફ અમર મારાં ભલાં અને નેક હમદીનોતું હાયક ધ્યાન ખેંચાય અને તે ઉપર લાયક અમલ થાય, તો મરનારને નામે થતા બોટા બેઅંદાજ ખર્ચો એકલ જોઈયા થાય અને મરીખ હમદીનોની જતમ હાલતમાં એકલ સુધારો થાય.

આ પાંચ વળનદાર કારણો ઉપરથી કોઇથી સમજદાર જરથોસ્તી બિનતામુખીએ જોર કરશે તો તેને જણાવા વિના રહેશે નહીં કે, આપણે મરણ પાછલના ખર્ચોમાં દીની અસલ ફરમાન ઉપર અમલ કરતાં નથી, આપણે અસલિયાત બોલી બેઠાં

છીએ અને ખર્ચાલુ અનેક નવી નકલો આપણે બેઅંદાજ અખત્યાર કીધી છે. મરણના અવસરો ઉપર ધર્મે નહીં ફરમાવેલા બેઅંદાજ ખર્ચોના થોડાજ દાખલા નમુના દાખલ હ્યાં હું દેખાડીશ. પેહેલું મરનારને અવલમંજલ લપ્પ જવા નવી ધાઢાંન, ખીચું મરના રને સંજોગવાના નવાં કપડાં, ત્રીચું નસાલાદારોને કેરા વાગા, ચોથું ડોસ્લાં માંડવા નવાં બેહેડાં વગેરે વગેરે દીનથી ઉલટા શીસીઆરીના ખર્ચો સાથ મરણક્રિયાની શરૂઆત થાય છે, અને એવાજ ખીન્ન ખીન જરૂરી ખર્ચો મરણના સેવટના અવસરો સુધી જારી રહે છે. હું ઘણા બાર સાથે કહું છું કે ધાર્મિક દેવાળેની અસલિઆત અલખત જળવાવી જોઈએ, પણ આ ખીના શું થોડી તાત્કાલિક પમાડનારી છે કે, એક હાથ પર અસલિયાતને આપણે ચીવટાઇથી વળગી રહેવા માગીએ છીએ, અસલિયાતને વળગી રહેવાના બચાવમાં વડીલોને વફાદાર રહેવાનું વાજબી કારણ રજુ કર્યે છીએ, અસલિયાતને તબવી દેનારા તરીકે સુધારક વર્ગને વારંવાર વગોવ્યે છીએ; અને ખીન્નજ હાથ ઉપર અકસર મરણના અવસરોમાં દીની અસલ ફરમાનથી ઉલટાં જઈ આપણે અસલિયાતને ખોદી બેઠાં છીએ. આ મુજબ અસલ જે પ્રુબીવંતુ હટું તે મુમ થયું ગયુ છે અને અસલને તજી નવી નવી ખર્ચાલુ નકલોને આપણે પકડી બેઠાં છીએ.

હવે આપણે જોઇશું કે આપણા બંને મુંગાં મહાલય સમાનતા જળવનાર સમાનતા જળવનાર આરામગાહ અને અસ્તોદાન સાથે જેમ ઉમદા વિચારો જોડાયેલા છે, તેમજ મરનારની લાસ અને લાસ ખવાઇ જવા પછી હાડકાંની સેવટની વ્યવસ્થા સાથ ઘણા

મોતેબર વિચારો જોડાયેલા છે. જરથોશ્તી મજહબ અદના કે આલા તમામ જરથોશ્તીઓની લાસ અને હાડકાં, વગર તફાવતે અને એકજ પકિત આરામગાહ અને અસ્તોદાનમાં એકજ જગાએ એકઠાં નાખવા ફરમાવે છે. આ મોતેબર ફરમાનમાં મરણ બાદ અમીરી અને ફરીરી વચ્ચે ફરક નહી રાખવાનો ઉંચ હેતુ જલવાયલો મલે છે. એમાં તેવંગરીને આલા દરજ્જે આપ્યો નથી અને ગરીબીને ઓછું વજન આપ્યું નથી, પણ સર્વને સમાન ગણ્યાં છે. ધર્મતુ આ ઉદાર ધોરણ હૈયાતીમાં તવંગરોએ મુફેસ હમદીનો સાથે સમાનતા જળવવાને ઉત્તમ ધોડો જિખવે છે. તે જિખવે છે કે માતબરોએ પોતાની મોટાઇના મદમાં મુખ્તાક રેહેવું નહી, પણ તવંગર અને ગરીબ બેઉ વર્ગની જેમ એક ખીન્નની મટી સાથે મટી મલી જાય છે, તેમજ તબંગરોએ ગરીબોનાં અંતઃકરણ સાથ અંતઃકરણ મેલવી એકદિલ અને એકમતા જલવવાની કોશિશ કરવી જોઈએ. આ ફરમાન એક હાથ પર તવંગરોએ ગરીબોની દસ્તગીરી કરવાનાં અને ખીન્ન હાથ ઉપર ગરીબોને આશ્વાવંત બનાવી તેઓને

સંતોષવાના ઇન્સારી ધોરણ ઉપર રચાયું છે. વળી તે શિખરે છે કે ગરીબોએ પોતાની હાલતથી નિરાશ થવું નહીં, પણ આપણે જે હાલતમાં મુકાયલાં હોઈએ તે ઉપર ધૈર્ય ધરી સંતોષી જીંદગી ગુજારવી ધટે છે. કારણકે જરથોસ્તી મજબબે શિખવ્યું છે કે, મરણ બાદ ઇન્સાફની સેવટની અદાલતમાં તવંગરી કે ગરીબીની હાલતનું તોણ થતું નથી, ત્યાં મરનારની નેક યા બદ કરણીનોજ ન્યાય થાય છે. અને મરનાર તવંગર હોય યા ગરીબ હોય તોએ પોતાની હયાત જીંદગીમાં ગુજારેલી કેવળ નેકી યા બદીનો બદલો પામે છે. ન્યાયની આ મહાન અદાલતમાં મરનારની હાલત કે દરજ્જો, દબદબો કે ઠાઠમાઠ કસીબી ગણતરીમાં આવતાં નથી, પણ તવંગર કે ગરીબ એ બન્ને ખુદાની નજરમાં એક સરખાં છે. બલકે તવંગર કરતાં એક ત્રીસકડીન માણસ વધારે ધર્મી અને વધારે નીતિમાંન હોય તો તે જરથોસ્તી શિક્ષણ સુજબ ખુદાને વધારે માનવતં અને વધારે વહાલું હોય છે.

હું બેદદ દલગીરી સાથ જણાવીશ કે, મરણ—જીવણના ઉગાઉ ખર્ચો પાછલ વખત, મેહેનત અને ખરા પસીનાના પૈસાની નાહક બરબાદી કાંચ કરવી જોઈએ? અગરજો બરબાદ જતો પૈસો, વખત અને મેહેનતનો અચાવ કરી, તે કોમી ગરીબી અને દીની બેહેતરી પાછલ ખપાવવાને દીનના રાહબરો તરફથી કોમી મત કેળવવામાં આવે તો તે ઉધરતી તથા ભવિષ્યની ઓલાદના હકમાં કેટલું બધું પુણ્યવાન અને આવકારદાયક કાર્ય થઈ પડે ?

દુનિયાના સઘણ સુધરેલા ધર્મોએ માણસનાં મરણ પછીનો મરનારનો અચુક ઇન્સાફ ભવિષ્યનો બદલો જોઈ કબુલ રાખ્યો છે, તોપણ મરનારના આત્માએ યાને રચાંતે બદલો મેલવવાની શાખા જુદા જુદા ધર્મોમાં જુદી જુદી છે અને આ બદલાનું સેવટ તેઓમાં એકસાન વર્ણવેલું મલતું નથી. પણ હયાં આપણે જોઈશું કે જરથોસ્તી મજબબે કરણીના અખંડ કાયદાનું જે રક્ષણ કીધું છે તે કેટલું ન્યાયી અને કેટલું વજનદાર છે.

પેહેલું, બીજા ધર્મોમાં આત્માની સેવટની તપાસમાં જ્યારે બલતાજ કામે લાગેલા જોવામાં આવે છે, ત્યારે જરથોસ્તી ધર્મ કરણીના કાયદાનો અચુક તરીકો બલવે છે અને મરનારના ઇન્સાફના ખાખમાં કોમખી તરાહીત હાથો, મારફત કે વસીલાને વચ્ચે લાવવાને સાફ ના પાડે છે.

બીજું, કોમ પેગામ્બર કે ધર્મગુરુઓ મરણબાદ સ્વધર્મોએને સ્વર્ગમાં દાખલ કરી આપવાનો જ્યારે દાવો કરે છે, ત્યારે જરથોસ્તી ધર્મ હમદીન કે જુદદીન જેઓ દીનદાર અને અશો, પ્રમાણિક અને પરાપકારી, ખુદાશનાસ અને ખુદા પરસ્ત હોય તો તેઓને મેહેસ્તના બદલાને લાયક જાહેર કરે છે.

ત્રીજું, કોઇ ધર્મશુદ્ધ મરણીની છેલ્લી ધડીએ મરનારના ગુનાહોનો છેવટ એકરાર કરાવે છે અને તેમાંજ તેના આત્માનું તારણ થતું જ્યારે જાહેર કરે છે, ત્યારે જરથોસ્તી ધર્મ માણસ જાતે હૈયાત જીંદગીમાં ગુજરેલી કેવળ કરણી ઉપરજ મરનારનાં રવાનનાં તારણનો એકલો આધાર જાહેર કરે છે અને બીજાના હાથથી કોઇની આત્માને મુક્તિ મેલવવાનો સાફ ઇનકાર કરે છે.

અને ચોથું, કોઇ પ્રજામાં તેના ધર્મપાલનારાઓની વર્તણૂક ગમે એવી વાધા બરેલી અને કંઈકીટ હોય, તોપણ ઇન્સાફની સેવટની ધડીએ તેઓના પેગામ્બરો વચ્ચે આવી, તેની તરફથી ખુદ પાસે કાકલુદીથી માગી લઈ જ્યારે મરનારને બેહેસ્તમાં દાખલ કરી આપતા કેહેવાય છે, ત્યારે તમારા મહાન પેગામ્બર કરણીના કાયદાની વચ્ચે આવવા ચોખ્ખી ના પાડે છે અને “અકૂમ અકાઇ વહુદીમ અધીમ વહુદવે” એટલે, “જેવી કરણી તેવીજ પાર ઉતરણી” નો ઉંચ સબક આપે છે. મહાશુદ્ધ જરથોસ્તનું નીતિનું આ ન્યાયી ધોરણ સાચાં જરથોસ્તી જીમરોમાં સદા કોતરાઈ રહેતું થતે છે.

આ ખાસ ખુબીવંતું જરથોસ્તી શિક્ષણ આપણને ક્યાં વાજબી સેવટ ઉપર લઈ જાય છે? તે શિખવે છે કે ખુદાઇ ઇન્સાફ એવો અદલ અને અચૂક છે, કે તે કોઇનીથી દુન્યવી હકુમત કે સત્તા અને દોલત કે દરજ્જા તરફ કદીથી ઢળતો નથી. તે કોઇનાથી વગવરીલા કે વચ્ચે પડવાથી નાખતી દેખાડતો નથી. કોઇ તરફના કાલાવાલા કે કાકલુદીથી તે રેહમિયત દેખાડતો નથી. કોઇથી અરજ ગુજરી કે મીનતાખરી તેના ઇન્સાફ ઉપર સ્હેજ બી અસર કરતી નથી. તેના અદલ ન્યાય ભલામણ કરવા કે દંડ બરી આપવાથી બી તરફેનમાં ઉતરતો નથી. અદના કે આલાનો તેનાં તખ્ત આગલ એકસાંન અને હક વાજબી ન્યાય થાય છે.

આ મુજબ મરનારનાં રવાનની સેવટની તપાસમાં કરણીના અચૂક કાયદાને પુરાતન જરથોસ્તી મજહબે ઉંચા તબક્કા ઉપર મુક્યો છે અને તેની સર્વથી પેહેલાં સંપૂર્ણ જલવણી કીધી છે. મજહબની આ મહાન સચ્ચાઇ પૂર્વ અને પશ્ચિમના વિદ્વાનો જાણજા નહેર કરે છે. અને તેની વાજબી વખાણ ગાય છે. હાં કોઇથી પારકા મજહબને ઉતારી પાડવા કે હલકું લગાડવાની નજાલાઇ આપણે કદી દેખાડીશું નહીં, બલકે સઘલા મજહબો તરફ માન ધરાવીશું, તોપણ મજહબના આ અને એવાંજ બીજા ફર્મોનો આપણને મગર રહેવાને કારણ આપે એવાં છે અને આજ સબળ કારણને લીધે આ પાક મજહબ પરકોથી સાવાંઓની વાજબી પસંદગી પામતો અને ખાસ માન પામતો રહી છે.

મરનારની સેવટની વ્યવસ્થામાંથી જરથોસ્તી અને બીજી મરનારની વ્યવસ્થા પરધર્મી પ્રજાઓની રૂઢીમાં ખાસ તફાવત મળે છે. બીજી મજહબની ખાસ ખુબી પ્રજાઓમાં મોટા અને નાના વચ્ચે જ્યારે ફરક રાખેલો મળે છે, ત્યારે જરથોસ્તી રૂઢીમાં એવો કોઈ ફરક રાખેલો જણાતો નથી. બીજી પ્રજાઓની રૂઢીમાં મરનારનાં માન અને મોટાઇને જ્યારે અગત આપવામાં આવી છે, ત્યારે જરથોસ્તી રૂઢીમાં મરણની માન બરેલી ગંભીરતાને ખાસ વજન આપ્યું છે અને તે આ રૂઢીની એક ખાસમાં ખાસ ખુબી છે. તેનાં કારણો:—

પહેલું, બીજી પ્રજાઓમાં મરનાર તવંગરોનાં માનમાં જ્યારે આધીશાન અએવાંને ઉભાં કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેજ પ્રજાવર્ગનાં કમનસીબ ગરીબોને જમીનમાં ખાડો ખોદી માત્ર મટીના એક ઢગલા હેઠલ ઢાકવામાં આવે છે. પણ જરથોસ્તી મહજબે મરનાર માલેતુજ્જર હોય કે મીસડીન હોય તેઓ વચ્ચે એવો કોઈ તફાવત રાખવા શિખવ્યું નથી, અને અદના કે આલા તમામ જરથોસ્તીઓની લાસ તથા હાડકાં એકજ ઠરાવેલી જગાએ અને એકજ પકિતએ સાથે નાખવા ફરમાવ્યું છે.

બીજું, કોઈ પ્રજાઓમાં માતબરોની લાસો કીમતી કપડાં તથા સોના-રૂપા અને હીરા જડીત દાગીનાથી સજ કરી જ્યારે અલંકારો સહિત દફનાએ છે, ત્યારે ગરીબ વગે એવાં ઘરેણાં ગાંઠાંથી બેનસીબ હોવાથી તેઓની લાસોને અલંકારો સહિત દફનાવવામાં આવે છે. પણ જરથોસ્તી મજહબ મરનાર દોલતમંદ હોય કે ગરીબ હોય તેને એક સરખી રીતે જુના અને ધસાયલાં, સફેદ અને સાદાં, સાદ અને સફાઇદાર કપડાં સાથે અબ્બલ મંજલ લઇ જવા ફરમાવે છે.

ત્રીજું, કેટલીક કોમોમાં ધનાઢયોની લાસોને જ્યારે સુખડનાં સુગંધી બલ-તણથી બાલવામાં આવે છે, ત્યારે તેજ કોમનાં ધણાં ગરીબોને અગ્નિદાહ કરવા બાલવાનાં લાકડાંથી પુરતાં મલતાં નથી. પણ તમારા મજહબે એક જરથોસ્તી ધનવાન હોય કે નિર્ધન હોય તે સર્વને એક સરખી પકિતએ અને વગર તફાવતે પથ્થર કે ઈંટના સાદાં બાંધકામ ઉપર મુકી સૂર્યદા કરવા ફરમાવ્યું છે.

અને ચોથું, કેટલાક રાજ વંશીઓ, અમીરો અને સોદાગરોની લાસોને વાજંતરો સહિત વાજતે ગાજતે તથા બારે બપોસપકા અને ઠાંકમાંથી કબરસ્વાનો કે સ્મશાનો તરફ લઇ જવામાં આવે છે તથા તેઓની લાસો ઉપર ઢગલા બધ પુષોનો જ્યારે નેસાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે ગરીબોના મુરંદાંઓને વગર વાજંતરે અને વગર ધામધુમે ઠેકાણે પાડવામાં આવે છે. પણ આ મજહબે મરનાર કરોડપતિ

હોય કે કંગાળ હોય તેનાં મરણ પાછળ આવેા કોઈ દમાગી દેખાવ કરવા કહી ફરમાવ્યું નથી, અને મરનાર તરફ સેવટનાં માન સાથે પુર ગંભીરાધ જલ્લવી અને સુખ શાંતિ વિધાના નિયમો ઉપર અમલ કરી આરામગાહમાં મુકવા ફરમાવ્યું છે. હાં એક પાર્સી લાસને કુદરતના હવાલામાં સોંપવામાં આવે છે, અને ત્યાં કુદરતના હાથે તથા કુદરતી કાયદે તેનું ઘટનું સેવટ લાવવામાં આવે છે.

આ મુજબ મરનારને સેવટનું ઠેકાણું પાડવામાં પરધર્મી પ્રજાઓમાં માતબરો અને માલેતુજરોનું માન જલ્લવવાના સજ્જો એક સમાયલા છે, પણ મરનારને સેવટનું માન આપવાની આ રીતમાં નીચ અને ઉચ્ચનો-નાના અને મોટાનો-તઢાવત હોવાથી, બીજા બોલોમાં મરણ પાછલ તવંગરીની તકોગરીનો અંશ બેલાયલો હોવાથી, તેમાં નીતિનું ન્યાયી ધોરણ ખચીત જલ્લવાતું નથી અને આ રીત ગરીબ વર્ગને પોતાની કંગાલ જીંદગી માટે અસંતોષ અને નિરાશી ઉપજવનારી થઈ પડેછે. માટે મરનારની સેવટની વ્યવસ્થાની ઉપલી જીંદી જીંદી રીતોની સરખામણીમાં જરૂરેસરી મજલબે શિખવેલી રીત બીજી જાતજાતની રીતો કરતાં વધારે ન્યાયી અને વધારે વજનદાર હરે છે. આ મઆકુલ રૂઢાન તવંગર અને ગરીબ એ સર્વ વર્ગને એક સરખો સંતોષ પમાડનારાં ડાહ્યાપણનાં ઉદાર ધોરણ ઉપર રચાયું છે અને તેની ફલીલ નહીં તોડી શકાય એવી અચુક અને અખંડ છે. મરનારની સેવટની વ્યવસ્થા સાથે જોડાયલા આ મોતેબર વિચારો એક હાથપર આપણને નીતિની કરકસરના ઉચ્ચ સદચણનો ઉમદા સજ્જ આપે છે અને બીજા હાથ ઉપર આ અને એવાજ બીજા નીતિમાંન વિચારો આ મોતેબર રીત તરફનાં આપણાં માન અને હમાનમાં એક વધારો કરે છે.

આ મુજબ આપણા જાને મુગાં મહાલય આરામગાહ અને અસ્તોદાંન અચુક અને અખંડ ખુબીઓ ધરાવે છે. તેઓ હમદીનો વચ્ચે એકપતા જલ્લવવાનો કીમતી બોધ આપે છે અને મરણ પાછલના બેજા ખચો ઉપર મજબુત આંકાલ મુકે છે. દીનનું આ લાયક રૂઢાન દરેક હમાનદાર જરૂરેસરી માટે જોર કરવા અને અમલ કરવા લાયક છે. મરણ પાછલના બેઅંદાજ ખચો કમી કરવાનો અર્થ કોઈએબી એવો ઉઠાડવો નહીં, કે મરણ પાછલની મોતેબર ક્રિયાઓ કરવાની હું મના કરું છું અને મરણ પાછલનાં ઘટતાં બચુતરો ઉપરથી દીનદારોનું હમાન ડામાડાળ કરવાની હું અઘડીત કોરોષ કરું છું. જુવકે મરણ પાછલ ધર્મે રૂઢાવેલાં ઘટતાં બચુતર-ક્રિયા અવબળ થવાં જોઇએ, તે બાબે હું વારંવાર બોલ્યો છું અને બીજા ટકે હું ધણા બાર સાથે બોલીશ.

આપણા મહાન મજહબે રાજ્યના અનેક ફેરફારો, ધણા કમનસીબ ફેરફારો, જોયા છે અને અનેક હાદેસાઓમાંથી પસાર થવા પામ્યો છે, તોપણ તે પોતાની અચુક અને અખંડ સમ્યાપ્ત્યોને લીધેજ પાયદાર રહ્યો છે. મારે હાં સાફ સાફ કહી દેવું જોઈએ કે કાળનાં ફરતાં ચક્રરે આ ખાલેસ અને નિષ્કલંક મજહબ ઉપર જોકે કેટલીક નાપસંદ અસરો, ધણી ખરાબ અસરો કીધી છે અને તે અસરનાં કામગીરી આર્થિક અને સંસારીક સ્થિતિ ઉપર થયેલાં દુષપ્રદાયક પરીણામોથી આપણે અનુભવ્યે છીએ, તોપણ આ તો સત્ય છે કે મજહબમાં જાણ કે અજાણ આમેજ થયેલાં નાપસંદ તત્વોને આ મજહબની મહાન સમ્યાપ્ત્યો બલિષ્ઠમાં પોતાની પ્રજાજ અસર હેઠળ દાખી દેવા વિના રહેશે નહીં. કારણ કે આપણા પાક મજહબે કાલ આપ્યો છે કે અંતે ખી “દુન” એટલે જુદાં ઉપર “અપ” એટલે સમ્યાપ્તોજ જય છે.

આ વાચનમાં એક એવો સવાલ થયો છે કે, મરણ—જીવે બેહેતર શું—મરણ વળુના ઉઠાડિ ખર્ચો પાછલ પૈસો, વખત અને મેહેનતની પાછલ ખાણીચીણી કે કામી નાહક બરબાદી કાંય કરવી જોઈએ? અને તેના ઉપાય તથા દીની બેહેતરી? દાખલ એટલો ઇશારો કીધો હતો કે, અમરને કામતો બરબાદ જતો પૈસો, વખત અને મેહેનતનો બચાવ કરી તે કામી ગરીબી અને દીની બેહેતરી પાછલ ખપાવવાને દીનના રાહજરો તરફથી કામી મત કેળવવામાં આવે તો તે ઉધરતી અને આવતી ઓલાદના હકમાં કેટલું પુણ્યવાન અને આવકારદાયક કાર્ય થઈ પડે? મારા આ સવાલોનો ટુક બાવાઈ હાં દર્શાવેલો પ્રસંગોપાત થઈ પડશે, કારણકે તે હાથ ધરેલી આજની બામદ સાથ નિકટ સંબંધ ધરાવે છે. દીનદારોનો પૈસો દીનદારીની રાહ મરણ પાછલ ખરે રસ્તે ખર્ચેલો ક્યારે કેહેવાય? અને તે ક્યારે ગવાય?

જરથોસ્તી ધર્મે ગુજરેલાંઓની યાદ કરવાની જીવતાંઓને માથે ગંભીર જવાબદારી નાખી છે અને તે યાદ માટે ચોક્કસ અવસરો ઠરાવેલા છે. આ અવસરોમાં ફેરવરહેગાન સૈથી ગંભીર અને સૈથી મોતેબર અવસર છે. આપણા કદીમ નેઆ-ગાનોએ આ મહાન અવસરને ભારે અમત આપી છે, અને તે આખર સાલે દશ દિવસ અશોના ફરોહરોની સામગ્રી યાદ કરવા ઠરાવેલો વાષક મહાન હિંગામ છે. ધર્મનાં શિક્ષણ મુજબ હમરપટમએદેમ ગાહમબારના આ હિંગામ ઉપર દશ દિવસ અશોના ફરોહરોની આ જહાનમાં આમદરફત થાય છે અને તેઓ પોતાના ખેશાવદોથી સ્તુતી, આરાધના અને મોહાખત બરેલી ખૂરાં જીગરની યાદની ખાહેશ રાખે છે. તેઓની આ એકલીજ ખાહિશ હોતી નથી પણ તે સાથે જીવતાંઓની હસ્તગીરી થવાની તેઓ આરજુ રાખે છે અને અતલમનાં ખેશાવદો, પોતાનું ખાનદાન,

હમદીનો અને હમવતનીઓની તેઓ આપાદી જેવા ધ્રુવે છે. (ફરવરદીન યસ્ત) અશોનાં ફરોહરોની આ બેવડી ખાહેશ બર લાવવામાંજ તેઓને શાદમાંની અને શાંતિ છે, તેમાંજ મરનાર તરફ આપણું અચુક વફાવ અને વફાદારી, એહેસાનમંદી અને ફરજગુજરી સમાયલાં છે. જેઓ મરનાર તરફની આ ધાર્મિક ફરજમાં પછાત પડે છે, તેઓ નિમકહરાંમ અને નગુણાં છે અને તેઓ પોતાની નિમકહરાંમી તથા નગુણાપણાનો નતીજો પામે છે. જરથોસ્તી ધર્મ શિખવે છે કે વફાદાર ફરજ વારસો ઉપર અશોનાં ફરોહરોનાં ગુઆશિર્વાદો ઉતરે છે, પણ બેવફા ફરજ-વારસોથી તેઓને રંજીદા થતાં અને નાઉમેદીથી પાછાં ફરતાં જાહેર કીધાં છે.

આ મુજબ મરનારની ખાહેસ ખાહેશ બર લાવવા તેઓની દિલસોજ યાદ સાથે વિશેષ કાર્ય કરવા જરથોસ્તી ધર્મ તાકીદ કરે છે અને તે મરનારની યાદગીરી સાથે જીવતાં હાજતમંદોની દસ્તગીરી કરવાની છે. મરનારની આ ઉદાર ખાહેશ બર લાવવા આપણને બે બીજ તરફ લક્ષ આપવાનું છે. એક હાથપર કોમી ગરીબ વર્ગને મરણના બેળ ખર્ચોમાંથી બચારી લેવાની, અને બીજા હાથ ઉપર તેટલીજ બલકે તે કરતાં વધારે એન ફરજ, મરણ પાછલ કોમના બરખાદ જતા પૈસાનો બચાવ કરી તેનો મરનારનીજ નૈયતે કોમી ગરીબી અને દીની બેહેતરી પાછલ ઉપયોગ કરવાની છે. મરણની ધાર્મિક ક્રિયાઓ સાથે આજે જે બદીને જોડવામાં આવી છે તે ખાણીપીણીને લગતી છે. આજે તો ગોયા શારીરિક તૃપ્તિને સંતોષવા માટેજ મરણ ક્રિયાઓ જરી રહેતી જેવામાં આવે છે અને મરણ જેવા ગમગીન અવસરને મોજમજાનું સાધન બનાવવામાં આવ્યું છે. આજે તો મરણની ગંભીર ક્રિયાઓ સાથ ખાનપાનના બેઅંદાજ ખર્ચો અવશ્ય જોડાયલા હોય છે અને તે ખર્ચો બેધડક મરનારને નામે ઉધારવામાં આવે છે. મરણ પાછલના ઘટતા ખર્ચો ગરીબોને ભારે પડે એમ નથી, પણ ખર્ચોનો જે બોજો ભારે પડે છે તે ખાણી પીણીને લગતો છે. આ ખર્ચોનો સરવાલો લેતાં જણાશે કે, મરણ ક્રિયાઓ પાછલ મોબેદ વર્ગને બહુતરતું કંમાજ દામ આપવાનો, અને બહુતરના આંકડાઓમાં કાપ મુકવા તથા કરદા કરવા પછીનો જે ખર્ચ થાય છે, તેથી દશ ધણો બલકે તેથીબી વધારે ખર્ચ ખાણીપીણી પાછલ બરખાદ થાય છે અને તે ખર્ચો મરણ ક્રિયા ખાતે ઉધારઆણુ ચઢાવવામાં આવે છે. ગંભીર મરણ ક્રિયાઓ જીવતાંઓની જીમલીને સ્વાદ આપવા અને હોજરીને તૃપ્ત કરવા માટે નથી એટલુંજ સમજવાનો વિવેક તથા સાદી સમજનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો તેમાંથી ધણા મુશ્કેસ કોમી કુટુંબોનું કલ્યાણ કરી શકાય. હું ફરીને ધણા ધણા આગ્રહ સાથે જણાવીશ કે મરનારની નૈયતે ઘટતાં બહુતરક્રિયા અવશ્ય થવાં જોઈએ. યુસ્ત યદીનદરી અને પુર ભકિતભાવ સાથે થવાં જોઈએ. પણ આ ક્રિયાઓ ખાતે જ્યારે ખાનપાનના

ખચો ઉધારવામાં આવે છે, ત્યારે મરણ્ય અવસરોની ગંભીર અસર તુટી જાય છે. વળી જ્યારે આ ઉઠાઉ ખચોને યુગી વક્તાતું નથી ત્યારે મરણ્યક્રિયાઓ આપણી પોતાની જીવનો ભોગ થઈ પડે છે. અને તે ફરજિયાત પડતી મુકવામાં આવે છે. ના, એટલુંજ નહીં પણ પોતાના વહાલાં મરનારને ધરખારથી બાહાર ખીજે ઠેકાણે જવાનો હવાલો આપવામાં આવે છે, અને ત્યાં પાંચ પંદર રૂપિયા મોકલી આપી કાસર પતાવવામાં આવે છે. માટે મરણ્ય પાછલના ખાનપાનનાં ખેમંદાજ ખચો અમર સમજી હમદીનોમાંથી રફતે રફતે દુર થતા જાય, તે બેજ ખચોને બચવહાઈ માર્ગે આપવામાં આવે છે, અને ખરબાદ જતા પૈસાનો બચાવ કરી તે મરનારનીજ નૈયતે કોમી યા દીની બેહેતરી પાછલ ખપાવવાને કોમી મત કેળવાય, તો તે મરનારનાં રૂઢની ખુશ્તુદીનો અને ખરી સવાબકારીનો સંગીન સખખ થઈ પડે. અરોના ફરોહરોની આ બેવડી ખાહેશ ખર લાવવા અમર દીનદારોનું લક્ષ બેચાય અને બેજ ખચોથી બાઝ અવાય, તો તેમાં મરનારની મુળ નેમો તથા બેવડી ખાહેશોનેજ માન આપવાનું બેવડું પુન હાસેલ થાય. આપણાં વાહલાં ફરોહરોની આ હમદા ખાહેશ પાર પાડવાને મરણના ખીજ અવસરોમાં ફરવરદેગાનનો વાર્ષિક અવસર સૈથી મોતેમર અને પેહેલી અગત્યનો છે. માટે મરનારના આ મહાન અવસરે તેની ગંભીર અને ઘટતી યાદ સાથે, અમરને બેજ ખચોના બચાવ થયલા પૈસાનો લાલ વરશે વરશકોમની બેહતરીને ફાલે જાય, તો એક હાથ પર મુજર પામેલાઓને ખરેજ સ્કાંતિ થાય, અને ખીજ હાથ ઉપર જીવતાં નિરાધારોનું સંકેટ ઓછું થઈ તેઓને બેશક રાહત થાય.

મળ ઉપરાંત શીસીઆરીના બેજ ખચો અને બેકારી એ બે સખળ કારણોથી કોમમાં મુશ્કેલીઓ પોતાનાં નહેસ્ત કદમ ભરવા માંડ્યાં છે તે તરફ કોમના લખેશીઓએ સવેળા બિદાર થવું જોઈએ. સખાવતનો દુઝતો ઝરો નાતમતનાં તદ્દાવત વગર દુર પ્રદેશો સુધી વેહતો રહી સર્વત્ર આખાદી અને આશિર્વાદ બેશક પાંચરે છે, અને કોમી કાર્તિમાં વધારો કરનારી એવી લાખોની સાર્વજનિક સખાવતો બલે થાય, પણ આ સખાવતો મોહોતાજમંદ હમદીનેને ભોગે થતી હોવાથી તે હમકોમની દિલસેજ તથા પસંદગી બેલવવા પામી નથી. કોમનાં નિરાધાર અને નાવારસ બાઈ બાવરાંઓ તથા પુરૂષો દલીદ્રતામાં રીબે છે, તેઓનો એવી સખાવતો ઉપર કોમી તવંગરોએ પેહેલો પવિત્ર હક સમજવો જોઈએ અને આ બારીક મામલા વચ્ચે કોમી સખાવતનું ધાર્મિક ધોરણ તેઓએ અખત્યાર કરવું જોઈએ. પોતાનું ધર બલતું જોવા અને જાણવા છતાં વીસારી દેખ પારકું ધર હોલવવા દોડી જવામાં પરમાર્થ નથી. તેને ખરા પરમાર્થ તરીકે જરૂરથી મજહબે બાહાલી આપી નથી.

વંદીદાદમાં હમદીનોની જરૂરી હાજત ટાલવાની, ખીન્ન બોલોમાં સખાવત ધરથી શરૂ કરવાની દરેક સાચા જરથોસ્તીને માથે મોટી જવાબદારી નાખી છે તે તરફ તેઓનું ગંભીર લક્ષ્ય બેઠાનું જોઈએ. સમો એવો બારીક થઇ પડેલો જણાય છે કે સખાવત ધરથી શરૂ કરવાના બાપીક મજદબે શિખવેલા આ પાઠે હવે જરથોસ્તી જગરોમાં વાસો કરવો જોઈએ. ખરું છે કે સખાવતનો ઉપયોગ ધરની હદમાંજ અટકવો નહીં જોઈએ, પણ એવી સખાવતો ઉપર હમદીનોનો હક પેહેલો દાવો કરે છે તે જુલ્મી જવું જોઈતું નથી. દર્શાવત કરો, તમો બાગ્યશાહી સુખવાસી જરદારો, કે ક'ગાજિયતમાં સખડતાં કમનસીબ હમદીનો પોતાની ભાત્યારી માટે પેહેલી તમારી તરફ નહીં તો ખીન્ન કોણુ પર નજર કરે અને કોણુ ઉપર દાવો કરી શકે? આ તો સર્વમાન્ય છે કે હમજતનું દિલ હૈડે ધરનાર દરેક પોતાની બેહેરખાનીનો લાભ ખીન્નને આપવા પેહેલાં હમકોમને જુલ્મી જવી જોઈતી નથી. કોમી બેહેરતરીના ઝેટલા બધા સવાલો વા ખાતા પડેલા મોજુદ છે કે “ ધરના પોર્ષા ધંટી ચાટે અને પાટોશીને આટો ” આપવાનો વખત વહી ગયો છે. આજે કોમી ગરોખીના હાલના બારીક મામલાને વેલાસર સુધારી એવાનો વખત હવે પાસે આવી પુમે છે.

આ કટોકટ વખતે એક કોમી બાદશાહી સખાવત માટે બોલવાંતી મારી ખાહેશ લાં હું દેખાવી શકતો નથી. આ સખાવત પોતાનું બાર લાખનું જશન કોમના નામપર કુરબાન કરનાર માનવંત બાઇ હુમાબાઈ પીટીટની છે. આ લખેશ્રી બાઇએ જે ઉઘાર જગર અને હાતમ દીલ દેખાડ્યું છે તે ખરેજ કોમની એક મગરૂરી છે. પીટીટ ખાનદાંન સખાવત માટે મથકુર તો હતુંજ, પણ તેમાં આ કુળવંત બાઇએ કોમી પાદશાહી સખાવતથી વધારો કરી તેને વધારે જમ આપી છે. આ કોમી કદરદાંન બાઇએ કોમી બેહેરતરીની આ સખાવતથી હમકોમ ઉપર નહીં જુલાએ એવું બારે એહેસાન કીધું છે અને તેને બેશક પોતાના આભારના બાર તલે કચડી છે. કોમની નિરાધાર હધરતી બાળાઓ માટે આર્ફનેજવું જખતાવર ખાતું બરપા થવાની ખુશ વધાર્થ આપણને મઠી ચુકી છે, તેને આપણે સરોચયમથી આવકાર આપીશું અને તે યાદમાર દિવસ વેહેલો આવે એવી તે પાકપરવર આગત પ્રાર્થના કરીશું. એજ નામીયાં ખાનદાંનના સખકતા હાથોએ આવી બેમે ખાતાં બરપા થાય એ બનાવ પાર્સી તતારીખમાં સોનેરી હરફે સદા નોંધાઇ રહેશે. બવિબની સારી આજ્ઞા આપનારી આ ખાતાંની જે મદાંન યોજના ધકાઇ છે તે એવી ધરખમ છે કે હિધરતી અને આવતી એલાદને આવકારદાયક અને આશિર્વાદ સમાન થઇ પડવા વિના રહેશે નહીં. સખાવત ધરથી શરૂ થસી જોઈએ તેનો આ દુરઅહેશ બાઇએ તવંગર પાર્સીઓને નકલ કરવા લાયક દાખલો પુરો પાડ્યો છે.

કોમી સખાવતનો આ તાળે દાખલો દેખાડી હવે હું હાથ ધરેલી બાબદ ઉપર આવીશ. કોમના દિલસોજ અગ્રેસરોએ એકરો અને મુદ્દલેસોની હાલત સુધારવા, હરાંમખોરીને ઉતેજન નહીં મલતાં, તેઓને આપખળે આગલ વધવાનાં સાધનો કરી આપવાં જોઈએ અને આખરથી ગુજરાંન કરવાને શક્તિવાંન બનાવવાં જોઈએ. થોડો વખત થયો કોમી લાભ જલ્લવવા, કોમને વસવાનાં સાધનો પુરાં પાડી આપવા, કોમી ગરીબીનાં કારણો શોધવા અને તેને નિર્મૂળ કરવા કેટલાક કારસાજ હાથો કામે લાગ્યા છે. અને તેઓએ કોમી બેહેતરીના ઇલાજો કામે લગાડી તેનું મનમાનતું બ્યહવાર પરીણામ જોકે જાતી ભોજે નિષળવી આપ્યું છે, તોપણ કમનસીબે તેઓને કોમ તરફથી જોઈએ એવો ધરખમ ટેકો મલ્યો નથી અને આ પુણ્યવાન કામને હાર પાડી આપવામાં મોકલે હાથે નગદ મદદ થઇ નથી. તેઓને નાણાની જે ખુટ છે તે સંગીન આકારમાં ભરપાઇ કરી આપવાની અને આ કરવૈયા હાથે વધારે મજબુત કરવાની ટોળાના દિલસોજ મેમખરાએ દિલખરીથી કોશિષ કરવી જોઈએ.

નેક જાનુઓ અને મુદ્દરથો, “ઇન્ડસ્ટ્રીયલ હોમ” ના નવાં જરખા થતાં એક ખરાં પુણ્યવાંન ખાતાં તરફ તમારો સખાવતી ફરત લખાવો, તેને તાતે બાએ પગભર કરી આપો અને કોમના પેલા કમનસીબ વર્ગની મુગી આંતરડીના આશિષ મેલવવાને બાંધશાલી થાઓ.

પાર્સી ગરીબીના પડખા વારંવાર સંબઘાય છે, તોપણ તેને સરાહગાત સમજી કેટલાકો વજન આપવા ના પાડે છે અને પુરવાર થયેલી આ સાચી બીનાને ઉલટાવવાની જોએ કોશિષ કરે છે તેઓ મોટી જુલ કરે છે. આ ગરીબી કેટલાક દાખલામાં અનીતિને ઉતેજન આપનારં એક બલવાંન સાધન થઇ પડે છે તે અનુભવીઓથી છુપું રહ્યું નથી. કોમી ગરીબીના આ કમનસીબ સવાલમાં જોએ વજુદ જોતા નથી તેઓ કોમમાં અનીતિ અને બીજી બદીનો માર્ગ મોકલે કરી આપવાની ગંભીર જવાબદારી પોતાને શીર ખેંચી લે છે. આપ સમાન થઇ પડેલી કોમી ગરીબી અને તેમાંથી પેદા પડતી અનીતિની બદીને જરૂરજાથી ઉખેડી નાખવા કોમી અગ્રેસરોએ એક દિલથી કોશિષ કરવી જોઈએ. બેહેતર માર્ગ એ છે કે એક હાથ પર કોમી તવંગરોએ હાજતમંદ હમદીનોની હાલત તરફ નેગાહ રાખવી જોઈએ અને બીજા હાથ ઉપર જરથોસ્તી ધર્મે લિખવેલો “જેવી શક્તિ તેવી બકિત” નો ધાર્મિક પાઠ અકસર ગરીબ વર્ગે જોખી રાખવો જોઈએ. તવંગર અને ગરીબ એ બેઉ વર્ગ અગરજો પોતાપોતાની દીની ફરજો સાથે સાથે અદા કરતાં યાપ તો કોમમાં પ્રવેશ થયેલી મુદ્દલેસીનાં નહેલ કદમ વેહેલાં નાખુદ યાપ. આમીન !

ઇરાનનાં કદીમ આતશબેહેરામો—યાદગારીના કીર્તિ સ્થંભો.

પુરાતન આતશ બેહેરામના પાક કિખ્લાઓ પાર્સી તવારીખના બનાવો સાથે ખાસ સંબંધ ધરાવે છે, અને કદીમ તવારીખની આપણને વહાલી યાદ આપે છે. તેઓ પ્રથમ યાદગારીના ધાર્મિક કીર્તિસ્થંભો હતા, પણ જમાનાની ગિદેશથી તેઓની અસહ્યાત જળવાઈ રહી નહીં, તેઓનું અસલ સ્વરૂપ બદલાઈ ગયું, અને પાછલા વખતમાં તેણે એક ધાર્મિક કિખ્લાનું રૂપ લીધું છે. આ ફેરફાર આપણી પાર્સી શાહાનશાહતની પડતીના રાજદારી બનાવો સાથે મુખ્ય સંબંધ ધરાવે છે. આતશબેહેરામના અસલ કિખ્લાઓ એકલી ધાર્મિક નેમથી બરપા થતા નહીં હતા, પણ તેમાં ધાર્મિક સાથે બ્યહવારીક ઉંચી નેમો જળવાયલી હતી. તેઓની તખ્તનશીની સાથે આપણા આગલા કીર્તિવંત વડાઓની કીર્તિની યાદ તાજી રાખવાનો મોતેબર હેતુજળવાયલો હતો. તેઓ નામવર ઇરાનીઓની નામદારીની યાદ આપતા હતા અને યાદગારીના નુરમંદ નમુનાઓ નજર સનમુખ રાખવાથી પોતાના વડીલો તરફ વહલ અને માન પેદા થતાં હતાં. વળી ધાર્મિક કિખ્લાઓના આ પ્રત્યક્ષ અસરકારક દાખલાઓ બેવડી અસર પેદા કરતા હતા. તેઓ એક હાથપર બાપીકા મજબૂત તરફ ભાવ અને ભક્તિ પેદા કરતા હતા, અને બીજા હાથપર પોતાના વડીલો જેવા કીર્તિવંત નિવડવાનો ભાવિકોના જીગરમાં નવો જોશ, જવાંમંદી અને ઉમંગ પેદા કરતા હતા. તેઓનાં જીગર ઉપર પડતા આ ચાલુ છાપથી કીર્તિવંત પ્રજા ઉભી થતી હતી અને તેણે અનેકવાર બળવાન પ્રજા તરીકે દુનિયાની તવારીખમાં આતશબેહેરામના અસલ કિખ્લાઓ યાદગારીના કીર્તિસ્થંભો

કદીમ આતશબેહેરામોની હતા, તેઓ છેલ્લા સાસાની અમલને આબારી હતા અને હતપતિ ક્યારે અને અકસર સાસાની અમલના સ્થાપક મહાત્મા અર્દેશીર બાબકાને કોણથી યદ્દ હતી ?

સર્વથી પહેલાં આ નામના કિખ્લાઓ બરપા કીધા હતા. એની પેહેલી સત્તાદાર નોંધ “કારનામે અર્દેશીર બાબકાન” નામનાં પહલવી પુસ્તકમાં અને બીજાં પહલવી લખાણોમાં જળવાયલી મળે છે, તેનો સાર એ છે કે :—

અર્દેશીરે પાર્થિયાના પાદશાહ અર્દેવાન ઉપર ફતેહ મેળવી તેની યાદમાં પોતાના નામનું બુખ્તે (બખ્તે) અર્દેશીર શહેર વસાવી ત્યાં “દેહ આતશે વાહરાંમ ઇતીબુનસ્ત” યાને દેશ આતશબેહેરામો બરપા કીધાં હતાં.

ખીજી, વલાશ (વલખજ) શાપુર શેહેર વસાવી ત્યાંખી દશ આતશબેહેરામો બનાવ્યાં હતાં.

ત્રીજી, જીદાં જીદાં શેહેરો ફતેહ કરી પાર્સમાં પાછાં ફરતાં ખુરેહે અર્દશીર શેહેર વસાવી ત્યાં ઘણાં આતશબેહેરામો સ્થાપ્યાં હતાં.

ચોથું, એક પુરાણા હસ્તલેખ મુજબ અર્દશીરે કોખાલ્યાનો કરમો વસાવી ત્યાં સાત આતશબેહેરામો સ્થાપ્યાં હતાં.

પાંચમું, અર્દશીરના વડા વજીર હસ્તુર તન્સરના હાથથી લખાયેલા અસલ પદ્ધતી ઉપરથી અર્દશીર અને તેનો તર્જુમો થયેલા ફાર્સી દસ્તાવેજ મુજબ “મુલુકે તવામક”ના વખતમાં પ્રાંતના હાકમોએ અસલ તરીકાથી ઉલટી રીતે પોતાનાં પરગણાં જોમાં પોતાના ઉપયોગ માટે જીદાં જીદાં આતશખાનાં ઉમાં કીધાં હતાં, તેમાં કીઆનીઓના તરીકા મુજબ સુધારો કરી અર્દશીરે જીદાં જીદાં સ્વતંત્ર સુખાઓના તાબા હેઠળ લેહેરો અચલી પાર્સી સહતતનતને એકત્ર કરી પ્રજાને એકજ ધર્મ અને એકજ રાજ્યની બાંહેધરી હેઠળ મુકવાના યાદગાર બનાવમાં બાદશાહી આતશબેહેરામો બરપા કીધાં હતાં.

અને છઠું, અર્દશીરે આતશના કિખલાઓ બરપા કરવાની સામેતી આ જમાનાના સિક્કાઓની તવારીખ આપણને પુરી પાડે છે. આ સિક્કાઓમાંના કેટલાક રૂપાંના અને કેટલાક નક્કર સોનાના છે. આ સામેતી પ્રથમ અર્દશીરના તેમજ તેની પછી તખ્ત ઉપર આવનારા ગાદીનશીનોના સીકાઓ ઉપરથી મળે છે. તેઓના જેટલા સિક્કાઓની હાલ સુધી શોધ થઇ છે તે દરેકની એક બાજુ આતશનો ચિતાર અવશ્ય હોય છે. બળતા આતશના આ ચિતારો એકલા સાસાની અમલના સિક્કાઓની ગવાહી આપે છે, અને આ પ્રસિદ્ધ સિક્કાઓ કયા જમાનાના અને કયાં વંશના પાદશાહોના છે તે જાણવાને તે ઉપરના બાપાના લેખો ઉકલાવવાનીખી અગત રહેતી નથી.

આ શાહદતો મુજબ આતશબેહેરામના કિખલાઓ શરૂઆતના સાસાની અમલથી જરૂર થયા હતા અને તે બરપા કરવાનું સર્વથી પહેલું માન અર્દશીરે બાબકાંન-નેજ ધટે છે. આ નામપરે તેઓને જીદાં જીદાં દેશો ઉપર મેળવેલી કીર્તિવંત ફતેહોની યાદમાં ઉભા કીધા હતા, અને તેથી તેઓ યાદગારીના ધાર્મિક કીર્તિસ્થંભો હતા. આ કિખલાઓ તરફ અર્દશીરના ગાદીવારેસો મોટું માન ધરાવતા હતા અને તેઓએ અર્દશીરની ધાર્મિક રાજ્યનીતિ અખત્યાર કીધી હતી. તેઓએ પાર્સી સહત-નતને ઘણી આગલ વધારી હતી અને જીતાયલા પરદેશોમાં આતશો બરપા કરી બાપીકા જરતોસ્તી મજહબની બોલખાલા બોલાવી હતી.

આતશબેહેરામની ઉત્પત્તિમાં શાહાનશાહ અદ્દશીરનો નિકટ અદ્દશીરનો રાજ્ય સુધારો; સંબંધ હોવાથી તેના રાજકારોબારનો ટુક એહેવાલ જાણવા તેની મુશ્કેલી. જોગ થઇ પડવા વિના રહેશે નહીં. એમાં આપણે જોઇશું કે

અદ્દશીરની શરૂઆતની રાજ્યનીતિના સંજોગો કેવા હતા, અને કયા સમય સમયો વચ્ચે આતશબેહેરામના કિબ્લાઓ બરપા થયા હતા. અદ્દશીરે નવી રાજ્યનીતિને ફતેહમંદ બનાવવા અસરકારક ઉપાયો કામે લગાડ્યા હતા. તેના અમલ અબ્બાસ પાર્સી સલ્તનત કોઇ એકજ બાદશાહના તાબામાં નહીં હતી, પણ જુદા જુદા પ્રાંતોના હાકમો સ્વતંત્ર હકુમત ભોગવતા હતા. તેઓ પોતાના તાબાની રૈયતને મજદુર તથા નીતિરીતીની બાબદમાં પોતાનાં મત મુજબ દોરવતા હતા અને “દોર તેની દીન” મુજબ, ધરાની પ્રજા મજદુર અને બીજી બાબદમાં પોતાની અસહ્યાત ખોલી બેઠી હતી. આ વેળા ધરાની પ્રજાના એક મોટા ભાગની થઇ પડેલી માઠી હાલતનો ખરો ખ્યાલ દસ્તુર તન્સરના દસ્તાવેજ તથા બીજા લખાણોમાંથી મળે છે. પાર્સી પ્રજા શુમારે ૫૫૦ વર્ષ સુધી ઝીંક અને પાર્થિયન એ બે પરદેશી રાજ્યની જુસરી હેઠળ દબાતી અને છુદ્દાતી રહી હતી અને સ્વદેશ તથા સ્વધર્મની હાલત ધણી બદલત થઇ પડી હતી. પાર્થિયન અમલમાં તેઓ એટલા ગાફિલ અને શુભરાહ બની ગયા હતા કે પોતાની પુરાતન રાહોરવેશ જુલો ગયા હતા અને ખાલેસ જરતોસ્તી મજદુરમાં પારકાં નાપસંદ તત્વો તેઓએ આમેજ કીધાં હતાં. તેઓ દીની બાબદમાંજ પાછળ પડ્યા નહીં હતા, નીતિરીતીમાંજ ઢીલા પડ્યા નહીં હતા, પણ કયાની તથા હખામતી વખતનો આગલો કદાવર બાંધો અને એહેરાનો દમામદાર ઘાટ ધટમખી તેઓ ખોલી બેઠા હતા. તેઓમાં યુતપરસ્તી અને બીજી અનેક બદીઓ દાખલ થઇ હતી અને બદીઓ સાથે તેઓ એટલા પલોટાઇ ગયા હતા કે તેઓ હઠીલાઇથી બાદશાહના સુધારા સામે સરકશી કરતા હતા. બાદશાહ તેઓને આગલી જુલમી રાજ્યનીતિની ખરાબ અસર હેઠળથી બચાવી લઇ ઇન્સારી ધોરણ દાખલ કરવાની જગ્યાએ કોરોષ કરતો, ત્યારે તન્સરના જણાવવા મુજબ તેઓ કહેતા હતા કે “આ તો કદીમ રેવાજ છે અને અસલના લોકોનો કાયદો છે.” તેથી તેમાં ફેરફાર થાય નહીં! વળી બાદશાહ પ્રજાની હાલત સુધારવા દેશ, કાળ અને સ્થિતિને અનુસરી સુધારો દાખલ કરવાનો જગ્યાએ પ્રયત્ન કરતો ત્યારે તેઓ કહેતા હતા કે, “એમ કરવું આ વખતને લાયકું નથી.” અને તેથી અદલ ઇન્સાફની અસર ટુટી જતી હતી. બાદશાહે બાપીકું રાજ્ય પાછું મેળવતાં જે બહાદુરી અને બુદ્ધિબળ ખપાવવા પડ્યાં હતાં, તે કરતાં દેશની બચવશ જાળવવા અને પ્રજાને કેળવવા પાછળ તેને થોડી મુશ્કેલી નહીં ન હતી. હાં આપણી તત્કારીખ સાથે હાલ આપણામાં ધાર્મિક, રેવાજ અને સંસારીક

સવાશે ઉપર જે જોશ્વેર ચર્ચા ચાલી રહી છે તેનો મુકાબલો કરીશું તો જણાશે કે આ સવાલ જાતેજ મુશ્કેલ છે. હાલમાં તે આપણને માટેજ મુશ્કેલ નથી, પણ આગલા જમાનામાં ખી તે હાલના કરતાં વધારે મુશ્કેલ જણાયો હતો. શુભારે જે હજાર વર્ષ ઉપર ધરાની પ્રજાના મોટા ભાગની ધાર્મિક અને નૈતિક હાલત ધણી બદલત ચક્ર પડી હતી. તેથી નામવર અર્દેશીરે દરપુર તન્સરની સહાયતા હેઠળ જ્યારે ધરાની પ્રજાની બેહેતરીના રામજાન ઇલાજે લેવા માંડ્યા ત્યારે ઝનુની વર્ગ હઠીલાઇથી તેની સામે થયો હતો. આવી મુશ્કેલીઓ વચ્ચે તેણે પ્રજામત કેળવવાની અગત પિછાની લઇ મજહબની હાલત સુધારવા અને દેશને અનેક બદીઓમાંથી ઉગારવા ધરખમ કાશિષો કાઢી હતી. તેણે પ્રજામાં સંગીન સુધારો કરવાની મહાન યોજના યોજી હતી, અને તેને હકુમતનાં બળથી હાર પાડી આપી હતી. તેના સુધારો નેટલો ઝડપી તેટલોજ ટકાઉ તથા સંગીન નિવડયો હતો. તન્સરના શબ્દોમાં કહ્યે તો “તેણે સધળો સુધારો-વધારો એવી રીતે કર્યો છે કે, ગોયા ભવિષ્યના ૧૦૦૦ વર્ષનું કામ આગળથી કરી મેલ્યું છે. તેણે ૧૪ વર્ષમાં ૧૦૦૦ વર્ષનું કામ આટોપી લીધું છે.” તેણે જુદાં જુદાં પરગણાંઓમાં જુદી જુદી સત્તા હેઠળ અનેક તાંડાંઓમાં વેહેંચાઇ ગયલી હમદીન પ્રજાને એકત્ર કાઢી હતી અને તેને એકત્ર પ્રજાના હકો ભોગવતી કાઢી હતી. તેણે જુદદીન અમલની જુલમી જજીરમાંથી દેશને છોડવી તેને છુટાપાણું અખશ્યું હતું, અને સુલેહની જાગવણી કાઢી હતી. તેણે સારા કાયદા ધડ્યા હતા, અને પ્રજાને કાયદાને માન આપતી બનાવી હતી. દેશમાં જ્યાં જ્યાં અવ્યવસ્થા જણાતી ત્યાં ત્યાં તેણે વ્યવસ્થા સ્થાપી હતી અને સર્વત્ર આશિર્વાદ પાંથ્યા હતા. એ મુજબ આ સાચ્યા સુધારકે પ્રજામાં પ્રવેશ થયલી બદીઓને મજબુત હાથે દાખી દેઇ અને તેની નાશકારક અસર ઉખેડી નાંખી દેશ તથા મજહબની નહીં જુલાય એવી અમુલ્ય સેવા બજાવી હતી. પ્રથમ તેણે દેશમાં પેદા પડેલા પરદેશી પાર્થિયન પાદશાહ અર્દેશ્યાન કે જે “મુલુકે તવાયફ”માં ધણો સત્તાવાળો હતો, તેની સાથે બળતવારીથી લડત ચલાવી તેને ભારે ખુવહારી સાથે બાપીકા દેશમાંથી હાંકી કાઢ્યો, અને ઇ. સ. ૨૨૫માં પોતાનાં બાપ દાદાઓના તાબેતખ્ત પોતાને સ્વાધીન લીધાં હતાં. “મુલુકે તવાયફ”ના આ વડા હાકમ ઉપર ફતેહ મેળવીને તેણે જુદાં જુદાં પરગણાંના નાના સુબાઓ અને દેશના ખીજા ખંડ-ખોર શત્રુઓ ઉપર ચઢાઇઓ લઇ જઇ અને તેઓ ઉપર પેદરપે જીત મેળવી બળવાન શાહાનશાહત બરપા કાઢી હતી. સેવટે આ નામવરે એક પછી એક ફતેહોથી ફારેમ થઇને એક બહાદુર લડવૈયા તરીકે મેળવેલી અખંડ કાર્તિની યાદમાં આતશ-બેહેરામના ધાર્મિક કિબ્લાઓ બરપા કીધા હતા.

અર્દશીરની રાજ્યનીતિ તખ્ત સાથે મજબૂતને મજબૂત ગાંધી અર્દશીરની રાજ્યનીતિ ગુંથી આપવાની હતી, તેનો એક અસરકારક દાખલો એવો રાજ્ય સાથે મજબૂતને મજબૂત એકાંત. ઇરાનની શીરવાંનદક્ષિણ નદીની બાજુ પાયકુલી નામની જગા (પાસ) આવેલી છે. આ પાસ ઉપર આવેલાં શીજ શહેરમાં આજરખ્શ નામનું એક નામીયું આતશ-કહેદ હતું. ત્યાં દરેક સાસાની પાદશાહને તખ્તનશીન થતાંજ આતશને સેજદા કરવા જવું પડતું હતું. આ તરીકે પેલાજ દીનપનાહ પાદશાહ અર્દશીરે પ્રથમ દાખલ કીધો હતો. આ કંઈજ નહીં પણ ધર્મને રાજ્યની પનાહ હેઠળ મુકવાના તથા તાજ અને મજબૂતને જોડી આપવાના એક અસરકારક ઉપાય દાખલ તે જરી કીધો હતો. દરેક પાદશાહને પાયકુલીની પાસ ઝોળંગતાં દુરદરાજ મંજલ જોકે કાપથી પડતી હતી, તોપણ આ માનવંત કિષ્કાને ખુદા તરફના એક સાહેદ દાખલ તેની રૂબરૂ દીનને પુસ્તપનાહી આપવાની કયુલાત આપવા પછીજ એક રૂબરૂ પાદશાહ ધર્મ રક્ષક ગણાતો હતો અને પ્રજા પસંદગી પામતો હતો. પાદશાહોની તખ્તનશીની સાથે આ ધાર્મિક ક્રિયા ઘણો અગત્યનો ભાગ ગણાતો હતો. એક પાદશાહને તખ્તનશીન થવા પછી અંજુમન સાથે ઠરાવેલી દરેમેહેરમાં ખાસ જવું પડતું હતું, અને ત્યાં આતશ રોશન કરી તેની રૂબરૂ હકતાલાની બેગી ખંદગી અને બીજી ગંભીર ક્રિયાઓ થતી હતી.

નવસારીમાં ગાદીનશીન દસ્તુરોના સંબંધમાં એવો રવાજ નવસારી-તેની વડી દરે-જાયજ છે કે એક મરનાર દસ્તુરનાં ત્રોજે દિવસનાં ઉડમણની મેહેર-તેના વડા દસ્તુર મજલસ રૂબરૂ નવા ઉમેદવારને અંજુમન વતી વડા અકાબર દેશાઈજ તરફથી દસ્તુરીની શાલ આપવાની ક્રિયા થાય છે. આ ક્રિયાથી જોકે ઉમેદવાર દસ્તુર અંજુમને નેમજા (સંસારી ચુકાદા કરનાર) દસ્તુર તરીકે જાહેર થાય છે તોપણ આ ક્રિયા હજુ અધુરી ગણાય છે અને તે ચેહારોમને દિવસે પુરી કરવામાં આવે છે. આ છેવટ ક્રિયા નવસારીની વડી દરેમેહેરમાં થાય છે. ચેહારોમને દિવસે ઠરાવેલે વખતે પેલા દસ્તુર નાની મજલસ સાથે વડી દરેમેહેરમાં જાય છે. અને ત્યાં પેલાજ વડા અકાબર દેશાઈ હાજર હોય છે તેઓ તરફથી મજલસ રૂબરૂ દસ્તુરને પીછેડી એનાયત કરે છે. આ કંઈજ નહીં પણ વડી દરેમેહેરના વડા દસ્તુર તરીકેની સનદ આપવાની જાહેર ધર્મોલયમાં થતી એક જાહેર ક્રિયા છે. અને આ ક્રિયા પછી તેઓ વડા દસ્તુરજી તરીકે વડી દરેમેહેર અને તેને તામેનાં બીજાં ધાર્મિક મકાનો તથા પંચકો ઉપર વડપણ ભોગવવાને હકદાર બને છે. આ રવાજ તખ્તનશીનીની ક્રિયા થવા પછી સાસાની પાદશાહોએ આતશને સેજદા કરવા ઠરાવેલી દરેમેહેરમાં ફરજિઆત જવાના અને ધર્મ રક્ષક તરીકે દીનની જાળવણી કરવાની ગંભીર કયુલાત આપવાના કદીમ રવાજની આપણને આખાદ યાદ આપે છે; જલકે

આ દાખલામાં સાસાની મોબેદ પાદશાહોની તાજપોશીની ક્રિયાના કદીમ રેવાજની કુખડુ નકલ થયેલી છેાં આપણે જોઈએ છીએ. આખાં હિન્દુસ્તાનમાં નવસારીનીજ દરેમેહેરમાં આ પુરાતન રેવાજ જળવી રાખવાનું કોઈ વજનદાર કારણ હોતું જોઈએ. ધરાનથી દેશવટો લેતાં પાર્સીઓનો એક નાનો કાદ્દો પ્રથમ પંજબ અને સિંધ તરફ ગયો હતો અને ત્યારપછી ઇ. સ. શુભારે ૧૦૯૦ માં સંજાલુ સંસ્થાન છોડી આવેલા પાર્સીઓ વાંકાનેર, ભરૂચ, વરીઆવ, અંકલેશ્વર, ખંખાત અને નવસારી વિખરાવા માંડ્યા હતા, અને તેઓમાંના દેટલાકોએ ઇ. સ. ૧૧૪૨ માં નવસારીમાં વાસો લીધો હતો એઓમાં નવસારી ધર્મેશ્વરોનું ખાસ વડુ મથક ગણાયું હતું. તેના આ કયુલાયલાં વડપણને લી પાછળથી ધેનવસારીની દરેમેહેર વડી દરેમેહેરની અને ત્યાંના દસ્તુર વડા દસ્તુરની સંગ્રાથી ઝાળખાતાં આવ્યાં છે. ના તેઆ મનાતાં આવેલાં વડપણને લીધે ધર્મેશ્વરનું કામ કરવાની ઉમેદવારી કરનાર બગર યા ખીજ એકસ પંચના મોબેદોને વડી દરેમેહેરમાંથી નાવર તથા મરાતખની પછી મળવા પછી, ખીજ બોલોમાં મોબેદો પેશાની લાયકાતની સનદ મેળવવા પછીજ, હિન્દુસ્તાનની બગર તથા ખીજ અસુક પંચની તમામ દરેમેહેરોમાં ક્રિયા કામ કરવાની છુટ રહે છે. અને એવાં એક સર્વમાન્ય ધર્મનાં વડાં મથકની વડી દરેમેહેરમાં વડા દસ્તુરની સનદ આપવાની ક્રિયાનો પુરાતન રેવાજ જળવ રહેલો છે. આ રેવાજ ક્યારે અને કોણથી દાખલ થયો તે જણાતું નથી. તોપણ અનુમાન થઈ શકે છે કે નવસારીમાં એક દરેમેહેર બરપા થવા અને તેને વડી દરેમેહેરનું માન મળવા પછીજ તે જારી થયો હતો.

આ છેલ્લો સાસાની અમલ ભુતકાળના એક સારા વખતની આતશ જહેરામની ગવાહી આપે છે. અર્દશીરે રાજ્યના વધારાની જોડેજોડ મજ-તખ્તનશીની સાથે હબની ખીલવણીમાં મોટો હિસ્સો આપ્યો હતો. તેણે બાપીકા જોડાયેલા વિચારો મજહબમાંથી પારકાં નાપસંદ તત્વો વીણી કાઢી તેને ખાલેસી

આપવામાં જર, જોર અને જોડેમતની વાણ કીધી નહી હતી.

તેણે વિદ્યા કુન્નરને ઉત્તમ આપીને તથા તેને ખેડવા અને ખિલવવાનો માર્ગ દેખા-ડીને પ્રજાને અજ્ઞાનપણાંના અધકારમાંથી બચાવી લીધી હતી. તેણે રાજ્ય-ધર્મના સુધારા-વધારાના પરિણામોની યાદગારીમાં શાહાનશાહી આતશજહેરામોના જહેર કિષ્લાઓ તખ્તનશીન કીધા હતા. તેણે રાજ્યના સુધારા-વધારા તરીકે નવાં નવાં સંસ્થાનો વસાવ્યાં હતાં, અને મજહબની પાયદારીની ઈષ્ટાણી દાખલ નવાં વસાવેલાં સંસ્થાનોમાં જહેર કિષ્લાઓ ઉભા કીધા હતા. ગોયા આતશજહેરામોની તખ્તન-શીની સાથેજ અર્દશીરની નવી રાજ્યનીતિ શરૂ થઈ હતી. આ કિષ્લાઓ બરપા કરવામાં તે નામવરે બેવડી અને ત્રેવડી મકસદ જળવેલી જણાય છે. એક તો એકજ રાજ્ય અને એકજ ધર્મની બાંહેધરી હેઠલ ધરાની સલતનતને એકત્ર કરવી અને કોમી બળને મજબુતી આપવી. ખીજું, પ્રજાને નીતિરીતીના જુલ બરેલા માર્ગોથી

પાછી ફેરવીને અને મજબૂતના પાધરા માર્ગ ઉપર ચુકી આપીને તેને ધર્મી અને આસ્થાવાલી બનાવવી. અને ત્રીજું, અધર્મીપણું તથા અગ્નપણુંના અધિકારમાંથી છોડવી તેને મજબૂત તથા વિદ્યાની રોશની દેખાડવી. અને મજબૂત તથા વિદ્યાની રોશનીના નુરમંદ નમુના તરીકે આતશ, જે શારીરિક, નિતિમાન અને આત્મિક અધિકાર દુર કરનાર પ્રગટ ચિન્હરૂપ છે તેના જાહેર કિબ્લાઓ પ્રજા સનમુખ ઉભા કરીધા હતા. આ મુજબ આપણા આતશબેહેરામના પાક કિબ્લાઓ એક હાથપર તેના ભાવિકોને ધાર્મિક શિક્ષણ આપે છે અને બીજા હાથપર અગ્નતા દુર કરી એલમથી મગજને રોશન રાખવા શિખવે છે. આતશ અશોષનુંજ સ્વરૂપ હોવાથી તે આપણને અશોષના સીધા અને સલામત માર્ગ તરફ દોરવે છે. વળી પુરાતન આતશબેહેરામો આ કરતાં વિશેષ અગત્યતા ધરાવતાં હતાં. તેઓ રાજ્ય અને ધર્મની ઐક્યતાની યાદ આપતા હતા અને તેના ભાવિકોને ઐક્યતા જાળવવાનો યોગ દેતાં હતાં. તેઓ ફતેહોની યાદમાં ઉભાં થતાં હતાં અને તેથી તેઓ આપણા નામવર વડાઓની જાહેરાતો અને ફતેહીરોજની યાદ આપતાં હતાં. કીર્તિની યાદ જાળવવાની જુદીજુદી રીતો પ્રાચિન કે અર્વાચિન સર્વ પ્રજાઓમાં જોવામાં આવે છે. આથી એક ધુણવાન પુરૂષની કીર્તિની યાદ બેશક જાળવાય છે, અને તેઓનાં કીર્તિવંત કામોના દાખલાથી બેશક લેવાય છે, તોપણ આતશના નુરમંદ કિબ્લાઓ આ કરતાં વધારે ઉમદા નેમ ધરાવે છે. તેઓ એક મહાન પુરૂષની કીર્તિની યાદ સાથે તેના ભાવિકોમાં ધાર્મિક જુસ્સો ઉત્કેરે છે અને અશોષ તથા રાસ્તીના સધલા સદગુણોને ખિલવે છે. એ મુજબ લેખો સાધના કિમતી પત્થરોના સ્થંભો, મિનારાઓ, બાવલાંઓ કે આલીશાન અગ્રવાનો સાથની સરખામણીમાં રોશન આતશના કિબ્લાઓથી રહેતી યાદગારી વધારે અસરકારક વધારે પવીત્ર અને વધારે વજનદાર ગણાઈ છે.

આતશ સાથે બેહેરામને શું સંબંધ? કદીમ આતશ બેહેરામો અકસર ફતેહોની યાદમાં ઉભા થતા હતા તેની અચુક શાહદત ખુદ આતશ બેહેરામ નામ પુરી પાડે છે. આ નામની ઉત્પત્તિ માટે અવસ્તામાં શોધ ચલાવવાથી તે આપણને મળવાની નથી. સખબ એકે જે જમાનામાં ને બાષામાં એની ઉત્પત્તિ થઈ હતી તે જમાનાની તવારીખના બનાવો સાથે આ નામ સંબંધ ધરાવે છે. આતશ અને બેહેરામ એવા બે જુદાં નામોના સંયુક્ત શબ્દ અવસ્તામાં જોઈ મળતો નથી, પણ સર્વથી પેહેલાં પેહેલવો બાષામાં આતશે વાહુરાંમ જુદી જુદી રીતે લખાયેલો મળે છે, અને તેના દાસી બાષામાં આતશે બેહેરામ થયો છે.

આ સંયુક્ત નામની ઉત્પત્તિ જ્યારે પેહેલવી બાષાને આભારી છે, ત્યારે સ્વભાવિક છે કે આતશે બેહેરાંમ નામનો કિબ્લો બનાવવાની શરૂઆત પેહેલવી વહેવાર બાષા

તારીકે વપસુસમાં આવી ને જમાનામાં થયલી છે, અને આ અશ્કાંતી (પાર્થિવન) તથા સાસાની વંશનો જમાનો છે. *

* મહાન હુખામની શાહાનશાહત ખતમ થયા પછી અને સાસાની અમલ અબ્બલ પાર્થિવન પ્રભુએ ધરાન દેશ ઉપર ધણી જાહેજલાલ અમલ ભોગવ્યો હતો અને તેઓના અમલમાં પહેલવી ભાષાનાં પહેલાં ખીજ વાળ્યાં હતાં. અછત બાદશાહ સેકંદરને હાથ હુખામની શાહાનશાહત ભાંગીને ભુકો થવા પછી ગ્રીક અને પાર્થિવન બેઉ પરદેશી અમલમાં, અવસ્તા અને ખીલારોફી એ બે ધરાનીઅન ભાષાઓએ પોતાનું સ્વરૂપ બદલ્યું અને ખીજ બે ભાષાએ નવું રૂપ લીધું તે પહેલવી ભાષા છે.

પહેલવી નામની ઉત્પત્તિના બાબમાં ઉગમણ અને આયમણના, હમકોમ અને પરકોમના ભાષાશાસ્ત્રીઓએ ભારે જુસ્તેજુ ચલાવી છે અને જોકે અનેક ફલીલા દેખાડી છે, તોપણ તેની ઉત્પત્તિના સંબંધમાં હાં થોડો વીચાર દર્શાવવાની હું અદના કોશેશ કરું છું. આપણે જોઈશું કે પહેલવી એક ઈરાનીઅન ભાષાનું નામ છે, અને તે પાર્થિવના પ્રાંત ઉપરથી ઉત્પન્ન થયેલું છે. આ યુનાનીઓએ આપેલું નામ છે. આ નામનો પ્રાંત અવસ્તામાં મળતો નથી અને તે શરૂઆતના હુખામની અમલ વખતે જાહેરમાં આવ્યો છે. તેને પ્રથમ હુખામની શાહાનશાહતનો પાંચો નાખનાર મહાત્મા કુરેશી જીત્યો હતો અને આ અમલ ખતમ થયા પછી પાર્થિવનોએ ધરાન ઉપર સાડાપાંચ સદી સુધી હકુમત ભોગવી હતી. પાછળથી ધરાનના હકદાર વારસ અરદશીર બાબકાને તેઓનો પરાજય કરી બાબકાં રાજ્યનો ધણી થઈ તે તખ્તનશીન થયો હતો.

હવે પાર્થિવના નામ અવસ્તામાં મળતું નથી પણ પહેલું ખીલારોફી તખ્તીમાં “પરથવ” મળે છે. આ પરથવનું જબાનરાનાસીને કાયદે “પહલવ” રૂપ થયું છે, તેને “હ” પ્રત્યય લાગી પહલવી (ક્રાં ૭૨થી પહેલાં બે વ્યંજનો ઉચ્ચારી પહેલવી) રૂપ થયું છે અને તેનો અર્થ પારથીઆથી ઉત્પન્ન થયેલી ભાષા થાય છે. આ નામની ઉત્પત્તિમાંજ પાર્થિવનાએ એકલી અસર કીધી નથી પણ તેની ખુદ ભાષા ઉપરથી તેણે કેટલીક અસરો કીધી છે. તેની ઉત્પત્તિ જોકે પાર્થિવનાએ આભારી છે અને તેની સ્વભાષા સેમેટીકનો તેમાં ભેળખી થયો છે, તોપણ તે પારથીઅન ભાષા નથી. તેના નામની ઉત્પત્તિ અને તેમાં થયેલા થોડા ભેળ સીવાય તે આર્યન (ઈરાનીઅન) ભાષા છે, કારણકે તેનાં સાહિત્યમાં ઈરાનીઅન ભાષાએ ખાસ હીસો આપ્યો છે. વળી પહેલવી ભાષાને પાર્થિવના દેશ ઉપરથી નામ મળવાનો આ પહેલોજ નમૂના દાખલો નથી, પણ એક ભાષાને દેશો કે રોહોરો ઉપરથી નામ મળવાના અનેક દાખલા મોજુદ છે અને તેજ દાખલો હાં પહેલવીના સંબંધમાં જળવાયેલો મળે છે. તેનાં કારણો:—

પહેલું, ઈરાનીઅન ભાષામાં થ નો હ અને ર નો હ તબદીલ થયેલાં અનેક રૂપો મળે છે. વળી આ દાખલામાં અમુક અક્ષરો તબદીલ થતાં આગળ પાછળ થયા છે. અને એવી એક ભાષામાંથી ખીજ ભાષામાં જતાં અક્ષરો ફેરબદલ થવાનાખી અનેક દાખલા મળે છે અને તે ભણેલા વર્ગને રોજાન છે, માટે હયાં તેની ફલીલા દર્શાવી લંબાણ કરવાની હું જરૂર નેતો નથી.

આ ભાષા સાસાની અમલમાંજ વહેવાર ભાષા તરીકે બોલોળા ઉપયોગમાં આવી હતી. હવે સાસાની અમલમાં આતંકના કિસ્સાઓ જરૂર થવાના સંભવોમાંનો

ખીલ્લું, પહલવ નામની એક જગા વીરો કેટલાક ફારસી ફરદગ નવીસો કહી જાય છે, તે ખીલારોક લેખોમાં જણાવેલા પરચવનું કાયદે સર થયલું રૂપ છે અને તે પાર્શ્વિયા દેશ છે.

ત્રીલ્લું, દાં ૬૦ હાલગના જણાવવા મુજબ પાર્શ્વિયનો પોતાને એક લડાયક પ્રજા તરીકે લેખાવતા હોય તો તેમાં સચ્ચાઈ સમાયલી છે; કારણકે તેઓ ઝીકા ઉપર જીત મેળવીને ઇરાનના ઘણી થયા હતા, અને ઇરાની જેવી એક શુરવીર પ્રજા ઉપર સાડાપાંચ સંસ્કૃતી લાંબી મુદત સુધી જે હકુમત ભોગવી હતી તે તેઓનાં જાતી બળ વગર હોઈ શકે નહીં. વળી એજ વિદ્વાન કહે છે કે પહલવ પાર્શ્વિયન પાદશાહોનો ઇલકાબ હતો, તેમાંથી થોડું વળુદ જણાતું નથી. આ પહલવ કંઈજ નહીં પણ પાર્શ્વિયન પાદશાહોનો પેહેલવાનખીરીનો ખાસ ઇલકાબ હતો.

ચોથું, પાર્શ્વિયન અમલમાં સુરીના નામનું એક ખાનદાન મશહુર હતું અને તે પહેલવના ખાસ ઇલકાબથી ઝોળખાતું હતું. પાર્શ્વિયાની પડતી પછી આ નામીયા ખાનદાનના એક વારસે સાસાની શાહાનશાહતને પોતાની સેવા અર્પણ કીધી હતી અને મહાત્મા શાપુરશાહ હોરમજ્જદના લશ્કરની સરદારી લઈ તેણે રૂમી શાહાનશાહ જીલ્લીઅન સામેના યુદ્ધમાં આગેવાન ભાગ લીધો હતો. આ પહલવ ખાનદાન તે પેહેલવાની ઇલકાબ પામેલું પાર્શ્વિયન ખાનદાન છે.

પાંચમું, મહાન શાઅર શ્રીરદારી પેહેલવી ભાષાને પેહેલવાની જખાન તદ્દનજ વાજબી જણાવે છે. અને આ ઉપરથી ફાર્સી પેહેલવાન એટલે દલીર નામના સંબંધમાં એક નવોજ વિચાર આપણને મુજે છે. પેહેલવી અને પેહેલવાન એ બેજ નામે તખ્તીની ખીલારોકી ભાષાના પરચવ સખ્દનાજ બે જુદા જુદા રૂપો છે. આ મુજબ પરચવ ઉપરથી ઉત્પન્ન થયેલાં પહલવને “આંન” પ્રત્યય લાગી પેહેલવાનનું ફાર્સી નામ, પ્રથમ શુરવીર પાર્શ્વિયન પ્રજા મટિ વપરાયલું ખાસ નામ છે, અને પાછળથી કોઇની દેશના લડવૈયા વર્ગને આ સામાન્ય નામ મળ્યું છે. પાર્શ્વિયા દેશના લડવૈયા વર્ગનો આ જો કે પ્રથમ ખાસ ખેતાબ હતો અને પાર્શ્વિયા નામ ઉપરથી તે નીકલેલા હતો, તોપણ પાછળથી ઉપલા મહાન શાઅરે સરવથી પેહેલાં પોતાના જગત્કારાકાર શાહનામેમાં પ્રાચીન કે અર્વાચીન બહાદુર લડવૈયાઓ મટિ તેનો ઉપયોગ કીધો હતો, અને તેણે આગલા શુરવીરો કેરશારપ, જલ, રતમ અને તેના બહાદુર મેટાઓ તથા નામવર નખીરાઓ વિગેરેને પેહેલવાનના ફાર્સી ઇલકાબથી ઝોળખાવેલા આપણે જોએ છીએ.

છઠ્ઠું, પહલવ નામની એક પ્રજા વીધે હીંદુઓના મહાભારત અને રામાયણમાંથી ઇશારાઓ મળે છે. ઇરાનવેજના મુળ વતનમાંથી દેશવટો લેતાં હીંદુ આર્યો પંજબ અને તેની આસપાસના પ્રદેશોમાં કરીકામ થવા પછી એકવાર પહલવ નામની લડાયક પ્રજાએ હીંદ ઉપર સ્વારી કીધી હતી તેની આ તવારીખી શાહત મળે છે. આ પહલવ નામની બહાદુર

એક ખાસ સળખ પારસી પાદશાહોએ દેશ યા મજહબના બચાવ માટે દુશ્મનો ઉપર મેળવેલી અસાધારણ યાદગાર ફતેહો ઉપર મુખ્ય આધાર રાખે છે, સાસાનીઓની આ રસમ નવી નહીં હતી પણ કિયાની વડવાઓના અસલ તરીકા ઉપરથી તે જારી થઇ હતી. જેમકે કે'ખુસરોએ “ દેજ બેહેમન ” કીદ્મો ફતેહ કીધો તેની યાદગારીમાં આદર ગુશરુખ આતશ બરપા કીધો હતો. શાહ ગુશતારુખે નવી દીનના

પ્રભ પાર્શીઓના હતા. આ હાથ ધરેલી બાબદમાં આપણે જોયું છે કે, પહેલવ શબ્દે જુદે જુદે રૂપે ધણે અગત્યનો અગિવાન ભાગ ભજવ્યો છે. જેમ કે પહેલવ નામની જગા એટલે પાર્શીઆ દેશ, પાર્શીઅન પાદશાહોનો ઈલકાબ, ખાનદાની ખિતાબ, પેહેલવાની ભાષા, લડાયક પ્રભ વગેરે તેણે અનેક રૂપો લીધાં છે.

સાતમું, પાર્શીઓના આર્ય મુળના નહીં પણ સેમેટીક મુળના હોવા છતાં આ ઇરાનીઅન ભાષાની શબ્દોત્પત્તિ તથા તેની ખુદ ભાષામાં તેઓએ આપેલા હીસ્સાનું સ્વભાવિક કારણ આ હતું કે, તેઓ ઇરાન દેશની હકુમત ઉપર આવવાથી ઇરાનીઓના ઘાડા સંબંધમાં આવ્યા અને માછ ધર્મ તેઓએ કેટલેક અંશે અપત્યાર કીધો હતો. આ માછઓ (મોખેદો) જેમ જુદી જુદી પ્રાચીન પ્રભઓના ગુરૂઓ હતા તેમજ તેઓ ઇરાનીઓના બી ધર્મગુરૂ હતા અને તેઓની મારફતે ઇરાનીઅન ભાષામાં તેઓએ ભાગ લીધો હતો.

અને આઠમું, પહેલવી જોકે બે ઇરાનીઅન ભાષાઓ ઉપરથી ઉત્પન્ન થયેલી છે, તોપણ તે બોખી ઇરાનીઅન ભાષા નથી. એનું કારણ સેમેટીક ભાષા ખોલનારા પાર્શીઅન અમલમાં તેને જન્મ મલવાનું છે, અને તેઓની માદર જબાન સેમેટીકનો તેમાં કુદરતી રીતે ભેળ થયો હતો. આ ભાષા આર્ય મુળની હોવા છતાં તેને રાજ્યકરતી પ્રભના સ્વદેશ ઉપરથી પહેલવી નામ બેશક મળ્યું છે. અને તેનો પાર્શીઓએ રાજદ્વારી ભાષા તરીકે કેટલોક ઉપયોગબી કીધો હતો. પાર્શીઅન અમલમાં સીકકા અને મોહોરો બનાવવાનો હુન્નર જાહેર થયો હતો અને તે ઉપર જોકે પેહેલવી ભાષાના લેખો કોતરવામાં આવ્યા હતા, તોપણ તે વેળા આ ભાષા વધુ ખેડાયેલી નહીં હતી અને ધણી બચગીમાં હતી. તે સાસાની અમલમાં જવાનીના પુર બહારમાં ખીલી નીકલી હતી અને તેમાં અવસ્તાના તરજુમા, શરેહો, ભણતરો તથા નીતિ અને તવારીખનાં પુસ્તકો લખાયાં હતાં. આ પેહેલવી સાહિત્યનો મોટો ભાગ કમનસીબે બેહદર અરખોના કાતીલ હાથનો ભોગ થયો હતો અને કેટલાંક પુસ્તકોનો અરખી ભાષામાં તરજુમો થઇ તેઓ તારાજ થયાં હતાં. પેહેલવી સાહિત્યની ખીલવણી અકસર સાસાની અમલને આભારી હતી. પાર્શીઅન અમલમાં જરથોશ્ટી મજહબ કેવળ પડી ભાગો હતો, અને તેની મરજુતોલ હાલતમાંથી બચાવી લેઇ તેને સજીવન કરવાની કોઇ ધરખમ કોરોશ થઇ નહીં હતી. આ વંશના એકજ નામીયા પાદસાહ વલખરો જરથોશ્ટી ધર્મના પરાગદે થયલાં સાહિત્યનો સંગ્રહ કરવાની કીધેલી તારીફ લાયક કોરોશની નેંધ જો કે જળવાયેલી મળે છે, તો પણ ત્યાર બાદ તેના ગાદી વારસોએ આ કોરોશને બિપાસી ન લેતાં તેને પડતી નાખી હતી, અને તેથી તે કુળકુપ નીવડી નહીં હતી, બલકે કેટલાક પાર્શીઅન પાદશાહોએ (મુલકે તવાચકના) આતશ કહેહોને તારાજ કીધાં હતાં, મુવેલાંને આતશમાં બાળ્યાં હતાં અને જરથોશ્ટી મજહબનો ખુલ્લો અનાદર કીધો હતો.

શત્રુ અર્જુન સાથના જંગમાં પેહેલી જીત મેળવી તેની ખુશવંતીમાં આદરપુરજીન આતશ સ્થાપ્યો હતો. (યુદ્ધહેશન તથા શાહનામુ) યુદ્ધહેશન મુજબ શાહ ગુરતારપે નવા મજબબની સેવાના દાખલા તરીકે પાહડો ઉપર ધણી આતશો બરપા કાઢ્યાં હતા, જ્યારે પેગામ્બર સાહેબ નવી દીન લાવ્યા ત્યારે જમશેદે સ્થાપેલા આદર ફરોખા કિખ્લાને તેણે ખ્વારીજમમાંથી ખસેડી કાચુલસ્તાનના રૌશન પાહાડ ઉપર ઉભો કાઢ્યો હતો. આ મુજબ નવી દીન બરપા થઇ અને તે ફાહેશ થઇ તેની શુકં યુજ્જરીમાં આ અને બીજા ધણી નામીયા આતશો બરપા થયા હતા, નવી દીનમાં આતશો ધણી માનભરી જગા લીધી હતી અને દીનના માન ખાતર ગુરતારપે પોતાના કેટલાક ખેટાઓ અને નખીરાઓનાં નામો ખુદ આતશ ઉપરયા લીધાં હતાં શાહાનવા અરફુંદીઆરે નવી દીનની ત્રીજી અને છેલ્લી અર્જુન સાથની યાદગાર લડાઈમાં ફતેહ મળે તો તેની કીર્તિવંત યાદમાં નવાં એકસો આતશ કહેહો ઉભાં કરવાની માનત લીધી હતી (શાહનામુ)

આ નુરાંની કિખ્લાઓની બરકતથી પાદશાહે અને પેહેલવાનો ફતેહ શીરોજી અને પુસ્તપનાહી મળવાનું યકીન ધરાવતા હતા, તેથી આદરફરોખા, આદરગુશારપ અને આદરપુર્જીનના માન પામેલા પુરાતન કિખ્લાઓની બરકતથી સપેહસાહાર પેશુતને ખુતપરસ્તી નાખુદ કાઢી હતી અને નવા મજબબનો ફલાવો કાઢ્યો હતો (ખેહમન યસ્ત). અને આ પુરાતન રાહોરવેશ મુજબ અર્દેશીરે દુશ્મનો ઉપર મેળવેલી ફતેહોની યાદગારી જાળવી રાખવા “આતશે વાહરાંમ” નામના કિખ્લાઓ બરપા કાઢ્યા હતા. હવે ફતેહનો મુવકલ ફરેસ્તો બેહુરામયજ્દ છે અને અવસ્તા વેરેઝદન, પેહેલવી વાહુરાંમ અને ફાર્સી બેહુરામનો એક અર્થ ફતેહમંદ થાયછે. તેથી દુશ્મનો ઉપર ગાલેબ આવવાની યાદમાં બરપા થતા આતશો સાથે પાછલા સાસાની અમલમાં ફતેહના આ ફરેસ્તા અને આતશના આ હમકાર બેહુરાંમ યજ્દનું નામ જોડી આ કિખ્લાનું નામ આતશેવાહુરાંમ અને આતશેબેહુરાંમ પસંદ કાઢેલું વગર શકે સામેત થાય છે, અને આ નામનો અર્થ ફતેહમંદીનો બખશનાર આતશ યા ફતેહની યાદમાં બરપા થતા કિખ્લો થાયછે. આપણો રાજ્ય અમલ ખતમ થઇ આપણી સ્થિતિ બદલાવાથી હાલમાં કોઇ ફતેહોની યાદમાં આ નામના કિખ્લાઓ જોકે બરપા થતા નથી, તેપણુ તેના અસલ અર્થમાં આતશે બેહુરાંમ નામ કાયમ રહ્યું છે, અને આ નામ સાથ જોડાયેલી જુની તવારીખની યાદ જાળવી રાખવાની તેમાં સંભાળ લેવામાં આવી છે. આ આતશોને બાદશાહી મરતખો મુઘ્યો છે તેઓને એક બાદશાહ મિસાલ તાજ અને તખ્ત અર્પણુ થયાં છે, વળી તેઓને નેજ ને શમશીર, દાલ ને ગુરજ, તથા તીર ને કમાનથી સજ થયલા એક બહાદુર લડવૈયા તરીકે ફતેહની નિજાન દાખલ લડાઈનાં હથિયારો અર્પણુ થયાં છે. અવસ્તામાં “આતશ

સ્પેન્ત” નામના આતશને “રચએસ્તાર” જાહેર કીધો છે અને તે ઉપરથી “આતશ બેહેરામ” ને એક બાદશાહની ઉપમાંથી આપણે ઓળખીએ છીએ.

પુરાતન જમાનાથી આતશ બરપા કરવો એ જોકે ધણું આતશની તખ્ત નશીની માનભરેલું ગણાતું હતું, તોપણ તે બરપા કરવાનો હક અને તેનો અધિકાર અધિકાર સર્વને માટે એક સરખો ન હતો જેઓ રાજ્યકળામાં ઉંચી કુશળતા દેખાડતા હતા અને યુદ્ધમાં કીર્તિભરેલી ફતેહો મેળવતા હતા, એવા નામવર પદશાહો અને પેહેલવાંતેજ આતશ બરપા કરવામાં હકદાર ગણાતા હતા. આ પવિત્ર હક બોગવી જનારાઓમાં હુશંગ, જમશેદ, લોહારારપ, કેપુસદે, ગુસ્તારપ, તુશઆબર, અસ્ફંદીઆર, અર્દશીર આબકાંન, નોશેરવાન આદિ અને ખીજા નામીયા પુરોનાં નામો મળે છે. આ ખીજા આગલા શરવીર ચક્રવર્તી ક્ષત્રી રાજાઓને યજ્ઞ નામની મહામારત ક્રિયા કરવાના અપાતા અધિકારની આપણને યાદ આપે છે. તવારીખ ઉપરથી જણાય છે કે લડાઇના હુન્નરોમાં જે રાજાઓ પોતાને અજીત સાબેત કરી આપતા હતા તેઓનેજ યજ્ઞ કરવાનો અધિકાર હતો, પણ જેઓ એવી ઉંચી લાયકાત ધરાવતા નહીં હતા તેઓને ઋષી ધર્મગુરુઓ તરફથી યજ્ઞ કરાવવાનો અધિકાર મળતો ન હતો. આ યજ્ઞ અર્ધમેધયજ્ઞ રાજસૂયયજ્ઞ વગેરે જુદે જુદે નામે ઓળખાતા હતા અને તે કરનારાઓમાં યુધિષ્ઠિર, રામચંદ્ર વગેરેનાં નામો મળે છે. આ ક્રિયાના વિધિઓમાં અગ્નિકુંડમાં બળતો આતશ અગત્યની જગા લેતો હતો. ત્યારે આતશ બરપા કરવાનો આપણા આ પુરાતન રૂઢિચો ગોચા અગ્નિ યજ્ઞ જેવો હતો. આ મુજબ આતશ બરપા કરવાનો બનાવ અસાધારણ ગણાતો હતો અને તેનો મહાન હક સર્વને માટે ખુલ્લો ન હતો. જેઓ અખંડ કીર્તિ મેળવતા હતા તેઓજ આ અતુપમમાન મેળવવાને અને પવિત્ર હક બોગવવાને લાયક ગણાતા હતા. સાસાની અમલ અવલ પાર્થિયન અમલમાં નાના નાના સુબાઓએ જુદા જુદા આતશો બરપા કીધા હતા. જેથી તેઓનું આ કામ ક્રિયાની તરીકાથી ઉલટું અને આતશ બરપા કરવામાં સમાયલાં મહત્વનો ભંગ કરનારું હતું. તેથી પાર્થિયન અમલના અંત પછી નવી રાજ્ય નીતિની શરૂઆત સાથે આ આતશો કમી થયા હતા, તેઓની જગા શાહનશાહી આતશ બેહેરામોએ લીધી હતી અને તેઓ અર્દશીરના નવા ફતેહમંદ અમલની યાદગારીમાં બરપા થયા હતા.

કદીમ આતશો યાદગારીના કીર્તિ સ્તંભો હતા, અને તેઓ કદીમ આતશો અકસર કીર્તિની યાદમાં ઉભા થતા હતા, તેની એક અસરકારક કીર્તિના નમુનાઓ દલીલ અવસ્થાનાં ચોકસ લખાણ ઉપરથી હું જોઈ શકું છું.

આતશનિયાયશમા આશો અહુરહે મજદાઓ પુથ્ર વાલા આગમાં છ વાકયો મળે છે. તેમાં પેહેલું વાક્ય જે ક્રિષ્ના સામે આપણે ઉભા હોઈએ

તેને માટે વપરાયલું છે. તથા બીજાંમાં ઈરાની ખોરેહ અને કિયાની ખોરેહને, ત્રીજામાં કિયાની પાદશાહ કે ખુસરૂના નામ સાથે અસ્તવંદ પાહાડ, કિયાની ખુરેહ, હુસવંધ તથા અએચસ્ત સરોવરોને, અને ચોથામાં રએવંત પર્વત અને કિયાની ખુરેહને ખાસ યાદ કરવામાં આવ્યાં છે. અવરતાનો આ ધણો અગત્યનો ભાગ છે અને તે પુરાતન તવારીખના થોડાક બનાવોની મોઢમ યાદ આપે છે. તેમાં પેશદાદી અને કિયાની વંશના ત્રણ નામવર પાદશાહોએ બરપા કીધેલા ત્રણ આતશો તથા તેઓ બરપા થવાના ખાસ સમયોની નોંધ જળવધ રહી છે. મજકુર ત્રણ વાકયોમાં આવેલાં વિશેષ નામોના એક બીજા સાથના સંબંધનો વીગતે ખુલાસો આપણને પેહેલવી લખાણોમાંથી મળે છે. જેમકે જમશેદ, કયખુસરો અને ગુશતરૂપ પાદશાહોએ ગદમંદલુ મદ, અસ્તવંદ અને રએવંત પર્વતો ઉપર, આદરકુરોખા આદર ગુશરૂપ અને આદરખુર્જન આતશોને દાદગાહમાં પરથવા હતા (પેહેલવી શરેહ તથા ખુન્દેહેસ્ત.) હવે જે બાબત વિષે હાં હું બોલવા માગું છું તે મજકુર અવસ્તાઈ વાકયોમાં દર્શાવેલાં વિશેષનામો સાથે ખુરેહના ખાસ સંબંધમાં છે. એમાં ખુરેહ અગત્યની જગા લે છે. દરેક વાકયોમાં ખુરેહ નામ ખાસ બાવી એવું દેખાડે છે કે, આ કિબ્લાઓ વગર સમયે ઉભા થયા નહો હતા, પણ અકસર કીર્તિની યાદમાં ઉભા થયા હતા, અને તે દર્શાવનારો શબ્દ ખુરેહ છે, કારણ કે અવસ્તા ખરેખર યાને ફાર્સી ખુરેહનો એક અર્થ કીર્તિ થાય છે. ત્યારે કદીમ આતશો કીર્તિની યાદમાં ઉભા થતા કીર્તિ સ્તંભો હતા અને આ કીયાની તરીકા ઉપર અમલ કરી અર્દશીરે કીર્તિની યાદમાં આતશો બેહેરાંમના કિબ્લાઓ બેશક બરપા કીધા હતા. હાલના કીબ્લાઓ કોઈ અસાધારણ બનાવોની યાદમાં ઉભા થતા નથી અને તેમાંથી તેઓની સ્થાપનાના અધિકાર અને લાયકાતનાં ઉંચાં તત્ત્વોની સ્વભાવિક રીતેજ શુભ થયાં છે. હાલમાં તેઓ માત્ર કોમી આસ્થા મજબુત કરવાના એક અસર કારક સાધન લેખે બરપા થાય છે અને પાછલા વખતમાં તેઓને બેહદ ખર્ચાણુ બનાવવાને લીધે એક દીનદાર માણસ લાયકાતે કે બીન લાયકાતે માત્ર જરૂરના જોરે બરપા કરે છે. આ સિવાય આગલા અને પાછલા આતશબેહેરાંમો બરપા કરવામાં બહોળા ફેરફાર અને સુધારા થયલા મળે છે.

આપણે સમૈત કીધું કે આતશો બેહેરાંમ પરથવાનો છેલ્લો આતશબેહેરાંમ—તેની સુધારો ખાસ કરી અર્દશીરને આભારી હતો. તેથી ઇ. સ. સાથ જોડાયેલી ૨૨૬ નો આપણો શુમારે ૧૮૦૦ વર્ષનો આ પુરાનો અને હવંકયા માન પામેલો રેવાજ છે અને તે આપણાં વહાણાં અસલ વતન ઇરાનમાંથી જે કે જારી થયો હતો; તોપણ જેઓ કહે છે કે ઇ. સ. ૭૯૦ માં અંજાણુ (કે અણુહીલવાડ પાટણ) ના જાદી રાણા (કે કરણ રાય) નામના એક

બલા હિન્દુ રાજના અમલમાં નેચોસંઘ ધવલ નામના એક આદમી દસ્તુરના ઉપરીપણું હેઠળ સર્વથી પેહેલાં આતશ બેહેરાંમ બરપા થયા હતા, એવી આપણી માન્યતા નિશ્ચય જીલાવો ખવાડનારી છે. આ માન્યતા સાથે એક એવી કથા જોડાઈ છે કે ધરાની સલતનત સેવટની બાગીને છુકો થવા પછી અકસર ગુરૂ વર્ગ પોતાના વતન ધરાનથી નીકળી, વહાલામાં વહાલી વસ્તુ જે બાપીકો મજહબ તેની પાયદારી ખાતર કાઠોઆવાકના દીવ બંદરેથી ગુજરાત તરફ દેશવટો લેતાં બર દરીએ ધરાની કાફલાને તોફાન નડ્યું હતું, જેથી તેઓએ એવી માનત લીધી હતી કે; અગરજો કાફલો સહી સલામત ધનારે લાગે તો બેહેરાંમ યજ્ઞની નૈયતે આતશ બરપા કરી તેને આતશ બેહેરાંમનું નામ આપીશું. આ મુજબ પાર્સીઓ હિન્દુસ્તાનને ધનારે ઉતરી દરીકામ થવા પછી સંજળ સંસ્થાનમાં પેહેલા આતશ બેહેરાંમ પરથવા હતા અને ત્યાર પછી એ રિવાજ જારી રહ્યો હતો. પણ એમ માનવામાં વળુદ જણાતું નથી, આ એક કથા છે અને કબુલ કર્યે કે ચાલતી આવેલી કથામાં સમ્યાદ સમાયલી હતી, અને ગમખારીમાં ગીરફતાર થયલા કમનસીબ ધરાની કાફલાએ જીવ સટોસડના આ ખુરા ઐયાંમમાં આતશબેહેરાંમ બનાવવાની માનત લીધી હતી અને તે અમલમાંથી મુકા હતી, તોપણ તે ઉપરથી સાબેત થતું નથી કે આ રિવાજ સર્વથી પેહેલો હિન્દુસ્તાનથીજ જારી થયો હતો. સખખ, સાસાની અમલથી ચાલુ થયલા આ રિવાજની પેહેલી નોંધ પહેલવી લખાણોમાં જળવાઈ રહેલી મળે છે, આતશ બેહેરાંમની પેહેલી સ્થાપના હિન્દુસ્તાનમાં ચાલુ થઈ ન હતી, પણ પાર્સી જાહોજલાલીના પાછલા અમલમાં ખુદ ધરાન વતનથી બેશક જારી થઈ હતી. આગલા ધરાની અને પાછલા હિન્દુસ્તાની આતશ બેહેરાંમો વચ્ચે શુમારે ૬ સદીનો તફાવત છે. સંજળમાં બરપા થયલા આતશ બેહેરાંમની શુમારે છ સદી પેહેલાં સાસાની અમલની શરૂઆત સાથે ધરાન દેશમાં સેકેડો આતશબેહેરાંમો બરપા થઈ ચુકા હતા, માટે ધરાનમાં બરપા થયલા આતશ બેહેરાંમો આગલા અને સંજળના પાછલા છે.

અર્દશીરનું ખાનદાન—તેનો આલા દરજજો.

હાથ ધરેલી બાબદમાં અર્દશીર આપણું ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. તેમાં તે નામવરનાં મુખ્યારક નામ અને કીર્તી બરેલાં કામની ટુક નોંધ આપણે ધણું વહાલ સાથે જોઈ છે, માટે આપણે જોઈશું કે આ નામવર કાણ હતો? અને કયાં નામીયાં ખાનદાનથી ઉતરી આવેલો હતો? પાયકુલી ખાતેની ખંડન ઇમારત (આતશ કંદેહ)ના પત્થરના ટુકડા ઉપરના એક પેહેલવી લેખમાં અર્દશીરને “આતશ કંદેહનો સાહેબ” કહ્યો છે, બીજા લેખમાં તેને હેરબદ, અને ત્રીજામાં “પાર્સી,” જાહેર કીધો છે. આ સત્તાદાર લેખ મુજબ અર્દશીર એક મોબેદ જાહેર હતો. પાર્સ પ્રાંતમાં જરતોસ્તી મજહબને

તેની થોડીખી અસલ ખાલેસીમાં જળવી રાખનારા ઓઢા મોખેદોની ઓલાદથી ઉતરી આવેલો તે એક ઉમરાવ મોખેદજનો હોવો જોઈએ, કારણ કે તે પાસેનો વતની હતો, ત્યાં તેના વડવાઓની હાકમી હતી, અને બાપીકા મજબૂત તરફની તેની કુરબાની તેનો અચૂક અને અખંડ પુરાવો છે. ખીજું, મજકુર લેખમાં તેને આતશ કહેલો સાહેબ કહ્યો છે, કે જે અધિકાર ધર્મગુર સિવાય ખીજને મળે નહીં હતો. પેહેલવી શરેહુ મુજબ આતશ કહેલના વડાનો ખાસ એલકાબ દસ્તાખ્તર એટલે દસ્તુર છે. અને ત્રીજું, દસાતીર મુજબ શાહજાદો અરફંદીઆર એક નામીયો પેહેલવાન, આતશ કહેલોનો નેજેદખાન અને ગાહયો મુખદ હતો. એ મુજબ અરફંદીઆરનો પેશો પેહેલવાનગીરીનો હોવા છતાં તેણે ધણું આતશ કહેલો બરપા કરવાથી તે એક ગાહયા મોખેદના એલકાબથી ઓળખાયો હતો. આ બાબદને ફીરહોસીથીખી ટેકો મળે છે. શાહજાનામા મુજબ અરફંદીઆરે અખર્જી સાથનાં નવી દીનનાં છેલ્લાં જંગમાં ફતેહ મળે તો નવા એકસો આતશ કહેલ બનાવવાની ખાહેશ રાખી હતી, અને ખીજું, દીનના રાહબર તરીકે તેણે હિન્દુસ્તાન રૂમ અને ખીજ મુલકોમાં દીનનો ફેલાવો કાપ્યો હતો. મજકુર દલીલો ઉપરથી જણાય છે કે આતશ કહેલનો જે વડો તે દસ્તુર કહેવાતો હતો, અને અર્દશીર એક દસ્તુર યા મોખેદના નામીયા એલકાબથી બેશક ઓળખાયો હતો. આજ કારણને લીધે દરેક સાસાની પાદશાહને તખ્તનશીન થતાંજ ઠરાવેલાં આતશ કહેલમાં ખાસ જુવું પડતું હતું અને ત્યાર પછીજ ધર્મરક્ષક તરીકેનો ઉંચો અધિકાર ભોગવવાને તે લાયક ગણાતો હતો. આજ કારણથી નવશારીમાં એક ઉમેદવાર દસ્તુરને બેગી મળેલી અગ્નુમન તરફથી દસ્તુરીની જાહેરાત મળેલી હોવા છતાં ઠરાવેલે દીવસે આતશકહેલમાં ખાસ જુવું પડે છે. જ્યાં આતશકહેલના વડા તરીકેની નેમણુંકની ચોક્કસ ક્રિયા થાય છે અને ત્યાર બાદ તેઓ વડા દસ્તુરનો મરતબો પામે છે.

આફ્રીને રખીથવનમાં અર્દશીરની જરતોસ્તી મજહબની જાહેર સેવાની નોંધ લેતાં તેને દીનનો પેશ્વા જાહેર કરે છે. ત્યાં તેને ખોદાષ્ટ દીનને સમારનારા સજીવન કરનારા અને ખીજ નેજેદખાનોમાંનો એક કહ્યો છે. આ નામવરે જોકે પેગામ્બરી હાવે કાપ્યો હતોજ નહીં, તોપણ દીનના આ સાચા સેવકે દીનની જે સેવા બખ્તની હતી તે એક વડા દસ્તુર દીનની સેવા અને ફરજ જેવી રીતે બખ્તને તે કરતાં બેશક વધારે હતી. ત્યારે અરફંદશીર અને તેના તખ્ત ઉપર આવનારા સધળા સાસાની પાર્સી મોખેદો હતા અને તેઓ ખોદોલી સાસાની શાહાનશાહત ભોગવી ગયા હતા. તેઓએ બાદશાહ અને ધર્મગુરના અધિકારો એકી વેળા સાથે સાથે ભોગવ્યા હતા. સાસાની અમલ વખતે નવા ઉગતા અને તુરતના ખીલતા ખ્રિસ્તી અને જુના જરતોસ્તી એ બે બળવાન મજહબો વચ્ચે તીક્ષ્ણ હરીફાઈ ચાલી રહી

હતી. એજ ઐયાંમમાં માની અને મજદૂક નામના એ નવા પંથો એક પછી એક ટુટી નીકળ્યા અને આ બેઉ પંથો અગર ફતેહમંદ ઉતર્યા હોત તો દેશની બદમખતીના એવા સંજોગો તૈયાર ઉભેલા હતા કે એકલા જરતોસ્ત્રીજ નહીં પણ ખ્રિસ્તી અને બીજા મજહબોને બી તેણે દાબી દીધા હોત અને ધર્મના આ ફરકાર જોડેજ પાર્સી રાજ્યનીથી પડતી યદ્દ હોત. પણ બેહુરાંમ પેહલો અને નાશેરવાંન આદેલ એ બે નામવરોએ બેઉ પંથોને ખુતોખીખથી ઉખેડી નાંખી દેશ તથા મજહબને આ મોટા બચમાંથી બચાવી લીધા હતા. વળી શાહપુર પેહલો અને શાહપૂર બીજો, યજદજ્જર્દ પેહલો અને યજદજ્જર્દ બીજો વગેરે મોખેદ આદશાહોએ જરતોસ્ત્રી મજહબને તેની અસલ ખાલેસીમાં મુકવા, દુર પ્રદેશો સુધી તેને આશકારા કરવા અને રૂમી તથા બીજી પરધર્મી પ્રજાઓમાં તેનો ફેલાવો કરવા જે અથાગ શ્રમ ઉઠાવ્યો હતો, તે તેઓના બાપીકા પેશા અને મજહબ તરફની તેઓની ઉંડી ધર્મિત ફરજનુંજ કેવળ પરિણામ જણાય છે. આજે ધર્મયુરૂ વર્ગ “મોખેદ આદશાહીની” જે હિંમતથી ઝોળખવામાં આવે છે તે તેમના વડીલોએ મોગવેલી શાહાનશાહતાની સમ્યાપનો વાજબી સખખ હોવાજ જેમ્મએ.

કેટલાક તવારીખ નવીસો મુજબ અર્દશીર માજી યુરૂ હતો. એમાં સમ્યાપ થોડીબા હોય, અને તે અસલ મોખેદી ખાંદાનથી સીધી લીટીએ ઉતરી આવેલો નહીં બી હોય, તોપણ તેને મોખેદ યા દસ્તુરના માનવંત એલકાયથી ઝોળખાવ્યો હોય તો તેમાં દીનની દસ્તગીરી કરવાની તેની જાહેર સેવાનીજ લાયક પિછાણ થયલી હોતી જેમ્મએ. કારણકે નવી રાજ્યનીતિની શરૂઆતમાં નવેસરથી મંડળીના ચઢા ઉતર વર્ગો ઠરાવવામાં આવ્યા હતા અને તેમાં એક એવો નિયમ ઠરાવ્યો હતો કે ઉતરતા વર્ગનો એક શખસ બુદ્ધિબળ યા બાજુબળથી પોતાની ઉંચી લાયકાત પુરવાર કરે તો તેને ચઢતા વર્ગમાં મુકવો અને તેજ નિયમ સખખ કારણેને લીધે ખુદ પાદશાહ તથા તેના લાયક ગાદીનશીનોના સંબંધમાં અમલમાં આવ્યો હોય તો તે તદ્દન કાયદાપુર્વક ગણાવું જેમ્મએ. અર્દશીરની નમુનેદાર જાહેર કારકોર્દોજ તેને યુરૂપદ ધારણ કરવાને તદ્દન લાયક બનાવે છે. તવારીખ મુજબ હખામની અમલમાં કેટલોક વખત રાજકાજમાં માજીયુરૂઓનું જેકે બારે ચલણ હતું, તોપણ સાસાની અમલમાં તેઓના વગવસીલો ધણો વધી ગયો હતો. રાજકારેબારમાં ઉંચા અધિકારવાલા સધલા મોટા ઓહાએ માજીઓ મોગવતા હતા. અર્દશીરે પોતે યુરૂવર્ગનો દરજ્જો ધણો વધારી આપ્યો હતો. તેણે પોતાના વડાવજીર તન્સર ને અનાહિતા (અરદુષસુર)નાં ધાર્મિક ધર્માલયનું વડપણ બક્ષી તેની ઉપર દસ્તુરના માનવંત મરતખાની નવાજેશ કીધી હતી. આ નવાજેશ તેણે દેશ તથા દીનની બજાવેલી મહાન સેવાની એક અદના કદરશનાસી હતી.

હિંદના આતશબેહરામો.

(બોહાણો ફેરફાર, સુધારો અને વધારો.)

અહુરમઝદના અપુટ તુરના અંશ અને તેના પાક પ્રતિનીધિ તરીકે આતશે દુરાતન આર્યોમાં માનબરેલી જગા લીધી હતી અને કુદરતની કારીગરીના એક નાદર નમુના તરીકે તેને કિબ્લાનો આલા દરજ્જો મળ્યો હતો. આ જુના મજ્દયસ્ની તરી-
કાને નવા જરથોસ્તી મજ્દબે બાઆમર આવકાર આપ્યો હતો અને તે ઉપર ધાર્મિક
અપ ભારી તેની અગત્યતા વધારી આપી હતી. ધરાનવેજ મુલકમાં કેટલાક પેશદાદી
અને કિયાની નામીયા બાદશાહેએ પ્રથમ આ માનવંત કિબ્લાઓ બરપા કીધા હતા
અને તેઓ રાજદારી તથા ધાર્મિક અગત્ય ધરાવનારા અસાધારણ બનાવોની યાદ-
ખારીમાં બરપા થયા હતા. કિયાનીઓની પાદશાહત ખતમ થવા પછી હખામનીશ
ખમલમાં આતશે બરપા થવાના ઇશારાઓ મળે છે. અને આ પાર્સી શાહાનશાહાતની
પાખેરી પછી ધરાન દેશમાં “ મુલકે તવાયફ ”નો પાર્થિયન અમલ શરૂ થાય છે. આ
ખમલમાં ધરાની સલ્તનત જુદા જુદા રવતંત સુખાઓના તાબા હેઠળ વેહેંચાઇ ગઇ
હતી અને આ હાકમોએ પોતપોતાના પ્રાંતોમાં જુદાંજુદાં આતશકદેહે બરપા કીધાં
તાં. પાર્થિયન અમલના અંત પછી સાસાની અમલની શરૂઆત સાથે અસખ્ય
આતશ બેહેરામો બરપા થયા હતા અને આ નામીયા કિબ્લાઓ બરપા કરવાનું
કર્વથી પેહેલું માન નામવર અર્દેશીરેઆમકાનને ધટે છે. સાસાની અમલની
પાખેરી સાથે પારસી હકુમત સદાની ખતમ થાય છે, અને પાર્સી પ્રજાનો એક નાનો
માગ દીનની પાયદારી ખાતર હિન્દ તરફ દેશવટો લે છે દંત કથા મુજબ માર્ગમાં
ઓને મોટી આફત નડે છે, આફત આસાન થવા આતશ બેહેરામ પરથવાની તેઓ
માનતા લે છે. અને સંજાણુ સંસ્થાનમાં કરીકામ થઇ તેઓ હિન્દમાં ધરાનશાહ
આતશ બેહેરામપહેલા બરપા કરે છે. હવે આતશ બેહેરામની હાલની કિયા વીધે
પ્રથમ ટુંકે વિવેચન કરીશું.

કિયાની તરતીબ.

“ બે માણસોએ પાદીઆદ કુસ્તી કરી અને પેવંદ (જોડ) પકડી સરેશખાજ
જણવી. ત્યાર પછી જુદા જુદા ઉપયોગમાં આવતા સોળ આતશોમાંથી અડેક આતશની

ઉચેથી જાહાર લેવી. તે એ રીતે કે એક સુરાખદાર ચમચ ઉપર સુખડનો વેહેર મુકીને તે ચમચ આતશથી ઉચે તેને લાગે નહીં તેમ ધરવી. કે જ્યેથી આતશની જાહારથી તે ચમચ ઉપરનો જુકો સળગી ઉઠે, પછી તે જાહારથી લીધેલા આતશને સુખડ યા લાકડાંના કટકા સાથે સળગાવીને પેલા આતશથી એક વેહેંત દૂર એક ખાડામાં મુકે અને તે આતશને થડો થવા દે. એ મુજબ એકેક આતશ ઉપર એકાણું ખાડામાં એકાણું વખત કર્યા કરવી, જેને આતશ સુંટવો યા ગાળવો કહે છે. એ ચુટેલા આતશો ઉપર વધતી ઝાંઝી યજ્ઞસ્ત-વંદીદાદની કીયા કરવી. એ રીતે સોળ આતશો ઉપર જુદીજુદી કીયા થવા પછી સધળા આતશોને એકઠા કરવા અને તે ઉપર ફરીથી યજ્ઞસ્ત-વંદીદાદની કીયા કરવી. અને ત્યાર પછી સેવટે ઠરાવેલે દીવસે જાહેર જશન કરી ભેગા કીધેલા આતશોને એક આદરગાંનીઆમાં મુકી તપ્તાનશીન કરવા." જેને આતશ બેહેરાંમ કહે છે.

હવે આ ક્રિયાની ઉત્પત્તિ ક્યારે, ક્યાં અને કોણથી થઇ છે ? તે અસલ છે કે તેની રચના પાછળથી થઇ છે ? ક્યાં આપણે આ સવાલોની વિગતે તપાસ લેઇશું અને જોઇશું કે ક્રિયા બાળેનું આ વર્ણન કેટલુંક નવુંજ અજવાળું નાંખે છે.

આપણે પાછળ જોઇ આવ્યા છીએ કે આગલા બાદશાહી અમલમાં ચોકસ મહાન બનાવોની યાદમાં આતશો બરપા થયા હતા, પણ તેઓ કેવી ક્રિયાથી બરપા થયા હતા તેની નોંધ અવસ્તા કે બીજા પાછલાં લખાણોમાં મળતી નથી. વળી તેઓ હાલની ક્રિયાથી બરપા થયા હતા એમ સાબેત કરવાને આપણી પાસે વજનદાર કોઇખી આધાર નથી.

૨-પાર્સી બાદશાહાતના પાછલા સાસાની અમલમાં આતશો વાહુરામ (આતશ બેહેરાંમ) નામથી જે નામીયા કિસ્સાઓ બરપા થયા હતા, તે જમાનાના પહેલી-પાજદ પુસ્તકોમાંખી આ ક્રિયાની તરતીબ મળતી નથી. ૩-પાર્સી બાદશાહાત કના થવા પછી હિન્દમાં સર્વથી પેહેલાં સંજાલુના ધરાનશાહ આતશબેહેરાંમ બરપા થયા હતા તેની નોંધખી જળવાયલી નથી.

૪-હાલની અવ્વલથી આખર સુધીની ક્રિયાથી શુભારે ચાર સડી ઉપર શુજરાતના જરથોસ્તીઓ નાવાકેફ જણાય છે. કારણ કે ઇસ્વી ૧૫૮૦ માં તેઓને ધરાનના તે વેળાના દરતુર પાસે આતશબેહેરાંમ કેવી ક્રિયાથી પરથવા જોઇએ તેની તપસીલ મંગાવવાની ફરજ પડી હતી, આ ઉપરથી આપણે જોઇ શક્યે છીએ કે, સંજાલુના નજદીકની સદીમાં બરપા કીધેલા આતશબેહેરાંમની ક્રિયાની નોંધ અગર જળવાયલી

હોત તો, પાછલા વખતમાં તે માટે ગુજરાતના જરથોસ્તીઓને ધરાન તરફ પુછપરછ કરવાની જરૂર ન હતી. આ ક્રિયાની જે નોંધ ફાર્સી રવાયતમાં જળવાયલી છે, તે કોઈ આગલી નોંધ ઉપરથી થયલી નહીં હતી, પણ ધરાની દસ્તુર તરફથી લખાયલી હતી. વળી આ પુછપરછ ગુજરાતના જરથોસ્તીઓમાં પડેલા મતફેરને લીધે નહીં પણ ક્રિયાની હસ્તી નહીં હોવાથી થઇ હતી.

૫-રવાયતમાં લખાયલી ક્રિયામાં જોકે ધરાની દસ્તુરોનો મુખ્ય હાથ હતો, તોપણ તેની તરતીય વંદીદાદની ૮ મી પરગરદના આધારે અને તેના ફરમાન મુજબ થયલી ધરાન અને હિન્દના દસ્તુર સાહેબો કહે છે તેમાં વચ્ચે જણાવતું નથી.

૬-અગર સાસાની અમલના આતશબેહેરાંમો હાલની ક્રિયાથી ખરપા થયા હોય, તેની તરતીય તે જમાનાના પહલ્વી પાછલ લખાણોમાં જળવાયલી હોય, પાછળથી અરમેના દોરમાં તે લખાણો પરાગદેહ થયા હોય, અને આગલી યાદદાસ્ત ઉપરથી રવાયતોમાં તેની નોંધ જળવવામાં બી આવી હોય, તો પણ તે ઉપરથી આપણે સીધી રીતે સાબેત કરી શકીશું નહીં કે આ ક્રિયાઓમાં ફર્માન મુજબ પાંચરો અમલ થાય છે.

વંદીદાદનું ફરમાન.

આતશબેહેરામના કિબ્લાઓ ખરપા કરતાં જે ચોકસ ક્રિયા પરગરદ ૮ મી, કરવામાં આવે છે તે વંદીદાદની ૮ મી પરગરદના આધારે થતી કહેવાય છે. તેમાં ક્રિયાનું જે વર્ણન મળે છે તે જોકે ચોકસ આતશના સંબંધમાં થયલું છે, પણ આ આતશ તે આતશબેહેરાંમ ખરપા કરવા માટેના નથી. તેમાં આતશ બેહેરાંમ જેવો કોઇ શબ્દ નથી, અને એ ક્રિયાથી બધાં આતશબેહેરામ પરથવા કહેવામાં આવતું નથી.

બીજું, વંદીદાદમાં આતશોના ઉપયોગના સોળ દાખલા દેખાડવામાં આવ્યા છે, અને તે મુદ્દાને અથવા મુદ્દર કોહોતી વસ્તુને બાળવા કે પકાવવાના તથા બીજા જરથોસ્તી ધર્મના ફર્માનથી ઉલટા ઉપયોગમાં આવતા આતશો તેમજ જુદા જુદા કારીગરીના કારખાના યા બહી વગેરેના આતશો વિષે છે, જેઓને “દાર્દાવ-ગાતુ” યાને દાદગાહું લઈ જવા જણાવ્યું છે (ફ. ૮૨) હવે આતશોને દાદગાહું લઇ જવાની ખરી સમજ મેળવવા માટે મજકુર પરગરદનો એક ફકરો આપણને ધણે ઉપયોગી થઇ પડે છે અને તે આતશોને કેવા સંજોગો વચ્ચે દાદગાહું લઇ જવા તેનું આ મુજબ વર્ણન થયલું છે.

“આએ કે જે મજદુરનો, તેઓ પગે ચાલતા જતા હોય
સવાલ—જવાબ. અથવા દોડતા હોય (અથવા વહાણમાં બેસીને જતા હોય,)
 અથવા ઘોડા ઉપર સ્વાર થઇને જતા હોય, (અને જો) નસા
 પકાવતા આતશની નજદીક જઈ પહોંચે (કે જ્યાં કોઇ માણસો) નસોને બાળતા
 હોય, અથવા નસાને પકાવતા હોય તો આએ કે જે મજદુરનો તેઓ શું કરે ? ”*
 અને આ સવાલના જવાબમાં આતશ ઉપર ઘટતી ક્રિયા કરવા અને ત્યાર પછી તેને
 લાયક જગ્યાએ લઇ જવા જણાવે છે (૬૦ ૭૩-૭૮)

સાવાઈ—આ સવાલ જવાબ અર્થસુચક છે અને તે મુદ્દાં યા મુરદાર વસ્તુને
 બાળતા યા પકાવતા આતશના સંબંધમાં મળે છે. આ સવાલ આતશબેહરામ
 પરથવાના એકજ ચોક્કસ ઠરાવેએ વખતે આતશને દાદગાહે લઈ જવાનો કે જ્યારે
 આતશબેહરામ પરથવાની જરૂર પડે ત્યારેજ ઘટતી ક્રિયા કરી તેને સ્થાપવાનો ખ્યાલ
 આપતો નથી. પણ જ્યારે જ્યારે આતશનો ગેરઉપયોગ થતો હોય ત્યારે ત્યારે
 વખત બેવખત તેની જળવણી કરવાનો પુરતો ખ્યાલ આપે છે. એક જરથોસ્ત્રી
 “ પગે ચાલતો ” પોતાને મોઝે જતો હોય ત્યારેજ નહી, પણ કોઇ જરૂરના કાંઈસર
 “ દોડતો જતો હોય, ” “ ઘોડા ઉપર જતો હોય, ” કે “ ગાડીમાં જતો હોય, ” એ
 વાક્યોની મતલબ મુદ્દારે વસ્તુ સાથે આમેજ થયલા આતશ નજદીક જ્યારે ખપ પડે
 ત્યારેજ ધારવીને જવાની નીકળતી નથી, પણ નસા સાથે આતશ જ્યારેખી આમેજ થયેલા
 નજરે પડે ત્યારે તુરતા તુરત અને વગર ઢીલે તેને ઘટતે ઠેકાણે લઇ જવાની નીકળે છે.

પરગરદ ફ ઠી.

મુકાબલો—વળી મજદુર સવાલ વંદીદાદની છઠી પરગરદમાં ખીજ વાર
 મળે છે અને તે આતશ માટે નહીં પણ પાણીમાં પડેલા નસાના સંબંધમાં નોંધા-
 થયેલો છે (૬૦ ૨૬). આ સવાલના જવાબમાં ગમે એટલો જેખમ ખેડીનેખી
 પાણીમાંથી નસાને બહાર કાઢી નાંખવાની ત્યાં તાકીદ કરવામાં આવી છે. (૬૦ ૨૭).

પાણીને પાક રાખવાના આ સવાલ જવાબ ઉપરથીખી આતશને દાદગાહે લઇ
 જવાની ખરી સમજ મેલવી શકાય છે. જ્યાં આતશ અને પાણી એ બંને વસ્તુ
 માટે સવાલ એકજ છે જેની બે જુદી મતલબ ઉઘડી શકાશે નહીં. અગર પાણીમાં
 પડેલા નસાને બહાર કાઢવા વખત ખોલવાનો નથી, તો નસા સાથે આમેજ થયેલા
 આતશને જ્યારે ખપ પડે ત્યારેજ દાદગાહે લઇ જવાની કે જ્યાં મુધી આતશબેહરામ

બનાવાનો ખર્ચ પડે ત્યાં સુધી તેને માટે યોગ્યતાની જરૂર જણાતી નથી. વંદીદાદના મજબૂર બને ફકરાઓનો ચોખ્ખો બાવાર્થ એજ છે. એની મતક્ષત્ર આતશખેદરામ બનાવાની નીકળતી નથી અને તેમાં એવો ફિખ્કો બરખા કરવાનો કોઇ આધાર મળતો નથી. વંદીદાદના આ ફરમાનની બોહોલી મતક્ષત્ર હમદીનો વા જુદીનોના વ્યવહાર ઉપયોગમાં આવતા આતશોનો મુદ્દાર વસ્તુ બળવાના એક દાખલામાં ઉપયોગ પુરો થતા પછી, તેઓને પરમદેહ નહીં થતા દેતાં પાંધરા દાદગાહે ઠેકાણે પાડવાની છે. બીજા બોલોમાં એ ફરમાનની અસલ મતક્ષત્ર એકજ અપવાદ તિવાય જુદાજુદા કારીગરોના ઉપયોગમાં આવતા આતશોનો ઉપયોગ જ્યારે જ્યારે બંધ થાય ત્યારે ત્યારે તેને રખડતો રહેવા દેવો નહીં કે બુખવા દેવો નહીં, પણ તેની જળવણી કરવી અને તેઓને ઠેરવેલી લાયક જગાએ લઇ જઇ રાશન રાખવો.

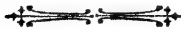
વંદીદાદમાં આતશોનો જે સોળ જતનો ઉપયોગ દેખાડ્યો છે તે ઉપરથી હાલનાં આતશ ખેદરામ બનાવતાં સોળ તથા વીજળીક મળી સત્તર આતશનો સોળ આતશોને એકઠા કરી અસલ આંકડાંની સંખ્યાની હદ જોડે રીતનો ઉપયોગ જળવી રાખવામાં આવી છે. પણ આ આતશોનો ઉપયોગ અમુક સંખ્યા સાથે નહીં પણ જમાના સાથે સંબંધ ધરાવે છે. વંદીદાદના પુરાતન જમાનામાં આતશ જેટલે ઉપયોગમાં આવતો હતો તેના મુખ્ય ઉપયોગના ત્યાં માત્ર સોળ દાખલા દેખાડવામાં આવ્યા છે, માટે એની મતક્ષત્ર સોળનીજ સંખ્યાની કુંડી હદમાં અટકવી જોઇએ નહીં, અને એટલીજ સંખ્યાના ઉપયોગમાં આવતા આતશોની જળવણી કરવાની નીકળવી જોઇએ નહીં, પણ આગળ વધતા ગિલાફાના જમાનામાં આતશ બોહોળા ઉપયોગમાં આવી જે અમત્યનો ભાગ બજાવતો રહે છે તે સલજા ઉપયોગના આતશોની જળવણી કરવાની છે. જુદાજુદા ઉપયોગમાં આતશોને એકી વેળા એકત્ર કરવાની કે એકત્ર છીંધેલા આતશોનો ફિખ્કો બરખા કરવાની બાં મુજ મકસદ સમાયલી નથી, પણ એવા એકેએક આતશનો ઉપયોગ બંધ થતા પછી તે પરમદેહ થતો વા બુખાઇ જતો એક જરથોસ્તીની નજરે પડે તો ત્યાંથી ઉપાડી તેને દાદગાહમાં ઠેકાણે પાડવાની એક જરથોસ્તીની ખાસ ફરજ તેમાં શિખવવામાં આવી છે.

વંદીદાદની આ મુજ મકસદ હાલના એક ચાલુ ધરાની રેવાજમાં જળવાયલી મળે છે. ધરાની જરથોસ્તીઓમાં એક એવો રેવાજ જાળવે છે કે, આતશ ધરાની કદીમ રસમ રજા થતાં બહુતર-ક્રિયાઓ જ્યારે જ્યારે ખલાસ થાય છે, ત્યારે ત્યારે ક્રિયાવાળા આતશને આપણા હિન્દી રેવાજ મુજબ ધરના

આતશ સાથે મેળવવો તેઓ ઘટારત ગણાતા નથી, પણ તેને આતશ કહેલમાં લઇ જાય છે અને આદરાંનના આતશ સાથે મેળવવામાં મોટું પુન સમજે છે. વળી ખાણ પકાવવામાં આવતા ધરના આતશને વખતે વખત આતશ આદરાંન સાથે મેળવે છે અને તેનું કાણુ તેઓ આતશ પર પડતાં આગમનું જણાવે છે. એજ મુજબ પોતાના કોઇપી વ્યવહાર ઉપયોગમાં આવતા આતશોને તેઓ પરમદેહ થવા કે યુજવા દેતા નથી, પણ ઉપયોગ પૂરો થવા પછી તેને ગોથા વંદીદાદના દરમાન મુજબ “દાઇત્યગાતુ” લઇ જાય છે અને આતશ આદરાંન સાથે મેળવવામાં આવે છે. આ ધરાની રવાજ વંદીદાદનાં અસલ દરમાનની આપણને આપાદ યાદ આપે છે અને તેની મૂળ નેમને ધણે દરજ્જે સચવાવી આપે છે.

વંદીદાદની દાઇત્યગાતુ

વંદીદાદમાં આતશોને ઠેકણે પાડવા “દાઇત્યગાતુ” નામ મળે છે. એનું પહેલવી દાદધાસ અને પાબદ-કારંસી દાદગાહ થયું છે અને તેનો અર્થ લાયક જગા થાય છે. વળી આ નામ એકલું આતશ માટેજ વપરાયું નથી. પણ સગ તથા બળવાના લોકડાં ધટતે ઠેકાંણે લઇ જવા માટેપી એજ નામ મળે છે. આતશોના સંબંધમાં વંદીદાદમાં વપરાયલાં આ નામને આજે હાં દરેક જાણુએથી તપાસીશું અને જોઇશું કે તેની સાથે જે ક્રિયાપદ મળે છે તે “અવઅરછતિ” છે અને તેનો અર્થ માત્ર લઇ જવાનો થાય છે. ખરવા કરવા કે પરથવાનો થતો નથી. અવરતામાં કોઇ વસ્તુને ઠેરવવા, મુકરર કરવા, કે એલાહેદી રાખવા માટે “નિદય” “નિધા” કે “નિશહધ” ધાતુ ઉપરથી નિકળેલાં ક્રિયાપદનાં રૂપો મળે છે, અને આ ત્રણમાંના છેલ્લા ધાતુ ઉપરથી આતશને તખ્તનરીન કરવા પહેલવી “નેશાનદન” તથા પાબદ ફાર્સી “નિશરંન”નું સામાન્ય રૂપ થયલું મળે છે જે હાં મળતું નથી. આ ઉપરથી જણાય છે કે “દાઇત્યગાતુ” નામ આતશોમેહેરાંમ પરથવા માટે નથી, પણ અમુક અમુક આતશને અમુક અમુક સંજોગોમાં કોઇ લાયક જગાએ લઇ જવા માટે વપરાયલું છે.

હિંદનાં આતશબેહેરામો.

હવે હાં મુખ્ય સવાલ ઉભો થાય છે કે આતશને લાઇ જવા દાખલાત શું છે ? “દાખતગાતુ” કંઈ લાયક જગા હોવી જોઇએ ? આ સવાલ પુરાતન પારસી તવારીખના બનાવો સાથે સંબંધ ધરાવે છે અને તેના જવાબમાં વગર દીવે જણાવી દેઇશ કે, વંદીદાદમાં દર્શાવેલી આ “દાખતગાતુ” કોઇજ નહીં પણ પુરાતન આતશકહેદો છે. વંદીદાદના જમાના પેહેલાં ધરાનવેજ મુલકમાં જાહેર આતશો બરપા થયા હતા અને તે પેશદાદી તથા કિયાની વંશનાં કેટલાક નામવરોએ ચોક્કસ મહાન બનાવોની યાદગારીમાં પર્વતો ઉપર ઉભા કીધા હતા. આતશોમાં કેટલાક ધણા નામીયા કિમલાઓ હતા, કારણકે તેઓ અસાધારણ બનાવોની યાદગીરીમાં બરપા થયા હતા અને તેને બરપા કરનારા ધણા નામવર પાદશાહો અને પેહેલવાનો હતા. આથી આ નામીયા કિમલાઓની કુંડી નોંધ ખુદ અવસ્તામાં થયેલા છે અને તે ખુલાસા રૂપે પેહલ્લી તથા પાજાંદ લખાણોમાં જળવાયેલી મળે છે. હાં આપણે જોઇશું કે આ મહાન કિમલાઓ કોઇજ નહીં પણ પુરાતન આતશ દાદગાહો હતા અને તેઓજ વંદીદાદે દર્શાવેલી આતશોને ઠેકાણે પાડવાની “દાખતગાતુ” હતી. જેમકે જમશેદ, કેખુશરો અને ગુરતારુપ પાદશાહોએ ગદમંદુ મંદ, અસ્તવંદ, અને રએવંત પર્વતો ઉપર આદરફરોઆ, આદરગુશરુપ અને આદરખુરુશન આતશોને “ઉજ દાદગાસ છતીયુનસ્ત” એટલે દાદગાહોમાં બરપા કીધા હતા. (યુનદેહસ્ત). વળી પાજાંદ લખાણોમાં ઉપજા માનવંત કિમલાઓ સાથે આદરખુરુદ, આદરખોરદાદ, અને બીજા પુરાતન આતશોને “કે પ દાદધાહુ નિશસ્ત એસ્તેદ” ચાને દાદધાહમાં તખ્તશીન કીધેલા જાહેર કીધા છે. (આતશ નિયાયક તથા આદ્રીને રપીયવન). આ મુજબ વંદીદાદના જમાના પેહેલાં પુરાતન આતશો બરપા થયા હતા અને તેઓને બરપા કરવાની લાયક જગા દાદધાહના નામથી ઓળખાતી હતી. આ ઉપરથી કંઇમી કાંસુબેહ રહેનો નથી કે, પેશદાદી તથા કિયાની પાદશાહ-પેહેલવાનો અને બીજા નામ નહીં જણાયેલા નામવરોએ બરપા કીધેલા કિમલાઓ મારે ફરોવેલી જે લાયક જગા તેજ આ દાદધાહો છે અને વંદીદાદમાં મુલ્લીના સંબંધમાં કે બ્યવહાર ઉપયોગના આતશોને “દાખતગાતુ” લાઇ જવા કહે છે તે આ અને એવીજ બીજી કદીમ દાદધાહો અને પુરાતન આતશકહેદો છે.

દાદધાહુ આતશનું અસલ નામ નથી, પણ આપણે જોયું કે દાદધાહુનાં ફેરવાયલું માત્ર ચોકસ જગાનું ખાસ નામ છે. આ જગા વળી એકલા ૩૫.

આતશને ઠેકાણે પાડવા માટેની નથી, પણ અમુક વસ્તુ થા પ્રાણીનેથી ઠેકાણે પાડવાની જગાનું નામ છે. આ નામ વંદીદાદમાં બોલોળે અર્થે વપરાયું છે, તેને પાછળથી લખ્યા સાંકડા અર્થમાં મુકવામાં આભે છે. દાદધાહુ પ્રથમ આતશ વગેરેને ઠેકાણે પાડવાની જગાનું નામ હતું, તે ખુદ આતશના અર્થમાં ફેરવાઈ ગયું છે અને આતશ દાદધાહુ એવાં નામથી તેને ઓળખવામાં આવે છે. આ નામ આતશીદાદધાહુ બોલાવું તથા લખાવું જોઈએ જોઈ તેનો કાપડેસર અર્થ લાયક જગાનો આતશ થાય છે. વળી તે જોકે એક જગાનું ખાસ નામ છે, તોપણ પાછળથી તે ખુદ આતશની ઓળખ આપનાર નામમાં ફેરવાઈ ગયું છે, અને આ આતશને જીવ બરેડી રીતે માત્ર દાદધાહુના નામથી ઓળખવામાં આવે છે.

આતશપર આ.ભ.ખ અને સવાબનું ધોરણ. વંદીદાદમાં આતશને દાદધાહુ લઈ જવાનું વધતું બોલું પુણ્ય હાંસેલ થવા જણાવ્યું છે (૬૦ ૭૪-૯૬) એ સવાબનું ધોરણ આતશપર પડતા વધતા બોલો આજ્ઞાના પ્રમાણ ઉપર રચાયલું સમજવામાં આવે છે, તેમાં વચ્ચે જણાવ્યું નથી. અગર આતશપર પડતા જવાળનુંજ એકલુંજ કારણ હોય તો તે ઉપરથી એમ ઠરી શકે કે જરથોસ્તી ધર્મ કારીગરી અને હુનરમંદીને ઉત્તેજન આપતો નથી. પણ જ્યાં જવાળનો સવાલજ નથી અને એવો સાંકડો વિચાર અવરતાના મહાન કર્તા-ઓનો નથી. તે વંદીદાદનો પહેલો તર્કનો અને શરૂ લખનારા કાબેલ દરુશીએથી આપેલો નથી; તોપણ એ જ બોલો ખ્યાલ આ અદના લખનારા ધરાવતો હતો અને તે હાલ સુધી બહુલા વર્ગમાં કાયમ રહેલો છે. હવે એ જીવ બરેડો વિચાર પહેલો ક્રમાંથી અને કેમ ઉત્પન્ન થયો? ઇરાની પ્રજાએ ઇમારત નવીના, કોતરકામના, બાગ્યાનીના, પાણીની નેહરો વડેડી કરવાના અને બીજા કેટલાક હુનરમાં જોકે નામના મેળવી હતી, પણ અકસર કરી કારીગરીના જે કામમાં આતશ ભાગ બળવતો જણાય એવા હુનરો તેઓએ હાથ ધરેલા જણાયા નથી અને તે ધર્મને નામે એવા કોઈ જીવબરેલા અટકાર સિવાય બીજું કોઈ કારણ સમજી શકાતું નથી. હાલમાંથી એક જરથોસ્તી સોની કે લુહારના ધંધામાં પડે નહીં અને તેનું કારણ આતશપર પડતા આજ્ઞાનુંજ આમળ ધરવામાં આવે. પણ ધર્મની રૂએ જોતાં આપણે એ ખ્યાલ બોલો અને તુલનાકારક છે, તે પ્રબલે કળા કૌશલમાં પાછળ હાલવાનો, તેની આબાહી ધડાડનારો, અને દેશને હાણી પોંચેલાડનારો છે.

વંદીદાદમાં આતશને દાદગાહે લઇ જવાના એ વધતાં ઓછાં પુણ્યનું પ્રમાણ. પુણ્યનું પ્રમાણ એ જીદા વર્ગમાં વહેંચાયલું મળે છે. અને તે એક દાખલામાં વધારે ખરાબ પરિણામનો અટકાવ કરવાનું અને ખીજા દાખલાઓમાં વધારે સારો ઉપયોગ થવાના ધોરણ ઉપર રચાયલું છે. જેમકે લાકડાંની ચિત્તા ખડકીને તેમાં મુદ્દાને અથવા મુદ્દાર કોહોતી વસ્તુને બાળવાથી સુખશાંતિ વિદ્યા મુજબ હવામાં ફેટલેક દરજ્જે ગણાડ થાય છે; અને જન સુખાકારીને ખલલ પોહોંચે છે. માટે મુદ્દાં યા મુદ્દાર વસ્તુને આતશમાં બાળવાથી અટકાવવું અને ત્યાર પછી તે આતશને કિયાની ચોક્કસ તર્તીબથી દાદગાહે લઇ જવાનો સર્વથી મોટો સવાબ કહયો છે. આ ઠેકાણે વધારે ખરાબ પરિણામનો અટકાવ કરવાનો મોટો સવાબ જણાવ્યો છે (૬૦ ૮૧) હવે ખીજા દાખલાઓમાં સોનું ગાળવાની બઢીનો આતશ લેવાનો સૈથી વધારે, તે કરતાં ઓછો રૂપું પિગળાવવાનો, તેથી થોડો લોહું ઓટવાનો અને સૈથી ઉતરનો કલ્પ કે જસત ગાળવાની બઢીનો આતશ તેની લાયક જગાએ લઇ જવાનો સવાબ જણાવેલો છે (૬૦ ૮૭—૯૩) હાં આતશ પર પડતા આજ્ઞાના પ્રમાણમાં વધતા ઓછા સવાબનું કારણ ટકી શકતું નથી. અગર આજ્ઞાનું જ મુખ્ય કારણ હોય તો લોહું ઓટવા કરતાં સોનું ગાળતાં આતશ પર વધારે આજ્ઞા પડવે જોઈએ. પણ તેમ હોતું નથી. ધાતુઓને પિગળાવવા અને તેના ધાતુ બઢવાના થતા ચાલુ ઉપયોગ ઉપરથી કહી શકારો કે, લોહું ઓટવા કરતાં સોનું ગાળતાં આતશ પર વધારે જવાબ પડે છે, અને તેથી તેના લોહું ઓટવા કરતાં વધારે સવાબ કહયો છે, એમ કેહવું અનુભવથી ઉલટું છે. વળી જીદીજીદી જાતની ધાતુઓના “ વીશીય ગુરત ” તથા ઘટપણના પ્રમાણ ઉપરથી સવાબનું ધોરણ રાખેલું જણાતું નથી, પણ હાં ખીજા દાખલામાં જીદીજીદી જાતની ધાતુઓની માત્ર ઉપયોગીપણા અને કીમતીપણાના પ્રમાણ ઉપર વધતા ઓછા સવાબનું ધોરણ રચાયલું આપણે જોઈ શકીએ છીએ.

ખીજું, નસા સાથ આમેજ થયલા આતશને દાદગાહે લઇ જવા પહેલાં તેની ઉપર ફેટલીક ક્રીયા કરવા વંદીદાદમાં ફરમાવ્યું છે, જે ક્રીયાને આતશ “ ચુંટવે ” અથવા ગાળવે ” કહેવામાં આવે છે. સખ્ય એવા આતશને નસા સાથ પાધરો અથવા આડકટરો રૂપથી થયેલો ગણી તેને ગાળી કાઢવાની ક્રીયાની જરૂર સુમજવામાં આવી છે. પણ કારીમરોના આતશો અપનીત્ર હોતા નથી તેથી તેઓ ઉપર ગાળવાની ક્રીયા કરવાની જરૂર નથી અને એવી ક્રીયા કરવાનું વંદીદાદનું ફરમાનખી નથી. આ ઉપરથી જણાય છે કે કારીમરોન ઉપયોગમાં આવતા આતશોને ચુંટીને દાદગાહે લઇ જવાના નથી, પણ તેઓને પાધરો દાદગાહે પોહોંચાડવાને લાયક કરાવેલા છે.

નીચું, મુર્દાં યા મુર્દાર વસ્તુને બાળવા અને પકાવવાના કામ માટે વંદીદાદમાં અટકાવ મુકેલો છે અને એવી વસ્તુઓને આતશમાં બાળવા યા પકાવવાથી અટકાવીને આતશ ઉપર ધટતી કીધા કરી તેને દાદગાહે લઇ જવા કહે છે, જે ઉપરથી જણાય છે કે એ કામને ધર્મમાં પુરુષું નારવા ગણ્યું છે. પણ કારીગરીના જે કામમાં આતશ આવે છે તે કામને અટકાવવા વંદીદાદમાં ફરમાવેલું નથી, અને તેને અટકાવીને તેનો આતશ દાદગાહે લઇ જવા જણાવ્યું નથી. જે ઉપરથી જણાય છે કે કારીગરી અને હુનરમંદીના કામને ધર્મમાં નારવા ગણ્યું નથી પણ તે તરફ વાળખી પસંદગી દેખાડવામાં આવી છે. આ સમજાઈ ઉપરથી કેલવાને મજબુત કારણ છે કે હુનરમંદીના કામોથી આતશપર પડતા આગળના વિચારમાં વળુદ સમાયલું નથી બલકે આ વિચાર જુલ બરેલો અને જુલાવો ખવાડનારોનું હરે છે.

ચોથું, રેવાયતનાં શિક્ષણ મુજબ મુર્દાં સાથે આમેજ થયેલા આતશને જેમ ૯૧ ખાસમાં ગાળવા પછી તેની રૂબરૂ ૯૧ ઇન્જને-વંદીદાદ કરવાના છે, તેમજ દીનદાર જરોતોસ્તીના ધરના આતશનેથી એટલીજ સંખ્યામાં ગાળવા અને એટલીજ સંખ્યાના બહુતરો જરી કરવાના હોય છે. હાં એક કામનાં પુરુષનું પ્રમાણ જોકે એક સરખું છે, પણ એજ પ્રમાણ આતશપર આગળ પડવાના પાછલા વિચારની વિરૂધ્ધ જાય છે. જેમકે આતશપર આગળ પડવાનું કારણ ખરું ગણ્યે તો આતશપર જેટલો આગળ મુર્દાં બાળવાથી પડતો હોય તેટલોજ આગળ દીનદારના ધરના આતશપર પડતો ગણાવો જોઈએ. બીજા બેસોમાં મુર્દાંનો આતશ અગર અપવિત્ર ગણાતો હોય તો તેટલોજ અપવિત્ર દીનદારનો આતશ ગણાવો જોઈએ, પણ બ્યહવાર રીતે તપાસતાં હાં આતશપર પડતા જવાળનો સવાલ અબ્યહવાર અને નાપાયદાર હરે છે. એટલુંજ નહીં પણ પુરુ વંદીદાદ પુરુષના આ પ્રમાણને ખોટું પાડે છે, અને મુર્દાંના આતશને દાદગાહે લઇ જવામાં ૧૦૦૦૦ દશહજાર લાકડાંનાં બારા અથવા કડકા આતશને બેટ ધરવા બરાબરનું પુન હાંસેલ થતું જણાવે છે, પણ દીનદારના આતશને દાદગાહે લઇ જવાનું પુન માત્ર ૧૦ દશ લાકડાંના બારા બેટ ધરવા બરાબર જણાવ્યું છે. આથી સહેજ જણાય છે કે પુરુષનું આ અબ્યહવાર પાછલું ધોરણ જેમ ખોટું છે તેમજ આતશપર આગળ પડવાનો આપણો પાછલો ખ્યાલથી બેવજન અને બેવજુદ હરે છે.

પાંચમું, કારીગરો સિવાય બીજા ઉપયોગના આતશોપર પડતા આગળના સંબંધમાં એવું અબ્યહવારપણું થયું દાખલામાં મળે છે. મુર્દાંના અને દીનદારના આતશો વચ્ચે અવસ્તામાં બહોલો તવક્કાત આપણે જોઈએ છીએ. તેમાં મુર્દાંના

આતશને દાદમાહે લઈ જવાને બ્યારે સૌથી વધારે ત્યારે દીનદારના આતશને બીજા દરેક આતશોમાં સૌથી ઓછી અગત આપી છે. આ વધતી ઓછી અગત્યતાનું બ્યહવાર શિક્ષણ અપાયલું હોવા છતાં રેવાયતમાં નેથી તદ્દન વિરહ વિચાર દાખલ થવાનો કોઈ સમય જણાતો નથી, અને મુદ્દે સાથે દીનદારના ખાણું પકાવવાના આતશની સરખામણીને ટેકા આપે એવી કોઈમી દલીલ મળતી નથી. એક દીનદાર ધરના આતશની જાળવણી માટે પોતાની દરેક કાળજી ખપાવે, તેને પરાગદેહ થતો કે યુગ્મજ જતો બચાવવાની દરેક કોશિશ કરે, તે ઉપર દિવસે અને રાતે ખુશખોશ બાળવાની પોતાની પાક ફરજ સમજે અને એવી સઘળી ધટતી નેગેહબાની તથા પાસબાની પામતા આતશ ઉપર મુદ્દેના આતશ મિશાલ અતિ જવાળ પડતો સમજવામાં આવે એ વીચાર દીનથી ઉલટો, અબ્યહવાર અને કલ્પિત ફરે છે.

રેવાયતનાં જમાના પહેલાં ગુરૂ અને જજમાન એ બેડુ વર્ગ ચળદજલદી ૭-૧૦ મી અનેક હાદેસાઓની ગીરફતારીના સમયે મજબૂબી બાબદમાં સદી-રેવાયતોનો ગણેલ અને ગુમરાહ બની ગયો હતો. તેઓમાં અકસર ગુરૂ વર્ગની હાલત ઘણી તંગફરત હતી, અને તેઓનાં યુજ્જરાનનાં સાધનો ખુટી ગયાં હતાં; તેઓમાં દીનઆધન બાબમાં અનેક શંકાઓ ઉભી થઈ હતી અને તેના ઇજાજ તરીકે રેવાયતના વખતના ફાનેશમદોએ ઇરાનનાં દરતુરોથી મતફરના શકમંદ સવાસોના ખુલાસાઓ મેળવવાની લાયક કોશિષો કરી હતી. આથી હિંદી જરથોસ્તીઓમાં દીનાઇનના બાબમાં નવી જગૃતી પેદા થઈ હતી, તોપણ આ જગૃતી માત્ર રાહોરસમ અને ક્રિયાઓમાંજ આવી અટકી હતી. રેવાયતોમાં થયેલા સવાસ જવાબો ઉપરથી જણાય છે કે, ધર્મની ભાષા કે તની શીલસુરી જણવા હિંદી જરથોસ્તીઓ-જેમ તૈયાર નહીં હતા, તેમજ સદીઓથી જારી રહેલાં સંકટોની ગીરફતારીનાં કારણે ઇરાની દસ્તુર-દાવરા મજબૂબી તાલીમમાં હિંદ કરતાં ખાસ ચટયાતા નહીં હતા. આ અરસામાં ઇરાની દસ્તુરોએ આપેલા ફટવાઓના આધારે કેટલીક જરૂરી અને કેટલીક બીનજરૂરી ચિંતો તથા રસમોની હારમાળાઓ શરૂ થાય છે અને આ વખત પછી ક્રિયાઓ તથા રસમોને વધારે વજન બેશક મળ્યું છે. વળી આ ક્રિયાઓની હદ લાંબ અટકી નથી પણ તે હદ રેવાયતોના જમાના પછી છેલ્લી બે સદીના અરસામાં જુદે જુદે પ્રકારે પાછળથી બેઅંદાજ લંબાઈ છે અને ક્રિયાઓના આ કેટલોક બીનજરૂરી અને બીન પાયાનો પાછલો વધારો ચોકસ સંજોગોને આભારી છે. કેન્ને સંજોગો હજી દુર થયા નથી.

નર અરજ.

જ્યાં સુધી ગુરુવર્ગ દીનાઈન અને વ્યહવાર કેળવણીની ઉચ્ચ તરબીયત સાથે તૈયાર થશે નહીં ત્યાંસુધી તે ક્રિયાઓના બાબમાં રવા કયું અને નારવા કયું એ બે વચ્ચેનો તફાવત દેખાડી શકશે નહીં અને તેને સ્વભાવીક રીતેજ વળગી રહેશે. ખરું છે કે ભણતરો અને ક્રિયાઓ ગુરુવર્ગનાં ગુજરાનના એકલાં સાધનો છે, અને તે ઉપર અગર કવચ્ચતે અધટીત ત્રાપ મારવામાં આવે તો તેઓ પોતાનાં બેવડાં બળ સાથે કુદરતીજ તેની સામે થાય. ગુરુવર્ગ મહજબી તાલીમમાં આગળ વધેલો નહીં હોવાથી દીનાઈનના બાબમાં જજમાન વર્ગ કંગાળ હશે પછત પડશે છે. આથી મહા અનર્થ થાય છે અને ગુરુ તથા જજમાન બેઉ વર્ગને સાથેસાથે ધણું ધણું ખમવું તથા ખોહવું પડે છે. માટે મારો ચાલાક વર્ગ ઉચ્ચ તરબીયત સાથે અગર આખરથી પોતાનું ગુજરાન કરવાને શકતીવાન થાય તો કોમને ગુરુવર્ગની સાચી રાહબરીનો લાભ હાંસલ થાય. એનો રામબાણુ ઉપાય એકજ છે અને તે બેઉ વર્ગે કોમી બેહતરી ખાતર દીલદારી અને દીલબરીથી સાથે મળી કાર્ય સાધક ઉપાયો કામે લગાડવા જોઈએ અને આ કોમી નામોશીને ઘોષ નાખવી જોઈએ. ચાલુ સદીમાં કેળવણીમાં અગ્રેસર ગણાતી પારસી કોમનો ગુરુવર્ગ વગર બહુલો અને હીણોતો રહે એ હાતમદીલ હમકોમ માટે કોઈ ખી રીતે શોભાબરેલું કે સળવાર નથી. હા, મારા ઝોખા બહુલા વરગની કેટલીક નબળાઈઓ હશે, પણ તે સધળાંનું મુખ્ય મુળ કેળવણીની કમનસીબ ગેરહાજરીનું છે.

હાલમાં આતશો ચુંટવાની કીયા થાય છે તે સધળા વંદીદાદમાં દરશાવેલા હોતા નથી, પણ તેમાંના કેટલાક કમી કરી તેની જગે પાછલા જમાનાના ઉપયોગમાં આવતાં બીજા આતશોથી પુરવામાં આવી છે. એના સંબંધમાં માત્ર એકજ દાખલો હયાં તાંકાશું અને તે ટંકસાલનો છે.

બહુલા વર્ગને રોશન છે કે વંદીદાદના પુરાણા જમાનામાં આતશોની ચુંટણી-તેમાં ટંકસાલ જેવા કારખાનાં નહીં હતાં અને તે જમાનામાં સ્વભાવિક મુદ્ધારો ધાતુના ચલણી સીકાઓનું ચલણુ નહીં હતું, પણ આપ લેનો પશુનું ચલણુ. ધણો વ્યવહાર ધણું કરી પશુઓનો હતો. અમુક ધધા-દારીઓને તેઓની મહેનતનું દામ આપવા ચલણી નાણાંનું તેમાં નામ મલતું નથી પણ મહેનતના બદલામાં કોમના પ્રમાણુ તેમજ માણસની સ્થિતી મુજબ નાના મોટાં પશુઓ તથા બારખરદારી જનવરો આપતામાં આવતાં હતાં (વં ૭-૪૧-૪૪) આ જુના જમાનામાં પશુઓ તેઓની મુખ્ય દોલત ગણાતી હતી અને એક ધણી ધનવાન ત્યારેજ ગણાતો કે જ્યારે તેની પાસે નાના મોટાં પશુઓની એક સારી સંખ્યા હોય. જે ધણી બીજા કરતાં વધુ પશુઓ ધરાવતો

હતો તે વધારે દોલતમાં ગણાતો હતો અને પશુ વગરનો કે થોડાંજ પશુ ધરાવનાર ધણી મુદ્દલેસ ગણાતો હતો, જેથી ગાથામાં પુન્યગુરુ જરથોસ્ત સાહેબ એકવાર પોતાની પશુ વગરની ગરીબ રથીતી માટે અહુરમઝદને વિનવે છે. આ મુજબ જીના જમાનામાં પશુઓ અમુલ્ય ગણાવાથી અવસ્તામાં જીદી જીદી કાસમના આશિષોમાં ધનવાન થવાના આશિષ દેતાં ધણાં ગાયગોરખંદવાળા થવા કહેવામાં આવે છે અને એવા દાખલા પેગામજર સાહેબના બાપ પોરૂશસ્ત્ર અને ફરેદુનના બાપ આથુઅંધાંનના સંબંધમાં મળે છે. વળી જ્યારે સોના, રૂપા વગેરે ધાતુનું તેમજ હીરા માણેક વગેરે ખનીજ પદાર્થોનું ચલણ થયું ત્યારે એક માણસ પૈસાદાર નહોતો હોવા છતાં જેમ ઉકામણથી પેલી વસ્તુઓ ઉપરથી ચાલુ જમાનામાં નામો રાખવામાં આવે છે, તેમજ આગલા જીના જમાનામાં એક માણસ ધણાં પશુનો ધણી નહોતો હતો, તેમજ પ્રથમ પશુઓ ઉપરથી માણસની પૈસા સંબંધી કાંમત અંકાષ હતી, તેથી પાછળથી પશુઓ ઉપરથી નામો આપવાનું સાધારણ હતું. આ મુજબ “અરુષ” એટલે ઘોડા; “ઉશ્ત” એટલે ઉંટ અને “ગવ” એટલે ગાય — ગોરખંદો ઉપરથી નામો અપાયા હતાં. વળી આ નિર્દોષ પ્રાણીઓ તરફ દયાભાવ રાખવા અને તેઓની પરવરથી કરવાનાં કાર્યોનો ગાથા અને અવસ્તામાં જાગળ મળે છે. ત્યાં તેઓનાં અતિ ઉપયોગીપણાં લીધે નમન કરવા યોગ્ય ગણ્યાં છે અને તેઓ તરફ ધણાં માનની નજરે જોવામાં આવ્યું છે. આ પશુઓનું ચલણ જીના જમાનાની સાદા અને તેના સાદા વ્યવહારનો આપણને ખ્યાલ આપે છે.

પશુઓ તરફ આપણાં વડીલ નેઆંગાંનો, પુર્ણ ભક્તિભાવ અને અપુર્વ

ધરાવતા હતા અને તેના ખાસ કારણોમાંનું એક તેઓના

પશુ તરફ દયાભાવ જેતીવાડી અને બાગ્યાનીના પેશાનું હતું. જેતીજ

તેઓનાં ગુજરાનનું મુખ્ય સાધન હતું અને જેતીના

ઉદ્યોગ માટે અગરકાષ્ઠી ઉપયોગી સાધન હોય તો તે પશુઓ અને ઢોરો હોય છે.

એકલુંજ નહીં પણ આર્ય પ્રજાનાં દેહાંદા ગુજરાનનાં તેઓ અવશ્યનાં સાધનો

હતાં, બલકે તેઓ ધર અને કુટુંબની એક જરૂરી હાજત સમાન થઈ પડ્યાં હતાં.

ભટકતી જંગલી હાલતમાંથી આર્ય પ્રજાને બાહાર લાવી જેતીના નવા ઉદ્યોગે લગાડવા,

ધરબાર માંડી હલાલ મેહેનત કરી પોતાનું ગુજરાન કરવા અને આબરુદાર સારા

શેહેરીઓ બનાવવાનો પ્રથમ પ્રયત્ન જરથોસ્ત સાહેબે કાષેલો ગાથામાં મળે છે. અને

ગાથાના આ મુળ શીક્ષણને વંદીદાદમાં ખીલવવામાં આવ્યું છે. તેમાં જંગલી

બાબલમાંથી નીકળી બાળબચાવણી કરીદામ જીદગી ગુજરાવાના એક ઉત્તમ સાધન

શેષે આ પેલાને ધણી અગત આપી છે, તેને અશોધના કામો કરવા જેટલું પ્રુણવાન ગણ્યું છે અને તેને દીનની પાયદારી તથા બેહેતરી સમાન બેખ્યું છે. ત્યાં જમીન ખેડવાના તાકીદના કર્મોનો આપવામાં આવ્યા છે અને પડતલ જમીનને ખેડી તેને ફળદ્રુપ કરવાના કામને ધણું સવાખકારક કહ્યું છે. માથા અને વંદીદાદનાં મજકુર ફરમાનો આર્ય પ્રજાની આવલી હાલત ઉપર ચયલો સંગીત સુધારો છે. અને તેઓની આ ફરવાયલી સુધરેલી સ્થિતી દેખાડે છે.

હાંથી હાથ ધરેલી બાબદ ઉપર હવે આપણે આવીશું. વંદીદાદના જમાનામાં જોકે સોનું અને બીજી ખનીજ પદાર્થની શોધ થઇ ચુકી હતી અને આ ધાતુઓને પીગળાવી તથા ઓટીને તેનો ચોકસ વરતુનો ઘાટ ઘડવામાં આવતો હતો તોપણ તે વેળા હજી સુધી ચલણી સિકકાઓનું ચલણ નહીં હતું અને આપ લેનો વ્યહવાર મુખ્ય કરી પશુઓથી ચાલતો હતો, તેથી આતશખેદરામના ઉપયોગ માટે ટંકસાલનો આતશ લેવાનો આપણો આ એક પાછલો રેવાજ દરે છે. પાછલા વખતમાં ધરાની રીઆસતમાં ટંકસાલના કારખાના ઉમાં થયાં હતાં અને તે સીસ્તાંન અને તખ્સતાંન, કામુલ અને હેરાત, સમરકંદ અને ઇસ્પહાંન, હમદાન અ નીશાપુર, ઇસ્તાખ અને દારાગર્દ વગેરે આશ્ચર્ય પાંચોતર શહેરોની ટંકસાલોના નામો મળે છે. માટે તેનો આતશ પાછળથી કીખલાના ઉપયોગમાં લેવામાં આવ્યો છે. આતશના સંબંધમાં આ અને બીજા ફરકારો પારસી પ્રજામાં પાછલ જમાનામાં હુનર ઉદ્યોગમાં થયલા ફરકાર અને સુધારા વધારાની તવારીખનો આપણને ખ્યાલ આપે છે. વંદીદાદના જમાનામાં જે હુનરો જણાયા નહીં હતા તે પાછલા વખતના હખામની તથા સાસાની અમલના બાદશાહી દોરમાં જોવામાં આવે છે અને કેટલાક સાસાની બાદશાહોના નામના સિક્કાઓ પડેલા મળે છે. આગલા જમાનામાં ચલણી સિક્કાઓ પાડવાનાં ટંકસાલ જેવાં કારખાનાં નહીં હતાં, તેથી વંદીદાદમાં મુખ્ય ઉપયોગનાં આતશોમાં તેનું નામ મળતું નથી, પણ પાછલા જમાનામાં આપ લેના વ્યહવારમાં ઘણા સુતરો અને સગવડ ભરેલો ધાતુના સિક્કા બનાવવાનો હુનર જરૂરી હોવાથી તેનાં કારખાનાનો આતશ લેવાનું અગત્યનું ગણ્યું છે. હાં પાછલા દરતુર સાહેબોના વખતને બધ-ભેસ્તા થવાનો આ એક લાયક સુધારો આપણે જોઇ શકીએ છીએ. હવે વંદીદાદમાં દેખાડેલાં આતશોમાંથી કયા આતશો કમી કરવામાં આવ્યા છે, કમી કમી આતશોની જગા પાછલા જમાનાના કેવા ઉપયોગના આતશોથી પુરવામાં આવી છે અને આ સોળ જાતના ઉપયોગના આતશોની સોળની સંખ્યાનો મેળ કેમ મેળ-વવામાં આવ્યો છે તેની સમજ નીચલી ટીપ ઉપરથી મળે છે.

વંદીદાદ મુજબ

પુણ્યલું પ્રમાણ

રેવાયત યજ્ઞશન વંદી-
મુજબ- દાદની સખ્યા.

૧-નસો બાળતો આતશ. ૧૦૦૦૦ લાકડાંના કીટકા
યા ભાસ આતશગાદમાં
બેટ ધરવા બરાબર

નસા યા મુદ્દાનો આતશ ૯૧

૨-નજસાઇ બાળતો ૧૦૦૦ ,,	રંગરેજની ભઠ્ઠીનો ...	૮૦
૩-કચરો બાળતો ૫૦૦ ,,	હમામખાનાનો ...	૭૦
૪-કુંભારના પંખવાનો ૪૦૦ ,,	કુંભારનો ...	૬૧
૫-કારીના વાસણની ભઠ્ઠીનો વધધટના કટકા	પંખનીનો ...	૭૫
૬-પીતલ વગેરે મીઠીત ધાતુની ભઠ્ઠીનો	થોડા લાકડાંના કટકા	કંસારનો (કારીની 'ધુ'ઇનો)	૫૦
૭-સેનારની ભઠ્ઠીનો ૧૦૦ ,,	કામીયાગરનો ...	૬૦
૮-રૂપ પીગળાવવાની ભઠ્ઠીનો ૯૦ ,,	ટંકસાલના કારખાનાનો	૫૫
૯-સોદું ઓઠવાના કારખાનાનો ૮૦ ,,	બુદારની ભઠ્ઠીનો ...	૬૧
૧૦-સારીખરીની વસ્તુની ભઠ્ઠીનો ૭૦ ,,	હથિયાર બનાવવાની ભઠ્ઠીનો	૬૧
૧૧-મઠીઆરખાનાંની ભઠ્ઠીનો ૬૦ ,,	મઠીઆરખાનાંનો ...	૬૧
૧૨-કોઇ બળતા હગનો ૫૦ ,,	કલાલખાનાંનો ...	૬૧
૧૩-કલક પીગળાવવાની ભઠ્ઠીનો ૪૦ ,,	લશ્કરની છવણીનો ...	૩૫
૧૪-ગોવાળીઆનો ૩૦ ,,	ગોવાળીઆનો ...	૩૦
૧૫-લશ્કરની છાવણીનો ૨૦ ,,	વીજનો ...	૯૦
૧૬-દીનદાર જરથોસ્તીના ધરનો ૧૦ ,,	દીનદાર જરથોસ્તીના ધરનો	૯૧

મજકુર દીપમાં આતશના સંબંધમાં વંદીદાદ અને રવાયતમાં પડતો ફરક આપણે જોઇએ છીએ અને સાથે સાથે આગલા પાછલા જમાનાના ધંધા રોજગાર, વેપાર વણજ અને હુન્નર કળા વચ્ચેનો તફાવતથી આપણે જોઈ શકીએ છીએ. આએ પાછલી દીપ ઉપરથી જણાય છે કે પાછલા પાર્સી અમલમાં ટંકસાલ, રંગારી, મઠીઆરખાનાં, કલાલખાનાં, કામિયું વગેરે ઉધોગો અને ધંધાઓનો વધારો થયો હતો.

વંદીદાદ અને રેવાયત—આ બન્ને વચ્ચે અસાધારણ ફરક.

વંદીદાદ અને રેવાયત વચ્ચે પડતો ફરક દેખાડવા અંબલ છાં થોડાક ખુલાસો કરવાની. હું જરૂર સમજું છું. આપણો સવાલ આતશના કદીમ કિપ્લા સામે નથી,

તે પુરાતન ઝડીલોથી ઉતરી આવેલો અમુક વારસો છે, તેથી તેને માન પામેલા કદીમ રેવાજ તરીકે આપણે દરેક માન આપશું, અને ખરેખર ગરૂંથું. આપણા નેઆમાનેથી ઉતરી આવેલી થોડીક ધાર્મિક તરીકોતોની યાદ જગવાઇ રહી છે, તેમાંની એક જુનામાં જુની અને વહાલામાં વહાલી કાષ્ઠ ધાર્મિક ઇલાહીની યાદ તાજ રહેલી હોય તો તે અહુરમજ્દના આ પાક પ્રતિનીધી કિબ્લાની છે, ખાટે તેને ખાવ અને ભરિત સાથે માનની નજરે જોવાની એકેએક ખરા જરોરોતીની એન ફરજ છે. આપણા મુખ્ય સવાલ તેને ખરપા કરવાની ક્રિયાની તતરીખમાં વંદીદાદ અને રેવાયત વચ્ચે પડતો ફરક દેખાડવાનો અને માત્ર સમ્યાદ શોધવાનો છે. આ કિબ્લા એક યા બીજી ગમે તે રીતે ખરપા થતો હોય તેથી તેનાં કદીમપણું ઉપર લગારે સુખન જતો નથી અને તે પોતાની અસલિયાત ખોલી ખેરતો નથી. બાધી તેની અગત અન અસરમાં ઘટાડો નથી કે તે તરફનાં આપણું અનુપમ માન, ભાવ અને ભક્તિ એમાં થતાં નથી. બીજું હાલની આલુ ક્રિયાની તરતીખમાં અગર વંદીદાદ ઉપર પાધરો અમલ થતો નહીંબી હોય, તોપણ તે નિર્દોષ હોય અને કોમ તથા મજહબને નામોશી લગાડનારી તથા ખીનાપાયે રચાયલી નહી હોય તો, તેને પાછલી નજદીકની સદીના એક પાછલા રેવાજ તરીકે આપણે ધડીટ માન આપીશું. આ ક્રિયાની તરતીખમાં વંદીદાદ અને રેવાયત વચ્ચે જે બોહોળો ફેરફાર અને હદઆહાર વધારો મળે છે તે જાણવાનેગ અને મનન કરવા નેગ છે.

૧—વંદીદાદમાં હમદીનો તથા જુદદીનોના ઉપયોગમાં આવતા સોળ કીસમના આતશોની જાળવની કરવાતું જ્યારે ખુલ્લું ફર્માન મળે છે, ત્યારે રેવાયતમાં વંદીદાદમાં દરશાવેલા કેટલાક આતશો કમી કરવામાં આવ્યા છે, કમી કીધેલા આતશોની જગા પાછલા જમાનામાં ઉપયોગમાં આવતા આતશોની પુરવામાં આવી છે અને સોળની સંખ્યામાં વધારો કરો સતરની સંખ્યામાં મેળ મેળવવામાં આવ્યો છે. આ દાખલામાં આપણુ પાછલા વડીલોએ વખતને અનુસરીને ઘટતો ફેરફાર કીધો છે અને લગભગ સોળની સંખ્યા જાળવી રાખવામાં ધર્મતું ફરમાન બળ લાવેલું માનવામાં આવ્યું છે.

૨—વંદીદાદ સોળ જાતના આતશોમાંના કોઇ બી એક જાતના આતશનો ગેરઉપયોગ નહી થવા દેવા જ્યારે ફર્માવે છે, ત્યારે રેવાયત સધળા આતશોને સામટા એકઠા કરવા જણાવે છે.

૩—સોળ તરફ ઉપયોગમાં આવતા આતશોમાંના કોઇ બી એકનો જ્યારે જ્યારે ગેરઉપયોગ થતો જણાય ત્યારે ત્યારે તેને દાદગાહમાં લઇ જઇ તેની જાળવણી

કરવા જ્યારે વંદીદાદમાં ચોખ્ખું ફર્માન મળે છે, ત્યારે રેવાયત સધળા આતશીને એકી વખતે એકઠા કરી તેને આતશખેડરાંમનો કિલ્લો કરવા જણાવે છે. વંદીદાદના ફર્માન મુજબ વખત બે વખત બધાહરે ઉપયોગના આતશીની જાળવણી કરવાનું બની આવતું નથી, તેથી એકકા વેળા સધળા આતશી ભેગા કરી આતશ તરફની ધાર્મિક ફરજ થોડેકે દરજ્જે અદા કરવાને સંતોષ પકડવામાં આવ્યો છે અને સમય તથા સ્થિતિને બંધબેસતા થઈ આતશખેડરાંમનો નવો કિલ્લો તૈયાર કરવાનું ઘનાવોએ બેહેતર જોયું છે.

૪—મુદ્દાં સાથે આમેજ થયલા આતશના માત્ર એકજ દાખલામાં તેને ચોક્કસ તરતીયથી માળી કાઢી પાક કરવાની ક્રિયા કરવા જ્યારે વંદીદાદ ફર્માવે છે, ત્યારે રેવાયત સોળે સોળ કે સત્તરે સત્તર જાતના આતશીને માળવા જણાવે છે. એમાં વધારે સાવચેતીના ઉપાય દાખલ સધળા આતશી ઉપર માળવાની ક્રિયા કરવાનું પાછલા વડીલોએ મુતાસેબ જોયું છે.

૫—મુદ્દાં સાથે પાધરા સંબંધમાં આવતા આતશ ઉપર માળવાની ક્રિયા સિવાય બીજી દાહ ક્રિયા માટે જ્યારે વંદીદાદે ફર્માવ્યું નથી, ત્યારે રેવાયતમાં સધળા આતશી ફરજ સંખ્યાબંધ ઇજ્જાન અને વંદીદાદનાં ભણતરો અને ક્રિયાઓ જારી રાખવા જણાવ્યું છે. આ દાખલામાં મહામારત ભણતરો અને ક્રિયાઓનો જે બેહદ વધારો થયો છે તે આ મહાન કિષ્કાલનું જોર મહત્વ દેખાડવાનું છે, તોપણ તેમાં પાછલથી જે બિન પાયે બિનજરૂરી વધારો થયો છે તે બિવિષ્ણમાં આ માનવંત કિષ્કાલાના વધારાને જોખમમાં નાખે છે.

૬—મુદ્દાં યા વ્યહવાર ઉપયોગનાં કોઈબી આતશને વખત બે વખત દાદગાહમાં લઈ જઈ તેની જાળવણી કરવાનું વધતું ઓછું પુણ્ય હાંસેલ થતું જ્યારે વંદીદાદે જાહેર કીધું છે, ત્યારે રેવાયતમાં આ સધળા આતશી ઉપર આજ્ઞા પડવાનું સમજી તે ઉપર ભણતરો જારી કરવામાં સવાય હાંસેલ થતો માનવામાં આવ્યો છે.

૭—વંદીદાદમાં આતશને બેટ ધરાતી વસ્તુ (લાકડાં) ની વધતી ઓછી સંખ્યા ઉપરથી જ્યારે સવાબનું ધોરણ મુકરર કીધું છે, ત્યારે રેવાયતમાં ભણતરોની ચઢ ઉતર સંખ્યાથી પુણ્યનું પ્રમાણ ઠરાવ્યું છે. આ પ્રમાણ વંદીદાદમાં જ્યારે નિયમસર ઠરાવ્યું છે, ત્યારે રેવાયતમાં દેખાડેલા પુણ્યના પ્રમાણમાં અચોક્કસપણું જોવામાં આવે છે. દાખલા તરીકે વંદીદાદ મુદ્દાંના આતશને દાદગાહ લઈ જવામાં ૧૦૦૦૦ લાકડાંના કારો અથવા કકડા આતશને અર્પણ કરવા બરાબરનું પુન

હાંસેલ થતું જણાવે છે, અને દીનદારના ધરના આતશને દાદગાહે લઇ જવાનું પુન ૧૦ લાકડાના ભારા ભેટ ધરવા ખરોખર જ્યારે જણાવ્યું છે, ત્યારે રેવાયતમાં મુદ્દાના તેમજ દીનદારના આતશને એક સરખી રીતે ૯૧ ખાડામાં ગાળવા અને તેની રૂબરૂ પુષ્પ અર્થે ૯૧ ધજાને-વંદીદાદ કરવા જણાવે છે. પુરુષનું આ પ્રમાણ વંદીદાદમાં જ્યારે નિયમસરનું છે ત્યારે રેવાયતનું ધોરણ અવ્યવસ્થિત જેવામાં આવે છે. ના, એટલુંજ નહીં પણ વંદીદાદમાં આતશને ટેકાણે પાડવાના સવાખનાં ધોરણમાં નિયમ જળવાયલો મળે છે, પણ રેવાયતના દરેક દાખલામાં કોઇ નિયમ જળવાયલો જણાવો નથી.

૮—વંદીદાદ મુદ્દાના ઉપયોગમાં આવેલા આતશને પાકીજગી આપવા માત્ર નવ વખત અને નવ ખાડામાં ગાળવા ફર્માવે છે, ત્યારે સવા ત્રણ સદી ઉપર રેવાયતમાં અપાયલા ફટવા મુજબ એકાણું ખાડામાંથી તેને પસાર કરવામાં આવે છે. જ્યાં આતશને પાક કરવા વધારે સાવચેતીના ઉપાય કામે લગાડેલો સમગ્ર શકાય છે.

૯—વંદીદાદ મુજબ મુદ્દાના ઉપયોગમાં લીધેલા આતશને જ્યારે નવ ખાડામાં અને નવ વખત ગાળીને પાક કરવાના છે, ત્યારે રેવાયતમાં જોકે નવના એકાણું થયા અને તેની નવની જગાએ એકાણું આ ખાડામાંથી તશને ગાળવા જણાવ્યું છે, તોપણ તેથી ઘણા પાછલા વખતના હિન્દના દસ્તુર સાહેબોને સંતોષ થયેલો જણાવતો નથી, અને તે સાહેબોએ શુભારે સવા ત્રણ સદીના રેવાયતના આ ફટવા ઉપર શક નાંખ્યો અને તે ઉપર ચુંકણાં પાડવાનું શરૂ કર્યું. તેઓએ શુભારે પોણી સદી ઉપર આ સવાલ આખદ ધરાન તરફ ફરીને પુછપરછ ચલાવી અને તેના પરિણામમાં ધરાનના તે વેળાના દસ્તુર સાહેબે એવો ફટવો આપ્યો કે, આતશમેહેરામ પરથવા એક નહીં પણ એકાણું જુદાંજુદાં મુદ્દાના આતશો લેવા ! જ્યાં હવે એકના એકાણું થયા અને એકને બદલે એકાણું મુદ્દાના આતશ લઇ અને એકાણું વખત એકાણું જુદા જુદા ખાડાઓમાં આતશોને ગાળવાની ક્રિયાઓ કરવી એવો ફટવો ફાઇલ થયો ! આતશમેહેરામ માટે એકજ મુદ્દાના આતશ લેઇ તેને એકાણું ખાડાઓમાં ગાળવાની ક્રિયા સહેલી તો હતીજ નહીં અને તોપણ આ ફટવાએ તેની મુશ્કેલીમાં પાછલથી બેહ વધારો કર્યો છે. આ મુશ્કેલીનો આપણને કડવો અનુભવ બી મળી ચુક્યો છે, અને તેથી જ સ્થળેથી આ ફટવો અપાયો હતો ત્યાંથીજ મુશ્કેલી ઉભી થવાનો એક અસરકારક દાખલો મળે છે. એક વેળા ધરાનનો ઇસલામી આદેશાહ આગામહુમદખાન કેરમાન શહેર ઉપર ચઢાઇ લઇ ગયો અને તેણે ત્યાંનું આતશમેહેરામ તારાજ કર્યું હતું. તેથી ઇસ્વી ૧૭૯૫ માં ધરાનના દસ્તુરોએ

ફરીથી આતશબેહેરાંમ પરચાવની કાશેષ કીધી હતી, અને તે માટે તેઓ એકાણું જુદાં જુદાં મુદ્દાના આતશો એકઠા કરવામાં લાચાર થઇ પડ્યા હતા. તેથી તેઓ મુબઇના અકાબરો જોગનાં એક પત્રમાં પોતાની જે મુશ્કેલી જાહેર કરે છે તે તેઓના શબ્દોમાંજ આપણે જોઇ શકીએ છીએ. તેઓ લખે છે કે “આતશબેહેરામ કેરમાનમાં હતા તેથી ખરાબ થઇ ગયા, માટે તમે સાહેબો દીનની પેરવીના કરનાર છો તેથી અરજ કરીએ છીએ કે, એકાણું આતશ મુદ્દાના પ્રખ્યાત મુરદેસુજના અહીંયાં અમેથી મએસર થતા નથી, શા સાર જે હરએક શેહરમાં હોંદુ ચાર તથા પાંચ આદમી રહે છે તે સાર એકાણું આતશ મુબઇમાં પાક કરીને આએ તરફ રવાના કરજો. ” આ બીના ઇરાનીઓની લાચારીનો આપણને પુરતો ખ્યાલ આપે છે. ત્યાં મુદ્દાં બાળવાની પરકામની અછતનો સવાલ છે, પણ બરચક વસ્તીવાળા શેહરોમાં વઢીક એકાણું મુદ્દાના આતશ ભેગા કરવા થોડું મુશ્કેલ નથી. વળી એકાણું મુદ્દાના આતશ ભેગા કરવાની આ દાખલામાં એટલીજ મુશ્કેલી નથી, પણ તેની સાથે બહુતર-કિયાઓ જારી કરવાની બીજી બેહદ મુશ્કેલીઓ જોડાયેલી છે અને આ એકાણું મુદ્દાં જુદા જુદા એકાણું આતશો રખાર જુદાંજુદાં એકાણું એકાણું ઇજ્જત-વંદીદાદનાં બહુતર-કિયાઓ કરવાનાં હોય છે, જેની સંખ્યા શુમારે અઢીહજાર થાય છે ! આ કિયાની સીમા ત્યાંજ અટકી નથી અને આપણે જોઇશું કે આપણી મુશ્કેલીની હદજ નથી. હવે મુદ્દાના આતશના એકજ દાખલામાં જુદાંજુદાં એકાણું મુદ્દાનાં આતશો લેવાના નથી, પણ એક મરહુમ દસ્તુર સાહેબના ફટવા મુજબ જુદીજુદી કારીગરીના જુદાંજુદાં કારખાનાઓનાં જુદાજુદા આતશો લેવાના છે. દાખલા તરીકે તેઓ કુંબાર લુહાર, રંગરેજ, કંસારા, ટંકસાલ વગેરેના આતશો છે, અને તે એકજ વેળા અને એકજ કારખાનાનો આતશ લેઇ તેને ગાળવા અને તે ઉપર એકજ વેળા ચોક્કસ સંખ્યામાં બહુતર કિયાઓ કરવાનાં નથી, પણ કુંબારના જુદાંજુદાં ૬૧ કારખાનામાંથી ૬૧ આતશો, રંગરેજના જુદાંજુદાં ૮૦ કારખાનામાંથી ૮૦ આતશો, જુદીજુદી ૫૫ ટંકસાલોમાંથી ૫૫ આતશો વગેરે લઇ તે દરેકને ઉપલીજ સંખ્યામાં ગાળવાના છે ! હવે જ્યાં સોળને આંકડો એક હજાર ઉપર ગયો અને સોળની જગાએ એકહજારથી વધારે આતશો ભેગાના કરવાના છે. વળી તે ઉપર જુદીજુદી સંખ્યામાં ઇજ્જત-વંદીદાઃ કરવાનાં હોય છે અને તેની સંખ્યા પોણાલાખને શુમારે થાય છે ! આ સંખ્યાના અંજલિ આંકડાઓજ આપણને હએરત તથા અકીલ કરે છે.

દીનદરનના બાબમાં આ થોડી કમનસીબી ગણવી જોઇએ નહીં. એક હાથપર કિયાઓને અખંડ રાખવા, અચુક દેખાડવા અને અચળ જાહેર કરવા આપણે બ્યારે

જીવનોડ જેહમત ઉઠાવે છીએ ત્યારે ખીજ હાથપર ક્રિયાઓના સંબંધમાં થતું આ જાતનું અતેડું આપણી દરેક કોશિશને નિષફળ બનાવે છે. દરેક ચીજની હદ હોય અને હદમાં રહીને સારી સમજ તથા વ્યવહારપણે જે બોધાય અથવા લખાય તેજ વજનદાર ગણાય. એક ખાખદ સારીખી હોય પણ તેને જરૂર કરતાં વધારે અગત આપવા જતાં અગર કાંઈખી અંદાઝ વગર હદબાહારનું રૂપ આપવામાં આવે છે તો, પેલી ખાખદ ગમે એવી જરૂરી હોવા છતાં તે પોતાની ખરી ખુખી ખોલી દે છે અને આપદે એવજન કરે છે. વળી આમાં ઉલટ સુલટ ફટવાઓ આપણા ઇમાનને ઝમઝાળ કરે છે અને અપણને ગુંચવી તથા ગુંગળાની મારે છે બધી વેળા તેઓ ક્રાંતમાં મતફેરી અને શંકાઓને કારણ આપે છે અને તેનો તાજે દાખલે મુખ્યત્વે છેલ્લા નવા આતશબેહેરામનો છે. તેના બરપા થવા સાથે એક મરહુમ દસ્તુર સાહેબે ઇગની દસ્તુર સાહેબના પાછલા ફટવાનો તથા એક પાછલી શકમંદ પદ્ધતી કેતાબનો આધાર પકડી તેને પરથવાની ક્રિયા ઉપર શક નાંખ્યો હતો, અને તેણે ક્રાંતમાં બધાં કચવાટ અને કડવાસને જન્મ અપ્યો હતો. ત્યાં વદીદાદનું સાદું અને અકલપસંદ ફર્શાન એક અવ્યવહાર અને નાપાયદાર તરતીમની અનિષ્ટી અંધડાઈમાં ફેરવણ જતું આપણે ખેદ સાથ જોઈએ છીએ.

આતશનો કિખ્તો ખરપા કરવાનો સંકડો અને હજારો વર્ષોનો આતશ તરફ ફેલાયીરી. આતશ તરફ નિયાગાનોથી ઉતરી આવેલો પુરાતન તરીકો છે, તેની સમ્બાઈને તોડવાની હીંમત કરી શકનાર નથી. આતશ તરફના હાલના બકિતબાવ કરતાં આપણા આગલા વડીલો વિશેષ બકિતબાવ રાવતા હતા, કારણ કે તેના બરપા થવની મોતેબર નેમથી તેઓ વાકફગાર હતા. પાર્સી પાદશાહતાની પડતીના પાછલા વખતમાં આતશ તરફની આપણા વડાઓની ફેદાગીરીનો એક અસરકારક દાખલો આજરઅએજાન પ્રાંતના સંબંધમાં નોંધાયેલો મળે છે. ખલીફા ઉમર ઇબ્ન ખતખના દોરમાં આ પ્રાંત બ્યારે ઈસ્લામના તાગમાં ગયો ત્યારે તે આતશકદેહોથી બરપુર હતો. તેથી ખલીફાના સરદાર હોદધઈદ સાથે ઈરાની સરદારોએ ૮૦૦૦૦૦ આઠ લાખ દોરમ એવી ચરને આપી સુલેહ કરીધી હતી કે, ત્યાંનાં આતશકદેહોને તારાજ કરવા નહીં અને અમને અમારો મજહૂબ પાળવા દેવો. કારણ કે આતશો તખ્તનશીન થવાના મઆકુલ સખમોથી આપણાં કરતાં તોઓ વધારે વાકફગાર હતા. એબાહતગાહોમાં બરપા થયલા પુરાતન આતશોની મોતેબર નેમો વિષે આગળા રસાલાથી આપણે જોકે વાકફ થયા છીએ, તોપણ આ કિખ્લાઓ આ કરતાંખી બધી ઉચી નેમ ધરાવે છે. આ રાજન કિખ્લાઓ આપણા આત્મિક

આતશને સદા જાગૃત રાખવાનું ઉચું શિક્ષણ આપે છે અને આ જાડેર કિષ્કાંદા આનેનના આત્મિક કિષ્કાંદાને બલિષ્ઠતા બદલા માટે સદા નીતિમાન હાંધી ચુલરના તરફ દોરવે છે (હા-૬૨ કૃ ૬-૭)

પુરાતન વખતથી રાજધારી અગત્યના બનાવોની યાદગારી જાગૃતતાના જીવંતગુદા

જમાનામાં જીવંતજીવંત ઉપાયો લેવાયલા જણાય છે. આ યાદગારી ચાદગારી જલવ-વાની પુરાતન રીતી. અકસર પાર્મિક સંસ્થાઓ ઉભી થવામાં સમાયલી હતી, અને તે મજબૂત તરફ કોમી આસ્થા બેસાડવાનો એક રામચાણુ ઇલાજ હતો. તવારીખ મુજબ પેશવાદ વંશના હુશંગ, જમશેદ, ફરેહુન અને બીજા નામીયા પાદશાહોએ આતશી જરપા કરવાથી, અને બીજું ખુશવંતીનાં જશનોથી જાહેર યાદ જાળવી રાખી મયા છે. આ જશનો જશને સદેહ, જમશેદીનોરોજ, ખોરદાદ સાલ, મેહરગાન વગેરે છે. આ જાડેર જશનોનો મહિમ જોકે આપણે તેનાં ખરાં હંગામ ઉપર ધટતી રીતે ભોગવતા નથી, તોપણ તેઓ ઇતીહાસ સદીઓ પસાર થઇ જવા છતાં હમણાં સુધી પુરાતન વડીલો તરફનાં માન અને તેઓનાં કીર્તિ બરેલાં કામોથી યાદમાં જાળી રહ્યાં છે. પેશવાદ વંશ પછી કિયાંની વંશના કેપુશરો, લોહોરાસપ, ગુસ્તાસપ, નુશઆબર, અસફંદોઆર વગેરે નામ-વરોએ આતશી જરપા કીધા હતા. ત્યારબાદ હુખામની પાદશાહોએ કયા યાદગાર બનાવો માટે આતશી જરપા કીધા હતા તે જોકે તવારીખે નોંધેલા નથી, તોપણ પર્વતો ઉપર કોતરાવેલી તખ્તીઓ ઉપરથી જણાય છે, કે તેઓએ પાહાડે ઉપર ધણી આતશી જરપા કીધા હતા. બોહીસ્તુન ઉપરના યાદગાર લેખમાં ખુદ દારાંયસ કહે છે કે “ગઉમાત મગુસે બાંજ નાંખેલાં આતશ કહેલા દરીથી નવે-સરથી મેં જરપા કીધાં હતાં.” હખામની નામવરો આતશ તરફ મોટું માન ધરાવતા હતા, તેની મોજુદ ઇલાહીઓ તેઓનાં નામીયા મેડેલો અને અસ્તોદાંતોની તારાજ નિશાનો ઉપરથી મળે છે. નફીરુસ્તમ પર્વતની શિખર ઉપર ખુદ્દાં આકા-શમાં, ખડે પડે ઉભો રહી, તખ્તમાહ ઉપર પાતરાંમાં બગતા આતશ સન્મુખ મહાન દારાંયસને સેતાયજ કરતો ચિતારવામાં આવ્યો છે. વળી યુનાનના એક ઓદમાએ નોશોરવાંન આદેશ ઉપર લખેલાં એક નામાંમાં તે બાદશાહને દુઆ ચુલરતાં લખે છે કે “તું બાદશાહ બેહુમન (હખામની બાદશાહ અર્ધીર દરાજસ્ત) જેવો થા, જેણે કયાંની તરીકા મુજબ ૧૨૦૦ આતશ કહેડો બનાવ્યાં હતાં !” હખામની અમલ પછી “મુબકે તવાયફ”ના અસ્કાંની અમલમાં જુદાં જુદાં પરગણાંનાં નાના નાના સુખાઓએ આતશકહેડો ઉમાં કીધાં હતાં, અને સેરડે સાસાની હકુમતમાં

અમત્યના યાદગાર બનાવેલી યાદમાં આતશબેહેરાંમના બહેર કિષ્લાઓ બરખા થયા હતા. (યાદગારીના આ કીર્તિસ્થંભો અને ખુશહાલીના બચ્ચનો જુદા જુદા ધણી-ઓએ પોતાની હેયાતીમાં એકે બરખા કીધાં હતાં, પણ મરણ પછી એવા નામવર અશો નગેની કીર્તિની યાદ મરનારના રવાંનની રાહબર શક્તિ ફેરોહરની મારફતે યા ફેરોહરને નામે જળવી રાખવા જરતોસ્તી ધર્મ ફરમાવે છે.) વળી એદ્રીસી કહે છે કે તેના વખતમાં ફીરિજ યજ્ઞદજર્દે નવેસરથી સમારેલા નામીયાં દાજ્જન શહેરમાં એક મોટું આતશબેહેરાંમ હતું, તેનો આતશ ત્યાં હજારો વર્ષ થયાં જળતો હતો. એખનેહુઓકલ કહે છે, કે તેના વખતમાં ખીંદૂહ, કલાદન અને મસુખાંન નામના આતશબેહેરાંમો હતાં. હાં આ કિષ્લાઓના નામોના સંબંધમાં થોડાક ખુલાસો કરવાની જરૂર છે. સાસાની અમલની સેંકડો વર્ષો પેહેલાં આતશના કિષ્લાઓ એકે જુદે જુદે નામે દાદગાહોમાં બરખા થયા હતા, તેપણ તે કિષ્લાઓને પરકામના કેટલાક તવારીખનવીશો અને કેટલાક પેહલવી લખનારાઓથી આતશ બેહેરાંમ નામથીજ ઓળખાતી જાય છે (દાદસ્તાને દીની, દીની કહે). એવું કારણ કંઈજ નહીં પણ સાસાની વખતના કિષ્લાઓને આતશબેહેરાંમનું ખાસ નામ મળવાથી, કદીમ કિષ્લાઓનેમી આ જમાનાના તવારીખનવીશોએ એજ નામે ઓળખાવ્યા છે. કદીમ કિષ્લાઓ આદરફરોખા, આદરખુશન, આદરશુરાસ્પ (ખુદેદેહેસ્ત), આજરેમેહેર, આજરેબેહેરાંમ, આજરે નુરા, આજરેઆઈન, આજરે ખુરીન, આજરે ખુશન, આજરે જરતોશત (ખુદીને કાંતએ), અને નૌખહાર (શાહનામું) નામના આતશો જુદે જુદે નામે ઓળખાતા હતા, અને તેઓમાંના કેટલાક નામો અકસર તેઓને બરખા કરનારાઓ ઉપરથી અપાયલાં હતાં. તેથી તેઓ આતશબેહેરાંમો નથી, પણ સાસાની રાજ અમલમાં જે કિષ્લાઓ બરખા થયા હતા તેજ આતશબેહેરાંમો છે.

આ ઉપરથી હું એવાં સેવટ ઉપર આવું છું કે પેશદાદી અને કિયાંની અમલમાં જે આતશો દાદગાહમાં બરખા થયા હતા તે જુદે જુદે નામે ઓળખાતા હતા અને તે બરખા થવાનો સમય તવારીખના યાદગાર બનાવેને આભારી હતો. ત્યારપછી વંદીદાદની મુળ મકસદ જરતોસ્તી ધર્મનાં ફર્માનથી ઉલટા ઉપયોગમાં આવતા (મુદીના) આતશો તેમજ કારીગરીના જુદા જુદા વપરાસમાં આવતા આતશોની જળવણી માટે તેઓને “દાઈત્યગાતુ” લખ જવાની હતી અને તેઓની જળવણી કરવાની આ લાપક જગા તેજ પેશદાદી અને કીઆંનીઓથી બરખા થયલા મજૂર કદીમ દાદગાહો હતા. અવસ્તાના જમાના પછી હુખામની અને અશકાંની

હકુમતમાં જુદે જુદે નામે આતશી બરપા થયા હતા અને સેવરે પેહલવી જમાનાના છેલ્લા સાસાની અમલમાં રાજદારી અસાધારણ બનાવેલી જાહેર યાદ જાગવી રાખવા આતશીએહેરાંમે તખ્તનશીન થયા હતા. હવે હાલમાં કોઇ અસાધારણ બનાવેલી યાદગારી માટે નહીં, પણ દીનદાર જરેતોસ્તીઓના પાક કિબ્લા યાને બાપીકા મજહબ તરફ ભક્તિ બાવ વધારવાના ઉમદા હેતુથી, ભારે શ્રમ ઉઠાવી અને મારે ખર્ચો કરી આતશીએહેરાંમે બરપા કરવામાં આવે છે. આ મુજબ આતશીને કિબ્લા બરપા કરવાનું કદીમ જમાનાથી ચાલતું આવ્યું છે, તે આપણે હજારો વર્ષોનો પુરાતન અને માન પામેલો રેવાજ છે, તેના સંબંધમાં જમાને જમાને ફેરફાર અને સુધારા થતા રહ્યા છે અને તેને બરપા કરવાની તરતીએ જુદાં જુદાં રૂપો ધારણ કરીયાં છે.

ધરાનના કદીમ આતશીએહેરાંમે અને યાદગારીના કીર્તિસ્થંભોના મારા આગલા અને હાલના હાથ ધરેલા હિંદના આતશીએહેરાંમેના રેસાલાઓની, અવલથી આખર સુધીની તવારીખના સામતા સરવાલામાં જે ખીના આપણું ખાસ ધેખ્યાન ખેંચે છે, તે આતશીના પુરાતન કિબ્લાઓની અસત્તિયાતની લિમદા મકસદ અને તેમાં પાછલા જમાનામાં કિયાની તરતીખમાં થયેલો બોહોલો ફેરફાર અને બેહદ વધારો છે. આ મુજબ કિયાઓ અને રસમોમાં ફેરફારો થાય; સમય, સ્થળ અને સ્થિતિ મુજબ અવધ્ય ફેરફારો થાય, પણ તેઓ ખિનભય નહીં થતા જોઇએ. આપણે ધણા ખેદ સાથે જોયું છે કે કિયાની તરતીખના આ દાખલામાં વંદોદાહનાં અસલ ફર્માનથી વેગલું જાઠ એક પછી એક ખિનજરૂરી વધારો થયો છે અને આ પાછલો બેઅંદાઝ વધારો પેલી કિયાને પુગી નહીં વલાગ એવી મુશ્કેલ બનાવે છે એટલુંજ નહીં પણ બરિખમાં આ પાક કિબ્લાઓના વધારાને જોખમમાં નાખે છે. એની શાહદત દૂર શોધવા જવી પડે એમ નથી. મરણની ગંભિર કિયાઓને, “જેવી શક્તિ તેવી ભક્તિ”નાં ધાર્મિક ફર્માનનો અનાદર કરી, જેહેમત ઉઠાવનારી અને ભારે ખર્ચો બનાવવાને લીધે તેઓ ફરજિઆત પડતી મુકાવાના તાજ બનાવેલા મોઝુદ દાખલા જાખમ મેલે છે. જેઓ દીનાઇનના બાખમાં સમયને અનુસરી કામ તથા મજહબને જેમ આપે એવા લાયક ફેરફારો વટીક નહીં કરવાની ભલામણો કરે છે અને જેઓ પુઠની નાવાકેશીની ખાંભીને લઇને કિયાઓને અચુક અને અખંડ જાહેર કરે છે, તે સાહેબોને આ તરફ નેગાહ પોંઢોયાડવા અરજ કરીશું.

આ મહાન કુખ્યો બરપા કરવાની કિયાની તરતીખમાં જોકે બેઅંદાઝ વધારો બેશક થયો છે, તેપણ અહુરમજ્દના પાક પ્રતિનીધી તુરમંદ કિબ્લા તરીકે તો તેણે પોતાની માનમરી જગા કાયમ રાખી છે અને તેની આ તખ્તનશીની સદા પાયદાર રહો !

હાલનો દીનદાર જરથોશ્તી અને દીનદારી.

ગાથામાં જરથોશ્ત સાહેબે એક યાદગાર વચ્ચમાં પોતાના સાંભળનારાઓને જે પેગાંમબર સાહેબની અસરકારક સખુનો કથા છે તે અકસર દીનદાર માટે લક્ષ દેવા બહાર વચ્ચ. અને અમલ કરવા લાયક છે. પેગાંમબર સાહેબ કહે છે કે,

ગાથા—“સ્ત્રઓતા મેઉશાઇશ વહિસ્તઃ અવએનના સૂયા મનડંગહા.

આવરેનાઓ વીયિથચા નરેમ નરેમ ખમ્યાઇ તનુયે.

પરા મજે યાઓડંગહો અઘાઇ ને સજયાઇ બએદતો પધની.”

ભાવાર્થ—“તમને જે હું ઉત્તમ બાપદો કહું છું, તે તમારી આંખે અને મને કરીને જુઓ અને દર્યાફત કરો કે એમાંનું પસંદગીને લાયક કયું છે ?”

ગાથા—“અત ક્વચ્ચાનુ શુશોદ્ધમ નુ સ્ત્રઓતા૦૦૦ છ મજદાયે.” ઉહોદ્ધમ.

ભાવાર્થ—હવે તમને હું પ્રગટ કહું છું તે ઉપર તમે કાન ધરો હવે ધ્યાન ધરીને સાંભળો અને બરાબર મનમાં તોલ કરો.

મહાન પેગાંમબરની આ અસરકારક વચ્ચ દીનદારોને ખાસ ગોખવા અને ગૌર કરવા લાયક છે. એમાં તે પાકજાદે ખાતર જમા કરીને લાયક માર્ગ પકડવા અને પસંદ કરવાનો આગ્રહ કરીએ છે. એમાં જે કરતાં આવ્યા તે આંખો મીચીને કર્યા જવા કહ્યું નથી, પણ અકસર દીનાઇન બાપદમાં મન ઉપરથી શુભરાહીનો પરદો ખસેડવા, આંખો ઉઘાડી રાખવા અને કાનો ખુલ્લા રાખવાનો બોધ દીધો છે. પેગાંમબર સાહેબ પોતાના સાંભળનારાઓનું લક્ષ ખેંચે છે કે, ખુદાતાલાએ તમારી ઉપર જોયાને આંખો, સાંભળવાને કાનો અને ખરું ખોટું વિજાણવાને મન-ચુદ્ધિની જે બખ્શીશો ઉતારેલી છે, તે અમુક્ય બખ્શીશોનો લાયક ઉપયોગ કરવો સમજાર છે. આ નાદર નવાજેશો ખુદાજદે તમને અમસથી ફેંકી દેવા કે તેનો ગેરઉપયોગ કરવા આપી નથી, માટે મારું શિક્ષણ અગર ગમે એટલું ઉમદા અને ઉત્તમ હોય તોપણ તેને સધળી બાજુથી તપાસો, તેનું ધટ્ટું તોલ કરો અને ખાતરજમા કરીને તે ઉપર લાયક અમલ કરો.

આ મઆકુલ શિક્ષણ મુજબ એક સ્ત્રઓ દીનદાર દીનાઇન બાપદમાં જોનાર, તપાસનાર અને વાજબી ગેરવાજબીનું તોલ કરી તે ઉપર અમલ કરનાર હોવો જોઇએ. જરથોશ્ત સાહેબ કહે છે કે, એક દીનદાર ધર્મોષ હોવો નહીં જોઇએ, તેમજ તે ગફિલ અને શુભરાહ બી નહીં હોવો જોઇએ. દીનદારીના તથ્યગાર આંખો મીચીને વડાં વડેરાં

ચાલતાં આવ્યાં તેમ ચાલવાની અને વહેંચેને વચ થવાની નયગામ દેખાડની નહીં જોઇએ. તેણે દીન અને શરિયતથી કેવળ ઉચ્ચતાં અને સરીઆત ખોટાં પારકાં મતો તરફ બેઅખત્યાર ખેંચાઇ જવું નહીં જોઇએ અને જડચાડના નીચલા તખ્તના હેકળ ગમડી જઇ ઉતરતી હાલતમાં સમડ્યા કરવું નહીં જોઇએ. પણ આંખો, કાનો અને મનયુક્તિની બળવંત શક્તિ તેજ અને ચપળ રાખી ધર્મનાં ઉંચ ખ્યાલો સાથે કદમ બકદમ અગત્ય વધવું જોઇએ અને આપણી હાલત સુધારી જોઇએ. જેઓ આંખો ઉઘાડી છતાં જોઇ શકતાં નથી, કાનો ખુલ્લા છતાં સાંભળી શકતાં નથી અને મન-યુક્તિની બખશેશ હોવા છતાં લાયકનાલાયક વ્યેનું તોલ કરતાં નથી તેઓને આપણા મહાગુરુએ કીકાંન, કરપાંન અને આશ્ચર્યાગાંન વર્ગનાં પુરાઓ લેખી તેઓ તરફ પોતાનો સમ્પત અણુગમો જાહેર કર્યો છે. આ મુજબ જરયોસ્ત્રી શિલ્પણુ યુક્તિની ખિલવણીને ખાસ અગત્ય આપે છે અને બિનયુક્તિને વખોડી કાઢે છે.

ગાથાના દલામોમાં જરયોસ્ત્ર સાહેબ મનની આંખે યાને અકલની મારફતે અદુરમજદ ખુદાને પિછાણવાની આતુરતા દેખાડતા જનમજ જોવાનાં છે અને જ્ઞાનની શેશનીને અગયતી આગેવાન જગા આપે છે. ગાથાના તમામ લખાણોની શરૂઆતમાં સર્વથી પેહલાં જ્ઞાનની બખશેશ મેગચવા પેગામખર સાહેબ અદુરમજદને આ મુજબ વિનવે છે; “તથાજેથી બન્ને લાથો યક્ષ કરી, આકાશ તરફ ઉંચા ધરી અદુરમજદનાં અશોઇને લગતાં કામો અને બલી મનસ્ત્રી સાથની અકલને સર્વથી અબલ હું માગું છું, કે જેથી ખલકતનાં ગોઠરને હું ખુશાલ કરું.” (હા ૨૮-૧).

મહાગુરુ જરયોસ્ત્ર યુક્તિનીજ મારફતે ખુદાની પિછાણ થવી જાહેર કરતાં બોલે છે: ઓ હર્વરપ આધાહ ! મારી મનની આંખે જ્યારે મેં તુંને જોયો, ત્યારેજ ખાલેસ દીલથી પરસ્તેશ કરવા લાવક, અકલનો ખાવંદ, અશોઇનો ઝરો અને જગતકર્તા તરીકે સર્વથી પેહલાં મેં તુંને પિછાણ્યો. (હા ૩૧-૮).

તે રાસ્ત રાહખર જ્ઞાન હાંસેલ કરી તેની મારફતે ખુદાની ખરી પિછાણ થવી જાહેર કરે છે: જ્ઞાન હાંસેલ કરીને અંચે યુક્તિના ખાવંદ ! તુંને તથા બેહેમનને હું ક્યારે જોવશ ! મને તું તારો જાહેર દેખાવ દે અને બલી મનસ્ત્રીની જાહેર તેમજ ખાતેન નિશાનીઓ મને તું દેખાડ. (હા ૨૮-૫).

વળા આપણા મહાપ્રતાપી પેગામખર યુક્તિને એક મોટા આશિષ લેખી તેની માગણી કરે છે: ઓ અશો અદુરમજદ ! તે આશિર્વાદ કે જે બેહેમન યાને ઉંચી અકલતું ફળ છે તે મને તું આપ. (હા ૩૪-૭).

આ સિવાય ગાથામાં આપણા મહાગુરુ એહેમન યાને ઉચ્ચ બુદ્ધિબળને અગત આપતા અને તેનું અસરકારકપણું જાહેર કરતા જનબળ જોવામાં આવે છે. ત્યારે દીનદારી અને દીનદાનેશમંદી જોયા દીનનાં જોડયાં તત્વો છે અને એક વગર બીજું અધુરું અને વગર અર્થનું ઠરે છે. માટે જ્યાં દીનદારી હોય ત્યાં દીનદાનેશમંદી અવશ્ય જોઈએ અને તેને દાનેશમંદીનું પોષણ તથા પુષ્ટી મળવી જોઈએ. તેને જ્યારે આ જરૂરી તત્વથી પુખ્ત અને તનદરશ બનાવવામાં આવે ત્યારેજ તે ખરી દીનદાદીનું સંગીન રૂપ લઈ શકે. દીનની દાનેશની ગેરહાજરીને લીધે દીનદારીમાંથી ખાસ જરૂરોસ્તીપણું છુટાતું રહ્યું છે અને દીનદારીનું સ્વચ્છ અને સુંદર સ્વરૂપ અગાડી તેને બદશિક્ષક બનાવ્યું છે. અગર દીનદારી માટે સૌથી જરૂરની અને પહેલી અગત્યની દીનદાનેશમંદીની લાયક પિછાણ થાય અને તેની જોડેજોડે રહી દીનના નિયમે પળાતા થાય તો તે દીની એહેતરી અને દીની પાયદારીનો સંગીન સખબ એશક થઈ પડે.

દીનદારી અને દીન દાનેશમંદો.

અવસ્થા—‘ વીરપ હુમત વીરપ હુપ્ત વીરપ હવર્ત અઘોધા-વર્ત :

વીરપ હુમત વીરપ હુપ્ત હુપ્ત વીરપ હવર્ત નોહતઅઘોધા-વર્ત.

વીરપ હુમત વીરપ હુપ્ત વીરપ હવર્ત વહીસ્તેમ અંધુહીમ અશએત.

વીરપ હુમત વીરપ હુપ્ત વીરપ હવર્ત અચિસ્તેમ અંધુહીમ અશએત.”

ભાવાર્થ—તમામ નેકવિચારો, રૂંડાં વચનો અને ભલાં કામો બુદ્ધિથી કાઢેલાં હોય છે. તમામ બદ્ધવિચારો, બદ્ધ વચનો અને ભુડાં કામો બિનબુદ્ધિથી કાઢેલાં હોય છે. તમામ નેકવિચારો, રૂંડાં વચનો અને ભલાં કામો બેહેસ્ત તરફ લઇ જાય છે. તમામ બદ્ધવિચારો, બદ્ધવચનો અને ભુડાં કામો દોજખ તરફ લઇ જાય છે.

સમજીને તથા સમજદારી ધરાવ્યા વગર વિચારેલાં, બોલેલાં અને કાઢેલાં કામોની જીંદગીની અસર તથા તેનાં પરિણામ આખરે આ દીની કલ્યાણમાં ઘણી અસરકારક રીતે સમજાવ્યું છે. તેમાં એક જરથોસ્તી, એક દિનદાર જરથોસ્તી માટે તેની બુદ્ધિ તથા દાનેશમંદી ઉપર ઘણો ભાર મુકવામાં આવ્યો છે. “અઘોધા-વર્ત” એટલે બુદ્ધિથી કાઢેલી સારી ફરજી તેમજ “નોહત અઘોધા વર્ત” એટલે બુદ્ધિ વગર કાઢેલી ખરાબ ફરજી તરફ ખાસ ધ્યાન ખેંચવામાં આવ્યું છે. તેમાં બુદ્ધિથી જેને કાંઈ થાય તેનું સેવટ સૌથી ઉત્તમ હરિતનું અખંડ સુખ (બેહેસ્ત) જણાવ્યું છે, પણ બુદ્ધિ વગર થતાં ખોટા કામનું છેવટ પરિણામ સૌથી બદ્ધતર હરિતનું અસહ્ય દુઃખ (દોજખ) જાહેર કીધું છે. આ ધાર્મિક શિક્ષણમાં બોહોળો ભાવાર્થ સમાયતો છે અને તેમાં સમાયતું રહસ્ય ગોખવા તથા ગ્રહણ કરવા લાયક છે.

સમજીને કાઢેલાં સારાં કામોનાં સેવટ માટે સવાલ હોય નહીં, પણ અજાણપણે વગર સમજે થતાં નફારાં કામનું પરિણામ સાફ નિપજવાનો એતેફકખી અને, તોપણ તે જરથોસ્તી શિક્ષણ મુજબ માનને લાયક નથી. કોઇખી વ્યહવારીક કે ધાર્મિક કાર્ય ધરાદાપુર્વક સમજીને કાઢેલું હોય તેનેજ આ અકકલપસંદ મજહબે રવા ગણ્યું છે અને આવકારકદાયક લેખ્યું છે વળી એક દીનદાર જરથોસ્તી દીનના વ્યહવારે જ્ઞાનથી પાકફ હેવો બેઇએ તથા તેણે ચારવા કયું અને નારવા કયું તેનું સાદું શિક્ષણ ફરજઆત મેગાનવું જોઇએ. તેમજ કોઇખી વ્યહવારીક, ધાર્મિક કે રવાજી કાર્યો તેનાં છેવટ પરિણામની પાફકેમારી ધરાવવા સાથે થાય તેજ રવા જણાય, પણ અસુક કાર્યો વગરસમજે તથા તેનાં છેવટ પરિણામની દરકાર વગર થયાં હોય તો તે સઘળાં કામો દીનની રૂએ નારવા હરે છે.

હાં દૃશ્યવેશાં હુમત, હુમત અને હવર્ત ધાર્મિક ત્રનતિ છે, દીનની રૂએ આ ત્રણ કલામોથી થતાં ભણતરો અને ક્રિયાઓ વધારે વંજનદાર ગણાયાં છે અને તેનો અર્થ બલો વિચાર, બહુ વચન અને બલાં કામો થાય છે. આ અર્થો સાધારણ તથા વ્યહવાર છે, અને તેની મતલબ આપણા વ્યહવાર કાર્યોમાં તેમજ ભણતરોમાં મન, વચન તથા કરણી પાક રાખવાનીજ સમજવામાં આવે છે. પણ આ વચનો જે બોલોળો અર્થ ધરાવે છે તે મુજબ બલાં વચનોમાં આપણાં પવિત્ર ભણતરો અને બલાં કામોમાં આપણી ખાલેસ ક્રિયાઓનોખી સમાવેશ થાય છે. અને આ ભણતરો તથા ક્રિયાઓમાં નેક મનસ્વી યાને બલો વિચાર ખાસ આમેજ કરવાનો છે, કારણ કે ધર્મમાં તેને ખીન્ન વચનો કરતાં વધારે અગત આપી છે. આ મુજબ બલી વિચાર શક્તિ કામે લગાડી, અકકલનો ઉપયોગ કરી અને ખરાં-ખોટાં વચ્ચેનો તફાવત સમજીનેજ થતાં ભણતરો અને ક્રિયાઓ બરહક છે. એનું નામ ખરી દીનદારી છે, અને એવીજ દીનદારીમાં ખરી સવાખકારી સમાયલી છે. દીનદારીમાં સારી સમજનોખી ઉપયોગ નહીં થવાથી દીનદારીનું ખરું ઉચ્ચ સ્વરૂપ બદલાઇ ગયું છે અને તેણે વેહેમી રસમોનું નાલાયક રૂપ લીધું છે. મારે સાદ કહી દેવું જોઇએ કે, દીનામનના બાબમાં દીનદારોનો કસુર કાઢવા કરતાં હમકોમની સાચી રાહબરીની જરૂરજારી વધારે દોષીત હરે છે. જેઓ કોમને ધર્મી અને આસ્થાવાળી બનાવવાની બલી કોશિષો કરે છે તેઓ હમકોમની કીમતી સેવા બજાવે છે, પણ ઘણા અકસોસની વાત છે કે, કોઇક રાહબરો પારદર્શક દેખાતી ખરી ખામીઓને ખુખીમાં ફેરવી નાખવાની ચાલાકી વાપરે છે, કોમમાં જડ થાલી બેઠેલા વહેમોને ઉત્તેજન આપે છે અને તેઓને આડે માર્ગ દોરવે છે. આથી કોમનો પેશો કમનસીબ વર્ગ વહેમોના વમલમાં ગોતાં ખાય છે અને સ્વસુધારામાં પછાત પડે છે. તવારીખે આપણને શિખવ્યું છે કે જે કોમ કે કોમના જે વર્ગમાં વેહેમોનું તત્વ આમેજ થયલું હોય છે તે કોમ યા વર્ગ આત્મિક સુધારામાં કદીખી આગલ વધી શકતો નથી.

આ મુજબ આપણો ખાલેસ મજહબ કોઇખી કાર્યોમાં ખુદિ તથા અકકલમંદીને અગત્યની આગેવાન જગા આપે છે. હવે વ્યહવાર રીતે તપાસતાં જ્યારે માણસ જાત જીલને લાયક છે, ત્યારે સ્વભાવિક સવાલ ઉત્પન્ન થાય છે કે, શું જીલથી થયલાં પાપો ખુદા માફ કરે છે? હા, દીની શિક્ષણ મુજબ તે હયાળુ બાપ ગુનાહની માફી ખંચીત બખ્શ છે, પણ એકજ શરતે. તે એ કે આપણી સઘળી તકસીરો કે જીલથી થયલાં પાપો જાણમાં આવવા પછી, તે અમુક જીલો માટે માત્ર એકજ વાર પરતાવાની “પતેત” કરી પાછું ફરવાથી, કીધેલાં પાપોનાં પ્રમાણ મુજબ લાયક બદલો વાળવાથી (તોજેશ કરવાથી) અને ખુદાને હાજર નાજર જાણી ફરીને તેવો ગુનાહ નહીં કરવાની ખરી કબુલાત આપવા તથા તે પાળવાથીજ ગુનાહની માફી મળે છે. પણ યાદ રાખો દીનદારો,

થતી જુદેથી વાકેફ થવા પછી જાણી જુઠ્ઠને વારંવાર ભુલો કર્યા જવાથી તે ગુનાહોની માફી મળતી નથી. આપણાથી જાણ કે અજાણ વ્યવહાર તકસીરો થાય છે, અને તેને સુધારી લેવાની જોઈલી કાળજી આપણે ધરાવ્યે છીએ, તેથી વધારે નહીં તો થોડીબી કાળજી દીની કાર્યોમાં થતી ગંભીર ગફલતી અને ગેરસમજાતી દુર કરવા પાછળ ખવા-વવામાં નહીં આવતી આપણે ખેદ સાથે જોઈએ છીએ. દાખલા તરીકે દીનના ખાત્રેસ તરીકાથી ઉલટા, સરીઆત ખોટા અને માત્ર કદખનાથી ઉભા થયલા કેટલાક બિનજરૂરી અને ખર્ચાળુ રવાજો આપણે બેધડક પાલ્યાં જઈએ છીએ, અમુક રવાજોના ગુણદોષથી વાકેફ થવા છતાં તેને આપણે કોઈમી વજનદાર સમજી વગર વળગી રહીએ છીએ, ખરા પસીનાના પૈસાની નાહક ખરબાદી કર્યે છીએ, અને ચાલુ ભુલો કર્યા જઈએ છીએ, મરણુ ક્રિયા જેવા ધણુ ધાર્મિક અને ગંભીર અવસરો ઉપર ધણી ન જાજતી રસમો આપણામાં જયજ રહેલી છે, તેમાંની એકનોજ તાજો દાખલો જ્યાં હું રજુ કરીશ. તે એ કે એક ગુજરનાર જરથોસ્તીનું મરણુ અગરજો ભોગજોગે “પંચક”માં થયું હોય છે, તો ઘરમાંના ડાહ્યાં ડોહોરાંઓ પંચકનાં ઢીંગલા ઢીંગલી બનાવવાની, ઢીંગલાં સાથે સવા રૂપયાનો નસાસાલારોને “કર” આપવાની અને મરનારની ગાહાંન ઉપર મરનાર સાથે પેલાં ઢીંગલાં ઢીંગલીને અવ્વલ મંજલ પોંહોંચાડવાની ગોથા ફરજ સમજે છે. આ વેહેમી રસમ ખુદ મરનારને, આપણા પાક મજહબને અને કેળવણીમાં આગલ વધેલી કોમને શું દિણું લગાડનારી નથી? દીનની રૂએ જોતાં જાણી જુઠ્ઠને થતી એવી ગંભીર ભુલો અને એવાં ગુનાહ બરેલાં કામોની માફી કદી મળતી નથી. આ ઉપરથી જે સાર નિકળે છે તે એ કે, એક રવાજ કેવા સંજગો વચે ઉભો થયો હતો તે સંજોગો આપણે તપાસવા જઈએ, તેના ઉભા થવામાં ધર્મની મોતેખર નેમ જળવાયલી હોવી જોઈએ અને તેનો અંદરનો મુળ બાવાઈ સમજીને તે પળાવો જોઈએ. પણ સાદી સમજના ઉપયોગ વગર દીની ફરમાનનો અનાદર કરીને, જેમ ચાલતાં આગ્યાં તેમ ચાલવાની ઉપર મુજબની ભુલ બરેલી માન્યતાઓ સાથે રવાજો પળાતા રહે, તો તેનું પરિણામ દીનની રૂએ સૌથી બદતર નિપજે છે. ખરું છે કે માનવી માત્ર જીવને પાત્ર છે, પણ ખાલેસ જરથોસ્તી મજહબનું આ ઉંચ શિક્ષણ દરેક દીનદાર ગણાતા જરથોસ્તીએ ગોખી રાખ્યાનું છે કે, જીવને લાયક હોવાને બરાસે, તેમજ થતી ભુલનો પરતાવો કરવાની તથા તેની માફી મળવાની આશાએ, અકસર દીનદાર પોતાના વ્યવહારીક, દીની કે રવાજ કાર્યો કરવામાં ચાલુ ભુલો કર્યા જવાની નથી, પણ થતી ભુલો જાણમાં આવવા પછી તુરંતજ અને પહેલી તકે તે સુધારી લેવાની છે.

દોનદારી અને ચકીનદારી.

અવસ્થા—ક્રોએરેતીમ્ય આન્તઝોથ્વનેમ્ય દએનયાઓ માન્દયરનોઈશિ યન્મઈદે.

અર્થ—માજદયરની દીન તરફની અમારી પૂર પસંદગી અને તે તરફનાં અમારા સામેત ઇમાનને અમે વખાણ્યે છીએ. (હા. ૧૩—૮.)

આપીકા મજહબ તરફ કોમી એતેકાદ મજબુત કરવા કાર્યસાધક થઇ પડે એવા હાલના બેતાલ મામલા વચ્ચે હાં ખાસ કરી મજહબ તરફની ઉંડી જાનફેશાની માટેજ હું બોલીશ, તેને રાજામાં પ્રવેશ થયેલી વેહેમી રસમો સાથે ભેળવાની જુલ થતી જોઇતી નથી. ધર્મને માટે સૌથી વધારે જરૂરની અને પેહેલી અગત્યની જે કાઇ ચીજ હોય તો તે આસ્થા તથા ચકીનદારી છે અને આ આસ્થા સાથે જવારે સમજદારી (ફેળ-વણી)નું સંગીન તત્વ ભેળાય છે ત્યારે તેની દ્રઢતામાં વિશેષ વધારો થાય છે. ધર્મની આખી ઇમારતનો આસ્થા એ ગોયા પાયો છે. ધર્મનાં અંકુરનાં ખીજ આસ્થા રૂપી સાધન વડે કુમળાં મજાએમાં એવી રીતે વાવવાં જોઇએ કે, મોટપણે તે કદીખી ઉખડી શકે નહી. માયાપ કે વાલીઓના જાતી દાખલાથી એ અંકુરના ચાણ વધારાને પોપણ મલતું જોઇએ. આસ્થાની ગેરહાજરીમાં ખીજ ગમે એવા ઉપાયથી ફળ સીધી નથી. ગમે એવા વાઅજે કે વ્યાખ્યાનો આસ્થા વગર કંઈખી જોર કાઢવાનાં નથી. દરદની ખરી જગા કંઈ છે તે ઉપર પાસીં ધર્મ વેદોએ એલાજ ચલાવ્યા આગમજ આંગળી મેલવી જોઇએ. દરદ કરતાં એલાજ નએતર હોય તો પરિણામે બહુ દુઃખદ રથિતિ જાણવી. મારા આ અદના મતનું જે કંઈ પણ વજન થતું હોય તો હું બાર મેલી ફરીફરીથી જણાવીશ કે આપણી નાનીથી મોટી સધળી ખરાખીઓનું ઉત્પતિસ્થાન અનાસ્થા છે. જેમ એક દરદ વગર ઇલાજે લાંગા વખતનું છતાં, તેમાંથી જીવંતજીવંત નવાં રૂપ લક્ષણ પ્રગટી મુળ દરદ તેમાં છુપાઇ જાય છે અને ખરાખર ચિકીત્સા કરવાને વેદોની પરિક્ષાને મયક આપતાં નથી, તેથી કસુએ વેદોમાં બારે મતભેદ પડી બલતાજ ઇલાજે ચાલે છે અને તેમાંથી દરદની હાલત સુધરવાને બદલે ઉલટી વધારે મરણુતોલ થાય છે. સારે બાગ્યે જે આ કાતીલ દરદનું મુળ શોધી કઢાય, તે તેનાં મુળને પહોંચવાના ઉપચારે ચાલતાંજ, અનેક વિકારોરૂપી શુચવણમાં નાખનારાં ખોટાં લક્ષણો એની મેળેજ ધીમે ધીમે ખસતાં થઇ ધટીત કાળે દરદને સંપૂર્ણ આરામ થાય છે. પણ મુળને છોડી આ ઉપલક લક્ષણો ઉપર તેમને ખસેડવાની આહોશી અને મેહેનત ખરચવામાં આવે તો, જાણે ફરી ફરી પ્રગટી નિકળવા માટેજ તેઓ થોડી વાર દયાય છે,

પણુ જડથી જતાં રહેતાં નથી; એટલે થોડા વખતની તકલીફી રાહત સીવાય દરદીની હાલતમાં તેથી કશો ફરક પડતો નથી. એક દરદીનાં સંબંધમાં કદી ખરી જાણુને નહી પમાય એવી અગર આશા વગરની સ્થિતિ હોય, તો પણુ વૈદાની તો એન ફરજ છે કે પરસ્પરનો પોતાનો દ્વેષભાવ બાજુએ મેલી, બની શકતી સઘળી સંબાળ અને સમજથી એક બીજાને મદદ આપી એવે બારીક સમય એકામતી ઉપર આવવું. અફસોસ! એવી ચોખ્ખી રીતે પારસી ધર્મના બાબમાં કામ લેવાઈ જોવામાં આવતું નથી.

આ સરખામણી ઉપરથી જોઇ શકાશે કે હાલની આપણી સઘલી તકરાર, સઘળી તાનાજાણી, સઘળી અંધાધુંધી, સઘળી બદબખ્તી, સઘળી ભુલ અને સઘળી આકળ-વિકળ એકલી અનાસ્થાએ વર્તાવેલા કેહરને આભારી છે. આસ્થાજ આપણી હાલની મુશ્કેલીઓમાંથી આપણને ઉગારનાર સર્વ ઉપાયોનો ઉપાય છે. ધર્મનાં મુળ તત્વોનાં મંડાણુ સાથેજ નહી, પણુ હું એટલે સુધી આગળ વધી કહું છું કે, જરથોસ્તી માતા-ઓના દુધની સાથેજ બાળકોમાં આસ્થા ઉતરવી જોઇએ. અનાસ્થાના કાતીલ દંદને નિર્મુળ કરવાનો એક આ બી અકસીર ઉપાય છે કે, માતાના ખોળામાં રહી લાડમાં ઉધરતી અને પારણામાં હોંચકા ખાતી બાલ્યાવસ્થા સાથેજ આસ્થાશ્રી બીજે કુમળાં મગજોમાં માતાના મીઠા સરોહોની મારફતે એવી રીતે વવાવાં જોઇએ કે તેને માટે ખોદા, પેગામ્બર, મજહબ અને વડીલો તરફ હોયો ભક્તિભાવ દર્શાવનારાં, કદીમ નેઆંગાનોની યાદગાર કીર્તિની પિછાણુ કરાવનારાં અને નીતિના ઉમદા સમ્રાટ શિખવનારાં ઉસ્તાદ કવિ-ઓને હાથ હાલોડાનાં સાદાં અને ટુંકા દિલ્લપર્જીર કવેતો જોડાવાં જોઇએ. આ મુજબ બાળકોનાં અંતઃકરણુ ઉપર બચપણુમાં પડેલા ચાલુ છાપની સચોટ અસર સાથે ઉધરભાવ પામવાથી મોટપણુમાં તે સહેલાઈથી ભુસાઇ જવાનો સંભવ નથી. વળી આ સુંદર સરોહો ધરનાં નાનાં—મોટાંના કાન ઉપર વારંવાર પડવાથી તે આસપાસ પોતાની રૂડી અને ચમત્કારીક ચાલુ અસર ફેલાવશે તેમાં જરાએ સંદેહ નથી. જો આસ્થા હોય તો ઉમરમાં આવવા પછી ધર્મની સાદી મતલબ અને ચહડતી સમજણુ ઉપરથી ધર્મની ખુખીઓ જાણુવાની ઉત્કંઠા ઉત્પન્ન થાય છે, ખુખીઓ જોતા જવાથી ધર્મ ઉપરનો ખ્યાર વધે છે, ખ્યાર ઉપરથી ભકિત ભાવ આવે છે, ભાવવાળી ભકિતથી ધર્મના કાનુનો પાળવા અને ધર્મ ફરજો બજા લાવવામાં જોર મળે છે. એ જોરમાંથી ધીમે ધીમે મક્કમ ઠરાવ કે સાબેત યકીન થાય છે. સાબેત યકીન ઉપરથી ચોખ્ખું સ્વધર્માભિમાન કે ધર્મમોહીની બંધાય છે, ધર્મમોહીનીથી વધારે ને વધારે પાળવા, શિખવા અને જોવાની બારીકી-ઓમાં મશગુલ રહેતાં પરેહજગરી અને હંચી ભકિત મેળવાય છે. અને એ બધાંનો અતિ બારીક અભ્યાસ અને મહાવરાથી અને અશી અશોષએ પરવરદેગરના ખુરેહ

સાથ હમસાજ થવાય છે. આરથાના પાયા ઉપરથી સંસારમાં રહી ખોદાને પિછાણવાનો આપણુ આગળ હોકમાઓનો આ એક તરીકા છે. જે આરથાને જરથોસ્તી જીગરોમાં જતનથી ઉછેરવામાં આવે, અને લાયક સાધનોથી ધર્મની ખુબીઓ જાણવામાં તેમને પુરતી મદદ આપી એ આરથાને દ્રઢ કરવામાં આવે, તો વખત જતે સ્વર્ધર્માભિમાન ઉપર આવતાં તે એટલી તો સુદૃઢ થાય છે, કે ગમે એવી કેળવણી કે ઉલટા સંજોગો તેમનું મન ધર્મ ઉપરથી દટીપણુ ડગમગવી શકશે નહીં. મારું દેહતું એટલુંજ છે કે જરથોસ્તી મજહબના અસલ ઉચ્ચ ધોરણ ઉપર રહીને જરથોસ્તીઓની આરથા મજબુત કરવાના કાર્યસાધક સંજીન ઉપાયો લેવાવા જોઈએ.

બાપીકા મજહબ તરફ ખાસો આમની આરથા મજબુત કરવા બીજા મજહબોમાં કેવા રામબાણુ ઉપાયો લેવામાં આવે છે તે તરફ કોમના દાનેશમંદ રાહબરો (જાહેર વક્તાઓ—જાહેર લખનારાઓ)નું હું લક્ષ્ય ખેંચું છું. તે વધારે ખુશ્લી રીતે સમજવા આપણી બાહ્ય ધર્મ એરલામી કામનો દાખલો લા હું રચુ કરીશ. એ મજહબવાળાઓમાં શરીરતથી આગળ વધી જ્ઞાન માર્ગે ઉતરેલો એક નાનો વર્ગ છે જેને “સુફી” કહે છે. સરાહ મુજબ એક ખરા ઇસ્લામીને કુરાનેશરીફમાં નીમાજ જેવી કેટલીક ચીજો જે નહીં છુટાય એવી રીતે ફરજિયાત કરવા કહેલું છે, પણ તે એક સુફી કરતો નથી. જો કે તેમાંથી તે છુટા છે, તોપણ તે છુટા છે એમ બનતાં સુધી બીજાને માલમ પડવા દેતો નથી. તે છુટા છે તેથી પોતે ચાલે છે તે પ્રમાણે ચાલવા બીજાઓને બોધ દેતો નથી, કે નીમાજ કરવી નહીં. એટલુંજ નહીં પણ વસ્તીવાળા ભાગમાં નીમાજ અને બીજી ક્રિયાઓ એક ઇસ્લામીને હાજતી રીતે તે કયો જાય છે. આ શું દેખાડે છે? એટલુંજ કે ધર્મના બાંધી આપેલા સારા માર્ગ ઉપર ખરાં ઇમાનથી ચાલી સૌ સૌ પોતપોતાની મક્કર અને લાયકાત મુજબ પોતાના પેદા કરનારને પિછાણવાનું ચાલુ રાખે તેની તેને દરકાર રહે છે. જો એવી દાનેશમંદી તે ન દેખાડે તો તેનાં સંબંધમાં આવનારાઓ માટે પરિણામ બહુજ વીપરીત થાય. કાંકે ધર્મ કાનુનોના ચાર ખુલ્લાઓમાં રહી, સાધારણ માણસોએ જે જે ફરજો પાળવાની છે, તે એક સુફીએ પાળવાની નથી, એટલુંજ તેઓ જાણે છે. પણ તેને બદલે અંતર શુદ્ધિ વગેરે માટે બીજી કુવી બારીક અને ખિકટ ફરજો એક સુફીને માટે રહેલી છે તે તેઓ જાણતા નથી. અગર જાણે છે તો તે પ્રમાણે ચાલવાને તેઓ શક્તિવાન હોતા નથી. આથી થાય છે એમ કે પુરેપુરી લાયકાત આવ્યા અગાઉ સાધારણ માણસોની નજર એવી ચીજો ઉપર જાય, તો તેઓની સ્થિતિ નહીં આ તડ કે નહીં પેલે તડની ચુંચવાડ બરેલી થાય છે. ખરી શીસ્તુશી શુભ રાખવાનો આજ ભેદ છે અને સારે ભાગ્યે જો કાઠ દહાડો જરથોસ્તી શીસ્તુક

વર્ગ ઉભો થાય તો તેને પણ દુરના બનિષ્યનો વિચાર રાખી એજ રીતે ચાલવું પડશે. જ્ઞાતી દાખલાથી કામને રૂંઠે માર્ગે દોરવનારા રાહબરોની હાં આપણને જરૂર છે. પેટનીજ પુંજ ખાતર જીવનારા દામનો દાસો આપણને જોઈતા નથી. હાં તત્વજ્ઞાનની છેક ઉંચી શીલસુરી માટે હું જોતો નથી. જરથોસ્તી ધર્મની ઉંચી શીલસુરી તેના ખરેખરા શીલસુરે માટેજ રહેતી જોઈએ, શરિયત, તરીકત, ફકીકત અને મચરેફતના ચાર તપકકા છે અને પારસા કામમાં શરિયતથી ઉપલા તપકકાઓ ઉપર ચાલે એવા શીલસુરેનું દર હજારે કેટલું પ્રમાણુ આવે તે કહેવાની હું હીમત કરી શકતો નથી. સંસારવ્યવહારીક કાર્યોમાં અત યુદ્ધિ ચાતુર્યમાં પાર્સીઓ આગળ પડતા છે એ તો જગઆસ્કાર છે, પણ ધર્મ સંબંધી બાબતમાં બીજી તરફથી તેઓ એટલા તો દીલા પડેલા છે, કે બીજી કામ તેને કંઈક વાજબીપણે તાણો મારે છે, કે પાર્સીઓમાં એકબી ફીલસુફ નથી, એકબી મહાન કર્વી નથી, એકબી મોટા તત્વવેત્તા કે “થીંકર” નથી. આ કહેવામાં કદાચ સહરાધાત હોય, તોપણ તે છેક ખોટું તો નથીજ.

મને ઘણા ખેદ સાથે જણાવવું પડે છે, કે કામના કેટલાક બહુજ ચંચળ “એક્સટ્રા ઇન્ટેલીજન્ટ” બાઇઓ આતશબેહેરાંમ જતા નથી, અને કહે છે કે તેઓને પોતાના દીલના આતશ સાથે કામ છે, અને તેના આ બહારના ચિન્હ સાથે સાધારણ માણસોની માફક કામ નથી. ધર્મશાસ્ત્રને બાંધી આપેલે સારે રસ્તે મધ્યમ ચાલથી આગળ વધવાની જેનામાં દ્રઢતા કે ગતી નથી, તેવાઓ પરિપક્વ થવાના સાધન કાલને સમજ્યા વગરજ એકી છલંગે હજારો ને લાખો માઇલનું છેડું કાપી જવાની બ્રાંતીમાં જ્ઞાનને નામે અમરથાળ અથગ્રથ છે, અને જ્ઞાન વાર્તા કરી કરીને છેવટ જ્યાંના ત્યાંજ રહી થાકે છે. એ બાઇઓને તેમના હિત માટે જાણવું જરૂરનું છે કે જ્ઞાન મેળવવા માટે જ્ઞાનની ખાલી હોંસમાં કે જ્ઞાની હોવાના ફાંકામાં ધર્મ તજ દેવાથી જ્ઞાન મળતું નથી. પણ ધર્મ કર્મમાં સુસ્તક્રીમપણે મંડ્યા રહેવાના અધિકાધીક પ્રયાસથીજ પુરું લાવકાત આવતાં કોઈ દીન જ્ઞાનનો માર્ગ ખુલેલો થાય છે.

ધર્મમાં ક્રિયા માર્ગ અને બકિત માર્ગ જનમંડળના મોટા ભાગની શક્તિને ખરના હોવાથી બહુ જરૂરના છે તેનું ચુદ્ધપણું સમજ નહીં શકતાને લીધે કોઈ કોઈ જગાએ આપણને તેમાં વીચીત્રપણું લાગતું હોય, તેટલાંજ કારણથી વગર કામનું જાણી તે પડતું મેલવામાં આપણે વાજબી નથી. હાલની વિદ્યાના ફરતાં ચક્રકરે અનેક દાખલાઓમાં આપણને દેખાડી આપ્યું છે કે, એક ચીજ કાલે હસવા સરખી અને ઉલટા સુત્રટી જણાતી હતી તેની આજે વાખવાખી થાય છે, આપણામાં આમેજ થયેલી કેટલીક જરથોસ્તી તરીકાથી ઉલટી વહેતી રસમેના અપવાદ સિવાય, આપણાં પુરાતન ધર્મતત્વો

અને રહેા રવેશ જેમ જેમ અજવાળાંમાં આવતાં જશે તેમ તેમ તે આપણને મગર રહેવાનું કરણ આપે એવાં છે. દુર ક્યાં જઈશું ? પુરાતન “ગાથા” “અવસ્તા” અને “વેદ” ની કેટલીક આખદમાં તે શું ફરમાવે છે ? અને શાનો નિષેધ કરે છે ? એ મોટામાં મોટા પંડિતોથી પણ નકી થઈ શકતું નથી. એટલે જુદા જુદા વાદવાળાઓ એકજ ચીજ માટે તેમાંથી ખાત્રીપૂર્વક રીતે ‘છે’ અને ‘નથી’ના અર્થો ખેંચી શકે છે. દાખલા તરીકે અવસ્તામાં માસ ખાવાની મનાઈ છે અને વળી નથી, તેમજ વેદમાં મૂર્તિ પૂજા છે અને વળી નથી, એટલા માટે શું અવસ્તા યા વેદને પડતા મેલવાનું કે તેમાંથી અમુક ભાગ ઉપર છેકા મારવાનું વાજબી ગણાશે ? અવસ્તા અને વેદના પ્રાદ પણાની આ એક કેવી મોટી ખુબી છે તે જે જાણે છે તેજ જાણે છે. જ્ઞાન માર્ગનો રસ્તો ધણાજ થોડાઓને વાસ્તે છે અને વ્યહવાર માણસો માટે આપણા પાક ધર્મમાં ધીમે ધીમે, કદમ બકદમ અને ખેમાલુમ રીતે તેમાં જ્ઞાપ એવી રીતે ક્રિયા માર્ગ અને ભક્તિમાર્ગમાંજ જ્ઞાન માર્ગને ભેળવામાં આવ્યો છે.

કમનસીબે આપણું પોતાનું રાજ્ય નથી, આપણે માથે કોઈ ખરાં દસ્તુરી ચલણ કે મોભાવાળા જ્ઞાન—સત્તાધારી દસ્તુરો નથી, મુસંદ—મુરીદ વચ્ચેના ખરા બાવમાં આપણને ઉપદેશ કરવા માટે આપણા ઘર કે કુળનો આપણે માથે કોઈ શુર નથી. આથી આપણુ હાલના સરખી કોમી બંધારણુ વગરની વીખરાયલી બેતાલ અને બેદાદ હાલતમાં આવી પડ્યા છીએ. તેવા વખતમાં આ ઉપરના જેવી સ્વતંત્રતાના મેદાનમાં પોતાની મરજીને બટકાવનારા અર્ધભણેલા અલહાતુઓને હાથે, વહેંચેને વધારી આપનારા અને વગર ડહાપણના શુરોને હાથે, કોમની ધાર્મિક આસ્થા ઉઠાડી મેલનારા શુભરાહ વિચારોથી મહા અનર્થ થાય છે. ધાર્મિક કે સંસારીક સવાલમાં કોમનો એક ભાગ દક્ષિણ છેડે તો બીજને ભાગ ઉતર છેડે જઈ ઉભો છે. આ બેમાંના એકને દક્ષિણ છેડેથી અને બીજને ઉતર છેડેથી થોડે થોડે આકર્ષી મધ્યસ્થ બની આપી બેઠના હાથોહાથ મેળાવનાર કોમમાં કોઈ દાનેશ્વરંદ બીરલો યા બીરલાઓની ખુટ છે તે થોડી કમનસીબી ગણાવી જોઈએ નહી. યાદ રાખવું કે મતાંધપણુની શીરજેરી તે માનભરી બળતવારી નથી. આપણે કેટલાંક દાખલામાં જોઈ ચુક્યા છીએ કે, ધર્મોંધપણુથી જન્મ લેતાં ઝનુને અને મતાંધપણુએ ધણા દાખલામાં પોતાના હજરત નબીના ખાલેસ ફરમાનોનો ખુલ્લો અનાદર કીધો છે અને પાર્સી ઓલાદની ભવિષ્યની આખાદીને જણુન ઘીકો પુગાડ્યો છે.

કેટલાક દીનદારોનું માનવું એવું છે કે, આપણે કોઈ બી દીની યા રેવાજુ કર્મ કર્યે, અને તેમાં આપણુ યજ્ઞન સામેલ હોય તો તેથી અનર્થ થતો નથી. દીનદાર વર્ગની

મજબૂત તરફની ભલી લાગણી બેશક વખાણવા અને માન આપવા લાયક છે, તોપણ તેઓની આ માન્યતામાં ખરી દીનદારી સમાયલી નથી, બલકે પરિપૂર્ણ નથી, તે તરફ તેઓનું ગંભીર લક્ષ ખેંચાવું જોઈએ. ખરું છે કે દીની યા રેવાજ કર્મ કરવામાં યકીનદારીની ખાસ જરૂર છે, પણ તે કર્મો સમજીને કરવાની, ધટવું—અણધટવું પિછાણીને કરવાની જરૂરોસ્તી ધર્મ જે તારીફ કરે છે તે ભુલથી જવું જોઈતું નથી. “મન ચંગા તો કથરોટમાં ગંગા” એ કહેવત હિન્દુશાસ્ત્રે કમુલ રાખી હોય, અને તે કાંઈ બીજા દાખલામાં બધમેસ્તી હોય, પણ જરૂરોસ્તી ધારાશાસ્ત્ર વંદીદાદ અને બીજું જરૂરોસ્તી શિક્ષણ આ કહેવત તરફ પસંદગી દેખાડતું નથી. જેમકે કાંઈ ધાર્મિક ક્રિયા “અશ” એટલે અશોષ, રાસ્તી વગેરેનો વધારો કરવાના ધરાદાથી થઈ હોય, પણ તે ક્રિયા વગર સમજીને ધટતી રીતે અને ધટને વખતે થઈ નહીં હોય તો તેનું પરિણામ “દૂજ” એટલે દુષ્કાર, જુદાણું વગેરેનો વધારો થવામાં આવતું વંદીદાદમાં જાહેર કાંઈ છે. જે દેખાડે છે કે નૈયત પાક રાખવા સાથે ખરાં ખોટાંની ધટીત પિછાણ વગર થયેલું કાંઈની ધાર્મિક કાર્ય દીની શિક્ષણ મુજબ આંધળાં યકીનથી થયેલું કરે છે, બલકે ધર્માધપણું આ ધર્મ નાપસંદ જાહેર કાંઈ છે.

દીનની પાવદારી માટે આસ્થા અને ઇમાન જેટલાં જરૂરી સાધનો છે, તેટલીજ દીની કાર્યો કરવામાં અક્કલનો ઉપયોગ કરવા અને વિચર શક્તિ કામે લગાડવાની જરૂર જરૂરોસ્તી ધર્મ શિખવે છે. વળી આ બીજું જુદવું ન જોઈએ કે દીની કાર્ય કરવામાં સમજદારી ઉપયોગમાં લીધી હોય, પણ આપણી નૈયત બદ હોય અને એતેકદ ઓછો હોય તો તે કાર્ય નિરર્થક થઈ પડે છે. દીનાઈન બાબદમાં સમજદારી સાથે ઇમાનદારી જોડેજોડ કામે લાગવાથીજ ધારેલું કાર્ય સફળ થાય છે, અને સમજદારી સાથે ઇમાનદારી જાળવી રાખવામાંજ ખરી સત્યાગકારી હાંસેલ થાય છે.

દીનદારી (અશોષ) અને દરજી.

અવસ્થા—“ હો બા અંધહત અપાઉમ જરથુસ્ત્ર. યો અષેમ મધનિમ્નો. અષેમ ઇસેમ્નો. અષેમ અપરઝોધયેષતિ. અષેમ્ય મધનિમ્નો દુજેમ્ય વીનસ્તિ. યો નસુમધતીમ આપેમ વીજઝોથ્રાંમ ફરધતિ. યો ઉવ નખતુરેષુ તાંથઝેયુ. વીજઝોથ્રાંમ ફરધતિ. ”

અર્થ—જે ધણી નસામદ પાણીને ભેટ લઇ જાય છે, તથા અંધારી રાત્રે જોર (ક્રિયાની ભેટ) લઇ જાય છે, તે શપ્સ, અકસર અશોષને વમાસનાર તથા અશોષને ચાહનાર હોવા છતાં અશોષનું ખંડન કરે છે, તે અશોષને વિચારનાર હોવા છતાં દરજીને વધારે છે.

વંદીદાદનો મજબુર કલામ અશોષનાં ખર્ચાં રહસ્યનો આપણને ઉમદા પાઠ આપે છે. તે શિખવે છે કે એક જરથોસ્તી અશોષનું મનન કરનાર અને અશોષનો વખાણનાર હોવાથીજ તે અશો કે દીનદાર ગણાતો નથી, પણ તેણે કોઇ ધાર્મિક ક્રિયા દીનની ધટ્ટની સમજદારી ધરાવવા સાથે અને દીની હુકમ મુજબ, ધટ્ટની રીતે અને ખરવકને અજા કરતી જોઇએ.

બીજું, આ કલામ અશોષ અને દીનદારી સાથે જે ગંભિર જવાબદારી જોડાયેલી છે તે તરફ લક્ષ્ય મેં એ છે અને ચેતવણી આપે છે કે, ધાર્મિક કાર્યમાં એક દીનદારની અશોષનો વધારો કરવાની નૈયત હોવા છતાં, જાણુ કે અંગતશુ નેનાં કેટલાંક કાર્યો એવાં હોય છે કે, જેથી અશોષનો પ્રવાહ આગળ વધી શકતો નથી, અશોષની પ્રવળ અસર તુટી જાય છે અને આપદેહે દેવદરજી એટલે, દુઃખદરજ, નારાસતી વગેરેના વધારામાં ધારણુથી ઉત્કૃષ્ટ ગંભિર પરિણામ આવે છે.

હવે જ્યાં આપણે જોઇશું કે દીનદારીનાં નામ હેઠળ એકાદ કોઇ ગંભિર ગદ લાતી આપણાં પાક બાણતરો અને મોતેખર ક્રિયાઓમાં જાયજ રહેલી છે કે? અને તેણે કોમની નીતિ અને આર્થિક સ્થિતિ ઉપર શી શી અસરો કીધી છે? હું ધણુ ખેદ સાથે જણાવીશ કે, આજના કેળવણીમાં અગ્રેસર ગણાતા કેળવણલા પારસીઓમાં, ધર્મને નામે અને ગુજર પામેલાંઓની ક્રિયાને બહાને કેટલાંક એવા રેવાજો જાયજ છે કે, જેઓ કામ અને મજબૂબની કીર્તિને જેમ આપનારા હોતા નથી, તેઓને દીન અને શરિયતની શાહાદત કે ટેકા હોતો નથી અને તેઓ કોઇ દીનઆધાર દાનેશ્વમંદોથી જારી થયલા હોતા નથી. પણ તેઓની રચણુ રચવામાં કોઇ ભક્ષતાજ બિન જોખમદાર વેહેમી હાથો કામે લાગેલા જોવામાં આવે છે. એરી એકજ મોતેખર ક્રિયામાં થયલા ભેદ વિષે અત્રે હું બોલીશ. ફરવરદેગાંન મરણુ ક્રિયાનો મહાન અવસર છે, તે દીનદાનેશ્વમંદોએ સુકરર કીધેલી મુખ્ય પાંચ ફરજોમાંની એક ધણી મહત્વની વાર્ષિક હંગામી ફરજ છે,

અને તે દરેક ઇમાનદાર જરથોસ્તીએ ફરજિયાત અમલમાં લાવવાની છે. આ અવસર ગુજર પામેલાં વડીલો અને નજીકનાં વડાલાં ખેત્રાવદોની વર્ષની આખેરીએ દશ દિવસ સામટી પાક યાદ કરવાનો છે. તે માટે કઠીમ રવાજ મુજબ આફ્રીગાન, જશન, ખાજ, ફરશી, સતુમ, ઇશરન, અને બીજાં લાયક બહુતરો તથા યિએ, લાયક ભેટો સાથે જરી રાખવાનાં છે અને મરનાર વડાલાંઓ તરફ આપણું અપૂર્વ માન અને મોહોખત, અચુક વહાલ અને વફાદારી, એહેશાંનમંદી અને ફરજગુજરી બળ લાવવાનાં છે. આટલે દરજ્જે આ અવસર પળાય તો તે દીનની રૂએ ખરહક અને રવા ગણાય અને એજ મુજબ બે સદી ઉપર ઘટતી હકમાં રહીને આપણું ને-આંગાનોથી તે બેશક પગાતો હતો. પણ છેલ્લી બેથી અઢી સદીના અવસામાં આ હદ એઅંદાજ લંબાઇ છે, તેમાં ઘણી ચુંથપીપ થઇ છે, તેમાં તે ક્રિયાના એક અગત્યના ભાગ તરીકે પાછળથી પારકી વેહેમી રસમો બેમાલુમ આમેજ થઇ છે અને આ દીની તરીકાથી ઉઘટી રસમો કામના બોળા વર્ગમાં ભાવ અને ભકિત સાથ પગાતી રહી છે! આ ખરબેલાફ બિનજરૂરી વધારાએ દીનની ખાલેસી, કામના એક વર્ગની નીતિ અને આર્થિક સ્થિતિ ઉપર ખરાબ અસરો કીધી છે, તે વાજાત વેફમેને વશ થયો છે, અને બેળ ખરથોના બોળ હેકગ બેમાલુમ કચડતો રહ્યો છે. આપીક મજહબ તરફની ગુમરાહી અને બીનવાકેરીનાં આ સધળાં સ્વભાવિક પરીણામે છે, માટે દરેક દીનદાર જરથોસ્તીને સજ્જવર છે કે આપણી મોતેવર ક્રિયાઓમાં પાછળથી જે બિનજરૂરી બેળ થયો છે તેને દીનની ખાલેસી ખાતર છુટો પાડી આ ક્રિયાની ગંભીરતા, પાકીજગી અને અસલિયાત અરબ્ય જાગવરી ઘટે છે.

જરથોસ્તી મજહબ મઆકુલ શિક્ષણ આપે છે કે, એક જરથોસ્તી મોટો દીનદાર અને દીનયાશીદાર હોય, ધાર્મિક કારયાઓ કરનાર કે કરાવનાર હોય, ધણુંધણું બહુનાર ગણનાર હોય, ચોખ્ખાઈ પાખાઇમાં મશગુલ હોય, આ સધળું નેક નૈયતથી બળ લાવનાર હોય, અને તે અશોઇનાં ઉંચ ખ્યાલથી કે અશોઇ તરફનાં ઉંચ ચાહ ખાતર કરવામાં આવતું હોય, પણ તે સધળું અગરજો ધર્મનાં અસલ ઉંચાં ધોરણ ઉપર રહીને નહીં થતું હોય, તથા દીનની ઘટતી સમજદારી ધરાવ્યા વગર થતું હોય તો, તેથી દીનદારોની બધી ધારણાથી ઉઘટાંજ પરિણામો, ધણું દુખદાયક પરિણામો નીવડતાં વંદીજાદના ઉપલા અવસ્થાઇ કલામ જાહેર કરે છે. આ ગભિર ચેતવણી મુજબ એક ભાવિક જરથોસ્તીને દીનદાર જાહેરી ગુમરાવા માટે દીની તરીકાની સાદી સમજથી વાકેફ રહેવું જોઈએ, અને એવી ઘટતી વાકેફગારી ધરાવવા સાથે ધાર્મિક બહુતરો અને ક્રિયાઓ જરી રહેવાં જોઈએ. ત્યારેજ પેલાં બહુતરો અને ક્રિયાઓ પાક એનેકાદ સાથે થવડાં દીનદારીની રાફે રવા ગણાય, ત્યારેજ તેની કુરતમાં બધી અસરો અને રૂડાં પરિણામો નિપજની શકાય અને ત્યારેજ આપણી બધી ધારણાઓ અને નેક સુરાતો ખર લાવી શકાય.

ચર્ચા પત્ર.

પારસીઓમાં પલાતી વેહેમી રસમો.

સાહેબ, ગયા જુન માસના “ જર્નલ ”માં મારે “ દીનદારી અને યકીનદારી ” નાં મથાળાંથી શરૂ થતું લખાણ પ્રગટ થયું હતું અને તેનાં સંબંધમાં કોઈ નવામાં લખનારે “ ક્યસરે હિન્દ ”માં સવાસ ઉઠાવ્યો હતો. તેનો ટુક જવાબ આ અકચાડીક પત્રના અધિપતિ સાહેબ તરફ તા. ૫-૭-૧૬ના દિવસે મેં રવાના કર્યો હતો. મારા આ જવાબની નોંધ જર્નલમાં રહે તેથી આપના માસિકમાં દાખલ કરી મને આભારી કરશે:

શવાનો માટે બાતયું દીનઆવાલ દીનદારોની શરિયતથી ઉત્પત્તી ધણી “વેહેમી રસમો” અને રસ્તા ખર્ચ! કોમના અમુક ભાગમાં જરૂરી રહેલી છે તેમાંની એકજ રસમ વિષે હાં ડું બોલીશ. તે મુકતાદમાં રવાનોને બાતયું વગેરે બાંધી આપવાની રસમ છે. જેમ આપણે ઘેર કોઈ પરોણા આવેછે અને જ્યારે તેઓ પોતાને વતન પાછા ફરેછે, ત્યારે તેઓને રસ્તે જુખ ભાંગવા ખોરાકનું બાતયું બાંધી આપીએ છીએ. તેમજ મુકતાદના દિવસોમાં રવાનો આપણા ઘરોમાં મેહેમાન આવેછે અને તેઓ અદ્દર દિવસો રહી જ્યારે પાછા ફરેછે! ત્યારે તેઓને વળાવતી વેળા પક્ષવેલું ખાણુપાણુનું બાતયું તેઓ માટે તૈયાર કરવામાં આવેછે અને તે ઉપર સતુમનું બાણુતર કરવામાં આવેછે. ત્યારપછી પેલું બાતયું એક કપડાંથી બાંધવામાં આવેછે અને બાત્યાં સાથે રૂપાનાણું, ત્રાખાનાણું, રૂપૈયા, ચવલીપાવલીનું ચવચવ, પૈસા વગેરે ખરચી પેલાં બાંધાણુને છેડે બાંધી આપવામાં આવે છે. એવા જુલબરેલા ખ્યાલથી કે જાણે આ જહાંનથી મીનોજહાંન જતાં રવાનોને જુખ લાગતી હોય અને રસ્તા વચ્ચે તેઓને ખરચ ખુટણુ કરવાની જરૂર પડતી હોય તેથી ખોરાક અને ખરચી તેઓને પુરાં પાડવામાં આવેછે!

એક જરથોસ્તી ગુજર પામે છે ત્યારે કોમના એક વર્ગમાં શાળોમાં અનાજનાં અખીઆંના બરી તે મરનારની લાસ આગળ ધરવામાં આવે છે અને તે શાળ બરેલું અખીઆંનું એટ કરવામાં આવે છે! આપણી બાઇબલ ઇન્ડુ કોમના રવાનોની લાસ આગળ અખીઆંનાં!

એક વર્ગની માન્યતા મુજબ એક હિન્દુનાં મરણ પછી, અક્ષર કરી સુવાવડી મરનાર જીવ થાય છે અને તે જીવે અધને પોતાને ધરે પાછો ફરતાં રસ્તા વચ્ચે જુઓ ન પડે

તેથી મરનારનાં ઘરથી સ્મશાન સુધી આખે રસ્તે અનાજનાં દાણાં વેરવામાં આવે છે. એક મરનાર જરથોસ્તીની લાસ રૂપર અનાજનાં અખીઆનાં મુકવાની આ વેહેમી રસમનું સત્ય શોધત દીનદારને હાં હું આમત્રણ કરું છું.

દશમીની ક્રિયા. દશમું, એ જરથોસ્તી શરિયત મુજબ એક ગંભિર અને ખાસ અવસર છે અને તે ગંભિરાધથી ગુજારવા જરથોસ્તી રવાજ

મુજબ અરેશાનાં ફરોહરોની નયતે આક્રીનગાંન, પાજ, સતુમ વગેરે ઘટતાં બહુ-તર-ક્રિયાથી મરનારની પાક યાદ જરી રાખવાની આપણી પવિત્ર ફરજ છે. પણ આ પાક યાદ સાથે આ અવસરે મરનારની લાસ મુકેલી જગા આગળ થોડા દાહેકા ઉપર માટીનાં વાસણો અને પાંખાનું કરંડીઆઓ મુકાતા હતા. અને હાલમાં વડીલો તરફની ફરજને ભેવફા થઇને તેમાં સુધારો (!) કરવામાં આવ્યો છે, અને કેટલાંક ઘરોમાં કળ-સીઆ વગેરે ધાતુનાં વાસણો હારખંધ ગોઠવી તે ઉપર સુખડની લાહીથી ટોલા ટપકા જેવા લીઠાના ચટાપટા પાડી, તે ઉપર પ્રથમ તો કાઢવાનાં કોડીઆં અને હાલની સુધરેલી નવી રસમ મુજબ ત્રાંખા કે રૂપાનાં પુટીઆં મુકી તેને અનાજનાં ચવચવથી ભરવામાં આવે છે અને તે ઉપર સતુમનું પાક બહુતર ભણાવવામાં આવે છે ! આ દશમાની ગંભિર ક્રિયા હિન્દુઓની મરણની અગીઆરમાંની ક્રિયા સાથે કેટલે દરજ્જે મળે છે. અને આ યુતપરસ્ત રસમમાં સત્ય કેટલું છે તેનું તોલ કરવાનું સમજી વર્ગની અને દીનદારની મુનસરી ઉપરજ હું છોડું છું.

કેટલાક દાખલામાં મરણના અવસરે રવાનાનાં સીયાવ સાથે જોડા, કાંસકી, ખુરી વગેરે મરનારની વાપરવેસની વસ્તુઓ ઇજવવામાં આવે છે.

મરણ ક્રિયામાં મરનારની યોગ્ય દાહેકા થયા પાસે ઘરોમાં મરણ ક્રિયાઓ વેગા છખી ! મરનારોની છખી રજી રાખી અને તે ઉપર પુલોના મ-જરાઓ નાખી બહુતરો કરવાની નવી રસમ જરી થઇ

છે. હવે આ નવીન સુધારાએ કોમમાં પોતાનાં નેહસ્ત કદમ ભરવા માંડ્યાં છે તે માટે જોખમદાર કેળુ ? આપણા જે રાહજોરોએ મરનારની સખીઓ મારફતે ફરોહરોને પાય પડવા, તેઓ આગલ સર બુકવવા અને તેઓ પાસે આપણા ગુનાહોની મારી આહવાના જે નાપાયદાર ફટવાઓ આપ્યા છે તેઓ એકલા જોખમદાર છે. મરનારોની સખીઓ મારફતે ફરોહરોને નમન કરવાનું કોષ ખી દીની કેતાઓમાં ફરમાવેલું નથી, પણ ખીજા ઇજ્ઞ-અમશારપદો મીસાલ કુદરતી નેઆમતો અને આતશનાં પાક કેળ્યા રૂપર તેઓની આરાધનાં અને કીર્તી ગાવાનો આપણો જે ધાર્મિક રવાજ છે તેજ

બરહક છે. પા સદી પેહેલાં આ અધર્મી રસમ કોમમાં જાયજ નહીં હતી, માટે આ નકલિયાત નવા સુધારાના મુળને વેગાસર દાખી દેવામાં નહીં આવશે તો વખત જતાં તે સોનેરી-ફેરી પુતળાં-પુતળીનું બંધકર રૂપ નહીં હોશે તેની આપણી પાસે કોઈ સંધર જામીનગીરી નથી એક નાની અને નજીવી દેખાતી શરૂઆત પાછલથી અટકાવ નહીં સુકી શકાય એવું ગંભિર રૂપ લીધેલું પંચકના ઢીંગલા-ઢીંગલીના પ્રત્યક્ષ દાખલામાં આપણે અનુભવ્યું છે. માટે મારાં આ મતનું અગર કંઈ પણ વજન પડતું હોય તો હું ભાર મેલી જણાવીશ, કે આ નવીન સુધારો કોમમાંથી વેહેલો નામુદ થાય તેમાંજ કોમનાં ડાહ્યાપણ અને મજહબની ખેડેતરી સમાયલાં છે.

એક જરથોસ્તીના ગુજર પામવા સાથે ધરનાં ડાહ્યાં પંચકનાં ગણતાં વડીલો જે સર્વથી પેહેલી દોડાદોડી કરે છે તે પંચક ઢીંગલા-ઢીંગલી! જેવરાવવાની છે. અગરજો ભોગજો મરણ પંચકમાં થયું હોય છે તો પંચકના જેટલા દહાડા બાકી હોય તેટલાં લુગડાંનાં

ઢીંગલા નસાસાલારો પાસે બનાવે છે. અને તે ઢીંગલાંને મરનાર સાથે ગાહાંનપર સુકી અન્વલ મંજલ પોહોંચાડવામાં આવે છે. વળી આ ઢીંગલા સાથે સત્તા રૂપીઓ નસાસાલારોને આપીને કર ઉતારવામાં આવે છે! આ ઢીંગલાંને મરનારની ગોદમાં સુકી દખમે ચઢાવવાના આ હિલુપસ્તી ભરેલી રસમનું મુળ આ છે કે જે મરનાર સાથે આ કદરપાં અને કમકમાત ઉપજવનારાં ઢીંગલાંને દખમનશીન નહીં કીધાં હોય તો ધરમાં એકથી પાંચ સુધી અકાળ મરણો નિપજે છે. અફસોસ! વેરેમી રસમોની ગોયા હદજ નથી.

મરણનાં આ ઉપર દર્શાવેલા ગંભિર અવસરો સાથ જોડાયેલી આવી રસમો ખુદ મરનારને, સુશીલ કોમને, કોમી કેળવણીને અને પાક જરથોસ્તી મજહબને શું જમ્યુન હિલ્લું લગાડનારી નથી? દીનદાર આ નાપાપદાર અને નારવા “રેજાજ કમો” માં દીનદારી સમાયલી સમજે અને તેઓને “વહેમી રસમો” તરીકે નહીં માને એમ હું હવે પછી એક ધડીબી કમ્યુલ કરું નહીં. અને આ બેવજુદ રસમોથી બાઝ આવવા એ બાહ કોમને સાચી શીખ દે તો તેઓ કોમ અને મજહબની સાચી સેવા બજાવશે.

હયાં સુધી મરણની ગંભિર ક્રિયાઓ સાથ જોડાયેલી દેશપસ્તી અને છુતપરસ્તી। નારવા રસમોના આ તો માત્ર થોડાજ દાખલા દેખાડ્યા

છે અને કોમમાં ક્રિયાઓની બહાર વેહેમોનાં વંમણમાં ગોથાં ખાવાના દાખલા દગલે ને પગલે મળે છે. તેથી આ વેહેમોની વિગતમાં ઉતરી વાંચક વર્ગને કંતાસે આપનાથી હું પરહેજ રહું છું, અને આ કંગાલ વેહેમોના માત્ર નોમો આપી સંતોષ પકડું છું.

દાખલા તરીકે કાઠુઓ પાસે ફાતીઆ બજાવવા અને બ્રાહ્મણો પાસે જપ-તપ કરાવવી. પીરોની કમરો ઉપર સખજો અને કુલો ચઢાવવાં તથા તેઓને માછલી-રોટલીની માનતાઓ ચઢાવવી. તાપ્તુતમાં લોખાંતો ધુપાવવાં અને પાણીની પખાલો રેડાવી તેઓને ઠંડાં પાડવાં. અગરી સગરી બાંજવાં દેવદેહરોં પુજવાં અને પીરોની કમરો ઉપર માનતાઓ ચઢાવવી. હનુમાનને તેલ અને મોથ માવલીની મુરતીને જમવાં ટોપી ચઢાવવાં. હોળી માતાને નાળીએર ને પોળી હોમાવરી અને સહીએક કાકાને બકરાં-મરઘાંનાં ભોગો આપવા. કાળી ચઉદસે લોહીની તરસી કાળીકા (અંબા, તુરંગ, ભવાંતી) માતાને સંતોશવા ધરોમાં તાડી છાંટવી અને ઈડાંના ભોગો આપવા. રાંદેલ અને રોજ બરવા. છટ્ટી અને ચોખીઆર બરવાં. પીરો અને સૈમદો તથા જીનો અને પરીઆંઓ દિલમાં આવી ઉંધાડે માથે અને છુટા ચોટકાએ, એમજાજે અને પોતાની પાક દામનને ડાઘ લગાડનારી નિર્જેજ ઓરનોએ ધુલુવાનાં ધતીંગો કરવાં. તાવીજો અને માંદરીઆં હાથે બાંધવાં વગેરે વગેરે પારકી અને પરધર્મી, ગુનાહબરેલી અને શરમ બરેલી રસમો કોમમાં વપતાં ઓછાં પ્રમાણમાં આમેજ થએલી છે.

આ જાહેર દાખલાઓ પછી ભાઇ દીનદારની ખાતર જમા થશે કે કોમમાં પેવસ થયલી વેહેમી રસમો તેમના કેહવા મુજબ મારાં “મનનો ધખારો” નથી, કે “ધુળ છાંટવાનાં લખાણો” નથી, પણ પુરવાર થયલી એક સચ્ચાઈ છે. અને આ પુરવાર થયલી સાચી ખીનાનો ઇનકાર કરવો એ દેખીતી આંખે કોમને આંધળી કરવા બરાબર છે.

દીનદાર એક ઉંચી કેળાણી પામેલા ગૃહસ્થ છે અને તેમની કોમી ગિનસ્વાઈ સેવાનો હું વખાણુતાર છું અને તોપણ આ કેળાવણી ગૃહસ્થને પોતાના વિચારો દર્શાવતાં હલકી લખાણો ઉપયોગ કરતા જોઇ દક્ષગીરી ઉપજે છે. તા. ૫-૭-૧૬.

ખુરશીદજી એ. પાવરી.

તા. ૬૦—સાહેબ, આપણી કેટલીક ખાલેસ અને મોતેબર ક્રિયાઓ અને રસમોમાં પાછળથી વેહેમી અને પુતપરસ્ત રસમો આમેજ થયલી છે તે ખીના એટલી બધી જાહેર અને જાણીતી છે કે તેના દાખલા-પુરાવા સાથે બોલી લખાણુ કરવાની હું જરૂર જોતો નહોં હતો. પણ દીનદાર દાખલા સાથે બોલવા મને વાજખી સુચના કરે છે તેથી તે સુચનાને હું અનુમોદન આપું છું અને જર્નલનાં હવે પછી મારાં લખાણોમાં હું દાખલા-દલીલ સાથે બોલવાનું મુનાસેજ સમજું છું.

દીનદાર એક અંગત બાબદ ઉપર ઉતરી પડવાની લાચકી દેખાડી છે, કે જેમ

કરવાની જરૂર હોય તે હું સમજી શકતો નથી. તેવજી કેવી એક નવી શોધ કીધી હોય તેમ મને એક સુધારક તરીકે ઓળખાવે છે. અગર આ ઓળખ આપી અને જાહેરમાં અલખામણો પાડવાનો તેમનો હેતુ હોય તો તેમાં તેઓ મોટી ભુલ કરે છે. એવજી કુધારક વર્ગનો નહીં પણ એક સુધારક તરીકે મારી પિછાણ કીધી છે તેથી હું નારાજ નથી એર ખુશી છું અને આ અચુક શોધ માટે એમનો હું એકે-શાંતમંદ છું. દીનદાર વાકેફ હોવા જોઇએ કે ખુદ જરથોસ્તી મજહબ સુધારાનો મજહબ છે અને મજહબના સ્થાપક વખશુરે વખશુરાંન જરથોસ્ત સાહેબનો “મોટો” સુધારો અને વધારો છે. દીનની શાહદતો મુજબ જે દીનદાર હોઇને સુધારા-વધારાને આડે આવે છે તે એખો અજરથોસ્તી છે.

કેમમાં હરતી ધરાવતો આ પાછલી અને પારકો, પરધર્મી અને અધર્મી કેટલીક રસમો વેહેમી અને ખુતપરસ્તીના વર્ગની નહીં હોય તો, તેની સમ્યાઇ સામેત કરવાની એન ફરજ વેહેમ અને મુર્તિપુજમાં માનનારા, વેહેમોને પંપાલનારા અને વેહેમી વેહે-જાઓના વમલમાં ગોઠાં ખાનારા અજરથોસ્તીઓની છે. આ કોમ તથા મજહબને ખેનલત લગાડનારી રસમોમાં કોઇ બેદી ખુખીઓ હોય તો તેનો ઉડો બેદ બરમ દીનની શાહદતો સાથે કોમ સનમુખ ધરવા દીનદાર સાહેબને હું ખુદલે ખુદલી ચેલેંજ કરે છું. હું ઇચ્છું છું કે દીનદારે આ ખેવજીદ સચાલ ઉડાવ્યોજ નહી હોત. કારણ સ્વમુખે કશીપણ ડોળવાણું સરસાઇનો મારે પોતાને માટે દાવો કીધા વગર બાહિમત જાહેર કરીશ કે, કેટલીક વેહેમી મુર્તિપુજક રસમો સાથે આમેજ થયલી અને દીનદારીનાં પાક નામને નામેશી લગાડનારી હાલની દીનદારી માટે દીનદાર પાસે કશોખી બચાવ છેજ નહીં.

દીનદારી અને બંદગી.*

તેની અગત અને અસર.

અહુરમઝ્દે યસ્તમાં ત્રણ સુંદર વાક્યો મળે છે અને તેમાં માંથવાણી, જેને સાધારણ રીતે અવસ્તાવાણી યાને અવસ્તાનું તમામ બહુતર સમજવામાં આવે છે તેનો લાયક ઉપયોગ થયેલો ક્યારે ગણાય તેની સમજ અસરકારક શબ્દોમાં આ મુજબ મળે છે:

“ઉશી અહુરહે મજ્દાઓ યજ્ઞમઘદે. દરેથાઘ માંથહે રપેંતહે.

અતૂમ અહુરહે મજ્દાઓ યજ્ઞમઘદે. મરેથાઈ માંથહે રપેંતહે.

હિજવાંમ અહુરહે મજ્દાઓ યજ્ઞમઘદે. ક્રવાકાર્પ માંથહે રપેંતહે.”

યાને, માંથવાણી મજબુત પકડવા (મનમાં ગોખવા) ને અહોરમઝ્દે બખશેલી હોશને, તેનું સ્મરણ કરવાને અહોરમઝ્દની ખેદને અને તેને ઉચે સ્વરે બહુવાને અહોરમઝ્દે આપેલી જખ્યાંનને અમે વખાણ્યે છીએ.

આ અસરકારક કલામ ખુદ તરફથી માણસ જાત ઉપર ઉતરેલી ત્રણ શક્તિઓ હોશ, ખેદ અને જખ્યાંનની નાદર નવાજેશની યાદ આપે છે અને તેનો માંથવાણીનાં બહુતરોમાં ઉપયોગ કરવા આપણું ધ્યાન ખેંચે છે. આ અમુલ્ય બખશેલો ધનસાન જાત ઉપરજ ઉતરી છે, હેવાન ઉપર ઉતરેલી નથી, અને આ ઉંચ શક્તિઓજ ધનસાન અને હેવાન વચ્ચે ખાસ તફાવત દેખાડે છે. આપણી માણસ તરીકેની પિછાણ આજ શક્તિઓને આભારી છે, માટે તેને બહુતરો બહુનારા દરેક દીનદારે ઘટતા ઉપયોગમાં લેઈ ધાર્મિક ફરજ અદા કરવા આપણો મજબબ શિખરે છે. દીની શિક્ષણ મુજબ ભક્તિવાળી દીનદાર જીંદગી ચુગતરવાને પેહેલી ઉશી એટલે હોશ અથવા હુશિઆરીનો માંથવાણીની ખુબીઓ સમજવામાં; ખીજી, અતુ એટલે, ખેદ અથવા અકકલનો તેની ખુબીઓ શીખી-સમજીને લાયક તોલ કરવામાં અને ત્રીજી હિજવા એટલે જખ્યાંન અથવા જમનો આ ખુબીઓનું તોલ કરી તેની ધરીત વખાણુ ગાવામાં ખાસ ઉપયોગ કરવાનો છે, આ મુજબ એક જરથોસ્તી, ખાસ કરી એક દીનદાર જરથોસ્તી, માણસાઈ હાસત ભોગવવા છતાં અગર બંદગીની ખુબીઓથી વાકેફ થવા, તેનું તોલ કરવા અને તેની ખુબીઓ ગાવાની ધાર્મિક ફરજમાં પછાત પડે છે તો સ્વભાવિક રીતેજ તેની હાલત

* આ બાબદ પ્રથમ નવસારીની બજારે અહુરમઝ્દમાં, ત્યારબાદ લાનોલીન મરહુમ કા. દી. એદનવાલા સી આઈ. ઈ. ની ફરમેહેરમાં અને સેવટે સુબહમ જરથોસ્તી ધર્મ અને ક્રિયા ઉપર એતેઘદ વધારનારી મંડળીની માંગણી ઉપરથી અંબુમનન આવરાએહેરાંમમાં બહેર વાચેજો આપી હતી.

પશુ સમાન, બલકે દીનની રૂએ હેવાન કરતાંબી બદતર છે. ધર્મ શિખરે છે કે જે જીંદગી કુદરતી કરામતનું સૌથી સુંદર સ્વરૂપ છે, જે જીંદગી તેની ઉચી કારીગરીને લીધે દુન્યવી વસ્તુઓ ઉપર સરસાઇ અને સરસરી ભોગવાને યોગ્ય છે અને જેને દોશ, ખેદ અને જાનનાની અતિ કામતી નવાજેશો એનાયત થયેલી છે, તે અમુલ્ય જીંદગી ધરાવનાર ભક્તિ માર્ગના ભાવિકોએ પોપટ પેડે પાક બહુતરો ભરડો જઈ ગેરઉપયોગ કરવાનો નથી, પણ તેને લાયક ઉપયોગમાં લેઈ સાચેસાચી દીનદાર જરથોસ્તી જીંદગી ગુજારવાની છે. આ માણસાઈ શક્તિઓ વ્યવહારીક ઉપયોગ માટે ખચીત અગત્યની છે, અને એક બહુનાર ગણનાર જરથોસ્તીએ સાચાં દીનદાર અને ખરાં ધર્મી ગણાવા માટે તેઓ પેહેલી અગત્યની છે. જેઓ ઘણું ઘણું બહુતરો ગણવા અને યોખાઈ પાખાઈ રાખવામાં દીનદારી અને દીનચાલીદારીની સઘળી વ્યાખ્યા સમાઈ જતી સમજે છે, તેઓએ આ દીની કુર્માન તરફ નેગાહ રાખતી જોઈએ કે હોશ અને ખેદ વગરની દીનદારી દીનની રૂએ સાચી દીનદારી નથી અને એવી બિનજાયકાતે મેળવેલી દીનદારી તેના ઉંમ દરજ્જાને જોય દેનારી નથી. વળી બીજું, માંથ્રવાણીનાં બહુતરોમાં આ શક્તિઓને ધારે નહીં લગાડવાથી પેલાં બહુતરો બિન અસરકારક થઈ પડે છે, અને તેઓ પોતાની ખરી ખુશી ખોલી દે છે. ખુદાના બંદા તરીકે તેની જીગર અને જાનની ફેદાગીરી સાથની બંદગીની પાક ફરજથી માનવી માત્ર બંધાયલું છે, અને તેની સમ્યાધનો કાષ્ઠથીથી જોકે દનકાર થઈ શકવાનો નથી, તોપણ આપણી ખુદની ખામીને લઈને આપણાં પાક બહુતરોનાં બિનઅસરકારકપણાં અને તેમાં થતી ગંભીર ગફલતીના જે મોજીદ દાખલ મળે છે તેમાંના યોગ્ય નીચે મુજબ છે:—

બંદગીના પાક કલામો અને તેમાં થતી ગંભીર ગફલતો.

અવસ્તા—રતવો વીરપે મજરને અશાઉમ અશહે રતવો. યેજી વો દીદવએશ યેજી મનંધહ, યેજી વચંધહ, યેજી શયએથન, યેજી જઓશ, યેજી અજઓશ, આવો અંધહ, ક્યસ્તુએ, નીવો વએધએમી, યેજી વો અંધહે અવાકરઓધ, યત યરનએયવ હમએય.

લાવાર્થ—અએ મહાન રતુઓ ! અગરજે તમારી ઇજાને અને નીઆએશ કરવામાં થોડીથી ગફલત કરીને તમોને નાખુશ થયાનું તથા અપમાન આપવાનું મેં કારણ આપ્યું હોય તો તમોને હું નૈવેદ આપું છું વાને (હોમનો રસ, દુધ વગેરે) ભેટ આપું છું અને ઇજન કરું છું.

અવસ્તાના આ પાક કલામમાં સઘળા અસ્તેકુસ્તીઆં જરથોસ્તીએને તાકીદનું કુર્માન થયલું છે, કે બંદગીના કલામો કંઈમી ખામી વગર બહુતરો સમજાર છે. પણ

ભાવીક જરથોસ્તીઓ તમારું હું પ્રથમજ ધ્યાન ખેંચીશ કે આપણામાં થતી બંદગી આમીથી તદ્દન ખાસી નથી અને તેમાં ઘણી ગંભીર ગફલતીઓ જોવામાં આવે છે.

તમેને રોશન છે કે આપણે બંદગી ક્યેં છીએ તે આપણી પુરાતન ભાષા અવસ્ત્રામાં ક્યેં છીએ, અને આ અવસ્ત્રા જ્યાં આપણી ધર્મની ભાષા છે. તે હજારો વરસથી આપણા નેઆંગાનથી આપણને વારસામાં મળી છે. અને આ કીમતી વારસાને આપણે દમણા સુધી આપણા જીવન અને જન મીસાલ જાળવી રાખી છે. આપણા ભલા નેઆંગાનોની વાંસામાં ઉતરતી આવેલી જે થોડીક પુરાતન ચીજો આપણા હાથમાં સલામત બચી જવા પામી છે તેમાંની એક ઘણી મહત્વની અને વહાલામાં વહાલી વસ્તુ આપણી અવસ્ત્રા જાન છે. હવે આ મહત્વની ભાષામાં જોકે આપણે બંદગી ક્યેં છીએ, પણ તેમાં જે ઉમદા ગોહરો સમાવેલાં છે તે કમનસીબે આપણે સમજી શકતાં નથી. જે જ્યાંનામાં આપણે દાદર અહોરમજદની બંદગી કરી તેની અપાર ખુબીઓ ગાંધએ છીએ, જેમાં આ જીસમાની અને પેલી રૂઢાની બેડ દુનીઆમાં કાર્ય બજવી રહેલી હોશદાર મદાન શક્તી ઇજદ અમશારપદોની સેતાયશ ક્યેં છીએ, આપણી ભલી મુરોદો ચાંહયે છીએ, આપણા જીવથી થયેલાં પાપોની માફી માગીએ છીએ, અને બીજાં અનેક કીસમનાં વચનો મોંઢેથી પડપડ અને પલક પલક ભણી જઇએ છીએ, પણ આપણે શું બણ્યે છીએ તે સમજવાથી બેન-સીબ છીએ સમજ વગર થતાં બહુતરથી કેવો અનર્થો થતાં રહ્યા છે, તે વીશ આજ હું બોલીશ. હવે ઉમરે પુગેલાંઓ માટે હાલનો સમય સમજીને બંદગી કરવાનું અશક્ય છે, અને જે ચીજ ઉપર માણસનો કાચુ નહીં એવી ગફલતી માટે તે ફટલેક દરજ્જે નીહોંપ ગણાય, પણ બંદગીનું બહુતર નહીં સમજવાની આપણી આ એકલીજ ખામી નથી. તેમાં બંજ બેમાલુમ ઘણી ગફલતીઓ આપણામાં જાયજ રહેલી છે, અને તે થોડીજ તસ્દી લેતાં સુધારી શકાય એવી છે, તે તરફ તમારું હું ધ્યાન ખેંચું છું.

પેહેલું, આપણી બંદગીનું પવિત્ર બહુતર પદોદ અને ટાંપેટાંપ થવું ઘટે છે. આજે તેમ ક્યાં થાય છે ? દીનઆર્થદાર જરથોસ્તીઓ બહુ છે ઘણું, પણ પદોદ અને ટાંપેટાંપ બહુવાની અગત પીછાંણી શકતાં નથી. બહુતર ક્યાંથી શરૂ થાય છે અને ક્યાં અટકવું જોઇએ તે તેઓ જાણતાં નથી; અને એક વાક્યની શરૂઆત કે છેડા સમજી શકતાં નથી. તેઓ ઘણી વેળા એક વાક્યને બીજાં વાક્ય સાથે બેળી નાંખે છે, અને વાક્યના ઠક્કા યુક્ત કરી નાંખે છે, અને બહુતરનો અર્થ તથા તેની મતલબનો જંગ કરે છે.

ખીજી, બંદગીના પાક કલામે એકામ ચીતે અને પુર ભકિતભાવ સાથે ભણવા લાગે છે. આજે તો જેઓ ધણુજ દીનચાશીદારો છે તેઓ કલાકોના કલાક સુધી ભણુભણુ કરે છે, તેઓમાંના કેટલાકો બંદગી કરતાં કરતાં ઘર ખટલામાં ભાગ લે છે, અને આવાદાયને કે બોયખટલરને બોલાવતાં અને રસ્તે જતાં સહદારીને, ઘાટીગરીને કે ભાજી તરકારીવાળાને મોટો ઘોટો પાડી હાંકી મારતા નજરે પડે છે. બંદગી કરતાં આપણું ચીત અમુક કેબલા રૂબરૂ ખોદાઇ ખ્યાલોમાં પરોવાઇ રહેવું જોઈએ એવી થોડીખી સાદી સમજ વપરાતી જણાતી નથી, અને ચલાવી લેઇ નહીં શકાય એવી ગંભીર ગફલતીઓ બંદગીમાં જરૂરી રહેલી આપણે ખેદ સાથે જોઈએ છીએ. દીનચાશીદારોની આ રીટી બંદગીના તરીકાને, બંદગીના પાક નામને અને બંદગી કરનારને પોતાને ખેનલત લગાડનારી બલકે ગુનાહભરેલી છે, અને તે દીનદારો અને દીનચાશીદારોમાંથી જેટલી વેહલી નાખુદ થાય એટલું ખેહતર અને ખરહક ગણાશે.

ત્રીજું, ભણુતરોના ઉચ્ચારો આપણામાં જાતજાતના અને ભાતભાતના આપણે કાને પડે છે. નેક જરથોસ્તીઓ, તમારું ધણુ ભાર સાથે આચહુપુરુંક હું લક્ષ ખેંચું છું કે, ભણુતરોના ઉચ્ચારોમાં જીલ્લાંપણું ચાલી શકેજ નહિ. તેમાં એકસરખાપણું અવશ્ય જળવાવું જોઈએ. તોપણુ કોઇ દીનચાશીદારો રાગડા કાઢીને એક રીતે બણે છે, તો બીજા જીડીજ દોપે વગર લગામના ઘોડા મીસાજ એખંદાજ ભણુતર ભરડી જાય છે. દીનદારોનાં ભણુતરોના ઉચારોમાં ઢંગ કે ઘડો છેજ નહીં. તમારી સન્મુખ અહુનવરનો માત્ર એકજ દાખલો હાં હું રજી કરીશ. આ સઉથી મોતેખર પણ માત્ર એવીજ શબ્દનો એક નાનો કલામ વટીક એકસરખા શબ્દોમાં ઓચરાનો નથી. આ પાક કલામને કંઈખી ખ.મી વગર અને થોડીખી ચુક વગર સુધ અને સહી ભણુતા ખુદ દાદાર હોરમજદ પેગામખર સાહેબને આ મુજમ તાકીદ કરે છે કે:—

“ હા મે બધ અહુનહે વધરીએહે રખીતમ જરથુસ્ત્ર અનપયુખધ અનપીશુત સરાવયમન, સતેમ પધતિ અનયેશામ રથવાંમ ગાથનાંમ. અનપયુખધનાંમ અનપીશુતનાંમ સરાવયમનનાંમ. આઅત અધપયુખધ એધપીશુત સરાવયમન દસ પધતી અનયે રતવો.”

યાને અએ જરથોસ્ત ! મારા અહુનવરનો આ કલામ બીજી કંઈ વચે બોધ્યા વગર અને બીજી કંઈ વચ્ચેથી છોડી દેવા વગર ગાઇને બણે તો તે સો ગાથાના કલામે (યાને એકસો અહુનવર) ગાવા બરાખર છે, પણ અગરજો ભણુતાં વચે બોલે અથવા કોઇ ભાગ છોડી જવાની ચુક કરે તો તે ભણુતર દજગણું કમતર થાય છે.

આ ફરમાન દાદારે પાક તરફથી ખુદ અરોા જરથોસ્તને થયલું છે, તેની ગંભિરતા તરફ તમે દર્યાસ્ત કરો. તેમાં અહુનવરના કલામને સૌથી મોટી અગત આપવામાં આવી છે, તેને દરોઅસ્ત રીતે શુધ્ધ અને સહો બહુવાની તાકીદ આપવામાં આવી છે અને વચ્ચે બોલવાના અઘટીતપણા તરફ લક્ષ્ય ખેંચવામાં આવ્યું છે. વળી તેમાં ધટીત અને અઘટીતપણાનું અસરકારક પરિણામ દરશાવવામાં આવ્યું છે. તે એ કે અગર અહુનવરનો કલામ દરોઅસ્ત બહુાય તો તેની કીમત સોગણી વધે છે, પણ બહુતાં વચ્ચે બોલવાથી કે કોઇ ભાગ સુકી જવાથી તેની કીમત દશગણી ઓછી થઇ જાય છે.

ત્યારબાદ આગળ ચાલતાં અહુરમઝદ કહે છે કે,—“બમાં અહુનહે વધરીએહે મરાત કાવા મરો, દરેન-જવાત કાવા દરેનજ્યો, સ્તાવયાત કાવા સરાવયો યન્મષ્તે, થરીરચીત તરોપેરેતુમચીત હેઉર્વા નેમ વહીસ્તેમ અહુમ કપારથેની અજેમ ચો અહુરોમજદાઓ.”

યાને, અએ જરથોસ્ત ! જે માણસ અહુનવરના કલામનું સ્મરણ કરે, દરોઅસ્ત બહુ, અને સુંદર સરોદે ગાઇને વખાણુ તો હું અહુરમઝદ, તેનાં રવાંને ખેહેસ્તનું સુકામ પસાર કરાવીશ.

કેવલા વાક્યમાં અહુનવરને ઘટતી રીતે બહુવાનું પરિણામ ખેહેસ્તનું અખંડ સુખ નીરમાણ થતું દરશાવવામાં આવ્યું છે. ધર્મ પુસ્તકમાં અહુનવરને મોટી યુજ્જેરગી મળી છે, અવરતા સાહિત્યમાં તેને સૌથી સર્વોપરી કલામનું અનુપમ માન મળ્યું છે, અને તેથી તેને દરોઅસ્ત બહુવાના પરિણામનું પ્રમાણુગી સૌથી ચઢતું દેખાડવામાં આવ્યું છે.

આપણે જોયું છે કે આપણા પાક મજહબમાં બંદગીના જલુતરો થોડી બી અક્ષત વગર અને કંઇબી ખાંબી વગર બહુવાની સખત તાકીદ કરવામાં આવે છે. હવે બંદગી કરવામાં આપણી ખાંબી કયાં છે અને શું છે ? નેની થોડી સમજ દાખલા દલીલ સાથે હાં હું રજુ કરીશ.

પેહેલું—અવસ્તામાં એક “અએષમ” શબ્દ આવે છે જેનો અર્થ ગુસ્સો અથવા ગુસ્સાનો દેવ થાય છે. અને બીજો એક શબ્દ “અએસ્મ” છે, તેનો અર્થ બળતણ થાય છે. આ બે શબ્દોમાં પહેલામાં મુર્દ “ધ” અને બીજામાં દંતી “સ” આવે છે. પણ ધણું ધણું બહુનાર મહુનાર દીનચાશીર જરથોસ્તીઓ આ બે અક્ષર વચ્ચેનો તફાવત સમજી શકતાં નથી, જેથી બંદગીમાં ગુસ્સાની જગાએ બળતણનો અર્થ થાય છે અને બળતણને ઠેકઠે ગુસ્સાના દેવને બોલાવવામાં આવે છે.

આ બે અક્ષરોના ઉચ્ચારો હેરફેર થાય અને આતશ નીઆએશમાં “દાધત્યે” અઅએષમે છુથાઓ” વાક્ય ઉચ્ચારવામાં આવે તો તેનો અર્થ એવો થાય કે ‘અએ આતશ ! તું હંમેશ દેવને લાયક થજો !’ ત્યાં આતશના પાક કેપ્લાને એકજ અક્ષરનો ઉચ્ચાર ખોટો થવાથી કેતું જબુન અપમાન આપવામાં આવે છે તેનો તમો દીનદારો ગંભીરપદ્ધતી વિચાર કરો.

બીજો દાખલો—“જન” અને “ઝન” નો છે. પહેલાનો અર્થ મારી નાંખવું અને બીજાનો અર્થ જનમવું થાય છે. બદગીના ભણતરોમાં આ બે અક્ષરોના ઉચ્ચારોમાં ફરક રાખવાની સંભાળ બીલકુલ રખાતી નથી. જેથી જ્યાં માણસ વગેરેને જનમવાનો અર્થ થવો જોઈએ ત્યાં તેને મારી નાંખવાનો અર્થ થાય છે ! ભાવિક જર-થોસ્તીઓ બંદોમાં આ બે અક્ષરોના ઉચ્ચારોમાં ફરક જોતા નથી, જેથી એકસ શબ્દોમાં આવેલા માત્ર એકજ અક્ષરનો ઉચ્ચાર વટીક ખોટો થવાથી કેવો અનર્થ થાય છે, તે આ દાખલોમાં આપણે જોઈ શકીએ છીએ.

ત્રીજું, પતેત પશંભાનીના “ધન અંદ આખો પાય ગુનાહ નાંમ” નામના ત્રીજા કરદામાં ગુનાહોના નામોની એક ટીપ મળે છે, તેમાં “બોએદીઓઝદ” અને “કાએદીઓઝદ” નામના ગુનાહો વર્ણવવામાં આવ્યા છે. આ નામો ફરેસ્તાનાં સમજી ઉકમાઇ સાથે “બોદીઓઝદ” અને “કાદીઓઝદ” ઘણાંઓને મોઢીથી બોલાવું સમજવામાં આવે છે. હાં ગુનાહના નામોને ઇજદોના નામમાં ફેરવી નાંખવાની ગંભીર જુલ થતી આપણે જોઈએ છીએ. આ મુજબ અવરતાના અમુક શબ્દો અગરજો કાઇ જાણીતાં નામને થોડાંમો મળતાં આવે છે, તો તેઓને મરડી મચડીને ભાવિકો ફેરવી નાંખે છે, જેમકે નીરંજે આખેજરમાં “સીઓસે અમેશાર્પંદ” શબ્દો આવે છે, અને તેનો અર્થ તેત્રીશ અમશાર્પંદ થાય છે. આમાંના પહેલા શબ્દને “સરોસ્પ” ઉચ્ચારી સરોશ ઇજદતું નામ સમજવામાં આવે છે, કારણકે તેને લગતો બીજો શબ્દ અમશાર્પંદ આવે છે. તેથી પહેલા શબ્દનેઓ ઇજદતું જુઝ બરેલું” નામ આપવામાં આવે છે. વળી “કેમના મઝદ”ના ભણતરમાં “તાંમ મોઇ દારતવાંમ” તું જે અધુરું વાક્ય છે, તેને “અહુરાતાંમ મોએઝદાંમ દસ્તરામ” માં ફેરવી “દસ્તુર” નામને અગત આપવામાં આવે છે. વળી દુઆ નામ સેતાયસ્નેની શરૂઆતમાં “ઓ હમાબેદ” શબ્દને “ઓ મોબેદ” ની ઉપમાં આપવામાં આવે છે. આ બે છેલ્લા દાખલામાં ભણનારની દસ્તુર-મોબેદો તરફ જુલ બરેલી પસંદગી ઉતારેલી જોઈએ છીએ.

ચોથું, પતેતનાં “સતર શીકસ્તી” નામના નવમાં કરદામાં ઇજદોને અર્પણ કરવાની

અમુક બેટોનાં નામો મળે છે. તેમાંનું એક “ મયજદાંન ” એટલે મયજદ નામની જાણીતી, બેટનું છે. આ નામને “ યજદાંન નેહાદ ” બણવામાં આવે છે, જેથી મયજદની બેટનો અર્થ યજદાંન એટલે, ખોદાના અર્થમાં ફેરવાઇ વાક્યની અસલ મતલબ ઉંધી વળે છે. આ ભુલવાળું વાક્ય અવસ્તાનાં હાલનાં તમામ દફતરોમાં “ હોમ-દરન હોશ-ફરીદ યજદાંન નેહાદ ” લખાવણું મળે છે, જેથી તેનો અસલ અર્થ ઉઘાડી શકાતો નથી. આ ચુક પહલવી ભાષાના ઉઘાણુને અને પહલવી નકલ નવેશની ભુલને આભારી છે. આ વાક્ય “ હોમ-દરન ઓસ્તોફરીદ મયજદાંન-નેહાદેહ ” બણાવું ઘટે છે. કારણકે તે અવસ્તાના એક વાક્યનો બોલેબોલ તરજુમો છે, કે જે વાક્ય વંદીદાદની ૧૮ મી પરગરદમાં “ હઓમહે હુતહે દયાધતિ. ઉસેશીતીનાંમ વા મયજદાંનાંમ ” મળે છે, અને તેનો દરોખસ્ત અર્થ, “કુનેલો હોમ, (હોમનો દરન) અથવા ઓસ્તોફરીદ મયજદ ફરાવે છે” થાય છે. વંદીદાદમાં આ બેટ એક બદકારને આપવા મના કીધી છે. પાજદ બણુતરોની આ ભુલ દેખાડવાની તમારા સેવકે સર્વથી પેહેલાં અદના કોશિશ કીધી છે.

પાંચમું, એજ પતેતના “ પચાંન દીન ” નામના બારમાં કરદાની સેવકે રાસ્તીનાં તમામ નેક કામો અખત્યાર કરવા, “ ઓએમ ગીરફતેહ હોમ હરવરપ રાહે રાસ્તી ફરાશન ” બણવા પછીના, રાસ્તીનાં તમામ ખુરાં કામો તરક કરવા કહેતાં “ બહેલશની ફહોમ હરવરપ રાહે રાસ્તી અવાશન ” બણવામાં આવે છે. જેથી આ વાક્યમાં રાસ્તીનો મારગ છોડવા અને રાસ્તીને એક બદી તરીકે જાહેર કરવામાં આવે છે. માટે આ વાક્યમાં “ રાહે અરાસ્તી અવાશન ” શબ્દો બણવા જોઇએ, જેથી તેનો ગેરવાજની મારગથી દુર રહેવાનો સાચક અર્થ થાય છે.

છઠ્ઠું, થોડાક અપવાદ સીવાય ખુરદેહે અવસ્તાની ઘણી ગુજરાતી ચોપડીઓમાં એવા અનેક દાખલા મળે છે કે, તેમાં ખોટા શબ્દોનો સમાવેશ થયેલો હોવાથી બણુતરની મતલબ ઉંધી વળે છે. દાખલા તરીકે, “ ફસ્તુયે ” નામનાં એકરારનામાંમાં “ ફા વીરાહી અમેશારપેત ” બણવામાં આવે છે. જેનો અર્થ “ ઓ અમશારપેદો ! હું બેટ અણુ કરતો નથી, ” એવો થાય છે. આ વાક્યમાં “ વીરાહી ”ને અદલે “ વેરાહી ” બોલાવું જોઇએ, જેથી તેનો દરોખસ્ત અર્થ, “ ઓ અમશારપેદો ! હું તમેને બેટ કુરમાન કરું છું ” એવો થાય છે.

સાતમું, બંદગીની ઘણી ગુજરાતી ચોપડીમાં ઘટતી જગાએ ટાંપો આવતી નથી, અને એવાં વીરાંમચીન્હોની ગેરહાજરીમાં ઘણી ભુલો થતી આવી છે. આ ખામીને લીધે બણુતરનું વાક્ય કયાંથી શરૂ થવું અને કયાં પુરું થવું જોઇએ તેથી બણુનાર

ખીનવાકેફ રહે છે, જેથી ધર્મીક વેળા ભણુનાર એક વાક્યને ખીજાં વાક્ય સાથ ભેળી નાંખે છે, અને એક લાંબા વાક્યના બે કે ત્રણ કક્કડ કરી વાક્યની મતવખતો ભંગ કરે છે. જેથી એવું બને છે કે કેટલાક દાખલામાં દીનદાર જરથોસ્તીઓ દાદાર હોરમજ્જની ખુબીઓ ગાવાને બદલે તે સાહેબનું અપમાન કરવાની તકસીરમાં આવે છે. જેમકે અવસ્તામાં દાદાર હોરમજ્જની ખુશનુદી કરવા, અને નાપાક એહેરમન તરફ ધીકર જાહેર કરવાનું એક ધણુંજ દુકું વાક્ય “ખશનઓથર” આવે છે, તેમાં “ખશનઓથર અહુરહે મજ્જદાઓ તરોષદીતે” ભણીને ધણી વેળા અટકામાં આવે છે, અને હયાં અટક્યા પછી ખીજા શબ્દો ભણવામાં આવે છે, જેથી બંદગી કરનાર એકી વખતે ખુદાને ખુશાલ કરે છે અને તેનો ધીકારખી કરે છે. આ વાક્યો “ખશનઓથર અહુરહે મજ્જદાઓ” ભણી અટકતું જોઇએ, અને પછી “તરોષદીતે અંધરહે મધનએઉશ ”નું વાક્ય ભણવું જોઇએ. અને ત્યારેજ અહુરમજ્જની ખુશનુદીનો અને એહેરમનને તોડવાનો દરોખસ્ત અર્થ થઇ શકે છે.

આઠમું, કેટલેક ઠેકાણે બંદગી કરનારા સદણણો અખત્યાર કરવાને બદલે દુરણણો સ્વીકારવાનો એકરાર કરે છે. જેમકે “ફસ્તુથે” ના નાના એકરારનામાં ભણુનાર “માથવોષ બયસ્થા વખેદવોષ બયસ્થા વસ્તોષ બયસ્થા અબખી ગધરીઆ દધથે” ભણીને અટકે છે, અને ત્યારપછી “વીરપા હુમતાયા હુમતાયા હવરસ્તાયા પધતીરીઆ દધથે” આગળ અવસ્થ અટકે છે. આ બેમાંના પાછલા વાક્યનો અર્થ તમામ ભક્ષા ભવ્યારો, રૂકાં વચ્ચનો અને નેક કામોને તરફ કરવાનો થાય છે (અને તેની પાછળ આવતું વાક્ય અધુશ રહે છે.) ઉપલા વાક્યોમાં બે વાર “દધથે” શબ્દ આવવાથી સાધારણ ભણુનારને સ્વાં અટકવાનો ભાવ થાય છે પણ એ વાર આવેલાં એકજ જાતનાં પદની અંગણપણે ગોઠવણ થવાથી કેવો અનરર્થ થાય છે તે આથી ખુલ્લું જણાય છે. એવીજ જુલ બરેલી અનિયમીત ગોઠવણથી કેટલાક દાખલામાં એક જરથોસ્તી દુનીઆંતી નેઆમતોનું સુખ હાંસેલ કરવાને બદલે પોતે પોતાને મટે દુઃખની માંગણી કરે છે; જેમકે “દુશમામ” નામની નામીચી બંદગીમાં “અશીમ રાસેનથીમ દરેધોવારેથમનેમ મીશાચીમ હવો અધવીશાચીમ મીશાચીમ અકસાઓંધહનતીમ બરેનતીમ” ભણીને થોભવા પછી “વીરપાઓ બએશજાઓ અપાંમય ગર્વાંમય ઉરવરનાંમય તઉરવયેનતીમ” ભણીને થોભવામાં આવે છે, તેથી તેનો ભાવાર્થ એવો થાય છે, કે સઘળાં કુદરતી સુખનો નાશ કરનારી લક્ષ્મી મને મલે !

દીનદારો અને દીનચાશીદારો ! બંદગી તરફની આપણી પાક ફરજ બજવવામાં દેખીતી ગંભિર ગફલતીઓ ઉપર પુર ગંભિરાધથી ગોર કરો. આપણી આ ખાંખી શું ચલાવી લઇ શકાય એવી છે ? આ ગંભિર સવાલના જવાબમાં તમામ બરેતુક્તીઆંન

જરથોસ્તીએ મારી સાથે એકમત થયા વીના રહેશે નહીં, કે આપણી આ ખામી ભરેલી રૂઢીમાં સુધારો અવશ્ય થવો જોઈએ, કારણ કે તે થોડીજ તરફી ભેતાં સુધારી શકાય એવી છે. આ ખામીભરેલી રૂઢીથી કેવો અનર્થ થાય છે ? તે દાદરે પાકની તારીફને બદલે કેવું અપમાન થાય છે ? દુરગુણો માગી લેઈ સદગુણોનો કેવો ત્યાગ કરવામાં આવે છે ? સુખના આશીર્વાદ હાંસલ કરવાને બદલે કેવા દુઃખની ગીરફતારીમાં પડતા માંગીએ છીએ ? તે જ્યારે દીનદારોની જાણમાં આવશે ત્યારે બંદગીને નામે થતી એવી ગંભિર ભૂલોમાં તેઓ એક ઘડીથી રહેવા ચાહશે નહીં.

આપણી બંદગીની ભાષાને આકાશપરથી ઉતરી આવેલી આકાશવાણીનું અનુપમ માન આપી તેને જ્યારે સૌથી મોટી અગત્યતા આપવામાં આવે છે, ત્યારે તો તેને લાયક માન આપવામાં દીનઆશીદારોની સૌથી જરૂરની અને પેહેલી અગત્યની પવિત્ર ફરજ થઈ પડે છે. અગરજો આ આકાશવાણીનું મહત્ત્વ પુરેપુરું સમજવામાં આવે અને તે ઉપર લાયક અમલ થાય તો તેનું ભણતર ભણતાં થતા ગંભિર અનર્થો વેહેલા નાબુદ થાય.

મોખેદ વર્ગનું ખાસ ભણતર.*

ભણતરોમાં જરૂરી રહેલા આ અનુષ્ઠાંમાંથી મારો મોખેદ વર્ગ ત્રાકાત રહેલો નથી, અને જે ભણતરો મોખેદ તથા જન્મમાન એ બંને વર્ગ માટે સાધારણ છે, તેમાં થતી ગફલતીઓ માટે જોકે પાછળ હું બોલ્યો છું, તોપણ જન્મમાન વર્ગ સીવાયે મોખેદ વર્ગનાં ખાસ ભણતરો છે, જે જન્મમાન વર્ગ ભણી શકતો નથી, માટે તે ભણતરોમાં થતી ગફલતીઓના થોડાક દાખલા માત્ર નમુના દાખલ અહીં હું ટાંકી દેખાડીશ.

૧-દીખાચે આફ્રીનગાંનની શરૂઆતમાં “નામચેસ્તી આદર અંદર કામખાદ”

શબ્દો ધણુઓને મોહકેથી ભણાવા સંભળાય છે. એમાં “આદર”

આફ્રીનગાંનનો

દીખાચો.

એટલે, આતશ શબ્દ વગર અર્થનો દાખલ થયો છે. અસલ

શબ્દ “નામચેસ્તીહાતર અંદર કામ ખાદ” છે, જેની મતલબ

નામ બનામ રવાનાની યાદ જરૂરી થવાની છે. એમાં પેહેલા

શબ્દની સેવટના “હાતર”ને ભુલથી છુટો પાડી ઉકમાઈથી આદર ઇન્દ સાથ ગોઠવી બેસાડવાની ગફલત થતી હોઈ આપણે જોઈએ છીએ. અવસ્તાના અમુક શબ્દોનું અગરજો કાઈ જાણીતાં નામો સાથે થોડુંબી મળતાપણુ આવે છે, તો વગર આધારે ભલતી જગાએ ઉકમાઈનાં ભલતાંજ નામો ગોઠવી બેસાડવાના પાછળ જે કેટલાક દાખલા આપણે જોયા છે તેમાંનો એક આ છે.

૨-એજ દીખાચામાં “એમારા કમરંજતર આંશાંનતર” શબ્દો સાધારણ ભણતા રહ્યા છે. આ શબ્દો આરીય આપનારા છે, પણ તેની શબ્દ રચના ભુલ ભરેલી હોવાથી કંઈપણ અર્થ બંધાયેલો નથી. આ શબ્દો “અએ મારા કમરંજતર આસાંનતર” ભણાવા ઘટે છે, જેથી તેનો દરોખસ્ત અર્થ, હમોને ધણુજ થોડી રંજ અને પુર આસાની થાઓ ! એવો થાય છે.

૩-એજ દીખાચામાં “અસવાંન ફવસયે ધરાંન” ધણુઓ બોલે છે, એમાં આપણાં વહાલાં વતન “ધરાંન” તરફ ભુલભરેલી પસંદગી ઉતરી છે. આ શબ્દ “અશોઆંન ફરવશે ચીહરાંન” ભણાવા જોઈએ. એમાં “ચીહરાંન” શબ્દ જે

* આ બાબદપર બહુ અહુરમઝદ તરફથી મોખેદોની મજલસમાં વાચન કીધી હતી.

ફરોલોનો શુભ દેખાડનાર વિશેષણ છે, તે શબ્દના મળતા પણાને લીધે ધરાન દેશમાં ફેરવાઇ ગયું છે.

૪-એજ દીમાયામાં વારંવાર બણાતું એક ધણું અગત્યનું વાક્ય આવે છે, કે જે મરનારના નામની યાદ સાથે ખાસ સંબંધ ધરાવે છે અને તે ધણુંજ અશુદ્ધ બણાતું રહ્યું છે. તે વાક્ય “એદરીઆદ બાદનું સેરવાંન રવાંની” છે. હાં શબ્દ રચના એવી ખગાડવામાં આવી છે કે તેનો કોઇ અર્થ ઉઠાડી શકાતો નથી અને આ અશુદ્ધતાનું એક કારણ વાક્ય ઉચારવામાં સમાયલી અઘડાઈનું છે. આ શુદ્ધ વાક્ય “એદર યાદ બાદ અનોશોહ રવાન રવાંની” છે, અને તેનો અર્થ ફલાણા ફલાણા બેહેસ્તી રવાનોની હાં યાદ હોળે ? એવો થાય છે.

આ છ શબ્દોના અસલ વાક્યને ચાર શબ્દોમાં ગોઠવી મુકવાનો એક દાખ લેવાયો છે, પણ તેઓ આ કરતાંબી વધારે અશુદ્ધ બણાતા અને ત્રણજ શબ્દોમાં આટોપી લેવાતા કેટલીકવાર સાંભળવામાં આવે છે.

૫-આફ્રીને અરદાફરવશ તથા હફત અમશારપંદમાં “હમાજેર બાદ”

એટલે હમશરીક હોળે, એકડીલ થાઓ એવા આશિર્વાદાર્થક

આફ્રીનો.

શબ્દો અનેકવાર બણાય છે. આ શબ્દો ખાસ કરી દરેક

વાક્યોની શરૂઆતમાંજ બણાવા જોઇએ અને આજ શબ્દોથી

દરેક વાક્ય શરૂ થવું જોઇએ. તોપણ આફ્રીનોના આ દાખલામાંજ નહીં પણ બીજાં મોટેબર ક્રિયાઓના બહુતરોમાંથી એવી જુલમરેડી રૂઠી ચાલુ રહેલી છે કે, એવા શબ્દો શરૂઆતને બદલે સેવટેજ બણવામાં આવે છે. આથી દરેક જગ્યાએ અનર્થ તો થાય છે પણ હફત અમશારપંદની આફ્રીનમાં તો ચક્કાવી લઇ નહોં શકાય એવા ગંભીર અનર્થો હબા થાય છે.

આમાં દાદર હોરમજદ અને અમશારપંદોની તેઓના હમકારો સાથે હમાજેર એટલે હમશરીક થવાની અને આ ફરેસ્તાઓના હરીફ દેવ દરજ્જેની શીક્ષ્તાગી થવાની ખામદ આવે છે. હાં “હમાજેર બાદ હોરમજદ ખોદા” “હમાજેર બાદ બેહેમન અમશારપંદ,” “હમાજેર બાદ અરદીબેહેસ્ત અમશારપંદ” આ મુજબ બણાતું જોઇએ, કે જેથી દાદર હોરમજદ તથા અમશારપંદો, પોતાના હમકારો સાથે હમશરીક થઇને બેગાં બળથી, પેલા હરીફ દેવ દરજ્જેને શીક્ષ્તા કરે અને જગતને તેઓના હુમલાઓથી બચાવે. પણ “હમાજેર બાદ” તેની ઘટતી જગ્યાએ નહોં બણવાથી અહીંયાં

તો તેની ઉલટીજ અસર થાય છે અને ઉલટાંજ પરિણામો નીપજવવામાં આવે છે, દાખલા તરીકે—

આ આફ્રીનની શરૂઆતમાં સાત ફકરા મળે છે અને દરેક ફકરાની શરૂઆતમાં અમશારપંદોનાં અને સેવટે દેવ દરજ્જોનાં નામો આવે છે. હમણાં બહુનારની નાવાકેરીને લીધે “હમાજ્જેરઆદ” શબ્દોથી દરેક ફકરો આખર થાય છે, તથા ત્યાંજ અટકવામાં આવે છે. જેમકે “દરજ અક્રામન દરજ તરૈમેતે હમાજ્જેરઆદ,” “સીજે અવાખશ (૧) સીજે સપોજગર હમાજ્જેરઆદ” આ મુજબ બહુતું રહ્યું છે. જેનો અર્થ પેલા દેવદરજો સાથે આફ્રીનગાંનની ક્રિયા કરનાર તથા તેમાં ભાગ લેનાર બેહેદીન હમશરીક, એકદીલ એકમત અને એકસંપ થવાનો થાય છે । કેવી ગંભીર ભુલ ?

(ક) આ મુજબ ઇજ્જતનેનાં મોતેખર બહુતરોમાં પેહેલા હાનો “નીવએધયેમી, હંકારયેમી” ત્રીજા હાનો આયેસે યેસતી,” ચોથા હાનો “આઅત દીશઆવએધયેમહિ” અને સાતમા હાનો “અશય દધાંમી” જેઓ દરેક વાક્યની શરૂઆતમાં બહુવા બોધએ, તે ખાસ સેવટે બહુતા રહ્યા છે. આ સઘળાં જુદાં જુદાં ક્રિયાપદો છે, કે જે વગર એક વાક્ય પુરું થઈ શકેજ નહી, અને જ્યારે તેઓ શરૂઆતને જદલે છેવટે બહુાય છે, ત્યારે દરેક હાતું એક વાક્ય ક્રિયાપદ વગરતું અધૂરું રહે છે, અને નહીં ધટે તે વાક્ય સાથ તેતું ભુલ બરેલું જોડાંજુ થાય છે જેથી બહુતરની મતલબનો ભંગ થાય છે. બાષાના વાક્યોતું બધારજુ તેનાં ક્રિયાપદો ઉપર મુખ્ય આધાર રાખે છે અને તોપજુ બહુતરોમાં ધણે ઠેકાણે એવી બેમાલુમ ગણલતીઓ જારી રહે છે.

૬-આજ આફ્રીનમાં બે મુંદર વાક્યો મળે છે. એકમાં બલાંઓને આશિષ દેવામાં આવ્યા છે અને બીજામાં યુરોંઓને આપ દેવામાં આવ્યા છે, તે વાક્યો “વેહાંન પાદશાહ બેદ” અને “અત ઉરનાંન અવાદશાહ બેદ” છે. પણ આ બેમાંતું છેલ્લું વાક્ય “અથૈરનાંન આવદશા બવદે” બહુતું ધણા અફસોસ સાથ વારંવાર સંબળાય છે. અને તેનો અર્થ અથૈરનાનો શકિતહીન થાઓ એવો થાય છે. આ આપ અને બદખખતી એક અથૈરનાનજદો પોતાના ટોગાને માટે મોઢે ચઢીને માંગતો જોવામાં આવે છે. આ અનર્થ શબ્દોનાં મલતાપણાને આભારી છે.

૭-આ આફ્રીનમાં વળી દેવ દરજ્જો અને દરજ શકિતઓનાં નામો ધણાં બધાડી બહુવામાં આવે છે. જેમકે “સીજે અપોશ” ને સીજે અવાખસ, “દેરગ ગવ દરજ” ને “સરસોક દરજ” અને “અસાંનશને દરજ” ને “આસાંનશને દરજ” બહુવામાં આવે છે.

(ક) આ મુજબ દરરોજ સાધારણ વપરાસમાં આવતા અવસ્થા તથા પાજંદ ક્લામોને બગાડી બહુવાના બેશુમાર દાખલા મળે છે. પતેતે પથેમાનીમાં આ મુજબ અશુદ્ધ ઉચ્ચારો બહુાય છે. “એથાઉ વેરીઓ પંચે કે પંચે એજમા ગુના” “પેશુ શુમા વીઆન,” “પપેતતો હોમ પપેતતો હોમ એજ ગુનાં,” “પેસુ ચરંદા શ્વેસુ ચરપેસ,” અને “ધનનદા ખોપાએ ગુનાનાંમ.” નોરંએ કુરતીમાં આ મુજબ બહુાય છે. “દુશમનાં સતોરીઆંપાદ,” તની “રવાંની ગેથીમેની રવાંની” અને “પપેતતો ઓમ.” કેમના મજદામાં “ગોતી પાએમ દદાઓ,” “એનીધેની એનીએમ થરાઓમાદે” અને “નમસયા ચારમેતસી જાએચા” એવા બગડેલા શબ્દોનો શુમાર હોતો નથી. હાં જખાનસનાસી માટે હું બોલતો નથી. અને જખાનસનાસીને કાયદે “એ”ને બદલે “ઇ” કે “ઓ”નો “ઉ” અને “ઠ”નો “ધ” કે “ત” બહુવાની હું બલામણુ કરતો નથી. કારણ કે તેમ નહીં બહુવાથી જેટલો અનર્થ થતો નથી, તે કરતાં અવસ્થા કે પાજંદ ક્લામોના હાલના ઉચ્ચારોને બગાડી બહુવાથી વધારે અનર્થ થાયછે. આ બેતાક અને બેમાલ ઉચારો એકલા મોખે વર્ગમાંજ થતા નથી, પણ જજમાન વર્ગમાં અવસ્ય થાય છે, તે તરફ તેઓનું હું ધ્યાન ખેંચું.

આશિર્વાદ તથા આક્રીન.

૮—આક્રીને બુબ્બેગીનમાં આપણા આગલા નામવર નેઆગાંનેની હુંક હુંક કારકીઈ વર્ણવી છે, અને તેઓના જેવાં કારતીવંત થતા બહુતર-દીવા કરાવનાર જરથોસ્તીને તેમજ પરણુતાં જોડાંઓને આશીષ દેવામાં આવે છે. તેમાં શબ્દો હેરફેર થઈ એકની કીર્તી બીજાને અને બીજાની ત્રીજાને આપવાની શુદ્ધ થતી આવી છે. ત્યાં દુવાગુજરવામાં આવે છે કે, “ચુન કેખશર બખુચ મેહર બેદ” “ચુન મેહર ઇજદ દુશમન જરદાર (૧) બેદ” વીગેરે. એમાં મેહરધજદની કીર્તી કેખુશરે પાદશાહને અને જરોર પેહલવાનની કીર્તી મેહર ઇજદને ખોટી રીતે લાગુ પાડવામાં આવે છે. આ મુજબ આખી આક્રીનમાં એકની કીર્તી બીજાને અપાય છે અને વાક્યોના કંડા બુકલા થઈ દુવાની ખરી અસર તુટી જાય છે. એમાં આવેલો “ચુન” શબ્દ વાક્યોની વચમાં રહેવો જોઈએ, તેને બદલે નાત્રાકેશીને લીધે શરઆતમાં લેવાથી આ ધોંટાળો થાય છે અને આશીરવાદ દેવાની મુળ મકસદ ઉલટાઈ જાયછે.

આશિર્વાદ.

૯ સંસ્કૃત આશિર્વાદનાં કેટલાંક સુંદર વાક્યો જોકે ધણાંજ હુંકાં, ગુજરાતી ભાષાને ધણાં મળતાં અને સમજી શકાય એવાં સહેલાં છે, તોપણ તેમાંના સાદા

અને સાધારણ શબ્દોનાથી કકડા કરવામાં આવ્યા છે અને આગણ શબ્દો સાથે પાઞ્ચ શબ્દોની શરૂઆતના અક્ષરો જેડી આપી અર્થનો અનર્થ કરવામાં આવે છે.

જેમ કે “મા કોષમ વહ” એટલે, તમને કોષ ના હોતો, તેને બદલે “માકરો ધમવ” બણાતું રચું છે. બીજું, “મા લોભમ વહ” એટલે, તમે લોભ કરતાં ના, તેને બદલે “માલો ભમવ” બણાય છે. એજ મુજબ “મા ચિંતામ વહ” ને બદલે, “માચીન તાંમવ” “મા ગરવ્યમ વહ” ને બદલે, “માગર વમવ,” “મા માનમ વહ” ને બદલે, “મામા નમવ” અને “મા કામમ વહ” ને બદલે, “માન નમવ” બણાતું રચું છે. આ મુજબ “મા” એટલે “ના” અથવા નહીં એ શબ્દને છુટો નહીં પાડવાથી, અને તેની આગળ નહીં અટકવાથી અસહ્ય અર્થો ઉત્પન્ન જઈ, માકરો, માલો, માકા અને મામાના હસવા સરખા ઉચ્ચારો અને અનર્થો ઉભા થાય છે.

આ મુજબ આફ્રોનગાન વગેરેનાં જાહેર ભણતરમાં જે ગતફતી ચાલતી આવી છે તે તરફ મારા ચાલાક મોંઘદ વર્ગનું હું ઓજરખાહી સાથે ધ્યાન ખેંચું છું, અને આજી રાખું છું કે આ ભણતર સીવાયે બીજાં જાહેર ભણતરમાં થતી ભુલો વેળાસર સુધારી લેવા ખાત્ર કરી ઉતરતે વર્ગ પોતાની ફરજમાં પડત પડશે નહીં. કારણ કે તેમાંજ આપણા વર્ગની શોખા અને માન સમાયલાં છે.

મોખેદીના ઉંચ પેશો.

દીનના ભણતરો ખેશક ધણી અગત્યતા ધરાવે છે, પણ મોખેદ વર્ગના ભણતરોને ખાસ અમત આપવામાં આવી છે. કારણ કે તે બીજા કરતાં ઘણા મોતેબર હોય છે. તેઓનાં ભણતરોમાં ખાસ કરી કે ખાંમ ખ્યાલી ચાલી શકે નહીં, કારણ કે તેઓને રેશન છે કે ભણતરમાં થોડીખી ખામી કે ગફલત થાય તો તે સઘળું મોખેદી ભાષામાં “અપરમાન” એટલે, અધરીત તેમજ ક્રિયામાં ભુલ ચુક થઈ હોય તો તે સઘળું “અવાવ” એટલે અપચિત થાય છે, અને તમામ ભણતર ક્રિયા રદ બાતલ થાય છે એટલુંજ નહીં પણ ભણતરનો એક શબ્દ વરીક ટેરફર થાય કે ક્રિયામાં થોડી બી નજરચુક થાય તો સઘળું ભણતર ક્રિયા “નારવા” એટલે નાકાચક ઠરે છે. હાં હું મોખેદીના યોજદાથગરીના ઉચ પેશો માટે ‘મોઝુ’ છું, અને તેનાં ખાલીકોઓન. બીજામાં જઈ જોઈયું તો તેનાં સઘળું પાક, રચ્ચ, સાચુ અને નીરમળ સીચાય બીજું કંઈ મળતું નથી. આ પાક પેશાની ઁખટાનો થોડોખી ખ્યાલ આ ઉપરથી આવશે કે ભણતરમાં થતી ભુલોથી પેશાં ભણતરો નારવા ગણાય છે કે રદ બાતલ થાય છે એટલુંજ નહીં, પણ કેટલાક દાખલામાં આ ભુલોનાં પરીણામની ગંભીરતા એટલી મોટી સમજવામાં આવી છે કે, તેની એક મોખેદના પેશાને એલગમ પહોંચે છે અને તે પોતાના અધીકારમાંથી ખાનેલ થાય છે. એક મોખેદે જેમ ભણતરમાં ભુલ કરતી નહીં જોઈએ તેમજ ભણતરની વચમાં બીજું કંઈ જોડતું જોઈએ નહીં, અને જરથનુમ ધરાવનાર મોખેદે બ્યારે “માન” કારણ કીધેલું હોય છે, યા જે “ખાજ” ધરેલી હોય છે, ત્યારે અમરજો ભુલથી તેનાંથી સાધારણ શબ્દો મોઢે જોડાઈ જાય છે, તો તેનું જરથનુમ રદ થાય છે. ના, એટલુંજ નહીં પણ એથોખી વધારે એક જરથનુમ ધરાવનાર મોખેદ સાધારણ વાતચીત કે વ્યહવારમાં અપશબ્દો બ્યારે, ગાઝગથોચ કરે, ખોટા કે ખરા સોંગદ ખાય, અચીતો કરે કે એચીજ બીજી હવડી નાકાચક વરવણુક ચકાવે તો તે જરથનુમના ઉચ અધીકારને નાલાયક ઠરે છે અને તે અધીકાર ઉપરથી જરથરદ થાય છે. મોખેદીના યોજદાથગરીના પેશાની બીજી ધણી ખાલીકોઓ છે અને તે એક પરહજગાર મોખેદના ઉંચ લક્ષણો દેખાડે છે. અશોષ અને પાકીજીતો આગલા દીનઆલાહ હોકમાઓનો આ એક તરીકા છે અને મારા મોખેદ વર્ગની ખેડેતરી માટે ઇચ્છા જોમ છે કે આ ઉંચ તરીકા ઉપર લાયક અમલ થાય અને પોતાના પેશાને જેમ અપાય.

હ્યાં બંદગીનાં થોડાક ચુટી કાઢેલા કલામોનો ભાવાર્થ તમારી બંદગીનાં ગોહોરો. સનમુખ રજી કરવાની હું જરૂર સમજું છું. જેથી બંદગીના આ ગોહોરો કેવાં ઉમદા અસરકારક અને દીવ્યપત્રીર છે તેનો તમોને કષ્ટક ખ્યાલ આવી શકશે અને બંદગી તરફ તમારો એતેકાદ વધારે ચુસ્ત અને વધારે મક્કમ થશે. વળી તમોને બંદગી સમજીને કરવાની અમત અને અસરનો ઉચ્ચ ખ્યાલ આવ્યા વીના રહેશે નહીં.

ભાવાર્થ :—અહુરમઝદની યુગદં હકુમત, યુગોર્ગી અને કીર્તિને લીધે તેને આરાધનાઓની ઉત્તમતાએ આશો આપણે આરાધ્યે (હા ૩૭-૨).

અહુરમઝદ જેણે આપણને પેદા કીધાં જેણે આપણને ધડમાં અને જે આપણું રક્ષણ કરે છે તેને હું ઇજન કરું છું અને બેટો અર્પણ કરું છું (હા ૧-૧).

બલાઈના બંડાર. અશોઈમાં પુર, અખૂટ ખગનાવાળા અને અતિ તુરમદં અએ અહુરમઝદ ! હું તુનેજ મારું સર્વસ્વ ફેદા કરું છું કારણકે મારું જેમ્ની કાંઈ કીમતી છે તે તારું જ છે (૧૨-૧).

દીનના સૌથી ઉમદા કલામો તથા મારી ફરજ વિષે અએ અહુરમઝદ ! મને તું વાકેફ કર કે જેથી નેક મનસ્વી સાથની અશોઈ અખત્યાર કરી તારી બંદગીની પત્રીત્ર ફરજતું કરજ હું અદા કરી શકું (૩૪-૧૫).

ઓ દાદાર ! તારી સર્વોત્તમ અશોઈ, ઉંચી મનસ્વી અને ઉદાર બાદશાહીને લીધે તારી સેતાયશ બીજા બધાંની સેતાયશ કરતાં વધારે ઉંચા પ્રકારની છે. તારી કીર્તિનાં ગાયણો બીજાના કરતાં વધારે કીમતી છે અને તારી પરસ્તેશ બીજાનાં કરતાં વધારે યુગદં છે (૩૫-૧૦).

તમામ અદ્યક્ત ઉપર સર્વથી વડો રાજ્યકર્તા એકસો અહુરમઝદ છે, તે પોતે બાલાતર અશોઈજ છે, તેની તરફ હમો ઉકું ધ્યાન ધર્યે છીએ તેતું સર્વોપરીપણું હમો કમુલ રાખ્યે છીએ અને તેને હમો પોતાતું કરી ગણ્યે છીએ (૩૫-૫).

અએ પરવર ! તારો સ્નેહી સ્તુતિ ગાનાર હું ચઈશ, કારણકે સ્નેહી સ્તુતિ કરનારને અહુરમઝદે અશોઈની મહાન પેદાયશ જેટલી કીમતી ગણેલી છે.

આધીન નમસ્કાર સાથે તુને તથા અપને અએ અહુરમઝદ ! અમારું સર્વસ્વ એન્યાત ક્યેં છીએ (૩૪-૩).

જે કાંઈ સૌથી ઉમદા છે તેનો તલચગાર થઈને તારા ફરમાન બરદાર તરીકે કીર્તિનાં ગાયણોથી અએ અહુરમઝદા હું તારો સદા રનેહી થઈ રહીશ (૪૮-૧૨).

જેની પૂર્વે બીજી કોઈ નહીં એવા તું કરીમ સાહેબને તથા અએ અપ અને બેહેમન, તમારાં હું કીર્તિનાં ગાયણો ગાઉં (૪૪-૩).

ખાવેસ પરસ્તેશ કરનાર તરીકે અશોષની મારફતે નેક નૈયતથી અએ અહુરમઝદા ! હું ખાસાર ધણા બહાલથી તુંને હરદમ યાદ કરું છું (૩૩-૬).

અએ ખાવંદ ! ખાફા દુનીયામાં નેક જીવંતી ગુજરવા મને ગએયથી બચારત કર, કે જોયો પૂર્ણ બકતીભાવ સાથે ખાવેસ પરસ્તેશ કરનાર તરીકે તારી ખિદમતમાં હું પોહોંચું (૩૪-૬).

અએ સર્વોત્તમ અને શ્રેષ્ઠ અશો હોરમઝદા ! હમો તારાં પવિત્ર દર્શણ કયં, હમો તારી સેવામાં પોહોંચ્યે અને તારાં સદા રનેહી થઈ રહે (૬૫માં).

અએ દરતગી ! મારા રક્ષણુદાર તરીકે તું સિવાય બીજા કોઈને હું પીછાણતો નથી, માટે બેહેમનની માનફતે મારી નજદીક તું આવ અને મને નેક મનશ્નીની જીવંતી બખ્શ (૩૩-૧૦)

તું પોતે અએ સર્વજ્ઞ ! મારી સામે આવ અને જે કાંઈ સૌથી ઉમદા છે તે મને તું શિખવ (૩૩-૭).

અએ આખાદી બખ્શનાર અંદીહ મઝદ ! મારી નમાજને લીધે મને તન-મનનું કૌવત બખ્શ મારી અશોષને લીધે મને તું મર્દાનગીનું જોર બખ્શ અને મારી નેક મનશ્નીને લીધે મને તું પશુનો પાલન હાર કર. (૩૩-૧૦.)

અએ અકકઝના ખાવંદ ! સંપૂર્ણ મનશ્ની તારી છે, બંને દુનિયા પ્રગટ કરી તેને વ્યવસ્થાસર ગોઠવવાની મીનોઝ અકકઝ તારી છે. અએ સર્વજ્ઞ ! અવ્યલજ તે તારી વિચાર શક્તિથી જનદાર ચીજો બનાવી અને તેને માટેના કાયદા ધડયા. તેજ હમોને હારમંદ જીવંતી અને યુદ્ધિ બખ્શી છે. હમોને કામ કરવાની શક્તિ અને દીનના ફરમાનો તેં આપ્યાં છે (૩૧-૧૧.)

ઓ હોરમઝદા ! હમો તુંને નમન કયં છીએ અને હમો તારાં કરબદાર છીએ. અએ ખાવંદ ! તારી બંદગીમાં હમો સતોષ લઇએ છીએ, બંદગી તરફ હમો માન ધરાવ્યે છીએ, બંદગીમાં હમો ચિત્ત લગાડ્યે છીએ અને હમારાં રવાંનની બેહેતરી માટે બંદગીમાં હમારો માલ, મીલકત અને આ તન તુંને ફેદા કયં છીએ. (૫૮-૩.)

અશોષીતું ધ્યાન ધરી સૌથી કિતમ રીતે બંદગીના આ કલામે ભણ્યે છોએ તેના શિખવનાર અને સાંભળનાર તરીકે અમે હોરમજદા ! તુનેજ હમે માન્યે છોએ (૩૫-૯.)

અમે અશો રાહબર ! મારી અશોષની કાયમીને લીધે એકજ આસાન રસો જોમાં તું અહુરમજદ રહે છે તે તરફ હમેને તું પોહોંચાક. (૩૩-૫.)

નેક હમદાનો ધર્મ પુસ્તકમાં આ સિવાય બીજા અંગણિત ગોહરો મળે છે તેપણ નસુના તરીકે જ્યાં થોડાંજ તમારી સમક્ષ ધર્મી છે. આ ઉમદા ગોખવા લાયક ગોહરોનો સારોશ સમજવા પછી તમે મારી સાથે એકમત થતા વિના રહેશો નહિ કે આ અમૂલ્ય રત્નો અગર સમજીને બહુવામાં આવે તો તે અંતઃકરણ ઉપર કેવી ઉડી અસર કરનારાં, દિલ્લિચરપ અને કેવાં કારગર થઈ પડે તેનો ગંભીર ગોર કરવાનું તમારી નેક મુનસફી ઉપરજ હું છોડું છું.

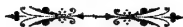
ક્રમનો એક વર્ગ ધર્મ જોવું કાંઈ જાણતો નથી, જાણવાની અધર્મી વર્ગ. કે સમજવાની દરકાર કરતો નથી તે કરતાં ખરી દીનદારી

હજાર દરજ્જે બેહેતર છે. આ વર્ગ બહુજા ગણવાને હંખમ માને છે અને તેનું કારણ બહુતરની મતલબ નહીં સમજવાનું આગળ ધરે છે. આ કારણ જોકે બેવશુદ નથી બલકે દીની શિક્ષણને અનુસરતું છે તેપણ જેઓ જરથોસ્તીમાં ખપવાનો દાવો કરવા છતાં ખુદનીજ બેદકારક ખામીને રૂઢને, એક પાક ફરજનો ભોગ આપે છે અને અવકાશનો થોડો વખતથી પોતાના પેદા કરનાર પીતા તરફની ખરી ફરજને જુલે છે તેઓ ખુદને જુલે છે અને વળી ખુદને જુલે છે. જેઓ ખુદને જુલે છે તેઓ સાચાં જરથોસ્તી નથી અને જેઓ ખુદને જુલે છે તેઓ નારીક તથા અધર્મી છે. બહુવું ગણવું' યાને પાંચ વખતની ફરજઆત ગુજારવી એ દીન આધાહ દાનેસ્વરોએ દરાવેલી એક જરથોસ્તીની રોજની પાંચ મુખ્ય ફરજોમાંની એક ખાસ ફરજ છે એ ખરૂં, પણ આ ફરજ ગુજારી સાથે અગર દીની બહુતરો દીનદારીની રાહ કરવામાં આવે, દીનદારો દીનની ખરી સમજ મેળવે અને સમજદારી સાથે દીન પળાતી થાય, તો દીનદારીને નામે ટોળાંમાં થતા અનેક અનર્થો વેહેલા નાખુદ થાય.

વળી ઉપલા વર્ગના ધણા આગળ વધેલા વિચાર ધરાવનારા સાહેબો એકલી નિતિનેજ ધર્મ મનાવે છે. નિતિના પાયા ઉપરજ જોકે ધર્મની ઇમારત બંધાય છે અને નિતિનો માર્ગએક સારો ધર્મના ખરા માર્ગ તરીકે જાળખાય છે એથી ખરૂં, તેપણ ધર્મનો ખ્યાલ

નીતિના ખ્યાલથી જુદી રીતે બંધાય છે. પેહેરે; ખુદા તરફ ભક્તિભાવ; એટલે તે સા-
હેબની હસ્તી તથા તેનું સર્વોપરીપણું કયુવ રાખી તેના સાચા ભક્ત થઇ રહેવું. બીજાને,
પેગામ્બર સાહેબ તરફ આદરમાનભાવ; એટલે તેમનાં ક્રમાંનો ખરાં જીગરથી ચાહીને
પાળવાની કાળજી. અને ત્રીજે; ગુજર પામેલાં તરફ વફાદારી; એટલે તેઓની યાદ વહાવ
સાથે હરદમ તાજી રાખવી વગેરે, એવાંજ બીજાં ધાર્મિક જીંદગી ગુજરવાનાં ખાસ લક્ષણ
છે અને જેઓ આ તત્ત્વથી નિરાગાં હોય તેઓ ખરાં ધર્મી નથી. તેઓની નીતી તેજ
તેઓનો ધર્મ કહેવાય, પણ જે એક પુરો અને અધુરો તત્ત્વ તેઓની જીંદગીમાં વસો
કરેછે તે ઉત્તમ પ્રકારની દીનદાર જીંદગી માટે પુરતો નથી. ખરી ધર્મી જીંદગીમાં નહીં
વર્ણુવી શકાય એવી તલબ, નહીં મટાડી શકાય એવી તરસ, નહીં દરશાવી શકાય એવી
એતેકાદ અને ખતલ થઈ નહીં શકે એવી શાંતી વાસો કરે છે.

દીનદારી અને દીનચાશીદારી.

આ દીનપર હું ઉત્તરાર છું, કેજે હોરમજદથી જરયોસ્તે ચાખી, જરયોસ્તે મારફતે ચુસ્તારપે, જામારપે, અરપ'દીઆરે ચાખી, અને તેઓથી દુનિયાનાં ભક્ષાં લોકાએ ચાખી અને તેઓના સીવસીલાથી આદરબાદ મારાસ્પંદને પોંહોંચી (પતેતે ધરાની).

દીનદારી અને દીનચાશીદારીનો ઇલકામ બેશક માનભરેલો છે, પણ તેની સાથે મોટી જવાબદારી જોડાયેલી છે અને તેમાં લાયકાતનો મોટો સવાલ સમાવેલો છે.

દીનદાર ફાર્સી બાષાનો શબ્દ છે અને તેનો અર્થ દીન દીનદાર એટલે શું? રાખનાર તથા પાળનાર થાય છે. દીન રાખવા અને પાળવામાં

એક જરયોસ્તીની ઐન ફરજ જોકે સમાધ જાય છે તોપણ દીનદારીની આ ફાર્સી ઉત્પત્તિ પુરતી નથી પણ અધુરી છે. માટે આ નામની તેના દરજ્જાને લાયક પિછાણ થવી જોઈએ, તેને માટે આપણે ધર્મના ઉંચાં ધોરણ ઉપર જવું જોઈએ અને અસલ અર્થમાં તેને તપાસવો જોઈએ. આ તપાસ મુજબ અવસ્તામાં ધર્મનું નામ “દુએના” મળે છે, તેનો ધાતુ “દી” છે અને તેનો અર્થ જોવું અને તપાસવું વિચારવું અને ધ્યાન આપવું તથા દેખારવું અને જાહેર કરવું થાય છે. અને એજ ધાતુ ઉપરથી ફાર્સી દીન અને દીનદાર શબ્દો નિકળ્યા છે. વળી એકાદ બે ઠેકાણે અવસ્તામાં દીનદારને માટે ખુદ “દુએના” શબ્દ મળે છે અને તે બીના એક દીનદારની ઉંચી લાયકાતની અચુક સામેતી આપે છે. ત્યારે એક દીનદાર દીનાઈન બાબદમાં અંધ હોવો નહીં જોઈએ, પણ ઉંઘાડી આંખે જોઈ તપાસી અને ખરાંખોટાંનું તોલ કરી તેણે દીની રસમો પાળવી જોઈએ. “દુએના” શિખવે છે કે ઉતરતી આવેલી રસમો આંખો અંધ કરી પાળવાની નથી. એવી નાપસંદ રસમો નહીં પાળવાથી શુનાહ હાંસલ થતો નથી કે વડીલો તરફ બેવફા થવાનું ધર્મ આજ મુકતો નથી. નહીં ઇચ્છવા જોગ રસમો નહીં પાળવાથી વડીલોને બેવફા થતા જાહેર કરનારાઓ આપણા નેક નેઆગાનોને ખુલ્લો ગેરઇનસાફ કરે છે. કારણ કે કૃત્રીક વાંધાભરેલી વેહેમી રસમો આગલા દીનઆગાહ દીનશ્વરોથી ફાહેશ થયેલી હોતી નથી, પણ તેમાં કોઇ બીન વાકેફ અને બીન જોખમદાર હાથો કામે લાગેલા જોવામાં આવે છે.

વધી અવસ્તા મુજબ પેગામ્બર સાહેબે જે જોવું તે “દુએના” છે, અને

તેવણુ સાહેબે જે સપહું જોયું તે એકલી શારીરિક આંખેજ જોયું નથી, પણ ગાથાના શિક્ષણ મુજબ પોતાની ખીલેલી હંચ મનશકિતથી બુદ્ધિવતી બાતેનની આંખે બી જોયું છે. તેમના આ જોવા, તપાસવા, અને ખુદાઇ કુદરતને પિછાણવાના કામોને પવિત્ર ગણી તેની ધર્મમાં સ્તુતિ ગાવામાં આવી છે. ત્યારે આપણો ખુદ મહાજમ બાદાર અને બાતેનમાં જોવા અને જુસ્નેજુ કરવાનો છે.

દીનચાશીદારી

શું છે ?

હાં હવે દીનચાશીદારીને તેના અસલ અર્થમાં તપાસીશું અને જોઈશું કે, તે દીનદારીથી જુદો અર્થ ધરાવનાર શબ્દ નથી; પણ એકનો એકજ છે. આ ફાર્સી નામ દીન અને ચાશીદાર એવા બે શબ્દોનું બનેલું છે અને એના પાછલા શબ્દો અવસ્થાપ્ત થાતુ “ચપ” છે અને તેનો અર્થ ચાખવું અને ચખાડવું, શિખવું અને શોખવવું, તથા જોવું અને તપાસવું થાય છે. આ મુજબ દીનચાશીદારનો એક અર્થ દીન ચાખનાર અથવા દીનચુસ્ત થાય છે અને દીન ચાખવી એટલે દીનનું જ્ઞાન મેળવવું, તેની મુળ નેમથી વાકેફ થવું, તેનો બાવાર્થ સમજવો અને દીનની ખુબીઓ શિખી સમજીને તેના નિયમો પાળવામાં સાચી દીનચાશીદારી છે. વળી આ ધાર્મિક લક્ષણનો બીજો અર્થ આ કરતાંબી જુદાદે ખુબી ધરાવે છે અને તે દીન શીખવા અને સમજવામાં એકલી સમાધ જતી નથી પણ દીનની ખુબીઓથી વાકેફ થઈને તે બીજાને સમજાવવાનો બિહોલો અર્થ ધરાવે છે. આ મુજબ એક દીનચાશીદારે પોતાની દાનેશ એકજ બાજુ અપાવવાની નથી, પણ શિખવા અને શિખવવા બે બાજુ અપાવવાની છે. ત્યારે એક દીનચાશીદારમાં દીન શીખવા સાથે તેની ખુબીઓનો ફેલાવો કરી બેવડી લાયકાત હોવી જોઈએ. આપણા આગ્રા નેઆંગાનો આ નામીયા ઇલકાબોની દીમતની હંચી પીછાણુ કરતા હતા અને દીનની સેવા ઉદાસનારા તથા તેને ફાહેશ કરનારાજ આ માન ભોગવવાને લાયક ગણાતા હતા. એવી લાયકાતની ખરી કસોટી ઉપર મુકાયલા નામવરોની નોંધ ધર્મ અને તવારીખમાં જળવાયતી મળે છે. ત્યારે દીનદારી અને દીનચાશીદારીની કીમત માત્ર બજુવા-મજુવા અને ચોખાપ પાખાપમાં સમાધ જતી હાલ સમજવામાં આવે છે એવી સસતી અને સેંધી નથી પણ તેને માટે બારે શ્રમ ઉદાસનારો છે અને તે મેળવવાની સર્જત સર્વને માટે સાધારણ હોતી નથી.

આ ધણું મહત્વનાં લક્ષણોની લાયક પિછાણુ થતી નથી. તે તરફની ગુમરાહી અને માફીદીમત હદ ઓળંગી ગઈ છે. અને તે માત્ર પોપટ પેઠે બજુવા ગણુવા તથા બાતેનની

પાકીજગીના ભોજે બહારની ચોખ્ખાદ-પાખાઇની હદમાંજ એકલી સમાઇ ગઇ નથી, પણ દીનદારીનાં ન.મ. હેજન તેમાં બીજા ધણા નાપસંદ તત્ત્વો આમેજ થઇ તેનાં સારાં નામને ઝાંખ લગાડી છે. હું ધણા બાર સાથે જણાવીશ કે દીનના પાયદારી માટે દીનદારી જોઇએ, ફેદા કાઢેલાં દિલના સંપુર્ણ એતેકાદ સાથની દીનદારી જોઇએ, પણ જરયોસ્તી શીક્ષણુ મુજબ સમજદારી વગરની દીનદારી નહીં જોઇએ. દીનદારી જોઇએ, ઇગર અને જન પરેવાયલી દીનદારી જોઇએ, પણ ધર્મોધ દીનદારી નહીં જોઇએ. હું કચવાયલાં દિલે પુછીશ કે દીનચાશીદારી સાથે યુતપરસ્તીનું તત્ત્વ કાંય બેળાવું જોઇએ ? તેમાં પરધર્મી યુતપરસ્ત રેવાજે આમેજ કાંય થવા જોઇએ ? તેમાં પારનાં પરધર્મી મતો અગીકાર કાંય થવા જોઇએ ? જાણ કે અજાણ વેહેમી ક્રિયાએ અને રસમો જાયજ કાંય રહેવાં જોઇએ ? મરણુ-જીવણુના બેજ ખચો પાછળ વખત, મેહેનત અને ખરા પસીનાના પૈસાનો નાહક બરબાદી કાંય કરવી જોઇએ ? અગરજે બરબાદ જતો પૈસો, વખત અને મેહેનતનો બચાવ કરીને કોમી ગરીબી અને દીની બેહેતરી પાછળ ખપાવયાને દીનના રાહબરો તરફથી કોમી મત કેળવવામાં આવે તો તે ઉધરતી અને બિવખ્યનો ચોલાદના હકમાં ફેટણું બધું સવાજકાર અને આવકાન્દયક કાર્ય થઇ પડે ? આપીકા મજહબ તરફ જન-ફેશની કરનાના અને માનની નજરે જેનારા સર્વ કોઇ જિન તાસુબીએ કયુલ કરશે કે મજહબની ખાલેસીને એલજામ પોહોંચાડનારાં આ નારવા તત્ત્વો દીનદારીમાંથી નાચુદ થવાં જોઇએ અને દીનદારીનાં નામને જેજ આપવી જોઇએ. કોમ તથા મજહબને નામોશી લગાડનારાં આ દીનથી ઉલટાં તત્ત્વોને યુનોબિખથી ઉમેડી નાંખવા જોઇએ, અને મજહબની ખાલેસી સાથ દીન પળાવી જોઇએ.

દીનદારીનું ખર્ચું રહસ્ય શું? જરથોસ્તી ઉંચ ચારિત્ર.*

(ખર્ચું ધર્મી કોણ?)

વીરપરદમાં ઘણા અસરકારક શબ્દોમાં એક સાચા દીનચાલીદારને બિદાર કરતાં કહે છે કે,—

અવ પધો અવ અજસ્તે અવ ઉશો દારયધ્વેમ મજદયસ્તો જરથુસ્ત્રયો.
દાઈત્યનાંમ રથવ્યનાંમ હુવર્તનાંમ, રથઓધનનાંમ વરેઝાઘ...
વેરેજ્યાતાંમ્ય, ધધ વોહુ વાસ્તય. ઉચમન અનુરનાઈશ દસ્ત.

અર્થ:—બિદાર ચાઓ! આએ માજદયસ્તી જરથોસ્તીઓ! લાયક, વખતને અનુસરતાં અને ભણાં કામો કરવાને આ હાથ, આ પગ અને આ હોશ ઉરતવાર રાખો. આ જીંદગીમાં ભણાં ઉચમ કરો, અને તાંગદસ્તોને તાંગીમાંથી છોડવો.

આ અસરકારક દાની કલામો શિખવેછે કે અમે દીનદાર! તું ગુમારાહી અને ગાફલિયતના ખાખમાંથી બિદાર થા! તારી જે જીંદગી મહાભારત કામો કરવાને સમર્થ છે, જે જીંદગી ખુદાની ઉંચાંમાં ઉંચી કારીગરીનો નાદર નમુનો છે, જેને અક્કલનું ઉમદા ગોહર બખશીલું છે અને જેને માટે કામો કરવા તથા ફરજો બજાવવાને આ હાથો અને પગો સરખાયેલા છે; તે સમર્થ અને સમળ જીંદગીને સુસ્તી, બેદરકારી અને બેખરવાહીમાં વ્યર્થ ગુમાવી દેવાની નથી કે નિર્જાત સેવકમાં નિરૂપયોગી કરવાની નથી, પણ ખરા જરથોસ્તી તરોફે દરેક મળતી તકે વખતને વધેબેસતા થઈ જમતનાં કલ્યાણ અર્થે તેનો લાયક ઉપયોગ કરવામાંજ ખર્ચું પુરપાઈ સમાયલું છે. જરથોસ્તી મહાજમનું આ વ્યહાસ શિક્ષણ જે ખાસ ખુબી ધરાવે છે, તે ઉપર ખરા દીનદારે લાયક અમલ કરવાનો છે. તે જરથોસ્તી જીંદગીને તેની ખાસ ફરજ તરફ સુસ્તીનાં ખાખમાંથી બિદાર કરે છે અને ઉસાહી તથા ચપળ જીંદગી ગુમારવા આમલ કરે છે. તે શિખવે છે કે આ નાપાયદાર દુન્ટી જીંદગી કામો કરવા અને ફરજો બજાવવાને સરખાયેલી છે, તેને માટે હેઠળ દર્શાવેલા અક્કલપસંદ વ્યવાર નિયમો મુકકર ચલ્યા છે અને તે ચાર છે.

પહેલો,— આ કામો અને ફરજો હુવર્ત રથઓધન એટલે નેક અને ભણાંજ હોવાં જોઈએ. બીજો,— તેઓ દાઈત્ય એટલે લાયક અને ધટારત હોવાં જોઈએ.

* આ બાબદ બહુમતે અહુરમઝદ તરફથી જાહેર વામન આપી હતી.

ત્રીજો,- તેઓ રથવ્ય એટલે નિયમીત, વખતને અનુસરતાં તથા તેને બંધબેસતું હોવાં જોઈએ. અને ચાલો,- ખાસ કરી તેઓ ઉર્ધ્વ એટલે ગ્રહાપણ અથવા અકકલન ઉપયોગ સાથે થવાં જોઈએ. આ ચાર નિયમ મુજબ આપણું મહત્તમ વીજળીવેગે આપણને આગળ વધવા કેહેતો નથી, પણ દરેક મલતી તકનો લાભ લઈ વખતને બંધબેસતા થવાનું અને ગ્રહાપણ સાથે લાયક કામો માટે આગળ વધવાનું લાયક શિક્ષણ આપે છે. આ ઉમદા શિક્ષણ ઉપર આપણા આગળના નામવર નેઆંગાનોથી દરેક મળતી તકે વખતને બંધબેસતા થઈ આગળ વધવાનો લાયક અમલ થતો રહેવાના દાખલા તાવરીખ પુરા પાડે છે. અને તેનાજ પુન પ્રતાપે જરથોસ્તી મજહબ પાળનારી એક કોમ તરીકે આજે આપણુ ટુંક સંખ્યામાં ટપી શક્યા છીએ. માટે સંજ્ઞાવાર છે કે દીનનાં આ મઆકુલ ફર્મન ઉપર અમલ કરી અને વડીતોએ વાપરેલાં ગ્રહાપણ મુજબ, તેમને રૂડે પગે ચાલી વખતને અનુસરવા અને તેને અનુમોદન આપવા, આપણે હરહમેશ તૈયાર રહેવામાં અને ગ્રહાપણ ભરેલી દુરઅંદેશીય આગળ વધવામાંજ દીની બેહેતરી અને કોમી પાયદારી છે. આપણે આસપાસ નજર ફેંકીશું તો પારદર્શક જોઈ શકાશે કે આપણી બાઈમંષ હિન્દુ તથા ઇસ્લામી કોમો આગળ વધવા અને પોતાની હાલત સુધારવા ધરખમ પાયા ઉપર જે લાયક ચલવલ ચલાવી રહી છે તે તેને બિવિધમાં ઉચ્ચ તબક્કા ઉપર લઈ જવા વિના કદી રહેનાર નથી. માટે આપણે પાછળ પડવાના સંજોગો ઉભા થાય તે પહેલાં સવેળા સચેત થવું જોઈએ. આપણે એક એવાં નિયામ રાજ્યની શિતળ છાયા હેઠળ છીએ કે તેને લાયક લાભ લેવા જોઈએ. આપણી હાલની સંસારિક, આર્થિક, નૈતિક, ધાર્મિક વગેરે દરેક હાલતને હાલના કરતાં વધારે બેહેતર કરવાના ધરખમ ઉપાયો લેવા જોઈએ અને કોમી અગ્રેસરપણું અખંડ રાખવું જોઈએ.

દીની શિક્ષણ મુજબ દીનદારી અને દુનિયાદારી બે એકકથી દીનદારી અને દુનિ જુદાં લક્ષણો નથી, પણ એકનાં એક છે. વંદીદાદમાં ખેતી-ચાદારીનાં બે જોડયાં પેશાને બીજા ઉદ્યોગોમાં ખાસ અગત આપી છે અને તેને લક્ષણો. અરોષનાં કામો કરવા માજ્હયસ્તી દીનનો વધારો કરવા, તેને

પાસખાની કરવા તથા તેને આદરમાન આપવા સમાન ગણ્ય છે. એટલું જ નહી પણ તેમાં જે બીના આપણું ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે, તે અ ઉત્તમ ઉદ્યોગને દશહુઝર ઈન્જનેનાં ક્રિયા બણતરો કરવા બરાબર જાહેર કીધાં (૫૦૩). વળી જરથોસ્તી ધર્મે દરમાવેલાં સુખશાંતિના સાર્વજનિક પરોપકારી કામોને મનસ્વી, ગવસ્વી, અને કુનસ્વીથી પતેલ પરોમાની બણવા સમાન ગણ્યાં છે (૫૦૩).

વળી જીવથી થયલા ગુનાહોની તોજેશ માટે કોઈ બહુતરો બહુવા નહીં ફરમાવતાં, જીંદગી (જીવતાંની) તથા અન્યોશ (ગુજર પામેલાં) રવાનોની આગળી માટે કેટલાંક સાર્વજનિક કામો કરવાં ધર્મ ફરમાવે છે, અને દીની ફરજો સાથે દુન્યવી ફરજોની એક મોટી દીપ તેમાં દર્શાવવામાં આવી છે (૫૦૪).

આ અને એવાંજ બીજાં દીની ફરજોનો ધણી ઉમદા અને ઉદાર નેમ ધરાવે છે. તેઓ દીનદાર જરથોસ્તી જીંદગીને બકિત માર્ગનાં એક નાનાં કુંડાળાની સાંકડી હદમાં સંકેતી રાખવા શિખવતાં નથી, પણ તેને ઓહોળી અગત આપી દુનિયાઈ કારોબારમાં પરમાર્થ અર્થે આગળ પડતો આગેવાંન ભાગ લેતી કરે છે, અને તેને ખરી પરહેજમારીના ઉચ તમકકા ઉપર ઝુકે છે. એક હાથપર તેઓ બંદગીની ફરજ ગુજરી અને અશોષનો તરીકો પાળવાને ખાસ અગત આપે છે અને બીજા હાથપર દુન્યવી ફરજોને બંદગી કરવા અને અશોષ પાળવા જેટલીજ પ્રીમતી લેમે છે. બીજા બોલોમાં બકિત માર્ગનો એક ભાવિક જરથોસ્તી પાંચ વખતની બંદગીની ફરજ ગુજરી અદા કરવા, ક્રિયા-બહુતરો કરવા-કરાવવા અને ચોખાઈ-પાખાઈ રાખવામાંજ ધાર્મિક ફરજો સંપૂર્ણ બળ લાવતો પોતાને મને, એવો સાંકડો ખ્યાલ આ ઉદાર ધર્મ આપતો નથી. પણ બીજો વ્યહવાર જરથોસ્તી અગર ધર્મનાં ઉચાં ધોરણ ઉપર રહીને દુનિયામાં ઉયોગી અને ઉપયોગી જીંદગી ગુજારે અને કોમી તથા દીની બેહેતરીનાં કામો કરે તો તે એક બંદગીખોર જરથોસ્તી જેટલોજ ધાર્મિક પસંદગી પામેલો અશોષ અને દીનદાર છે. જરથોસ્તી મળહય ઉદાર શિક્ષણ આપે છે કે ખેતી જેવી દુન્યવી ફરજો એકથી બંદગીની પાક ફરજ જેટલીજ જરૂરી નથી, તેઓ અશોષ પાળવા જેટલીજ અગત્યની નથી, પણ હમમજહ્યની વૃદ્ધિ કરવા, તેને સંરક્ષણ આપવા અને તે તરફ માનની નજરે જોવા જેટલી તેઓ અમુલ્ય છે.

જેઓ બકિત તથા ક્રિયામાર્ગમાંજ દીનદારી તથા દીનચાશીદારીની સઘલી વ્યાખ્યા સમાઈ જતી સમજે છે, તેઓની હાલત દીનની રૂએ આંખે અંધારી આંધેલા અને ધાંણીમાં જોતરાયલા ધાંચીના બલદ જેવી કંગાળ અને કમનસીબ લેખાય, જેને નાનાં કુંડાળાની સાંકડી હદમાં અને સંકેત્યાયથી એકસાંન હાલતમાં ગોળ ને ગોળ ફરવાની ફરજ પડે છે. એવી હાલત ભોગરવાની સર્જતને તામે થવાનું શિક્ષણ જરથોસ્તી મળહય આપતો નથી અને તેના પાલનારા દીનચાશીદારો (દીનના નિયમો શિખી બીજાને શિખવનારા)ને સાંકડું મન અને ટુંકી દ્રષ્ટીના હોવાનું શિખવતો નથી, પણ પોતાને બિનતાસુબીએ, મોકલાં મને અને ઉદાર દ્રષ્ટીએ ખરી રોશનીમાં જોવા નબળાં

કર્મોવે છે. આ મજહબની મહાન સમ્યાપ્તિઓને વિશાળ દ્રષ્ટીએ ખરી રાક્ષનીમા જોવા શીખવાનો ગુરુર્ગ કોમના કમનસીબે હજુ ઉભો થયો નથી અને તે દાખલા તરીકે ગૌમૂતનો ચોકસ સંજોગ વેળા ઉપયોગ કરવા ધર્મ કર્મોવે છે એ જોડે ના પાડી શકાશે નહીં, તોપણ તેને કોઇ અબજ નહિ પણ શીખેલા-મજુલા દરુર દીનના પાયા સમાન આલખાવે છે। મરણ-જીવણની ક્રિયાઓને સામાન્ય રીતે અચુક જાહેર કરે છે અને તેને અખંડ રાખવાના ખરા કે ખોટા ફટવાઓ આપે છે. ધર્મનાં મઆદુલ કર્મોનો ઉપર કામ અને મજહબને હિજુ લગાડનારા રવાજોને સરસાઇ આપે છે અને એવા ન છાજતા રવાજો નહીં પલાવામાં વડીલોને એવકા થતા કહેવામાં આવે છે. એવું ખુદખું સ્વભાવિક કારણ એ છે કે, બહુતર-ક્રિયા તેઓનાં ગુજરાંણનાં એકપુરાં સાવણો છે, માટે તે ઉપર અગર ક્યવખતે અધરીત ત્રાપ મારવામાં આવે તો કુદરતી રીતેજ પેલાં સાવણો ખરી જાય અને તેની હાલત હાલના કરતા વધારે મદમપ્ત અને મદાર થાય. ગુરુર્ગને તેનાં હયા પેશાને લાયક તાલીમ આપી અગર તૈયાર કરવામાં આવે અને તે આ આમર પોતાનું ગુજરાણ કરવાને શક્તિવાન થાય, તો કોમને ગુરુર્ગની સાચી રાદખરીનો મોટો લાભ હાંસલ થાય. ગુરુર્ગને અગર સ્વતંત્ર બનાવવામાં આવે, તો બહુતર ક્રિયાના તાલુખી ભરેલા ખર્ચાળુ ફટવાઓ આપવાનો હાલનો ખેતાલ મામલો વેહેલો દુર થાય અને કોમના નાહક બરખાદ જતા પ્રૈસાનો બચાવ થઇ તેને ખેતક રહાત થાય. આપણે ધણા અદ્દસોસ સાથ જોતા રહ્યા છીએ કે, કોમનો એક સ્વાર્થી વર્ગ ગુરુર્ગની ખેડેતરી જોવા નારાજ છે અને તેને હાલનીજ પરતંત્ર અને ઓશિયાળી, હિણાયવી અને હલકી પંકિતીની બિહુક અને હાથ ઓળતી હાલતમાં સમડનો પાડી રાખવા ચાહે છે. આ મુજબ હાલના વીસમી સદીના સાહસિક અને સુશિળ પાર્સીઓ પોતાના ગુરુર્ગને વગર બજોલા ચઢાવી લે અને તેને હિણુતો જોવા કરે, એ ખીના કેળવણીમાં અગ્રેસર મણુવાની તથા ખુદ્દિ ચાતુર્ય અને કાર્ય કુશળતાની આપણી ગમે એટલી અડાઇ છતાં ખેતક પારદર્શક દેખાતી એક કોમી નમોશી છે.

હાં આપણે દીનદારીના ખેડોલા અર્થ માટે ખોલ્યે છીએ, માટે દીનદારીનાં ખરાં સ્વરૂપને પામતા ધર્મનાં અસલ હયાં ધોરણ ઉપર જવું હવે ખરું ધર્મી કોણ? જોઇએ; જેમાં જરથોસ્તી ધર્મનું સ્વરૂપ, જરથોસ્તી અશોષ અને જરથોસ્તી એતેકાદ તેના નિયમોનાં હાં અધારણ અને હયા ખ્યાલો સાથે જલવાવાં જોઇએ. આ સર્વમાન્ય છે કે ધર્મ તેનાં સાચાં સ્વરૂપમાં પળાશે જોઇએ, અને તે પાળવાને દીનનું બહુવાર જ્ઞાન અવશ્ય હોવું જોઇએ. વળી આ ખીનાનો કોઇથી ખી ઇનકાર થઇ ચકરનો નથી કે દીનનાં ધટલાં જ્ઞાનની

ખેદકારક ગેરહાજરીને લીધે સૌસૌની લાગણી મુજબ ધર્મ પગાય છે, આ બિનચાકેહ લાગણી બ્યારે જોર પકડે છે ત્યારે ધર્મોપપણું બરમા થાય છે, ધર્મોપપણામાંની નહીં મુશ્કેલી જોગ વેહેમી રસમો જન્મ લે છે અને આ બિનચાકેહી રસમો બિનપાય પાળવામાં ક્રામનો પૈસો, વખત અને મેહેનત નાહક બરમાદ જાય છે. આજ તો દીનતી દાનેશ વગર ધર્મોપણાંની બોહોળી સીમાને એક નાના કુંડામાં સંક્રાયાયતી સમજવામાં આવે છે અને તેની ચોક્કસ હદ દોરેલી જોવામાં આવે છે. આજનું ધર્મોપણું બહુ પાઘણુવા અને ચોખાઈ-પાખાઈની જે તરીકતો પાળવામાં સમાવડું છે, તે તરીકતો જો કે ફાંટી દેવા જેવી તો નથીજ, બલકે તેઓ દીનદારી માટેનાં ચોક્કસ સાધનો છે, તોપણ તેઓ દીનતી રૂએ એકલાંજ દીનદાર જાહેરી મુશ્કેલી માટે પુરતાં નથી. તેઓ ધર્મો જાહેરીની માત્ર એક શાખા છે અને જરથોસ્તી ધર્મોપણું અમુક શાખામાંજ સમાઈ જતું આ મજહબે શિખવ્યું નથી. આ સઘણું જો કે રવાનતી બેહેનરી, સવાબકારી તથા બેહેસ્ત મેળવવાની ઉમેદ માટે કરવામાં આવે છે અને ન બરહક છે, પણ જરથોસ્તી મજહબ એકલો મિનોઇ આલમ માટે બરમા થયેલો નથી કે એકલું મિનોઇ શિક્ષણ આપતો નથી, પણ તેની સાથે આ ગેતી આલમનો નહીં દુર ચઈ શકે એવો નિકટ સંબંધ જોડાયેલો છે. આ સમગ્ર કારણને લઈને આપણી રાજદી વ્યહવાર જાહેરીને કદમ બ કદમ ઉંચ તમકકા ઉપર મુકવા અને જરથોસ્તી ઉંચ ચારિત્ર લડવામાં આ ધર્મ અગત્યનો આગેવાન ભાગ ભજવે છે. જરથોસ્તી શિક્ષણ મુજબ ભવિષ્યની સૂખી જાહેરીના ઉમેદવારે પ્રથમ આ ફાંટી જાહેરીની લડતનાં ફતેહમાં ઉતરવું જોઈએ, કારણકે ચાલુ હયાત જાહેરીજ આવી મીનો જાહેરી માટે લાયક થવાની કસોટી છે. અગર એક ઉમેદવાર ચાલુ જાહેરીની લડતનાં નિષ્ફળ નિરડે છે, તો તેને માટે ભવિષ્યની જાહેરીનાં અમર સુખનાં ધનામની આશા રહેતી નથી. જરથોસ્તી શિક્ષણનો બિતરનો આવશ્ય જોતાં એક દીનદારની રજેરગમાં ધર્મ વ્યાપી રહેલો હોવો જોઈએ અને વ્યહવારીક જાહેરીની દરેક શાખામાં તે પરાવાઈ રહેલો જોઈએ. તેની રહેણી કરણી નિષ્કલંક હોવી જોઈએ, તેના આચાર વિચારો નિરમળ રહેલા જોઈએ, હલકા હવસો-ઉપર તેનો કાણુ હોવો જોઈએ, દરેક દુર્ગુણને તેણું દામી દેવા જોઈએ, અને એક બસ્તેકુસ્તીઆંન સિવાઈ મિસાલ દરેક જાનની બદી સામે નેણું બગાવવાની લડત ચલાવવી જોઈએ. ખડું દીનદારપણું પાક ખમવત, ઉંચ સદગુણો, નીતિમાન વિચારો, પરાપકાર બુદ્ધિ, ક્રમી હમદર્દીપણું, દેશ સેવા અને રાજ્ય અક્તિ વગેરે ઉંચ લક્ષણોની દરેક શાખામાં સમાવડું છે, અને એ સઘણાંને સાથે લઈને પોતપોતાની કમનાત મુજબ તેઓ પોતાનું જીવન ગાળે છે તેજ ખરી દીનદાર જરથોસ્તી જાહેરી છે.

પ્રજા સાથે એકે સપાટે મેળાપ કરવાના વાદ્યાત ખ્યાલમાં સંસાર તણ કે દુનિયાથી દૂર રહી માત્ર ભક્તિમાં બવ ગાળવાની જરથોસ્તી મજહબ મના કરે છે. ને શિખવેછે કે એક જરથોસ્તી શ્રુહસ્થ યાને સંસારી રહેવો જોઇએ અને તેણે ઘટતી હદમાં રહીને સંસારી દરજે અદા કરતી જોઇએ. તેણે દુનિયાદારિમાં પડવું જોઇએ અને પ્રમાણીક તથા પરોપકારી જીંદગી ગુનરી દુનિયાને ઉપયોગી થઇ પડવું જોઇએ. વળી આ મહાન મજહબ ભક્તિમાર્ગના ભવિકાને એક ખુણે દબાઇ રહેવા કે એકાંતવાસ ભોગવવા, રમધી અદાવવા કે વેરામ્ય લેવા, દેહેકસ્ત કરવા કે ઉપવાસ પાળવાખી શિખવતો નથી. પણ તનની તાકાત અને મનની મજબુતી સાથે ખાનગીમાં તેમજ જાહેરમાં આલાક અને ચપળ જીંદગી ગુનરવાનો ઉમદા પાઠ શિખવે છે અને એક સારા શેહેરી તરીકે દુનિયામાં આગળ પડતો આગેવાન ભાગ લેવાને આગ્રહ કરે છે. તે જાહેર જીંદગીના દરેક દાખલામાં આગળ ને આગળ વધવા અને હરોલમાં રહેવાને જામજા કર્મનો આપે છે.

અવસ્તામાં ફરોકેરેતિ અને ફવરેધિ જેવા ખાસ શબ્દો મળે છે, જેનો ભાવાર્થ આગળ વધવાનું કામ, આગળ વૃદ્ધિ-આપાદી કરવી થાય છે, અને તે જીંદગી તથા અનજોશ રવાનનાં સેવટ સારાં પરિણામ માટે આગળ વધવાનું છે. જીવતાં કે ગુજર પામેલાંઓની ફરોહર અથવા ફવરો, ફવરેધિ અથવા ફરેતિનું જ ખીજું રૂપ છે, કે જે રવાનની તાહજર આત્મિક શક્તિ છે. દીની શિક્ષણ મુજબ એજ બળવાન શક્તિ હૈયાત જીંદગીને અને જીંદગીના મુળને આકાર આપે છે અને પોષણ આપે છે, ઉધરભાવ આપે છે અને ટકાવે છે તથા જીવતાં અને ગુજર પામેલાં રવાનોને અજોઇ તથા રોસ્તીના મર્ગ તરફ આગળ વધવામાં મદદ આપે છે. વળી તમામ વિશ્વમંડળ આ મહાન શક્તિના પ્રતાપેજ નીચમીત ગઈશ કરતું અને ગતિ લેતું, આગળ વધતું અને નીબી શકતું ધર્મે જાહેર કીધું છે. ત્યારે આગળ વધવાની જે શક્તિ કુદરતમાં મહાન કાર્ય અચુક કરતી રહી છે, તેજ વર્ગની આ બળવાન શક્તિ ફવરોની ઇનસાન જાત ઉપર નવાજેશ થયતી છે અને તેને લઇને કુદરત ઉપરથી માણસે કામ બ કદમ આગળ વધવાનું શિક્ષણ આપણો મજહબ આપે છે. અસ્તાનો ફવરેધિ અથવા ફવરેતિ શબ્દ સંસ્કૃત પ્રવૃત્તિને મલતો આવે છે અને હિન્દુશાસ્ત્રમાં આગળ વધવાનું શિક્ષણ જોડે મળે છે, તોપણ તેમાં નિવૃત્તિનુંખી શિક્ષણ મળે છે. તેની મતલબ જો કે જીંદગીના પાછલા ભવમાં ભગવાનની ભક્તિમાં એકાંતવાસ ભોગવવાની છે પણ તે જરથોસ્તી મત મુજબ બરખેલાક છે, કારણ કે તેમાં એક જરથોસ્તીએ જીંદગીની છેલ્લી ધડી સુધી આગલ વધવા અને દુનિયાને ઉપયોગી થઈ પડવામાંજ જીંદગીનું અર્થ સાર્થક સમાયલું જાહેર કીધું છે. આ ફાંણી જીંદગીમાં જે જે કવો રાસ્ત રાહ

મેલાં હોય, દુઃખમાં દુઃખેલાં હોય, સંકટમાં સપડાયલાં હોય અને લાચારી કે ગરીબીની ખમખારીમાં ગીરફતાર હોય તેઓને જગતમાં જન્મ લેષ નિશ્ચિતમાં જનાર ભગત ર હોયો હોયો જેવા કરે, અને જાણુ એકલો બેઠો બેઠો હશે, તો તે જરથોસ્તી મત જળ્ય ખુદાનો સાચો ભક્ત નથી.

આ મહાન મજહબનીજ બરકતથી જાહેર જાહેરીની લડતમાં આગળ પડતો અગ્રેસર યાગ લેવાની અને સાર્વજનિક બાદશાહી સખાવતો મારફતે દુખીઓનાં દુઃખો ટાળવાની મેક જરથોસ્તીની ખાસ ખાસીહત થઈ પડેલી જગ જાહેર છે. હિન્દની કરોડોની સ્ત્રીમાં સાથી કમતર પાર્સી કૌમ, તિલ્લણુ હરીફાઈની હરોલમાં રહીને, જે માનભરી પીતિ સાથે આપ બળે પ્રકાશી રહી છે, તે આવાં ઉદાર તથા ઉમદા ફર્માનોની અને પીડી મજહબની મહાન સચ્ચાઈઓની અંદોઝ અસરોનેજ ઇચ્છે ઇચ્છે આભારી છે.

વળા ધર્મી જે પહે માછલાં મારે અને મોટે રામ ખુકારે તે તો હોયજ નહી. મી જેણે દયાદાનનાં પંદર પચીસ કામો કીધાં હોય તેને પણ સમજવાનાં નથી. ધર્મી રેખરાં તે કે જે સંસારનો બાર વહી ધર્મકર્મની ફરજો સાથે, તેટલાંજ ઉદ્ધ બાવથી ધારોજગારમાં કે લેવડ દેવડમાં, હકુમત કે તાબેદારીમાં, તવંગરી કે ગરીબીમાં, ફરાગત મુશ્કેલીમાં વગેરે સંસાર બહવારની ફરેક હાલત અને જાહેરીનાં એકેએક દેહીક વર્માં ધર્મના મુળ નયમે સમજીને, એક સરખી રીતે ધર્મને પોતાની સાથે રાખી જાણુ. થી પણ વધારે, કશા પણ બદલાની ઉમેદ વગર ફક્ત પાક યજ્ઞનાં નામને ખાતરજ જેઓ મેને પોતામાં અને પોતાને ધર્મમાં વસલ કરી દે છે, જેઓ ધર્મ વગર જીવેલી એક ન પણ હરામ ગણે છે તેઓજ મોટાં દીનદાર છે.

આ સધળાનો સામટો ટુંક સાર એજ નીકળે છે કે, એક સાચા જરથોસ્તીએ મીકે અને બહવારીક ફરજોને જોડેજોડ રહી દીનની ધનેશ સાથે તખફકે તમકકે મળ વધવું જોઈએ અને જાહેદ તથા અનઓશ રવાનની બેહેતરીનો માર્ગ મોકળો રાખે જોઈએ. સાચી દીનદારીની રાહે સવાબકાર થવા, બેહેસ્તને લાયક થવા, ખુદાની વામાં કે તેની પનાહમાં પોહોંચવાની સેવટની સર્જત માટે તૈયાર રહેવાનો આજ શોધનો સાચો જરથોસ્તી તરીકો છે. એવી બાતેનની સાચી દીનદારીની હમકોમમાં આપણી થવા આપણે સેવટે તે પાકપરવર પાસે પ્રાર્થના કરીશું કે,

“હાદે દીને બેહે માજદયસ્તી આગાહી રવાજ જોઆફરાંની બાદ હકત કેસ્વર મીન. અએદુન બાદ.”

બધી માજદયસ્તી દીનનું રાસ્તપણું, તેની વાકેફગારી અને તેનો ફેલાવો નેયામાં આજકારો થાઓ. આ ચાહેલી દાઆ આમીન થાઓ.

ખુરશીદજી એ. ખાજરી.

દીનદાર પારસીઓ અને ડાસલાં*

“અશઓનાંમ વંગુહીશ સુરાઓ સ્પેતાઓ કુવશયો યજમમદે.”

અશોનાં બલાં, શુરાં અને વૃદ્ધિવાંન ફરોહરોને હમો યાદ કર્યે છીએ.

હું પોતે-હું ધણુ આગળ વધેલા હદ બહાર વિચારો ધરાવનારાઓમાંનો એક નથી, તેમજ કોમી પછાત વર્ગમાં પ્રવેશ થયેલી નાપસંદ રસમોનો વખાણનારખી નથી, પણ ટોળાની સાચી દીનદારી, બેહેતરી તથા આત્માદીનો મધ્યમ માર્ગ પસંદ કરનારો છું. હું નવા વિચારવાળા કે જુના વિચારવાળા કોઇમી પક્ષનો નથી અને કોઇપી પક્ષને પાળવા ચાહતો નથી. માત્ર વિચારો મારાં સાચાં અંતઃકરણનો નમ્ર અવાજ છે. આ મારા પ્રમાણિક એકરારમાં કેટલે દરજ્જે સચ્ચાઇ છે તે જોવાને વાંચક વર્ગ પુરતો શક્તિવાંન છે. અંચલ વાંચક વર્ગ મિનતામુખીએ જોઇ શકશે કે, હાથ ધરેલા વિષયમાં ધાર્મિક અસહિયતા ભવવત્તા, તેને અખંડ રાખવા અને તે ઉપર અમલ કરવા હું ધણુ ભાર સાથે બોલ્યો છું અને “સુકતાદતી ક્રિયા શું અચુક અને અખંડ છે?” એવાં મથાલાંથી શરૂ થતા અને આગલ આવતા બીજા લેખમાં વધારે વજનદાર દલીલોથી હું ધણુ જોશ સાથે બોલીશ.

વીસમી સદીના પારસીઓનો એક વર્ગ બાપીકા ધર્મ તરફ ભક્તિભાવ ધરાવે છે, માટે તેઓની ધાર્મિક લાગણી ને આપણે બેશક માન ભરેલી તથા આવકારદાયક લેખીશું. તેઓની આ લાગણી દીનના હુકમ અનુસાર ધટતી હદમાં રહેતી ધટે છે, પણ કેટલાક દાખલામાં તે હદ ઓળંગી તેઓને ધર્મોપપણુ તરફ ધસડી લઇ જતી જોવામાં આવે છે, અને આ ડાસલાં (ફરવરદેગાંન) ના બાપમાં કમનસીમે એવીજ કાંઇક ગંભિર ગાફલતી તથા ગેરસમજીતી થોડા દાહકાઓથી ચાલુ રહેતી જણાય છે. દીનાઇન બાપદમાં સૌથી વધારે જરૂરી અને પહેલી અગતની જે કોઇ ચીજ હોય તેા તે આસ્થા અથવા દીનદારી છે, અને આ દીનદારી સાથે બ્યારે સમજદારીનું તત્ત્વ બેળાયડું હોય છે ત્યારે તેની દ્રઢતામાં વિશેષ વધારો થાય છે. પણ આ બીના થોડી ખેંકારક નથી કે દીનાઇનના બાપમાં કોમની સાચી રાહબરીની ગેરહાજરીને લઇને, મહજબની ખાસ

* આ લેખ સને ૧૯૧૬ ઈસ્વીના પ્રભાત્ર અને પારસીમાં આદના ના તખ્તુસથી પ્રથમ પ્રગટ થયો હતો. આ લેખ પ્રગટ થવા પહેલાં બહુમે અફુરમનદ તરફથી જુદીજુદી બાબદો ઉપર બહેર લાખણો આપ્યાં હતાં.

તાલીમ વગર હાલની દીનદારીનું ખરું સ્વરૂપ અદલાદલ ગયું છે અને તે જોઈ વેહેમી રસમેળું નાલાયક રૂપ લીધું છે. માટે ફરવરદેગાંનના તેહેવારો પાળવામાં દીની તરીકા મુજબ આપણને માટે ઘટતું પુખ્તિવર્ત્તુ શું શું છે? અને આપણી ખામીઓ ક્યાં ક્યાં છે? તે દેખાડવાની આ તકે હું જરૂર જોઉં છું. કોમનો દીનદાર વર્ગ એવું માનતો જણાય છે, કે આપણી ધાર્મિક, નૈતિક, યા સંસારીક રાહરીતીઓ વાંધા ભરેલી, વેહેમી કે તુકશાનકારક હોય, તોપણ તે બાબદ જાહેર જુસ્તેજુ કરવાથી પરહેજ રહેવું. હવે કોમનો બીજો અમુક વર્ગ એવું મત ધરાવે છે કે, મજકુર વર્ગની આ માન્યતા કોમની ધાર્મિક, નૈતિક અને આર્થિક આબાદીને આડે જનારી અને કહાપણુથી વેગળી છે અને તેમાં દુરનાં ભવિષ્યનાં વિચારોનું સંગીનપણું સમાવણું નથી. કોમની બેહેતરી ખાતર સલાહકારક એ છે કે, આપણી ખામીઓ શોધવી જોઈએ અને તે સમય, સ્થળ અને સ્થિતિ મુજબ વેગાસર સુધારવી જોઈએ. આ મુજબ કોમી મત એ બાજુ વેહેંચાઇ ગયું છે અને આ બેમાં કયું મત વધારે વજનદાર ગણાવું જોઈએ, તે કોમના સમજી વર્ગની સારી સમજ ઉપરજ હું છોડું છું.

ડાસલાં આપણી માદર જખાનથી બેગાનું નામ છે, તેની ઉત્પત્તિ પાછલા વખતમાં ગુજરાત પ્રાંતમાં અને ગુજરાતી ભાષામાં થયેલી છે. તે ડાસાં ડાસલાં. અને વહાલાં એ બે શબ્દોનું બગડેલું રૂપ છે અને તેનો અર્થ વહાલાં ડાસાં થાય છે. ગુજરાતી ભાષામાં ડાસલાંનું ઉપનામ મળવાનું કારણ એ છે કે, અશો લોકોનાં ફરોહરોને ધર્મ પુસ્તકમાં અતિ પુરાતન તથા નારી જાતી વર્ણવેલાં હોવાથી તેઓને પાછલા વખતમાં વહાલાં ધરડાં ડાસાંઓની ઉપમાથી ઓળખાવ્યાં છે. ફરવરદેગાંનનાં અવસરને ડાસલાંનું બેગાનું નામ મળવાનું આ કારણ પાંસિઓનું હીંદમાં હીંદુઓના સમાગમમાં આવવાનું છે, કારણ કે હીંદુઓમાં તેઓના પુજ્ય દેવ-દેવીઓને બાપા-માયાનાં સગાઇ સુચક નામે અપાયેલાં છે. ડાસલાં પ્રથમ દહાડાને અપાયેલું ખાસ નામ છે, તેથી તેઓને આપણે દોસલાંનાં દહાડા કહે છીએ અને તેને અર્થ વહાલાં ધરડાંઓની યાદના દહાડા થાય છે.

ધરાની ભાષામાં એ દિવસો ફરવરદેગાંનને નામે મશકુર થયેલા છે, માટે તેઓને પરબાષામાં ડાસલાં યા મુકતાદને નામે ઓળખવા કરતાં, ડાસલાં બેઠાં. માદર જખાનમાં ફરવરદેગાંનના નામથીજ ઓળખવા વધારે લાયક છે. એવું વજનદાર કારણ એ છે કે પાછલા વખતમાં એ બેઉ નામોના સંબંધમાં ભારે ગુચરાડો થયો છે અને આ બંનેના બાજમાં એક સરખો અનર્થ થયો છે. એઓ ફરવરદેગાંનના દહાડાઓને મળેલાં અસર નામે છે. તેઓ પાછળથી

મુન્દરપામેલાંઓ માટે બેઠક બનાવવાનાં જીલબરેલા અર્થમાં ઉલટાઇ ગયાં છે. આ એક મંભિર જીલ ચાલતી આવી છે અને તેનાં પરીણામ તરીકે તેઓને ડાસલાં બેસાડવાં તથા મુકતાદ માંડવાના નજીબતાં નામોથી ઝોળખાવામાં આવે છે. કારણ કે ડાસલાં બેસાડવાનો ભાવાર્થ વહાલાં ધરડાંઓને બેસાડવાનો નીકળે છે. હવે સ્વભાવિક સવાલ ઉભો થયો કે આ ડાસાંઓને ક્યાં બેસાડવાં ? અને કેમ બેસાડવાં ? તેને માટે કોઈ બેઠક હોવી જોઈએ. જેથી પાછલા બેખબરીના જમાનામાં તેઓને માટે ચોતરો, ટાક, બેહેડાં, માંચી વગેરે તરફ કીસમની બેઠકો પસંદ કીધેલી જેવામાં આવે છે. આ માંચી અને ખીજી બેઠકો માત્ર ફરોહરોને બેઠ ધરાતી ફળફળાદીની વસ્તુઓ મુકવાના એકલા ઉપયોગ માટે હોવી જોઈએ, તે પાછળથી મરણ પામેલાંઓની બેઠક તરીકેખી ગણવા લાગી. મરનારોને માટે બેઠક ઉભી કરવાનો આ દીન અને અકકલથી ઉલટો રવેયો કયા જમાનાને આભારી હોવો જોઈએ તે આગળ આપણે જોઈશું. આ જાણવું જરૂરનું છે કે, ડાસલાંને બેઠક બનાવવાના અર્થમાં લેવાનાં નથી, પણ કંઈજ નહીં તો દહાડા સાથે જોડી તેઓને ડાસલાં યા મુકતાદના દહાડાના નામોથી ઝોળખવાં થતે છે.

ડાસલાં સંબંધી આપણી નાવાકેરી વિશેષ જોવામાં આવે છે. પાણીથી બરેલાં કુલોથી શણગારેલાં અને હારેદોર ગોઠવેલાં ધાતુ યા કાદવાનાં બેહેડાં એજ ડાસલાં- બેહેડાંઓને આપણે ડાસલાં યા મુકતાદને નામે ઝોળખીએ ડાસલાં તેજ મુકતાદ. છીએ. આ મુજબ કુલ, પાણી અને કળશીઆની ચોરની બનાવેલી એક જાતની હસ્તકૃત રચનાને આપણે ડાસલાં યાને વહાલાં ડાસાં કહે છીએ, એ થોડું નામનાસેજ નથી. વળી બોળાં જરથોસ્તીઓ તેને ઉકમાધથી ડાસાં-આપાખી કહે છે, અને ગોઠવેલાં બેહેડાંને ડાસા આપાતું રહેડાંજી માની તેમાં તેઓનો વાસો થયલો સમજે છે. પણ ડાસલાં એ બેહેડાંનું અસલ નામ નથી અને પાણીથી બરેલાં બેહેડાંઓને ડાસલાં યા મુકતાદને નામે ઝોળખવાં સજવાર નથી.

પાણીનાં બેહેડાંઓને ડાસલાંનું નામ મળવાની એક જુલે ખીજી અનેક મંભિર જીલોને કારણ આપ્યું છે. આ વહાલાં ડાસાંઓ હાથ-પગ ડાસલાંના શારીરીક અને મોઢાં-માથાં વગરનાં નહીં હોવાં જોઈએ એવો સ્વભાવિક અવયવો પાસ પ્રથમ આપણી બોળી ચોરતોમાં ઉત્પન્ન થયો હતો, તેથી તેઓએ નાજિચેર, શેરડીનાં સાંઠા, શેરડીનાં પેથાં, કેળાંના કાત્રા, સોપારી અને એવીજ ખીજી જાત જાતની અને ભાત ભાતની ફરોહરોને બેઠ ધરાતી ફળફળાદીની વસ્તુઓને બોળાપણામાં, ડાસલાંઓનાં હાથ, પગ, માથું,

આંગળાં, આંખ વગેરે અવયવોનું રૂપ આપ્યું હતું અને પેલાં વહાલાં ડાસાંઓનું કલ્પિત શરીર ઉજીં કીધું હતું! એ મુગ્ધ દુરવરદેશોના આ મંત્રિર અવસરોમાં જોણી ઝોરતોએ વેહેમોનું નાપસંદ તત્ત્વ દાખલ કરી આપ્યું હતું અને આ મોતેબર અવસરને હલકી પંક્તિ ઉપર લાવી મુક્યો હતો. પણ આપણે સંતોષ સાથે જોઈએ છીએ કે, આ જુલ ભરેલો અને નામોશી લગાડનારો ખ્યાલ આપણી બહુલી સમજદાર માનુષ્યોમાંથી રફતે રફતે શુભ થતો જાય છે, અને તે તદ્દનજ નાબુદ થવો ઘટે છે.

આપણે વારંવાર જોઈએ છીએ કે કેળવણી પામેલાં પારસી માનુષ્યોજ નહીં, પણ સમગ્ર મહોમી ડાસલાંને પગે લાગવાનું પુનઃ સમજે છે, બધકે ડાસલાંને પગે કોઈ નજદીકનું ખેશી ચાલું વર્ષમાં મરણ પામેલું હોય છે, તો મરનારને ઘેર અથવા દરેમેહેરોમાં મરનારને માટે ખાસ નવું બનાવેલાં ડાસલાંને પગે પડવા જવાનું તેઓ દરજીયાત સમજે છે. આપીકા મજહમની ખાસ તાલીમ વગર રવા અને નારવા વચ્ચેના દરક નહીં સમજી શકાવાનાં આ સઘળાં પરિણામો આપણે જોઈ શક્યે છીએ. ડાસલાંને પાંચ પડવા કે તેની આગળ સર મુકાવવાથી મરનારને માન મળતું નથી, કે મરનાર તરફની આપણી ધાર્મિક દરજ અદા થતી નથી. પણ મરણ પામેલાં નજદીકનાં ખેશાવંદો કે પુરાતન નીવાગોનો તરફની આપણી એન દરજ આપણા દાનેશમંદ વડીલોએ ઠરાવેલા બહુતર-કીયા કરવા યા કરાવવાની છે.

ડાસલાં સંબંધી આપણી નાવાકેશી એટલીજ હદમાં અટકતી નથી, પણ જોણાં જરથોસ્તી મહો અને ઝોરતો માટી યા ધાતુનાં બેહેડાં સન્મુખ ડાસલાંને નમાજ. ખડે પગે ઉભાં રહી મુકતાંદનો નમસ્કાર કરેછે, અને આ હસ્તકૃત ખાકી પદાર્થને પાક કીખ્લાનું રૂપ આપેછે! પારસીઓમાં જાણજ રહેલી આ નાપસંદ રસમ તદ્દનજ નાબુદ થતી ઘટેછે. આ ગંભીર જુલ તરફ બહુલા રાહબરોએ હમદીનો વારંવાર ધ્યાન ખેંચ્યું છે, અને તેની રીડી અસર જોકે ઘટતે ઠેકાણે થતી રહી છે, તોપણ કોમનો એક વર્ગ આ દેખીતી જુલ તરફ બેદરકાર રહ્યો છે, અને તેને સુધારવાની અગત પિછાણી શકતો નથી. કોમના અમલ્ય વર્ગમાંજ આ અને આવીજ બીજી ગદ્ગદતીઓ જોવામાં આવતી નથી, પણ કેળવણી અને સમજદાર વર્ગમાં આવી જુલ ભરેલી સમજ હજી સુધી હસતી ધરાવે, અને તેને સુધારવાની સાદી સમજનો બી ઉપયોગ નહીં થાય, એ થોડું તાજુબી અરેહું ગણાવું જોઈએ નહીં. આપણા દીનઆધાહ દાનેશમંદ વડીલોએ મજહમને

હીથું લગાડનારા અને તેના પાયાને એલજીમ પહોંચાડનારા આવા રેવાળે જાણી બુજીને આમેજ કીધા હોય, એમ માનવું સર્વ હેમકાષ છે. ધરાન વતન તણ આવેલા અને કાઠીઆવાડ તથા ગુજરાતમાં ફરીકામ થયલા આપણા વડીલોની હાલત એક વાર ઘણી ખતંગ થઈ પડી હતી, તેઓ હાલેસામાં એટલા બધા ગીરફતાર થયા હતા કે, તેઓનાં આચુબળ અને બુદ્ધિબળ ગુમ થતાં ગયાં હતાં, તેઓનું મજબૂતી જ્ઞાન કુતાહ થયું હતું, તેઓનાં ગુજરાનનાં સાધનો ખુટી ગયાં હતાં, અને એવા કમનસીબ બેખમરીના જમાનામાં ફેટલાક નાપસંદ વેહેમો અને રેવાળેએ જન્મ લીધો હતો. એમાં આપણા દેશવટો ભોગવેલા અને ગમખારીમાં ગીરફતાર થયલા પુર્વજોને જરાએ દોષ દેવાનો નથી. પાછળથી ટાળામાં પ્રવેશ થયલા આ અને બીજા નાપસંદ રેવાળે અને વેહેમોએ ખરાબી બેશક પાંચરી છે, માટે કોમના વીચારવંત અગ્રેસરોએ હમકોમની હાલત તરફ નેગાહ રાખી તેની બેહેતરીના ધલાળે કામે લગાડવા ધરે છે.

આપણે ધરે બાહરગામથી કાંઈ પરોણા આવેછે, અને તેઓ જ્યારે પાછા પોતાને ગામ જાયછે, યારે તેઓ પોતાની સાથે ખોરાકનું બાતું બાંધી લઈ રવાનનું બાતું જાયછે. એજ મુજબ ફરવરદેગાંનનાં દિવસોમાં ફરોહરો આપણાં અને રસ્તા ખર્ચ. ધરોમાં ગોયા મહેમાન તરીકે આવેછે, અને ફરવરદેગાંનનાં જીલભરેલા અદાર દિવસ ધરમાં રહીને જ્યારે તેઓ પાછાં જાયછે, ત્યારે બાત્યાં લાયક ખોરાક તૈયાર કરી તે ઉપર સતુમ બજાવામાં આવેછે. ત્યારપછી તેઓ માટે પેલા ખોરાકનું બાતું બાંધી આપવામાં આવેછે, અને તેને બાંધણુને છેડે પૈસા-ફીઆ તથા ચવલીપાવલીનું પંચુરણ રૂપાનાણું બાંધવામાં આવે છે. રવાનો યા ફરોહરો ગોયા આ ખાકી જહાનથી મીનો દુન્યામાં જતાં રસ્તામાં જીખ્યાં થતાં હોય, અને તેઓને રસ્તે ખરચ કરવો પડતો હોય, એવા જીલભરેલા વેહેમી ખ્યાલથી બાતું અને રસ્તા ખર્ચ બાંધી આપવામાં આવેછે. આ પાક અવસરો સાથે જોડાયલા આવા કલ્પિત પચાસોને આપણે શું નામ આપીએ ? તેને ભોળાં દીનદારો ઉકમાઈથી વડીલોથી ઉતરી આવેલા ધાર્મિક રેવાળની ઉપમાં આપેછે ? આવા કૌતકોને રેવાળ કહેવો એ તેનાં સારાં નામને અપમાન કરવા બરાબર છે. આવા રીત રીવાજો ઉપર અમલ કરવામાં મરદો કરતાં ઓરતોનું ચલણ વધારે હોયછે. તેઓને આ અને એવીજ બીજી નહાજતી કીયાઓ માટે જ્યારે મના કરવામાં આવેછે, ત્યારે તેઓ વડાં વડેરાં ચાલતાં આવ્યાં તેમ ચાલવાની હઠીલાઈ પકડે છે. લાં આપણી ઉધરતી બાળાઓને બહવાર કેળવણી આપવાની અગત જણાઈ આવેછે, જેથી તેઓ કેળવણીના બળે રવા અને નારવા વચ્ચેના ફરક સમજવાને શક્તિવાન થશે, અને જ્યારે તેઓને કારણો દર્શાવવામાં

આવશે, કે જીવતાંઓનેજ ખોરાક અને ખર્ચની હાજત હોયછે, પણ ગુજર પામેલાંનાં રવાનો અને ફરોહરો, રૂહાંની અને આત્મિક શક્તિઓ છે, તેથી તેઓને ખોરાક કે ખર્ચની જરૂર હોતી નથી, ત્યારે તેઓ આવા વહેમેને વધુ વાર વળગી રહેવાનું કદીખી પસંદ કરશે નહીં. આપણી ગુમરાહીની ખી હદ હોવી જોઈએ. પાર્સી ધરોમાં મરનારને નામે થતી ક્રીયાઓ સાથે જોડાયેલી હદ બાદાર ગુમરાહીનો આ દાખલો આપણી સાદી સમજ અને આપણા પાક મનહયને ધણો નામેશી લગાડનારો છે. રેવાજને નામે જાયજ રહેલા આ અને એવાજ ખીજ પ્રત્યક્ષ દાખલા પછી કોમી મત કેળવવાની અગત કોઈથી ના પાડી શકવાની નથી.

દીનની રૂએ ભલાં ગુજર પામેલાંઓની માત્ર ગંભિર યાદ કરવી જોઈએ અને તેઓનો રૂડો દાખલો લઈ આપણી વર્તણુક સુધારવી જોઈએ. યાદ રાખવું કે કરજ કરી મરનાર તરફ ફરજ અદા કરવા તમારા ધર્મે કદી ફરમાવ્યું નથી. માટે મરનારની નમતે થતી યાદમાં યજ્ઞાનદારીથી એ યથા-અધિક ભણી આપણે જાતે ભાગ લેવો જોઈએ અને આપણે ભલાં, ધર્મી અને આચારવાળાં થવું જોઈએ. આ માત્ર સાદી પણ ગંભિર યાદ અને તે યાદ સાથે જોડાયેલી ઉમદા મતલબ બર લાવવાથીજ ફરોહરો અને રવાનો પુશહાલ રહેછે અને તેમાંજ તેઓની શાંતિ છે. ત્યારે અને ત્યારેજ આપણા ઉપર અશોનાં ફરોહરોના આશિર્વાદો ઉતરે છે. એમાંજ તેઓ તરફની આપણી એહેશાંનમંદી અને વફાદારી છે અને તેમાંજ ખરી સવાબકરી સમાયલી છે. આ સિવાય મરનારના નામ સાથે જોડાયેલી સઘળી વેહેમી ક્રીયાઓ નિરર્થક અને નુકામી છે.

આજના દીનદાર પાર્સીઓ ડોસલાં મંડિવાને આપણો કદીમ રેવાજ સમજે છે, તેને ગુજર પામેલાંઓની ધાર્મિક ક્રીયાઓનો એક જરૂરી ભાગ ડોસલાંની ઉત્પત્તિ લેખેછે, બલકે ધર્મના ખાસ ફર્માનો જેટલી તેને અગત આપેછે. કેમ અને આ મુજબ ડોસલાં બેસાડવાની હાલની રીતને ધાર્મિક રૂપ ક્યારે થઈ ? મળવાથી તે ધણો અગત્યનો વિષય થઈ પડે છે. માટે ડોસલાં બેસાડવાની શરૂઆત કેમ અને ક્યારે થઈ ? તેનો પ્રથમ ટુંક એહેવાલ શાં હું રજુ કરીશ. આ ઉપરથી ડોસલાંની તર્તીબનો પાયો ધર્મનાં અસલ ઉંચાં ધોડણુ ઉપર રચાયો છે, કે તકલીદી પાયા ઉપર તેની ધંભારત ઉભી થઈછે તે દીનદાર વર્ગને સહજ જણાયા વિના રહેશે નહીં.

રૂમારે પોણી સદી પહેલાં આપણાં દીનચુરત વડીલો સુકતાદનો હિંગામ જ્યારે નજદિક આવતો, ત્યારે તેઓ ધાર્મિક ઉડી લાગણીથી પોતાનાં ગુજર પામેલાં બેશીઓની

યાદ માટે સધળી ધટતી સામગ્રી તૈયાર કરવા મથયુલ થતાં હતાં. તેઓ ધરને ઝાડીઝુડી યુનો ઢોળાવતાં અને એક ખાસ ઝોરડો ધોધધાધ યોખ્યો કરતાં હતાં. તેઓ મુકતાંને પેહેમે દીવસે ગુન્નસ મુજબ લીલો એવો, ફુલ વગેરે ખરીદ કરતાં અને તે પેલા એહેલાયકા ઝોરડામાં માંચી કે ટાંકમાં ભરી રાખતાં હતાં. આ ફરત વગેરે ખરીદ કરતાં જે ખાસ સંભાળ લેતાં હતાં તે ધટતી કરકસર હતી. તેઓ ખનતાં લગી પાકી નહીં પણ ધણી દીવસ ચાલે એવી કાચી અને જલદી કોહી નહીં જળ્યે એવી ટકાઉ ફરત ખરીદ કરતાં હતાં. વળી તેઓ પેલાજ ઝોરડામાં એક ચોતરા ઉપર માટીનાં બેહેડાંઓમાં આખો દહારો ચાલે એટલું ચોખ્ખું પાંણી ભરી મુકતાં હતાં. ટકાઉ ફરતમાં તેઓ લીલી ઊલની સોપારી તથા લીલી બદામ, લીલા ધી આમળાં, નાળીએર, આદુપીળાં, શેરકી, કેળાં, મુકો એવો વગેરે ખરીદ કરતાં હતાં. વળી મુગધી કુલમાં ગુલછડી, ગુલગોરા, સખજો, વગેરે ચીજો પસંદ કરતાં હતાં. આ વેળા મોસબી, સંતરાં કે કમળા જેવી ખર્ચાળ તથા જલદી કોહતી ફરતનહીં હતી. આ સધળાંનાં ખાસ કારણો હતાં. અને તે એ કે ટાંકમાં એકડી મુકેલી કાચી ફરતમાંથી અમુક અમુક દીવસો સુધી થોડી થોડી ફરત ખપ પ્રમાણે તેઓ બાજ-આફીમાંનનાં બહુતર કિયાના ઉપયોગમાં લેતાં હતાં, અને ચોતરા ઉપર ભરી મુકેલાં બેહેડાંમાંથી ખપ પુરતુ પાણી ચોખ્ખું-પાણું કરવામાં લેતાં હતાં. વળી ફરત અને પાણીવાલા ઝોરડામાં બહુતર-કિયા ચાલુ રહેતાં હતાં, અને ત્યાંજ સધળું ચોખ્ખું-પાણું થતું હતું. ડોસલાંની માંચીમાં મુકાતી ફરત અમુક દીવસો પછી પરકામને આપવાનો ખરો કે ખોટો ચાલ આપણામાં જળજ છે. આ બીના ફરત વગેરે ચીજો અનામત મુકી નહીં રાખતાં, દર રોજના ચાલુ વપરાસમાં આવનારા એક સદી ઉપરના કદીમ રેવાજનો આપણને ખરો ખ્યાલ આપે છે. કારણ કે ટાંકમાં મુકેલી ફરત વગેરે વસ્તુઓ આફીમાંન-બાજ વગેરે કિયાઓમાં જ્યાં સુધી ઉપયોગમાં આવતી નહીં હતી, ત્યાંસુધી તે વસ્તુઓ ઇજલથી તરીકે ગણાતી નહીં હતી, અને તેથી પેલી વસ્તુઓ પરકામને આપવામાં ગુનાહ ભરેલું ગણાતું નહીં હતું.

ફરવરદેમાંનનો ગંભીર અવસર પાળવાનો આપણા વડીલોનો આ કદીમ રેવાજ હતો. તેઓ આ અવસર અંદાજસર, ધટતી કરકસર અને પુરતી ગંભિરાઇથી ગુજરતાં હતાં અને પોતાનાં ગુજર પામેલાંઓની યાદમાં ભક્તિભાવ સાથે બાજ-રોજગારની કિયા કરી સંતોષ પામતાં હતાં. એજ મુજબ સમજી દમદીનોએ આપણા આ વડીલ નેઆમાંનોની રાહો રવેજ મુજબ તેઓને રૂડેપગલે ચાલી દીનદારીની રાહ ફરવરદેમાંનનો ગંભિર અવસર ગુજરવો સજાર છે. તોપણ આગળ આપણે ધણા ખેદ

સાથ જોડ્યું, કે હાલની દીનદારીએ આ ગંભિર અવસરની અસહિયાર ખોલી દીધી છે અને તે દીનદારીના તરીકાથી ઉલટીજ રીતે પળાતો રહ્યો છે.

હાં સુધી મરનારોની યાદમાં કોઈ વાંધા ભરેલું તત્ત્વ બેળાવણું નહીં હતું, અને આ ક્રિયાનું નિર્દોષપણું તથા તેની ગંભિરપૂરતાં જળવાતાં એક સદી પછી અનીય-હતાં. પણ ત્યારબાદ પોણી સદીના અરસામાં આ કદીમ મીત ફેરફાર-ડાસલાં રેવાજ ઉપર અધકારનો પરદો ફરી વળ્યો છે, મરણ એસાડવાની શરૂઆત. પાછળની ગંભિર ક્રિયામાં ધણા નાપસંદ ફેરફાર જોવામાં આવે છે અને તેની ગંભિરપૂરતાં બારે ખલલ પોંદોડ્યાદી છે. આ અરસામાં પેલા ચોખ્ખા ચોરડાની ટાંકમાં મુકેલી ફરેટ અને ચોતરા ઉપર મુકેલાં પાણીનાં બેહેડાં, અમુક દીવસો સુધી અનામત રાખવાનો અને આ અનામત રાખેલી વસ્તુઓ સન્મુખ બહુતર-ક્રિયા જોવાની રાખવાનો નવો રેવાજ શરૂ થયો. આ પેહેલી જુલ હતી. અને લાંથીજ આ નિર્દોષ ક્રિયામાં એવંદાજ એક પછી એક વેહેમી તત્ત્વો દાખલ થવા માંડ્યાં. હવે દરરોજ ખપમાં આવતાં પાણીનાં બેહેડાંની જગા ખીજા અલગતુ અનામત બેહેડાંઓએ લીધી અને આ કાળજ બેહેડાંઓ સાથે રહેતે રહેતે મરનારનાં રવાનની બેઠકના અને તેમાં તેઓનો વાસો થવાના કલ્પિત નજીજતા વિચારે જનમ લીધો. આ ખીજ મોટી જુલ હતી. હવે આ બેઠક ચા રહેડાંજુના જુલભરેલા ખ્યાલે દરેક મરનારની નેયતે એકેક ખાસ નવું બેરડું દરેકેકેરોમાં લઈ જઈ મોખેદો પાસ ધુળવવાનો, અને નવાં નવાં બેહેડાંઓની ચોરપર ચોર ડ, પ, ઉ, ચા દ ના એકીના આંકડાપર ગોઠવવાનો રેવાજ શરૂ થયો, અને એ રીતે ફરજિયાત પાણીથી ભરેલાં બેહેડાંઓની અલગાર લાગવા લાગી. હાં ત્રીજી જુલ કીધી હતી. હવે આ રેવાજે ગંભિર રૂપ પકડ્યું, અને રરણ જેવી ગંભિર ક્રિયામાં આ જાતનું અતેરું હજી જાણે અધુરું હોય તેમ, રવાનની બેઠકના યજીને મજબુતી પકડી અને પેલા પ્રથમ માટીનાં અને ત્યારપછી ત્રાંખા પીત્તળ અને સેવટે રૂપાનાં ધાતુના બેહેડાંઓએ એમાલુમ કીજ્જાનું નાપસંદ રૂપ ધારણ કરીધું. તથા તેને માટે અને તેને નામે ડાસલાંનો નમસ્કાર ચા મુકતાહનો નમસ્કાર નામનું ખાસ બહુતર ઉપજની કાઢ્યું અને તે પેલાં ડાસલાં રૂપ ઉમાં રહી બહુતરા લાગ્યું. આ ચોથી ધણી ગંભિર જુલ હતી. હાલમાં કેટલાક દાખલામાં દરરોજ તાળ પાણીનાં બેહેડાં ભરાય છે અને તાળ ફરેટ પુલ મુકાય છે તેમ અર્ધી સદી ઉપર નહીં હતું. ડાસલાંમાં તાજી વસ્તુઓ રોજખરોજ અનામત મુકવાનો આ સુધારો (૧) પાછળી અર્ધી સદી પછીનો છે. અર્ધી સદી ઉપર આ વસ્તુઓ વગર વપરાસે પાંચપાંચ જી દીવસો સુધી અનામત, ચાસી અને બગડેલા

કોહેલી અને સડેલી હાલતમાં પડી રહેતી હતી. આ દુઃખ ફરટ અને મેલો વગર ઉપયોગે અનામત સુકી રાખવાનો વગર અર્થનો ખર્ચાળ રેવાળ જરી થયો હતો અને હજી કેટલાક દ્વાખલામાં જરી રહેલો છે. કારણકે જાત જાતની ફરટને મરનારના જીદાજીદ શારીરિક અવયવોનું નબળા અને નાપસંદ રૂપ આપવામાં આવ્યું છે, અને તે કોઇ વેહેમાયલાં અને બગડેલાં બેજાતુંજ પારણામ છે. આ સિવાય ડોસલાંની તર્તીબ સાથે બીજી ઘણી શ્રીસીઆરીની ખર્ચાળ રસમો જન્યજ રહી છે, અને તેમાં બાપીકા મહજબની શુભરાહી સિવાય બીજું કોઇ કારણ જણાયું નથી. હાં આપણે એક સદી ઉપરના વડીલ નેઆંગાનેનો દીનદારીનો નેક રાહ સુકાને બલતાજ માર્ગ ઉપર ચાલ્યાં જઇએ છીએ. ત્યારે આપણી ખાતર જમા થાય કે આપણે જુલેલાં છીએ અને જુલબરેલા માર્ગે દોરવાઇ ગયલાં છીએ, તો સર્વે શાણા જરથોસ્તીએને સજવાર છે, કે આપણે જ્યાંથી જુલેલાં હોઇએ ત્યાંથી દીનની ખાલેસી ખાતર વગર શરમાવે પાછા ફરવું, ચાલતી આવેલી જુલોને સુધારી લેવો અને દીનદારીનો નેક રાહ અખત્યાર કરવો ઘટે છે.

મરણ પામેલાંઓ માટે બેઠક બનાવવાની આ જુલને જન્મ મલવાનું કારણ જાણવા જોગ છે. ડોસલાં બેસાડવાનો વિચાર અવસ્તા

એ યા અઢી સદી ઉપર જમાનાના આર્યનોનો નથી, અવસ્તામાં ફરોહરો યા અપાવલો ફાર્સી ફતવો- રવાનો માટે ફરવરદેગાંનના અવસરો ઉપર કોઇ બેઠક ડોસલાંની બેઠકનો ઉલો બનાવવાનો ઇસારો વટીક મળતો નથી. વળી આપણા અયલો ખોટા તર્ક. અસલ વતન દરોનમાં આપણી માફક ડોસલાં બેસાડવાનો

રવેયોની નથી. હવે વજરકર્દ દીની નામની એક પહલવી

કેતાબમાં ફરવરદેગાંનના દશ દીવસ, ધરમાં તથા આતશ કહેહમાં કોઇ ચીજ બેસાડવા કહે છે. હવે એ ચીજ શી છે? ત્યાં પહલવી “ગાસ” યાને બેઠકનું તો નામ નિશાન જણાવું નથી, અને ત્યાં અકસર રવાંને ખાતર કોઇ બેઠક બનાવવાની કહેવામાં આવ્યું નથી. તોપણ પાછળા વખતમાં કામા બોહોરા નામની એક ફાર્સી રેવાયત લખનારે મજકુર પહલવી વાક્યના એક શબ્દનું વાંચન હુરક કાધું છે અને તેનો અર્થ માંચી યા બેઠક કાધો છે. હાંથીજ ફરવરદેગાંનના મહાન અવસરમાં પેહેલી જુલ થઇ છે અને તેણે બીજી અનેક ગંભિર જુલોને કારણ આપ્યું છે. આ અર્થ શકમંદ જણાય છે, કારણ કે કોઇખી પહલવી કે ફાર્સી શબ્દકોશમાં બેઠકનો અર્થ ધરાવનાર હુરક નામ મલતું નથી, અને તે બીજી કોઇખી અર્થન બાધાઓ સાથ મળતું આવતું નથી. મરહુમ કામા બોહોરા માંચી માંડવા બેશક કહે છે, પણ ત્યાં ખાસ કરી રવાંને માટે બેશક કહ્યું નથી. આ માંચી યા બેઠક કોઇજ નથી

પણ અશોનાં ફરોહરોને ભેટ ધરવા માટે એકઠી મુકાતી, અને દરરોજના ચાલુ ખર્ચમાં આવતી વસ્તુઓ ફક્ત, કુલ, પાણી વગેરે વસ્તુઓના ખાસ ઉપયોગ માટે છે, રવાનોની બેઠક માટે નથી. રવાનો અને ફરોહરો, રહાની અને આત્મિક શક્તિઓ છે, તેઓને બેસાડવાને કોઈ ખાસ બેઠકની જરૂર હોઈ શકે નહીં. ખર્ચ છે કે આપણી ભાઈબંધ હીંદુ કોમ પોતાનાં અમુક અમુક ઇષ્ટદેવો અને પીતૃઓ (ગુજરાતમાં માટે) અકસર કરી શ્રાધ્ધની ક્રિયા વેળા જુદી જુદી થાનકો બેસાડે છે, અને તેઓ માને છે કે જે જે દેવતાઓની કે પીતૃઓની થાનકો મુકકર કરેલી હોય છે, ત્યાં ત્યાં આમંત્રણ થતાં તેઓ પોત પોતાની થાનકે બેસે છે. એવોજ કંઈક ખ્યાલ આપણાં ભોળાં જરથોસ્ત્રીઓ ધરાવતાં બહુાય છે. કારણકે તેઓ દરેક મરનાર માટે એકેક નવું બેઠકું માંડવાની ગોયા ફરજ સમજે છે, અને તેને અમુક અમુક મરનારોનાં નામો સાથનાં ખાસ બેઠકાંઓ તરીકે ઓળખાવે છે. હીંદુ કોમ પોતાના ધર્માનુસાર વર્તે તે વાજબી ગણાય, પણ જરથોસ્ત્રી ધર્મે મરનારનાં રવાનોની બેઠક માટે કોઈ મત કુચ્ચારેલું નહીં હોવા છતાં, દીનના રાહથી ઉલટી રીતે વર્તવામાં આવે, તો તે દેખાતી રીતેજ તદન ગેરવાજબી ઠરે છે. હવે પહલવી અને ફાર્સી લખાણોમાં રવાનની બેઠક માટે જેકે ખુદશી શાહદત મલતી નથી, તોપણ સુમારે બે સદી ઉપર મજબૂર ફાર્સી રવાયતમાં માંચી માડવાનો ફતવો અપાયો હતો, અને તે ફતવાની પાછળથી જુલમરેલી સમજ ઉઠાવવાના આધારે રવાનોની બેઠકો ઉભી કરવાનો ખ્યાલી તર્ક ઉભો થયો હતો. ડોસલાં બેસાડવાનું ગેરવાજબીપણું દેખાડવાને થોડાં વજનદાર કારણો નથી. ફરોહરો અને રવાનો ધરાની ભાષાનાં નામો છે, અને આ નામો સાથે માંડત્રા કે બેસાડવાના સામાન્ય રૂપો વપરાતાં નથી, પણ ગુજરાતી ભાષાનાં ખુદ ડોસલાં તથા મુકતાદનાં નામો સાથે બેસાડવાં મળે છે. જે દેખાડે છે કે પાછલા વખતમાં ફાર્સી લખાણની અસલ મકસદ ઉલટાઈ જઈ, હીન્દમાં હીન્દુઓના સમાગમમાં આવેલાં ભોળાં જરથોસ્ત્રીઓએ ડોસલાં નામો, અને મરણ પામેલાંઓની કીયાને બહાને, અસંખ્ય વેડેમોના વધારા સાથે ડોસલાં બેસાડવાનો રવાજ જરૂરી કીધો હતો. પાછલા વખતમાં ફાર્સી રવાયતના માંચી માડવાના એક ફતવાએ પોતાનું અસલ સ્વરૂપ બદલી પાછળથી કેવાં કેવાં રૂપો લીધાં છે? અને કેવાં કેવાં અનર્થો ઉભા કીધા છે? તેનું હયાં વાજબી તોલ કરવાને આપણે શક્તિવાન થઈએ છીએ. કોઈની બાજુ તપાસતાં ગુજરાતમાંનાં માટે બેઠકો ઉભી કરવાનો આ પાછલો રવાજ આપણાં માન કે વખાણને લાયક ઠરતો નથી, પણ દીનની રૂએ જુલમરેલો અને જુલાલો ખવાડનારોજ ઠરે છે.

આ એક તપાસ કરવા લાયક સવાલ છે અને આ નામની ઉત્પત્તિના બાજમાં મળદબના ખાલેસ તરીકેને અનુસરતો વજનદાર ખુલાસો પહલવી શબ્દ “હુરક” થવાની જરૂર છે. પહલવી વાંચન જાતેજ મુશ્કેલ હોવાથી શું છે? અને શું તેના અર્થમાં થયેલી નજીવી નજરચુકથી તેનું અસલ સુચવે છે? સ્વરૂપ બદલાઈ ગયું હોય, તેના લખનારની અસલ મક્સદ ઉલટાઈ ગઈ હોય, અને પાછલા ફાર્સી લખનારથી, અકસર નજદીકના જમાનામાં સમજફેર થવાથી, અસલ લખનારને ગેરમત્સાહ થયો હોય એ બનવાજોગ છે. હવે આપણી તપાસવાળું “હુરક” નામ શું છે? આ પહલવી અસલ રૂપ “હુર” છે, તેને “કુ” પ્રત્યય લાગી હુરક થયું છે અને તેનો અર્થ આતશ થાય છે. આપણા આ અર્થને બાદશાહી સીકકાઓ ઉપરનો એક લેખ સીધો ટેકો આપે છે. આ સીકકાઓ સાસાની પાદશાહ પદલાસના છે, જે ઇસ્વી સન ૪૪૩-૪૮૭ સુધી ઇરાનના તામ્પ ઉપર આબ્યો હતો. તેના સિકકાઓ ઉપર જે પહલવી લેખ મળે છે, તે “હુર. કદી. વસખશ” છે, જેનો અર્થ, આતશની નેજેહખાંની કરનાર વલાશ અથવા વલખશ થાય છે. એમાં “હુર” શબ્દ આતશ માટે ખાસ વપરાયેલો છે, માટે પહલવી કેતાબ વજરકર્દ ફીનીમાં આવેલા શબ્દો “હુરક ઈતીબુનાનસ્ન” નો અર્થ આતશ બરપા કરવો થાય છે.

આ ઉપરથી આપણે જોઈ શકીએ કે, ફરવરદેગાંનના દિવસોમાં ગુજર-ખામેલાંની કીર્તિની યાદમાં આતશ બરપા કરવો, અને તેજ રોશન કાળ્લા રૂબરૂ ગુજરખામેલાં નેઆંગાનોની અને નજદીકના ખેશાવદોની કીર્તિ ગાવી સન્નવાર છે. ત્યારે આતશ ફરવરદેગાંનની ક્રિયાનો એક અગત્યનો ભાગ છે, અને આપણા ખેંચેલા મજકુર સારથી આ મોતેબર ક્રિયામાં એક ખાલેસ જરથોસ્તી તરીકે જળવાવાનો અને તે અમલમાં મુકવાનો આપણને વાજબી સંતોષ મળે છે. મજકુર પહલવી વાક્યનો અસલ બાવાર્થ એવો નીકળે છે કે, ફરવરદેગાંનના દશ દિવસોમાં ધરોમાં યા દરેમેહેરોમાં મુકતાઈ માંડવા નહીં કે ડોસલાં બેસાડ્યાં નહીં, પણ શબોરજ આતશ રોશન રાખવો. હાં આતશ રોશન રાખવાની મતલબ આ પાક અવસરો ઉપર રાત દહાડો આતશ ઉપર ખુશબોએદાર બળતણ ચાલુ રાખવાની, અને તેજ બળતા આતશના પાક કેળ્લા સન્મુખ ફરવરદેગાંનને લગતાં બળતર-ક્રિયા જરી રાખી, આપણા અરો નેઆંગાનોનાં ફરોહરોની કીર્તિ બાવાની નીકળે છે. આ પહલવી ફતવાને ફાર્સી રવાયતોબી ટેકો આપે છે. તેમાં કહે છે કે ફરવરદેગાંનના દશ દિવસ ધરોમાં રાત રહવસ આતશ ખસુસ રોશન હોવો જોઈએ, અને ઇરાનમાં હાલે બી આ અવસરો

ઉપર આપણા હિંદુસ્તાની રેવાજ મુજબ ડોસલાં બેસાડવાની રસમ નથી, પણ સૌ સૌ મોતપોતાની મકદૂર મુજબ, દશ યા ખાસ કરી ગાયના પાંચ દિવસો સુધી, બહુતર-ક્રિયા માટે મુકરર કીધેલા પાક ઓરડામાં રાત દીવસ આતશ બળતો રાખે છે. આ મુજબ આ મોજુદ ધરાની રૂઝ રેવાજને એક અસલી પહેલવી લખાણની ઉઠાડેલી ઉપલી સમજ સીધો ટેકો આપે છે, અને આ લખાણ ધરાનમાં જાળવ રહેલા એક અસલી ધાર્મિક રેવાજની અસલિયાતને આપણી સન્મુખ તેના ખસ આકારમાં રજુ કરે છે. પહેલવી વાંચણ અને તેની મતલબ ઉઠાડવાની મુશકેલીને લીધે એક શબ્દનું અસલ સ્વરૂપ કેવું બદલાઈ જાય છે? તે આ ડોસલાંના બાબમાં બનતું આપણે બરાબર જોઈ શકીએ છીએ.

હું પ્રમાણીકપણે કમુલ કરીશ, કે આપણી કેટલીક પુરાતન રાહોરવેશમાં ઉડી શીલ્સુરી સમાયલી છે. તે પુરાતન હોવાથી તેનું મુળ કાંઈ અસલિયાતની નિર્બંજતા દાખલામાં આપણે જુલો બી ગયા હોઈશું, તેટલા માટેજ તેની અને નકલિયાતનું મુળ ખુશીને પહોંચી નહોં વળાવાની ખુદની ખામીને લખને, પ્રબળ થવું. અસલ રસમોને તરછોડવામાં દુરઅદેશી કે હઠાપણ સમાયલાં નથી. એવી કમઅદેશી અને ગેરહઠાપણ આ ડોસલાંના દાખલામાં વપરાયલાં અગર દેખાડવામાં આવે, તો મારી જુલ કમુલ કરવા હું પહેલો અને વહેલો તૈયાર થઈશ. હવે ડોસલાંની ઉત્પત્તિના મુળને પહોંચી વળવા પછી, તથા આગલા અને પાછલા રેવાજમાં પડતા ફરકની પિછાણ થવા પછી, કયાં સારાં સેવટ ઉપર આવવું તે સમજી વર્ગની સારી સમજ ઉપરજ હું રેહવા દઈશ. ડોસલાંની ઉત્પત્તિના હું કે એહેવાલથી આપણે વાકેફ થયાં છીએ. તેમાં આપણે જોયું છે કે, પોણી કે એક સદી પહેલાં આપણાં વડીલો આ ક્રિયા દીનના હુકમ મુજબ સાદી અને ઘટતી રીતે જ્યારે અદા કરતાં હતાં, ત્યારે પોણી યા એક સદી પછી ફાર્સી સ્વાયતના એક ફતવાની ઉલટી સમજ ઉઠાડવાના સળખે, આ ક્રિયામાં થયેલા ફેરફારે બિનજરૂરી અને બિનખાચે ગંભીર ગુંચવાડો ઉભો કીધો છે. આ મુજબ આગલા તથા પાછલા દેવજોના મુકાબલામાં મોટો તફાવત થો છે. આગલા રેવાજમાં જ્યારે દીનનો તરીકો જળવાયેલો મળે છે, ત્યારે પાછલા રેવાજમાં થયેલો ફેરફાર દીનથી ઉલટો અને શરિયતથી ઉલટો છે. માટે દીનથી ઉલટા માર્ગથી દુર રહી સીધો અને સલામત માર્ગ અખત્યાર કરવામાંજ ખરી દીનદારી છે, અને એવી દીનદારીમાંજ ખરી સવાબકારી સમાયલી છે. ખરું છે કે, આપણી પુરાતન ક્રિયાઓની અસહ્યાત જળવાઈ રહી નથી, અને થઈશને

ગાહુમાં મોખેદોથી થતી ખુદ મોતેયર ક્રિયાઓમાં વડીક બોહોળા ફેરફાર અને સુધારા થયા છે. તોપણ આ ફેરફારો ધર્મનાં મુળ કાનુનો જાગવીને થયા છે, અને આ ડોસલાંના બાબમાં તો તેથી આપણે ઉલટું જ જોઈએ છીએ. ડોસલાં બેસાડવાની તર્તીબમાં થયેલા પાછલા ફેરફારના ભિત્તરમાં જઈ જોઈએ છીએ, તો તેમાં 'પ્રુખીવ'તું' કશું જ નજીવું નથી. આ અદના લખનાર વડીલોથી ઉતરેલા પુરાતન પણ ભલા રેવાજો તરફ મક્કિતભાવ ધરાવે છે, અને આ રેવાજમાં અગર પ્રુખીમરેલું હોત, તો તેને સારાં અને સંગીન રૂપમાં સુકતાની પોતાની પવિત્ર ફરજમાં કડી પછાત પડત નોએ નહીં. તાજે દાખલો "હુરક"નો છે, જેનો અસરકારક ખુલાસો પાછળ આપણે જોયો છે. ઓર આ દાખલામાં વેહેમી અનેક રસમો આમેજ થયેલી છે અને તે દેખાડવાની હું મારી પ્રમાણિક ફરજ સમજું છું. કેટલાક દીનદારોનું માનવું એવું છે કે ધર્મની બાબદોને ચુંથવી નહીં, હું કબુલ કરું છું, અને તેજ મત હું પોતે બી ધરાવું છું. પણ એમ બોલનારા ભલા હમદીનો ધર્મ ફર્માનો અને ધાર્મિક ક્રિયાઓ સાથે રેવાજને બેળી નાંખે છે, એટલું જ નહીં પણ કેટલાક ભોળા હમદીનો રેવાજને ખુદ ધર્મ અને ધર્મનું ફર્માન સમજે છે, બલકે ધાર્મિક ફર્માનો કરતાં રેવાજને વધારે અગત આપે છે. આ તેઓની અધુરી સમજનું જ પરિણામ છે. મુખ્ય સવાલ આ છે, કે ડોસલાંની તર્તીબનો આ પાછો ફેરફાર ધર્મ અને ધર્મની મોતેયર ક્રિયાઓના વર્ગમાં સુધી શકાય કે ? હું સાફ ના પાડું છું, અને તેનાં નકારનાં થોડાં વજનદાર કારણો નથી. આ ફેરફાર દીનના કાનુનસર થયો નથી, બલકે આ ફેરફાર જોડે ખીજાં ધણાં નાપસંદ તત્વો બેમાલુમ આમેજ થયાં છે. આ ફેરફારને ધાર્મિક ક્રિયાઓનું નામ આપવું, અને તેને ધર્મની ક્રિયાઓના એક અગતના ભાગ તરીકે લેખવું, એ આપણી મોતેયર ક્રિયાઓ તરફના આપણાં માનનો અને તેના મહત્વનો ભંગ કરનાર છે. ડોસલાંની તર્તીબની આ પાછલી રસમ કોઈ નહીં સમજી શકાય એવી શુદ્ધ બાબદ નથી, તે સમજવાને આપણી માત્ર સાદી અકક્કસ બસ છે.

યત્રદેજરદી ૮ મીથી ૧૦ મી સદીના અરસામાં હિન્દના જરથોસ્ત્રીઓએ

ધરાનના દરતુરો સાથ દીનની બાબદમાં જુદે જુદે વખતે પુછપરછ

રેવાયતો શું? ચલાવી હતી, અને તેનાં પરિણામ તરીકે હાલ આપણી પાસે જે શિખવે છે? ફાર્સી મોજુદ લખાણ છે, તેને રેવાયતના નામે આપણે ઓળખીએ

છીએ. ઉપલી બે સદીના રેવાયતોના આ જમાનાને આપણે દીના-

ધનના પુછપરછના જમાના તરીકે ઓળખીયું, અને તેને બેચક આવકારદાયક લેખીયું.

રેવાયતોના આ બે સદીના અરસામાં ધરાનના દરતુરોએ આપેલા ફતવાઓના આધારે

મરણ-શ્રવનની કેટલીક જરૂરી અને કેટલીક મિનજરૂરી રસમોની હારમાળા ખચી ૧ શરૂ થાય છે, અને આ વખત પછી દીની તથા રવાજ ક્રિયાઓને ત્યારે વજન બેગક મળ્યું છે. તોપણ ધરાની કે હિન્દી દસ્તુરોમાંના કોઇ એવી મરનારની નૈયતે કળસીઆઓની ચોડપર ચોડ ગોઠી, બેહેડાંઓના આકારો ઉભા કરવાનું કદી ખી ફરમાયું નથી, અને તોપણ પાણીની બરેલાં બેહેડાં ઉમાં કરવાની તથા તેને પુચોથી શયુગારવાની રસમ હિન્દના ધણા ભાગોમાં જાણ્ય રહેલી છે. તેમાં અર્ધી સડી પછી કેટલાક દાખલામાં પાણીની બરેલા કળશીઆઓ, જોકે બેહેડાંના આકારમાં નહીં, તોપણ ટેમચો ઉપર હારખંધ મુકી પાણીનો ચરમો બનાવવાનો તેમજ ફલાવરવાઝોમાં પુચો ગોઠી બાગ બનાવવાનો નકલી નવો સુધારો (?) દાખલ થયો છે. મરણ પાછગની ક્રિયાઓની હદ બાંજ અટકી નથી, પણ રવાયતના જમાનાના દાનેશ્મંદ દસ્તુરોએ ઠરાવેલી અસલ હદ મુકેશુ? પ્રકારે પાછગથી બેઅંદાજ લખાઇ છે. રવાયતો દીનાઇનને લગતાં સૌથી પાછલાં લખાણો છે, તેમાં તેમજ દીની કોઇખી અસલ કેતાબોમાં નહીં ફરમાવેલી એવી ખર્ચાળ અનેક રસમો રવાયતના જમાના પછી, છેલ્લી બેસદીના અરસામાં જારી રહી છે, અને તેઓમાંની આ એકે ડાસલાં બેસાડવાની રસમ છે. આ મિનજરૂરી અને મિનપાયાના પાછલા વધારાને ભોળાં હમદીનો કદીમ રવાજ સમજે છે, અને તેઓમાં કદીમ રવાજ તરીકે તેઓ પળાતા રહ્યા છે. તેઓ પાછલી રસમો અને ક્રિયાઓમાંજ ધર્મની બધી બ્યાખ્યા સમાઇ ગયલી સમજે છે, અને ધર્મના ખોડોળા વિસ્તારને રસમો અને ક્રિયાઓની સાંકડી હદમાં સંકોચી રાખ્યો છે. તેઓની સાચો રાહચારીની કમનસીમ ગેરહાજરીને લીધે, તેઓમાં જડ ધાત્રી બેઠેલા આચારવિચારો એકજ બાજુ સાંકડી હદમાં સંકોચાઇ રહ્યા છે, અને મરનાર તરફની ખરી ફરજોની બીજી બાજુનું તેઓને જ્ઞાન થયું થીન. ત્યારે બેહેડાં ઉમાં કરવાની આ નવી રસમ નજદીકના જમાનામાં દાખલ થઇ છે, તેણે પાછગથી ફરજનું ખોટું તથા ખર્ચાળ રૂપ લીધું છે, અને ભોળાં હમદીનો તેને ફરજ સમજી ફરજઆત અમત્રમાં લાવે છે. રવાયતોના જમાના પેહેલાં ધરાન કે હિન્દમાં બેહેડાંના આકારોની હસ્તી હતીજ નહીં, પણ રવાયતોના જમાના પછીજ પાછગથી તે હિન્દમાં જારી થઇ છે. આ મુજબ ડાસલાંની ઉત્પત્તિ ધરાની નહીં પણ હિન્દુસ્તાની છે, અને તે અસલ નહીં પણ કલેપત નકલ છે. રવાયતના જમાના પછી છેલ્લી બે સદીમાં નકલિયાતે જોર પકડી અસલિયાતને દાખી દીધી છે અને આ અરસામાં દીનાઇનના ખામમાં પરકોમી અને પરધર્મી નહીં ધમ્મલા જોગ નકલી રસમોનો ભેગ થયો છે. પરીણમે ગરીબ વર્ગ જુનાં સાથે નવાંનો અને અસલ સાથે નકલ એ બંનેનો અસલ ભોળો બેમાલુમ ફરજઆત ઉપાડે છે.

ડાસલાં, બેઢ્યાં, માંચી, મારી, કુશ્વી વગેરે ડાસલાં સાથ જોડાયલાં નામોનું મુળ દીની કેતાબોમાં કે રવાયતોમાં નથી, માટે રવાયતોના વખત પછીજ એ સદીન અરસામાં આ નામોની ઉત્પત્તિ થઇ છે. આ નામોની ઉત્પત્તિ સાથ દીની કોષખ બાધાનો સંબંધ નથી અને તેઓ મુજરાતી ભાષાનાં બગડેલાં નામો છે. આ ખુદ નામોન હાથની કારીમરીથી બનાવેલા, કલ્પિત ખ્યાલથી ઉભા થયેલા, અને કેબલાની અધરીત ઉપમા અપાયેલા, ડાસલાની હસ્તકૃત ખાકી આકારને દીની તરીકાથી ઉલટી અં પાછલી રસમ તરીકે વગર શકે સાબેત કરે છે.

એક પ્રમાણિક લેખક કે ભાષણકરતું દીનાઇનના બાજમાં ખાસ લક્ષણ આ હોવું જોઇએ, કે એક રસમ પાછલી છે, તેથીજ તેને વખોડવું હવે દીની રૂએ ધતારત પાત્ર લેખની નહી જોઇએ, પણ આગલી કે પાછલી કોષખ શું—અસલ કે નકલ ? રસમનું તેણે મુળ શોધવું જોઇએ અને તેના મુળહોણ ઉપરથી વાજખી તોલ કરવું જોઇએ. આજ નિયમ ઉપાં હાથ ધરેલી બાબદમાં અમલ થયેલા વાંચક વર્ગ ખનતાસુખીએ રહેજે જોઇ શકશે.

આપણા હાલમાં ધાર્મિક ગણાતા અનેક રેવાળે ફેરવાયા છે, અને તેઓ સમય સ્થળ અને સ્થિતિ મુજબ વગર શકે ફેરવાતા રહેવાના. પણ આ ફેરફારો ધર્મનાં અસલ ઉમાં ધોરણ ઉપર રહીને થવા જોઇએ. તેમાં જરથોસ્તી ધર્મનું રહસ્ય, જરથોસ્તી અશોઈ અને જરથોસ્તી એતેકાદ તેનાં નિયમોનાં ઉડાં બંધારણ સાથે જળવાવ જોઇએ. તોપણ આપણામાં કેટલાક એવા રેવાળે જાયજ છે, કે તેઓ કલ્પનાથી ઉભ થયેલા માત્ર કલ્પત છે અને તેમાં ધર્મનું રહસ્ય ખચીત હોતું નથી. એવા રહસ્ય રહીત ધણા વેહેમી રેવાળે આપણામાં પળાતા રહ્યા છે. હું ધણા બાર સાથે કહુંછું, કે ધાર્મિક રેવાળેની અસલિયાતખી અલખત જળવાવી જોઇએ. પણ આ ખીના શું થોડી તાજુખી પમાડનારી છે, કે એક હાથપર અસલિયાતને વળગી રહેવાની આપદે હક વાજખી હક લઇને છીએ, અસલિયાતને વળગી રહેવાનાં બચાવમાં વડીલોનેવધાદાં રહેવાનું વાજખી કારણ રજુ કર્યે છીએ, અસલિયાતને તખવી દેનારા તરીકે મુધારક વર્ગને વારંવાર વગોવ્યે છીએ, અને ખીજા હાથપર અકસર આ ડાસલાનાં દખલામાં નજદીક એક સદીથી ઉલટાં જઇ આપણે અસલિયાત ખોલી ખેડાં છીએ. એક સદી પેહેલાં આપણાં નેઆંગાંનો ફરવરદેગાંનનો અવસર તેને જાજતી તથા ધકતી ગંભિરાધથી મુજરાતી હતાં, ત્યારે તેજ અવસર એક સદી પછી બેકાપદે આપણામાં વેહેમી અસરો હેઠળ પહાતો રહ્યો છે, અને તેણે પોતાની ખરી ખુખી ખોલી દીધી છે. આ મુજબ

અસહનું જે ખુખીવતું હતું તે શુભ થતું ગયું છે અને અસહને તણ નહીં ધચ્છવા લાયક નથી નકલને અને નકલી સુધારા-વધારાને આપણે ૧૫૪ડી બેઠાં છીએ. અસહિયાતને વળન આપવા અને વળગી રહેવામાં આપણે કદી ખોટાં ગણાવશું નહીં. પણ સ્વભાવિક સવાલ એ છે, કે અસહિયાત કોણને કહેવી? એક સદીના અરસાના રેવાજને જુનો સમજવો, કે બેથી ચાર સદી ઉપરના રેવાજને પુરાતન ગણવો? સમગ્ર દીનદારોએ આ સવાલનો પોતેજ નિર્ણય કરવો અને મહાન પેગામ્બર જરથોસ્ત સાહેબનાં પેલાં માદગાર શિક્ષણ મુજબ મન ઉપરથી શુભરાહીનો પરદો ખીસાડી, આખો ઉઘાડી રાખી, કાનો ખુલ્લા કરી, અને ખાતેર જમા કરીને રાસ્ત રાહ અખત્યાર કરવામાંજ ખરી દીનદારી છે. રેવાજે અને ધર્મનાં મઆકુળ ફર્માનો વચ્ચેનો તફાવત નહીં સમજવાની એવીજ ગંભીર ગણતીમાં કામ ગુંથવાય રહી છે. અગર રેવાજ અને ધર્મનું ફર્માન, એ બે વચ્ચેનો ફરક નહીં સમજવામાં આવે, આ બેમાં કોઈ જરૂરનું અને પેહેલી અગત્યનું શું છે તેની લાયક પિછણ નહીં થાય, અને તે બેના શુભદોષ ઉપરથી તેનું વાજબી તોલ કરવામાં પછત પડે, તો તે કેળવણી અને બુધ્ધી આતુર્યમાં આગળ વધેલા સુશીલ પાર્સીઓની કેળવણી ઉપર એક નાપસંદ શરેહ છે. અગર હાલનાં આ ચાલુ રેવાજને આપણે કદીમ રેવાજ તરીકે ઓળખીએ, તો નકલને અસહ તરીકે ઓળખવાની આપણી અધુરી સમજની ખાંખી સિવાય બીજું શું હોય શકે? આપણા વડવાઓ કરતાં આપણે વધારે ઝહયામાં અપવાનો દાવો કદી કરીશું નહીં, અને આ ડેસલાનાં દાખલામાં તેઓને દોષથી દહશું નહીં, પણ મજહબની ખાલેસી ખાતર બિનતાસુખીએ સ્વભાવિક સવાલ કરીશું કે, કોઈ બેખતરીના વખતમાં અસહનું શુભ થયેલું તથા તળયલું, અગર ખુખીવતું હોય, તો તે આપણે ખાતરજમા થયા પછી ગૃહણ કરવું સળવાર છે કે નહીં? અને હાલનો નકલી સુધારો તથા હાલની પાછલી નવી નકલ અગરજો દીની તરીકાથી ઉલટી, કામ તથા મજહબને હિજ્જ લગાડનારી, ખર્ચાલુ અને નુકશાનકારક સાબેત થતી હોય, તો તે પેહેલી તકે તર્ક કરવી ઘટારત છે કે નહીં? આ વાસ્તવિક સવાલો ઉપર બિનતાસુખીએ ગોર કરવાનું પુરાતન રેવાજ તરફ માનની નજરે જોનાર દીનચાશીદારોની સાદી અને સારી સમજ ઉપરજ હું રહેવા દઇશ. દીનની રસમો અને મરણની ક્રિયાઓમાં થતી ગંભીર ગણતીએ દુર કરવામાં, આપણે વડીલો તરફ વદાદાર નહીં રહેવાનું સુધારક વર્ગ ઉપર આજ મુકીએ છીએ, વખતે અને કવખતે રેવાજનો આશરો શોધીએ છીએ, પણ આપણાં અંતઃકરણનેજ સવાલ કરીશું, કે વજનદાર સખબો વખર ચાલુ થયેલા રેવાજોમાં

દેખાતી ખામીઓ દુર કરવામાં, અગર વડીલો તરફ વફાદાર નહીં રહેવાનું હોય, તો એક સદી ઉપરના આપણા વડીલોના ફરવરદેગાંનનો અવસર પાળવાના શુભ રેવાળેથી ઉલટા જવામાં, તેઓને આપણે બેવફા થયલા કેમ નહીં ગણાવ્યો? ડાસલાનાં આ દાખલામાં વડીલો તરફ વફાદાર રહેવાની આપણી ફલીલ ટકાઉ કે સંગીન નથી. આપણી આગળી કે પાછળી રસમોના શુભદોષથી વાકેફ થવા પછી, અગરજો આપણે અસલ અને નકત્ર વચ્ચેનો ફરક નહીં સમજવાની, અને અસલયાતને તણ નકલિયાત સુધારા-વધારાને વળગી રહેવાની હઠ લઇએ તો કદીમ રેવાળ તરફનું આપણું અચુક માન ખોલી બેસીએ છીએ અને વડીલોને વફાદાર રહેવાનું પોકલ દેખાડી આપીએ છીએ. હું ફરીફરી કહીશ, કે ગુજર પામેલાંઓ તરફની ધટતી ફરજો દોલોગનથી અદા કરો, તેમ નહીં કરો તો નાફરમાનીના વાંકમાં આવો, પણ તે ફરજ ધર્મનાં અસલ ઉંચા ધોરણ ઉપર રહીને બળ લાવવી જોઇએ.

આપણી ખાલેસ કીયાઓ અને મોતેબર રસમોની અસલિયાત તણ દઇ, અને તેની બાંજફાડ કરી વડીલોને બેવફા થવાની હું હીમાયત કરતો નથી અને કદી કરીશ નહીં. પણ ભાર મેલીને હું જે કેહવા માંચું છું તે કીયાઓ તથા રસમો તેની અસલ ખાલેસીમાં અખંડ રહેવી જોઇએ, તેઓની અસલિયાત જળવાવી જોઇએ, અને અસલ ખાલેસી સાથે તે પળાવી જોઇએ. તેઓની અસલિયાત તથા ખાલેસી અચુક અને અખંડ રાખવા માટે સૌથી જરૂરનું અને પેહેલી અગત્યનું એ છે કે, તેમાં પાછળથી પારકાં અને પરકોમી વેહેમી અને નાપસંદ તત્વોનો જે ભેગ થયો છે તેમાં વગર ઢીલે સુધારો થયો સળવાર છે.

હું ધારૂં છું કે અધિકારની કાળી વાદળીથી ઘેરાયલાં હાલનાં વાતાવરણમાં આ નજીલો અવાજ લાયક જોર મારી શકવાનો નથી, કે લાયક અસર નિપજવવાનો નથી. તોપણ કંઈપણ બદલાની ઉમેદ વગર કોમી બેહેતરીને માટે એકજ નિષ્ઠાથી કામ લેનારે નિરાશ થવાનું નથી. કારણકે વખત એવો બળવાન છે કે તે અજાનતાના અધિકારને પ્રસંગ મળતાંજ પોતાની પ્રબળ અસર હેઠળ દાબી દે છે, અને પોતાની પાછળ જ્ઞાનની રાશનીના મહાન ફેરફારો લેતો આવે છે. જરથોસ્તી મજહબે આગાહી કરી છે, બલકે કાલ આપ્યો છે કે અધિકાર ઉપર અતે બી રાશનીનીજ ફેરફાર છે, માટે ભવિષ્ય ઉપર ભરસો સુઠી નીડર હું આગળ વધીશ.

જીવનું તે સોનું એ મતનો હું છું, અને જીતા તરફ માનની નજરે જીવનું તે સોનું. જોવા અને તે ઉપર અમલ કરવા હું ધણુ ભાર સાથે બોલ્યો છું. હાથ ધરેલો વિષય મારાં આ મતનો અચુક પુરાવો છે અને તે

ડાસલાંના દાખલામાં અનેક ફલીલો સાથે દેખાડવામાં આવ્યું છે. આપણે જોયું છે, કે હાલની આપણી રાહો રસમમાં સઘળું જ જીનું સમજવામાં આવે છે તે સઘળું જીનું હોતું નથી પણ જીનાં પર જે નવું થયલું છે તે જીનાં તરીકે આજ પગાતું રહ્યું છે. આપણે અનેક દાખલામાં સોના સમાન જીનામાં સમાયલી ખાસ ખુબીઓ ખોદી બેઠાં છોએ અને તેથી મળતાં અંદાઝ લાભોથી આપણે બેનસીય છીએ. વળી આપણે જીનાંમાં સમાયલી ખરી ખુબીઓ એકલી ખોદી બેઠાં નથી પણ જીનાં પર થયલાં નવામાં જે અલુખુબીઓ આમેજ થયલી છે તેને જીનું માની તે યજ્ઞીન સાથ પગાતું રહ્યું છે અને ગોપા કંચન સાથે કથીરને આપણે પકડી રહ્યાં છીએ. હાલમાં પગાતી સઘળી રસમો જીની છે એમ માની લઈ તે પાળવામાં થોડો અનર્થ થતો નથી. સુમારે ચાર સદી પછી હાલની કેટલીક રસમોએ પોતાનું અસલ સ્વરૂપ બદલી નક્કી રસમોનું રૂપ લીધું છે, અને કેટલાંક દાખલામાં તદ્દન નવી રસમો ઉભી થઈ નક્કી રસમોમાં બિનજરૂરી વધારે કરીધો છે. એટલું જ નહીં પણ છેલ્લી બે સદીના અરસામાં આપણી ખાલેસ દીની રસમોમાં કેટલીક દીનથી ઉલટી નાપાયદાર અને નારવા રસમો આમેજ થઈ છે અને તેથી અકસર કરી તેણું કોમની આર્થિક સ્થિતિ ઉપર ઘણી ખરાબ અસરો કરીધી છે. હાલના પગાતા સઘળા રેવાળે કેટલાકે અસલવારેનાં સમજે છે ના એટલું જ નહીં, પણ તેઓને પેગાંમર સાહેબથી સીધા ઉતરી આવેલા માને છે. આ બેવજુદ અને બેવજન માન્યતાથી મહા અનર્થ થાય છે અને કોમનો એક વર્ગ જીનાં સાથે નવાંનો બેવડો બોળે ફરજિયાત ઉપાડે છે. આપણા નવા કે જીના રેવાળે અખંડ હોતા નથી, તેઓ મુદત દર મુદતે ફેરવાતા રહ્યા છે અને બવીષ્યમાં વખત અને સંજોગ મુજબ બેશક ફેરવાતા રહેવાના. આ અત્યુક નિયમ મુજબ ધનસાધને ખાતર કહેવું જોઈએ કે ધણા દાખલામાં આપણુ દીનઆગાહ હાનેશમંદ વડીલો વારસામાં ઉતરતા આવેલા ન હોજતા રેવાળેના ગુલામ થઈ રહ્યા નહોં હતા, પણ તેઓથી વખતને અનુસરતા લાયક ફેરફારો થઈ ધણા સારા રેવાળે હસ્તીમાં આવ્યા છે અને તેના મોજુદ અનેક દાખલાઓ મળે છે. અગર આપણે આવતી ઝોલાદથી એવાંજ લાયક માનવી આશા રાખતા હોઈએ, તો સજનર છે કે આપણા હાનેશમંદોને રૂંડે પગલે ચાલી નાપસંદ રેવાળેમાં દીનને અનુસરતા ફેરફાર કરી બાપીકા મજહબને જેમ આપવી જોઈએ અને બાવણની ઝોલાદને ઉત્તમ વારસો આપી જવાની પવીત્ર ફરજ સમજવી જોઈએ.

હાં કોમી કેળવણી અને તેનાં ઉંચાં બુદ્ધિબળને અગર હું અપીલ કરું અને તેને હાથ ધરેલા આ ડાસલાંના દાખલામાં બિન તાસુખીએ અને સાંભલવા માનપુરક અરજ

કરે, તો તેમાં હું ખોટા ફરીશ નહીં. એનો સખળ સખળ એ છે, કે જ્યાં ફરવર-
 દેગાંનના મહાન અવસરની અસલિયાત રદ કરવા કે તેને તણ દેવા કહ્યું નથી, પણ
 અસલતું જે ખુબીવંતું છે તેને અખંડ રાખવા અને તેની જળવણી કરવા કહ્યું છે. વળી
 જ્યાં જુનાંને રદ કરી તેની જગ્યા કોઇ નવાં સાધનોથી પુરી આપવાખી કહ્યું નથી, પણ
 અસલિયાતને કાયમ રાખી તેની ખાલેસીમાં પાછળથી જે નાપસંદ ભેળ થયો છે, તેને દીની
 ખાલેસી તથા કોમી હિત ખાતર તણ દેવા કહ્યું છે. એમાં ધાર્મિક ભણતરો અને નિર્દોષ
 ક્રિયાઓ ઉપરનું આપણું ચક્રીન ડામડાણ કરવાનો હલકો હેતુખી સમાયલો નથી, પણ
 તેમાં થયેલા ભેળનાં વળનદાર કારણો દર્શાવવાનો અને દીનદારીનો ખરો રાહ દેખાડવાનો
 નિર્ભજ હેતુ રાખવામાં આવ્યો છે. એમાં પાક ભણતરો અને ખાલેસ ક્રિયાઓનાં ધાર્મિક
 મુળને આરખાણી પાણી પાક ઉછેરવાની અને તે ઉપરના ઇમાનની જળવણી કરવાની
 કાશેશ કરવામાં આવી છે. એમાં આપણે જોયું અને તપાસ્યું છે, કે જુનામાં જે
 કાંઈ સ્વચ્છ છે પણ ગડલું નથી, કોમી હિતનું છે પણ હિણુપસતી ભરેલું નથી, અને
 મહજબને જેમ દેનાર છે પણ ઝાંખ લગાડનાર નથી, એવી અસલિયાત જાલવવા, તેને
 અખંડ રાખવા અને તે ઉપર અમલ કરવા હું ધણા ભાર સાથે બોલ્યો છું. માટે તે
 ઉપર ગૌર કરવા, ખરાં-ખોટાનો ફરક સમજવા અને ખરો રાહ અખત્યાર કરવા કોમની
 સારી સમજ ઉપરજ હું રહેવા દઉં.

દીની રસમો પાળવામાં વડીલોને પગલે ચાલવાનું અને તેઓને વફાદાર રહેવાનું
 આપણું અભિમાન ખરેજ માનને લાયક છે, પણ આપણે
 વડાં વડરાંને પગલે જોઇશું કે વડીલોને વફાદાર રહેવાનો જે હાલો કયે છીએ
 શું આપણે તેને શું આપણે સાચાં નિવડ્યાં છીએ ? એક સદી અવલ
 ચાલ્યાં છીએ ? આપણાં વડીલો ધણાંજ યોડાં અને સાદા-સુતરાં સાધણો
 સાથે ફરવરદેગાંન અને મરણને લંગતી બીજી ક્રિયાઓ કરી
 સંતોષ પામતાં હતાં તેમ તેઓને પગલે ચાલી શું હાલે આપણે કયે છીએ ? એનો
 જવાબ નિષ્ફળતા અને નિરાશામાં આપણને મળે છે. ફરવરદેગાંનનો મહાન અવસર
 કેમ જુનારવો તે માટે દીનઆગાહ વડીલોની જુની રસમમાં જે જે કાંઈ મળે છે,
 તે કોઇ તવંગરોથીજ બળ લારી શકાય એવું ખરચાણ નથી, પણ મધ્યમ અને
 ગરીબ એ બને વર્ગ ખર લાવી શકે એવું સાદું અને સુતરું છે. આ મઆકુલ રસમ
 મુજબ એક સદી ઉપર આપણાં વડીલ આપણા અને મમાઇ-મપાઇઓ મરણ પાછલના
 ઘણી શીસીઆરીના ખર્ચેથી જ્યારે નરાળાં હતાં, ત્યારે તેઓ આ ધાર્મિક ક્રિયાઓનો

મહિમા ઇમાનદારી સાથે ઘેરેઘેર પાળતાં હતાં. તેઓ એ અને ચાર આનાના કાંદણ માટીનાં બેહેડાં ખરીદ કરતાં, અને તેમાં ચોખ્ખું પાણી ભરી અલા હેદા ઓરડામાં માટી કે છાનાં બનાવેલા ચોતરાઓ ઉપર મુકતાં. એ ચાર આનાની અને ધણા દહાડા ચાલે એવી, લીલી અને કાચી ફૂટ ખરીદ કરતાં. એકાદ એ આનાના ગુલગોટા, ગુલછડી, સખળે વગેરે ટકાઉ ફુલો ખરીદ કરતાં. આફ્રીંગાન માટે ડુલોની સગવડ નહીં હોય, તો દાદમનાં ઝાડની પાંદડી વાપરતાં. લોહું વગેરે હલકી ધાતુનાં આફરગાનિયાંનેનો ઉપયોગ કરતાં. ધાતુનાં મેળવવાની દૈવત નહીં હોય, તો માટીનાં બનાવેલાં આફરગાનિયાં (સગડી) માં આતથ રોશન રાખતાં. સુખડનો તાજો લુખાં બાળતાં. સુખડનો તાજો ખરીદવાની ગુંજસ નહીં હોય, તો તાજાના થોડા જુઝ સાથે બાવળનાં મુકાં લાકરાંની છાડી બાળતાં. બાજ ઇજવા માટે સાદા ફૂડન અને ધઉના મોટામાં ગોળ બેળીને મીઠું પકવાન બનાવતાં. બાજ આફ્રીંગાનમાં ઇંડાં-કેળાં વગેરેનો ઉપયોગ કરતાં. તેઓ આખાં મુકવાની શક્તિ નહીં હોય તો બાફેલાં કેળાં કે ઇંડાં વગેરે અમરધું અમરધું, કે તેથીથી નાના ભાગો પાડી વેહેંચી આપતાં. અપ નેશું અને સાદુ સુતરં રાંધીને સતુમ બણાવતાં. અને એવાંજ બીજાં થોડાં અને સાદાં સુતરાં સાધનો સાથે બાજ-રોજગારની ક્રિયાઓ કરતાં હતાં, અને પોતાનાં વહાલાં ગુજર પામેલાં વડીલો તથા ખેશાવંદો તરફની પાક ફરજ અદા કરવાનો વાજબી સંતોષ લેતાં હતાં. આજે તેમ ક્યાં થાય છે? આજ તો દેખાદેખીથી વધારી દીધેલા મરણ પાછળના બેળ ખર્ચેને પુગી નહીં વળવાને લીધે, નેઆગાંનો અને નજદીકના ખેશીઓ તરફની ફરજને જુલી જવામાં આવે છે અને તેઓ તરફ નિમકદરાંમી અને નગુણપણું દેખાડવામાં આવે છે. થોડા ખર્ચે પણુ બાવ અને ભક્તિ સાથે થતાં બણુતરો અને ક્રિયાઓ હાલના કરજદારી નજદીક લાવનારા બેળ અને બેઅંદાઝ ખર્ચો કરતાં હજાર દરજ્જે બેહેતર છે. દીનથી ઉલટા બેઅંદાઝ ખર્ચો કરવાથી રવાનો ખુશાલ રહે છે, અને થોડા ખર્ચે તથા ભક્તિભાવ સાથે થતાં બણુતરો અને ક્રિયાઓ રાહામાલ જાય છે, એવું શિક્ષણુ જરથોસ્તી ધર્મે કદી આપ્યું નથી. બલકે આ મહજબે દીન પાળનારા ભાવિકોને “જેવો શક્તિ તેવી ભક્તિ”ના જાખજ બ્યહવાર ઉમદા પાઠો શિખવ્યા છે.

વળી બીજું, આપણા આગલાં વડીલો ફરરદેગાંનનો અવસર અદાર દિવસ પાળતાં નહીં હતાં. તેઓ પાણીથી ભરેલાં બેહેડાંઓને અમુક દિવસો સુધી વાસી હાલતમાં, કે હાલના નરીન સુધારા મુજબ તાજાં પાણીથી ભરેલાંસાણુએક વ દિવસથી અનામત મુકી રાખતાં નહીં હતાં, અને તેઓ બેહેડાંઓનો કાંઇ આકાર ઉભો

કરતાં નહીં હતાં. તેને સ્વાનની બેઠક માનતાં નહીં હતાં અને પેલાં બેઠકાંઓમાં મરનારનો વાસો થયેલો સમજતાં નહીં હતાં. બેઠકાંઓનો કિન્નરો કરી તેની સન્મુખ નમસ્કારનું બહુતર કરતાં નહીં હતાં અને તેની સન્મુખ સર નમારી તેને સેજો કરવાનું અને પાંચ પડવાનું સવાગકાર સમજતાં નહીં હતાં. વળી પાણીનો ચરમો કે બામ બનાવવાનો તેઓને ખ્યાલ વડીક નહીં હતો. આ સંધર્ભોનાં સમજા કારણો હતાં. તેઓ પાણીથી ભરેલાં બેઠકાંઓને અનામત અલાહેકં મુકી રાખતાં નહીં હતાં, પણ તેમાંથી ખપ પ્રમાણે પાણીને ઓખું-પાખું કરવાના ચાતુ ઉપયોગમાં લેતાં હતાં. વળી તેઓ ટાક કે માચીમાં ફરટ-પ્રલોનેથી અનામત રાખી મુકતાં નહીં હતાં, અને જાત જાતની ફરટને સ્વાનોના જુદાજુદા શારિરીક અવયવો સમજતાં નહીં હતાં, કારણ કે, તેમાંથી તેને તો તેઓ ઊલી-ઝલી અને કાપી-કુપીને દરેકજ બાજ-આક્રીંશાંનનાં ચાલુ વપરાસમાં લેતાં હતાં. વળી તેઓ દરેક મરનારની નૈયતે ઇજવવા જુદાંજુદાં બેઠકાં, તેમજ હાલના નવા અને નક્લી સુધારા મુજબ પાણી ભરવાનાં ચાંદી કે રૂપાનાં ખાસ નવાં વાસણો ખરીદ કરતાં નહીં હતાં. કારણ કે પ્રથમ તો તેઓ માટીનાંજ હતાં. હાલ હિન્દના કેટલાંક ગામડાંઓ અને શહેરોમાં ચાંદી-રૂપાનાં નક્લિયાત બેઠકાંઓ સાથે માટીનું જે ખાસ બેઠકું ઉણું કરે છે, તે અસલ માટીનાં બેઠકાંની અસલિયાતની આપણને આખાંદ યાદ આપે છે.

હવે જ્યાં સ્વાભાવિક સરાલ આપણી સન્મુખ આવી ઉભો રહે છે, કે આ ડાસલાંના અનેક દાખલામાં શું આપણે વડીલોને વફાદાર છીએ? વખતે અને ક્વખતે સ્વાજનો આશરો શોધવામાં શું આપણે વાળખી છીએ? એક વેળા આપણા વડીલોની હાલત ધણી ખતંગ હતી, અને એવા ઐયાંમમાં તેઓ જે હાલત અને જે સંજોગોમાં મુકાયેલાં હતાં, તેજ હાલત અને તેજ સંજોગોમાં હાલ મુકાવા હું કહેતો નથી. જ્યાં હું જે દેખાડવા માંડું છું, તે ફરવાયલા સંજોગોને સ્વાભાવિક રીતેજ તાબે થવા છતાં, વડીલોને વફાદાર રહેવાનું આપણું અભિમાન અચુક નથી, અને તેઓ તરફની વફાદારીના આપણા દાવામાં વંજુદ નથી.

આપણા ગુજર પામેલાં વહાલાંઓ ગળ ઉપરાંત રૂપાનાં બેઠકાં, મારખલની ટેબલ, બીલોરી કે રૂપાનાં ફલાવરવોઓ, રૂપાનાં આફરગાંનયાં, બેબા ખચો, ઉંચી જાતની ફરટ, ખાજ-સીંગરનાં પકવાનો કે એવાંજ ખીજાં ઉંચી જાતનાં સ્વાદિષ્ટ મિષ્ટાંનોથી ખુશનુદ થતાં નથી, અને તેઓને તમારા પાક મળ્યે એવાં ઉંચાં અને ખચોળ સાધનોથી ખુશનુદ થતાં

દેખાડ્યાંથી નથી. અરેનાં ફરોહરોની પુષ્કળી અને ખાહેશના ખુલ્લા ઇશ્વારોએ અવસ્થામાં મળે છે. તેના બાવાઈ જોતાં તેઓ એટલુંજ ઇચ્છે છે, કે અમારી નામ બ નામ યાદ જરી થાય અને તમે યાદ કરનારાંઓનો આભાપવિત્ર થાય. અમારી કીર્તિઓ ગવાય અને તે ઉપરથી જીવતાંઓમાં દાખલા લેવાય. અમારે ખાતર ખોરાક અને વસ્ત્રના હાથે, અશોષ તરફ પોહોંચાડનારી નમાજ (બક્તિ) ની અસરકારક બેટા અપાય અને અશો લોહને તથા હાજતમંદોને અંનદાન અને વસ્ત્રદાનની અશોદાદ અપાય. એવી સાદી ખાહેશમાન અને મોહોળ્યત સાથે તથા ભાવ અને બક્તિ સાથે પાર પડવાથીજ તેઓને શાદમાંની અને શાંતિ થતી દર્શાવી છે. તવંગરો મરનારને નમે જમણુવારો પાછળ અને એવાજ બીજા મરણુ-જીવણુના ખેટા ખચો પાછળ સેંકડો રૂપૈયા બરબાદ કરે, પણ ગરીબ વર્ગ પોતાની ગુંજસ મુજબ આરથા સાથે જે જે સવાબકારી કરે, તેના દરજ્જે તવંગરો કરતાં ઉતરતો નથી. ગુજરનારને નામે અને ધર્મ ને બહાને ગળ ઉપરાંત થતા ખચોથી ગરીબ આબરદાર કુટુંબો પાયામાલ થયાં છે અને થતાં જાય છે. જેઓ દેખાદેખીથી ગળ ઉપરાંત શીસીઆરીના ખચો કરી કર્બદાર બને છે, તેઓ ધર્મની રૂએ ગુનાહનાં શરીક થાય છે. ધર્મને નામે આમેજ થયલા જુલબરેલા રવાજો અને વેહેમોનાં દુઃખદાયક પરિણામો આપણે સ્વભાવિક ભોગવ્યે છીએ.

- ગુજરનારને નામે ગળ ઉપરાંત ખચો નહીં કરવાનું અસરકારક ફર્માન વંદીદાદમાં મળે છે. તેમાં મરનારની લાસ અને લાસ ખવાઇ જવા પછી બેજા ખચોમાં તેનાં હાડકાં એ બંને લાયક જગાએ એલાડેલાં મુકવા માટે સમાયલો બે બાંધકામો ઉમાં કરવાનું ફર્માન થયલું મળે છે. આ જોખમ, મઆકુલ ફર્માન ગુજર પામેલાઓ તરફની આપણી દરજ શી છે તેનું ખર્ જ્ઞાન આપે છે. ધર્મ શિખવે છે, કે મરનારની લાસ

તથા હાડકાંની વ્યવસ્થા તમારી સ્થિતિ મુજબ બાંધકામો બનાવવાં. અગર સ્થિતિ સારી હોય તો તે પથર તથા છોએ—છંટનાં પાકાં બાંધકામો ઉમાં કરવાં, પણ તમારી હાલત ગરીબ હોય, તો ફક્ત માટીનું કાચું બાંધકામ બનાવવું, અને તે ઉપર લાસને ખેલવી મુકવી, તથા તેનાં હાડકાં આદર કે ચટાઇમાં વીંટાળીને એલાહેનાં મુકવાં. વળી મરનારને સંજોગવાનાં કપડાં નવાં વાપરવાં નહીં, પણ ધોએલાં તથા જુનાં-વસાયલાં વાપરવાં, અને એવાં કપડાંનો એક નાનામાં નાનો કકડોળી વધારે વાપરવાનો ગેરઉપયોગ કરવાનાં કામને વંદીદાદમાં અજીમ ગુનાહ બરેલું જાહેર કીધું છે. આ ત્રણ મોતેખર ફર્માનો જરથોસ્તીઓને પ્રથમ પોતાની હાલત

તરફ નેગાહ રાખવા શિખવે છે, અને ત્યાર બાદ મરનાર તરફની પોતાની પાક ફરજ અદા કરવા ફરમાવે છે. તે મરણ પાછળ થતાં ખર્ચોમાં હિઝાબીયાનાં દુરશુશ્રુષી દુર રહેવાની નસીહત આપે છે, અને કરકસરનાં ઉંચા સદ્ગુણ ઉપર અમલ કરવા શિખવે છે. આ અકલપસંદ ફરમાન તત્ત્વગર તેમજ ગરીબ એ ખેડ વર્ગને એક સરખો સંતોષ પમાડનારાં હકાપણનાં ઉદ્ધાર ધારણ ઉપર રચાયું છે. જરથોસ્તી ધર્મ શિખવે છે કે, જીવતાં કે મુજબ પામેલાં આ તરફની ધર્મ ફરમાવેલી આપણી અમુક ફરજ અવસ્ય બળવરી, અને તે બળવવામાં તત્ત્વગર ચા ગરીબ વરગ પાછળ પડે, તો તેઓ ફરજનાં ચોર ગણાય. પણ તે ફરજ દરેકે પોતપોતાની શુભસ મુજબ અદા કરવી ઘટે છે. વળી જરથોસ્તી ધર્મ દીનચારીદારને સવાબ મેળવવાની ઉમેદમાં મરનારને નામે અણુઘટતા ખર્ચો કરવાથી પરહેજ રહેવાની, અને પરહેજ નહીં રહેવાથી શુનાહમાં શરીક થવાની ચેતવણી આપે છે. આ રૂઢી ચેતવણી તરફ અમર બંધાં હમદીનોતું લાયક ધ્યાન ખેંચાય, અને તે ઉપર લાયક અમલ થાય, તો મરણ પાછળ થતા ખોટા ખર્ચો બેશક ઓછા થાય, અને ગરીબ હમદીનોતી બતગ હાલતમાં બેશક સુધારો થાય. વંદોવાદનું મજકુર અચાકુલ ફરમાન મરણ પાછળ ઘટતા ખર્ચો કરવાની ટુકી હદમાંજ અટકતું નથી, પણ તે ઘણે ખોટોળા અર્થ ધરાવે છે. આ ફરમાન એક સાચા જરથોસ્તીને તેની ધાર્મિક કે વ્યવહારીક દરેક હિલચાલમાં ઘટતી હદ બળવતાં શિખવે છે. તે શિખવે છે કે દરેક ધાર્મિક કાર્યોમાં કોઇખી ચીજનો ખર્ચ કરતાં વધારે ઉપયોગ કરવો નહીં, અને એક ચીજનો જરૂર કરતાં વધારે ઉપયોગ કરવો એ પેશી ચીજનો ગેરઉપયોગ કરવા બરાબર છે, અને એવી રીતે થયલાં કોઇખી ધાર્મિક કાર્યો ધર્મમાં શુનાહ ભરેલાં બહેર કીધાં છે. માટે દીનદારને વાજબ છે, કે સવાબ મેળવવાની ઉમેદમાં કોઇખી દીની કાર્ય કરતાં ઘટતી હદમાં રહેવું જોઇએ, અને આ સવાબકારી સાથે જે જવાબદારી જોડાયેલી છે, તે તરફ તેઓતું ગંભીર લક્ષ ખેંચાવું જોઇએ. જેઓ ખુદની ખાંમીને લઇને, દીની ફરમાનો કરતાં રવાયતના ફતવ્વો અને ચાલતા આવેલા રવાજોને પેહેલી અગત આપે છે, તેઓને આ બળવું અમત્યતું છે કે, મરનારની નયતે કોઇખી ચીજનો ખર્ચ કરતાં વધારે ઉપયોગ કરવાનાં, અને કવખને થતાં કોઇખી કાર્યથી થતા અનર્થનો ખુદ રવાયતમાં એક અસરકારક દાખલો મળે છે, કે “આડે આડે હહાડે મુઝ્યાંની નૈયતે ખાણું કરે તે નહીં પહોંચે,” રવાયત લખનારના આ મત મુજબ મરનારની નયતે થતું કાર્ય ઘટતી હદમાં રહીને, તેના બરવકત ઉપર થાય તેજ રવા ગણાય, અને કોઇખી ચીજનું જરૂર કરતાં વધારે ઉપયોગ સાથે અને કવખને થતું કોઇખી કાર્ય નારવા ઠરે છે.

આપણા વહાલાં ગુજર પામેલાં અશીની યાદમાં તેઓનાં રવાનો અને દુરોહરોની ખુશનુદીના સખખો બેશક સમાયલા છે, પણ રવાનોની બેહેતરી એક ગંભીર ભુલ. કરવા અને તે બેહેતરીમાં બેળ ખર્ચોથી વધારો થતો સમજ-

વામાં ગંભીર ભુલ ચાલતી આવી છે, અને આ ભુલનાં ધણાં માઠાં ફળ નિપજતાં આપણે અનુભવ્યે છીએ. આ દીનથી ઉલટા ભુલ ભરેલા ખ્યાલને લીધે અકસર બોળાં બાનુઓ મરણનાં ખર્ચો પાછળ ગોચા અર્ધધેલાં બની જાય છે, અને આ ધેલાંપણામાં મરનાર તરફની ખરી ધાર્મિક ફરજે તેઓ ભુલી જાય છે. તેઓ મરનારની નયતે થતાં મણતર-ક્રિયા માટે જોઇએ એવી ઘટતી કાળજી રાખતાં નથી, કે તેમાં ભાગ લઇ ખરી ફરજ અદા કરતાં નથી, પણ મરણ પાછળ મીઠાઈ—મેવા અને ભાતભાતનાં પકવાનો બનાવવામાંજ પોતાની સધળી કાળજી ખપાવે છે. તેઓ પોતાની સકમાઇના પૈસાનો અનર્થ કરે છે, કે જે પૈસાનો રૂડો ઉપયોગ કરવાના બીજા ધણા રસ્તા હોય છે. મરણના અવસરો ઉપર ધર્મે નહીં ફરમાવેલા અને ન છાજતા ખર્ચોના ગણુનીના થોડાજ દાખલા આં હું દેખાડીશ (૧) મરનારને અગ્નિલમ્બલ લગ્ન જવા નથી ધાંહાન, (૨) મરનારને સંજોગવાનાં નવાં કપડાં, (૩) નસાસાધારેને નવા વાગા (૪) ડોસલમાં માંડવાનાં નવાં બેહેડાં, (૫) મરનાર મર્દ હોય તો ઓરતવું, અને ઓરત હોય તો મર્દવું જોડું લગાડી આપવું, (૬) ગુજરનાર શાહાનશાહી ટોળાંનો હોય, અને તેની સગાઈ કદીમી ટોળાંમાં થયેલી હોય, તો મરનારની ક્રિયા શાહાનશાહી અને કદીમી બંને રવૈયા મુજબ જોડું લગાડી, બેવડી અને ચોતડી ક્રિયાઓ જરી રાખવી, (૭) જોડાંની ક્રિયાઓ કરવી, (૮) જોડાંના સીઆવના કપડાં અને જોડાંનાં નવાં વાસણો ધન્યવાં, (૯) મરણના પેહેલાં વર્ષના ત્રણસો ને પાંસઠ દિવસો સુધી બાજુઆકીમાં જરી રાખવાં, વગેરે વગેરે દીનથી ઉલટા ખર્ચો સાથે મરણ ક્રિયાની શરૂઆત થાય છે. અને એવાજ બીજા બિનજરૂરી ખર્ચો મરણના સેવટના અવસરો સુધી જરી રહે છે. એવા અચ્છાદતા ખર્ચો થવામાં તવંગરોને ખોટ ખમવી પડતી નહીં હશે, પણ તવંગરોનું જોઇને દેખાદેખીથી મધ્યમ તેમજ ગરીબ વર્ગ એવા બેળ ખર્ચોના બોળા હેઠળ કમનસીબે કચડાતો અને છુંદાતો રહ્યો છે. માટે સમજી હમદીનોએ એવા ખોટા ખર્ચોથી બાઝ આવવું ધટે છે, અને મરણ પાછળ ગુજર્સ મુજબ ઘટતા ખર્ચો કરવાના વંદીદાહના મજકુર મઆકુલ ફર્માન ઉપર અમલ કરી તેઓએ સવાબકાર થવું ધટે છે. કોમનો અસુક વર્ગ દીની ખાસ તત્વેથી નાવાકેહ હોય એ સ્વભાવિક છે અને તેઓ એ બેખજરીને લીધે ધર્મને નામે મરણ જીવણના ખોટા ખર્ચોમાં તણાયા જાય એ પણ કુદરતી છે. માટે એવા કમનસીબ

હમદીનેને બેળ ખચેના બેળમાંથી બચાવી લઇ, તેઓની દસ્તગીરી તથા સાચી રાહ-બરી કરવાની પાક ફરજ દીનના સાચા રાહબર દસ્તુરોની છે. કમુલ કરીશું કે મરણ-જીવણના હદ બાહરના ખચે કોમી ગરીબીનું એકલું કારણ નથી, પણ ખીબા ધણું કારણોમાંનું એક છે તેમાં જરાએ શક નથી. આ મુશ્કેલી ઓછી કરવાનો એક ઉપાય આ છે કે, તવંગરોએ મરણ-જીવણના ઘટતા ખચે કરી ગરીબોને ભત્તી દાખલો આપવો ઘટે છે, અને એનો ખીબો અકસીર ઉપાય આ છે, કે કોમના આગેવાનો અને દીનના દસ્તુરોએ સાથે મળી, ગામો અને શહેરોમાં જરથોક્તી અંગુભનો બોલાવી મરણ-જીવણના ઘટતા ખચે કરવાના ઠરાવો કરવા, જેને કોમનો સમગ્ર વર્ગ પોતાની સંમતી અને પસંદગી આપવા વિના કઠીખી રેહશે નહીં, કારણ કે કોમના મોટા ભાગને મરણ-જીવણના લખલુટ ખચેનો કડવો અનુભવ મળી ચુકો છે, અને ખોટીજ માત્ર અગ્રેસરોએ કોમની બેકેતરીના ઇલાજે કામે લગાડવાની અને તે માટે લાપક થોજના બડવાની છે.

આપણું કેટલાંક અવિચારી દીનથી ઉલટાં કામોએ મરનારો તરફની આપણી માનની ઉંડી લાગણીથી ઉલટાંજ પરિણામો કુદરતી રીતે ગંભીર પરિણામ. નિપજની આપેલાં જ્યાં આપણે જોઈશું. પાછલા વખતમાં અપાયલા “હુરક” યાને ડાસલાં બેસાડવાં અને એવાજ ખીબા બિનજરૂરી ફતવાઓ વખત વેહેતાં જોકે તેને ઘટતે ફેર પુગા છે, તોપણ કેટલાક દાખલામાં દીનને લગતાં ખાસ ફર્માનોને, અને વડીલોથી ઉતરી આવેલી રૂઢી રાહો રવેશને, પાછળથી મોટું અને ખોટું રૂપ આપવામાં આવ્યું છે, જેથી તેઓ ગમે એવાં મઆકુલ હોવા છતાં, પેલા અણુઘટતા અને ન છાજતા ખચેને પુગી વળાડું નથી, અને પરિણામે અંતે તેઓ ફરજિયાત પડતા મુકાયાં છે. દાખલા તરીકે દીનના હુકમ મુજબ આખર સાલે ફરવરદગાંનનાં દશ દિવસ અશોના ફરોહરોની પાક યાદ મોહોલ્લે મોહોલ્લે અને ધરેધર જરી રહેવી ઘટે છે. આપણે પુછીશું, કે પોતાના આગલાં નેઆગાંનો અને નજદીકનાં વહાલાં ખેશાવંદો તરફ વફાદારી અને માનની ઉંડી લાગણી દર્શાવનારી આ પાક ફરજ હાલમાં કેટલાં ફરજદ—વારેસો પોતાનાં ધરોમાં બળ લાવે છે? જવાબ મળશે કે ધણાંજ થોડાં, અને તેનું બિતરતું કારણ જ્યારે તપાસીશું, ત્યારે તેમાં આ અવધરો ઉપર વધારી દીધેલા બિનજરૂરી ખચે, અને જોળી ખાનુઓએ માથે ચોઢેરી લીધેલી ફેકટની વેડ નજરે પડવાં વિના રેહતી નથી. હાલમાં મુકત્તાદ અને મરણના ખીબા અવસરો ઉપર શીદાઇ—મેચ તથા જમણવારો

પાછળ લખલુટ ખચો, અને ડાસલાં બેસાડવાં પાછળ ફાકટની વેઠ અઠાર અઠાર દિવસો સુધી ઉડાવવામાં આવે છે. હવે એ સજામાં હાંમાંણું અને તીખતનું પરિણામ શું આવ્યું છે ? એનું સ્વભાવિક પરિણામ, વખત વેકેતાં, વડીલો તરફની એક વાર્ષિક પવિત્ર ફરજને પડતી નાંખવા, અને તેને વીધારી દેવામાં આવેલું આપણે ખેદ સાથે જોઈએ છીએ. આ અચટીટ ખચો અને ફાકટની વેઠને પુગી નહોં વળાવતે લીધે, પારકે ઘર અગર દરેમેહેરોમાં પેલાં દીનથી ઉઘટાં ડાસલાં બેસાડી અને ત્યાં પાંચ-પંદર રૂપૈયા મોકલી આપી કાસળ પતાવવામાં આવે છે! મુ'ખ્ય જેવાં પરક્રમનાં ભેગાં વસત્તાત્તાનાં શેહેરોમાં પાકી જગ્યા સાથે આ ફરજ એક આરગી અગ્ર થઈ શકે નહીંની હોય, પણ પારસીઓથી વસાયલાં ગામડાંઓમાં એવી હરકત નહીં હોવા છતાં, ત્યાંની દરેમેહેરોમાં મુકતાદ માંડયાનો લુલ્લભરેલો રેવાજ દાખલ કરવામાં આવ્યો છે, અને ત્યાં બે પાંચ રૂપૈયા આપી પોતાનાં ગુજર પામેલાંઓને દરેમેહેરોનો હવાલો આપવામાં આવે છે ! આ શું દેખાડે છે ? આપણે વારેલાં વળ્યાં નથી પણ એમાં હારેલાં વળવાની આપણી નમગાઇ દેખાઇ આવે છે. ફરવરદેગાંન અને મરણના એવાજ બીજા ગંભિર અવસરોને ખચોળુ તથા જેહેમત ઉઠાવનારા બનાવવાને લીધે તેઓની અગત અને અસર આપોઆપ ઓછાં થતાં જાય છે, અને દીન ઉગત બાજ-રોજગાર તરફનું દીન ઇમાન ધટતું જાય છે. પરિણામે અંતે ગુજર પામેલાં વહાલાં ખેશીઓની યાદ પોતાનાં ઘરોમાં અને પોતાનાંજ કુટુંબ કબીલાઓની નજરોનજર નહીં થવાથી, તેઓની પાક યાદ ઉધરતી ઓલાદના મન ઉપર તાજી રાખવાની અને તેઓની નેકનામીનો રૂઝ દાખલો લેવાની, ધર્મની અસલ મકસદ બર આવતી નથી. આ ઉપરથી ખાતર જમા થશે કે વડીલો તરફની ફરજને આપણે સાચાં નિવડ્યાં નથી, બલકે બેવફા અને નચુણાં છીએ.

આપણે જોયું અને તપાસ્યું કે ડાસલાં બેસાડવાની તર્તીબના પાયામાં થોડુંબી વચ્ચુદ જણાતું નથી, તેની કોઇ ઉમદા મતલબ ઉઘડી શકાતી નથી, ડાસલાં અને કે તેને જરથોસ્તી મજહબનો ટેકો નથી. ડાસલાં બેસાડવામાં ખુબી-ફરવરદેગાંન. વંતું કશુંએ જણાતું નથી, અને તેની ખુબી દર્શાવનારી જોકે કોઇ ખાસ દલીલો હસતી ધરાવતી નથી, તોપણ બોળા જરથોસ્તીઓ દીનનો સસ્તરાહ ચુકાને તેની પાછળ પૈસો, વખત અને મેહેનત ફાકટ બરબાદ કરે છે અને સવાબ મેળવવાની ઉમેદમાં ગુનાહ હાંસેલ કરે છે. તેઓએવું સમજતાં જણાય છે કે, ડાસલાં બેસાડ્યાં એ મરનારની નયતે થતી એક જરૂરી ક્રિયા છે, પણ તેઓની આ સમજ બુલ્લભરેલી અને પાક જરથોસ્તી મજહબને નામોશી લગાડનારી છે. ડાસલાં બેસા-

કવાથી મરનારનાં ફરોહરોની ખુશ્તુદી થતી નથી, કે જીવતાઓને સવાળ પહોંચતો નથી. આ ખુશ્તુદી અને સવાળકારી ફરવરદેગાંનની (આફ્રીનગાંન, બાજ, જશન વગેરે) બહુતર-ક્રિયા સાથ સંબંધ ધરાવે છે. ડોસલાં બેસાડવાનો દીનની રૂએ જોતાં કોઇ અકકલપસંદ અર્થજ નથી. પણ ફરવરદેગાંનનો અર્થ ફરોહરોની યાદના હિંગામો, અથવા ફરવરદેગાંનનાં દિવસનો અર્થ ફરોહરોની આરાધનાના દહાડા થાય છે. ડોસલાં મજહબની રૂએ નિરૂપયોગી અને નારવા છે, પણ ફરવરદેગાંન ધણી મોતેબર ક્રિયા છે. ડોસલાં એ ફરવરદેગાંનના અવસરો સાથ નિસ્ખત ધરાવતી કોઇ ખાસ ક્રિયા નથી, અને તેને ફરવરદેગાંનની ક્રિયાના એક ભાગ તરીકે ભેળવાં જોઇતાં નથી. ડોસલાં અને ફરવરદેગાંન એ બે એકમેકની વિરૂધ જતી વીધીઓ વચ્ચેનો ફરક બ્યારે સમજવામાં આવશે, ત્યારે જ દીનની રૂએ ધટ્ટું શું અને અણધટ્ટું શું તેની ખરી સમજ ભેળવી શકાશે. ડોસલાં રવા નહીં હોવાથી ફરવરદેગાંનની ક્રિયાને આપણે નારવા સમજવાની નથી. ફરવરદેગાંન આપણા દાનેશ્મંદ વડીલોએ ઠરાવેલી વાર્ષિક પાંચ ફરજોમાંની એક ખાસ હંગામી ફરજ છે, અને તે દરેક સાચા જરથોસ્તીએ તેના ખરાં હિંગામ ઉપર ફરજીઆત અમલમાં મુકવાની છે, કારણ કે આ ક્રિયા ધણી મોતેબર નેમ ધરાવે છે.

જરથોસ્તી મજહબની એક મુળ નેમ એ ધર્મ માનનારાઓને ઘાં જોખી રાખવાની છે કે, આ ક્રિયામાં જે જે આરાધના કે યાદ થાય છે તે ફરોહરોની આરા- યેગુનાહ, અશો અથવા બલાં લોકોનાં જ ફરોહરોની થાય ધના સાર્વજનિક છે, કોઇ યુનાહકારો યા બદકારોની થતી નથી. આ ફર- અને હરો વળી ગુજર પામેલાંઓનાં જ હોતાં નથી, પણ જીવતા પરમાર્થ છે. બલાં લોકોનાં જી હોય છે. વળી તેઓ માનવી જાતનાં જ હોતાં નથી, પણ કુલે જનનદાર બલી પેદાયશનાં જી હોય છે. ફરવર- દેગાંનની ક્રિયા કોઇ એક બલાં મરનારની ખુશ્તુદી માટે જ થતી નથી, એકથી અનેક બલાં જરથોસ્તીઓ માટે જ થતી નથી, બલાં જીવદીન નર-નારીઓ માટે જ થતી નથી, પણ તમામ જીવતી અને ફરતી જગતની આગાદી અને વૃદ્ધિ માટે થાય છે. આ ક્રિયા વર્તમાનકાળનાં જ નહીં, ભુતકાળનાં જ નહીં, પણ ભવિષ્ય કાળનાં અશોનાં ફરોહરોની ખી ખુશ્તુદી અને વૃદ્ધિ માટે થાય છે. આ મુજબ ફરવરદેગાંનની ક્રિયા બોહોળી ઉદાર નેમ ધરાવે છે, અને તે કોઇ એક જ વર્ગના લાભ માટેની નથી પણ સાર્વજનિક લાભની છે. ઘાં આ ક્રિયાનાં મહત્વ અને મોતેબરીતું વાજબીપણું આપણે જોઇ શકીએ છીએ. આ ધણી ગંભીર ધાર્મિક ફરજ છે અને તે આપણાં ગુજર પામેલાં નિયાંગાનો અને નજદીકનાં વહાલાં ખેશાવંદો વગેરેની આખર સાલે દશ દિવસ સામટી યાદ જોકે જરી.

ચખવાની છે, તોપણ આ પાક ફરજ સૌ સૌએ પોતપોતાની ગુંજસ મુજબ અને દીનના હુકમ મુજબ, ઘટતી રીતે અને બરવકતે અદા કરવી જોઈએ.

આખર સાલે અરપંદાર માહના આસ્તાદ રોજથી વહેરતોએસ્ત માથા સુધીનાદશ દિવસ ગમીનો ફરવરદેગાંનનો અવસર છે, અને શાદી અને ગમીના તે સુકતાદ તથા ડાસલાંનાં બેગાંના નામેથી ઝોળખાયો છે, અવસરોમાં માટે તે ગમીના અવસર તરીકેજ પળાવો જોઈએ, અને ગંભિર ઘોંટાળો ! તેને શાદીના અવસર સાથે બેગવાની જુલ થવી નહીં જોઈએ.

હવે બેસ્તાં નવાં શાલે શરૂ થયો હોરમજદ રોજથી ખોર-દાદ રોજ (ખોરદાદ સાલ) સુધીના છ દિવસ નવરોજના શાદીના અવસરો છે, માટે તેઓ મરજુના ગમીના અવસરો તરીકે નહીં પળાવા જોઈએ. હવે આપણે જોઈશું કે શાદી અને ગમીના આ સોળ દિવસોમાં ગંભિર ઘોંટાળો થયો છે અને આ બે અવસરો વચ્ચેનો તફાવત બી જુલો જવામાં આવ્યો છે. આ સોળ દિવસમાં પાછળથી તેની શરૂઆત અને સેવટના બે અલફાતુ દિવસોના બિનજરૂરી વધારો કરી, અહાર દિવસોને શાદીના અવસરના નરોજના નામે ઝોળખવામાં આવે છે, અને એજ દિવસોને ગમીના અવસરોના સુકતાદ તથા ડાસલાં નામેથી પિછાણવામાં આવે છે ! વળી ખુશહાલીના તેહેવારોના પાછલા છ દિવસોને બેગાંને સતર દિવસો સુધી, મરજુના અવસરોની ચોખી પિછાણ કરાવનાર પેલાં દિનથી ઉત્તર ડાસલાં બેસાડી તમામ દિવસે મરજુના ગમગીન અવસર તરીકે પળાતા રહ્યા છે ! એવીજ જુલબરેલી પિછાણ બીજા દિવસોના બાબમાંથી થતી રહી છે અને તેઓ પતેતી તથા નવરોજના બે જાણીતા અવસરો છે. એઓમાં પેહેલો વર્ષની આખેરીનો વહેસ્તોએસ્ત માથાનો અને બીજો બેસ્તાં નવાં સાલનો હોરમજદ રોજ છે. એઓમાં પેહેલો ગમીનો દિવસ છે અને તેનું નામ પતેતી છે. તેમજ બીજો શાદીનો અવસર છે અને તે નવરોજ છે. એઓમાં પેહેલો પતેતીના દિવસ નરોજ અથવા નરોજની રાત, અને બીજો નવરોજ, પતેતીના દિવસ તરીકે ખોટા એઓમાં ઝોળખાતો રહ્યો છે ! આ બંને નામો અર્થ સુચક છે, અને તેમાં પતેતીના અર્થ આખાં વર્ષમાં જુલથી થયલાં પાપોનો વર્ષના આખર દિવસે પસ્તાવાની પતેત કરવાનો દિવસ છે, અને નવરોજનો અર્થ બેસ્તાં નવાં સાલની શરૂનો નવો દહાડો થાય છે. આ મુજબ વર્ષની આખેરીનો દિવસ પતેતીના, અને વર્ષની શરૂઆતનો દિવસ નવરોજના લાયક નામે ઝોળખાતા નથી અને તેઓ તેના બરવકત ઉપર ઘટતી રીતે પળાતાની નથી.

વળી પતેતીની ખરી રાતે અને નરોજની ખોટે નામે ઝોળખાતી રાતે દરવરદેમાંનની ખાસ ક્રિયા થાય છે, અને આ સેવટની ક્રિયા સાથે મરણુનો ગમીનો અવસર ખતમ થાય છે. આ અવસર પછી નવાં સાલથી શાદીનો અવસર શરૂ થાય છે. આ અવસરના પાંચમા અસ્પંદાર રોજની રાતને વળાવાની રાતને ખોટે નામે, અને ખોટી રીતે ઝોળખવામાં આવે છે, અને તે રાતે મરનારના રવાનોને વળાવવાની ક્રિયા થાય છે. અગર મરનારનાં રવાનો આ દિવસો ઉપર મેહેમાન તરીકે આવતાંજ હોય, ઘરમાં મહેમાન આવેલાં રવાનોને વળાવવાંજ હોય, અને તેઓને વળાવવાની ક્રિયાની જરૂરજ હોય, તો વહેસ્તોએસત ગાથાની ખરી રાતે ખાસ ક્રિયા સાથે તેઓને જોકે આપણે સેવટનાં વળાવી સુકાં હતાં, તોપણ પાછળથી જ્યારે ડાસલાંના દિવસો દરોજનાં અઠાર થયા, ત્યારે તેને પેશ પડવા અસ્પંદાર રોજની ખોટી રાતે રવાનોને બીજવાર ફરીથી વળાવવાની જરૂર પડી અને આ મિનજરૂરી ક્રિયાની ફાઈટ કરજ પડી. આ મુજબ શાદી રામરનીના મહાન તેહેવારને ગમીના ગંભિર અવસરમાં ફેરવી નાંખ્યો છે, અને તે મુકતાદને નામે ગમીના અવસર તરીકેજ ઝોળખતો રહ્યો છે. વળી પતેતીની ખરી રાતને નવરોજની રાતને નામે ખોટી પછાણ થવાથી, મરણુનો આ સેવટનો ધણે ગંભિર અવસર તેને છળતી ગંભિરાઈથી ગુજારવાને બદલે રંગરાગ, રમતગમત તથા ગાણાં બજાનાં સાથે, ખુશી અને હર્ષના તેહેવારમાં ફેરવી નાંખી, તે શાદીના અવસર તરીકે ખોટી રીતે પળાતો રહ્યો છે. એજ મુજબ વળાવવાની રાતે મરણુની ગંભિર ક્રિયા અને વળી ગાણાંબજાનાંએ એ બંનના ભેળ સાથે રવાનોને વળાવવામાં આવે છે । અને આ રીતે ખુશી તથા હર્ષના દિવસને ગમીના અવસરમાં ફેરવી નાંખ્યો છે.

સર્વ કોઈ કબુલ કરશે કે, શાદી અને ગમીના હેરફેર દિવસોનું આ આપણું અચુક અજ્ઞાનપણું દેખાડે છે. પારસીઓ પોતાની ઉંચી કેળવણી અને ભારે રાજદમામ ધરાવતા છતાં, પોતાના ધાર્મિક અને તવારીખી તેહેવારોની ખરી પિછાણમાંથી પછાત પડે, અને તેમાં સાધારણ સમજદારી અને સાદી સમજનોખી લાગક ઉપયોગ નહીં થાય એ થોડું તાજુખી ભરેલું નથી. હાલની ઔલાદ શાદીના છ દહાડાના પાછલા અવસરને ગમીના અવસર સાથ, અને ગમીના પેહેલા દશ દહાડાના અવસરને શાદીના અવસર સાથ ભેળવાની ચાલુ જુલ કરે, અને તે વેળાસર નહીં સુધારે એ પારસી નામને— પાર્સીપણું શેબા ભરેલું નથી. મરણુ ધણે ગમખાર બનાવ છે અને દરવરદેમાંન મરણુનો ગંભિર અવસર છે. ગમીનો આ અવસર તેમજ નવરોજનો ખુશીખુરશીનો અવસર તેને ખરે નામે ઝોળખાવો જોઈએ અને તે છાળતી ગંભિરાઈથી પળાવે.

જોઈએ. તેને ઘટતી રીતે પાળવા કુળવણીમાં અગ્રેસર ગણાતી કામને થોડીબી બલા-
મણ કે સુચના કરવાની જરૂર પડે, એ તેની ખબેલી બુદ્ધિ અને ચઢતી કુળવણી
ઉપર એક શરેહ સમાન ગણાય. વીસમી સદીનો દીનદાર પારસી, દીનાઈનની ખાતમમાં
તેની સાચી રાહબરીની ખેદશરક ગેરહાજરીને લીધે, ચાલતા આવ્યા તેમ આંખો
મીચીને ચાલવાની અને ખોલતા આવ્યા તેમ બિન આધારે બોલવાની જીલબરેલી
માન્યતાને લઇને, કેટલે દરજ્જે ગાફિલ અને ગુમરાહ રહ્યો છે તેનું વાજબી તોલ કરવા
અને તે ઉપર ગંભિર ગોર કરવાનું સુશીલ પાર્સીઓ માટેજ હું રહેલા દમશ.

જરથોસ્તી ધર્મે ગુજરેલાંઓની અશોની ક્વશીઓની યાદગીરી જાળવવાની
જીવતાંઓને માથે ગંભિર જવાબદારી નાખી છે, અને તેને માટે
ફરવરદેગાંનને ઠરાવેલા અવસરોમાં ફરવરદેગાંન સૌથી ગંભિર અને સૌથી
મહાન અવસર. મોતેબર અવસર છે. આપણા કદીમ નેઆંગાનોએ આ અવસ-
રને બારે અગત આપી છે, અને તે આખર સાથે દશ દિવસ
અશોનાં ફરોહરોની સામટી યાદ કરવા ઠરાવેલો વાર્ષિક હિંગામ છે. ફરવરદીન
ચરતાનાં ધાર્મિક શિક્ષણ મુજબ ફરવરદેગાંન (હમસ્પથમએદેમ ગાહમખાર) ના હિંગામ
ઉપર દશ દિવસ અશોનાં ફરોહરોની ઢાં આમદરફત થાય છે (ફ. ૪૯) અને તેઓ
પોતાનાં ખેશાવદોથી સેતાયશ્વ, આરાધના, કાર્તિ અને મોહોબત સાચની ખરાં જીગરની
યાદ તથા અશોષ (ખેહેસ્ત) ની મુરાદે પહોંચાડનારી ભક્તિ (મીનાઇ ખોરાક અને
વસ્ત્ર) ની અસરકારક ભેટની ખાહેશ રાખે છે. (ફ. ૫૦) વળી તેઓ એવી આરજી
રાખે છે કે, કોણુ હમારી નામગાની ગાશે? તમારામાંનું કોણુનું રવાન ઇગ્નશે? અને
સદાકાલ નહીં કોહતા ખોરાકની (નમાજના પાક બળુતરોની) ભેટ કોણુની નપતે
અર્પણુ થશે? (ફ. ૫) *

* હાં “અશ—નાશ નેમડ-ગહ” નું અધુરું વાક્ય આપણે જુદાજ અર્થમાં જોઈએ
બીએ, માટે તેના સંબંધમાં થોડો ખુલાસો કરવાની જરૂર જોઈ છે. એમાં “અશ
એટલે અશોષ શબ્દ બેહેસ્તના “અધરવર્ડ” તરીકે વપરાયો છે અને તેનાં કારણો નીચે
મુજબ છે. (૧) વંદીદાદમાં “અહુ—નાસેમ૦ અશ—નાસેમ૦ વહીશત નાસેમ૦” શબ્દો
વપરાયા છે અને ત્યાં તેઓને “વહીશતહે અંડહેકશ.” એટલે બેહેસ્તની ફુનિયા તરીકે તથા
બેહેસ્તના વિરોધણા તરીકે ખુલ્લા શબ્દોમાં જણાવ્યાં છે (૫૦ ૧૮-૬) (૨) બેહેસ્તનાં
આ વિરોધણામાં એક આપણી તપાસવાળું “અશ—નાસ” છે. વંદીદાદમાં તેઓ “પ્રતુ” એટલે
બેહેસ્ત તરફ પહોંચાડનારી અકકલના વિરોધણ તરીકે અને આપણી તપાસવાળાં વાક્યમાં

આ મુજબ ખાસ કરી ફરવરદેગાંનના હંગામ ઉપર અશોનાં ફરોહરો માત્ર સાડી પથુ સંગીન યાદ અને નિર્દોષ ભેટની ખેશીઓથી ખેશક ખાહેશ રાખે છે. હાં પાણીનાં ખેહકાં ઉમાં કરવા કે પાણીનો ચરમો અને દુલોનો બાગ બનાવવા ફર્યાદ્ય નથી.

વળી અશોનાં ફરોહરોને તેઓની પોતાની કીર્તિ ગાવાની એકલીજ ખાહેશ હોતી નથી, પથુ તે સાથે તેઓની યાદ કરનાર દીનદારો ઉપર જીવતાંઓની દસ્તગીરી કરવાની ખેવડી ફરજ નાંખવામાં આવી છે. તેઓ અતલમનાં ખેશાવદો, પોતાનું ખાનદાન અને હમવતનની તારોતાજેગી તથા આબાદી જોવા ઇચ્છે છે. (ફ. ૬૮) અશોનાં ફરોહરોની આ ખેવડી ખાહેશ ખર લાવવામાંજ તેઓને શાદમાની અને શાંતિ છે અને તેમાંજ મરનાર તરફ આપણાં અચુક વહાલ અને વફાદારી, એહેશાનમંદી અને ફરજગુનરી સમાયલાં છે. જેઓ મરનાર તરફની આ ધાર્મિક ફરજમાં પાછલ પડે છે તેઓ નિમકહરામ અને નચુણાં છે અને તેઓ આ નચુણાપણુનો નીનીજો પામે છે. ધર્મ શિખવે છે કે વફાદાર ફરજદ-વારસો ઉપર અશોનાં ફરોહરોના સધળા મુખ —સંપત્તીના આશિર્વાદ ઉતરે છે (ફ. ૫૨). પથુ ખેવદા ફરજદોથી તેઓને રંજીદ થતાં અને નાહમેદોથી પાછાં ફરતાં જાહેર કીધાં છે. (ફ. ૧૫૭). આ સિવાય મરનારની યાદની મોતેખરીનું અને યાદ કરવા ચોખ્ખ ફરોહરોની બળતંત શકિતનું ખોહોળું અસરકારક ખ્યાન ફરવરદીન ચરત અને બીજો ઠેકાણે દર્શાવેલું મળે છે.

“ નેમડગહ ” એટલે, નમાજના વિરોધલુ તરીકે વપરાયું છે. (૩) વંદીદાદનાં આ ત્રણ વિશેષણો અવસ્તામાં ખેહેસ્તનાં બીજાં વધારાનાં વિરોધણા સાથે વહીરત અહુ અને અસ તરીકે મળે છે (હા ૧૮-૧૧) (૪) વળી બીજો ઠેકાણે નમાજને રવાનના બચાવ, ટકા, ખાસબાન તથા નેજેહબાન તરીકે જાહેર કરે છે (હા ૫૮-૨) (મરહુમ એ. હંગા) (૫) એજ હામાં ખેહેસ્તના ત્રણ તબક્કા હુમત હુખત અને હવરતને નમાજનું સુખી ફળ અથવા મુજ અવયુ છે. (ફ. ૧) (૬) અને વીરપ હુમતનાં સણુતરમા એજ ત્રીનીતિને ખેહેસ્તની ચાવી લેખી છે. આ દુક ખુલાસા પછી આપણી બાબદવાહું અણુફ વાક્ય” અસ-નાસ નેમડગહનો લાવાઈ અશોધ યાને ખેહેસ્તની મુરાદે પહોંચાડનારી નમાજ નીકલે છે. આ અશોઈ અથવા ખેહેસ્તની મુરાદે પહોંચાડનારી સર્વથી ચઢતે દરજ્જેની નમાજ કઈ હોવી જોઈએ ? તેઓ ગાથાવાણીના ધણા મહત્વના કલામો છે અને તેઓજ રવાનોની જીખ લાંબવાર તૃષા મઠાડનાર અને ટકવો આપનાર, મીનાઇ ખોરાક અને વસ છે (હા ૫૩ તથા ૫૮ ફ. ૨). આ મુજબ રવાનો અને ફરોહરો જેઓ રહાની આત્મિક શકિતઓ છે, તેઓવાં પોષણ અને પોશાક સણુતરના એજમતી કલામો છે.

આ અદના લખનારે વખતો વખત પુરાતન રૂઝ રવાળે અને નિર્દોષ ક્રિયાઓની હિમાયત કીધી છે અને તેની ખુશીઓ વણુવી છે. આ ક્રિયાઓ હવે આ ગંભિર અને રવાળે ધર્મના કાનુનને અનુસરતાં અને નીખાણેસ હોવાં અવસર કેવી રીતે જોઇએ અને ઉધરતી તથા આવતી ઓઝાદની નીતિ અને ગુજારવો ધટે છે? સંસાર ઉપર સારી અસર નિપજવનારાં હોવાં જોઇએ. વળીતેઓ કામ તથા મજહબને જેમ દેનારાં હોવાં જોઇએ અને ચારકાં તથા પરધર્મી વેહેમી તલોથી તેઓ નિરાળાં હોવાં જોઇએ.

હવે આપણે જોઈશું કે ફરવરદેગાંનના અવસર ઉપર આપણને માટે ધટનું ખુશીવંતું શું છે? તે માટે ધરોમાં એક એહેલાયદો ઓરડો ચોખો કરવો અને ત્યાં શમેરજી ખુશબોદર બળતણ સાથે આતશ રોશન રાખવો. આતશના આ કંખલા સન્મુખ તાલમં મુગંધી દુલ-ફલો, દુધ અને ચોખ્ખું પાણી વગેરે કુદરતી નેઆમતો રાખરી, અને મરણના ખીજ અવસરો ઉપર મરનારની નયને જેમ બહુતર ક્રિયા થાય છે, તેમ અરોનાં ફરોહરોની યાદમાં, તન-મનની ચોખાઈ અને પુરેપુરી આરથા સાથે આફીનગાંન, ખાજ, જશન, સતુમ, ફવશી, ઇન્જનેના માથાના કલામો વગેરે સૌ સૌની શક્તિ મુજબ ધટતાં બહુતર—ક્રિયા કરવાં અથવા કરાવવાં ધટે છે. અને બહુતર—ક્રિયા ખલાસ થવા પછી મરણના ખીજ અવસરો મીસાલ ફરટ, ખાણું વગેરે આજનીનાં ઉપયોગમાં લેવાનાં છે, પણ માચી, ટેબલ, કે ટાકોમાં અલફાતુ ફરટ, દુલ કે પાણી વગેરે વસ્તુઓ વગર ઉપયોગે અનામત અને એહેલાયદાં મુકી રાખવાના નથી. વળી જે અગત્યનું છે, તે આ કે કુટુંબના સધળાં નાના-મોટાંઓએ બેમાં થઇ બહુતરમાં ભાગ લેવાનો છે, અને યથા-અપેમ વગેરે અવસ્તાના પાક કલામો બગી સત્તામમાં શરિક થવાનું છે. વળી ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં ભાગ લેવામાંજ એક કુટુંબની આ અવસર તરફની સધળી ફરજ અદા થી નથી, પણ તેની તળીએની ઉચ મક્સદ બર લાવવાની છે. તેને માટે દીનાઇન બાગદનાં વાએજે અને હાપણુ જરી રાખી મજહબ તરફ દીનદારોનો સાચો એતેકાદ મજબુત કરવાના ઉપાયો લેવા, અવસ્તાના તરજુમાંઓ વાંચવા વંચાવવા, શાહાનામું, તવારીખે હખામનીઆંન, તવારીખે સાંસાનીઆન અને એવાંજ ખીજ પારસી તવારીખ તથા નીતિને લગતાં સત્તાદર વાંચણો કરાવવાં. આ અને એવાંજ ખીજ ધાર્મિક ઉપાયો કામે લગાડી આ મહાન અવસરનો મહીમા ગુજારવાનો છે અને તેમાં સમાયશી મોતેબર નેમો બર લાવવાની છે. હખલા તરીકે મરણ પામેલા કીર્તિવંત નેઆમોના સધળા સદગુણો અને સાહસકર્મો,

જેવા કે દીનદારી અને ધમાનદારી, સાચવટ અને સંતોષ, દેહાવરી અને જવાંમર્દી, સખાવત અને પરમાર્થ, નીતિ અને નેકી વગેરે ખુબીઓની યાદ તાંજી કરવાની છે, તેઓની પ્રકાશીત કીર્તિનો રૂડો દાખલો લઇ તેઓનાં જેવાં કીર્તિવંત નવડવાનો અને બહાં થવાનો કરાવ કરવાનો છે, અને તે અમલમાં મુકવાનો છે. આ ધાર્મિક ઉપાયો દીનદારી-માં અવધ્ય દાખલ થવા ધટે છે. હાલ જરથોસ્તીઓમાં તેની અમત અને અસરની લાયક પિછાણ થતી નહીં હોવાથી તેના અંદીઠ ફાયદા કામને ફાલે જતા નથી. આ અવસરે જર-થોસ્તીઓમાં પોતાનાં સગાંવહાલાં અને દોસ્તઆશનાઓને ધરે જઇ ડોસલાંને પગે પડવાનો નાપસંદ રવાજ છે, અને તેમાં જીવતાં કે ગુજર પામેલાં તરફની દીની કે વેહેવાર ખરી ફરજ અદા થતી નથી. મરનારની યાદના આ ગંભિર અવસર ઉપર મરનારનાં ખેશીઓને પોતાનાં નજદીકનાં મરણ પામેલાં વહાલાંઓનાં મરણનો ગમ તાજે થાય એ સ્વભાવિક છે, માટે અતલગનાં ખેશીઓએ અને દોસ્તઆસનાઓએ તેઓને ધરે જઇ અને તેઓને દીલાસો દઇ તેઓનો ગમ ઓછો કરવાનો છે, અને મારનારની નયને યથા-અષેમ તથા ખીજી ઘટતું બચુતર કરી મરનારનાં રૂહની શાદમાની અને શાંતિ ચાહવાની છે. આ મુજબ ફરવરદેગાંનનો ગંભિર અવસર તેને છાજતી ગંભિરાઈથી ગુજરવો જોઈએ અને દીની હુકમ મુજબ ઘટતી રીતે અને બરવકતે અદા કરવો જોઇએ. આ ધાર્મિક, નૈતિક અને સંસારીક સામટી ફરજો અદા કરવી જોઇએ અને ગુજર પામેલાં નજદીકનાં ખેશા-વંદો તથા વડીલો તરફની ફરજને વફાદાર રહી આ મહાન અવસરનો મહીમા ખરી દીનદારીની રાહે અને ખરા જગત્થી ચાહીને પળાવો જોઇએ.

હાં સ્થળનો મુખ્ય સવાલ સમાયલો છે, માટે તેનો નિર્ણય કરવાની હું પેહેલી જર સમજું છું. પએગામ્પર જરથોસ્ત સાહેબ ધરાનવેજ ફરવરદેગાંન, ફરો- મુલકના મુગ વતની હતા અને જાંથીજ જરથોસ્તી મજહબ હરોની આમદનો પેહેલો ફાહશ થયો હતો. અવસ્તાના લખાણો માટે કેટલાક ખાસહિંગામ કાંય? દાખલામાં આપણને તેના સમય અને સ્થળ એ બેઉ તરફ જોવું પડે છે અને ત્યાર પછી તે સમય અને સ્થળની સ્થિતિ ઉપર વિચાર અપાવવો પડે છે. આ રીતી ઉપયોગમાં લેવાથી અવસ્તાના કેટલાક લખાણોના આપણે ધણે દરજ્જે વિદ્યાશ મુકવા લાયક ખુલાસાઓ મેળવે છીએ અને મત ખાંધી શકીએ છીએ. આ ધોરણે મયાળે મુકેલા સવાલનો જવાબ આપવાની હાં હું અદના કોશિષ કરીશ.

વંદીદાદનાં લખાણ મુજબ ધરાનવેજ (ઉતર ભાગ) માં પ્રથમ એજ રૂઠ હતી,

એક ઉનાળો અને બીજો શિયાળો. એમાં ઉનાળો માત્ર એ માસ અને શિયાળો દશ મહિના સુધી લંબાયેલો હતો. તેમાં શિયાળાની સપ્તાહ માટે કહે છે કે, તે એટલો બધો સરદ હતો કે, કુદરતી પેદાવશ (પાણી, જમીન, ઝાડપાન) ઉપર તેની ઘણી ખરાબ અસરો પુગતી હતી અને તે શિયાળાનું મધ્ય બિંદુ હતું. ત્યાં બારે બરફ પડતું હતું અને બીજાં ઘણાં અપાર દુઃખો હતાં. વળી આ નાશકારક રીતે ત્યાં દેવની રસમની જાહેર કીધી છે અને તે તરફ સખ્ત તિરસ્કાર દેખાડ્યો છે. (ક્રો ૩-૪). હાં આપણને લાગે વળગે છે ત્યાં સુધી અવસ્થાનાં અસલ સ્થળ અને તેની સ્થિતિથી આપણે સ્હજ વાકેફ થયા છીએ.

અવસ્થાના આખા સાહિત્યમાં આ એકજ જગાએ ફરોહરોની આમદરફત માટે હુમરુપથમએદેમ ગાઢખારનો ખાસ હિંગામ દર્શાવ્યો છે અને તે કાષ્ઠજ નહીં પણ બાહારની મોસમને નજદીક આવવાનો વખત છે. આ વખત અગાઉ ધરાનવેજમાં શિયાળાની શિતળ રીત હતી અને તે દેશ ઉપર એક આપ સમાન થઇ પડી હતી. આ રીતની કાતીલ અસરના સમયે પાહાડોની ખિણો, નેહરો અને સરોવરોનાં પાણી બરફથી અંધાઈ જતાં હતાં અને અનાજનાં ખેતરો તથા ફળ ફળાદિના ખાગ બગીચાઓ કરમાઇ જતાં હતાં. દેશની ખુબસુરતીમાં ખલલ થતી હતી અને તે વેરાંન તથા ઉજડ જેવો દેખાતો હતો. અસલ સરદ રીતના સમયે કેટલાંક પક્ષીઓ દેશ બાહાર નીકળી જતાં હતાં અને અનુકુળ વખતે પાછાં ફરતાં હતાં. પશુઓ અને પક્ષીઓ કોઢારાં અને માળામાંથી પોતપોતાના પોષણ માટે મુસ્કેલીએ બાહાર આવતાં હતાં અને બીજાં કેટલાંક જીવંતુઓ અપળ હીલચાલ વગર સુસ્ત પડી રહેતાં હતાં. માણસોના આવજાવના માગો બંધ થઇ જતા હતા અને ધંધો રોજગાર મંદ પડી જતો હતો. આયાત-નીકાસનો વેપાર પડી બાગતો હતો અને કામદાર વર્ગને બેકારી સહન કરવી પડતી હતી. દેશની સુખ શાંતિમાં ખલલ થતી હતી અને તેની આબાદીને બારે હાંણી પહોંચતી હતી. આ અને એવાજ બીજા અનેક દાખલામાં શિયાળાની સખ્ત રીત ઉપર એક આફત સમાન હતી અને આ અસલ દુઃખોની ગમખારીની ગીરફતારીમાં કુદરત ગોચા રહતી હતી. જેથી માણસ અને તમામ કુદરત એક સારા વખતની હર હંમેશ ઇતેજરીથી રાહ જોતાં હતાં અને આ મુસ્કેલીમાંથી બાહાર આવવાનો નજદીકનો વખત હુમરુપથમએદેમ ગાઢખારનો હતો. હવે વસંત રીત એસવાના આ નજદીકના વખત ઉપર પોતાનાં સામટાં બળ સાથે પૃથ્વી તરફ ફરોહરોનું આકર્ષણ થતું હતું, તેઓની આ મુખારક પધરામણીને આવકાર આપવા સધળી કુદરત બાગબાગ થતી હતી અને હરખથી ગોચા મુખારકબાદીનાં

મધુર ગાયણુ ગાતી સંભળાતી હતી. આ મુજબ મીનો અને જેતીની અંશે પેદાયશનાં તમામ ફરોહરો જીવતી જગતને તરોતાજગી બખશવા અને કરમાઈ ગયેલી કુદરતને તાજ અને નવી જીવંત બખશવાના નિયમીત વખતે મીનોમાંથી નીચે ઉતરે છે અને તેઓ જુદી જુદી શાખામાં અને જુદી જુદી દિશાએ પોતાનું બળ પુરું પાડી સર્વત્ર આબાદિના આશિર્વાદ પાંથરે છે. તેઓના આ અનહદ એહેશાંનમાં હુમરુપથમએદમ ગાહ્યજ્ઞાનનાં હિંગામ ઉપર આ ઇશ્વરી શક્તિ કવશીની ખાલેસ ખાહેશને માન આપીને અને કુદરતને અનુસરીને તેઓની આમદને આવકાર આપવા તેઓની માન ભરેલી કીર્તિની યાદમાં આપણે સરોચયમયી મશગુલ થઇએ છીએ, અને આ મહાન અવસરની યાદ પુર વફાદારી સાથે આફ્રીનગાંન-જાજનાં બહુતર-ક્રિયાથી તાજ રાખ્યે છીએ.

ફરોહરોની યાદગારી જળવવાના દસ દિવસના આ મોતેબર અને ગંભીર અવસરની જોડેજોડ બહારની ખુસ્તુમાં અને દિલચરપ મોસમ શરૂ થતી હતી અને આ બેસતાં નવાં સાલથી તાજગી બખશનારી નવી જીવંત મેળવવાની ખુશખબતીમાં જ દીવસો સુધી જમશેદી નવરોજ નો મહાન અવસર આપીકા બાદશાહી અમલનાં પ્રતાપે મોટા મહિમાં અને બારે ધામધુમ સાથે પળાતો હતો. હવે બાહરની મોસમ શરૂ થઈ ચુકી હતી અને આદ્રતામ મેષ રાશિમાં દાખલ થઈ પોતાનાં પુર બહારમાં પ્રકાશી રહ્યો હતો. સૂર્યનો રોશની અને ગરમીના પ્રતાપે પર્વતો ઉપર અને પાણીના ચરમાંઓમાં અંધારી ગયલું બરફ પીગળવા માંડતું હતું અને નેહરો તથા નાળાંઓ, અને ખીણો તથા સરોવરો પાણીથી છઠ્ઠાછલ થઇ જતાં હતાં. બાગ્યાની અને ખેતીચાડી બાગેબેહેસ્ત મિસાલ થઇ રહેતાં હતા, અને કરમાઇ ગયલાં ઝાડપાનોની નવી કળીઓ અને નવા ફણગાઓ ધુટીને લીલાં ભેંદર થઇ રહેતી હતી. આવતા વખતના સારાં સગનની નિશાની આપનારાં પક્ષીઓ ફરના બાગેમાંથી પાછાં ફરતાં હતાં અને રંગબેરંગી પિંજાં સાથના નવા લેવાસ સાથે પોતાના બાળાઓમાંથી બહાર આવતાં હતાં. તેઓ ઝાડોની નરમ ઝાળીઓ ઉપર હિંચકા ખાતાં હતાં અને સુંદર સરોદે તથા ઉંચા સ્વરે આ સગનવંતા વખતનાં ગોયા મધુર ગાયણુ લલકારતાં હતાં. વ્યહવારનાં માર્ગો ખુલ્લા થતા હતા અને માણસોનાં ધંધા રોજગાર તથા વેપાર વણજ તેજ ચકડી સૌ પોતપોતાનાં કામકાજોમાં મશગુલ થતાં હતાં. વેરાંન અને ઉંડા જંગલોની ઉતર દિશા તરફથી ધુંકાતો હિમ અને બિનાશના બેળનો શિતળ વાસુ બંધ થતો હતો અને પાણીના સરોવરો, સમુદ્રો, તથા ફળદ્રુપ ઝાડપાનોની ગટા અને આબો હવાવાળી દક્ષિણ દિશા તરફથી તાજગી બક્ષનારી ખુશકારક હવા શરૂ થતી હતી.*

* ફરેક નિયાયરો તથા ચરતોને છેડે “દાદાદે જેહાન” બહુતાં ખરે ખરે હજુ થઈ

આ મુજબ કરમાઈ ગયેલી અને સુસ્ત પડેલી કુદરત તેજ પકડીને અને પુર બહારમાં ખીલીને ગોયા નાજનખરો કરતી હસતી રમતી, દિલપુશ અને દીલરૂબા દેખાતી હતી. કુદરતની લીલાનાં આ મનોહર અને દિલજીત દેખાવથી સર્વનાં મન રંજન થતાં હતાં અને દેશના બાદશાહોથી લઇને તમામ રૈયત જમશેદી નવરોજના આ મોહક અવસરનો મોટો માહમાં બારે ઉલટબેર રચણા—રામસ્તી અને ખુશી ખુરરમી સાથે પાળતાં હતાં. આ તેહેવારને મહિમાં એકલો અમન અમન અને રંગરાગ સાથે પળાતો કે પસાર થતો નહીં હતો પણ તેની સાથે ખીજ તેહેવારો મિસાલ ધાર્મિક વિચારો જોડાયેલા હતાં. શિતળ શિયાળાના અસહ્ય દુઃખોની ગીરફતારીમાંથી છુટવાની અને ગરમીની તાજગી બખશનારી વસંત રતુ શરૂ થવાની ખુશવક્તીની શુક્રગુળરીમાં રપિથવનના જાહેર જશનો થતાં હતાં અને તેમાં બાદશાહથી રંક રૈયત એક સરખી રીતે બારે ઉગમ અને દિગોળ નથી ભાગ લેતાં હતાં.

હાલ રપિથવન વગેરેના જાહેર જશનો થાય છે અને જોકે આ જાહેર તેહેવારો પળાય છે, તોપણ તે સઘળું કવખતે અને કમોસમે થાય છે, તેથી તેઓ પોતાની અગત અને અસરની ખરી ખુખી જોહી દે છે. આ સર્વમાન્ય છ કે શાદી કે ગમીના અવસરો જોકે તેના લાયક વખત ઉપરજ પળાવા જોઈએ, તોપણ આપણે મોટા અફસોસ સાથે જોઈએ છીએ કે, કેળવણીમાં અગ્રેસર ગણાતા પાર્સીઓ ફરવરદેગાન, રપિથવન અને જમશેદી નવરોજ આ અને ખીજ, શાદી અને ગમીના અવસરોને તેના પોતાના ખરા અવસરે અને યરવકતે પાળવામાંથી હટુ એકમતી ઉપર આવ્યા નથી બલકે પઝત પડ્યા છે અને આ ખીના સુશિળ પાર્સીઓની કેળવણી ઉપર એક નાપસંદ શરેહ છે.

અને દક્ષિણે મોહું કરી લણવાનું સખળ કારણ ઉપર દર્શાવવા મુજબ દક્ષિણ દિશાથી મળતી સઘળી આબાહીનું છે. આજ કારણને લીધે “હાદારે ગેહાન”માં દર વેળા પાણીના મુલકેલ અદ્વિસૂર અનાહિતા અને ઓરબર (ઝાડપાન) એ બેઉનો ખાસ નમરકાર કરવામાં આવે છે. વળી આજ કારણથી ધર્મમાં ઉતરથી દેવ-દરજનું આવવું થાય છે અને ત્યાં તેઓનું રહેકાંણુ જણાવ્યું છે. આ દિશા તરફના મુળ આર્યોના અભાવનું બીજું બી સખળ કારણ છે અને તે આ બાલ્યુએથી દીન અને દેશના દુરમન તારવરો (ખ્યઓન્ય) અને ટુરાનીઓ (ટુર્કરીઓ) ઈરાન ઉપર વારંવાર ધુળરો લાવતા હતા. આથી ઉત્તરને ધિક્કારી દક્ષિણને લણી અગત આપી છે.

ફરવરદેગાંનના મહાન અવસરનો ખરો ખ્યાલ કોમ સન્મુખ ધરવાની હાં અદના કાં હ છે. એવું સમજી કારણ એ છે કે દીનાઇનની રાહ દીનદારોમાં મરણનો મહાન અવસર અગર કોઇથી મનાતો હોય તો, તે એક ક ફરવર-સેવટ સાર. દેગાંનનો અવસર છે. માટે આ ગંભિર અવપર શરૂઆતમાં

આપણા દાનેશમંદ વડીલો કેવી ગંભિરાર્થથી ગુમરતાં હતાં ? તેમાં પાછળથી કેવા કેવા ફેરફારો થયા હતા ? આ ફેરફારો ક્યારે, કેમ અને કેવા સંજોગો વચ્ચે થયા હતા ? અને તે થવાના સ્વભાવિક કારણો શા હતાં ? આ સઘટ્ટા સવાલનો ટુંક ચિતાર બિનતાસુખીએ કોમ સન્મુખ ધરવામાં આવ્યો છે. એમાં આપણે ખાતરજમા કાઢી છે, કે આ મહાન અવસરે ધણા ફેરફારો, ધણા નાપસંદ ફેરફારો જોયા છે, વખતના વેહેવા સાથે તેણે પોતાની અસલિયાતમાં ધણા નાપસંદ ભેજ કાઢ્યા છે, અને તેણે અસલિયાતની ખરી ખુબી ખોલી દીધી છે.

જરથોસ્તી શિક્ષણ સુખ્ય કોઇથી ઉપયોગી વસ્તુનો ખપ કરતાં વધારે ઉપયોગ કરવો તે પેલી વસ્તુનો ગેરઉપયોગ કરવા બરાબર છે, અને એવાં કામોને ધર્મમાં જોડે ગુનાહ ભરેલાં જાહેર કાઢ્યાં છે, તોપણ આજ તો મુકતાદની કિયાને નામે જરથોસ્તી ધરોમાં અને આતશકહેલોમાં રોજખરોજ બહુાયણું કહેવાતું હજારો ગ્યાલન પાણી ખાલ કુવાઓમાં અકારત જાય છે, અને અહાર અહાર દિવસો સુધી ઇંજયલાં તરીકે ગણાતાં લાખો ગ્યાલન પાણી મલોચ ગટરોમાં જેમ બરબાદ થાય છે, તેમજ બહુાયલાં કુલોની હજારો પાંતીઓ કચરાનો ટોપડીને સ્વાધીન થાય છે. આ પવિત્ર પાણી તથા ફુલપાંનની આરી બરબાદી માટે “ મહેનત બરબાદ અને ગુનાહ લાજમ ” ની કહેવત અગર કોઇથી બાબદમાં વધારે અસરકારક રીતે ખરી પડતી હોય તો, તે મુકતાદની કિયાને બહાને કુલોનો શૂંગાર આપેલાં પાણીથી બેહેડાં ભરી મુકવાની આ નારવા રસમમાં આપણે પારદશક જોઇ શકીએ છીએ.

આજ તો મરણ જેવો આ ગંભિર અવસર જીવપર જોખમ ખેડીને અને સક્રમાઇના પૈસાનો નાહક ધુમાડો કરીને, રોજખરોજ તાજાં પાણીનાં બેહેડાં અને તાજાં ફરટ ફુલ આખા આખા દિવસો સુધી અનામત અને અલાહેદાં મુકી રાખી, પાણીના ચક્ષમાં અને ફુલોના બાગો બનાવવાની બિનજરૂરી ખર્ચાગુ ફેશનો દાખલ થઇ છે. આજ તો આતશકહેલોમાં હારખંધ મારબલની ટેબલોની અલગાર લાગી, તે ઉપર ફરટ-ફુલ અને બીલોરી તથા ચાંદીના ચાચરચીલાતું ફેશનેબલ સંઘર્ષસ્થાન બનાવવામાં આવે છે, અને તેની સન્મુખ પક્ષેલાં પાણીની થાળા ધરી સુત્રમ અને બીજાં બહુતર-કિયાઓ

જારી રાખવામાં આવે છે. વળી બહુતરો ચાલતી વેળા તેમજ બહુતરોની ગેરહાજરીમાં પેલાં પ્રદર્શનને પાપ પડી સેન્દો કરવામાં પુનઃ હાંસેલ થતું સમજવામાં આવે છે. આજ તો ચાંદીનાં બેહેડાં અને ચાંદીના ફલાવર વાસો, રૂપાનાં આફરમાંનીઓ અને બીલોરી રાચ રચીલાતું અસલયાત ઉપર વેલાતી રોગાંન ફરી વળ્યું છે. આજ તો દુલોના હારથી સજ થયેલી મરનારની છખીઓ મુકતાદમાં મુકતાતું દીનદારોને ગુનાહ-ભરેલું ચેટક લગાડવામાં આવ્યું છે. આજ તો પરકેમી કચરો ઉપર દુલોની ચાદરો ઝોલાડવાના જાતી અનુભવનો દાખલો લઈ, મુકતાદના બેહેડાંઓ ઉપર દુલોની અપવિત્ર જાળીઓનો નેશાર કરવાની વેલાતી પાલીસની રસમ આમેજ થઈ છે. આ મુજબ ડાસલાના અનેક દાખલામાં હાલની દીનદારીની આરપાર સુધારા (કુધારા) અને બિનજરૂરી વધારા સાથે ચળકતી ચાઇચાઇની વેલાતી પાલીસનું પડ કેવું ફરી વળ્યું છે ? જોઓ દીનદારી, દીનદારીના પોકારો કરે છે, તે પોકળ પોકારોને અસલિયાતની સાદાઈ અને ગંભિરાઈ ઉપર કીધેથી આ ખરાબ અસરો તરફ બિનતાસુ મીએ નેગાહ કરવાની નજ્ર એલતેમાસ કરીશું.

કોમના પછાત વર્ગને ધર્મોધપણના ખામમાંથી બિહાર કરવાની બહી કોરોશોને, કોઈ અબહુ તરફથી નહીં પણ ઉંચી કેળવણીના આશિર્વાદ પામેલા ગણગ્રામીના સાહેબો તરફથી, ધર્મની દુઆડુગ થતાના ભારે ભયથી ભોળા વર્ગના કાનો વારંવાર ભંભેરવામાં આવે છે તેમાં જરાએ વળુદ સમાયલું નથી. આપણા પાક મજહબની અસલીયાત જાળવવી અને તેમાં પાછળથી આમેજ થયેલાં બિગાડનાં બીજો વીણી કાઢી તેને કોમ સન્મુખ ધરવાં, અને મજહબની અસલ ખાલેસી જરૂર કરવા કોમની સારી સમજ ઉપર છોડવામાં ધર્મની દુઆડુગ થતી કહેવાય, કે મજહબનાં ખાલેસ મતોનું ખંડન કરી પેલાં કોમ અને મજહબને હિલ્લું લગાડનારાં બિગાડનાં બીજોને પોખી અને પુષ્ટી આપીને, આપણા જરૂરક મજહબની બેહેતરી અને કીર્તિને કુતાહ કરવામાં ધર્મની દુઆડુગ થયેલી ગણાય ? આપણે ખાતરજમા કીધી છે કે, રેવાલતના જમાના પછી અકસર છેલ્લી બેથી અઢી સદીના અરસામાં ધર્મને નામે અને ધાર્મિક ક્રિયાઓને બહાને, બિનવાકેફ અને બિનજોખમદાર હાથે કામે લાગવાથી જુલમરેલા અને જુલમરેલા અવાડનારા રેવાળો, જ્યારે કોમમાં એક પછી એક પ્રવેશ થતા સાધ્વા, ત્યારે અને ત્યારેજ ધર્મની દુઆડુગ અને ચુકપીખ બેચક થઈ હતી. પણ પેલા નાપાયદાર રેવાળેની ઉત્પત્તિ અને હતી તથા અસલ અને નકલને છુટાં પાડી તેઓ વચ્ચેનો તફાવત દેખાડવામાં આવે, અને કોમને ધર્મોધપણના જુલમરેલા માર્ગથી પાછાં ફરી ધર્મના ખરા માર્ગ

ઉપર સુકી આપવામાં આવે, તો તેમાં ધર્મની કુખાકુખ નહીં, પણ બાપીકા મજબૂતને તેનાં ખરાં સ્વરૂપમાં અને ખરી રોશનીમાં દેખાડવાની અને તેની ખુલ્લુંદી તથા કીર્તિમાં વધારો કરવાની સાચીજ સેવા બજાવેલી ગણાય.

દીનની ખાલેસ ક્રિયાઓ અને નિર્દોષ રસમેને તેનાં સાચાં સ્વરૂપમાં દેખાડવાની આ અને બીજી તરફની બધી કોશીશોને જેઓ ધર્મની કુખાકુખ થવાની વાલાત વાતો કરે છે, તેઓ તરફનાં આપણાં સઘળાં માન છતાં જાણુવ્યા વિના ચાલતું નથી, કે તેઓએ મજબૂત તરફની ફેદાગીરીને નામે અને રેવાજો તરફની જાનફેશાનીને બહાને, ધર્માધપણનો ફેલાવો કરવાનો ગોયા ઇજારો લીધો છે, જેથી ભોળા વર્ગ અકસર નિર્દોષ અબળાઓ વેહેમોની કપટ જાળમાં ફસી પડે છે, અને તેઓ ક્રિયાઓ અને રસમો પાળવામાં, અજ્ઞાનપણનાં અધિકારમાં ગુમજામ અને ગોટાં ખાઈને, જુનાં સાથે નવાનો અને અસલ સાથે નકલ એ બંનેનો અસદા બોલો બેમાલુમ ફરજઆત ઉપાડે છે. જેઓ કોમની ગમે એવી વાંધાબરેલી વલણ અને જુલમરેલી લાગણીને પંપાગવ આપણને શિખ દેવા બાહાર આવે છે, જેઓ ભોળા વર્ગની ભોળાઇનો લાભ લેછ તેઓની લાગણી સાથ રમતો રમે છે, તેઓને આપણે વિનવીશું કે, બાપીકા મજબૂતને તેનાં સાચાં સ્વરૂપમાં અને ખરી રોશનીમાં દેખાડવાની ગંભીર જવાબદારી અગર સમજવામાં આવે, તો મરજીની ખાલેસ ક્રિયાઓ અને નિર્દોષ રસમોમાં આમેજ થયલા વેહમેને વધારી આપવાના ઉંચા સાહસો ઉઠાવવાથી કોમી બેહેતરી ખાતર તેઓએ બાઝ આવવું જોઇએ, અને કોમી વેહેમોના આ કાતીલ કીડને જડમુળથી ઉખેડી નાખવાના કાર્યમાં હમરાહ થવાનાં ડાહ્યાપણ અને દુરઅદેશી ખરયાવાં જોઇએ. દીનાઇનની ખરી ખામીઓમાં ઢાંકપિછોડો કરવામાં આવે, તેમાં ફીગડાગડ કરી ખરી ખાંમીઓને ખુખીમાં ફેરવી દેખાડવાની ચાલાકી વપરાય, અને કોમનાં ધાર્મિક જીવનને ખરી દીનદારીની રાહ જાણત કરવા અને જોશ આપવાને બદલે, કપીરને કંચન તરીકે અગર કોમ સંખુબ્ધ કરવામાં આવે તો, તે થોડા વખતની તકલીફી રાહાત ખચીત આપશે, પણ આપદેહ તે એક નિરર્થક નિષ્ફળતા છે.

આ અદના કોશીશનું સાચું ફળ આવવા અને તેનું કોમના સમજી વર્ગ ઉપર સારી અસર નિપજાવવાનાં બેહદ સંતોષ સાથે, હાલ તુરત આ વિષય છાંજ હું ખતમ કરીશ.

મુકતાદની ક્રિયા શું અચુક અને અખંડ છે?*

દીનના જે રાહબરી કામમાં પ્રવેશ થયેલી વેહેમી રસમો અને ક્રિયાઓને અચુક જાહેર કરે છે, તેને અખંડ રાખવાનો આગ્રહ કરે છે, અને એકજ ક્રિયામાં અનેક તેમાં દીની શિક્ષણ મુજબ ધરીત સુધારો કે ફરફાર નહીં કરવાના ફત્વાઓ આપે છે, તેઓને આ હેઠળ દર્શાવેલી ડોસલાનાં નામથી ઝોળખાતી મરજુની એકજ ક્રિયામાં થયેલા એક ડજન અને એક પાછલા બિનજરૂરી ફરફારો તરફ બિનતાસુમીએ નેગાહ પોંઢેલાડવા દઈશું, અને ખરાં ખોટાં વાજબી તોલ કરીને કામને દીનનાં ખરા માર્ગ ઉપર મુકવા નમ્ર અરજ કરીયું.

દીનની રૂએ ફરવરદેગાંનનો મહાન અવસર દર્શાવેલો છે. તે સપંદાર મહીનાના આરતાદ રોજથી શરૂ થાય છે, અને વહેસ્તોએસ્ત ફરવરદેગાંનના દિવસો ગાથાને દીને જોકે ખતમ થાય છે, તોપણ પાછલા નમ્ર-કયા અને કેટલા? દીકના વખતમાં વિના સખએ અને બિનવાકરીએ સાત કે આઠ દિવસોનો વધારો કરી તેને સત્તર કે અઠાર દિવસો સુધી લંબાવ્યો છે. અગર આ બિનજરૂરી અને જીલમરેસો વધારો પડતો મુકાય, અને મરજુનો આ અવસર તેના બરવકત ઉપર દક્ષજ દિવસ પળાતો થાય તો કામનો વખત, મેહેનત અને ખર્ચનો કેટલો બચાવ થાય ?

ફરવરદેગાંનના દશ દિવસોનો ખરો હંગામ ખતમ થવા પછીનાં સાત દિવસોમાં ત્રણ જાહેર જશનોના મોટા પાર્સી તહેવારો આવે છે. ૧૦ નાં ૧૮ કેમ થયા ? પેહેલો એસતાં નવં સાલનો નોરોજે આમ (જે પતે-તીના જીલમરેલાં નામે ઝોળખાય છે), બીજો રુપિશ્વન અને ત્રીજો નોરોજે આસ (ખોરદાદસાલ) ઘણા મહત્વના ત્રણ અવસરો છે. આ મહાન અવસરોની યાદ તાજી રાખવા બહુતર-ક્રિયા અવખ્ય જારી રહેવાં જોઈએ અને રહે છે. માટે આ ત્રણની આસપાસનાં બીજ, ચોથા, પાંચમાં અને સાતમાં દિવસોને તથા ફરવરદેગાંનના શરૂ થતા દિવસની આગલનાં “ અશીશ્વરંગ ” રોજને સાથે લઈ અઠાર દિવસો ફરવરદેગાંનના (રવાનોની ક્રિયાના) તરીકે જીલમરેસી રીતે પળાતા થયા છે.

* આ લેખ સને ૧૯૧૫ ઇસ્વીના રાસ્ત ગોફતાર તથા સત્ય પ્રકાશમાં અદવાના તખ્તસથી પ્રગટ થયેલ હતો.

દશનાં અઢાર ગણવાની આ જુલનાં પરિણામે શાદી અને ગમીના અવસરો વચ્ચેનો ફરકથી આપણે પિછાંણી શક્યાં નથી. ઉપલા ત્રણ શાદી તથા ગમીના જાહેર જશનો ખુશહાલી તથા શુક્રગુનરીના અવસરો છે, અવસરોની બેલમબેલ. તેથી તે શાદીના તેહેવારો તરીકેજ પળાવા જોઈએ અને તેઓને ગમીના અવસરો સાથે જોળવા જોઈતા નથી. વળી ફરવરદેગાંન અરનારોની યાદના ગંભિર અવસરો છે, તેથી તેઓ ગમીના અવસરો તરીકેજ પળાવા જોઈએ, તેઓને શાદીના અવસરોના વધારાના દિવસો સાથે જોળવાની જુલ થવી નહીં જોઈએ, અને તેઓને “નરોજ”ના શાદીના અવસરોનું નામ મળવું નહીં જોઈએ. સાસાની શાહાનશાહતના વખતમાં ખેસતાં નવાં સાબથી શરૂઆતના છ દિવસો ફરવરદેગાંનના ગમીના અવસરો તરીકે પળાતા નહીં હતા, પણ નોરોજના ખુશહાલીના અવસરો તરીકેજ તેનો મહિમાં ભારે ધામધુમ અને અમનો અમાનમાં શુભરવામાં આવતો હતો. શાદી અને ગમીના અવસરોને “નરોજ” તરીકે ઝોળખવામાં આ બે અવસરોનો તફાવત સમજવામાંથી આપણે પછાત પડીએ છીએ.

કોઇથી દીની કેતાબોમાં ફરવરદેગાંનના દિવસો અઢાર કે પંદર હોવાની શાહદત મળતી નથી, પણ સવળી દશ દીવસની એકસાંન મળે છે. ૧૦ ના ૧૮ ક્યારે થયા ? હવે રવાયતો યજ્ઞદેજરદી ૮ મીથી ૧૦ મી સદીમાં લખાઇ હતી અને તેઓ દીનાઇનને લગતા સૌથી પાછલાં દાર્શી લખાણો છે. તેમાં ધરાનના જુદાજુદા ઓસ્માં દસ્તુરોનાં, કેટલાક દાખલામાં જુદાં-જુદાં મતો જોંકે જાહેર થયાં છે, તોપણ ડોસ્લાનાં દાખલામાં કોઇથી દસ્તુરે આ અવસર ૧૮ કે ૧૫ દિવસનો જાહેર કીધો નથી, પણ સવળાઓ દશ દિવસ માટે એકમત છે. આ મુજબ યજ્ઞદેજરદી દશમી સદી સુધી આપણા નેઆગાનોમાં આ અવસર દશજ દિવસ પળાતો હતો, અને રવાયતોના વખત પછી ચઢ્ઠ ૧૧ તથા ૧૨ મી છેલ્લી બે સદીના. અરસામાંજ દશની અસલ સંખ્યા અઢાર દિવસમાં ખેશક ફેરવાઇ ગઇ છે.

બ્યારે દશની સંખ્યા અઢારમાં ફેરવાઇ ત્યારે તેને પેશ પડવા, જુલબરેલી માન્યતા મુજબ “અશીશવંગ” રાજે મેહેમાન આવેલાં રવાનોને રવાનોને વળાવવાં. અરખંદારોજે પાછં વળાવવાનો ચાલ પડ્યો છે, અને તે દિવસ તથા રાત વળાવાના નામથી ઝોળખાયાં છે. અગર જો પરાણ તરીકે પધારેલાં રવાનોને વળાવવાની જરૂર હોય તો, તેઓને ફરવરદેગાંનના છેલ્લા વેહસ્તોએસ્ત ગાથાના દશમાં દહાડાની રાતનાં ખરા અવસરે ખાજ-આફ્રીગાંનની

ક્રિયાઓ સાથે આપણે વળાવી ચુકા હતા. પણ પાછળથી દશના અદાર થવાથી રવાનોને એક વાર વલાવી ચુકા પછી, વળી બીજવાર ફરીથી વળાવવાની ફાઇટ ફરજ પડી, અને તેને માટે પેહેલી નોરોજ (પતેલી !) ની ખરી રાને વળાવવાની જે ક્રિયાઓ થઇ ચુકી હતી, તેની તેજ ક્રિયાથી બીજવાર કવખતે વળાવવાનો ખોટો રેવાજ પડ્યો છે.

વળી બ્યારે દશનાં અદાર થયા ત્યારે આ બીજવાર વળાવવાની ક્રિયા, જોકે સેવટના લુલભરેલા અદારમાં દિવસની રાતે થવી જોઈતી રવાનોને વળાવવામાં હતી, તોપણ તે વધારે લુલભરેલી સોળમાં દહાડાની થતી બીજી લુલ, રાતે કવખતે થાય છે.

રવાનોને સોળમાં દિવસની રાતે વળાવવામાં આવે છે, અને ત્યાર પછી સતરમે દહાડે તેઓને માટે રસ્તા ખર્ચ તથા ખાનપાનનું ખાતુ રવાનોને બાત્યાંની લેટ, ખાંધવાનો કામની સાદી સમજની હસી કરનારા ખોટા રસ્તા ખર્ચ.

આલ પડ્યો છે. અગર રવાનોને આ જહાંનથી મીનાઇ જહાંન તરફની વળતી કુચ વેળા ખોરાક અને ખર્ચની જરૂર હતી, તો પેહેલી વેળા વળાવવાની દશમાં દહાડાની ખરી રાતેજ, નહીં તો બીજવાર વળાવવાની સોળમાં દહાડાની ખોટી રાતે ખાંધી આપવાનું હતું, પણ તેમ થતું નથી. આજે તો પેહેલાં સોળમાં દિવસની રાતે રવાનોને વળાવવામાં આવે છે અને પાછળથી સતરમાં દિવસે પેલું ખાતુ ગોથા “પાર્સલ” કરવામાં આવે છે ! વારસામાં બિતરતી આવેલી રસમોને આંખો મીચી વળગી રહેવામાં આપણે ફેટલી હદે ગાફલિયત અને શુભરાહીમાં ગીરફતાર રહીએ છીએ તેનો આ તો માત્ર એકજ દાખલો છે. રવાનોને વળાવવા તથા તેઓનું ખાતુ અને રસ્તા ખર્ચ માટે કરાવેલા હેરફેર દિવસોનો આ પાછલો અચોક્કસ વધારો અને ફેરફાર ખચીત લુલભરેલો છે.

પોણી સદી પેહેલાં ધરના આરાસ્તે કાપેલા એક એહેલાયદા ઓરડામાં ચોતરાઓ ઉપર ચોખું પાણી અને ટાકોમાં ફરત-પુલ મુકાતાં હતાં ફેરોહરોને લેટ ધરાતી અને આ વસ્તુઓ ખપ પ્રમાણે બહુતર-ક્રિયાના ઉપ-યોગમાં લેવાનો રૂઠો રેવાજ જાણજ હતો. પાછળથી પોણી સદી પછી ચોતરાઓ ઉપર તથા ટાકોમાં પાણી તથા ફરત-પુલ વગર ઉપયોગે અમુક દિવસો સુધી મુકી રાખવાનો ખોટો ખર્ચોજ ચાલ પડ્યો હતો.

ફરોહરોને બેઠ ધરાતી વસ્તુઓ પ્રથમ પાંચ પાંચ અને છઠ્ઠ દિવસો સુધી અનામત મુકી રાખવાનો આલ હતો. તેથી કુદરતી રીતેજ તાજાં પાણી બેઠ ધરાતી વસ્તુઓનો વાસી (આએલુ, ગલીચ) થતું હતું અને ફરત-પુલ ધણી ગેરઉપયોગ. વેળા કોહી તથા સડી જતાં હતાં. મરણુની ગંભિર ક્રિયામાં

આ નાપસંદ રસમ જોકે હેલ્લી અરધી સદી સુધી જન્યજ હતી, પણ તે વેળાના દાના દસ્તુરોએ અને એક સમજદાર બણેલા વર્ગે ડોસણાંનાં બેહેડાં ઉભાં કરવાની, અને ડોસલાંનાં નામ સાથ જોડાયેલી બીજી ધણી નહાજતી રસમો ઉપર કામતું આપાદ ધ્યાન ખેંચ્યું. આથી ડોસલાં બેસાડવાની રસમ જોકે તદ્દન નાપ્રદ થઈ નહીં, તોપણ અર્ધા સદી પછી પેલી વસ્તુઓને વાસી, કોહેલી, અને સડેલી હાલતમાં રાખી નહીં મુકવાનો સુધારો રફતે રફતે દાખલ થયો, અને હવે રાજ્યપરોજ જવપર જેહેમત ખેંચી તાજાં પાણીનાં બેહેડાં ભરવાનો, તાજી ફરત અને તાજાં પુલો અનામત મુકવાનો નવો ખર્ચાળુ રવાજ જારી થયો છે.

(ક) આ પાણી, ફરત, પુલ, મેવો વગેરે વસ્તુઓ અનામત બેહેલાયદાં મુકી રાખવાનાં નથી, પણ તેઓ વડીલોના રૂડા અકકલ પસંદ રવાજ મુજબ ખાજ આક્રિનગાંનનાં ક્રિયા બજાતરના ઉપયોગમાં લેવાના હતાં. આ રૂડી અસલ નેમ ઉલટાઈ ગઈ છે, અને આ વસ્તુઓ ચોતરા કે ટેબલો ઉપર, માચી કે ટાકોમાં વમર ઉપયોગે પડી રહે છે.

(ખ) કામના ઉપલા સમજી વર્ગે ડોસલાંનાં નહાજત રવાજની એકલી ખાંતીજ દર્શાવી નહીં હતી, પણ સાથે સાથે આ મોતેખર અવસર કેમ ગુજારવો તેની ખુબી પણ દર્શાવી હતી. તેઓએ આફરગાન, બાજ, ફરવશી, જશન, ઇજસને વગેરે ફરવરદેગાંનના અવસરને જાજતાં ધટતાં બજાતર-ક્રિયા જારી રાખવાની બલામજી કીધી હતી અને તેની ખાસ અગત દર્શાવી હતી. આથી જોકે દીનની નાવાકેરીના સખબે પાછલું જે કાંઈ નારવા અને નબોજી હતું તે હજી સુધી કામખાંતી તદ્દન દુર થયું નથી, પણ આ ચર્ચાનાં શુભ પરિણામ દાખલ એક દેખીતો ફાયદો આ થયો કે આ રવાજની અસલ ખુબીએ જોર પકડ્યું, અને મરણુના ગંભિર અવસરે બજાતર-ક્રિયાઓ આગળ કરતાં બોદળાં પ્રમાણમાં જારી રહ્યાં છે.

એક સદી આગલ પાણીનાં બેહેડાંઓની ચોરપર ચોર ગોઠવવાનો રવાજ ઇરાન કે હિન્દમાં નહીં હતો, પણ પાછળથી એક સદી પછી ડોસલાંનાં બેહેડાં. માત્ર હિન્દમાં પ્રથમ માટીનાં બેહેડાં અને માટીના ચોતરાઓ, અને હાલમાં રૂપાનાં બેહેડાં અને મારબલની ટેમલો ઉપર,

પ્રુલોથી શણુગારેલાં અને પાણીથી ભરેલાં બેહેડાંઓનો આકાર ઉભો કરવાનો નારવા રેવાળ જરૂરી થયો છે, એટલુંજ નહીં પણ પાછલથી બેહેડાંનો આકાર ઉભો કરવામાં સુધારો થયો છે, અને પાણીથી ભરેલા કલશિયા, ખુમચાઓ કે ટેબલો ઉપર હારેદોર મુકવામાં આવે છે અને પ્રુલો ગોઠવવામાં આવે છે, અને તેને પાણીના અશ્માની તથા પ્રુલોનો ખાગ બનાવવાની જુલબરેલી ઉપમા આપવામાં આવે છે. અવસ્તામાં અશોનાં ફરોહરોનો પાણી અને ઓરવર સાથે નિકટ સંબંધ દેખાડ્યો છે, અને આ સંબંધની ખુબી બલકે શીલ્પશીની બિનવાકેશીને લીધે તેના બાહેરના અર્થ ઉપરથી ખાગ અને અશ્માની ખોટી ઉપમાં અપાઇ છે.

પાણી, ફરત, મેવો, ફૂલ વગેરે બેટ ધરવાની વસ્તુઓનો ઉપયોગ સંબંધ થઇ, જ્યારે બેહેડાં ઉભા કરવામાં આવ્યાં, ત્યારે દરેક મરનારની નૈયતે બેહેડાં ઇજાવવાં. પાણી ભરી મુકવા જુદાંજુદાં ખાસ નવાં બેહેડાં ખરીદ કરવાનો, તેને ઇજાવવાનો, અને તે અમુક અમુક મરનારને નામે બેસાડવાનો ખોટો ખર્ચાળુ રેવાળ દાખલ થયો છે.

આ અવસર આપણી માદર જ્યાનમાં અવસ્તાના ફૂવરી નાંમ શબ્દ ઉપરથી ફરવરદેમાંના નામથી ઝોળખાય છે. આ અર્થસુચક નામ ડાસલાં અને પાછલથી ડાસલાં અને મુકતાદમાં ફેરવાઇ ગયું છે. તેની ઉત્પત્તિ મુકતાદ. ગુજરાત પ્રાંતમાં અને ગુજરાતી ભાષામાં થયેલી છે. પેહેલાંનો અર્થ વહાલાં ધરડાં (ડાસાં) અને બીજાનો અર્થ છુટાકારો પામેલા આત્મા થાય છે. તેઓ અમુક દહાડાને અપાયલાં નામે છે તેની અસલ સમજ પાછલથી ઉલટાઇ જઇ પાણીનાં બેહેડાંનેથી આ નામે ઝોળખવામાં આવે છે. આથી પેલાં બેહેડાં, ડાસલાં, ડાસલાં માય, અને ડાસલાં આપાની જુલબરેલી ઉપમાથી ઝોળખાય છે.

ડાસલાં નામ ખોટી રીતે બેહેડાંને મળવાથી અને ડાસલાંનો અર્થ વહાલાં ડાસાં હોવાથી પેલાં બેહેડાંઓ તરફ સ્વભાવિક રીતેજ ભોળાંઓનો ડાસલાંએ પકડેલું ભાવ પેદા થયો અને પાછળથી બેહેડાંઓમાં મરનારનો વાસો ગંભીર રૂપ. હોવાનો ખોટો ખ્યાલ ઉભો થયો. હવે આ કલ્પિત ખ્યાલને લીધે પેલાં બેહેડાંઓએ મરનારની પ્રતિમાઓનું ગંભીર રૂપ પકડ્યું, અને તેની રથર ભણુતર-ક્રિયા જરૂરી રાખવાની જરૂર સમજવામાં આવી છે.

(ક) વળી બેહેડાંને ડોસલાંનું નામ મળવાથી તેને માણસાદ આકાર આપવાના વેહેમી ખ્યાલે જન્મ લીધો અને તેના ઉપાય દાખત ફરોહરને બેટ ધરવાની વસ્તુએ અનામત કમમ રાખી, તેઓને મરનારના જીદજીદ શારીરિક અવયવો હાથ, પગ, આંગળાં, માંથું, આંખ તરીકેની ઝોળખથી પિછાનવામાં આતી છે !

(ખ) વળી બેહેડાંને વહાલાં ડોસાં, ડોસલાં માય અને ડોસલાં બાપાની ઉપમાઓ મલેલી હોવાથી તેઓએ પાછળથી કિપ્લાનું ગંભિર રૂપ ધારણ કર્યું, અને ડોસલાંને માટે તથા ડોસલાંને નામે નમસ્કાર નામનું ખાસ બહુતર ઉપજવવામાં આવ્યું અને તે પેલાં બેહેડાંઓની હસ્તકૃત આકૃતિ રૂપરૂ બહુવા લાગું ! કેપ્લાનો પાક જરથોસ્તી તરીકે જીવી જવાની હાં ગંભિર ગદ્ગદતી થઇ છે.

રચાયતોના જમાના પછી ડોસલાંના બાજમાં બાપીકા મજહબની નાવાફેરીને લીધે જોકે ગંભિર અનર્થો થયા છે, તોપણ વધારે ખેદકારક તો એ ડોસલાંમાં મરનારની છબી, આ કેળવાયેલા જમાનામાં અને કેળવણીમાં આગળ વધેલા દીનદાર પાર્સીઓમાં ડોસલાંમાં મરનારની પ્રતિમાઓ ઉભી કરવાનો બેહુદો ખ્યાલ ધણા જોશ સાથ તેના પ્રત્યક્ષ રૂપમાં પ્રગટી નિકળ્યો છે, અને એક દાહેકના અરસામાં ડોસલાંમાં ખુદ મરનારની છબી મુકવાનો નવો સુધારો દાખલ થયો છે. આ મુજબ ડોસલાં બેસાડવાની ટેવલ યા ટાકમાં મરનારની પ્રતિમા બેસાડી તેને પુરોના ગજરાઓથી સીંગાર આપવામાં આવે છે, અને ડોસલાંમાં મરનારની છબી મુકવાનો હાલનો નવીન સુધારો ડોસલાં સાથે જોડાયેલા પાછલા વેહેમી વિચારો કરતાંબી વધારે બદતર છે. મરણનો આ મહાન અવસર તેને છાજતી ગંભિરાઈથી નહીં ગુજરતાં દીનદાર પાર્સીઓની ગુમરાહી હાં હદ ઝોળગી જાય છે અને આપણે દીનદારીને અજ્ઞાનપણુના અધિકારના છેક નિચલા જડવાડી તખ્તકા ઉપર લઇ જઇ મુક્યે છીએ.

ડોસલાં બેસાડવાની રસમ મુળથીજ ધર્મનાં અસલ ઉચાં ધોરણ ઉપર રચાયેલી નહીં હોવાથી મજહબની ખાલેસીને ઝાંખ લગાડનારાં જે અનેક તત્વો બેમાલુમ રહેતે રહેતે આમેજ થતાં રહ્યાં છે, તેમાં હાલ આ એક નાપસંદ વધારો છે. આ નવો સુધારો તથા વધારો હુંક મુદતનો છે, હજુ તો તે ખચગીમાં છે અને પુખ્ત ઉમરે પુગો નથી. અગર આ સુધારો, અધકે નકલિયાત કુધારાનાં, મુગને શરઆત સાથેજ દાખી દેવાનું ઝહાપણુ ખરચવામાં આવે, તો તેમાંથી બવિખ્યામાં નિપજતાં ધણું માફં પરીણામો એની મેલેજ ખસતાં થાય. આ થોડું તાજુબી બરેહું નથી કે,

આપણે વડીલોથી વારસામાં ઉતરતા આવેલા કેટલાક નછબતા રેવાળેમાં વટીક લાયક ફેરફાર કે સુધારો નહીં કરવાની હઠ લઇએ છીએ, અને મરણની મહત્વની ક્રિયાના આ દાખલામાં આપણે હાથે જાતે ઉકમાઈથી મરનારની પ્રતિમા ખેસાડવાનો આ સુધારો દાખલ કરીએ છીએ. હાં દીનદારીને તેનાં સચાં સ્વરૂપમાં આપણે જોઈ શકતા નથી, ખલકે હાં આપણે અધિક કુધારો દાખલ કરી દેખાડ્યે છીએ. એક હાથપર ધર્મમાં જરૂરી કે બીનજરૂરી ફેરફાર અને સુધારો કરનારાં તરીકે સુધારક વર્ગને આપણે વખતે અને કાખતે વગોવીએ છીએ, અને બીજાજ હાથપર ધાર્મિક ક્રિયાઓની અસત્યાત તથા તેની ગંભિરાઈમાં ખલલ કરનારાં તત્વો આપણે બેધડક દાખલ કરતાં જઈએ છીએ.

મરણ અને એવીજ બીજી ગંભિર ક્રિયાઓમાં જાણીતી જરથોસ્તી ખાસીહતની ખામીના અનેક મોજીદ દાખલા મળેછે, તેમાંના એક પ્રથમ પંચકનાં ઢીંગલા-ઢીંગલી અને પછી મરનારના પુતળાં-પુતળી. અસરકારક દાખલાની હાં ટુંક નોંધ લેઈશું. એક જરથોસ્તીનું મરણ મોગમોગે અગર પંચકમાં થયલું હોયછે, તો પંચકના પાંચ ઢીંગલા-ઢીંગલી બનાવી અને તેને ઘઘાંન ઉપર સુકા, મરનાર સાથે દાખમે અવલમંજલ પોહોંચાડવાની, વહેમોને વશ થયલા જરથોસ્તી નર-નારીઓમાં નારવા રસમ જન્યજ રહેલીછે. અને કોમી નામોશીનો આ કડવો અનુભવ આપણને મળેલોછે. આ અને એવાજ બીજા અનેક અંગત અનુભવો પછી મરણની ક્રિયાઓમાં પંચકનાં ઢીંગલા-ઢીંગલી મિસાલ મરનારની છબીઓની સાથે સાથે વખત વેહેતાં, તેઓનાં ચાંદી કે સોનાના પુતળાં-પુતળી રૂપર રાખવાની ખર્ચાળ અને શીસીઆરીખોર હલકી હરીફાઈમાં ઉતરી પડવાનાં ગંભિર પરિણામો જોવા અને અનુભવવા, મરનારની છબીઓ મારફતે ફરોહરોને નમન થવાનું અધર્મી શિક્ષણ આપનાર સાહેબોને તૈયાર રહેવાની યાદ આપીશું. કોમી વલણ અને તેના આચાર વિચારોનું તોલ કરવાને જેઓ લાયક છે, તેઓ કહેવાને શક્તિવાન છે કે, આ નાપાયદાર અને નારવા શિક્ષણ કોમના એક વર્ગને યુતપરસ્તીની બદીના જડવાડ તરફ આસાની સાથે મસડી જવાને પુરતું છે.

આશરે સાત સાલ ઉપર “જરથોસ્તી” ત્રિમાસિકમાં “હાલના પારસીઓ અને યુતપરસ્તીઓ” એ મથાળાં હેઠળ ધર્મના બહુતરો અને ક્રિયાઓ ચાલતી વેળા મરનારની છબી ખાસ રૂપર રાખવાની દાખલ થતી નથી બદી તરફ કોમનું ગંભિર ધ્યાન ખેંચ્યું હતું, અને આ નવો ચાલ મુજથીજ દાખી દેવામાં નહીં આવે

તો, તે વખત વેહેતાં ગંભિર રૂપ પકડવાની આ અદના લખનારે આગાહી કીધી હતી. હવે ડાસલામાં રહેને રહેતે મરનારની છખીઓ દાખલ થયાના આ તાજ દાખલા પછી ઉપલું અનુમાન એટલું જલદી ખરું પડશે એવો સ્વપ્ને સહેજખી ખ્યાલ જોકે કોઇને બી નહીં હશે, તોપણ આયદેહ તે અનુમાન ખરું પડેલું હાં આપણે ધણા દુઃખ તથા ખેદ સાથે જોઇએ છીએ. મારા આ અદના મતલું કંઈ પણ વજન થતું હોય તો, હું બાર મેલી ફરીફરી જણાવીશ કે, આ નવીન સડેલા સુધારાને સુળથીજ દાખી દેવાની હજુમી સાવચેતી કે સંભાળ નહીં લેવામાં આવી, તો હવે પછી છખીની જગા વખત વેહેતાં સોનાં કે રૂપાંના પુતળાં કે પુતળીઓ તેમજ માટી, પથ્થર કે ધાતુની બનાવટનાં મરનારનાં આરસાં નહીં લે, નકલિયાત પારસીઓ દેખાદેખીથી જાણીતી ખાસીહત મુજબ આ બદીની નકલ કરતા નહીં થાય, અને તે મજકુર તાજ દાખલા પછી એખી ભુતપરસ્તનીની બદીનું જડવાદી ગંભિર રૂપ નહીં પકડે, તેની આપણી પાસે કોઇ સધર જમીનગીરી નથી. માટે કામના દુરઅદેશ દીનદારોને મારી ઝોબર-ખાહી ભરેલી અરજ છે, કે આપણે સવેળા સચેત થઇ મોતેયર ક્રિયાઓમાંથી મરનારની આકૃતિ ખેસાડવાની બદીનાં આ બીજે પોખાઇને એક દરખ્તલું રૂપ લે, અને ઉધરતી તથા આવતી ઝોલાદને તેનાં કડરા ફળ ચાખરાં નહીં પડે, તે માટે અબ્વલજ તેને જડમુળથી ઉખેડી નાંખવાં ઘટે છે. અગર આ પ્રતિમાં પધરાવવાના નારવા રેવાજને તેના નરીનપણાં સાથેજ ઉખેડી નાંખવામાં નહીં આવે તો, આપણને અનુમત મળ્યો છે કે વખત જતાં દીનના કાયદા વિરૂધ્ધ તેને ન્યાયની સ્થિતિ અદાલતમાં રાજ્યનાં કાયદાગી સુદતનો આધ નડવાનાં સંભવો ઉભા થશે, અને આ નવો રેવાજ દીન અને શર-યતથી કેવળ ઉલટો હોવાં છતાં તે ઉતરતાં આવેલાં રેવાજનું રૂપ પકડશે. આથી પરિણામે અંતે ધાર્મિક ફરમાનો ઉપર આવા અધર્મી રેવાજોને સરસાઇ મળે છે, અને આપણા મહાન પેગમ્બરે શિખવેલા અશોષનાં ખુલદ તરીકાને તજવાનાં અને મજહૂદ થરનો અર્થ ના એક ખુદાપરસ્તાનું ખંડન કરવાના ગંભિર વાંકમાં આપણે બેશક મુકાઇએ છીએ.

હું ધણા બાર સાથ જણાવીશ કે બાણુતર-ક્રિયા વેળા મરનારની આકૃતિ રૂપકે ખેસાડવાનો આ રેવાજ પાક જરથોસ્તી તરીકાનું પુન કરનારો છે, અને તે દીનની રૂએ સામેત કરવાનાં જોકે થોડાં વજનદાર કારણો નથી, તોપણ મેટા અફસોસની વાત છે, કે કોઇ એક જાણીતા થયલા વક્તા અને દીનનાં રાહબર જરથોસ્ત સાહેબની છખી-ને પાંચ પડ્યા અને તેને સુળન પટીક કરવા બ્યારે બલામણુ કરેછે ત્યારે કોઇ એક

મિકે ધર્માલયનાં વડા દસ્તુર અને દીનના પેચા મરનારની છબીને નમન કરવાજ નહીં
તેની પાસે આપણાં ગુનાહોની માંશી માંગવામાંથી ગુનાહ બરેડું જોઈ શક્યા નથી !

આપણાં બંને રાહતુમાઓને અશોધનો પાક તરીકે જુઝી જતાં આપણે અચરતી
|| ખેદ સાથે જોઈએ છીએ. તેઓ કહેછે કે મરનારની છબીને આપણે નમન કરતાં
||, પણ તેનાં ફરોહરને ક્યેં છીએ. પણ કોમને આ અધર્મી શિક્ષણ આપનારા
||પણ રાહબરોથી દરગુજર ચાહી જણાવીશ કે, મુકતાદનો હસ્તકૃત ખાકી આકાર
|| કરી, કે માણસાઈ આકાર રખર રાખી, તેની મારફતે ફરોહરને નમન કરવાનું
|| તેઓ આગળ આપણા ગુનાહોની તોખા કરવાનું અવસ્તા, પેહુદવી, પાજાંદ
|| ફારસી કોઇની દીની કેતાબોમાં ફરમાવેલું આપણે જાણતા નથી, અગર તેઓ જા-
|| હોય તો તેની શાહદતો ટાંકતાની તેઓએ તકલીફ લીધી નથી. ફરોહરો અદીક
|| તમીક શકિતઓ છે, અને રહાની શકિત ફરેસ્તાઓના વર્ગની છે, તેને નમન કરવા
|| વી બનાવટના માણસાઈ ચીતારના કોઈ વસીલાની જરૂર નથી. પણ આપણે જેમ
|| જ ગેબી ફરેસ્તાઓનું નામ જ્યાંન ઉપર ધરતાં, ખીજ બોલોમાં બહુતર-કિયાઓ
|| તાં કુદરતનો કરામતી કેબકો (આતશ) સન્મુખ રાખી તેઓને નમન કરીએ છીએ,
|| જ ફરોહરોને માટે અંતઃકરણનું મુંઝું નમન જરથોસ્તી તરીકે શિખવે છે. હાં
|| ફરોહર આપણી રખર હોતું નથી, પણ કાચ, કાગળ, કનઠાંનના કકડા ઉપર ચિતારેલી
|| નારની હસ્તકૃત આકૃતિ રખર હોય છે. હવે જરથોસ્તી તરિકા મુજબ રખર
|| મેલી વસ્તુની મારફતે કોઇ ગેબી શકિતને નમન કરવું કે પાપોનો પસ્તાવો કરવો એ
|| હજુર રાખેલી વસ્તુનો કેબ્સો થાય છે, અને જરથોસ્તી મજહમે કોઇની હસ્તકૃત
|| કૃતિ સન્મુખ રાખી તેની મારફતે કોઇની શકિતનો કેબ્સો કરવા કંડી ફરમાવ્યું નથી.

થોડા વખત ઉપર કરાંચિમાં આપણા જાણીતા વક્તા રાહબરે ચોક્સ પ્રકારની
|| નતા-સુનતા અને મુર્તિપુજને પેશ પડતા જાહેર ક્તવાઓ આપ્યા હતા, અને
|| બાબત “પારસી” પત્રમાં “અદના ધર્માબ્યાસિ ” સાથે જે જાહેર મુજાહેમત થઇ
|| તેની યાદ હાલમાં પોતાનાં એક બાપણમાં પાછી તાજ કરવાની એ બાઇએ તક
|| વેલી જોઇ તાજુખી ઉપજે છે. એવણનાં મન મુજબ જરથોસ્ત સાહેબની સખીને કે
|| તાદનાં બેહુડાંઓને પણ પડવામાં મુર્તિપુજ નથી, પણ તેમાં અશો ફરોહરને
|| પડવું થાય છે. એવણ પોતાનાં કહેવાના ટેકામાં મુકતાદનાં બેહુડાંની આકૃતિનો
|| સ્કાર કરવામાં મુર્તિ પુજ થતી કહેનારાઓની જુઝ માંગે છે, અને પેલી આકૃતિ
|| ફતે તેની પેલીબેર રહેલી ગેબી શકિતની યાદ કરવાનું માણસ જાત માટે સવળ

થઈ પડતું જણાવે છે. હાં એવણુ આકૃતિની પેલીમેર જેવા કહે છે પણ હું એવણુને જણાવીશ, કે આપણી આંખે અધકારનો પરડો ફરી વળેલો છે, બલકે પેલીમેર જેવાને આપણી પાસે આંખજ નથી. પેલીમેર જેવાનાં પોતાનાં ટેક્ષમાં એવણુ ભલામણુ કરે છે કે, “ મુકતાદને પગે પડતી વેળાએ આપણી પુરાતણુ રહી પ્રભાણુ મુકતાદનો દુક નમસકાર તેના અર્થ ઉપર ધ્યાન આપી બણાય તો પછી આ પગે પડવામાં લેશબાર પણ મુર્તિ પુનનો ભાસ રહેવા પામે નહીં એ દેખીતું છે. ” આપણે એ ભાષને પુછીશું, કે કોમમાં બણતરનો અર્થ સમજને બણનારા-ઓની એક સારી સમ્યા દેખાડવાને તેઓ તૈયાર છે કે ? હું ઘણા ભાર સાથ જણાવીશ કે સેંકડે પાંચ માણસ કોમમાંથી બણતરનો અર્થ સમજનારાં સહેલાઈથી મળી આવવાનાં નથી અને કોમની એક સારી સમ્યા જ્યારે બણતરનો અર્થ સમજવાને અશક્ત છે, ત્યારે પેલી આકૃતિની “ પેલી મેર ” જેવાને તે સ્વભાવિક રીતેજ શક્તિવાન હોતી નથી, અને જ્યારે એક બણનારગણનાર બેહેડાંની પેલી મેર જેમ શક્તો નથી, ત્યારે રૂબરૂ રાખેલી હસ્તકૃત આકૃતિ આ ભાષનાંજ સિધાંત મુજબ કુદરતી રીતેજ ઓખી મુર્તિપુજ્ય ઠરે છે. હાં આટલો દુક ધક્કારો કરી આ મારા વિદ્વાન ભાષને મુર્તિપુજનાં ચેટકથી બાઝ આવવા અને કોમનાં હિત અને :મજહબની ખાલેસી ખાતર દીન-આધનની નાણુક બાબતોમાં હાથ નાખવાથી પરહેજ રહેવા એ ભાષનાજ હિત ખાતર ફરી ફરી એમતું હું લક્ષ ખેંચું છું.

જેઓ ફરોહરોને નમન કરવા મરનારની છખીની જરૂર સમજે છે, તેઓને રોશન છે કે, હખામની અમલમાં ખીહીરતુન અને દારાએસની ફરોહરનો ખીજે ટેકાણે પર્વતો ઉપર મહાન દારાયસ હીરતા-મુંદર ચિતાર. રૂપીસના ચિતાર સાથે, તેનાં ખુદ ફરોહરતું પથર-

પર મુંદર કોતરકામ થયણું મળે છે, અને ફરોહરના આ મોજીદ ચિતારને હખામની પાર્સિઓ નમન કરતા, નાક ધસણી કરતા કે તેની પાસે ગુનાહની ખાશી ચાહતા તવારીખે જહેર કીધા નથી. મરનારની આકૃતિ યા છખી મારફતેજ નહીં, પણ મરનારનાં ખુદ ફરોહરની આકૃતિને નમન કરવાનો તરીકો આમલા ધરાનીઓમાં જાણજ હોત અને તે માટેની અમર કોખખી વધારે લાયક જગા હોત તો તે આજ હતી. સમય હાં ખુદ ફરોહરતું મોહક ચિત્ર રૂબરૂ મોજીદ હતું, તોપણ આ મહાન શાહનશાહનાં ફરોહર આમળા આમલા ધરાનીઓ પોતાતું સર મુકાવતા કે ગુનાહોની તોખા કરતા જહેર થયા નથી.

મરનારની કાગજ, કાચ કે કનડાંનનાં કક્કાપર ચિતારેલી છખી બોધને ફરોહરને

હિન્દુ મુર્તિ પુંજ.

નમન વગેરે કરવામાં અગર શુનાહ બરેલું નહીં ગણાતું હોય, તો આપણી બાધ્યધ હિન્દુ કામ પોતાના મહાન પુર્વજો કે માનીતા પૂજ્ય દેવતાઓ અને દેવીઓની પત્થરપર કાતરેલી છબી (મુર્તિ) સન્મુખ રાખી, તેની મારફતે તેઓના આત્માઓને નમન કરવાનો તેઓ દ્વારો કરે તો તે ખોટો ગણાવેો નહીં જોઇએ. તેઓનું આ કાર્ય શુનાહ બરેલું નહીં ગણાવું જોઇએ, અને તેઓ ઉપર મુર્તિ પુજકનું આળ નહીં મુકવું જોઇએ, બલકે મુર્તિપુજ સળવાર ગણાવી જોઇએ. આ મુજબ પત્થરપર કાતરેલી મુર્તિઓને નમન કરવું સળવાર ગણાવા આપણા રાહબરો તૈયાર છે કે ? અગર પત્થર પર ચિતારેલી મુર્તિને નમવું સળવાર નહીં હોય તો, કાગજ અને કનટાંનપર ચિતારેલી છબીને નમન કરવું કેમ સળવાર ગણાય ? ખરું છે કે હિન્દુ પ્રજા-મુર્તિને એકલુંજ નમન કરતી નથી, પણ તેની પુજપાત્રીખી કરે છે. પણ છબી મારફતે ફરોહરને નમન કરવાના મજકુર નવા ફતવાની કામના બોળા વર્ગ ઉપર ભવિષ્યમાં શી અસર થશે, અને તેનું કેવું પરિણામ નિષ્કર્ષે તેના એક ચોક્કસવારો તાજે દાખલો લાં કામ સન્મુખ રજુ કાઢેલો વળનદાર થઇ પડશે. હિન્દુઓ જેમ મુર્તિની પુજ પાત્રી કરે છે તેમજ આખાદ તેનીજ નકલ થોડા વખતથી કેટલાંક પાર્સી ધરોમાં ડાસલાંના દાખલામાં જારી થયેલી જોવામાં આવે છે. આ મુજબ ડાસલાંમાં મરનારની છબી રજુ રાખી તેની ઉપર ફુલોના ગજરાઓ નેશાર કરવામાં આવે છે અને તેની આગલ બહુતર-ક્રિયા જારી રહે છે. હવે જેઓ થોડીખી સાદી સમજ ધરાવતાં હશે, તેઓ બિનતાસુખીએ જોર કરશે તો જણાશે કે, હિન્દુ મુર્તિપુજ અને ડાસલાંમાં મરનારની છબી રજુ રાખી તેની સન્મુખ અગર બહુતર ક્રિયા જારી રહે તો આ બેમાં ફેર શે ? મરનાર તારફના આપણા અચુક વહાલને લીધે, મરનારનાં નામ સાથે જોડાયલાં કાઠખી કાર્યો તરફ કુદરતી રીતેજ આપણી લાગણી એટલી તિલાંજલ રહે છે કે, તે ઉપર આંકાશ રહી શકતો નથી, અને વખતના વેહેવા સાથે નહીં ધટે એવે ઠેકાણે વહાલની અખંડ લાગણી આપણને દોરતી જાય છે, તેનું આપણને જ્ઞાન રહેતું નથી. માટે મરનાર તરફનાં આપણાં સધળાં જ્ઞાન અને અપૂર્વ વહાલ છતાં અગરજો તેમની છબીને નમન કરવા સાથે શુનાહતી ખાશી ચાહવાની લાગણીએ જોર પકડ્યું, તો તેનાં પરિણામ તરીકે બહુતરો ચાલતી વેળા મરનારની છબી ખાસ રૂબરૂ રાખવાનું પાર્સીઓમાં ધરેધર જારી થાય તો આપણે અજાણ્ય થઇશું નહીં, અને પાક જરતોસ્તી મજહબના એક ખુદાની પરસ્તેશ કરવાના ખાલેસ તરીકામાં ખલલ કરનારો તે વખત

પાર્સીઓ માટે આવકારદાયક કદીમી લેખી શકશે નહીં. આ નવો અને નારવા કૃતવાને પુખ્તી આપનારા દીનના રાહબરોને કામના એક ભોળા વર્ગની વલણ તથા તેના આચાર વિચારનું તોલ કરવાની તરફી આપીશું, અને યાદ આપીશું, કે એક વાર આ નવો ચાલ પગભર થયો, તો આયદેહ તેણે કામના વેહેમી વર્ગમાં યુતપરસ્તીની બદીતું ગંભિર રૂપ પકડેલું ધણું દુખ સાથે નેહાળવાને તેઓએ તૈયાર રહેવું જોઈશે.

કમુખ કરીશું, કે એક ધર્મી કે પરમાર્થી માણસની છખી કે બાવલાં ઉપરથી તેઓનાં જેવાં ભલાં થવાનો ધડો લેવો એ નીતિની રૂએ ધણુંજ ઇચ્છવા જોગ છે, પણ એજ છખી કે બાવલાં સાથે અગરજો ધાર્મિક વિચારો જોડાય, તેની મારફતે ફરોહરોને નમન થતું શિખવવામાં આવે, અને તેની આગળ આપણા પાપો કપાવાની વાતો કરવામાં આવે, તો સ્વભાવિક રીતેજ તેની તરફ ભોળાંઓનો ભાવ અને ભક્તિની લાગણી પેદા થાય, અને એજ ભાવનાની ભક્તિ ભવિષ્યમાં અગર મરનારની છખી રૂપ રાખી ભણુતરો જરી થાય, તો તેને અંજનમ કુદરતીજ યુતપરસ્તીની બદીમાં આવવા વિના કદી રહે નહીં. એનો તાજો પુરાવો આપણને દુર શોધવા જવો પડે એમ નથી. મરનારનાં નામ સાથે જોડાયેલી ડોસલાંની ક્રિયાના દાખલામાં અનુભવે આપણને શિખવ્યું છે કે, પ્રથમ કળશિયાની ચોર ગોઠવવાની નાની શરૂઆતે પાછળથી અનેક રૂપો લીધાં છે. આ કળશિયાઓએ પ્રથમ બેહેડાંનું રૂપ લીધું હતું, વખત જતાં આ બેહેડાંઓમાં મરનારનો વાસો હોવાના કલ્પિત ખ્યાલે જન્મ લીધો હતો, ત્યારબાદ તેણે મરનારની શારીરિક આકૃતિનો આકાર પકડ્યો હતો, અને આખરે તેણે ખાદા હસ્તકૃત કપ્પલાનું નારવા અજરથોસ્તી રૂપ લઇ, તેની સનમુખ ભણુતરો જરી થઇ, અને તેની સાથે બીજી ઘણી વેહેમી ન છાજતી રસમો આમેજ થઇને આ મોતેબર ક્રિયાને ઝાંખ લગાડી છે.

મરનારની છખી સાથે ધાર્મિક ખ્યાલો જોડાવાથી તેનું પરિણામ આયદેહ સુર્તિ-પુનમાં આવેછે, તેનો બીજો અસરકારક દાખલો ઇસ્લામી શરિયત ઇસ્લામી પેગાંમ્મ-પુરો પાડે છે. હજરત મહમદના વખતમાં આપું અરબ-રનો અનુભવ. રતાંન એક કીસમની સુર્તિપુંજમાં ડુબેલું હતું, માટે તેમાંથી તેને ઉગારવાના એક રામખાણુ ઉપાય દાખલ, ઇસ્લામી પેગાંમ્મરે જીવતાં કે મરણુ પામેલાંની છખી કે પ્રતિમા ચિતારવાની સખ્ત મના કીધી હતી. ઇસ્લામી મજહબી શિક્ષણુ મુજબ સૌથી મોટો અસ્લાહ એકજ છે, તેજ એકલો નમાજને લાયક છે, અને તે એક સિવાયની બીજી સઘળી પુન બરખેલાક છે. માટે જીવતાં કે

ગુજર પામેલાં ખેશીઓ યા કોઇ વધી, પીર કે ઝોહ્યાની છબી તરફ વેહેમી અભણ વર્ગનો ભાવ અને ભકિત પેદા થઇ, પાછળથી તેની પુજા તરફ ચતરાઇ જવાનો ઇસ્લામી પેગંમબરને અંગત અનુભવ મળ્યો હતો, અને તે અનુભવનાં સખળ કારણને લીધે જીવતાં કે મુવેલાંની છબી માટે મજબુત અટકાવ મુક્યો હતો.

આ પ્રત્યક્ષ દાખલાઓ પછી જેઓ કામના એક ભોળા વર્ગની લાગણી અને વલણનું તોલ કરવાને શક્તિવાન છે, તેઓ પારદર્શક જેમ શકશે, કે મરનારની છબી તરફનાં આપણાં પુરતાં માન અને ઉંડાં વહાવ છતાં, અગરજે તેની સાથે ધાર્મિક વિચારો જેડાવાની કોશિષ થાય, તો તે ઉધરતી અને આવતી ઝોલાદને આપણે ખુતા-પરતન રસમનો વારસો આપી જવાનો, અને મજહબના એક ખુદાપરસ્તીનાં ખાલેસ પાયાને એલજન્મ પોંહોંચાડવાનો જખુન ગુનાહ કયેં છીએ. હાંથી આપણને આપણા મહાન રાહબર જરથોસ્તનું ઉંચ શક્ષણ મળતું નથી, અને તે આપણને મીનોઇ ઉંચ તખકકા ઉપર લઇ જતું નથી, પણ આપણને ખાકી તત્વ પુંગના નીચલા જડવાદી તખકકા તરફ ધસડી લેઇ જઇ નીચે ગમડાવી પાડે છે.

પારકાંની ઝટ નકલ કરવાનો આપેદાદે વારસમાં ઉતરેલો પાર્સી ખવાસ જગજહેર છે, અને આ જાણીતા ખવાસે સારી કરતાં નકારી નકલો પારકી નકલ કરવાનો પાર્સી ખવાસ, પ્રમાણમાં વધારે કીધી છે. તેણે સંસારીક, બ્યહવારીક કયોંમાંજ નહીં, પણ ધર્મ અને તેની રાહોરસમ જેવી ગંભિર બામદો ઉપરથી ધણી ખરાબ અસરો કીધી છે. એમાં કામની ભોળી બાનુઓથી વધારે ખરાબી થઇછે. આ વર્ગની બાનુઓ બ્રાહ્મણ,

સેવરા, અને પીર-સૈયદોના સમાગમમાં આવવાથી તેઓ પારકી રસમો તરફ બેઅખત્યાર ખંચાઇ ગયાં છે. તેઓ પીર-સૈયદો અને દેવ-દેવીઓની માનતા લે છે, અને પીરોની કબરોને તથા દેવોની મૂર્તિઓને માનતાઓ ચઢાવેછે. તેઓને પરકામી દેવ-દેવીઓની જાતી માહીતીઓ હોય છે, કે જેઓમાંની કોઇ દેવીઓ માતા અથવા માય, અને દેવો બાપા, કાકા કે મામાની ઉપમાથી ઝોળખાતા હોવાનો તેઓ અંગત અનુભવ ધરાવે છે. જેમકે, હવાની માતા, કાલીકામાતા, હોળીમાતા, રાંદેલ-માય, મોથ માવલી (માઉન્ટમેરી) મામાદેવી, બાપા મોરીઆ, સહીએડ કાકા, વગેરે દેવ-દેવીઓ તેઓમાં માનીતાં હોય છે, અને તેઓની મુર્તિઓને માનતા ચઢાવવા તથા તેઓની પુજા કરવામાં તેઓ ઘણાં પાવરદાં થયલાં હોય છે. ખસુસ

કરી રોજો અને રાંદેર બરવાતું તેઓ શિખેલાં હોય છે, અને રાંદેર બરવાની તરતીબમાં તેઓ ફળવાયલાં હોય છે. તેને માટે તેઓ ધરના એક ચોરડામાં પાણીથી ભરેલા કળશિયાઓની ચોરપર ચોર ચઢાવી બેહેડાંનો આકાર ઉભો કરે છે અને પાટલાઓ ઉપર પેલાં બેહેડાં હારખંધ ગોઠવે છે. આ મુજબ રાંદેર કિયાની પ્રતિનીધી **લવાની માતાની** થાણક બનાવે છે અને તેને ત્યાં પોતાની થાણક બેઠેલી માને છે. ત્યાં તેની આગળ આ પોતાની માતાને નામનાં નિર્દેશ ગાણું ગાયછે અને તેનું પુજન કરે છે. આ કોઈ નહીં જણાયલી ન હાજતી કિયા કેટલીક વેળા તેઓ ધરના મલ્લેથી શુષ્ક ધરોમાં અથવા છુપાછુપ પારકે ધર કરાવવાળી ચુકતાં નથી, કારણ કે વડાં વડેરાં કરતા આવેલાં હોવાથી લગ્ન જેવા અમુક પ્રસંગો ઉપર આ કિયા ગમે તે જોખમે કરવામાં તેઓ પોતાને ફરજથી બંધાયેલાં સમજે છે।

હવે પેલી માનીતી **લવાની માતા** કોણ છે અને કેવી છે ? તેને તેનાં ખરાં સ્વરૂપમાં તમારી આગળ રજુ કરું છું કે જેથી તમે દીનદારોને તેના ચોકાવનારો ભયભીત ખ્યાલ આવ્યા વિના રહેશો નહીં. આ **લવાની** હિન્દુઓની કાલીકા માતાનું બીજું સ્વરૂપ છે, કે જે માતા માણસના ભોગની લુપ્તી, અને તેનાં લોહીની તરસી હોય છે. તેને હિન્દુઓનો એક વર્ગ પેહેલાં માણસોના ભોગ આપતો હતો અને હાલ તેને નિર્દોષ પ્રાણીઓના ભોગો અપાય છે, અને તેથી તેને તૃપ્ત કરવામાં આવે છે. તેના ભાવિકોની માન્યતા મુજબ અગરજો આ નિર્દોષ ભોગો આપી લોહીથી તેને તૃપ્ત કરવામાં આવે છે, તો તે તેના ભાવિકો ઉપર પ્રસન્ન થાય છે, અને તેનાં ગમે એવાં કાળાં કર્તુકોમાં તે જ્ય આવે છે. અગરજો તેને અમુક પ્રસંગો ઉપર ઘટકી ભોગોથી પ્રસન્ન કરવામાં આવતી નથી, તો તે માનવી જાત ઉપર પોતાનો કૂર કેહર વરસાવે છે અને આફતો લાવે છે. આવી માન્યતા હિન્દુઓનો એક વર્ગ બલે ધરાવે અને આ કિયાના અયોગ્યપણાં માટે આપણને મુજાહેતમ બી કરવી નથી. પણ હાં હું તે જરથોસ્તીઓ માટે બોલું છું, કે જેઓ દીનદાર જરથોસ્તી હોય ને, આવી એક માણસ તથા બીજાં નિર્દોષ પ્રાણીઓના બક્ષ માટે લાંબી જીભ તથા દંતો બાહ્ય કાઢી અને ડચું વકાસી થાંણકે બેઠેલી અને વાધ કરતાં વધારે વિકાળ ચેહેરાની ભયાનક મુર્તિ તરફ **અપ્પાલવાની** માતાને નામે ભાવ અને ભક્તિ દેખાડવા જેવાં કાર્યો કરે, તો તેઓ સાચાં જરથોસ્તીઓ નથી અને જરથોસ્તી તરીકે ગણાચેના તેઓને હક નથી.

જરથોસ્તી મજહૂબ નીતિમાન વિચારો અને ઉચ્ચ સદ્ગુણો ખિલવનાર તથા રવાનની બેહેતરી કરનાર બલી શક્તિઓનેજ આરાધવા, તેની ખુબીઓ ગાવા અને

તેઓના ઉંચ નીતિ ગુણો ઉપર અમલ કરવા શિખવે છે. પણ જે જે શક્તિઓ નીતિ ભંગ કરનારી, ભય ઉપભવનારી અને આફતો લાવનારી હોય, તો તેઓથી ડરી જવા કે તેઓ આગળ નખી જવા, તેઓને પંપાળવા કે પ્રસન્ન કરવા આ મહજબે કદી ફરમાવ્યું નથી. બલકે એક અસ્તેકુસ્તીઆનને લાડવૈયા મિસાલ તેઓ સામે બળતવારીથી લડવા અને તેઓના દુર્ગુણોને મળ્યુત હાથે દાખી દેવા, તેઓને તોડવા અને તારાજ કરવાની તાકીદ કરવામાં આવી છે. આ મળહને મઆકુલ શિક્ષણ આપ્યું છે, કે તમારી સઘળી મુંડેલી, સઘળાં સંકટો અને સઘળી આફતોમાંથી ઉગારનાર તથા તમારી વર્તણૂક સુધારી બલી ઉપયોગી છુંદગી ગુનરવા માટે નેક નિષ્પત્તી આહેલી તમારી બલી મુરોદો, ઉમેદો અને ખાહેશો પાર પાડનાર પી તેજ એકલો સર્વ શક્તિવાન સાહેબ છે. ના, એટલુજ નહીં, પણ એથીબી વધારે, પુદ્ગના પ્રતિતીધી તુરમંદ આતશોના પાક કેળલાઓ તમારે માટે બરપા થયલા છે, તેનેજ તમારી પુશબોદાર બળતણુની લાયક બેટો અર્પણ કરો, તેનીજ સન્મુખ અહુરમજદ પુદાને તમારી ભાવવાળી બકિતની બેટો ધરો, અને તેનાંજ અણહદ એહયાંન માટે તેની પુખીઓનાં ગાણાં ગાઇ સાંચા જરથોસ્તી તરીકે તમારી પાક ફરજ અદા કરો. એજ તમારા આગલા હોકમાઓનો સાચો તરીકો છે અને એજ તમારો ધર્મ છે.

હવે આપણે મુળ બાબદ હાથ ધરીશું, અને જોઇશું કે રાંદેર બરવા વજેરમાં પાવરદા થયલાં બોળાં બાનુઓની જુલ બરેલી માન્યતાએ રાંદેર અને ડાસ- આ ડાસલાંના દાખલામાં શી અસર કીધી છે અને તેની ન-
લાં—એક સરખા- લાયક નકલ કેમ થઇ છે? ડાસલાં જે બોળાંઓની જુલબરેલી
મણી માન્યતા મુજબ વહાલાં ધરડાં ડાસાંઓ છે, તેઓને હિન્દુ દેવ—દેવીઓને બાપા—માયની અપાયલી ઉપમા મુજબ ડાસલાં—બાપા અને ડાસલાં—માયના નામો અપાયાં હતાં. તેઓ નામોના સંબં-
ધમાંજ પારકી નકલ કરી અટક્યાં નથી, પણ રાંદેર બરવાની તર્તીબ મિસાલ તેઓ એતરા કે માચીની બેઠક બનાવે છે, અને તેની ઉપર પાણીથી બરેલા કળશિયાઓની ચોર ગોઠવી બેઠડાંઓનો આકાર ઉભો કરે છે. વળી પેલી લખાંની માતા જેમ પોતાની થાંજુકે બેઠેલી મનાય છે, તેમ બોળાં હમદીનો ડાસલાનાં બેઠડાંમાં મરનારનાં રયાનને વાસો થયેલો માને છે, એટલુજ નહીં પણ રાંદેરમાં થતી પુંજપાત્રી મિસાલ ડાસલાં સન્મુખ અવસ્થાનાં પાક બજુતરો અને ક્રિયાઓ કરવામાં આવે છે. વળી આ અતેરં

હજી જાણે અધિક હોય, તેમ સંદેર માય મિસાલ ડાસલાની હસ્તકૃત આકૃતિ આગળ સર નમાવવા અને તેને પાય પડવા જેટલી નાપસંદ હદે આપણે જઈ પુગાં છીએ. ડાસલાનાં નામ સાથે જોડાયેલાં આ અને એવાંજ બીજાં ન છાજતાં કોયો યુજસાતનાં ધણા ગામડાંઓમાં હાલ સુધી જરૂરી રહેલાં આપણે જોઈ શક્યે છીએ.

મરણ પાછળની ધર્મ દર્શાવેલી મોતેબર ક્રિયાઓ કરવાની હું મના કરતો નથી, અને કદી કરીશ નહીં, બલકે તે કરવાની વફાદાર ફરજ હ વારસોની બીજી ફરજોમાંની સૌથી મોતેબર અને ધણી અમત્યની એક પાક ફરજ છે. તમો મારાં મત સાથે મળતાં થશો, કે કોમનો એક વર્ગ ધાર્મિક ક્રિયાઓની બાહારના અનેક સડેલા વેહેમોને વશ થયેલો છે, તોપણ હાં હું જે વેહેમો તરફ કોમના દાનેશમંદ વર્ગનું ધ્યાન ખેંચું છું, તે મરણના નાજુક અવસરો ઉપર ગંભિર ક્રિયાઓ સાથે પાછળથી વેહેમોનું પારકું તત્ત્વ મોટાં પ્રમાણમાં આમેજ થયેલું છે, તેનાં મુળને પહેલી તકે નાબુદ કરવાનું અને આપણી મોતેબર ક્રિયાઓની અસલિયાત તથા ખાલેસી જળવવાનું છે. સમગ્ર ક્રિયાઓની બાહારનાં વેહેમો વેહેમોઓ કરતાં, આપણી ખુદ પાક ક્રિયાઓ અને નિર્દોષ રસમોમાં જાણુ કે અંજાણુ આમેજ થયેલાં વેહેમો તત્ત્વો કોમ અને મજહૂબ એ બન્નેને ખેશક નામોશી લગાડનારાં છે.

આ ડાસલાનાં દાખલામાં અંગત અનુભવે આપણી ખાતર જમા ફીધી છે કે, પ્રથમ એક નાની અને નજીવી શરઆત અગર મરનારનાં નામ પાર્સી કબરસ્થાન. સાથે જોડાયેલી હોય છે, તો તે પારસાની નકલ કરવાની જાણીતી પાર્સી ખાસીહતને લઇને પાછળથી મોટું અને ગંભિર રૂપ નહીં લેશે તેની આપણી પાસે કશી બી જામીનગીરી નથી. પાર્સી ખાસીહતની આ કોઇ ખુબી નહીં પણ મોટી ખામી છે અને આ નકલિયાત ખામીએ ગંભિર અનર્થો ઉભા ફીધા છે.

વેપાર-સાજગાર અર્થે પાર્સીઓ દુર દેશાવરો ખેડે છે અને હુંકે વસ્તી, પૈસાની બિન જોગવાઈ અને બીજાં કારણે ફેટલીક જગાએ આરામઘાહોની સગવડ હોતી નથી. એમાં ફેટલાંક શહેરો અને ગામડાંઓમાં નાચારીએ ચુરેલાંઓ ભુમીદાહ થાય છે અને તેમાં ફેટબી રીતે ચુનાહ બરેલું થતું નથી. આથી એક પારસી લાશને દખ્ખનશીન (1) કરવાનું દીનતું ખાસ દર્માન જોકે અમલમાં સુકી શકાતું નથી, તોપણ જ્યાં આપણો ચારો કે ચલણ નથી, ત્યાં સ્થળ કે સ્થીતિને તાબે થઇ મરનારનું કાલખુદ

દીન્ટી હુકમ મુજબ ઘટતી રીતે જીમીદાર થવું હોય તો તે ગેરવાજબી ગણી શકાય નહીં. પણ મરણના આ દાખલામાં કેટલીક જગ્યાએ લાઇલાજે દીનતું એક ફર્માન બળ નહીં લાવવા સાથે, પોતાનો કાબુ હોવા છતાં, બીજાં લાયક ફરમાનનો અનાદર થાય છે. મરનારને ખાડામાં મટીપર મુકી તેને મટીથી ઢાંકી સંતોષ પકડવાને બદલે કાનપોર અને આગ્રા શહેરના જરથોસ્તીઓએ પારકી પ્રસ્તી અને ઇસ્લામી ખર્ચાણુ અને નારવા નકલ કરી મરનારની પાકી કબરો બાંધી છે, તે ઉપર પીરમીદોના આકારો ઉભા કીધા છે અને અવસ્તાની કેતાબો તથા અવસ્તાના કલામોનાં કોતરકામો કીધા છે* વંદીદાદમાં લાશને મટીપર મુકી તેને મટીથી ઢાંકવાના કામને ગુનાહબરેલું જણાવ્યું છે, તે કરતાં વધારે ગુનાહ બરેલું લાશને મટીપર મુકી તે ઉપર કબર બાંધવાનાં કામને જાહેર કીધું છે, અને લાશને જમીનમાં બોંધરાંજું પાકું બાંધકામ (દખ્ખ) કરી અથવા પેટીમાં મુકી તે ઉપર બાંધકામો કરી લેવાનાં કામને સૌથી જથુન ગુનાહ બરેલું જાહેર કીધું છે. લાશને ઠેકાણે પાડરાની જરથોસ્તી ધર્મની પેહેલી ઉમદા મકસદ જેમ અને તેમ જલદી કાલપુદનો નાશ કરી કુલ પેદાયશની સુખ શાંતિ જાળવવાની છે, અને બીજી મુજ મકસદ મરનારને ઠેકાણે પાડતાં ખિનજરૂરી અને બેજા ખર્ચોથી દીનદારને બચાવી લેવાની, અને મરણ પાછળના મોટાઇ અને તકાબરીના ખ્યાલને તોડવાની છે. આ મુજબ મરનારને ઠેકાણે પાડવામાં મજબૂતી મુખ્ય મકસદો બર આવતી નથી, માટે લાશને જીમીદાર કરતાં આ મઆદુલ ફરમાન બળ લાવવા અને બેજા ખર્ચોથી બાજ આવવા ઘટતે ઠેકાણે લાયક અમલ થવો ઘટે છે, ક્રરણ કે મરણ પાછળ ખર્ચાણુ યોજના ઉભી કરવા આ મજહબે કદી ફરમાવ્યું નથી. પાર્સી ખવાસ પારકું પોતાતું કરતાં વિલંબ લગાડનો નથી અને પારકાં ફાયદાકારક તત્વો કરતાં નુકશાનકારક તત્વો તરફ તે વેહેલો દળી જાય છે. આ એક નબળાઇ છે, અને આ નકલિયાત નબળાઇએ ક્રમના હકમાં બેહદ ખરાબી બેશક કીધી છે.

જેઓ ક્રિયાઓ અને રસમોનું અખંડપણું જાળવવા આગ્રહ કરે છે, તે બેશક એક તારીફ લાયક કોરીશ છે, અને તેનો જોડે હું મોટો વખા-
ઉવટ બે બોલ જીનાર છું, તો પણ આપણી મોતેમર રસમો અને ક્રિયાઓમાં આમેજ થયલા વેહેમો તરફની તેઓની સુપકીદી અર્થસુચક છે.
 મજહબનાં ખાલેસ મતોની ખુબીઓનું શિક્ષણ ખાસોઆમ માટે જરૂરનું છે તે હું ના

પાંડીજી નહીં, પણુ સ્વભાવિક સવાલ ઉત્પન્ન થાય છે કે, દીનદારીની મામ હેઠળ જાણજ રહેલી ખાલેસ ક્રિયાઓ સાથે જોળાયલાં નાપસંદ તત્ત્વો ક્રાંતિમાંથી નાબુદ કરવાની શું પેહેલી જરૂર નથી? મરણુના નાબુદ અને ગંભીર અવસરો ઉપર વેહેલી ક્રિયાઓ ક્રાંતિના એક નાના વર્ગમાં જાણજ રહેલી છે, તોપણુ મોટા અફસોસની વાત છે કે, કેટલાક જાહેર લખનારા, અને જાહેર ભેલનારા, વાંચક વર્ગ અને ગ્રાંતા વર્ગને ઉત્તરતી આવેલી ક્રિયાઓ તથા રસમોને અત્યુક કહી તેઓને અખંડ રાખવાના હતાઓ આપે છે, તેઓને આ તરફ લક્ષ દેવા દેખશું, અને તેઓનાં અતઃકરણને અપીલ કરીશું કે, મરણુની ગંભીર ક્રિયાઓ સાથે જોડાયેલી કેટલીક વેહેલી રસમો આપીકા મજબૂતની ખાલેસી અને ક્રાંતિ કીર્તિને જેમ દેનારી દેખાડવાને તેઓ તૈયાર છે કે? વળી તેઓને વિનવીશું, કે કેટલીક પાછલી નાપસંદ રસમોની અસલિયાત કે પુરાતાનપણું પુરવાર કરવાને તેઓ સામર્થવાન છે કે? અને તેઓને પ્રુછીશું કે, કેટલીક રસમો અને ક્રિયાઓમાં જરૂરથી ધર્મનું સ્પર્શ, જરૂરથી અશોધ અને જરૂરથી એતેકાદ તેનાં નિયમોનાં ઉઠાં બંધારણ સાથે જળવાયલાં દેખાડવાને તેઓ શકિતવાન છે કે? તેઓ વારસામાં ઉતરી આવેલી ક્રિયાઓ અને રસમોને ધાર્મિક ઉપમા આપે છે, તેને આખી વિનાની ખાલેસ જાહેર કરે છે, અને ક્રાંતિની મોઝે એવી જુલ બરેલી લાગણી સાથે રમતો રમી ખરી ખાંતીઓને ખુબીમાં ફેરવી દેખાડવાની કોશિશ કરે છે, પણુ તેઓની કોશિશ અને ચાલાકી આખરે નિષ્ફળ જવા વિના રહેતી નથી. તેઓ ક્રાંતિની માન્યતાઓને પંપાલવા ચાલતી આવેલી કેટલીક ન જાણતી રસમો પાળવાની સીધારસ કરે છે, અને તે પાળનારાઓને દીનદારો અને દીનઅશીકારોની ઉપમાથી નવાજે છે. આ મુજબ ખાંતીઓ ઢાંકીને તેઓ ક્રાંતિના એક જોળા વર્ગને ખુશ કરે છે જેથી પેલો કમનસીબ વર્ગ તે તરફ બેઅધાર બેચાલ જાય છે અને વેહેમોને વશ થઈ દીનનો ખરો રાહ ચુકે છે. આ કોશિશના ફળ તરીકે પછત વર્ગમાં સાચાં ધર્માભિમાનની જગ્યાએ ધર્માધિપણું, હદ બાહાર દહીયાઈ, જંગલી ઝુનુન અને વાહિયાત વેહેમો પ્રસાર પામે છે, અને હાપણુ તથા દુરઅદેશી ઉપર જહાલીઅત અને જંગલીપણું ફાટી જાય છે. અગર આ ચાલાકી લાંબો વખત ચાલુ રહી અને કમનસીબે ફતેહમંદ ઉતરી, તો તે ઉધરતી તથા આવતી ઓલાદ માટે સારાં સમનની નિશાની નથી. આ કોશિશ ક્રાંતિના એક વર્ગને થોડા વખતની તકલીદી સહત ખચીત આપે છે, પણુ આખરે તે ક્રાંતિના હક્કમાં અસરકારક કે શયદમંદ નિવડવાની નથી. આવી ક્રાંતિના એક વર્ગે સહા - હેમોના વમળમાં ગોતાં ખાતો થયો છે, અને ધર્મને નામે અને યુનર પામેલાંઓની

ક્રિયાને બહાને, રજ ખેંચી પેલા કીધેલા ખરા પસીનાના પૈસાની નહક બરબાદી કરતો રહેયો છે. પરિણામે કેટલાક દાખલામાં કોમની નીતિ અને સંસ્કાર ઉપર ખરાબ અસરો થવા પામે છે, અને વેહેમી વર્ગ સ્વ સુધારા માં પછાત પડે છે.

અરોધના ઉચ્ચ તરીકાનું ખંડન કરનારા નાપાયાદાર કૃત્યોની અસર, અને તેનાં પરિણામ તરીકે કોમના એક ભોળા વર્ગને ભવિષ્યમાં યુતપરસ્તી

મારું નાકેશ તરફ ચતરાઈ જવાનું હાલ સુધી હું માત્ર સ્વપ્ન જ ગેતો હતો.

અનુમાન. આ કમનસીમ વર્ગને હીનનો રાક્ષસ રાહ ચુકીને જીલ્લા બરેલાં માગે દોરવાઈ જવાનું હજી સુધી હું ભવિષ્ય બાખતો હતો, અને મરજીની ગંભીર ક્રિયાઓમાં વખત વેહેતાં યુતપરસ્તીની બદીનું નાપસંદ તત્વ આમેજ થાય તે અવ્યક્ત તેને મળ્યુત હાથે દાખી દેવાને કોમના દુરઅદેશ વરમ તરફ ચેતવણીનું રજી-સીંગડું ટુંકવાની હું ફાકટ કોશેશ કરતો હતો. સખ્ય મારાં ઉપલાં અનુમાનો ખેંચવા-પછી એક ભણેલા દસ્તુર સાહેબના હાથનો લેખ પાછળથી મારા જોવામાં આવ્યો, જેમાં જુદી જુદી ધાર્મિક ક્રિયાઓ વેળા મરનારની દુષ્ટોના મજરાઓથી સંભારેલી છત્રી-ઓ રૂબરૂ રાખવાનું ચેટક પાસીં ઘરોમાં પ્રવેશ થઈ ચુકેલું તેવજી સાહેબ બાપોક્ષર જાહેર કરે છે, અને આ નવી યુતપરસ્ત બદીને નીચલા સખ્ત સખ્તોમાં બિનદેહેસ્ત વાગળી વખોડી કાઢે છે. તેઓ કહે છે કે:—

“ ઉપર દરજાબ્યા પ્રમાણે જેમ બીજી કેટલીક જરથોસ્તી ક્રિયામાં હિન્દુઓના વેહેમ, વસીલા, વેડેન્ગો તથા યુતપરસ્તીનું તત્વ આમેજ થયલું દીક્ષામાં આવે છે, તેમ ઉડમણીની ક્રિયામાં પણ એવાં તત્વને આમેજ થયલું જોઈ ધણે ખેદ ઉપજે છે. કોઈ ઠેકાણે ઉડમણીના પાથરણાં ઉપર આત્ય વજેરેની જરથોસ્તી ક્રિયાઓને લાખકની સામગ્રીઓ સાથે મરનારની દુષ્ટોથી આરાસ્તે કીધેલી સખીઓ ખુમચા યા આફરગાન્યા આગળ મુકેડી હોય છે. કોઈક ઠેકાણે જ્યારે જુવર પામેલાઓનાં અશો રવાનો તથા અશો ફરોહરોની નયને આફીનમાન વજેરેની ક્રિયા થતી હોય તે વખતે, તેઓની વારસીક યા માસિક ક્રિયાને ટાંકણે, તે મરનારની સખીઓ ને ક્રિયાઓની નજદીક બીતે ટાંંગી યા ટેમજ ઉપર મુકી તેમને દુષ્ટોના હાર પહેરાવવામાં આવે છે યા દુષ્ટોથી શિલગારવામાં આવે છે. આવી રીતી, આવી વલજી ખુદ યુતપરસ્તી નહીં તો બીજું શું કહેવાય ? વેહેમ, વસીલાઓ, વેડેન્ગો, યુતપરસ્તી તથા ખુદ પરસ્તીનાં સામે થવાને, તેમને નાખુદ કરવાને, જડમુગળી કબેડી નાંખવાને આપણા જરથોસ્તી

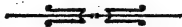
નેઆમનોએ, પેગામ્બરે, પાદશાહઓએ, દસ્તુર દાવરાએ જીવતોડું મેહેનત અને જહેમત ખેડેલી, જન માણના ભોગે આપેલા, તેજ વેહેમ વસીલાઓ, યુતપરસ્તી ખુદપરસ્તી આપણી જરથોસ્તી દીન અને જરથોસ્તી ક્રિયાઓમાં ફરીથી દાખલ કરવાની શરૂઆત કરનારાઓ, ખરા ચુસ્ત જરથોસ્તી દીન અને જરથોસ્તી કોમના ખચરખાહો હોવાનો, તેવા કહેવણવવાનો અને જરથોસ્તી તરીકેના લાભો તથા ફાયદાઓ મેળવવાનો દાવો કરી શકે કે ? તેઓએ એવો દાવો કરતાં અટકવું, યા તો પરધર્મનાં, પરકોમનાં સિદ્ધાંતો, વેહેનુંઓ, વેહેમ વસીલાઓ વગેરે પડતાં મુકા પોતાના ખાલેસ જરથોસ્તી ધર્મનેજ વળગી માન આપી ચાલવું, તથા બીજાઓને ચલાવવું કે જોઈ કરીને જરથોસ્તી સિદ્ધાંતો તથા જરથોસ્તી ક્રિયાઓ તેઓની અસલ સ્થિતીમાં રહી તેઓમાં સમાયલી અવ્વલ નેમ બર આવતી રહે, જરથોસ્તીઓની આખાદી તથા કીર્તિમાં વધારો થતો રહે અને આપણી નાની કોમ વીખરાઈ જતી, તડાઓમાં વેહેચાઈ જતી અટકે. પરધર્મોની, પરકોમોની ખામીઓ તથા ખરાબીઓનો સડો આપણા ધર્મમાં આપણી કોમમાં લગાડવામાં સારો સાર આવવાનો નથી એમ ખાતરીથી માનવું. ” *

આ મુજબ આપણા કાબેલ દસ્તુર સાહેબને ણાં કાળાંપર ધોળું કે ધોળાંપર કાળું કરવાની કોશિષ કરતા આપણે જોતા નથી, પણ પોતાતું અપક્ષ દીની સાચ મત નિડર જાહેર કરતા જોઈએ છીએ. આથી ઉલટું, જેઓ આપણને દીની રાહો-રસમની જાળવણી કરવા એક હાથપર જ્યારે આમહ કરે છે, ત્યારે બીજાજ હાથપર તેઓને અસલિયાત તળવી મોતેબર ક્રિયાઓમાં નવું નાપસંદ તવ્વ આમેજ કરતા, કોમના ભોળા વર્ગની છુલ ભરેલી માન્યતાઓને પંખાળતા અને તેઓની બોલાધનો ગરલાબ લેતા આપણે પારદર્શક જોઈ શકીએ છીએ. આવી ગુંચવાડ ભરેલી અને ગુંગળાવી મારનારી ગટાપરચા જેવી તેઓની રાહબરી માટે આપણને ખેદ થાય છે. આ ક્રિયાઓના પ્રતાપે ભવિષ્યમાં યુતપરસ્ત રસમ કોમના એક વર્ગમાં ફેલાવો પામશે, અને આ બદીએ ગંભિર રૂપ પકડેલું બણાં દુખ સાથ નેહાળવાને પેલા જાણીતા રાહબરોને તૈયાર રહેવું જોઈશે. એવાં હજી તો હું અનુમાનો કાઢ્યો જતો હતો, પણ તે અવ્વલ આ બદીને ગંભિર રૂપ લેતાં અને તે અનુમાનો ણાં પુરવાર થયેલી સાચી બીનામાં ફેરવાઈ જતાં આપણે ભારે ખેદ અને દુઃખ સાથ

ખરો જરથોસ્તી રહેનમુન—સફે રજપ, કરતા નાચબે દસ્તુર ફસ્તમજ એદલજ સંબના, બી. એ.

જોઈએ છીએ. આ સ્વભાવિક પરિણામ પછી મરનારની છબી મારફતે ફરીફરીને નમન થવાનો અને પાપ પડવાનો, તેઓને યુગ્મન કરવાનો અને આપણા પાપો કપાવાનો યોગ દેનારા સાહેબોની સારી સમજને આપણે ફરી ફરી અપીલ કરીશું, અને તેઓને 'વિનવીશું' કે, દીની તરીકાથી તદ્દન ઉલટી આ રસમ કામના બિતર સુધી સામાન્ય રીતે હજી જડ ધાલી બેઠી નથી, અને તેણે સુભાએ ભયંકર રૂપ લીધું નથી, તેવા સમયમાં તેને મળ્યુંત હાથે દાખી દેવાની વેળાસર દુર અદેશી અને ડહાપણુ ખરચવામાં આવે, તો કામ તથા મજહબની સાચી સેવા બંજરવાનો અને પોતાના પાક પેગાંબરને સાચા નમરૂવાનો તેઓ વાળખી સંતોષ લઈ શકે. આ તાજા જાહેર દાખલા પછી, આ પ્રત્યક્ષ પુરાવા પછી, અશોઈના ઉચ્ચ તરીકાની જાળવણી ખાતર અને આપણા પાકજનક પેગાંબર અને અશો રાહબરનાં રહની ખુશ્નુદીને ખાતર તેઓ પોતાનાં આ નાપાયદાર મત ઉપર મુસ્તાક રહેશે નહીં, કારણ કે મતાંધપણાંની શિરજની તે માનભરી બળતવારી નથી, એટલાજ વિવેકની તેઓ તરફની આજ્ઞા સાથે હાથ ધરેલી બાબદ આપણે હાલ તુરત લાંબ ખતમ કરીશું.

પ્રતિમા પૂજક પારસીઓ*

“અદના” ની સહીથી અમારા પત્રમાં પારસીઓની ધાર્મિક ક્રિયાઓને નામે શ્રી, પારસી નહીં પણ પારકી રાહરસોનાં જે ચિત્રો પ્રગટ થાય છે તે મેશક એક ખરા જરથોસ્તીની લાગણી ઉશ્કેરે એવાં છે. આ ચિત્રો ખોટાં નહીં પણ કેવળ ખરાં છે, અને તે આજનાં પારસી ધર્મિપણાં ઉપર એક અતિ નાપસંદ શરદા જેવાં છે. જે દેહલાકો પોતાને ધર્મને નામે જોળખાવવા માંગે છે, તેઓ પોતે અને તેમનાં કુટુંબનાં જાતુઓ પારસી નહીં પણ પારકી રાહરીતીઓ અખત્યાર કરી બેઠા પછી કેમે કરીને તે છેડતાં નથી, અને તેમાં નવાં નવાં ધર્મિગો ઉભાં કરી ધુસાડતા જાય છે. તેના સંબંધમાં અમારા અદના લખનારે જે દાખલા-પુરાવા આપ્યા છે તે ખચીત ધ્યાન યુગ્મકવા જોગ છે. આ બાબતનાં સંબંધમાં અમારા ગયા અંકમાં “દીનબાઇ” નામનાં એક જાતુ ચર્ચાપત્રીએ જે ફરીઆદ ઉઠાવી છે, તે દેખાડે છે કે પારસી ધરો ને કુટુંબોમાં દાખલ થયેલા નવાં નવાં ધાર્મિક તો નહિજ પણ ધર્મ વિરુદ્ધનાં ધિંગાણાઓથી સમજી સ્ત્રી વર્ગ પણ કંટાળે છે. પણ આ માત્ર કંટાળાનોજ સવાલ નથી—આ તો ધર્મનો સવાલ છે. રાહનુમાએ મજદયરનાન સમાના ૬૫) વર્ષનાં કામ ઉપર પાણી ફરવાનો આ સવાલ છે. કેળવણી અને સુધારાના શુભ પ્રતાપ અને તેજસ્વી પ્રકાશને નાણુદ કરવાનો આ સવાલ છે. જાણે પારસીઓ કેળવાયાજ ન હોય, જાણે તેઓ સુધર્યાજ ન હોય, જાણે તેઓને પોતાનાં ધર્મનું કશું જ્ઞાન અપાયુંજ ન હોય, તેવી રીતનાં તેઓમાં નવાં નવાં દાખલ થતાં ધુતારા ધર્મિગો દાખલ થવા અને પ્રગટી નિકળવાં લાગાં છે.

આ એક મોટા અફસોસની વાત છે. નોરતાંના દહાડા ગયા છે અને હવે દીવાળીનાં તેહેવારો આવશે. આ તેહેવારો પારસીઓના તો નથી. તોપણ નોરતાંમાં હિંદુ દેવીઓના સંબંધમાં ગવાતા ગરબા જાણે તેઓ જરથોસ્તી સ્ત્રી ઇજદો હોય તેમ તેમને આરાધવા, માનવા, પૂજે પડવા, અને તેમની મદદ માગવા માટે પારસી બાઇઓએ અને બાઇઓએ ગવાડવા, એને શું તમે ખરું પારસીપણું કહેશો ? ભવાની માતા, અને અંબામાતા

* રાસ્તગોશ્વર વયા સત્યપ્રકાશના વિધાન અધિપતિએ “અદના”ના લેખ ઉપર દર્શાવેલ અઆકુચિયા. શેલ

અને કાળી માતા ગમે એવી મહાબળ ધરાવનારી દેવીઓ હોય, પણ તેવી દેવીઓને સંતોષવી અને તેમની યાદમાં કે આરાધનામાં એકે પૈસો પણ આપવો જરૂરથી ધર્મનાં ફરમાનને અનુસરવું નથી. આ માતાઓનાં ચાત્રમાં તે નિર્દોષ પશુઓનો વધ આવે, તેમના ભોજો અપાવે, તેમનાં લોહી તે માતાઓની મુર્તિઓ ઉપર છંટાય છે, ત્યારે શું એવા ભોજો આપવામાં શામેલ થવું તે પારસી ધર્મ છે કે ? જેઓ પારસી સુધારાને બ્યારત્યાર વગાવે છે તેઓને આંખ ચોળીને જોવા દેવો, કે આ જાતનાં ધર્મિગ જેઓ ખરા સુધરેલા પારસીઓ છે તેઓનાં નહીં, પણ જેઓ સુધારા સામે ખોટી બાંગ મારી તેને વગાવનારા છે તેમનાં કુટુંબોમાં મોજુદ છે. જેઓ જીનો ધર્મ પાળનારાઓ કહેવાય છે, જેઓ ધર્મની અસહિયતા જાળવી રાખવાના વલખાં મારે છે, અને જેઓ અસહ ધર્મ કયો છે તે બતાવી આપનારાઓને ધર્મના શત્રુ લેખવા જેટલી ઝુલની ઉજાડાઈ બતાવે છે, તેઓને જવાબ આપવા દો, કે અમારા અહિંના લખનારે દાખલ થયેલા પુતપરસ્તાન જે દાખલા આપ્યા છે તે શું ધર્મની અસહિયતા જાળવનારી રાહરસમો છે, કે ધર્મની જલદીથી ડુઆડુબ કરનારાં ખોટાં અને ખ્યાલી ધર્મિગો છે ?

ફરવરદેગાનના દીવસો ઉપર મરનારની નૈપતે તેના વાગા અને વસ્રો અને જનસો વગેરે જોડે તેની છબીને પણ પાણીથી બરેલાં બેહેડાં અને ફળફલાદિથી આસસ્તા કરેલી જગા ઉપર મોજુદ રાખવી એ શું પારસીપણું છે કે ? એ શું અસત્ર ધર્મ છે કે ? એ શું મુર્તિ પુજન નથી ? જે પુતપરસ્તાને જરૂરથી મજહબમાં વિકાસી છે તેજ પુતપરસ્તાન વર્ગમાં મુકી શકાય એવાં આ નવાંનવાં ખેજુકૌતક નથી ! સુધારાવાળા સાચા સુધારાના દિમાયની છે—ખોટા સુધારાના નથી. સુધારો સાચોજ હોવો જોઈએ—ખોટા સુધારા જેવું કંઈ હોવુંજ નહીં જોઈએ. હવે સુધારાવાળા આ ઠાસમના કામેને હંધાડાં પાડતા હોય, જેઓ એવાં કામ તરફ જરૂરથીઓની નજર હંધાડી તેમને તેથી પાછા રાખતા હોય, તેઓ જરૂરથીઓના ફરમાન નહીં પણ સાચા દોસ્ત લેખાવા જોઈએ. તોપણ આજે કેટલાક પારસીઓની ગોયા મતીજ ફરી ગઇ હોય તેમ તેઓ સુધારા તરફ શકતી નજરે જોવા લાગ્યા છે, અને સાચી રહેતુમાઇ તેઓને ગમે ઉતરતીજ નથી. ડોસલાંમાં મરનારની છબી ગોઠવવી તેને તેઓ જરૂરથી ધર્મનું અસહ ફરમાન સમજતા લાગે છે. તે છબીને પુલોનાં ગૂંજરા પહેરાવવા એ શું ફરવરદેગાનના ગર્ભિર ધાર્મિક અવસરને ખુશી અને હરખના તેહેવારોમાં ફેરવી નાખવા જેવું નથી ? બેશક, જેમ અનેક દાખલાઓમાં આજના દરતુરો અને દાવરો, પંથકીઓ અને એસ્વદો, મોખેદો અને બેહેદોનો ધર્મની રૂઢી, રસમ અને રિવાજથી ઉલટુંજ કરીને “સંતોષ” માને

છે, તેવો આ પણ તેઓનો એક “સંતોષ” (૧) હોવો જોઈએ, કે જેને એક સાચો જરથોસ્તી “પાપ”ને નામે જોલખવાને કદી ના પાડે નહીં.

અમારા લખનાર અદના કોઈ બેખબર, અંતુની કે અમણુ લેખક નથી. તેવણુ મેહદીન નહીં પણ અયોરનાન છે, તેવણુ મોખેદ છે, તેવણુ જરથોસ્તી ધર્મનું “ખર” શિક્ષણુ ધરાવનારા છે, તેવણુ શક્ષા ગુર છે, તેવણુ પંથકી છે અને વળી તેવણુ દસ્તુ-રપદ પણ ધરાવી ચુકેલા રાહબર છે. એટલા માટે તેમના જે વિચારો તે પાઠા વિચારો છે; તેમની ખબરદારી વિશ્વાસ પાત્ર છે : તેમની શિખામણુ કંઈ પકડીને સાંભલવા અને ધ્યાનમાં ઉતારવા જોગ છે. “ભાંજે નહીં તેટલા ખોખડાં કરે” એવા આજઝલના લેભાણુઓ કરતાં અને ધર્મગુર કરતાં પણ આલા દરજ્જાના, નવીન પેગમબરોની ઉપમાં ધરાવનારાંઓ, જેઓને પોતાના ધર્મનો કંઈક ખખ્ખો પણ આવડતો ન હોવા છતાં, તરજુમાની ચોપડીઓ વાંચીને જેઓ ધર્મની રાહતુમાઈ કરવાનો દાવો લઈ બેઠા છે તેઓ કરતાં, ધણી ધણી ચઢતી પંક્તીના અમારા ઉપલા લખનાર છે, જેવણુ પોતાનાં જ્ઞાન છતાં પોતાને, એક અદના તરીકે જોળખવવામાં સંતોષ માની લઈને પોતાને જે ખરી રાહતુમાઈ કરવી છે તે કોઈનું પણ દીલ નહીં દુખાય એવી નરમમાં નરમ ભાષામાં, લાયકીથી, નમ્રતાથી ઝટ સમજવામાં ઉતરી જાય એવી દબથી કરે છે, જે ફરી ફરીથી કહ્યા કરવાની જરૂર છે તે તેવણુ આજે નવી દબથી નવા દબવા-ચુકાબવાથી કહેવા માગે છે, માટે જેઓ જરથોસ્તી તરીકે જોળખાય છે અને જેમને “પારસી જરથોસ્તી” નામ આજઝલ બહુ મોહક થઈ પડ્યું છે તેઓએ અમારા આ લખનારનો એકેએક સચ્ચુન માનથી, સર નમાવીને સાંભળવો અને માનવો લાયક છે. તેવણુ કહે છે કે,—

“હું” ધણું સાર સાથ જણાવીશ, કે બહુતર-ક્રિયા વેળા મરનારની આકૃતિ રૂખરૂ બેસાડવાનો આ અધર્મી રેવાજ પાક જરથોસ્તી તરીકાનું ખુન કરનારો છે અને તે દીનની રૂએ સામેત કરવાનાં એકે થોડાં વજન-દાર કારણો નથી. તોપણુ મોટા અકુસોસની વાત છે, કે કોઈ એક બહુોતા ચયલા વક્તા અને દીનના રાહબર જરથોસ્ત સાહેબની છબીને પાસે પડવા, અને તેને ચુંબન વટીક કરવા બ્યારે લલામણુ કરે છે ત્યારે કોઈ એક લાંબીક ધર્માલયના વડા દસ્તુર અને દીનના પેઠા મરનારની છબીને નમન કરવાજ નહીં, પણ તેની પાસે આપણા ગુનાહોની માફી માંગવામાં બી ગુનાહ ભરેલું જોઈ શક્યા નથી ! હાં આપણા બંને રાહતુ-

આમોને અશોષનો પાક તરીકે જુલો જતાં આપણે અચરતી તથા ખેડ સાથે જોડીએ છીએ. તેઓ કહે છે કે મરનારની છબીને આપણે નમન કરતા નથી પણ તેનાં ફરોહરને કરીએ છીએ, પણ કોમને આ અધર્મ શિક્ષણ આપનારા આપણા રાહબરોથી દરગુજર ચાહી જણાવીશ, કે સુકતાદનો હસ્તકૃત ખાકી આકાર ઉભો કરી, તેની મારફતે ફરોહરોને નમન કરવાનું, કે તેઓ આગળ આપણા ગુનાહોની તોળા કરવાનું અવસ્થા, પહલવી, પાજંદ કે ફારસી કોષખી દીની કેતાબોમાં ફરમાવેલું આપણે જાણતા નથી, અગર તેઓ જાણતા હોય તો તેની શાહકતો શંકવાની તેઓએ તકલીફ લીધી નથી.”

ખરી વાત તો એ છે કે આવી કોઈ શાહકત છેજ નહીં, તેમ છતાં આપોઆપ ધર્મોદ્યક્ષ થઈ પડેલા, ફત્વારૂપી પથરા આપનારા અને ઓરંગ મારનારાઓની વાત ઉપર પારસી જવાન છોડીઓ અને તુરતની પરણેલી સ્ત્રીઓ ભોભાઈ જાય છે, અને આતશ બેહેરાઓમાં અશો જરથોસ્તની જરીકે ઓળખાતી છબીઓને તેઓ નમન કરે છે, ઓવારણા ભે છે, અને કોઈ કોઈ બમાયલા બાવકો તે છબી પણ કોઈ જાતની વીજળીક આજ અણુદિંક ચકતી ધરાવતી હોય તેમ ગણીને તેના તરફ લાંબા હાથો કરી તે શક્તિને પોતાના તનમદનમાં ઉતારવા જેવા ચેનચાળા કરે છે ! આ વળી એક જુદી જાતની મૂર્તિ પૂજા છે. મરનારની છબીને નમવું, તેની કને ગુનાહની માફી માગવી, તેનાં ફરોહરને મદદે બોલાવવું, એને શું ધિઓષીરતું નવું ધુન્નમંત્ર ગણીએ કે? આજીમોધ લોકો ધરાન ખાતેના પુરાણ કાળના આપણા યુવજનોને ખોટા રસ્તા ઉપર દોરવતા હતા તેવું પાપ લેખીએ ? મને તે કહો, પણ પારસી કોમ પોતાના સધળા ડોળદમામ છતાં હાલ એક જાતના એવા પ્રત્યાધાત (re-action) માંથી પસાર થતી જણાય છે, કે જેમાંથી જે તે સરવાળે બચવા પામશે નહીં તો જુદીનો તરફના તેના સધળા જમરા ધિક્કાર અને તિરસ્કાર છતાં તેઓમાંજ તે અટવાઈ જશે અને તેઓનાંજ ધર્મને પોતાનો કરી દેશે એવો ભય ચાખવો ખોટો નથી.

ઈરાનિયન વિષયો.

ભાગ ૧ લો.

શાહ જમશેદના સોનેરી જમાનાની અભાયખીઓ.

વંદીદાદમાં જમશેદનાં નવા સંસ્થાન સાથે ધણી હઝેરત પમાડનારી કુદરતી ખુબસૂર્તીઓ અને ખીજી અબળયખીઓ જોડાયેલી મલે છે અને તેઓ ખરા ખુશસાની મેરહાબરીને લીધે સદીઓ સુધી એક કલિપત કથા સમાન શકમદ બાળત તરીકેજ પસાર થઇ હતી. ખીજી પરગરદની સેવટે કુદ થી ડુડ સુધીના પાંચ દ્કરાઓમાં આ અબળયખીઓ એકસરખા અતુકમમાં મલે છે અને તેઓમાં ખીજી કોઇ બલતી બાળદને બેલ થયો નથી. પુરાના જમાનાની પુરાતન તવારીખ ઉપર રોશની નાખનારી આ ખીજી પરગરદની શરૂઆતમાં અને સેવટે મુખ્ય બે બાળદો સમાયેલી છે. તેની શરૂઆત સંસ્થાન વસાવવામાં ખુદ જમશેદનો કારસાજ હાથ કામે લાગવા સાથે થાય છે અને સેવટે સંસ્થાનની અદ્ભુત અબળયખ ખુબસૂર્તીમાં કુદરતનો કામેલ હાથ કામે લાગેલો મલે છે. હાં પ્રથમ આ અબળયખીઓની અવસ્તાઈ શહાદતો અને તેના બાવાઈ દશીવીશુ. આ બાવાઈ આંપતાં હિન્દુઓના સર્વમાન્ય વેદ અને પુરાણ શાસ્ત્રોની થોડી શહાદતો ટાંકીશુ અને ત્યારબાદ પેલી અબળયખીઓ ઉપર અતુકમે વિવેચન કરીશુ.

(ક) ખધાતય રઝોચાઓ સ્તિધાતય૦ વીરૂપ અનમ રઝોચાઓ ઉચ્ચ ઉસ રઝો-ચયેધતિ૦ અઝોર આ રઝોચયેધતિ અન્તરાત (૫૦ ૨, ૪૦)૦

અવસ્તાઈ (ખ) હકેરેત જી ધરિજતહે સધયય વઝોનધતે સ્તરચ માઓચ્ચ શહાદતો. હવરેચ (એજ)૦

(ગ) તઝેચ અયરે મન્યેધન્તે ચત યારે (૬૦ ૪૧)૦

(ધ) ચધવરેસતેમ અધવિઆમનાંમ... ઉસ જયેધન્તે (એજ)૦

(ઙ) હઝેધખ્ય હચ નેરેખ્ય હુ નર ઉસજયેધન્તે મિધવન સ્ત્રિચ નધપચ્ચ૦ થોઇ મેઉચ સરેધનાંમ (એજ).

(ચ) કા અવચ દઝોનાંમ માજદયસ્લીમ વીજરત...વિસ્કરિપ્ત (૬૦ ૪૨).

(છ) આઅત યમો કશુશત રઝોચાઓ આઁ ઉપ રપિથ્વામ૦ દ પધતિ અધવનેમ (૬૦ ૧૦)

(બ) ઉપ તમેરેમ હરધથો એરેને યત મે અધવિતો ઉવિસેન્તિ સ્તરસ્થ માઓસ્થ હવરેચ (રસ્તું ૬૦ ૨૫ વગેરે).

(ક) આખત પ્રમાઈ ક્ષાઈ નવ-સંતોજમ હેન્નસેન્તિ ૦ હજારેમ અધવિ ગ્રામ-નામ (૬૦ ૧૬ તથા ૨૦).

મજકુર અવસ્તાનાં વાક્યનો ભાવાર્થ ૦

(ક) વરેન્મકઈમાં બે જાતની રાશની હતી. એક કુદરતી રાશની ત્યાં શબોરજ પ્રકાશે છે અને બીજી હસ્તકૃત રાશનીનો વર ના ભિતર ભાગમાં મજકુર અવસ્તાનાં ઉપયોગ થતો હતો !

વાક્યોનો ભાવાર્થ. (ખ) ત્યાં આદ્યાત્મ, માહતાત્મ અને સેતારા વર્ષમાં એકજ વખત ઉગતા અને એકજ વખત અસ્ત પામતા દેખાતા હતા !

(ગ) ત્યાં સંસ્થાનીઓ એક આખાં વર્ષને એકજ દહાડો ગણતા હતા ! પુરાણ શાસ્ત્રો મુજબ માણસનું એક વર્ષ દેવતાઓનો એકજ દહાડો છે (તૈત્તિર્ય બ્રહ્મન ૩, ૯, ૨૨, ૧, તથા મનુસ્મૃતિ ૧, ૬૭).

(ધ) ત્યાં મઈ અને ઝોરતના સંયોગથી દર ચાલીસ વર્ષે બાળકો જન્મ લેતાં હતાં !

(ક) ત્યાં માતાને પેટે એક નહીં, પણ હરહમેશ જોડ બાળકો જન્મ લેતાં હતાં ! એજ મુજબ ગાવ ગોસ્પદોની જાતમાખી હતું !

(ચ) ત્યાં માજદયસ્ની દીન વીરાકરીસ્તન પક્ષિએ ફેલાવી હતી !

(છ) ત્યાં આદ્યાત્મ અને આકાશી ગોળાઓ ઉગમણેથી નહીં પણ દક્ષિણેથી ઉગે છે ! વેદ માં બામદ્યનાં ઉપા અને દક્ષિણા બે નામો મળે છે, જેમાં પાછલું નામ દેખાડે છે કે ત્યાં બામદ્ય અને બીજા આકાશીઓનો દક્ષિણેથી ઉદય થાય છે.

(જ) ત્યાં અલ્મોર્જ પર્વતની “ તમેર ” નામની શિખરની આસપાસ આદ્યાત્મ અને સેતારા હમેશ ગોળને ગોળ ગઈશ કરે છે ? સુમેરૂ પર્વત ઉપર સુર્ય ચંદ્ર અને તારા અખીથી જમણી દિશા તરફ ગોળ ચક્રાવામાં ફરે છે (મહાભારત, પ્ર૦, ૧૬૩, ૧૬૪).

(ઝ) ત્યાં જમશેદે ૯૦૦ થી ૧૦૦૦ વર્ષ સુધી રાજ્ય ભોગવ્યું હતું !

અવસ્તામાં દર્શાવેલી જમશેદના વરની મજકુર કુદરતની ખુબસુરત રચના અને

ખીજી અન્યયખીઓની નવ નવાઇઓની આપણે ખાસ નોંધ લીધી છે, તેમાં હિન્દુશાસ્ત્રની યોડીજ દલીલ જોકે આપણે જોઇએ છીએ, તો પણ ઉત્તરગોળાની વિસમય પમાડનારી અવસ્થામાં દર્શાવેલી આકાશી હીલચાલ અને રૂંના અર્ચિત આડકટરા ઇશ્વાર મીઠા બાળગંભીર હીળકે જીવંજીવ શાસ્ત્રોમાંથી દેખાડવાની ધણીજ તારીફ લાયક કોશિષ કાઢી છે, જેની આ લેખમાં ઘટતે ઠેકાણે નોંધ લીધેલી આગલ આપણે જોઇશું. આ અન્યય ખનાવોની નોંધના સંબંધમાં જે ખીના જાણવા જોગ છે તે, હિન્દુશાસ્ત્રમાં તેઓ જ્યારે ઇશ્વારાઓ રૂપે અનેક શાસ્ત્રોમાં અને ક્રિયાકાંડમાં વેહેંચાઇ ગયેલી છે, ત્યારે વંદીદાદમાં છ ખુલાસાવાર નોંધા એકસરખા અનુક્રમમાં મલે છે, અને એકજ અપવાદ સિવાય ખીજી બે એજ કેતાબમાં નોંધાયેલી મલે છે. આ અને ખીજી નોંધોની મીઠા ટીળકે ધણી સ્તુતિ કાઢી છે અને પોતાનો સંતોષ જાહેર કાઢી છે. હવે વંદીદાદ અને વેદ વગેરે શાસ્ત્રોમાં વર્ણવેલી આવી વિચિત્ર સ્થિતિ પૃથ્વિના કોઇ ભાગમાં શું હાલ હસ્તી ધરાવે છે? એનો જવાબ આજની ભૂસ્તર વિદ્યા હાકારમાં આપે છે.

શોધક મુસાફરો કહે છે કે, તે બાઅશાલી જગા ઉત્તર ગોળાર્ધ છે અને એવા આકાશી કુદરતી ખુબસૂર્તીના અદ્ભુત ખનાવો પૃથ્વિની સપાટીપર મોટાં પ્રમાણમાં ખીજે હસ્તી ધરાવતા જણાયા નથી. આ અન્યયખીઓ જોકે ખરેખર હબેરત પમાડનારી છે, તોપણ યુરોપિયન શોધક બુદ્ધિ કેટલીક ધણી અગત્યની બાબદો ઉપર નવીજ રોશની ફેંકે છે અને એક વારની આ શકમંદ અન્યયખીઓને એક ખરા બનેલા અને બનતા ખનાવો તરીકે તેઓ આપણી સન્મુખ રજુ કરે છે.* તેઓની શોધ મુજબ આ સધળી નવાઇઓમાંની કેટલીક અમુક સ્થળે હસ્તી ધરાવતી હતી અને કેટલીક હાલ હસ્તી ધરાવે છે. આ ટુંક ખુલાસા પછી હવે આપણે વર સંસ્થાનની અન્યયખીઓનું રહસ્ય અનુક્રમે દર્શાવવાની અદના કોશિષ કરીશું.

પેહલી અન્યયખી-વર સંસ્થાનની પેહલી અન્યયખી જીવંજીવ પ્રકારની કુદરતી રોશની છે ! આ રોશનીની કુદરતી ખુબસૂર્તીના જીવંજીવ અરૂણ પ્રકાશની પ્રકારોનું સુંદર વર્ણન ઉત્તર ગોળાર્ધના મુસાફરોમાંના એક પ્રો. કુદરતી ખુબસૂર્તી, બોરન અને સૌથી છેલ્લા શોધક નોર્વેલાસા ડૉ. નૅન્સન આપે છે અને તે ધણું લાંબું હોવાથી શું તેનો ટુંક સાર બેંચીશું

* જુઓ તવારીખે ક્યાનીઆનૉ સફે ૧-૨૮ કર્તી મીઠા પા. ૭૦ કેટાઈ. વિદ્વાન કર્તોનાં કીમતી પુસ્તકે આ લેખ લખવા અને લલચાવ્યા છે.

અને જ્યાં ઘટે ત્યાં તેની પુખ્તીમાં ધડીટ વર્ણન કરીશું. આ અભયય રોશની અરૂણ પ્રકાશ છે, અને તે માટે કહે છે કે, “રાત્રે પ્રકાશતી આ અભયય જેવી અસર કરનારી રોશની સદૃશ નવી લાગીઆ કરે છે અને જાનને પોતાની યુગ્મલમાં ખેંચી લે છે.” તે દિલ બેહેલાવનારી રંગબેરંગી રોશની છે, તે તરેહવાર રંગો બદલી જોનારું મન આકર્ષિ લે છે અને તરેહ-કીસમના આકારો પકડી જોનારને ચક્રિત કરે છે. તેના ભવ્ય દેખાવોની જોટલી તારીફ કયેં એટલી થોડી છે.

આ રોશની અદ્ભુતાય, માહતાય અને સેતારાઓની હોતી નથી. અગર તે આકાશી ગોળાઓનીજ હોત તો તે માટે વંદીદાદમાં તેની નોંધ લેવાની જરૂર ન હતી, પણ જ્યારે તેની આસ નોંધ લીધી છે, ત્યારે તે કોઇ જુદાજ પ્રકારની રોશની છે અને તે ઉત્તર ગોળાર્ધની અરૂણ રોશની છે. કારણ કે હોંઠ નૅન્સનના જણાવવા મુજબ સૌથી છેલ્લી શોધના યંત્રથી સાબેત થયું છે કે, “આ રોશનીઓ વરસાદની કમાનની પેઠે કોઇ બીજી રોશનીના પડછાયાં જેવો દેખાવ નથી પણ તે પોતેજ આપોઆપ તેજ મારે છે.” આથી મીઠ દેશાઇ વાજબી કહે છે કે, વંદીદાદ વર ની જે રોશની માટે બોલે છે તેથી “ખધાત” એટલે, કોઇ તરફથી ઉછીકી લીધેલી નહીં પણ પોતાની મેલે પ્રકાશતી તેજસ્વી રોશની છે. વળી કહે છે કે, “આ રોશનીઓ પ્રકાશવા માટે છે ત્યારે રોશની પોશાકના જેવો ખજુખજાત થાય છે તેવો ખજુખજાત સંભવાય છે.” અને “લેપલેન્ડ” શહેરના રહેવાસીઓ મોટા કડાકા થતજ સાંભલે છે.

શોધક મુસાફરો ઉત્તર ગોળાર્ધની રોશનીનું જે વર્ણન આપે છે તે સાથે અવસ્થામાં દર્શાવેલી ચોક્કસ પ્રકારની રોશનીની છાંં થોડી સરખામણી કરીશું અને જોઈશું કે, તેમાં આ અને બીજી રોશનીઓને બેહેસ્તાનાં જુદાંજુદાં રૂપો આપ્યાં છે, અને તેઓમાંનું એક “રૅઓફ્ફન ગરોન્માન” છે અને તેના અર્થ રોશનીનાં ગાયજોવાણું મહાન (બેહસ્ત) થાય છે. મેહુરે યરતમાં મેહુરે ઇજદની રોશનીને અવાજ કરતી જાહેર કરે છે. તે મધુર અવાજને ગાયાનાં ગાયણુ જેવો કહે છે અને તે આકાશી અવાજનો પડઘા પૃથ્વિપર સંભલાતો જણાવે છે. આ સરખામણી વળી શૅકસપીયરનાં ફરેસ્તાઓનાં ગાયણુ, પીથાગોરસનાં ગૃહોનાં ગાયણુ અને હોર્ડ પાયરનનાં બેહેસ્તાનાં ગાયણોનાં આપણને આખાદ યાદ આપે છે. અગર આ અરૂણ પ્રકાશ પ્રગટ થતાં આકાશમાં કોઇ ખજુખજાત કે ગજુગજાત કડાકા કે ધમકાના અવાજો થતાજ

હોય તો, તે કુદરતી રોશની સાથે બેહસ્તના ગાપણો અને પુદ બેહસ્તના સંબંધનો આપણને ઝંખો ખાલ આપે છે. વંદીદાદની અવસ્તાઈ શરેહમાં આ અરૂણ પ્રકાશનો વળાંક અનઅરઝોયંગ એટલે, અનહદ રોશની અથવા અસર રોશની તરીકે ઓલખાવી છે અને તેનેથી બીજા ઠેકાણે “અધાત” એટલે, સ્વ પ્રકાશિત કહી છે. ત્યારે વંદીદાદે વર્ણવેલી જમશેદના વરની આ અસર રોશની એક જાણવા અને મનન કરવા જોગ બાબત તરફ આપણું લક્ષ્ય ખેંચે છે અને તે પુરાતન આયોતુ રોશન બેહસ્ત છે.

બેહસ્ત શું છે ? જરથોસ્તી શીલસુરી રોશની તત્વને જુદાંજુદાં ચહાઉતર બેહસ્તોની ઉપઆથી ઓલખાવે છે, તેઓમાંની સૌથી ચહડતા પ્રકારની આ અસર રોશની છે અને તેજ સૌથી ચહડતું જરથોસ્તીઓતું બલકે આ દુનિયાતું બાજે-બેહસ્ત છે. જરથોસ્તી ધર્મમાં આ રોશનીની મુકામેલ અંધકાર તત્વ આવે છે, તે અનઅરઝોયંગ (સં ૦ દીર્ઘતમસ) એટલે, અસર તારીફી, અનહદ અંધકાર છે અને તે દોગખ છે. વળી રોશની અને અંધકાર એ બે તત્વોની વચ્ચે મિસ્વાન ગાતુ એટલે, હમેશ ગાહાન બેહસ્ત છે અને તેનેથી ” અધાત ” કહ્યું છે. રોશની તત્વની આ અસલ શીલસુરીના આધારે દીનનાં પાછલાં લખાણોમાં સતરપાયા, માહાપાયા અને ખોરોંદપાયા એવા આકાશી રોશન ગોળાઓને જુદાંજુદાં ચહાઉતર બેહસ્તો તરીકે વાજબી ઓલખાવ્યાં છે અને તેની સાથે જરથોસ્તી ત્રીનીતિ હુમત હુખત અને હુવર્તની સરખામણીઓ દેખાડી છે. આ ત્રણ બેહસ્તો સાથે સૌથી ચહડતાં બેહસ્ત તરીકે પેલાં અસર રોશની બેહસ્તને જુલગમાં આવ્યું નથી. ધર્મમાં તેઓ વહિરત અહુ એટલે, સૌથી ઉતમ હસ્તી છે અને તે બેહસ્ત છે. તેની મુકામેલ અવિરત અહુ એટલે સૌથી ખરાબ હસ્તી આવે છે અને તે દોગખ છે. આ મુજબ જરથોસ્તી ધાર્મિક શીલસુરી રોશની તત્વ સાથે બેહસ્તનો સંબંધ જોડી આપે છે અને માણસની કરણીના પ્રમાણ મુજબ તેનો ચહા ઉતર અનુક્રમ દેખાડે છે. ધર્મમાં એક ઠેકાણે બેહસ્તોનો જે અનુક્રમ મલે છે તે અનઅરઝોયંગ, અરઝોદીન-ગરો-માન (ગાયામાં ગરો-દેમાન), મિસ્વાન ગાતુ અને સેવટે ચિન્વતો ચેરેતુ છે અને તે દેખાડે છે કે આપણી બાબદવાલી અસર રોશના સૌથી ચહડતું બેહસ્ત છે (સીરોળ). વળી રરતુ યરતમાં આથી વધારે બેહસ્તોનો ફરવાપલો અનુક્રમ આ મુજબ મલે છે. સતરપાયા, માહાપાયા, ખોરોંદપાયા વહિરત અહુ, અસર રોશની ગરો-માન અને હધના તનસુશ (૧) એવી બેહસ્તની મુખ્ય સાત હસ્તીઓ

વર્ણવવામાં આવી છે (૩૦ ૩૨-૩૮.) ઈજીપ્તમાં એક ટેમ્પલ અસર રોશની તથા તેનાં તેજ અને પ્રકાશની વર્ણાણુ ગ્રાતાં ખુલ્લા શબ્દોમાં જણાવ્યું છે, “ યાહુ ઈસ્તનાંમ ઉર્વાનો શાયન્તે ” એટલે, જેઓ (રોશનોઓ) માં સુન્દરપામેલાનાં રવાનો વાસો કરે છે (હા ૧૬ મો) આ મુજબ ઉત્તરની અસર રોશની ઉત્તમ બેહેસ્ત હોવાની અને જરથોસ્તી શીવસુરીએ રોશની તત્વને બેહેસ્તોની ઉપમા આપવાની હાં આપણે આ એક ધરખમ દલીલ જોઈએ છીએ.

ત્યારે આ અસર રોશની અગર ઉત્તર ગોળાર્ધનું બેહેસ્ત હોય તો, જમશેદજી વરતું નવું સંસ્થાન ગોખા બાંને બેહેસ્ત હતું અને આ તેમજ અવસ્તાની બીજી શબ્દાદો સુજ્ઞ તેનાં સંસ્થાનીઓ રોશન બેહેસ્તનું અગર સુખ બેશક બોગવતાં હતાં.

વેદનો અરણ્ય શું અવસ્તાના અઉરૂષ શબ્દ સાથે મળે છે ? ખરું છે કે વેદનો અરણ્ય શબ્દ અવસ્તાના જુદા અર્થમાં અરૂન મળે છે અને અવસ્તાનો અઉરૂષનો સંસ્કૃતમાં જોકે અરૂષજ મળે છે, તોપણ તેનું અરૂષ સાથતું મલતાપણું હાં થોડું જાણવા જોગ નથી. (ક) જેમ અરણ્ય એક તેજસ્વી પ્રકાશ છે તેમ અઉરૂષ સાથે રૂઓદિન એટલે, રોશની અથવા પ્રકાશ શબ્દ મળે છે. (ખ) જેમ અરણ્ય આકાશી રોશની છે તેમ અઉરૂષ શબ્દ ધણા દાખલામાં આકાશી રોશની અને આકાશી રોશન ગોળાઓ (ઈજીપ્ત)નાં વિશેષણ તરીકે મળે છે. (ગ) જેમ અરણ્ય આકાશમાં પોતાના બધા દેખાવો આપે છે, તેમ અઉરૂષ સાથે આકાશી ગોળાઓની ખુબસૂર્તી માટે ધણી વેળા ફાટેરેએ અને તેની સુંદરતા માટે થોડા દાખલામાં સ્થિર શબ્દો મળે છે. (ઘ) બંને શબ્દોના અવસ્તા અને સંસ્કૃત બેઉ ભાષાઓમાં ધાતુ અને તેનો અર્થ એકજ છે અને તેઓ એકજ ધાતુનાં બે જુદાં રૂપો છે. (ઙ) અને સ્થાવી વધારે મલતાપણું આ કે, જે અરણ્ય પ્રકાશ આકાશમાં હચેરત પમાડનારા જાતજાતના સુંદર રંગો પકડે છે તેમજ અઉરૂષ શબ્દ સફેદ અને શાતા, ફેરમણ અને કપીલા વગેરે જુદા જુદા ખુબસૂર્ત રંગોના અર્થમાં મળે છે.

બીજી અગ્રયમી-વરેજમ કહેની બીજી અગ્રયમી આદ્યામ, માહતામ અને સેતારા એકજ વખત ઉગતા અને એકજ વખત અસ્ત પામતા આકૃતાબી આમદ દેખાવાતો બનાવ છે આ બનાવમાં અગ્રયમ જેવું શું હોઈ રહેતના બે શકે ? આ તો આપણા આકાશી ગોળાઓની નિયમીત ગઈશનો બોગાંના બનાવો. અને આપણા અનુભવનો સાધારણ બનાવ છે તેમાં નવીનપણું

શું? એનો ખુલાસો આ છે કે, વંદીદાદમાં જ્યાં આ બાબદ મલે છે ત્યાં આ આકાશીઓ ક્યારે ઉગતા અને અસ્તપામતા દેખાય છે તેનો કોઇ મુકરર વખત દર્શાવેલો હોતો નથી, તેથી તેને જ્યાં આપણે વસીએ છીએ ત્યાંના દરરોજના એક ચાલુ બનાવ તરીકે ગણવામાં આપણને અન્યથા થવાનું રહેતું નથી. પણ જ્યાં સવાલ ઉભો થાય છે કે, અગર આ સાધારણ બનાવજ હોત તો તે તરફ વંદીદાદે આપણું ધ્યાન ખેંચવાની જરૂર ન હતી. હવે જ્યારે આ બનાવની ખાસ નોંધ લીધી છે ત્યારે તેનું કોઇ વાજબી કારણ હોવું જોઇએ.

એનું વજનદાર કારણ આ છે કે, આપણી તરફ દર દિવસ સૂર્ય નિયમીત ઉગે છે અને અસ્ત પામે છે અને તેને આપણે યોવીસ કલાકનો જમ એક દિવસ ગણ્યે છીએ તેમ ઉત્તર ગોળાર્ધમાં હોતું નથી, પણ ત્યાંની આકાશી દિલચાલની કુદરતી ક્રોમત જુદીજ હીસમતી અને આપણને જોાય'બો પમાડનારી છે. હિન્દુનાં એક નામીયા મણિત શાસ્ત્ર મુજબ સુમેરૂ પર્વત આગલ દેવતાઓ સુર્યને એક વખત ઉઘા પછી તેના આખા ઘેરાવાના અર્ધા ભાગ સુધી, એટલે જ માસ સુધી જુએછે (સૂર્યસિદ્ધાંત ૧૨, ૬૭) આ જ માસના લાંબા દિવસની દલીલ છે અને તે મુજબ ઉત્તર ગોળાર્ધ તરફ યોવીસ કલાકના દર દિવસ સુર્યનો અસ્તોદય થતો નથી, પણ જ માસની લાંબી સુદત સુધી આકાશમાં આક્રતાય જન્યુક દેખાત દેખે અને ત્યાં જ માસ સુધી દિવસની જન્યુક રોશની મલેછે. આ જ માસ પછી ખીજ જ માસ સૂર્યાસ્તના શરૂ થાયછે અને તેમાં સૂર્ય દ્રષ્ટી મર્યાદાની નીચે પોતાના દર્શણ ખીલકુલ હેતો નથી, તેથી ત્યાં જ માસ અધારી રાત્રી રહેછે. હિન્દુ વાર્તાઓમાં એવી દંતકથા છે કે અમુક દેશમાં દેવો જ માહના સુધી ઉધાયછે અને ખીજ જ માસ જંગેછે. આ કથામાં જણાવેલા દેવતાઓ કોઇ માણસ રૂપી દેવો કે કોઇ રાક્ષસો નથી, પણ સૂર્ય, ચંદ્ર અને તારા વગેરે આકાશીઓ છે અને તે ખીના, ઉત્તર ગોળાર્ધની આકાશી દિલચાલની શાસ્ત્રોમાં વર્ણવેલી સ્વચ્છા દેખાડેછે. આ મુજબ વર સંસ્થાનીઓ આપણી માફક રોજ બરોજ એક વખત સૂર્યનો અસ્તોદય નેહાલતા નહીં હતા, પણ જ માસના બે ભાગે વેંહેચાયલાં આખાં એક વર્ષમાં આક્રતાયને એક વખત ઉગતા અને એકજ વખત અસ્ત પામતા જોતા હતા. એજ મુજબ હાલ શોધક મુસાફરો જુએછે અને વંદીદાદમાં આ અને ખીજ આપણાથી તદન બેગાના બનાવાની લીધેલી નોંધતું 'વાજબીપણું' આપણે જોઇ શકીએ છીએ.

લાં જાણુવું અગત્યનું છે કે, ઉત્તર ગોળાર્ધમાં અરૂણ પ્રકાશ પોતાના વિસમય પમાડનારા કુદરતી ખુબસૂર્તીના જે ચમતકારો કરી દેખાડે છે તે ખાસ કરી છ માસની અંધારી રાત્રીમાં હોય છે, અને તેથી તે આપણી રાતો જેવી સદા અંધકારવાલી હોતી નથી. પણ છ માસ સૂર્યની જાથુક હાજરીને લઇને તેનાં તેજમાં ચંદ્ર અને તારા છુપાયા હતા તેઓ છ માસની રાત્રીમાં પોતાનાં પુરતાં જોશ સાથે પ્રકાશવા માંડે છે. ચંદ્ર સુઃ પક્ષમાં દૃષ્ટી મર્બાદા ઉપર રહી પ્રકાશે છે અને વદ પક્ષમાં જોકે દૃષ્ટી મર્બાદા હેઠળ રહે છે તોપણ સેતારા તો પોતાનાં પુર તેજમાં ઝળકી નીકળે છે. આ સૂર્ય, ચંદ્ર અને તારા એક સરખા દર ચોવીસ કલાક પોતાનો એક ચક્રાવે પુરો કરે છે. આ છ માસિક અંધારી રાત્રીમાં આશ્વિનાય તરુ થવા આગમજની બીડી બામદાદ અને આશ્વિનાય ગરબ થવા પછીનું સાંજનું ઝઝંકણું મેહુર ચજ્જદની રોશની છે અને તે અણુર પ્રકાશની ખુબસૂર્તીમાં ધણો આગેવાન ભાગ ભજવે છે. વેદ માં આ બાબદની દેવીઉષા ના ધણું સુંદર અને રસિક વર્ણનોનાં રૂપી મુનીઓએ ધણું ભકિત ભજનો રચ્યાં છે અને તેમાં આ બામદાદની લાંબી મુદતનાં અનેક પ્રશારા મળે છે. તેમાં કહે છે કે, ઉષા દ્રષ્ટી મર્બાદા ઉપર પ્રગટ થઇ અને તે પછી સૂર્ય ઉગ્યો તે વચ્ચે કેટલા દહાડા વહી ગયા હતા. (રીગવેદ ૭. ૭૬). આ મુજબ ધ્રુવ તરફની બામદાદ અને વળી સાંજ એ બન્ને આપણી તરફની કલાક એ કલાક જેટલી ટુકી મુદતની હોતી નથી પણ તેઓ કોઠ અને એ માસ જેટલી લાંબી દરાજી ધરાવે છે. આ વેળા બામદાદ અને સાંજ બનાવનાર મેહુરચજ્જદ ની રોશનીની ખુબસૂર્તી પોતાના પુર બહારમાં ખિલી નિકલે છે અને તરેહ તરેહના રૂપરંગમાં કુદરતી કારીગીરીના નાદર નમુનાઓ જોનારાઓને છક્ક કરે છે.

હાલ નેન્સન અરૂણ પ્રકાશને આકાશમાં બાલા, તીરકમાન, ચક્ર, આંરકાં, દડા જેવા ગોળ, અર્ધગોળ વગેરે તરેહવાર આકારો લેતી વર્ણવે છે, અને એજ આકારોને અવસ્થામાં કવિઓએ મેહુર ધજ્જદ ના બાલા, તીરકમાન, ચક્ર, નેજા, ગુરૂજ વગેરે હથિયારોનાં અલંકારીક રૂપો આપ્યાં છે (મેં ૬૦ ૩૯-૪૦ વગેરે) અરૂણ પ્રકાશના તરેહ કીસમના આકારોને હથિયારોનું રૂપ આપવામાં તેના મહાન કવિએ નીતિમાન રોશનીની જાલવણી અને સદગુણની ખિલવણી કરવાની ઉંચ મક્કસદ રાખી છે. વળી તેમાં કાલ તોડનારાં, સચ્ચાઇ છુપાવનારાં અને નીતિ ભંગ કરનારાં બદકારો ઉપર મેહુર નાં કારગર હથિયારોનો ઉપયોગ થતો દેખાડી ધાર્મિક ધાક બેસાડવાની એવી અને મોતેબર નેમે જલવાયલી છે.

ત્રીજી અભયમી—નવાં સંસ્થાનની ત્રીજી અભયમી, પુરાતન આર્યો ત્રણસો ને સાઠ દવસનાં એક આખાં વર્ષને એકજ દહાડો ગણવાની છાં છાં આપણે સૂર્યના અસ્તોદયને જન્મ ચોવીસ કલાકનો એક દિવસ ગણ્યે છીએ તેમ ઉત્તર ગોળાર્ધમાં આકાશી ગોળાએ વર્ષમાં એક વખત ઉગતા અને અસ્ત પામતા દેખાયછે અને સૂર્યના આ અસ્તોદયનો જે વખત તે વર વાસીઓનો એક દિવસ છે. આ અસ્તોદય છ છ માસના બે ભાગમાં વહેંચાયલાં છે અને આખાં વર્ષના છ મહના સૂર્યોદયના અને બીજા છ મહિના સૂર્યાસ્તના મહીને વરેજમકદ નો એક દિવસ છે. આપણે ઉપજી કટમધમાં વસીએ છીએ અને ત્યાં દહાડાના ચોવીસ કલાકના રાત્રી દસ મહીને સૂર્યનો અસ્તોદય અનુભવ્યે છીએ, તેથી તેને એક દહાડો ચોલખ્યે છીએ. પણ ઉત્તર ગોળાર્ધના શત-કટખંધમાં છ છ માસના બે ભાગમાં એકજ વખત સૂર્યનો અસ્તોદય થાયછે તેથી વર વાસીઓનો તે એક દિવસ છે. ઉત્તર ગોળાર્ધમાં છ માહના એક સરખો સૂર્યોદયનો દિવસ અને બીજા છ મહના એક સરખા સૂર્યાસ્તની રાત્રીના હોયછે અને આ અસ્તો-દયના રાત્રી દવસ મહીને ત્યાં એક વર્ષને એકજ લાંબો દહાડો ચોલખયામાં આવ્યો છે. બીજા ખુદશા બોક્ષોમાં વર સંસ્થાનીઓનો જે એક દિવસ તે આપણા હાલના ૩૬૫ દહાડા બરાબર છે.

ચોઠી અભયમી—વરમાં મદ-ઓરતના સમાગમથી ચાલીસ વર્ષે બાળકોને જન્મ લેવાની ચોઠી અભયમી છે । આપણી મુખ્ય બાબદ વર જીંદગીના બે સંસ્થાન સાથ નરખત ધરાવે છે અને તેમાં આપણી અકલ અભયમ બનાવો. પોંહોંચી નહોં શકે એવા ત્યાં બનતા અને બનેલા દાહ કુદરતી ખરા બનાવોને લગતી છે. આવા કુદરતી બનાવો જ્યાં બનતા હોય ત્યાં જન્મશેદે વર સંસ્થાન વસાવ્યું હતું અને આપણે જાંયું છે કે, આ અને બીજા અભયમ બનાવોની ભાવશાલી જગા ઉત્તર ગોળાર્ધ છે. ત્યાં પુરુષ અને સ્ત્રીના સંયોગથી ચાલીસ વર્ષે ફરજદો પેદા પડવાની બાબદ મલે છે અને તેનું સખળ કારણ વરની તાજગી ખખશનારી ઉત્તમ આબોહવા ને સુખશાંતના નિયમોની જલવણી ઉપર મુખ્ય આધાર રાખે છે. વળી આ બી આપણે જોયું છે અને આમલ આપણે જોઈયું કે,

આ એક એવું સુખી સંસ્થાન હતું અને ત્યાંની વ્યવસ્થા એવા ઉંચા પ્રકારની હતી કે, એક વાર ત્યાં સંસ્થાનીઓ જીંદગીનાં સઘલાં સુખો ભોગવતાં હતાં અને વંદીદાદ મુજબ તેઓ ગોયા અમર જીંદગી ભોગવતાં હતાં. દીનમાં દર્શાવેલી આ અમર્ગી કંઈજ નહીં પણ સુખવાસી જીંદગી સાથની તેઓની ઉમરની દરાજીની આપણને ગવાહી આપે છે અને તેજ લાયક ગવાહી ફરજદો પેદા પડવાની ચાલીસ વર્ષની લાંબી મુદતની સચ્ચાઈને વાજખી ટેકો આપે છે. દીનની આ એકલીજ ગવાહી નહીં પણ કુદરતના અચ્યુક નિયમ મુજબ જનદાર અને ખીજ પેદાયશો વચ્ચે પાકટ ઉમરે કે લાંબી મુદતે પેદા પડતાં ફજો, તેનાં ટકાઉપણા અને સંગીનપણાની કુદરત આપણને અનેક શઘદતો પુરી પાડે છે. વળી માણસ વગેરે જનદારોની તનદરસતી કે મનદરસતી ઉપર રતુની સારી કે માઠી અસર અવખ્ય થાય છે અને હાલની આપણી તરફની નખળી અને નાદરત અસરને લઇને જેમ ઉમર અને કદનું પ્રમાણુ ઓછું અને ટુકું હોય છે, તેમજ બાળકોની પેદાયશ અને વૃદ્ધિ થવાની ઉમરની હદ અને કદનું પ્રમાણુખી કુદરતીજ ઓછું અને અધૂરું છે. વર સંસ્થાનીઓ જમશેદ, ઝાહાક, ફેરેડુન વગેરેના ખાસ દાખલા મુજબ જેમ ઉમરે દરાજ; વળી પાછલા ફેરસાદપ, જાલ, રૂદતમ, સોરાખ વગેરેના દાખલા મુજબ જેમ કદે કદાવર, તેમજ તેઓ યુદ્ધમાંખી બળવાન હોવા જોઇએ. કારણકે જનદારો માટે સુખશાંતિના નયમ ઉપર આંધકામે ઉભાં કરી સંસ્થાન વસાવવામાં જમશેદના જીના જમાનામાં ઘડાયલી યોજનાઓ અને તેની વ્યવસ્થામાં વપરાયલાં ઉંચાં યુદ્ધજનું તોલ કરવાને આપણને વાજખી કારણો આપે છે.

વરના પુરાતન આયોની જન્મ ભૂમિ ઉત્તર ગોગાર્ધ હતી, પણ તેના કયા ભાગમાં હતી તેનો જ્યારે ભરસા લાયક પતો મલશે, ત્યારે સહાસિક શોધકો પેતાની શોધખોલ આગલ ચલાવી અને પૃથ્વીનું પેટું ફાડી નવુંજ અજવાળું નાખી શકશે. પુરાતન આયો ઉમરે દરાજ અને કદે કદાવર હોવાનું કારણ, આપણા શોધક મુસાફરોએ આગલા જીના જમાનામાં ધૂવ આગલ કુદરતી આદતોથી ખર્ફમાં દતાઈ ગયલા ભાગોમાં ખોદકામ કરી હાથી વગેરેનાં હાલનાં કરતાં ઘણા ભારે કદના પ્રાણીઓનાં હાડપિંજરો તથા માનવીનાં હાડકાં (ખોપડી) વગેરે ખીજ ઘણી જાણવા જંગ શોધખોલ કીધી છે અને પરીણમે અંધકારમાં દતાયલા ઘણા કામતી ખજનો દુનિયાની રોશની બોવા પામ્યા છે.

વરની પાંચમી અન્નયથી માતાઓને પેટે હરહમેશ જોડ બાળકોએ જન્મ લેવાની છે ! આ બાબદ હાલની દ્રષ્ટીએ અગર વિચિત્ર જણાય તો તેમાં પાંચમી અન્નયથી આપણે તાણુબ ચઢશું નહીં, કારણ આ બનાવોનો જમાનો વિદાનો આઠથી દશ હજાર વર્ષ જેટલો પુરાણો જણાવે છે. આ અને એવાજ બીજા અન્નયબ બનાવોને આપણે હાલની નજરે જોવાના નથી, પણ તેના જુના જમાનાના સમય, સ્થળ અને સ્થિતિ તરફ જોવું જોઈએ છે. જે જમાના તરફ આપણી અલ્પ શક્તિ કામ નહીં કરે એવા આ અને બીજા, બનેલા અને બનતા અનેક બનાવો તરફ બ્યારે આપણે નજરે ઠેરવ્યે છીએ, ત્યારેજ આવા બનાવોની સમ્યાહનો આપણને થોડોબી ભાસ થાય છે. આવા બનાવો જુના જમાનામાં હસ્તી ધરાવતા હતા તેની આપણને તવારીખી થોડી લેખીત શહાદતો મલે છે.

બુદ્ધેહોતરન મુજબ મધ્ય-મધ્યાન પેહેલું જોડકું હતું અને તેઓથી એવાંજ બીજાં જોડકાંઓએ જન્મ લઈ પૃથ્વીપર પોતાનો વંશવેળો વધાર્યો હતો. (બા. ૧૪) એવાંજ એક બીજાં નોંધ લેવા લાયક જોડાં વિષે એજ કેટાબમાં બોલવામાં આવે છે, તે યમ-યમક નામનું છે અને તેની સમ્યાહને હિન્દુ રીગવેદ નાં એક સતાધર શાસ્ત્રોના ટેકો મલે છે. આ શહાદતના સંબંધમાં મી. કેશાપ* એક હિન્દુ પંડીતના આધારે કહે છે કે, આ વિચિત્ર રીતીએ પેલાં જોડકાંઓની ભાઈ બેહેન જેવી નજદીકની સગાઇથી વંશવેળો વધે તે રીત યમ ને ગેરવાજબી જણાઇ, તેથી તે'ણે યમક ને સલાહ આપીકે તે'ણીએ પોતાનો કાઈ બીજો આવંદ શોધવો અને તેની સાથે સાદીના પવિત્ર ગાંઠથી જોડાવું ઘટે છે અને પોતે બીજી તરાહીત ઝોરત સાથ નિકાથી જોડાવાનો નિશ્ચય કીધો હતો. આ યમ કોઇજ નહીં પણ આપણી હાથ ધરેલી બાબદનો પ્રતી-નીધી, આ અન્નયથીઓનાં વર્ણનવાલાં વાતાવરણમાં ઉધરેલો અને તેની સાથ નિકટ સંબંધ ધરાવનાર મહાન જમશેદ હતો, જે'ણે પોતાની સલતનતમાં જે અનેક સુધારા વધારા કીધા હતા, તેમાંનો રીગવેદ મુજબ હાલની નજરે જોતાં નીતિ સંબંધી આ એક સાચો સુધારો હતો.† જમશેદે પોતાની સલતનત સમક્ષ નીતનાં ઉંચાં ધોરણની

* તવારીખે કયાનીઆન, સફે ૩૩-૩૪.

† હિન્દુઓના વિશ્વકર્મા પુરાણ શાસ્ત્ર મુજબ, વિશ્વકર્મએ સંજ્ઞા દેવી નામની પોતાની પુત્રીને સુવેદવ સાથે વરાવી હતી, અને આ જોડાંથી યમ-યમુના બે સંતાનો

જળવણીનો જાતી દાખલો ખેસાડ્યો હોય તો, સ્વભાવીક છે કે તેના તાબાની રૈયતે ચાદશાહને પગલે ચાલી તે ઉપર અમલ કરવાનું શરૂ કરીધું હતું. હવે જમશેદજી જે જોડકાંએ જન્મ લીધો હતો ને **મીરકે જીઆનક** નામનું હતું, તેઓથી ઓલાદ દર ઓલાદ ઉતરી આવી હતી અને મજકુર કેતાબમાં જુનાં જમાનામાં જોડખાજકોએ જન્મ લેવાનાં એવા ખીજા ધણા દાખલા દર્શાવવામાં આવ્યા છે. પાછલા વખતમાં જાણી જહાંપિહેલવાંનું સામેદારના સંબંધમાં બનેલા એવા એક બનાવની બુન્દેહસ્ત નોંધ લે છે. તેમાં કહે છે કે સામથી ત્રણ જોડકાં પેદા પડ્યાં હતાં, તેઓનાં નામો **દમનક**, **ખુસ્રોવ** અને **મારગનક** હતાં અને સાતમો બખ્તાવર ખેટો જહાંજુય જાલેજર હતો.

આ બાબદનાં સંબંધમાં તવારીખના બનાવોથી વાકેફ થઈ હવે આપણે હાલના જમાના તરફ ફરીશું અને તેની થોડી નજર નોંધ લઈશું. હાલના વખતમાં અપવાદ તરીકે માનવીને પેટ જોડખાજકોએ જન્મ લેવાનાં જે થોડા દાખલા મળે છે, તે ચાલુ દોરની શરૂઆતના જમાનામાં બનેલા આ જાતના જાથુક બનાવોને વજનદાર બનાવે

અવતર્યાં હતાં. એમાં દેવોએ યમ ને લોકપાલની ધર્મરાજની પદ્ધિ આપી અને યજુનાક ક્ષીકૃષ્ણા ની પતરાણી થઈ હતી. (૨) પ્રથમ સુર્યદેવનું તેજ સંજ્ઞાદેવીથી સહન થઈ ન શકવાથી તેણી તેની ઉચ્ચતા ઓછી કરવા પોતાના પિતાને ન્યારે વિનંતિ કરે છે, ગ્યારે તે સુર્યનું તેજ ઓછું કરે છે. તે ઓછું થતાં જે તેજ છૂટું પડ્યું, તેના ત્રણ હિસ્સા પડ્યા, અને તે વિષણુંતું ચક્ર, શંકરનું ત્રીશુળ અને ઈંદ્રનું ધ્વજ બનાવવાના ઉપ-ચારમાં લીધું હતું. આ મહારૂપી કળાકૌશલ્યમાં નિપુણ હતા; તેઓએ શહેરો અને બન્ય મહાનો, કીલ્લાઓ અને દેવાદેવો વગેરે બાંધકામો હલાં કીધાં હતાં. તે વેરીક કાલમાં થઈ ગયા છે, અને તોપણ પુરાણીક કાલમાં જેને બન્ય બાંધકામો તેમનાં જુદાજુદા વંશ-જેથી હલાં થયલાં શામ્ભાયન અને મહાભારત માં વર્ણવ્યાં છે તે સંઘર્ષાંતું માન વિશ્વકર્મા-નેજ મલ્યું છે (મી. ૭૦ ક. ૩૦ કથરેચા, ખી. ૭૦.)

મજકુર પુરાણીક વર્ણનમાં જમશેદના સંબંધમાં કેટલુંક મહત્તાપણું જોઈએ છીએ અને તે તવારીખના શોધકો માટે અગત્યનું છે. (૧) યમ-યમકનાં જોડકાંનું પેદા પડ્યું, (૨) યમ એ યમકને કોઈ ખીજા લાયક ધણી સાથે વરવાનું, (૩) તેને “**હવરે-દરેસ**” એટલે, સુર્યદર્શી દેખાડવાનું, (૪) તેણે પોતાનું જુરેહ બોલી બેસતાં તના ત્રણ હિસ્સા પડવાનું (૫) તેનું ત્રણ ભાગે સ્વભાવિક વેહેંચાઈ જવું, (૬) તેનું “**વરેજમકદ**” સંસ્થાન વસાવવું અને (૭) પાછલા જમાનામાં બનેલા નામદારી ભરેલા ચાદગાર બનાવો સાથે જમશેદનું નામ જોડી આપવાનું મહત્તાપણું હોં આપણે આખાં જોઈ શકીએ છીએ.

છે. વંદીદાદ મુજબ આવા બનાવો વર સંસ્થાનના પશુઓમાંથી સાધારણ હતા અને હાલ પશુઓ વચ્ચે જોડ-બાળકોએ જન્મ લેવાના અનેક દાખલા આપણે અનુભવ્યો છીએ. વળી આવા બનાવો કેટલાંક ઝાડો અને નાનાં જીવહાંઓમાં બી હસ્ટી ધરાવે છે અને આ સાથેતીઓ જન્મશેદના વરમાં વંદીદાદમાં દર્શાવેલી જોડ બાળકોએ જન્મ લેવાની શહાદત, એક ખરા બનેલા બનાવોનો આપણને ખરો ખ્યાલ આપે છે.

છઠી અજયબી—વરેજમકર્દ જે જે નવીનતા ધરાવે છે, તેઓમાં “કર્શિપ્તન” નામનાં કોઇ પક્ષિએ ત્યાં માજદયસ્વી દાન ફેલાવવાનું થોડું તાજુબી બરેલું નથી વંદીદાદની પહલવી શરેહ લખનારા દરતુર સાહેબો એમ કહે છે અને પહલવી છુન્ દેહેરા માંથી એમજ કહે છે. “કરશિપ્તન પક્ષી માટે કહે છે કે, તે એક વચન બનાવ બોલી જાણતું હતું અને જન્મશેદના ગોદામાં તે દીન લાવ્યું હતું —એક ભેદી પક્ષિ અને તેને જયજ કાઢી હતી ત્યાં તેઓ પક્ષીઓના જખાનમાં રૂપી પેગાંમ્બર. અવસ્તા બોલે છે !” આ બાબદ આપણને ઇજ્જપસ્થન પક્ષી ર્શિસની યાદ આપે છે. કહે છે કે તે માણસ માફક બોલતું હતું અને માણસો વચ્ચે ઉખાણા કરવામાં જાણીતું હતું. તેનું ઉખાણું નહીં બોલનારને તે ખાઇ જતું અને આ રીતે તેણે ધણા ભોગો લીધા હતા. વળી આ બીના ધરાનમાં અખતજીદુ નામના ઉખાણા કરનારે તે નહીં બોલનારાંઓના ધણા કીમતી જનો લીધેલાની યાદ આપે છે, જેને ગોરતક્યાંન નામના આથેદે માહાત કરી શર્ત મુજબ તેને બેજાન કીધો હતો અને બીજા નિહોંઓના જન બચાવ્યા હતા. શાહનામા મુજબ સીનમુર્ધપક્ષિ સાથે રસ્તમ, જલ અને સામને વારંવાર ગુફતેહય થઈ હતી અને તેણું તેઓના દુખોનાં ઇલાજે કીધા હતા.

હયાં આપણો શાઅર સીનમુર્ધને હકીમ જાણનાર એક તખીબ તરીકે જાહેર કરે છે, અને તે બીના વળી યુનાની દંતકથાવાલાં પેલાં ઘોડા રૂપી અર્ધ માનવી ચિરોન પ્રાણીની યાદ આપે છે, જે તખીબાત, શસ્ત્રવિદ્યા અને ગાયણકળા વગેરે હુન્નરો જાણતું હતું અને સીનમુર્ધ જલ અને રસ્તમ જેવા જવાંમદોનું જેમ સલાહકારક હતું, તેમ ચિરોનનો હર્કયુલીસ જેવો મહાન યોધો અને બીજા પ્રસીદ્ધ પુરૂષો તેના ચેલાઓ હતા.

વરની આ ગુહ્ય બાબદને ડાન્ ડર્મેસ્ટેટ “મેત્યોરોલોજીકલ થીઅરી” ની રીતે સમજાવવાની કોશિષ કરે છે કે, “એક પક્ષી ઘણી વેળા વજીલીની ઝડપે ઉડેછે, તેથી તેને વિજલીનું રૂપ આપવામાં આવે છે. જ્યારે વીજલી પડે છે ત્યારે ઘણી વેળા ગગરાત

થાય છે અને તેનો અવાજ આકાશ તરફથી આવતો હોવાથી તે ધ્વનિરી અવાજ ગણાતો. તેથી ખુદ તરફથી જાહેર થયલી દીનને પક્ષિ મારફતે જાહેર થયલી જણાવી છે.” કેટલાકો તેને જહાંપેહલવાન રૂસ્તમના પાસપાન સીનમુર્ધ પક્ષિને જેમ એક દાના શખ્સ ધારે છે, જેમ મીસર દેશનાં રૂફીકસ પક્ષિને એક રાક્ષસિસ્ટ્રિ જણાવે છે, જેમ અવસ્તાનાં વર્ણુવેલાં અમ્રુ અને અમ્રુ પક્ષિઓને કોઈ નામીયા શખ્સો કહે છે, ગ્રીક ગ્રંથકારો મુજબ એકીમોનીશ (હખામનીશ હાકમ)ની ગરૂદ પક્ષિ થી અને જામ્બુલી જાલની સીનમુર્ધ પક્ષિથી પરવરશ થઈ હતી અને તેઓ જેમ કોઇ પરહેજગાર પીરમરદો હતા, તેમજ વીશકરીપ્તન પક્ષિને જમશેદના વરનો કોઇ પેગાંમ્બર ગણે છે. આ કોઇ પક્ષિ હોય કે પેગાંમ્બર હોય, તોપણ અવસ્તામાં આ બેગાંતુ નામ હાં પેહેલુ અને છેલુન મલે છે અને તાબુખી ભરેલું છેક, વર ની આ ધાર્મિક સેવા ઉઠાવનારની કોઇખી ઠેકાણે સ્તુતિ કાંચ થઇ નથી ? વળી વધારે તાબુખ થવા જોગ આ કે, ફરવરદીન યરત, મહાન પુરૂષોની યાદગારીનો એક કીમતી કીર્તી સંગ્રહ છે, તેમાં જેમ માહદ્ધરની દીનના સૌથી પેહેલા સ્થાપક હોમ ક્રાબિ પેગાંમ્બરની વખાણ ગાઇ નથી તેમજ આ બેગાંના પેગાંમ્બરની કીર્તીની યાદ કાંચ થઇ નથી ? આ બેગાંના નામના સંબંધમાં “ બે બેદી પક્ષિઓ-વીશકરીપ્તન અને વીક્રનવાજ ” નાં જુદાં મથાલાં હેઠલ આગલ આપણે કેટલોક ખુલાસો મેલવવાને શકિતવાન થઈશું.

૧.

સાતમી અમ્રયખી—ત્યાં આફતાબ અને ખીજ આકાશી ગોળાઓ ઉગમણેથી નહીં પણ હમેશ દક્ષિણ દિશાથી નવમીત ઉગે છે ! એમ બનવું મહાલ છે. સુર્ય વગેરે આકાશીઓને પોતાનો ઉદય થવાની સદાની ઉગમણ દિશા એડીને કુદરતી ખુબસુર્તીના દક્ષિણથી ઉગતા આપણે કેમ માન્ય રાખ્યે ? તોપણ વંદીદાદ બે ભવ્ય દેખાવો. એમ કહેછે. વેદ શાસ્ત્રખી એમજ કહેછે અને ઉત્તર ગોળાધના શોધકો આફતાબ વગરને ઉગમણેથી નહીં પણ દક્ષિણેથી તણુ થતાં જુએછે. વંદીદાદમાં જમશેદને વર નો વધારો “ઉપ રપિથવામ” એટલે ધરિનવેજની દક્ષિણે કરતો જણાવેછે અને ત્યાં આ દિશાને “હૂ પદ્ધતિ અધવનેમ” એટલે, સુર્યનો માર્ગ જણાવી તે તરફ વધારો કરતો જણાવ્યોછે.ત્યાં કહેછે કે, ત્યારે જમશેદ રોશની તરફ સુર્યના માર્ગ સનમુખ દક્ષિણ આગળ વધ્યો (૫૦૨-૧૦) વેદ માં યામદાદની કેવી ઉધા (ગાથા ઉધા)નું ખીજુ નામ દક્ષિણા મલેકે અને ત્યાં

સૂર્યને દક્ષિણનો પુત્ર જણાવ્યો છે. કારણકે પ્રથમ આમદાદની દેવીનાં મુખારક દર્શણ થવા પછીજ તેના પુત્ર સૂર્ય પોતાના જન્મ લે છે અને તે દેખાડે છે કે, ધ્રુવ તરફ આમદાદ વગેરે સુંદર શેશનીઓ દક્ષિણેથી તણ થાય છે.

ત્યારે વર સંસ્થાનમાં આદ્રતાય અને ખીજ આકાશીઓનો ઉદય થવાની અને તેઓને પોતાને માર્ગે ફરવાની દિશા ઉગમણ નહીં પણ દક્ષીણ છે અને ત્યાં તેઓ પોતાની પ્રદક્ષિણા કરે છે. આ સુંદર પ્રદક્ષિણા છ માસની લાંબી મુદત સુધી શયોરજ આણું રહે છે અને તેનાં ઉદય અને અસ્તની બંને કીવા દક્ષિણ દિશાએજ થાય છે. આપણે ઉષ્ણ અને સમશિતોષ્ણ કટીયંધમાં વસીએ છીએ, નેથી આદ્રતાય વગેરેને ઉગમણેથી ઉગતા અને આથમણેથી અસ્ત પામતા જોઇએ છીએ, પણ શિત કટીયંધમાં દક્ષિણેથી ઉગી એજ દીશાએ આકાશમાં રૂઝે ડીગરી ઉપર ચઢી ગોળ ને ગોળ ચક્ર-રાવામાં સુંદર ગદેશ કરે છે અને છ માસ પુરા થવા પછી ગરબ થવાં માડે છે. આ સુંદર ગદેશ જ્યાં જેમ ઉગમણેથી ઉગી આથમણે અસ્ત પામે છે, તેમ દક્ષિણેથી ઉગી તેઓનો ઉતરે અસ્ત થતો નથી. પણ તેઓ આકાશમાં ચોકસ હડે ઉપર ચઢી ગોળ કુંડળામાં નિયમીત અને સુંદર પ્રદક્ષિણા કરે છે.

૨.

આંકમો અન્નયખી-વર સંસ્થાન તરફ અદ્યોર્જ પર્યતની “તએર” નામની ખુલ્લું શિખરની આસપાસ આદ્રતાય, માહતાય અને સેતારાઓને ગોળ ને ગોળ ગદેશ કરવાની કુદરતી ખુબસૂર્તીની આ એક સૌથી સુંદર અન્નયખી છે ! મેહુર અને રશ્તું ચસ્તો મુજબ અદ્યોર્જ તથા તેના તએર ની સૌથી ઉચી શાખાની આસપાસ આકાશી ગોળાઓ ગદેશ કરે છે (૬૦ ૫૦ તથા ૨૫). આ તેજ પહાડ છે કે જે માનવંત વિદ્વાન એરવદ ૭૦ ૪૦ મોઢીએ સામેત કરવા મુજબ એક ગંભવર સિમા ધરાવે છે અને તેની કોઈકે શાખાઓ ઉતર ગોળાર્ધ સુધી લંબાયલી હોવી જોઇએ. આ પર્વત ઉપર આકાશીઓને ગોળ ગદેશ કરતા અવસ્તાએ દેખાડ્યા છે તેવીજ તેઓની હીલચાલ ઉતર ગોળાર્ધના શોષક સુસાદ્રે તે તરફ જુએ છે. ત્યાં આકાશમાં આદ્રતાય દક્ષિણ દિશાએ જોનારનાં માથાં ઉપર કુંભારના ચાક મિસાલ ગોળ ને ગોળ જાથુક ગદેશ કરે છે અને આદ્રતાય ગરબ થવા પછી તેના તજમાં છુપા-યલા તારા અને ચંદ્ર દેખાવ દેખ તેઓખી એક ધંટી મિસાલ ગોળ ગદેશ કરે છે. તેઓની સુંદર સફર પુર્વથી પશ્ચિમ હોતી નથી પણ દક્ષિણેથી તણ થઈ અને નિય-મીત હડે ઉપર આવીને તેજ દિશાએ તેઓ ગોળ પ્રદક્ષિણા કરે છે અને તેઓની આ પ્રદક્ષિણા કુદરતી ખુબસૂર્તીને એક રમણિય અને દિલચસ્પ દેખાવ છે.

અલ્પભોજની અસુક શાખા ઉત્તરે લંઘાયલી હોવાથીજ ત્યાંની રૂતુ અને આબો હવાનું જે બયાન યસ્તોમાં થયું છે, તે વંદીદાદમાં વર્ણવેલી વરની એક સરખાંમણી— સુંદર રૂતુ અને આબો હવા સાથે આબાદ મહે છે. ત્યાં અલ્પભોજ અને વર એ બંનેની રૂતુની એકસાન રચીતિ માટે કહે છે કે, ત્યાં રાત કે અંધકાર, થંડો કે ગરમ પવન અને મરજીની ખીમારી કે દેવની રસમની ગલીચી નહીં હતાં (મે. ૬૦ ૫૦ તથા ૫૨૦ ૨, ૫). (૨) યસ્તો મુજબ અલ્પભોજ ઉપર મેહેર ઇજદતું રેહેઠાંણુ છે અને હિન્દુ શાસ્ત્ર મુજબ સુમેરૂ પર્વત ઉપર આદિત્યો (સૂર્યો) તું રેહેઠાંણુ છે. (૩) વળી આદિત્ય દેવીને આઠ પુત્રો (આઠ સૂર્યો) હતા અને એવા મેહેર ઇજદના આઠ દોસ્તો પર્વત ઉપર જાયુક બીરાજેલા મહે છે. જે અવસ્તાનું સૂર્યમંડળ છે અને તેઓ મેહેરની સાથે તેના આકાશી રથમાં ગઈશ કરે છે (મે. ૬૦ ૪૪-૪૫). (૪) આ આઠ પુત્રોમાં એક “ માર્તાંદ” નામનો અધુરે માસે અવતર્યો હતો, તેથી તેને અપવાદ તરીકે ગણત્રીમાં લીધો નથી. એજ મુજબ મેહેર યસ્તમાં આ સૂર્ય મંડળના સાત વિશેષ નામો જોકે ખુદશાં દર્શાવ્યાં છે, પણ આઠમું “ નધરીઓ સંગહ” ઇજદતું નામ દર્શાવ્યું નથી અને તેને આકાશી મંડળીના એક સમાસદ તરીકે માત્ર તેનાં વિશેષણથી ઝાલખાવ્યો છે (૬૦ ૬૬). (૫) અવસ્તાનાં મજકુર સૂર્ય મંડળના સાત અને આઠ સમાસદો સાથે સરખાંમણી કરી દેખાડેલા હિન્દુ શાસ્ત્રના સાત અને આઠ આદિત્યોને મીઠા દીગક ઉત્તર તરફ સાત કે આઠ માસ સુધી એક પછી એક જુદાજુદા સૂર્યોથી મથતી રોશનીતો ખુલાસો આપે છે, અને તેમાં વજુદ હોય તો, વંદીદાદમાં વર્ષની રૂતુના સાત મહિના હુનાલાના (હપ્ત હેન્તિ હામિનો માઓંગહ) પાછલથી દર્શાવવામાં આવ્યા છે, અને તે ખીના આર્ય પ્રજાને ઉત્તરથી દક્ષિણે ઉતરવાની વધારે સારી રૂતુની રચીતિ દેખાડે છે (૫૦ ૧, ૪). આ સરખાંમણી ઉત્તર સાથે અલ્પભોજના સંબંધનો આપણને ઝાંખો ખ્યાલ આપે છે અને તે અલ્પભોજની આસપાસ આકાશી ગોળાઓની ગોળ ગઈશ; ઉત્તર ગોળાર્ધ તરફ આકાશ વચ્ચે કુંભા-રના ચાક ત્રિસાલ આકાશીઓની ગોળ ગઈશ કરવાના કુદરતી ખુબસૂર્તીના દિલપજર દેખાવો સાથના સંબંધને જોડી આપે છે.

નવમી અઝયબી—જમશેદનાં નામ સાથ જોડાયેલી ૯૦૦ થી ૧૦૦૦ સાલની તેની ઉમરની દરાજ ખરેખ તાજુબી પમાડનારી છે ! જમશેદની જીંદગીનો આ આપણાં મગજને ચાકરી નાખનારો મગજમારીતો એક એક મહાન બનાવ. મોટો સવાલ છે અને આ સૌથી બીકટ સવાલને પુગી વળી

પુરતો ઇનસાફ આપવાની આ કમળેર કલમમાં પુરતી તાકાત નથી. શું જમશેદે ૧૦૦૦ વર્ષની લાંબી જીંદગી ભોગવી હતી ? આ ખીના હાલની નજરે જોતાં અકુદરતી અને અતિરયોક્તી ભરેલી જોકે બેશક છે, તોપણ વંદીદાદમાં એમ કહે છે, દ્રવારૂપ અને અશી યરતો એમ કહે છે, અને પહલવી શરેહ લખનારા દસ્તુરો ખી એમજ કહેછે. વળી યુન્દેહેરન ૬૦૦ વર્ષ કહેછે અને શાહનામું જમશેદે ૭૦૦ વર્ષ બાદશાહી ભોગવેલી જણાવે છે. હવે આ ૬૦૦, ૭૦૦, કે ૧૦૦૦ સાલની આ દલીલ ખી પુરતી ગણાય નહીં, કારણ કે આ વર્ષો તેની આખી જીંદગીનાં નથી પણ તેઓ તેની માત્ર બાદશાહી ભોગવવાનાં છે. આપણે જાણુતા નથી અને કોઇ કેતાબમાં જણાવ્યું નથી, કે તે કેટલી ઉંમરે તખ્તનશીન થયો હતો ? માટે કંઇજ નહીં તો તખ્ત નશીનીની તેની ઉંમરનાં મજકુર એક હજાર સાલમાં વાજખી વધારો થવો જોઇએ. વળી આ તબક્કેખી આપણી ગણત્રી અધુરી છે, કારણ કે અવરતા અને યુન્દેહેરન મુજબ જલીમ ઝોહાકના ફરેબથી જમશેદનાજ એકદર ભાઈ રૂપત્યુરે તેને જબે કીધો હતો. ત્યારે જમશેદની જીંદગી ઉપર જલીમ હાથની જખરદસ્તી પોંહોંચી ન હોત અને તે અકુદરતી મોતે મરણ પામ્યો ન હોત, તો સ્વભાવીક રીતેજ તેની ઉંમરની દરાજી વધારે લંબાયલી હોત. હવે આ ખીના, આપણી ખુદ કામ નહીં કરે એવી તાજુખી ઉપજવનારી ખીના છે તેમાં શકસુબેહ નથી. જમશેદની જીંદગીનો અગર કોઇખી નોંચ લેવા લાયક બનાવ હોય તો, તેની જીંદગીની જીઆદતીનો છે અને તેજ સબજ કારણુને લઇને તે સૌથી જરૂરની અને પેહેલી અગત્યની બાબદ થઇ પડીછે.

આ સવાલના સંબંધમાં પુર્વ અને પશ્ચિમના સાવાંઓ જે ખુલાસો કરેછે તે લક્ષ દેવા લાયક છે. તેઓ કહેછે કે જમશેદની જીંદગીનાં જે હજાર વર્ષ જણાવ્યાં છે તે તેનાં એકલાનાં નથી, પણ પેહેલા નામીયા જમશેદ પછી તેનાં વંશના અને તેજ નામના ધણા નાના અને નખળા રાજાઓ તેનાં તખ્ત ઉપર જમશેદનાંજ નામથી રાજ્ય ભોગવી જવા જોઇએ, અને તે સધલા થોડા જણાયલા રાજાઓનાં વર્ષોનો સામટો સરવાલો પેહેલા પ્રખ્યાત જમશેદનાં વર્ષોમાં ઉમેરી ગોયા તેજુજ એકલાએ એક હજાર વર્ષ રાજ્ય ભોગવેલું જણાવ્યું છે. એના સંબંધમાં હાલનો તાજો દાખલો ટાંકવામાં આવેછે કે, પેલા પાર્સી કોમી કીર્તીને દુરના પ્રદેશો સુધી ચોખાજી દીપાવનાર સખાવતના શાહ નેક નામદાર પેહેલા સર જમશેદજી જીજીભાઈનાં મુખારક અને પતોતાં નામથીજ જેમ મહૂમના નામવર નખીરાઓ એક પછી એક ગાદીનશીન

થાય છે, તેમ શાહ જમશેદનાં નામથી ધણી જમશેદ તખ્તનશીન થયા હતા. આ મુજબ ખીજા જે જે નામવરોની સેંકડો વર્ષની ઉંમર જણાવી છે તે, તેમજ ઝાહાક નાં ૧૦૦૦ તથા ફરેદુનના ૫૦૦ વર્ષનું બી આજ કારણ વિદાન ટીકાકરો જણાવી જાય છે. વળી આપણા કુતાર બેરાદરો લાંબી જીંદગીનાં આ લાખા રાજ અમલના ખુલાસામાં અવસ્તા “સત” અને ફાર્સી “સદ” એટલે ૧૦૦ ના હાલ ઓળખાતા આકાંડને, અસલ માત્ર ૩૦ ના આકાંડ તરીકે ગણાતા હોવાની કેટલીક મત્તાકુલ દલીલો કરે છે અને શાહનામાની જમશેદની વર્ષ ૭૦૦ ની ઉંમરને ૨૧૦ અને વંદીદાદની વર્ષ ૬૦૦ ની ઉંમરને ૨૭૦ ના સુંદર આકાંડ ઉપર લાવી દેખાડે છે. આ મુજબ ખીજા નામદારોની અતિ લાંબી ઉંમરને સદીના આકાંડમાંથી સીતેરની સખ્યા બાદ કરી ત્રીસના આકાંડને ગણત્રીમાં લેવા તેઓ જણાવે છે. *

વળી યુન્દહેસ્તન મુજબ જમશેદ અને ફરેદુન એ બે વચ્ચે ધણી પેઢીઓ પસાર થઇ છે અને તેનો અનુક્રમ આ મુજબ મલે છે. ફરેદુન અરપીઆંન, પુરતોરા, સીઆકતોરા, બોરતોરા, સ્યાકતોરા, સફીદતોરા, બેકતોરા, રમકતોરા, વફ્રવેશનીતોરા અને જમશેદ આ મુજબ જમશેદ પછી ૧૦ મી ઝોલાદે ફરેદુનનો જન્મ થયો હતો, તેથી વચલી આઠ પેઢીનાં વર્ષ ૧૦૦૦ નો એકંદર આંકડો શું જમશેદનાં નામ પર ચઢાવવામાં આવ્યો છે? એજ મુજબ ફરેદુન ની વર્ષ ૫૦૦ ની ઉંમરની દરાજી દર્શાવવામાં આવી છે અને એજ કેતાબમાં ફરેદુન અને મીનોચેહેર વચ્ચે દશ પેઢીનાં આ મુજબ નામો મલે છે. જેમકે મીનોચેર, મનોશ બોહરનાર, મામ સુઝક, અધરાક, શ્રીતગ, ફગુરાક, હુરાક, ફગુઝક, ગન્જ (છોકરી), અધરચ અને ફરેદુન. આ મુજબ ફરેદુન પછી ૧૧ મી પેઢીએ જ્યારે મીનોચેહેરનું નામ મલે છે, ત્યારે વચમાંની નવ પેઢીની પાંચ સદીનાં વર્ષો શું ફરેદુનનાં નામ સાથે જોડી આપ્યાં હતાં ?

આ મુજબ મજકુર મુશકેલ સવાલનાં સંબંધમાં જુદા જુદા લખનારા સાહેબો તરફથી ધણાં અકકલપસંદ વિચારો જોકે દર્શાવવામાં આવ્યા છે, તોપણ સવમાવિક સવાલ કરીશું કે ઉંમરની દરાજીનાં આ અવસતાઈ લખાણને આપણે શકની નજરે કાંય જોવું જોઈએ ? અને અવસ્તાની એક સીધી શહાદત ઉપર આપણે શકશિલ કાંય

* શાહનામાનો ગુજરાતી તર્જુમો. વાં ૧ હું સફે-૧૪ ૧૬ કર્તા એર્વેદો માં ૧૧૦ તથા ફર. ૦ ૧૦ કુતાર.

થયું જોઇએ ? ત્યાર જમશેદના સંબંધમાં જીંદગીની દોરી લંબાવવાનું થું કુદરત તરફથી નિર્માણ થયું હતું ? અને એજ તાજુબી બરેલા અને તઅસુબી ઉત્પન્ન કરનારા સવાલના સંબંધમાં મારી નીચલી આ એક અહુરી અને નિર્બળ કોશિષ છે.

આપણી આ સઘલી શકમંદીનું સ્વભાવિક કારણ આવા બનાવોને આપણે હાલની નજરે જોવાનું છે. આવા તાજુબી ઉપજવનારા બનાવો માટે જમશેદનાં સમય, સ્થળ અને સ્થિતિ તરફ જ્યારે આપણે સંભાલબરેલી નજર ઠેરવ્યે છીએ, ત્યાં મહાન બનાવો બનેલા અને બનતા જ્યારે અનુભવ્યે છીએ, ત્યારે જોવા અને કેહેવાને સખળ કારણ છે કે, ત્યાં જનદાર પેદાયશની જીંદગીની જીઆદતીમાં કુદરતનો કામેલ હાથ કામે લાગેલો કાંય નહોં હોય ?

(૧) જ્યારે જમશેદના વરમાં સખ્ત સરદી કે સખ્ત ગરમીની વેદના નહોં હતી, જ્યારે વર વાસીઓમાં પાણીની ટીપણી કે ઢુકાલના દુઃખો નહોં હતાં, જ્યારે તેઓ દુઃખદરદ અને મરકાની પીડાથી નિરાળાં અને નિરોગી હતાં, જ્યારે તેઓ ઉપર નાંતવાનીની જૈરી કે કવખતનાં મરણની ખરાગ અસરો પોંહોચતી નહોં હતી, જ્યારે તેઓમાં આપ અને બેટા પંદર વર્ષની ઉમરના નવજયાંન દેખાતા હતા, જ્યારે એક પંદર વર્ષનાં ફરજંતો પેદર અર્ધો સદી ઉપરની લાંબી ઉમરે દોઢ દોઢકાની જવાની ધરાવતો હતો, જ્યારે ત્યાં આલીસ વરસની લાંબી ઉમરે ફરજંદોની વૃદ્ધિ થતી હતી (ધજ્જને અને વંદીદાદ) ત્યારે વરની તાજગી અખશનારો તનદરસ્ત આબોહવાને લઇને તેઓની સદીઓની લાંબી ઉમરની હદ ઉપર શક લઇ જવાને આપણી પાસે ધરખમ દલીલો હોવી જોઇએ.

(૨) વર સંસ્થાનમાં જુનાં જમાનાને જરનાં ધર્મ અને નીતિને લગતાં લાયક જ્ઞાનને લઇને વંદીદાદ કહે છે કે, ત્યાં સંસ્થાનીઓ મગરરી, નિંદા, નાપાકી, દુશ્મની, કંગાઈ, કંગાળિયત, નિયપણું, અપ્રમાણિકપણું વગેરે દુર્ગુણોથી દુર રહી ધાર્મિક જીંદગી ચુજરતાં હતાં. (પ. ૨, ૩૭). આ મુજબ વરવાસીઓ ધાર્મિક અને નૈતિક સંસ્કારોને લઇને મનની બદી, તનનાં દુઃખો અને આત્માની આલુદેહગીથી જ્યારે નિરાળાં અને નિર્દોષ હતાં, ત્યારે તેઓની લાંબી અને ભલી જીંદગીમાં સમાયલા સખખો થોડા વજનદાર નહોં ગણાવા જોઇએ.

(૩) વંદીદાદ અને યસ્તોમાં વરવાસીઓને અમરેપિત એટલે, શારીરિક અને આત્મિક ; વર્તમાન અને ભવિષ્યની ; લાંબી અને સુખી જીંદગીની અમર્યા

ભોગવતાં જાળજાળ જાણાવે છે. વંદીદાદની અવસ્થા શરેહમાં કહે છે કે, જમશેદની વર સહતનત ગોયા મીનોઇ હુસ્તી જેવી, અશો અને ઈનસાફી હતી (પ. ૨, ૨૦). વર ગોયા બાગેબેહસ્ત હતું અને આ બાગે બેહેસ્તનાં અમર સુખો ભોગવવાને વર વાસીઓ બાગ્યશાળી થયાં હતાં. વળી બાગબાની અને ખેતીવાડીના બાપીકા પેશાની મેહેનતું અને પાહાડી ખડતલ જાંગી ભોગવવાનાં આ સધલાં કારણો તેઓની લાંબી સુખી અને સંતોષી જાંગીની લાયક ગત્તાહી પુરી પાડે છે.*

(૪) પાદશાહો હુશંગ અને જમશેદની લાંબી જાંગીના લાંબા રાજ અમલ માટે અવસ્થામાં “દરેગેમથિત અર્થપિ કરવાનેમ” એવું એક અર્થસુચક વાક્ય

* મહાન હખામનીશ શાહનશાહતને પાયો નાખનાર પાર્સના નાના પ્રાંતના પાર્સી ઉમરાવનદા કુરુશ (ખુરાશો) ના સંબંધમાં પાહાડી ખડતલ જાંગીને એક અસર-કારક દાખલો નોંધાયેલો મળે છે. આ મહાવીરે ખીડયન, લીડીયન અને બીજી મોટી શાહનશાહતને ચિકરતો આપી હતી અને તોપણ પાસાગર્દની એક પાહાડી જગાને પોતાનું પાયતખ્ત પસંદ કીધું હતું. એકવાર તેના વજરે શાહને અરજ કીધી કે, અએ નામવર ! તું મહાન શાહાનશાહતને પાયો નાખી ચુકો છે, ત્યારે હવે આ મુશકેલ, ઠંડી તથા ગરમીની સખત રૂતુવાલા પાહાડી મુલકમાંથી કોઈ ચિતળ ટકડી ઉપર તારું પાયતખ્ત કાંચ નહીં ખસેડવામાં આવે ? એનો જવાબ પાદશાહ પોતાના નખીરા રમર આ મુજબ વાલે છે. ખીડીયન જેવી મહાન પ્રજા ઉપર આપણે કૃતેહમંદ જીવ મેલવી તેનો સખબ શું ? તે દોલતમંદ અને સુખી પ્રજા હતી ખરી, તે મોજલી બની હતી અને રાજ્ય વૈભવના સધળા એશઆરામ ભોગવતી થઈ હતી એ બી ખત, પણ એજ કારણોએ તે શુરવીર પ્રજા ઉપર નખળાઈ ગાલેખ આવી. તેણે પોતાનું અસલ શુરાતન ખોલી કીધું હતું. આપણે અહુરમઝદાના શુક બળ લાવીશું, કે તેણે આપણા ઉપર પહાડી અને સાદી જાંગીની બખશેશ કીધી છે અને તેનાજ બરકતથી આ નહોજલાલ શાહાનશાહત આપણે બરપા કરવા સામર્થ્યવાન થયા છીએ. તમે આ સાદી, ખડતલ અને મેહેનતુ જાંગીને અલવલ આવવા દેશો નહીં. અમર નહોતો આ પાર્સી કીર્તિવંત જુડો કુડકંતો રાખવા રાજ્યની હરીફાઈમાં તમે કદી ટકી શકશો નહીં. આ મુજબ એકવાર પાહાડી મેહેનતુ જાંગીના પ્રતાપે પાર્સના એક નાના પ્રાંતના રાજકુંવરે હંચેરત પમાડનારા રાજ્યના મોટા ફેરફારો કરી દેખડયા હતા અને તેણે બાપીકાં નાનાં ખંડયાં રાજ્યને એક બળવાન શાહાનશાહ-વખાં ફેરવી નાખી હતી. એજ પાહાડી જાંગીના પ્રતાપે શુરવીર પ્રજા રેહા પડી હતી અને તેણે દુર પ્રદેશો સુધી પાર્સી કીર્તિની નૌબત વળાવવાની સુંદર નોંધો તવારીખમાં જળવાઈ રહી છે.

મલે છે અને તેનો અર્થ લાંબીજી મુદત સુધી થાય છે (જાન ૬૦ ૨૬ તથા વાક્ય હાં શું એકથી અનેક હુશંગો અને જમશેદો માટે વપરાયું છે જવાબ આપણને નકારમાંજ મલે છે, કારણ કે તે એકથી અનેકોના રાજ અવપરાયલું માનવાને આપણી પાસે કોઈપણ અસરકારક શહાદત નથી, અવસ્ત વાક્ય જ્યાંથી મલે છે ત્યાં તે દરેક દાખલામાં ઘણા લાંબા જમાના વપરાયું છે અને હાં હુશંગ સાથે જમશેદના સંબંધમાં તે ખાસ વપરાયું અર્થસૂચક વાક્ય બે મહાન પુરોવાના લાંબા રાજ અમલ માટે, નિશ્ચય બતાવનાર ખાસ વાક્યમાં ઘણા બાર સાથે ખાસ બોલવાનું કોઈ વજનદાર કારણ હોવું અને તેનું એકનું એક સખળ કારણ તેઓની નોંધ લેવા લાયક લાંબી કારકીદી બીજી શું હોઈ શકે : વરની લાંબો વખત સુધી જીવન શક્તિ ટકાવી રાજોરાવર અસર ધરાવનારી અને તાજગી અપશનારી ઉત્તમ આબોહવાનાં ઉપલાં સામટાં સખળ કારણોને લઈને, ફરીથી પુછીશું કે જમશેદની જીંદગીની જીવ કુદરતનો કામેલ હાથ કામે લાગેલો કાં ન હોય ? જમશેદની ઉમરની દરાજ તરત અસુખી ધરાવે છે, તેઓએ આ થોડી અવસ્તાઈ દલીલો ઉપર, બિનતઅમનન કરવું જોઈએ, અગર પ્રથમ તે દલીલોને નિર્મૂળ કરવી જોઈએ અને ત્યાર તે તરફ શંકાશિલ થવું જોઈએ.

હાં સુધી આ સવાલને દીનની થોડી શહાદતોથી આપણે તપાસ્યો છે અને તેને આપણે બીજી બાહારની દલીલોની તપાસ થોડાં સ્વભાવિક કારણો લઈશું અને જોઈશું કે હાથ ધરેલી બાબતને દરજ્જે ફતેહમંદ બનાવે છે.

(૧) જમશેદના નજદીકના જમાનામાં લાંબી હૈયાતી ભોગવવાના દાખલા આપણે જોઈએ છીએ અને તેઓમાં એક તુરતનો તાગે અસરકારક ઝોહાકનો મલે છે, જેને દીની અને તવારીખી કેતાબોમાં ધરાન સરજમીન ઉ હજાર વર્ષ રાજ્ય ભોગવી ગયેલો જણાવ્યો છે. અગર લાંબી જીંદગીનું એક ઉત્તમ આબોહવાતુંજ હોય તો, જ્યાં જમશેદ અમલ ભોગવ્યો હતો ત્યાંજ આ આબોહવા વચ્ચે ઝોહાક ઉધર્યો હતો અને તે લાંબી જીંદગી ભોગવવાને શક્ય થયો હતો. જમશેદ પછી ઝોહાક તેના તખ્ત ઉપર આવે છે અને જમશેદ દશમી યોલાદે ફરેદુન ઝોહાકને મારીને જ્યારે તખ્તનશીન થાય છે, ત્યારે

અને ફરેદુન વચ્ચે પસાર થયેલી આઠ પેઢેડીની લાંબી મુદત ઝોઢાકની જાંઘી લાંબાલી દેખાડવાને આપણને વાજબી કારણ મળે છે. ઝોઢાક પછી ફરેદુન અને અફ઼ાસીઆમ આદશાહો તથા કારન, ગુદર્જ, જાલ, રોદાબે રૂસતમ, ફરામર્જ, વગેરે પેઢેલવાનોની લાંબી જાંઘીના ફારસી કેતાબોમાં દાખલા નોંધાયેલા મળે છે અને તેનું કારણથી જીવન શક્તિ ટકાવી રાખનારી ઉત્તમ આબોહવાનુંજ હોવું જોઈએ.

(૨) આ દેશની રતુને લઈને માણસની હાલની ટુકડી જાંઘી માટે એકસો વર્ષની ત્રણ પેઢેડીની રાસ ગણવામાં આવે છે અને આ પીઝાકરી નિર્ભજ રતુ સાથે ધરિનવેજની જોરાવર આબોહવા અને જાંઘી નાં સધલાં સુખ સાધનોની સરખામણી દેખાડવી જોઈએ અસ્થાનેજ ગણાય, તોપણ એક અપવાદ તરીકે આ હિસાબે ગણતાંની ધરિનવેજમાં ૪૦ વર્ષની ઉમરે જ્યારે એક ફરજાંદ પેદા પડે છે અને તેની ઉમર જ્યારે વર્ષ ૧૫ ની હોય છે, ત્યારે તેનો પેદર વર્ષ ૫૫ ની ઉમરે પોંહોંચે છે. આ ઉમરે એક બાપ પોતાના ૧૫ વર્ષના બેટા જેવો નવજવાન હોય છે, બીજા બેટામાં ઉતરતી જતી જવાનીનો હાલનો આપણો વર્ષ ૫૫ નો જે બુદ્ધિપો તે વરવાસીઓની વર્ષ ૧૫ ની ખિન્નતી જવાની બરાબર હતાં. હવે વરવાસીઓનાં પંચાવન વર્ષ અગર હાલનાં આપણાં પંદર વર્ષ બરાબર હોય તો, હાલની ગણતરી મુજબ પંચાવનની સંખ્યાને એવડી કરતાં જે સંખ્યા આવે તે વરવાસીઓની શરૂ થતી જવાનીની સાધારણ ઉમર ગણાવી જોઈએ. ત્યારે આ નાકેશ ગણતરી મુજબ ૧૧૦ વર્ષની એક તૃત્યાંસ રાસ આવે છે અને તે હાલનાં આપણાં વર્ષ ૩૦ ની મુદત બરાબર છે. વળી હાલમાં થોડા દાખલામાં એક સદીની ઉમર ધરાવવાના મોજુદ દાખલા મળે છે અને તે બીના વરવાસીઓને સવા ત્રણ સદીની ઉમર ઉપર લઈ જઈ મુકે છે. ત્યારે જ્યાં અસ્થાને થતી સરખામણીને લઈ આ ગરમ દેશની નિર્ભજ અને નાદરસ્ત રતુ કરતાં જીવન શક્તિમાં વધારે ટકાઉ અને વધારે બળવંત, વધારે તંદરસ્ત અને વધારે જોરમંદ આબો હવા વચ્ચે વસી ગયલા વરવાસીઓમાં આથી એવડી અને ત્રેવડી ભડી જાંઘી બોગવી ગયલાના થોડાક દાખલા અપવાદ તરીકે બન્યા હોય તો તેમાં તાજુબ થવું જોઈતું નથી. જ્યાં અરૂણ પ્રકાશની કુદરતી ખુબસુરતીનો બળવંત પ્રવાહ વહેતો હોય, જ્યાં પ્રજા ઉપર કુદરતી આશિષોનો શિતળ છાંયો સદા છવાયેલો હોય, જ્યાં પ્રજા ઉપર તેઓને બરના નીતિધર્મના ઉચ્ચ સંસ્કારો ઉતરેલા હોય અને જ્યાં જનદાર પેદાયશની જાંઘીના સધલાં સુખ સાધનો હસ્તી ધરાવતાં હોય, ત્યાંની નંદરસ્ત વાતાવરણની જોરાવર અસર

હેઠળ ઉધરતી પ્રજા ઉપર તનની તાકાત, મનની મજબુતી અને આત્માની આગદ-ગીની બધી અસરો ઉતરવી જોઇએ, તેઓએ કુદરતી નેઆમતોનો સધલો વૈભવ ભોગવેા જોઇએ અને એ સધલાંને લઇને તેઓ ઉપર બધી અને સુખી જીંદગીની દોરી લાંબાવવાના કુદરતી આશિષો બેશક ઉતરવા જોઇએ. બધી જીંદગીનાં સધલાં અપૂર્વ સુખો પેલો અમૂલ્ય પ્રકાશ પોતાની પાછલ લેતો આવેછે અને તેજ ધરાવેજની સધલી આબાદીનું મૂળ છે.

(૩) વર વાસીઓની લાંબી અમર જીંદગી તરફ શક લઇ જવામાં શું વજુદ સમાયલું છે ? જેઓ આ તરફ તઅસુખીથી જુએ છે અને એકજ નામથી અનેક રાજકર્તાઓ રાજ્ય ભોગવી ગયલા જણુવેછે અને તેઓનાં અમલનાં વર્ષોનો સામટો સરવાલો લેવા કહેછે, તેઓની આ દલીલ લાંબી ઉમર ભોગવનારા પેલા નામીયા પેહેલવાનોના બાપમાં બંધ બેસતી થઇ પડતી નથી. કારણકે એકથી અનેક કારનો, ગુદર્જો, બલેજરો, રોદાખેઓ રસ્તામે કે ફરામર્જો વગેરે હયાતી ભોગવી ગયલા દેખાડવાને આપણે કોઇથી સંગીન શહાદતો ધરાવતા નથી. જેઓ આ તરફ તઅસુખી ધરાવેછે તેઓએ રાજ અમલનીજ હદમાં કાંય અટકવું જોઇએ અને રાજ અમલ નહીં ભોગવનારાઓ લાંબી ઉમરની તેઓની આ દલીલોમાંથી બાકાત કાંય રહેવા જોઇએ ?

(૪) અગર આ દલીલ તરાહીત શખ્સો માટે નહીં હોય અને રાજ અમલ ભોગવનારાનીજ દુકી હદમાં સંકેતાયલી હોય તો, તે જોકે વાજબી દલીલ નહીં ગણાય, તોપણ એવા દાખલામાંથી આપણી આ દલીલ અધુરીજછે. એનો સમજ સમજ એછેકે રાજ્યઅમલ ભોગવી ગયલા એક એવા મહાંન પુરૂષનો દાખલો મલેછે કે, ધરાની આલમ વચ્ચે તેના જેવો કાર્તિવંત કોઇ થઇ ગયો નથી. તે ધરાનના રચે નામના પ્રાંતનો હાકમ હતો, તે મહાન ધર્મનો સ્થાપક હોઇને વળી ધર્મ રાજા હતો અને તેનાંજ નામથી તેના ગાદીનશીનો ઝાલખાઇ ગયા હતા. વાંચક વર્ષ તુરત પિછાણ કરશે કે આ મહા પુરૂષ જરથોશ્ત હતો. ઇજરનેના ૧૯મા હા મુજબ જરથોશ્ત રચે ના હાકમ હતા અને તેમના જનમનશીનો તેમનાંજ નામથી જરથોશ્તરોતેમે તરીકે ઝાલખાતા હતા. આ મુજબ એકમલતાં નામથી પેકંડી દર પેહડી ઉતરતાં આવેલાં નામોની કારકીર્દીનાં એકંદર વર્ષોનો સામટો સરવાલો કોઈ નામીયા મુજ પુરૂષના નામ સાથ જોડી આપવાનો સીરમ્તોજ હોય તો, જરથોશ્ત કરતાં વધારે માનવંત નામ પાર્સી તવારીખમાં મલતું નથી. ત્યારે વર્ષોની મોટી સંખ્યાના માનને અગર કોઈથી સૌથી વધારે લાયક હોય તો તે જરથોશ્ત છે અને તે માન સર્વથી પેહેલુ જરથોશ્ત સાહે-

ખને ફાલે જવુ જોઇતું હતું. પણ તેમ થયું નથી અને તવારીખ મુજબ માત્ર ૭૭ વર્ષની ટુક ઉમરે તેમનું અકાલ મરણ નિપજ્યું હતું. ત્યારે લાંબો રાજ અમલ ભોગવી ગયલાઓમાં જેઓ નામાંકીત હોય અને તેઓનાં વંશમાં થયલા અને તેજ નામે ઓલખાતા નખળા રાજઓના અમલનાં વર્ષો પેલા પ્રસિદ્ધ પાદશાહ કે મુળ પુરુષના નામપર ચહડાવી આપવાની ફલીલ પ્રાયદાર કેમ ગણાય ?

(૫) અવસ્તામાં જમશેદની જે ઉમર દર્શાવી છે તેજ પહલવી કે ફાર્સી કેતાબોમાં એકસાન મલતી નથી. આપણી ફલીલનો એકલો અને અચુક આધાર અવસ્તા છે અને તેનેજ ધર્મ પુસ્તક તરીકે અને તેનીજ શહાદતને સત્તાદાર તરીકે સર્વથી પેહેલી અગત અવખ્ય મલવી જોઇએ. અવસ્તામાં જમશેદનો રાજ અમલ જ્યારે ૧૦૦૦ વર્ષનો જણાવ્યો છે ત્યારે પહલવી અને ફાર્સી પુસ્તકોમાં ૬૦૦ અને ૭૦૦ વર્ષ મલે છે. વળી હુશંગ અને જમશેદ એ બંનેના રાજ અમલને અવસ્તામાં “દરેઘેમચીત અધપી જરવાનેમ” એટલે, લાંબી મુદત સુધી એત્ર અર્થ-સુચક ખાસ શબ્દોથી ઓલખાવ્યો છે અને તે જમશેદના સંબંધમાં તેનાં લાંબા રાજ અમલની સન્માધને જ્યારે સીધો સંગીન ટેકો ચાપે છે, ત્યારે ઉપલાં પુસ્તકોમાં હુશંગનો ચાર દહોકા જેટલો અને માત્ર ૪૦ વર્ષનો તદ્દન ટુંકો અમલ જાહેર કીધો છે. આવા દેખીતા તફાવતોને લીધે પેલાં પુસ્તકોમાં જમશેદની આગલના અને પાછલના રાજકર્તાઓના રાજ અમલની દર્શાવેલી ટુકી ઉમરની હદ ઉપર એકસો અને સઘસો મદાર કેમ રાખી શકાય ?

(૬) આ મુજબ ફાર્સી સદ એટલે ૧૦૦ની સંખ્યાને ૩૦ની સંખ્યામાં ફેરવવાની જે ફલીલ છે, તે સદીના સઘલા દાખલામાં પેશ પડતી નથી. આ સુચણ જમશેદ અને ઝોહાક વગેરેના હજાર, હજાર વર્ષોની લાંબી મુદતના થોડાક અપવાદ માટેજ પુરતી થઇ પડે, પણ એકાદ બે સદીના દાખલામાં આ કોશિષ પેલી ઉમરને તદ્દન ટુકી અને ઘણી સંક્રામ્યકી સાંકડી હદમાં લાવી નાખે છે અને મુળ સુચણને નાનું બનાવે છે. જમશેદ જેવા નામી પુરુષોની લાંબી જીંદગીની નોંધો લેવાનું ખાસ કારણ, દાખલાઓ અને નોંધો મોટાં માણસોનાં નામો સાથે જેડી આપવામાં પેલા મોટા બનાવોની યાદ જમાનાઓ સુધી જલવાઇ રહેવાનું છે અને એવી રીતે તવારીખી યાદગર બનાવોની યાદ જાગવી રાખવાની પ્રાચિન તવારીખનવીશોની એક રીત અને નીયમ હતાં.

(૭) વર નુ આ સુખી સરેથાન એકલુ નહીં હતું, પણ પુરાણ જમાનામાં એવાં બીજાં બી સુખી સ્થળો હસ્ટી ધરાવતાં હતાં અને ત્યાંની પ્રજા સુખચસી જીંદ-

ગીતી જીવજી શક્તિની સજીવજીવાને જોર અને જોશ બખરાયારી રૂતને લીધે કહે છે કે ૧૦૦૦ વર્ષ જોડી લાંબી જીંદગી ભોગવતી હતી. યુરોપની ઉત્તર આવેલા સ્કેન્ડી-નેવ્યા (નોર્વે અને સ્વીડન) ના ઉત્તર દેશોમાં તેઓના પુર્વજોની યાદગીરી અત્યંત દૃઢ રીતે સુખ્ય હાથે ધરી ધરી નામની એક પુરાણી પ્રજા એજ નામના એક પાહાડ ઉપર યુરોપ અને એશિયાના ઉત્તર ભાગમાં વસતી હતી. કહે છે કે—

ત્યાં સૂર્ય વર્ષમાં એકજ વખત ઉગતો હતો. (સરખાવો—વરમાં આકાશીઓ એકજ વખત ઉગતા અને અરત પામતા દેખાય છે). ત્યાં જીંદગીને ટકવો આપનારો પરન સદા ધુન્કો હતો. (સં—વરમાં ઠંડો પરન કે ગરમ પરન નહોતો). ત્યાં આકાશમાં વાદળ થતું નહીં હતું. (સં—અદ્ભુત ઉપર ધ્રુવસ કે વાદળો નહીં હતાં). ત્યાં ખેતરો ખેવડો પાક આપતાં હતાં. (સં—વરમાં ખેતરો અખુટ જડો હતો). ત્યાં સદા ખજારની મોસમ હતી. (સં—વર મીનોઈ હતી જેવું બાગેચેડુસ્ત હતું). ત્યાં લોકો ૧૦૦૦ વર્ષની જીંદગી ભોગવતાં હતાં. (સં—જમશેદ વગેરે એ જાંબી જીંદગી ભોગવી હતી).

આ પુરાણી પ્રજાના સંબંધમાં એક વિચિત્ર બતાવ આ છે કે, જ્યારે તેઓ સુખી જીંદગીથી ધનાઢ જતાં ત્યારે પોતાનાં માથાં ઉપર ધ્રુવનું એક તાજ પહેરતાં અને કહે છે કે, હુદ્ડે અર્ધ નામના પર્વતપરથી દર્શામાં નખારી દેતાં હતાં ! અને તેમાં તેઓ ઓડીન નામના પોતાના વડા દેવતાનાં બેહેસ્તમાં જવાની માન્યતા ધરાવતાં હતાં ! * આ માન્યતામાં વળુદ નહીંબી હોય, તોપણ તે સિવાય બીજી વર ની સમાન રીતિ દર્શાવનારી આપણી બામદને ઉપધું વર્ણન સીધો ટેકા આપે છે. એવાંજ બીજાં ખજારની મોસમનો થોડોબી સુંદર ખ્યાલ આપનારા સ્થળો માજ નદરાન, કંગદેજ વગેરેનાં બચાનો તારીખ વર્ણવેલાં મલે છે અને હાલ બીજા સ્થળો સાથે હરની ધરાવતું કુદરતી આશિર્વાદ પામેલું કાશમીર છે, જેને વિદ્વાન ડૉ. જી. જી. મોડી બાઈબલના “ છદનનામાગ ” સાથે સરખાવે છે.

જમશેદનાં ઉત્તર ગોળાર્ધના વર સંસ્થાનમાં આકાશી દશ હજાર વર્ષના પુરાતન જમાનામાં બનેલા કુદરતી બતાવેલું જે બપાન વહીદાદમાં મલે
સારાંશ, છે તેને છેલ્લા દાહકાઓ ઉપર એક કદિપત કથા સમાન ગચ્ચમાં
આબુ હુ, પણ સહાસીક યુરોપીયન સુસારોએ અનેક મુજ-

કેલીઓ વચ્ચે ઘણું ઘણું કષ્ટ ખેંચી ઉતર ગોળાર્ધ તરફ પોતાની શોધખોળ આગળ ચલાવી, ત્યારે તેઓ ભૂતકાલના એક ખરા બનેલા બનાવો તરીકે આજ દુનિયાની રોચની બોવા પામ્યા છે અને વંદીદાદના વજનદાર લખાણોની સમ્યાપનો મજમુન પુરાવો આપ્યો છે. આ બનાવો કુદરતી હતા તેથી તેની સજીવચુતાને લીધે હજારો વર્ષો પછી જ્યાં પછીની તેની સમ્યાપના પુરાવાઓ મેલવવાને આપણે ભાગ્યશાસ્ત્રી થયા છીએ. હવે એજ વર સંરચાન સાથ સીધો સંબંધ ધરાવનારા ખીજા કેટલાક બનાવોની નોંધો એજ વંદીદાદમાં મળે છે, પણ તેઓ નાશવંત હાંદગી સાથ સંબંધ ધરાવનારા હોવાથી સ્વભાવિક રીતેજ તેઓની હસ્તી અને કાયમી હોય નહીં શકે, તોપણ આ બનાવોના યાદસ્તની સત્તાદર નોંધો દીનની કેતાબોમાં જલ્દાથી રહી છે. જ્યારે એકવાર કલ્પિત હરેલા કુદરતી બનાવોની સમ્યાપ સાબોત થયું છે, ત્યારે એકજ સમય, એકજ સ્થળ અને એકજ સ્થિતિ સાથ જનકારોની હાંદગી ની નિકટ સંબંધ ધરાવનારા એવાજ ખીજા બનાવોની સમ્યાપ ઉપર શક લઇ જવાને કોઇ વજનદાર વાજમી કારણો જણાતાં નથી, અને જમશેદ વગેરેની લાંબી હાંદગીની સત્તાદર નોંધ માટે શંકાશિય થવાને આપણે કોઇ ધરખમ દલીલો ધરાવતા નથી. વંદીદાદમાં વર વાસીઓની સુખી હાંદગીની જે અનેક નોંધો મળે છે તે જમશેદની ઉમરની દરાઝીની સરખામણીમાં વધારે હચેરત પમાડનારી છે અને તે બનાવોની અનેક નોંધો જલ્દાથી મળે છે. આવા અન્યથા બનાવો જ્યાં બન્યા હોય ત્યાં જનકારોની બત્રી હાંદગીની જીઆદતી તરફ આપણે શંકાશિય થવું નહીં જોઇએ અને દીનની સત્તાદર શકાદતોને શંકમંદ નજરે જોવાથી પરડેજ રહેવું જોઇએ. ઉતર ગોળાર્ધ તરફ ધણી શોધો થઇ છે, પણ માનવીનાં હાડપિંજરોની પુરી શોધ થઇ નથી. આપણા સંહાસીક શોધકોને ભવિષ્યમાં અગર બર્ફમાં દતાવલાં માનવીઓનાં હાડપિંજરો હાથ લાગે તો, તેઓની ઉમર, તેઓના કદ અને તેઓની યુદ્ધિ ઉપર તેઓ નીજ રોચની ફેંકી શકશે. જમશેદ અને તેનાં જમાનાની અભયખીઓનાં વંદીદાદ માં દર્શાવેલાં કુદરતી ખુબસુર્તીનાં આ અઘોષીક વર્ણનોએ એક વાર યુરોપિયન સાવાંઓને ભારે અભયખીમાં નાખ્યા હતા અને વૅસ્ટરગાર્ડ, હાકિંગ, ડાર્મેસ્ટ્રેટ તથા ખીજા વિદ્વાનોએ કુદરતી કારીગરીના આ નાદર નમુનાઓને તથા જનકારોની હાંદગીની જીઆદતીના આ અભયખ બનાવોને એક દંતકથા રૂપી બનાવો તરીકેજ પસાર કર્યા હતા. ના, એટલુંજ નહીં પણ તેઓએ જમશેદની હસ્તી ઉપર ખી શક નાખ્યો હતો. અને તેને પુરાણી દંતકથાનો એક કલ્પિત પુરૂષ જાહેર કરીધો હતો. પણ તેઓની આ કલ્પણને તેઓનાજ

બાધ્ય ધ મુસાફરોની ઉતર ગોળાર્ધની સત્તાદાર શોધે નિર્મુળ બનાવી છે અને આજે વહીવટનાં લખાણોની સચ્ચાઈ સાથેત થઈ તેમાં સમાયલા વશુદ અને વજનમાં એવડ વધારો થયો છે. આપણે ઈનસાફને ખાતર પ્રમાણિકપણે કમુલ કરવું જોઈએ કે જમશેદનાં જમાનાની અન્યથાઓના બાજમાં પેલા વિદ્વાનો જેટલા અન્યથા હતા તે કરતાં આપણે પોતે તે માટે વધારે અંધ અને વધારે અજ્ઞાન હતા, અને આજ પેલી અન્યથા બીનાઓથી આપણે વાકેફ થયા છીએ, તે એજ યુરોપીયન વિદ્વાનોના અથાગ શ્રમને એકલું આભારી છે. તેઓએ જરથોસ્તી મજહબ અને પાર્સી તવારીખ માટે જે જર, જોર અને જેહેમત ઉઘડ્યાં છે, પોતાનાં ઉચ્ચ બુદ્ધિબળથી તે ઉપર જે નવીન શેક્ષનીઓ ફેંકી છે અને જે અમુલ્ય સેવાઓ બજાવી છે, તેની યાદ દરેક સાચા જરથોસ્તીનાં એહેશાંનમંદ જીવંતોમાં સદા તાજ રહેશે. પશ્ચિમની આ બીન સ્વાર્થ સેવાઓની ઉચી પીછાણ નહીં કરવામાં સીરફ હેમાકતપણું છે.

હાં એકથી નવ નંબર સુધી નવાઈઓમાં આપણે શું જોઈએ છીએ ? તેમાં આપણા પુરાતન નેઆગાનોનાં બાજે એહેસ્ત વતનની કુદરતી સુદરતા અને બવ્ય દેખાવો નેહાલીએ છીએ અને તે જોયા વહાલાં વતનની કુદરતી ખુશસુર્તીનાં અને અદ્ભુત અન્યથાઓનાં વાતાવરણમાં વસતા હોઈએ એવો આપણને ભાસ આપે છે. કુદરતની આવી ખુશસુર્તી ધરાવનારાં તનદરસ્ત વાતાવરણની જેરાવર બધી અસરો હેઠળ ઉધરેલા આપણા વડવાઓ શારીરિક, અને માનસિક બળમાં આપણાં કરતાં વધારે પ્રબળ અને વધારે સમર્થ બેશક હોવા જોઈએ અને તેઓની સરખામણીમાં આપણે પોતાને કમજોર અને કમતાકાત બેશક જોઈએ છીએ. હાં વળી આ જુની યાદદાસ્તની જુની નોંધો આપણા પેહેલા વડવાઓ અને તેઓનાં પેહેલાં વતનની આપાદીની આપણને વહાલી યાદ આપે છે અને તે તરફ આપણાં અપૂર્વ ભક્તિ અને માન પેદા કરે છે.

ઇરાનિયન વિષયો.

ભાગ ૨ જો.

જમશેદના જમાનાના અભયજી બનાવો.

નવાં સંસ્થાન સાથે સંબંધ ધરાવનારા બીજા અભયજી બનાવો રિપે હાં
આપણે બોલીશું. વર સંસ્થાનનાં વીશકરીપતન પક્ષિના
એ ભેદી પક્ષિઓ- ભેદની વધારે સારી પિછાણ કરાવવા, પ્રથમ વીક્રનવાજ
વીશકરીપતન અને નામના પક્ષિની થોડી સરખામણી દેખાડીશું અને તેની
વીક્રનવાજ. સાથે સાથે આ બીજાં બેગાનાં પક્ષિની ઓલખ આપવાની
નખણી કોશિષ કરીશું.

આવાંચરત મુજબ ફરેદુન પાદશાહે વીક્રનવાજને કર્ગસ પક્ષિ (ગીધ) ના
આકારમાં ઉચે ઉગવ્યું હતું, ત્યાંથી તે પાછું ફરતાં રસ્તા વચ્ચે છુંછું પડ્યું હતું.
અને ત્રણ દહાડા અને ત્રણ રાત સુધી તેને નીચે પોતાનાં રેહેઠાંજી તરફ આવવાનો માર્ગ
જડયો નહીં હતો. તેથી તેણે આવાં અરદુધસુર આગલ મીનતગરરી કાઢી હતી કે,
મારી મદદે તું આવ અને મને માર્ગ દેખાડ. અગરજો હું મારાં મકાને જવનું પોંહોં-
ચીશ તો હોમ-જીવાંમના હદીઆની હજાર બેટા રંગ નદી આગલ તુંને હું
બેટ ધરીશ. ત્યારે તેની આ અરજ બાહાલ રહી અને આવાંધજીદે તેની દસ્તીગીરી
કાઢી હતી. તેથી તેને ત્રીજી રાતની આમદદે પોતાનો માર્ગ મલ્યો અને તે જખમી
થયા વગરની તદન તનદરસ્ત હાલતમાં પોતાને મુકામે સહીસલામત આવી પોંહોંચ્યું
હતું (ક૦ ૧૬).

આ બેગાનું નામ અને તેનું પક્ષીરૂપે ઉચે ઉડવું એ બંને બાબદ ભેદના પરદા
પાછલ છુપાયેલી છે અને આ વીક્રનવાજ કોણ છે અને શું
વીક્રનવાજ. છે? તે માટે [વકાનોમાં ઘણું મતફેર છે. (ક) અવસ્તામાં
એક પક્ષિએ કોઈથી ફરેતાની પ્રાર્થના કાપેલી મલતી નથી
અને તેઓને તેણે હોમ-જીવાંમની કોઈથી બેટા અર્પણ કાધા નથી. અકસર

આ એક માણસાઇ લક્ષણ છે અને તે એક માણસજ અમલમાં મુકી શકે છે. (ખ) યશ્વંતી મુળ્ય યજ્ઞદોને જેને ભેટો અર્પણ કરવાની છે, તેઓમાં પાદશાહ-પેહેલવાનો કે અમીર-ઉમરાઓ અને ધર્મગુરુ વગેરે વચ્ચે ખાસ તકાવત મલે છે. પેહેલા સત્તાદાર અને જરદાર વગેરે પશુ વગેરેની ખર્ચાલું ભેટો જ્યારે અર્પણ કાઢી છે, ત્યારે ધર્મ ગુરુ અને એવાજ કાઢ વર્ગને હોમ-જીવાંમની નીંદોષ ભેટો અર્પણ કરતા જોઇએ છ, એ અને એજ કાસમની ભેટ વીક્રનવાજ આપે છે. ત્યારે તે કાઢ પક્ષી નહીં પણ માણસ હોવું જોઈએ અને ગુરુનો ઉંચો પેશા ધરાવનાર કાઢ ધર્મ ગુરુ હોવો જોઈએ. (ગ) તેને ફરેદુને આકાશ તરફ ઉંચે ઉડારેલો જણાવે છે. હવે આકાશમાં સૌથી ઉંચે પક્ષીઓજ ઉડી શકે અને વીક્રનવાજનું કાઢ ઉંચા પર્વત ઉપર ઉંચે જવું એક પક્ષી મીસાલ ઉંચે ઉડવા બરાબર ગણાયું છે. (ઘ) ત્યારે વીક્રનવાજ પુરાતન જમાનાનો એક માણસ હતો અને તેને કાઢ ઉંચી જગા ઉપર કાઢ કારણ (શોધ) માટે ફરેદુને મોકલ્યો હતો. આ કારણને લઇને તેને પક્ષીનું રૂપ આપવામાં આવ્યું છે અને ગોયા એક પક્ષી મીસાલ તે કાઢ નહીં જણાવેલાં સહાસ માટે ધણી ઉંચી જગાપર ગયો હતો.

હવે આ શોધ શી હતી અને આ સહાસનું પરીણામ શું નીપજ્યું હતું તે અવરતા ઉપરથી જણાવું નથી. હયાં જેકે કાઢ કામનું કારણ

સારાંશ.

અને તેનું પરીણામ જણાવતાં નથી તોપણ તેનું કામ નીંદોષ છે, કારણકે આવાં ઇજ્જ તેની માગેલી મુરાદ બર

લાવે છે. વળી અવરતાઇ વર્ણન ઉપરથી જણાય છે કે, વીક્રનવાજનો સુસાફરીનો આ માર્ગ જતી ખીકટ હતો અને તેણે જવનો મોટો જોખમ ખેડ્યો હતો. તેને માર્ગમાં અરદુહસુર નદી મલી હતી, કારણકે તે પાછો ફરતાં પોતાનો માર્ગ છુટી ગયો હતો અને તેણે અરદુહસુરને સીધો માર્ગ દેખાડવા અરજ કાઢી હતી. તે અટલોર્જ પર્વતની શિખર સુધી ગયેલો જણાય છે, કારણકે અરદુહસુર “હુકરે નામથી સૌથી ઉંચી શાખા ઉપરના એક મોટા સરોવરમાંથી પાંચથી છ હજાર શીટની ઉંચાઈથી ધોધતાર વેહેતી નદી છે. તેનું મુકામ “રંધલ” (સં ૨૨૫) નદીની આસપાસનાં પ્રદેશમાં હતું, કારણ આ નદી આગલ તે અદ્વિતે તેનાં ઉપર થયેલાં એહેશાંનમાં ભેટો અર્પણ કરવા કહે છે. યશ્વંતીમાં જે નામવરોએ પોતાના માનીતા મુન્દોની પ્રાર્થના કાઢી છે, તે પ્રાર્થનાની જગા ધણા દાખલામાં તેઓનાં પોતાનાં મુકામની

નજદીકનાજ પર્વતો, સરોવરો વગેરે નામીયાં જાહેર સ્થળો હતાં અને તે મુજબ વી-
ક્રનવાજ રંગહુ નદી આગલ ભેટ ધરવા કહે છે.

આ મુજબ વીક્રનવાજ એક પુરુષ હોય અને કોઇ નહીં જણાયલાં કારણ માટે
ઉંચાણુ જગા ઉપર જવાની તેની હીલચાલને લખને તેને પક્ષીનું

વીશકરીપ્તન. ૩૫ આપવામાં આવ્યું હોય તો, સ્વભાવીક છે કે જમશેદના
વરમાં માજદયસ્ની દીન ફેલાવનાર **વીશકરીપ્તન** કોઇ

પક્ષી નહીં પણ ચક્રસર એક ધર્મગુરુ હોવો જોઇએ. તે કોઇ પાહાડી પુરુષ હોય
અને તેનું પાહાડની ઉંચાઇએથી વરમાં નીચે આવવું એક પક્ષી મીસાલ ગણાયું હોય
અને તેને પક્ષીનું ૩૫ આપવામાં આવ્યું હોય તો તે અવસ્તાના બેદી લખાણોની એક
જાણીતી રીતી મુજબ વાસ્તવીક ઠરે છે.

અદ્યોર્જ પર્વત અને તેની જુદી જુદી શાખાઓ ઉપર માણસોનો વસવાત હતો
અને એજ ગંજવર પાહાડની અનેક શાખાઓમાંની એક

થોડાં વાસ્તવિક “હુકમર્ય” નામની નામીયી શાખા જમશેદની પ્રાર્થના
કારણે કરવાની માનીતી જગા હતી. હયાંથીજ જમશેદના જન્મ
પેહેલાં હોમ ક્રામિ પેગાંમ્બરે પોતાનો **માજદયસ્ની.**

મજહુબ ફાહેશ કાધો હતો અને તેજ માજદયસ્ની ધર્મ વીશકરીપ્તને જમશેદના
વરમાં ફેલાવ્યો હતો. એજ પેગાંમ્બરે ફાહેશ કાધેલી હોમ (સોમ) ની ક્રિયા જમ-
શેદના બાપ વીવંગહાને કાધી હતી અને જમશેદના જમાનાના ખરા આર્યો હોમ
ખરપા કાધેલો મજહુબ પાલનારા માજદયસ્નાનો દત્તા. ત્યારે હોમ નો માજદયસ્ની
ધર્મ વર માં ફેલાયો હતો અને તેનો ફેલાવનાર વીશકરીપ્તન એક ધર્મગુરુ હતો.

વર માં એક બેગાના પક્ષી મારફતે દીનનો ફેલાવો થવાની આ બેદબરેલી યામદને
ખીજી રીતે તપાસવાની કોશિશ કરીયું. અવસ્તાનાં લખાણો

એક દલીલ. કરનારા મહાન કળીઓએ આકાશી ઇજદને નિર્દોષ પ્રાણી-
ઓના અનેક અવકારો આપેલા જનમજ્જ મલે છે અને

તેઓમાં બેહિરામ, કવશી અને કેઆની ખુરેહુ ને પક્ષિનાં અવકારીક રૂપો
અપાયલાં આપણે જોઇએ છીએ (ચસ્તો). તેઓ આકાશી શક્તિઓ છે અને
તેઓની આ ગેતી તરફની આમદ રક્ત તથા તેઓ તરફથી ઉતરતા આશિર્વાદો
ગોયા આકાશ તરફથી આવતા હોવાથી તેઓને પક્ષિના અવકારો આપ્યા છે.

એજ મુજબ વંદીદાદ માં ધર્મનો ફેલાવો કરનાર એક ધર્મગુરુને પક્ષિનો અલંકાર આપ્યો છે. ધર્મ માણસના માટે આશિર્વાદ પામેલો એક ખોદાઇ પેગાંમ છે અને તે ગોયા આકાશ તરફથી અને ખુદ ખુદાની દરગાહથી આવતી આકાશ વાણી ગણાય છે. હવે પક્ષિની એક જાત (કાસદીઆં ખયુતર વગેરે) જુના જમાનાથી માણસોનો સંદેશો લાવ-લઇ જાવ કરનાર એક કાસદ તરીકે જાણીતી છે અને એવાં કાસદીઆં પક્ષિઓની આકાશી આમદ રક્તથી તેટલીજ જાણીતી છે. તેથી આકાશ તરફથી આવતા ખુદાઇ પેગાંમને પક્ષિ મારફતે આવતી આકાશવાણીના પવિત્ર પેગાંમ તરીકે જાહેર થયેલો જણાયો છે અને વર માં દીન ફેલાવનાર વીશકરીપ્તનને આકાશી વહી (ધર્મ) લાવનાર પક્ષિનો અલંકાર આપ્યો છે. મહાન કવીઓ પોતાની ઉચ્ચ કલ્પણા શક્તી કામે લગાડી જે જે અલંકારો દર્શાવે છે તે અકસર આ ગેતી દુન્યાના હરતી ધરાવતા હૈયાત અસરકારક દાખલાઓથી દેખાડે છે. તે માટે આ દાખલામાં એવી કઇ હૈયાતી આ ગેતીમાં હરતી ધરાવે છે, કે જેને ગોયા આકાશી ખમર લાવનારની ઉપમાં આપી શકાય ? જેની જાહેર ફીલચાલ આકાશ અને પૃથ્વિ સાથ સંબંધરાવતી હોય અને તેની ફીલચાલને લઇને આકાશીઓ અને માનવીઓ વચ્ચે તે વસીલા તરીકે વધારે અસરકારક સાધન થઇ પડે. તે માટે ખીજાં પ્રાણીઓ કરતાં એક પક્ષી વધારે લાયક અને અતુકુલ હતું, તેથી ખુદાની દરગાહથી દીનનો પવિત્ર પેગાંમ લાવનાર પેગાંમી તરીકે એક પક્ષી તરફ પેહેલી અને વાજળી પસંદેહગી ઉતરી હતી.

ત્રણ પેગાંમના પેગાંમખરો-જમશેદ, વીશકરીપ્તન અને ઉર્વતત-નર.

પેગાંમખરો કોઇ સાધારણ માણસો હોતા નથી, તેઓ અલૌકીક શક્તિ ધરાવનારા હોયછે અને તેઓ સૌથી જરૂરના અને પહેલી અગત્યના વખતે બલકે જવલેજ જન્મ લેછે. વરજમકર્દનાં એક સુખી અને આખાદ, નીતિમાન અને ધાર્મિક સંસકારો પામેલાં સંસ્થાન માટે એક પછી એક ત્રણ ત્રણ પેગાંમખરોની અલગાર લાગવાની ગોયા જરૂર પડી હોય એવી કલ્પિત કલ્પણા જુદાજુદા પહલવી અને ફાર્સી કેતાબો લખનારા સાહેબો જુદીજુદી કેતાઓમાં કરી ગયા છે.

ફાર્સી દસાતીર અને દખ્ખેસ્તાન કેતાબોમાં જમશેદને એક પેગાંમખર જણાવેછે, તેમાં થોડુંખી વજુદ જણાતું નથી. એનું સૌથી સખળ કારણ એ છે કે, જમશેદની ઝળકતી કારકીર્દીનાં વર્ણન-વાલી વંદીદાદની ખીજાં ખમરદનાં મંદાન સાથેજ સૌથી

પેહેલો સવાલ તેની પેગાંમ્બરીના સંબંધમાં જ મળે છે. પણ ત્યાં આ સૌથી મોટું સદાસ માથે ઉઠાવવા તે પોતાનું કમીનાપણું બુદ્ધિ જાહેર કરે છે અને વરની ધરાની આલમના પાસપાન અને નેગેહ્યાન હોવાની પોતાની લાયકાત કબુલ રાખે છે (૬૦ ૧-૨) અવસ્તાની આ સત્તાદાર શહાદત મુજબ જમશેદ પેગાંમ્બર નહીં હતો અને તેણે એવો દાવો કદી કીધો નહીં હતો. અગર જમશેદ પોતાની વર નોજ પેગાંમ્બર હોય તો ત્યાં બીજા પેગાંમ્બરોની જરૂર નહીં હતી. અગર તેની હયાતી પછી બીજા પેગાંમ્બરો થનાર હોત તો તેઓમાં પેહેલું નામ જમશેદનું મત્લુબ નોંધાયે. પણ બીજા પરગરદની સેવટે જ્યાં વર ની પેગાંમ્બરી વિષે સીધા સવાલ થયો છે, ત્યાં જમશેદનું નામ મત્લુબ નથી, કારણકે તે પેગાંમ્બર નહીં હતો.

વળી અવસ્તાનો તર્જુમો કરનારા સાહેબો વીશકરીપતનને જમશેદના વર નો

એક પેગાંમ્બર જણાવે છે * અને વંદીદાદ ની પહચવી

વીશકરીપતન શરેહ લખનારા દસ્તુર સાહેબો તેને પક્ષિરૂપી પેગાંમ્બર તરીકે

ઝાલખાવે છે (૬૦ ૪૨). તેને પક્ષિ તરીકે ઝાલખાવવાનો

સમય ઉપર આપણે જોઈ આવ્યા છીએ, તોપણ તેઓ હવે એક કદમ વધારે આગલ વધે છે અને આગલ વધી તેઓ આપણને વધારે તાણુખીમાં નાખે છે. તેઓ પેલાં પક્ષિને વરમાં દીન ફેલાવીને પછી “અહુર્મીનાયાંન રખાર વજરૂન્ત” એટલે, જેથી દુનિયામાં તેને પાછુગેય થઈ ગયલું જણાવે છે (એજ). આ પેગાંમ્બરી અને તેનું પક્ષિરૂપે પાછું ગેય થઈ જતું એખતે ખાખદમાં બીલકુલ વચ્ચુદ નથી. આ એક ધર્મગુરુ હતો અને તેણે જોકે વરમાં હોમ પેગાંમ્બરના ધર્મનો ફેલાવો કીધો હતો, તોપણ તે કાંઈ પક્ષિરૂપી પેગાંમ્બર નહીં હતો. બીજા પરગરદના ફકરા ૪૨ મુજબ અગર વીશકરીપતન એક પેગાંમ્બર હોત તો, તેનીજ નીચે ફકરા ૪૩ માં પેગાંમ્બરીની અર્થસુચક સંજ્ઞાથી ઝાળખાતા અહુ અને રતુ એટલે દીન અને દુનિયાના સરદારના ખાસ શબ્દોથી બીજો સવાલ કરવાની જરૂર નહીં હતી. પણ જ્યારે તે માટે બીજો સવાલ મળે છે, ત્યારે વીશકરીપતનની કલિપત પેગાંમ્બરીનો સવાલ નિર્મુગ થાય છે. એનું બીજું સૌથી મઆકુલ કારણ એ છે કે, ફકરા ૪૩ ના ખાસ સવાલ-જવાબમાં વર-ની પેગાંમ્બરીના સંબંધમાં એક તદનજ લાયક નામ મળે છે અને તે એકલા મહાગુરુ જરથોસ્તનું છે.

ત્યાં જરથોસ્ત અદુરમજદને સવાલ કરેછે કે, જમશેદના વરનો અહુ અને રતુ કોણુ છે ? અને અદુરમજદ તેના જવાબમાં કહેછે કે, “અએ જરથોસ્ત ! ઉર્વ-તત-નર અને તું કે જે જરથોસ્ત” આ મુજબ વીશકરીપતન નહીં પણ જરથોસ્ત વર ની ધરાની આલમના ભવિષ્યના પેગામ્બર હતા એ ખરું, પણ આ વળી ઉર્વ-તત-નર કોણુ ? પહલવી શરેહ અને વંદીદાદ નો મુજરાતી વગેરે જુદીજુદી ભાષાઓમાં તર્જુમો કરનારા સાહેબો મુજબ તે જરથોસ્તનો બેટોજ હોય તો, આ વળી વર નો કોઇ ત્રીજો અને તદનજ બેગાનો પેગામ્બર હરે છે. હાં અવસ્તાનું મજકુર અસલ વાક્ય અને તેનો તર્જુમો કરવામાં પહલવી જમાનાથી ચાલતી આવેલી ગદ્ય-તી અને શુચવાડો થયેલો હું વગર શકે જોઇ શકું છું. ત્યાં ઉર્વતત-નર જેવો કોઇ પેગામ્બર નથી અને તેમાં એવો કોઇ પુરુષ બીલકુલ હસ્તી ધરાવતો નથી.

એના સંબંધમાં પહલવી સાહિત્ય શું કહે છે તે પ્રથમ આપણે જોઇશું. ત્યાર પછી અવસ્તાનાં અસલ વાક્યને તપાસ હેઠળ લેઇશું અને ત્યારે આ ઉર્વતત-નર કોણુ ? એક નાનું સરખું વાક્ય આપણને ખોટે માર્ગે કેવું દોરવી ગયું છે ? આ બેગાનાં ઉર્વતત-નરને પહલવી શરેહમાં દસ્તોખર એટલે, એક દસ્તુરની ઉપમાથી આલખાવે છે ! (ફ૦ ૪૩). અને યુન્દેહેરનમાં તેને વાસતરીઓશ એટલે ખેડુત વર્ગનો દુનિયતી રદ (સરદાર) વાજબી જાહેર કીધો છે (પ્ર૦ ૩૨ ફ૦ ૪) અને તેટલોજ વાજબી તેને દીનના રદ તરીકે આલખાવ્યો નથી. ત્યારે ઉર્વતત-નર પેગામ્બર નહીં હોય તો તે કોણુ હતો અને શું હતો ? આ સવાલ ઉકેલવાને આપણી પાસે ધણી ધરખમ દલીલો હોવી જોઇએ અને તેના જવાબ તરીકે અવસ્તાના અસલ વાક્યને આપણે તપાસની કસોટી ઉપર લેઇશું અને જોઇશું કે તે આ બામદમાં શું નિર્ણય કરે છે ?

સવાલ- “કો અએધાંમ અસ્તિ અંગહુરય રતુરય.”

એટલે, તેઓનો કોણુ દીન અને દુનિયાનો સરદાર છે ?

જવાબ- “ઉર્વતત-નરે જરથુરત તૂમ્યયો જરથુરતો.”

એટલે અએ જરથોસ્ત ! તું જ નામીયો નર જરથોસ્ત છે.

મજકુર તર્જુમાના ટેકામાં લક્ષ દેવા લાયક હાં એક અર્થસૂચક દલીલ કરીશું. આ તર્જુમા માટે આપણે કોઇથી શંકાદત નહીંથી ધરાવતા હોઇએ, તોપણ તેને પેશ પ-

કતી એક તદ્દન સાદી સમજ હ્યાં ધેઆંન આપવા જોગ છે. આપણે જાણે છીએ કે ભૂતકાલમાં જરથોસ્ત સિવાય ઉર્વતત નર જેવો પેગાંમ્બર થઇ ગયો નથી અને ભવિષ્યમાં તેવો કોઇ થનાર બી નથી, ત્યારે ઉપલાં વાક્યમાં અહુરમજ્દે જરથોસ્ત સાથે ઉર્વતત-નરને એક પેગાંમ્બર કહેલો માન્ય રાખ્યે, તો વાક્યમાં કહેલી અહુરમજ્દની ભવિષ્યવાણી શકમંદ થઇ પડે છે. અહુરમજ્દ અને જરથોસ્ત વચ્ચેની પાક પુંસેશ પાસોખનું વજન ઘટે છે અને તેમાં દાદારની હરવરપ આઘાહી ઉપર સુખન લઇ જવાનો મહા અનર્થ થાય છે. આ સાદી સમજની વજનદાર દલીલજોડે મનમાનતી ગણાવી જોઇએ તોપણ તેની પુષ્ટીમાં હયાં બીજી વધારે દલીલો કરીશું. (૨) ઉપલાં અવસ્તાઇ વાક્યમાં “ઉર્વત-ત-નર” એટલે પ્હાદુર અથવા નામીયો નર વિશેષ નામ નહીં પણ જરથોસ્તનું વિશેષણ છે. ‘ખર્’ છે કે ફરવરદીન યસ્ત મુજબ “ઉર્વતત-નર” નામના એ નામીયા પુરોષ હૈયાતી ભોગવી ગયા છે, તેઓમાં એક જરથોસ્તનો નબીરો અથવા નજદીકની ઓસા-દનો (૬૦ ૯૮) અને બીજો પાછલથી જન્મેલો (અપર જાત) મલે છે (૬૦ ૧૨૭). તો પણ હયાં આ બેમાંનાં કોઇબી પુરૂષનું નામ નથી. (૩) વાક્યમાં વપરાયેલો ‘અ’ ઉભયાનવૈ નહીં, પણ નિશ્ચયાર્થક અન્યયનું પ્રયય છે. (૪) તેમાં અવસ્તા અને સંસ-કૃત ભાષાના અત્યુક કાયદા મુજબ ‘કિ’ પ્રમાનાર્થક સર્વનામ અને તેનું ક્રીયાપદ ‘અસ્તિ’ એ બન્ને એકજ વચનમાં મલે છે. અગર હયાં કોઇ બે પુરૂષ માટે બોલાયું હોય તો બેઉ ભાષાઓમાં વ્યાકરણના સર્વમાન્ય નિયમ મુજબ સર્વનામ અને ક્રીયાપદ એ બેઉનાં પ્રત્યયો દ્વિવચનમાં મલવાં જોઇએ, જે હયાં મલતાં નથી. આ ઉપરથી જણાય છે કે હયાં એકથી વધારે પુરૂષ માટે બોલાયું નથી, પણ કોઇ એકજ પુરૂષ માટે બોલાયું છે અને તે એકલા જરથોસ્ત સાહેબ છે. (૫) આ વાક્યનો પહલવી શરેહમાં બોલે બોલ તરજુમો થયો છે, તેમાંબી ‘મુન’ સર્વનામ અને ‘અમહત’ ક્રીયાપદ જોડે એકજ વચનમાં મલે છે, તોપણ તેનો તર્જુમો કરતા પાછલથી ગંભીર ગફલતી થઇ છે અને તેણે શકમંદ કારણો ઉભાં કર્યાં છે. (૬) “ઉર્વતત-નર” આપણને સમાસ થઇને મલે છે અને હયાં તેને આપણે વિશેષ નામ નહીં પણ વિશેષણ તરીકે દ્વિઅર્થી દેખાડ્યો છે. એવોજ એક દ્વિઅર્થી શબ્દ આપણને “અઉર્વત-અરુપ”માં સમાસ થયેલો મલે છે, તેનો અર્થ નામીયા ઘોડાવાલો થાય છે, અને તે વિશેષનામ અને વિશેષણ બેઉ અર્થે વપરાયો છે. તે જમ લોહોરાનુપ પાદશાહનાં વિશેષ નામ તરીકે તેમજ ખુરશીદ અને અપાંમનપાત ઇબ્દોના વિશેષણ તરીકેબી મલે છે. વળી “ઉર્વત-નર” અસલ “ઉર્વત-નર” શબ્દ છે, અને તે તથા “અઉર્વત” એ બન્ને શબ્દો સમાસ થયા વગર.

ખી મલે છે અને તેઓ માત્ર એક અક્ષરના નજીવા ફેર સિવાય એકજ અર્થ ધરાવનાર શબ્દનાં બે જુદાં રૂપો છે. બેહુરોંમ યસ્તમાં 'ઉર્વત' શબ્દ ઉઠના વિશેષણ તરીકે નામીયાં ઉઠના અર્થમાં અને બીજે ઠેકાણે પક્ષિના વિશેષણ તરીકે જોરાવર પક્ષિના અર્થમાં મલે છે (૬૦ ૧૧ તથા ૧૪). (૭) અશો જરથોસ્તના પેહેલાં જાન્યનશીન તરીકે અગર કાઠખી સઉથા પેહેલો અને વાજખી દાવો કરી શકે તો તે ઉર્વતતનર નહીં પણ જરથોસ્તનો વધારે નામીઓ અને વડો બેટા (નખીરા) ઇસતવાસત્ર છે, કારણકે અવસ્તામાં તેને ગયોમર્દ, જરથોશ, ગુસ્તારુપ વગેરે ખાસ મહાન પુરુષો સાથે વારંવાર વખાણ્યો છે અને પહલવી લખાણોમાં તેને ગુરવર્ગના અથોરનાંનો રદ્દ (સરદાર; કહ્યો છે. અને તોપણ એજ પાઠલાં લખાણોમાં ગુસ્તારુપના વજર હુકીમ જામારુપને મોમેદાંન મોમેદ અને જરથોસ્તનો પેહેલો જાન્યનશીન જાહેર કાધો છે. (૮) અને સઉથી મઆકુલ દલીલ એ છે કે, પહલવી લખાણ મુજબ ઉર્વતતનર માત્ર ખેડુત વર્ગના એક રદ્દ સિવાય તે બીજી કોઇ પ્રખ્યાતી પામેલો પુરુષ નહીં હતો, અને અવસ્તા સાહિત્યમાં કેવળ જરથોસ્ત સિવાય આ ગેતીમાં હૈયાતી ભોગવનારાઓમાંના કોઇને બી અને કોઈ બી કારણે, કોઇખી દાખલામાં અને કોઇખી સંજોગોમાં અહુ અને રતુનો આ સૌથી મહાન મરતબો કદી મલ્યો નથી.

આ સધળી સામટી દલીલો વંદોદાહનાં મજકુર વાક્યના આ અર્થસુચક તરતુ-ખાને વજનદાર ઠરાવે છે. ત્યારે જમશેદ વીશકરીપતન અને ઉર્વતતનરના પેગાંમ્બરી દાવાઓની સામે જતી આ સધલી અચુક દલીલો પારદર્શક દેખાડે છે કે, તેઓ પેગાંમ્બરો નહીં હતા, પણ વર વતનના પુરાતનનેઆગાંનોથી ઉતરતી આવેલી ધરાની આલમના ભવિષ્યના પેગાંમ્બર એકલા જરથોસ્ત સાહેબ હતા.

બે જીઆનગાર શતરૂઓ—શિતળ શિયાળો અને જીહમી ઝોહાક.

આપણા પેહેલા નેઆગાનોનાં પુરાતન વતનની સુખી યાદોની જીની નોંધો, વડાઓ અને તેઓનાં વતન તરફ આપણું દરેક માન પેદા કરે છે અને આપણાં વહાલની અચુક લાગણીને ઉસકેરે છે. આ જીની યાદદારોની બરકકતથી વડાઓનાં વતનતું મુખારક નામ જોકે જલવર્ષ રહ્યું છે, પણ તેની નિશાન પૃથિવરથી હાલ તુરન નામુદ થઈ છે. જ્યાં એકવાર મહાપ્રતાપી જમશેદના જહોજલાલ અમલની નૈખત વાગી હતી, જ્યાં

સંસ્થાનની આખાદી ઉઘી શિખરે પોહોંચી હતી અને જ્યાં પ્રજાએ બાગેબેહેસ્તાનં અમર સુખો ભોગવ્યાં હતાં, તે સુખી સંસ્થાન જમાનાની ગદ્ગદથી અને જાલીમ હાથની જખરદસ્તીથી પાયામાલ થયું છે, તેની ઇધાંણીઓ ઉપર કુદરતી આફતોએ ખર્ફના અનેક પડો ફરવી વાલ્યાં છે અને તે ઉપર હજારો વર્ષો વહી ગયાં છે. આ ક્રમનસીબ બનાવોતી દુખી યાદોનું હયાં સ્મરણ કરીશું અને જોઇશું કે એક વાર કુદરતના ભવ્ય દેખાવો અને સઘસા વૈભવો ભોગવેલી આર્થ પ્રજા અને તેનાં સુખી વતન ઉપર હવે કુદરતનો કુર કેહેર વર્ષે છે અને તેજ તેને પોતાનું વહાલું વતન છોડી જવાનું કારણ થઇ પડે છે.

વંદીદાદ મુજબ ધરાનવેજ ઉપર એ શત્રુઓએ સામટો દરોરો પાડ્યો હતો, તેઓ “અજીઅ ઇમ રએઇધિ તેમ” અને “જીઆંઅ દએવો દાનેમ ” હતા. તેઓમાં એક સર્પ અને બીજો ખર્ફ હતાં (૫૦૧,૩) આ “ અજી ” સર્પ તે એહેરી અઝદહાની ખસલતનો જીહ્મી છોહાક અને બીજો “ જીમ ” તે દેવની રસમનો શિતળ શિયાળો હતો. આ બંનેનાં નહેસ્ત કદમ દેશની બદખખતીનાં કારણો થઇ પડ્યાં અને તેઓએ દેશ ઉપર એક પછી એક પોતાનો કતીલ કેહેર વર્ષાવ્યો હતો.

હિન્દુઓના વેદ અને બીજાં હિન્દુ શાસ્ત્રોમાં પુરાતન આયોને પોતાનું ઉત્તરનું બાગે બેહેસ્ત વતન છોડવાનું કોઇ સમજ કારણ દર્શાવેલું શિતળ શિયાળો. મલતું નથી તે એકલું વંદીદાદમાં ખુલ્લું દર્શાવેલું મલે છે.

હયાં કોઇખી સ્વભાવિક સવાલ કરી શકે કે, જીંદગીનાં સઘલાં સુખોના સામટા સમુદાયનું આ સુખી સંસ્થાન આર્થ પ્રજાને તજી જવાનો કોઈ સમજ સમજ હોવો જોઇએ ? આ સવાલનો સીધો જવાબ વંદીદાદ આપે છે, અને તે બરસાબરેસો એટલા માટે છે કે, તેને આજની જુગોળ અને આજની આગલ વધેલી જુસ્તર વિદ્યા મજબુત ટેકા આપે છે. વંદીદાદ મુજબ ઉત્તરનાં અસલ ધરાનવેજની સ્થિતિ પ્રથમ તમામ જાનદાર પેદાયશને તાજગી બખશનારી હતી અને ત્યાં તેઓ જીંદગીનાં સઘલાં સુખો ભોગવતાં હતાં (૫૦૧,૨) પાછલથી સંસ્થાનની અખાદીમાં ખારે ખલ થઇ, આખાદીના આશપોની જગા કુદરતના કોપે લીધી અને ત્યાં હીમ અને ખર્ફની નાજકારક આફતો ફરી વહી હતી. આથી રતુમાં મોટો બગાડ થયો અને ત્યાંની આખોહવા જાનદાર પેદાયશના વસવાત માટે એક આપ સમાન થઇ પડી હતી.

બીજી પરગરદ મુજબ, અહુરમઝદ મીનો ઇજદો સાથે આફ્રાશી અંજુમન

મેલવે છે અને જમશેદ સારાં માણસોની મજલસ સાથે તેને એરોકાલ જાય છે. ત્યાં ધરાની આલમ ઉપર બર્ફની ભવિષ્યમાં આવનારી આફત વિશે અહુરમઝદ જમશેદને વાકેફ કરે છે, તેમાં આ શિયાળાને “ધણી સપ્ત અને મારી નાખે એવો કાતીલ” જણાવે છે અને આ આફતમાંથી જનતાર પેદાયશને બચાવી લેવા ફરમાવે છે (૬૦ ૨૧-૩૮) આ અલંકારીક વર્ણન અસલ ધરાનવેજ ઉપર “મહર્કુશ” ના શિતળ શિયાળાની કુદરતી આફત વરસવાની જમશેદને થયેલી આગાહીનો આપણને ખ્યાલ આપે છે. આ વર્ણન દેખાડે છે કે, આકાશી કોષ અસ્વભાવિક ગદેશ, તેઓની શકભરેલી હિલચાત અને ફેરવાયેલી અવ્યવસ્થિત સ્થિતિની અસરને લઇને રતુમાં કોષ મોટો ફેરફાર થવાનાં જમશેદ અને બીજા અનુભવીઓએ અવલોકનો કીધાં હતાં, આસપાસના પર્વતો ઉપર બરફનો અખુટ જડો જમા થયેલો તેઓએ અનુભવ્યો હતો અને ફેરવાતી રતુના સમયે પર્વતો પરથી બર્ફ પિગડીને દેશમાં યોગાગ્રુ નાશ પંથરાવાનો ભય તેઓ અચુક જોઇ શક્યા હતા. તેઓએ આ આફતમાંથી બચી જવાના ઉપાયો યોજ્યા હતા અને લાયક જગાએ બચાવનાં પાંધકામો ઉભાં કર્યાં હતાં. તેઓ ઉત્તરથી દક્ષિણે આગલ વધતા રહ્યા હતા અને વસ્તીવાડીનો વધારો થતાં નવાં નવાં સંસ્થાનો વસાવતા ગયા હતા.

પેહલી પરગરદ મુજબ, ત્યાંની રતુ પાછવતી “દશ મહિના શિયાળા અને બે મહિનાના ઉનાળા” ની બે રતુમાં ફેરવાઇ ગઇ હતી (૬૦ ૪). શોધક મુસાફરો કહે છે કે; ઉત્તરની આસપાસના પ્રદેશમાં મુખ્ય બેજ રતુ હોય છે અને તે બીના અસલ ધરાનવેજને ઉત્તર તરફ મુકવાને કારણ આપે છે. વળી વંદીદાદમાં આગલ ચાલતાં કહે છે કે, દશ માસનો આ શિયાળો એટલો શિતળ હતો કે તે, “પાણી, જમીન અને ઝાડપાનને કાતીલ થઇ પડ્યો, તે શિતળ શિયાળાનું” મધ્ય બિંદુ હતું” અને ત્યાં હીમ તથા બર્ફ સાથે બીજાં અપાર દુઃખો વધી પડ્યાં હતાં (એજ). આ મુજબ ધરાનવેજ ઉપર અસલ આફતો આવી પડી અને સર્વત્ર અવ્યવસ્થા વ્યાપી રહી. તેથી આર્ય પ્રજા ઉત્તરને તણ દક્ષિણ તરફ ફરજિયાત ઉતરતી ગઇ અને એજ પરગરદ મુજબ ભસ્તર વિધ્યા બરફના આ જમાનાની શહાદતો ટાંકે છે અને એવી જ શહાદતો બીજાં કોષબી પરકોમી પુસ્તકોમાં મળતી નથી તે સત્તાદાર શહાદતો સારાં નસીબે વંદીદાદની પેહલી બે પરગરદો પુરી પાડે છે. પેહલી પરગરદમાં ભૂતકાલની જુની બુગોળની અને બીજાં દેશની જુની તવારીખની અને નવાં સંસ્થાનની કુદરતી અબસુર્તાની જુની યાદદાસ્તોની સુંદર નોંધો જલવાઇ રહેલી મળે છે.

હાં આપણે ધરાન દેશના એક કદા શમુના જુદમી દોરની દુક કારકારી વર્ણવીશું અને જોઇશું કે દેશની પડતી લાવવામાં તેનો જલ્દીમ દસ્ત કેવો જુદમી ઝોહાક ત્રાસદાયક થઇ પડ્યો હતો? અવસ્થા અને શાહનામાના જમ-શેદની ચહડતી પડતીનાં ખ્યાનોમાં તેની ઉપર બેખીસોનનો ચરદેશી રાજ્યકર્તા આ જલ્દીમ ઝોહાક હુમલો લઇ જાય છે અને તેની ઝગકતી કારકારીનો આંત લાવી તે ધરાનનો ઘણી થઈ બેસે છે. તેનું નહેસ્ત કદમ દેશની સઘડી આઆદીના નાશનું કારણ થઇ પડે છે અને તેધરાનની પૂરી અદ્યખિત લાવે છે. તે બેદાદગરના ગેરધનસાદ તથા દુનિયા વરણુની શેહેરનાજ અને અર્નવાજ જેવી રૈયતની ચેહેરેનમુન બાળાઓ અને ખુબસુર્ત અબલાઓને જાસ્તીથી ઉપાડી જવાના ગજબનાક અમલથી પ્રજા ત્રાસી જાય છે અને તે સીતમગારથી રૈયતનાં જુગરો ચીરાઇ જાય છે. તે પ્રજા પર અનેક સીતમ જુગરે છે અને તેઓમાં ખુનરેજ ચલાવે છે. આ મુજબ એક હજાર સાલની લાંબી મુદત સુધી દેશ પર અસલ આદતો વરસે છે અને તે સહન થઇ નહીં શકવાથી આખરે કાવેઆંહુનગર નામના એક દેશહિતકારી હિમતવાન નરની સરદારી હેઠળ બેદીલ થયલી પ્રજા બળવો ઉઠાવે છે. આ ટકનો લાભ લેઇ આર્યની આદશાહી ખુનિયાદથી સીધી લીટીએ ઉતરી આવેલો અને ઝોહાકના ત્રાસથી પાહાડોમાં છુપો ઉધરેલો એક નવજવાંન બહાદુર બેટો ફત્તેહમંદ ફરેદુન બાહાર આવે છે. તે ધરાની આલમની સરદારી લેઇ જલ્દીમ ઝોહાકની જુદમ જાસ્તી અને જાવરદસ્તીમાંથી હમવતન અને હમવત નીઆને છોડવે છે અને તેને શિકસ્તગી આપીને આખીકાં તાગ્જેતખત પોતાને સ્વાધીન લે છે. આ બદકારની બદખાહી ધરાનને વેરાંન કરવાની હતી, પણ તે પોતાની આ નિય નિષ્ટામાં આખરે નિષ્ફળ નિવડ્યો હતો (યશ્તો).

નવાં સંસ્થાનના બાગેબેહેસ્તનાં આગલ થયલાં સુંદર વર્ણનો ઉપરથી આપણે વાજખી સવાલ કરીશું કે, ઉત્તર દિશાને અવસ્થામાં બ્યારે એ બનાવો-બેહેસ્ત દેવ-દરજોનાં દોજખી રહેડાંલુવારી જણાવી છે અને તે તરફ અને દોજખ, જાજમ ધિકકાર દેખાડ્યો છે, ત્યારે તે દિશા આપણા પુરાતન નેઆગાંનોતુ બાગેબેહેસ્ત કેમ હોઇ શકે? આ સવાલ માટે

આપણને કોઈ ખીજ દલીલ કરવાની તકલીફમાં ઉતરવાનું નથી, કારણકે આગલાં “એ જીઆનગાર શત્રુઓ”નાં મથાલાં હેઠળ વાંદીદાદ ના આધારે થયેલું વર્ણન તેનો સાચો અને સેહેલો જવાબ છે. આપણે અનેક દાખલામાં જોયું છે કે, આઠથી દશ હજાર વર્ષ ઉપર ઉત્તર તરફ આપણા આર્ય પુર્વજો એક હજાર સાલ સુધી અમર સુખો ભોગવવાને ભાગ્યશાલી થયાં હતાં, ત્યાં સુધી ઉત્તરનું ખાગેએહેસ્ત માનને લાયક હતું અને જ્યારે “મહર્કુશ” ના શિતળ શિયાળાને લીધે રતુમાં મોટા ફેરફાર અને બારે બગાડ થયો ત્યારે ત્યાં જનદારોને વસવાટ કરવાનું મુશ્કેલ બન્યું આપ સમાન થઈ પડ્યું હતું. આથી તેઓએ ફરજીઆત વહાલું વતન છોડ્યું, આ કારણને લીધે ઉત્તર તરફનાં માનમાં ઘટાડો થયો અને આ બનાવની ફેટલીક સદીઓ પસાર થવા પછી લખાયાલા અવસ્તામાં ઉત્તર તરફ અભાવ દેખાડવામાં આવ્યો છે. વળી આ અભાવનાં ખીજાં ખીજાં કારણો હતાં. આપણા આર્યો ઉત્તરથી રફતેહ રફતેહ દક્ષિણે ઉતરતા જતા હોવાથી તેઓ ઉત્તરની શિતળ વાયુની થોડીખી ખરાબ અસરો હેઠળ આવતા રહ્યા હતા અને તેની યાદદાસ્ત તેઓને તાજ હતી. વળી ઉત્તર તરફથી આવતાં જંગમી અને ઝંતુની તારતાર અને તુરાની, હુતુ (હન) અને દાનુ (દાનવો) તાયફાઓના ફરોરાથી તેઓ જનન-માલના જોખમમાં રહેતા હતા અને આ દીન તથા દેશના શત્રુઓથી સદા ત્રાસ પામતા હતા, તેથી ઉત્તર તરફ અવસ્તામાં વાજબી ધિકકાર દેખાડવામાં આવ્યો છે. દક્ષિણ દિશા ધરની આપોને અવલથીજ ભાગ્યવંતી હતી. તેઓ જ્યારે ઉત્તરમાં હતા ત્યારે એજ દક્ષિણે આકાશી ગોળાઓની પ્રદક્ષિણાની કુદરતી ખુબસુર્તીના બવ્ય દેખાવો નેહાલતા હતા અને આકૃત વેળા આખરે ખી એજ દિશાએ તેઓને આશ્રો લેવામાં મોટો હિસ્સો આપ્યો હતો. તેથી દક્ષિણ પુરાતન નેઆગાંનોથી લઇને હાલ સુધી આપણાં ફરેક માન અને અચુક વહાલને લાયક ગણાઇ છે અને એજ ભાગ્યવંતી અને સધલી નેઆમતો બખશનારી માનવંતી દિશાએ મોંદું કરી “દાદારે ગેહાંન” કરવાનું ઠરાવી તે તરફનાં માનની જુની યાદદાસ્તને તાજ રાખી છે.

અદ્યોર્જ અને હોમનો રોષો.

જમશેદજીના જમાનાની આર્થ પ્રજા ઉપર અમર જીંદગીના ઉતરેલા સુખી અશિ-
વીદોનાં મુળમાં ઉત્તરના અમરુદ્ધ પ્રકાશનો જોરાવર પ્રવાહ, તેના અભાષે ત્યાં તાન-
દરેતા વાતાવરણ અને ઉત્તમ વ્યાખ્યાનવાનાં સ્વભાવિક કારણો આપણે અનુભવ્યાં છે,
પણ આ અમર સુખોતું એજ એકલું કારણ જણાતું નથી, પણ તેની સાથે હોમ
(સોમ)ના રોષોના અમૃત રસનું પાન કરવા અને તેની ઉમ્મી અસરને લઇને લાંબી
અમર જીંદગી ભોગવવાની શકાહતો દીનમાં દર્શાવેલી આ મુજબ મને છે.

અવસ્તા મુજબ હોમ ક્રાંતિ નામનો એક આખેડ જમશેદજીના જન્મ પહેલાં
હયાતી ભોગવી ગયો હતો અને તેનું ખાસ મુકામ અદ્યોર્જ ઉપર હતું. તે “રૂપનંગલ
વધુદયાપદ્ધતિ” એટલે, ડહાપણવાલો વિદ્યાપતિ એક વિદ્વાન પુરૂષ હતો અથવા વૈદોનો
સરદાર એક મોટો વૈદ હતો. તે “દંધલુ પદ્ધતિ” એટલે, દેશપતિ અથવા એક
હાકમ હતો અને તેને “ક્રાંતિ-ગામ્ધ” એટલે, તેના વખતની ધરાની આલમમાં
આપાદી પાંચરનાર ક્ષો છે. તેણે તેના જુના જમાનાને યરનો મજલમ અને તેને અંગે
હઠીસું વગેરેની શોધો કીધી હતી, તેણે માનદયરની મજલમ યરપા કીધી હતી, તેણે
કેટલાક ગાથાનાં શ્લોકો રચ્યા હતા, માંચી (મંત્રો) જોડ્યાં હતાં, નરકો બનાવ્યા હતા
અને હોમના પાલા, અર્કમ (મેકે અને બંકા) જ્યોત્ષ્ણા (પાક હોવા) એ
તથા અધ્યોર્જોગલન (આસન, બંધ, કુસ્તીનો કમરબંધ)ની ક્રિયાઓ કાહેશ કીધી
હતી (હા ૯-૧૦ તથા મે ૩૦ ૮૮.) આ મુજબ હોમના પાલાનો પહેલો શોધક
હોમ ક્રાંતિ હતો અને તેના શોધક ઉપરથીજ પેલા હોમના નામ હોમ જોડેલી
પડ્યું છે. આ શોધ તેણે ક્યાંથી કીધી હતી ? અવસ્તા મુજબ જ્યાં તેનો વસવાટ
હતો ત્યાંથીજ આ શોધ કરવાને તે શક્તિવાન થયો હતો.

ધનશ્વેના ૯, ૧૦ અને ૧૧ માં હોમના હોમ જોડેલી (તાજે પાલો)
હોમ ક્રાંતિ (હોમનો શોધક) અને હોમ જોડેલી દુરસોષ
રોષો તેની જાતમાં (અમર્ગીનું પીણું) એવા ત્રણ હોમના સામટાં વર્ણનવાલા
કેવો છે ? વિષયમાં કહે છે કે અદ્યોર્જ ઉપર હોમના ખાસ હોમવાઓ થતા
હતા (હા ૧૦-૧૦.) તેઓ હોમ (ખુશુમા અથવા સુદર

દેખાવના), ગંધોમ (દુધાળા અથવા રસાળ), જમ્બરિગમોન (જરગુન, પીળા અથવા સોનેરી રંગના), નાંઘ્યાંમુશ (નમતી અથવા ઝુલતી ઝાંખળીવાલા), હુમ્મોમધિ (પુશ્પોદાર અથવા મીઠો સુગંધ પાથરનાર), ઉજ્જાત (ઉભાંચુ થતા અથવા ભેશ આવતા) અને ફળાઉ હતા. કારણકે સ્પર્શ સગનવંતાં પક્ષિઓને અહ્યોર્ન ઉપરથી જુદી જુદી દિશાએ તેનો ફેલાવો કરતાં જણાવ્યાં છે (હા ૧૦-૧૧). અગર આ છોડ ફળાઉ નહીં હોય તો પક્ષિઓ તેનાં ફળો અથવા દોડવાં ખાઈને તેનાં બીજોનો પર્વતો અને તેના શિખરો, ખડકો, ખિણો અને ખેતરોમાં ફેલાવો કેમ કરી શકે ? (એજ) કહે છે કે તેના છોડવા પાઉરૂ-સરેધ (પુશ્કલ જતોમાં અને અખૂટ જમ્બામાં) ઉગતા હતા.

અવસ્તા મુજબ આ રોપાના અમૃતરસનો અનેક સચ્ચોપ્યંતો (ફાયદો કરનારા, ભવિષ્યનો રોશન માર્ગ દેખાડનાર રાહચરો) એ ઉપયોગ કાઢી તેની એજમત હતો અને તેની ફાયદેમંદ અસરોથી તેઓ બુદ્ધિવાન અને બળવાન અને અસર થયા હતા. એઓમાં વિવંગહાન, આથવ્યાન, અસરત અને પાડુશરૂપ નામના નામીયા પુરૂષો તેનું પાન કરતા હતા, તેની બરકતથી તેઓને પેટે જમશેદ, ફરેડુન, ઉર્વાક્ષ તથા કેરસારૂપ અને જરથોશ્ત જેવા નામી પુરૂષો પેદા પડ્યા હતા અને તેઓએ પોતાના જમાનામાં મુકાબલો થઇ નહીં શકે એવાં મહાન પરાક્રમો કરી દેખાડ્યાં હતાં (હા ૯ ફ. ૧-૧૫). આ મુજબ ધર્મમાં પ્રત્યક્ષ પુરાવા દેખાડવા પછી પેલા રોપાની ઉચી ખાસયતોનું ધણું લાંબું અસરકારક અને સુંદર વર્ણન જેકે વર્ણવેલું મલે છે, તોપણ હાં આપણે હાથ ધરેલી બાબત સાથે સંબંધ ધરાવનાર થોડુંજ બચાવ કરીશું.

આ રોપો તેના અસરકારક ગુણને લીધે પુરાતન આર્યોમાં ઘણો માનને લાયક હતો, તેથી ધર્મપુસ્તકમાં “નેમોહ્યોમાધ” ના માનસૂચક શબ્દોથી તેને જળજળ નમન કરવામાં આવે છે. તેના રોગોને દૂર કરનારા પુણીકારક ગુણને લીધે અસરકારક શબ્દોમાં કહેવામાં આવે છે કે હોમની નીચવીને રસ કાઢાડવાની કમતર ક્રિયા તેનું સૌથી થોડું કીર્તન અને તેનું ધણુંજ ઓછું પીવું દેવો (દુઃખદર્દો) ના હજારધણા નાશ સમાન છે (હા ૧૦. ૬). તેની ઉચી તનદરસ્ત ખાસિહતોને લઈને કહે છે કે, જ્યાં જ્યાં હોમને લાયક આવકાર મલે છે ત્યાંત્યાં સુખ અને તન-મનની દરસ્તીના સુખી આશિર્વાદો તે પોતાની પાછલ લેતો આવે છે (હા ૧૦. ૮). એનાં સ્વભાવિક કારણમાં કહે છે કે, જ્યારે બીજા તમામ શરણો ગુસ્સો વગેરે મનવિકારોને

ઉપકરે છે ત્યારે હુઓમહે મધ (હોમનો દાર) આનંદમય અશોધ અને તન-મનની ચપળતાના ઇલાજને લાવે છે. વળી જ્યો પોતાના જવાન ફરજદ મિસાલ પુરતાં વહાલ સાથે જ્યારે હોમની જતન કરે છે ત્યારે તે તન-મનની સુખાકારી માટે તેઓનાં તનમાં પ્રવેશ કરે છે અને આમીપ્તા થાય છે (હા ૧૦. ૯). તેને જાન્યુકો મદદગાર થઈ રહેવા આતુર ઇચ્છા દેખાડવામાં આવે છે કે, “ બલીદાનનાં દુધની માફક જડપથી આખર થતી મદદનો તું ના થતો, પણ હમારી સલામતી માટે હમારાં શરીરમાં રહે.” (હા ૧૦. ૧૪). ભાવિક બહુનાર કહે છે, અએ હોમ ! એહેમન (મનની બલી અશરો) થી તનની દરસ્તીની આસિયતો તારામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે (હા ૧૦. ૧૨), તેની બરકતથી તન-મનની દરસ્તી સાથની જીવની લાખી જીંદગી હારોલ થાય છે (હા ૯. ૧૯) અને તેનાથી હાસેલ થતાં શારીરિક બળ અને આત્મિક રોશની માટે કહેવામાં આવે છે કે, જેમ તે પીનારને સર્વોત્તમ છે તેમજ રવાનને માટે મીનાઈ માર્ગ દેખાડનાર રાહબર છે (હા ૯. ૧૬). આ સિવાય તન-મનની ચપળતા અને રવાન ખુખ્તગી માટે અશોધ, સચ્ચાઈ, ડહાપણ, બહાદરી, હિમ્મત, ફતેહ વગેરે કાર્તિવંત ઉંચ સદગુણો હાસેલ થવાનાં જામજા વર્ણુનો થયલાં મલે છે. આ અને બીજી તેની ઉંચી પિછાણની લાયક ગવાહી એકજ વાક્યમાં અને ઘણા અસરકારક શબ્દોમાં દેખાડવામાં આવી છે. ત્યાં નિમ્નપણે ઘણા બાર સાથે કહેવામાં આવે છે કે,

“ હુધથીમ્ય અમહે ખાઓ અહિ ” એટલે, અએ હોમ ! ખચ્ચીતજ તું અશોધનો (વેહતો) કરો છે (હા ૧૦. ૧૪).

આ મુજબ હોમનો કીમતી પ્રવાહી તનની તાકાત, અને મનની મજબુતી, જીંદગીની જીઆદતી અને આત્માની આજાદગીની ઉંચ આસિયતો જ્યારે ધરાવે છે ત્યારે તેતું પાન કરનારા પુરાતન આયોની આખાદ હાલનનો આપણને લાયક ખ્યાલ આપે છે. ત્યારે દીનમાં દર્શાવેલી ઉમરની દરાજની બલી અમર જીંદગી ભોગવવાને અમર તેઓ ભાવ્યશાલી થયાં હોય તો તેમાં આપણે તાજીય થઇશું નહીં.

તમારીખ મુજબ આ એક પ્રવાહી પીણું હતું. તે અમર્ગી (બલી જીંદગીની જીઆદતી) ખખશનાર પીણું તરીકે પ્રસિદ્ધતા પામ્યું હતું. તે ઘણું અમુલ્ય હતું અને બાદશાહી ખજાણામાં એક અતિ કીમતી વસ્તુ તરીકે તેની જાલવણી થતી હતી. પુરાતન ઇરાનીઓ ઘટતે પ્રસંગે તેના દુઃખદોનાં ઇલાજ તરીકે ઉપયોગ કરતા હતા અને કેઆની બાદશાહ ફએકાઉશના વખતમાં તેના ઉપયોગની મોજુદ શહાદત મલે છે. આખર ફર્દોશી

કહે છે કે, જ્યાં પેદાશના રૂપરસના કાતીય ખંજરથી તેને દેવાવર એટલે સોરાખ જાળી થઈ જ્યારે તેની અખલની અંતતી ધડીતે ધંદ વાગે છે, ત્યારે રસ્તમ તેને નવી જાંઘળી બખસવા ક્યોઈકાના બાદશાહી ખગલ્યામાંથી નોશદાડ મેલવવાની તક્ષમ કરે છે. આ દારૂની ઉત્પત્તિ આપણે ના પાડીશું નહીં, પણ તેમાં નવી જાંઘળી બખસવાના અમર્ગના યુજો હતા અને તેની એજમતી અસરથી બલી અમર જાંઘળી ભોગવવામાં આવતી હતી, ત્યારે ધર્મમાં એવાં એક બેમુલ અને બેનમુન પ્રવાહી પીણાંની નોંધ ક્યાં થઈ નથી? આ સવાલનું સ્વાભાવિક કારણ એ છે કે અમર્ગનાં અકરીરપણાના ઉચ્ચ યુજો ધરાવનાર એક જાતનાં પ્રવાહી પીણાંની જ્યારે અવસ્તામાં ખાસ નોંધ જલવાયથી છે, ત્યારે નોશદારૂની પ્રુપીતું વર્ણન મલતું નથી. આ અમુલ્ય પ્રવાહી આપે હૈયાતની જે નોંધ મલે છે તે હુઓમહુ મધ એટલે હોમનો દારૂ છે અને તપાસ કરતાં જણાય છે કે, નોશદારૂ જે યુજો ધરાવે છે તે હોમના દારૂથી જુદા નથી પણ એકના એકજ છે, એમ આ બંને નામોની સરખામણી ઉપરથી આપણે પારદર્શક જેઈ શકીએ છીએ.

અવસ્તામાં હોમના દારૂનું એક વિશેષણ દૂરઓષ મલે છે, તે નોશદારૂની ઉત્પત્તિ, બાષા અને તેના બાષાર્થમાં તદન એકમત્વ છે, અને આ એક મુકાબલો મલતાપણું નોશદારૂની આપણને ખરી પિછાણ કરાવે છે. દૂરઓષ શબ્દ અવસ્તા દૂર (દૂર) અથવા સંસ્કૃત દૂર (મુશકેલી આપવી) અને અઓષંગહુ (મોત) એવા બે શબ્દોનો અનેકો છે, અને તેનો અર્થ મોતને દૂર થઈ જવાને અથવા દૂર સુધી લાંબાવનાર થાય છે અને આ સાચો તથા સીધો અર્થ બલી જાંઘળીની જીવ્યાહતનો અર્થસુચક બાષાર્થ ધરાવે છે. હવે નોશદારૂની ઉત્પત્તિ આપણે તપાસીશું અને જોઈશું કે, તે અનોશ અને દારૂના બે દારૂં શબ્દો મલીને અમલ છે, તેમાંનો પેહેલો અવસ્તા ઉપરથીજ ઉત્પન્ન થયેલું કેકું રૂપ છે અને તે અવસ્તાના અસલ બાષાર્થને મલતું છે. તે અવસ્તા અન (નહીં, વગર, સિવાય) અને અઓષંગહુ (મોત) મલીને અનઓષંગહુ થયો છે અને તેનો શારીરિક જાંઘળી માટે અકલપસંદ અર્થ, કરખાના મોત વગરનું થાય છે. * એનું દારૂં અનોશ (અન અનઓષંગહુ) રૂપ થયું છે, તેમાંથી અ નો લોપ થઈ

* સરીર નાશવંત છે અને અવસ્તા તેને “અઓષંગહુરૂપિ તયુ” એટલે મોતકારક તન કહે છે. પણ “અનઓષંગહુ” કેવલ રજાનજ છે અને તેજ અતિનાશી છે. આ શબ્દ કારીરિક જાંઘળી માટે ઉમરની દરાજનો અર્થસુચક બાષાર્થ ધરાવે છે.

નોશ નો અધુરો આકાર રહ્યો છે અને તેને છેડે દાડ (અં.મય) શબ્દ જોડવામાં આવ્યો છે. ત્યારે દૂરઓષંગહ અને અનઓષંગહ યોગજન અપવાદ સિવાય એકજ મક્કસદ ધરાવનારાં બે અવસ્તાદ્ધ રૂપો છે. આ મુજબ હુઓમહે મધ દૂરઓષ નો અર્થ, મોતને દુર સુધી લાંબાવનાર હોમનો દાડ (અમર્ગીતું પીણું) અને નોશદાડ નો અર્થ, કવચતના મોતવગરનો દાડ (દવા, ઇલાજ) થાય છે. આ અચુક સરખામણી મુજબ અસલ અવસ્તા દૂરઓષંગહ ના ભાવાર્થને સંબોધીને બીજો ઉત્પન્ન થયેલો છે અને બંને એકજ એર્થન ભાષામાં અને એકજ મૂળમાંથી નિકળેલાં બે નામો છે. આ નામો જન્મ તેના ભાષાર્થમાં જુદાં નથી તેમજ તેની ઉત્પત્તિ અને ભાષામાંથી જુદાં નથી. તેઓ એકજ ભાષા અને એકજ ભાષાર્થ ધરાવનાર શબ્દોનાં માત્ર બે જુદાં રૂપો છે. ત્યારે નોશદાડ કાંઈજ નહીં પણ હોમના દાડનું જ બીજું સ્વરૂપ છે અને તે અવસ્તાથી બેગાંનું નથી. હાં આપણને નોશદાડ જોકે અનુકુલ નામ મલે છે, તોપણ તે દુરેશદાડ તરીકે ઓલખાયું હોત તો તે વગરે અર્થસુચક નામ હતું.

હોમદાડ અથવા નોશદાડથી હાસેલ થતી અમર્ગી શું એકલી હૈયાત જીંદગીની જીઆદતીની છે? અવસ્તામાં વર્ણવેલી અમર્ગીની વીગતના અમર્ગી શું છે? અંદરના ભાષાર્થ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે, તેની એકલી મક્કસદ હૈયાત જીંદગીની નથી, પણ ભવિષ્યની જીંદગીની આત્મિક અમર્ગીનો તે બેવડો ભાષાર્થ ધરાવે છે. અવસ્તામાં જન્મજ પ્રુદ્ધી રીતે હુઓમ દૂરઓષથી બની જીંદગીની જીઆદતી સાથે, રોશન બેદુસ્તમાં અમર સુખની આરજી રાખવામાં આવે છે અને તે દેખાડે છે કે, હુઓમહે મધ (હોમના દાડ) ની એજમત અને અસરથી હાંસેલ થતી અમર્ગી હૈયાત અને મરણ પછીની બેઉ જીંદગીની છે. વળી અવસ્તાના આ અસલ ભાષાર્થને લઈને પાછલાં પાછદ લખાણોમાં માણુમનાં મરણ પછી તેની રહાંતી શક્તિ રવાન ને અનુ-શીહ (અં. અનઓષંગહ) એટલે, અમર્ગ નામથી ઓલખાવ્યું છે અને મરણની ક્રિયાઓમાં અનુશીહે રવાનની સંજ્ઞાથી મરનારની યાદ કરવામાં આવે છે. વળી એજ નામ તેનાં ટુકાં રૂપમાં હૈયાત માણુસો વચ્ચે, સાર્થી અગ્નિલ પેલા બની જીંદગીની અમર ક્રીતિની ઉંચી ટેંચે પુગેલા આદીલ બાદશાહ નોશરવાન (અનુશીહેરવાન) નામમાં જલવાયલું મલે છે. એજ લખાણોમાં વળી અનોશદાડ ચહાઈમની બામદાદે મરનારના સ્વાનને મીનોઈ ખોરાક તરીકે અપાતો જણાવે છે અને હોદોખત તુસ્કે તેને જરૂર્ય રઓધન (વસંતના મવાદ, મેદીઓજરેમ રોગન) નામથી ઓલખાવેલું. આ નામ એક અશોનાં સ્વાનને ચહાઈમના બામદાદની મીનો જહાંન તરફ લી સેવટની

સફરમાં જહારની મોસમ જેવા દિલકશ દેખાવનો અને તે મોસમમાં અડપાન વગેરે તમામ કુદરતને મલતી તરોતાજગી તથા તેમાં આવતો રશ્મિક્ષ, ખાગેબેહેસ્તનો ખ્યાલ આપે છે. આ કરમ્ય રચોદ્ધન એટલે, વસંતના રોગન અથવા તેલ જેવા પદાર્થનાં આ માર્મિક લખાણને જીવનરેલી રીતે સમજવાથી, ચહાદમની આમદાદે નિર્દોષ ગોરપદોને હલાલ કરવા, તેની ચરમ્ય (રોગન) આતશબેહેરાંમ ઉપર ચહાડવવા અને બેહેસ્ત હાંસેલ થવાના પાછલથી જીવનરેલા ફટવાઓ અપાયા હતા. આ નોશાદાદ અને કરમ્ય રચોદ્ધનના ખોરાકો કોઇજ નહીં પણ મરણ પછી એક અશોનાં રવાનની મીનોઇ અમર્ગી અને તુમિ એ બે અમરસુખો તથા મીનોઇ શુદ્ધિના નમુના મિસાલ છે અને તે દેખાડે છે કે, મરણ પછી અને સેવટની તૃપ્તિ મલવા પછી અમર્ગ રવાન ખોરાક અને બીજી કોઇબી ખાડી વસ્તુનું હાજતમદ હોતું નથી.

રવાનની ખરી હાજત શી અને કેવી હોવી જોઇએ? એના જવાબમાં અવસ્તા ધણું અશરકારક શિક્ષણ આપે છે. ત્યાં કહે છે કે--

“યાઓ નો હેન્તિ ગાથાઓ હરેશ્વવધતિશ્ચ પાશ્વવધતિશ્ચ મધન્યુશ-
અરેશ્વઓશ્ચ” એટલે, ગાથાના કલામો હમોને સરેક્ષણ આપનારા, બચાવ કરનારા અને મીનોઇ ખોરાક મિસાલ છે. વળી વધારે આગલ વધી ખુલ્લા શબ્દોમાં કહેછે કે-

“યાઓ નો હેન્તિ હિરુને વએમ અરેશ્વેમ્ય વસ્ત્રેમ્ય.”

એટલે, ગાથા હમારાં રવાનને માટે ખોરાક અને વસ્ત્ર એ બંને છે

(હા પપ ફ. ૧-૨).

આ ઉમદા શિક્ષણ આપણને દીનનાં સાચાં સ્વરૂપમાં અને તેની ખરી રોશનીમાં શિષ્ય દે છે કે, રવાન જે રહાની શક્તિ છે તેને ચહાદમની આમદાદે સેવટની તૃપ્તિ મલવા પછી ખોરાક કે પોષાકની હાજત નથી, પણ તેનાં બચાવનાર, જીખ બાંજનાર અને તૃષા મટાડનાર પોષાક અને પોષણ કેવળ ગાથાના પાક કલામો છે અને તેજ તેનો મીનોઇ ખોરાક છે. ત્યારે ખોરાકી-પોષાકીના જે અચાલ રેવજો રવાનોની નયને, ધર્મને નામે અને ધાર્મિક ક્રીયાઓને બહાને દીનદરોમાં જાયજ છે તે આ મઆકુત શિક્ષણ મુજબ નાપાયાદાર અને નારવા છે.

હવે વળી મરણની છેલ્લી ધડીએ પરાહોમ (અં પરહોમ=ક્રિયાથી તૈયાર કાધેલું હોમનું પાણી) પાવાનો જે રવાજ જાયજ હોતો તે મરનારનાં રવાનની અમર્ગીનો જે કે ખરો ખ્યાલ આપતો હોતો, તોપણ આ રવાજ સાથે પાછલથી મરનાર અશો અને ધર્મી હોય કે નાઅશો અને અધર્મી હોય, તેને પરાહોમનું પાણી પાવામાં

બેદેસ્તનશીન થવાનો જે ખ્યાલ જોડાયેલો હતો, તે જરથોસ્તી મઝદબની રૂએ તદ્દન શુદ્ધભરેલો હતો.

હોમદાદર અથવા નોશદાદર આ સધલા આગલા અને પાછલા ઉપયોગ ઉપરથી જણાય છે કે, અવસ્તામાં દર્શાવેલી અમર્ગી એકલી ઉમરની દરાજની નથી, પણ તેમાં વર્તમાન અને ભવિષ્ય એ બંનેની ભલી અને સુખી જીંદગીની અમર્ગીનો મર્મ ધરાવવાની દલીલનું વાજબીપણું જ્યાં આપણે જોઈ શકીએ છીએ. ત્યારે આ અમૃત સમાન નોશદાદર આમલા ધરાવતો આપણે હૈયાત હતું, તેની શોધ ધણા પુરાણા કાલમાં થઈ હતી અને તેની કીમતી શોધનું માન ધ્રિત (અસરત) ને નહીં પણ અવસ્તા મુજબ પેલા મહાન હોમ ક્રાંતિને ધટે છે.

હાર્સી તવારીખ આ નામથી બીજા પ્રવાહી પીણાનું વર્ણન કરે છે, તેની ઉત્પત્તિ કોઈ અકસમાતીક સંજોગને આભારી લેએ છે, તેને બગડેલી

શાહદાદર—

દ્રાક્ષના રસમાંથી અનેકા મધ (દાર) તરીકે ઓલખાવે છે અને તેની અકસમાતીક શોધ જમશેદના વખતમાં જાહેર થયેલી જણાવે છે. આ દારના તનદરેસ્તી બખશનારા ગુણોની જોકે તારીફ ગાઘમાં આવી છે, તોપણ તેમાં નોશદાદરના અમર્ગીના ઉમદા ગુણો નહીં હતા. આ બે ગુણ પીણાં છે, તેઓ જેમ તેની જાતમાં ગુણ છે તેમજ તેઓ તેની એજમત અને અસરમાંથી ગુણ છે. નોશદાદરમાં લોખંદના રસાયણી તત્વોનો ભેલ હતો અને તે શરીરને કૌવત આપનાર કીમતી પદાર્થ હતો અને છે. તેની કીમતની ઉંચી પિછણ ગુણનાં જમાનાથી થતી આવી છે અને હાલમાં ઈંગ્રેજ નવાં વૈદાંમાં શરીરને તાકાત આપવા અને દુઃખદર્દીઓમાં કરવામાં લોખંદના અર્કનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. નોશદાદરનું આ અકસીરપણું પાછલથી કેટલેક દરજ્જે અંશુરીશરાખ શાહદાદરને અપાયું હતું, કારણકે જમશેદના વખત અગાઉ હોમનું અમર્ગીનું પીણું હસ્તીમાં હોવાની નોંધ અવસ્તામાં જલવાયવી હતી અને તેની ચાદ્દસ્ત તાજ હતી, તેથી જમશેદના વખતમાં જણાવેલા અંશુરી શરાખમાં નોશદાદર જેવા કોઈ ઉમદા ગુણો હોવાની કદપણા કરવાને પાછલા તવારીખ-નવીશને કારણ મધ્યું હતું.

આ કીમતી પીણાંની મેલવણી માટે હુએમ જાહરિ (તાજ પાલા) માં, જીવામ (દુધ) અને હુધાનએપત (દાડમનાં ઝાડનાં મુલ્યોં) હોમની મેળવણી. અથવા દાડમના રસ)ને ખજમાં કિચાથી છુટી, ધુટી, ગાળી અને તેને ઉજદાત (ખીર ચઢાવી) અમૃત રસ તૈયાર કરવામાં

આવતો હતો અને ત્યાર પછી એક પવિત્ર પ્રવાહી પીણા તરીકે તેનો ઉપયોગ થતો હતો. અવસ્તા મુજબ હોમના છોડવાની અનેક જાતો હતી. તે જુદા જુદા પર્વતોની શિખરો, ખિણો અને ખેતરોમાં ઉગતો હતો, પણ તે સઘલી જતો અને જગાઓમાં અલ્પોર્જ ઉપર ઉગતા છોડ સૌથી કીમતી હતા. કારણ કે “અર્ધવૃત્તેમ ધ્વાર્દામિ—છતેમ બધે નિદ્રિત હવાખાઓ હરધરથી પદ્ધતિ બરેજ્યાઓ” એટલે, કેરેફેગર સાહેબે હોમને અલ્પોર્જ ઉપર ચપળતા અને ઝહાપણ (જુદિ ચાતુર્ય) બખશનાર કાયમ કીધો હતો. આ પર્વત અને તેની શાખાઓમાં લોખંડનો ભેળ હતો અને રસાયણ ક્રિયાથી તેની જ્વેશવર અસર ઉપલા છોડવાઓ ઉપર થતી હતી. તેથી તેઓ તેની જાત અને ગુણમાં બીજાઓ કરતાં વધારે પુષ્ટીકારક અને તેની એજન્મત તથા અસરમાં સૌથી ચહડતા હતા. અલ્પોર્જના આ છોડવાઓ ઉપર બરફના પડ ફરી વળ્યાં જોઈએ અને શિતળ શિયાળાની આફત વેળા બીજી તમામ જનનાર તથા નિર્જીવ પેદાવશ સાથે અમર્ગીના આ અસુધ્ય છોડવાઓનોબી નાશ થવો જોઈએ. આ વર્ષનું અલ્પોર્જ પર્વત સાથે હોમના રોપા અથવા નોશદરના ઘાડા સંબંધને જોડી આપે છે અને આ બંનેનું અમુક જોડાંજુ જુના જમાનામાં બનેલા સુખી બનાવોનો આપણને સુંદર ખ્યાલ આપે છે.

એક ઠેકાણે એજ અલ્પોર્જ ઉપર, એજ પર્વતપર ઉગતા પેલાજ હોમના રોપાને અને એજ પર્વતમાંથી મલતા ખણીજ પદાર્થ પથ્થર અને લોહોડાંનાં મેહુરધજ્જ હોમ પેલાજ હાવન ખગ-ખત્તાનાં ક્રિયાનાં સાધનોથી છુંડીને મેહુર ગાળવાની ક્રિયા ઇજદને હોમની ક્રિયા કરતો દેખાડ્યો છે. વળી તેને અહુરમજ્જ કરે છે !—

બેતી તરીકે યજ્ઞ કરનાર અને ગાથા ગાનાર તરીકે મુકરર કરે છે અને તેના ગાયણુનો અચાજ આકાશ સુધી પોંહોંચતો અને તમામ હક્ક કેશર ઉપર ફરી વળતો જાહેર કરે છે. જ્યાં સેવટે ભાવિક બચુનાર મેહુરને જે મીનલગરી કરે છે તે લક્ષ દેવા લાયક છે. તે બે જાતની માગણી કરે છે, તેમાં પેહેલી મીનોષ અને મેતીની, વર્તમાન અને ભવિષ્યની બેઉ જાંદગીમાં રક્ષણ આપવાની અને બીજી ગુસ્સો વગેરે દુર્ગુણથી પોતાનો બચાવ કરવાની છે (મેં ૬૦ ૮૯ થી ૯૨). હવે આ મુજબ શું ખરેખર ક્રિયાના પ્રતિનીધી તરીકે મેહુર ઇજ્જ હોમ ગાળવાની ક્રિયા કીધી હતી ? ના, આ એક અલકાર છે અને તે અલ્પોર્જ તરફ પોતાની આમદરફતની મેહુર ઇજ્જ જે ક્રિયાઓ કરે છે, તેને હોમ ગાળવાની ક્રિયાનું રૂપ આપવામાં આવ્યું છે. મેહુરનું ખાસ મુક્કમ ઉત્તરના

અદ્ભોજ ઉપર આકાશમાં જાણીવું છે અને તે તરફની તેની આકાશી જથુક ગદેશ (ક્રિયા) ને હોમ ગાળવાની ઘણી અગત્યની ક્રિયાની ઉપમાં આપવામાં આવી છે. આ બીના વળી હોમના રોપાને ખાસ અગત્ય આપે છે અને તેની ક્રિયાને વજનદાર કરાવે છે.

અવસ્તાના મહાન શાસ્ત્રો ન્યારે બી ક્રોષ આકાશી બાબદનો સુદર ખ્યાલ આપવા માગે છે ત્યારે તે ઘણી વેળા આ દુનયામાં હસ્તી ધરાવતી બાબદના અસરકારક દાખલાથી દેખાડે છે. ત્યારે આ દાખલામાં એવી કંઈ મોતેબર ક્રિયા હસ્તી ધરાવે છે, કે જે મેહુર ઇજદની આકાશી ક્રિયાની લાયક પિછાણ કરાવી શકે ? તે માટે હોમ ગાળવાની ક્રિયા બીજી કરતાં વધારે અનુકૂલ અને અર્થસુચક હતી. આ ક્રિયા ઇજદને (યર) વગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓના પાયા સમાન છે, તેની પછી બીજી સઘલીને અમલ થાય છે અને તેના વગર બીજી કોઈબી મોતેબર ક્રિયા અમલમાં મુકી શકાતી નથી. હવે મેહુર ઇજદને આશ્તાબ તણુ થવા અવ્વલ અદ્ભોજ વતારીને બાહાર આવતો અને પૃથ્વીપર પોતાનો પેહેલો પ્રકાશ પાંચરતો જાહેર કરી છે. જડી બામદાદનો આ ખુશુમા અને દિલપજર દેખાવ દેવાની અને ત્યાર પછી તેની આકાશી જથુક ગદેશ કરવાની ક્રિયાના નમુના તરીકે હોમની મોતેબર ક્રિયા વાજબી અને પેહેલી પસંદગી આપી છે. આકાશી ગોળાઓની ગદેશ કંઈજ નહીં પણ તેઓની આકાશી ક્રિયા છે, અને તેજ કારણુને લઈને ધાર્મિક ક્રિયાઓના હાવન (ખજ-મતો) અને ઐવ્યાઓંધહન (એક અને બંધ) એ બે સાધનોને, રતેહુર-પએસંધહ અને મહંયુ-તારત એટલે, સેતારાના આકારનાં અને મીનાના ખનાવેલાં, એ બે શબ્દોની આકાશી ગોળાઓની હસ્તીના નમુના તરીકે દેખાડવામાં આવ્યાં છે. વળી એને બી સમજસમજ આપણે જોઈ શક્યે છીએ અને તે મઆકુલ એટલા માટે છે કે, એક ઠેકાણે ખુદ આકાશી (આકાશી ગોળાઓ) ને એજ બે વિશેષણોથી બોલખાવવા આવ્યું છે. (૫૦ ક૦ ક૦ ૧).

હવે આ હોમનો છોક, અદ્ભોજ ઉપર તેની ઉત્પત્તિ અને હસ્તી અને તે તરફ મેહુર ઇજદની આકાશી હિંચાલ દેખાડનારી ક્રિયાના આ અને બીજા સઘળા સામટા બનાવોનું એક બીજા સાથે ગુઠાયલું સાંકળતું વળું એકજ વજનદાર સેવટ ઉરર આવવા આપણને વાજબી કારણ આપે છે. આપણે આગલ કુદરતી ખુમસર્તીના વર્ણનોમાં જોઈ આવ્યા છીએ કે, ઉત્તર ગોળાર્ધ તરફ અફૂલ પ્રકાશનો જોરાવર પ્રવાહ પોતાના જે આશિર્વાદો પાથરે છે તે મેહુરની રોશનીનું સ્વરૂપ છે. ત્યાં આ તેજસ્વી પ્રકાશ રંગબેરંગી આકારો પકડી જે તરેહવાર અમતકારો કરી દેખાડે છે,

તેનો શિતગ ઊંચો તમામ જનદાર માણસ, ગાયગોરૂંદ, ઝાડપાન તથા ત્યાંનાં પાતા-
વરણુ અને આબોહવા વગેરે ઉપર પોતાની તનદરસ્ત અસરોની જે તરોતાજગી ફેલાવે
છે, તે ફાયદેમંદ અને જોરેમંદ અસરોને લઇને માણસાદિ શક્તિઓને તેજ અને ચપળ
બનાવવા, બલી અને સુખી જીંદગી લંબાવવા અને અમર જીંદગી અખશવામાં હોમના
રોપાએ પોતાનો કીમતી ફાયો આપ્યો હતો. આ બનાવો અકસર જામશીદના
જમાનામાં બન્યા હતા અને તેને ફતેહમંદ બનાવવામાં તેણું પોતાનો લાયક હિસ્સો
આપ્યો હતો. આવા આવકારદાયક બનાવો જ્યાં બન્યા હતા, ત્યાં કુદરતના આશયો
ખચીત ઉતર્યા હતા અને વર ના સુખી સંસ્થાનમાં આ અને બીજી કુદરતી નેઆમતો
ભોગવનારા આપણા ભક્ત નેઆગાંનો અમર જીંદગી ભોગવવાને બેશક સરળયલા હતા.
તેઓની સર્જતના સંજોગો બેમિસાલ હતા અને તેમાં કુદરતનો કામેલ લાયક કામે લાગે
હતો. તેઓએ સુખી જન્મ લીધો હતો, સુખી જીંદગીની જીઆદતી ભોગવી હતી
અને ભાવખ્યાનાં બેહેસ્તની બક્ષી અને સુખી અમર જીંદગી ભોગવવાને તેઓ બાઅ-
શ્વાલી થયાં હતાં.

ઈરાંની વિષયો.

ભાગ ૩ મો.

જમશેદની છાંદગી સાથે જોડાયેલા બનાવો.

શાહ જમશેદનાં નામ સાથે જોડાયેલા યાદગાર બનાવો વિષે હાં આપણે બોલીશું અને જોઈશું કે તેમાં બે મોતેબર નેમો સમાયેલી છે. એક જમશેદનાં નામને જેખ આપવાની અને બીજી પેલા બનાવોને વજન આપવાની છે. જમશેદે “ મહકેશ ” (મહર્કુશ) ના શિષ્ય શિયાળાની નાશકારક આફતમાંથી ધરાનવેજની આર્ય પ્રજાને સંરક્ષણ આપવાનું જે સાહસ માથે ઉઠાવ્યું અને ફતેહમંદી સાથે પાર ઉતાર્યું હતું તે થોડું માહાભારત નહીં હતું. તેનાં આ માહાન સાહસે પાછલી પ્રજા ઉપર ઉંડી અસર ફાટી હતી અને તેના જમાના પછી બનેલા કેટલાક યાદગાર બનાવોને તેનાં નામ સાથે જોડી આપવામાં ઘણું મન બરેલું સમજવામાં આવ્યું છે. જુના જમાનાના કેટલાક નોંધ લેવા લાયક તવારીખના બનાવોની તારીખ કે તેના કર્તા વિષે કોઈ શંકાસ્પદ હોતી નથી અને આવા બનાવોમાં પાછલા તવારીખનવીશો માટે તેઓની કીર્તિવંત યાદ જાળવી રાખવાનું કોઈ સખળ સાધન નહીં હતું. આ મુશ્કેલી વચ્ચે એવા બનાવોને કોઈ પ્રખ્યાત પુરૂષોના નામો સાથે તથા તે બનાવોની તારીખને અમુક અમુક દીવસો સાથે જોડી આપવાની પાછલા તવારીખ લખનારાંઓએ જરૂર જોઈ હતી, અને લાયક ગવાહીની ગેરહાજરીમાં કોઈ યાદગાર બનાવોની માનભરી યાદ બની-બની ઝાલાદ માટે જાલવી રાખવાને આ સિવાય તેઓ માટે બીજો કોઈ કારગર ઇલાજ નહીં હતો.

હાજલા તરીકે તારીખ વગરના એવા તવારીખી બનાવો ઉપર ખાસોઆમનો વિશ્વાસ બેસાડવા પાસી તવારીખ લખનારા દસ્તુર-દાવરોએ જે ઉપાયો કામે લગાડ્યા છે તેમાંનો એક પેલા બનાવો માટે અમુક દીવસ મુકર ફાધેલો મથે છે. એવો એક બેસતાં નવાં સાક્ષનો ખાસ દીવસ ખોરદાદ રોજ છે, તે ખોરદાદસાક્ષના એક માહાન અવસર તરીકે આપણા બાદશાહી અમલથી મશહૂર થયો છે અને આ માનવંત અવસર સાથે તારીખ વગરના અનેક તવારીખી બનાવોને પાછલથી જોડી આપ્યા છે. આજ દીવસે

જુત કાલમાં બનેલા એવા બે દુન જોટલા તવારીખી બનાવોના દાખલા નોંધાયલા મલેછે, અને જાંથીજ તે માટે સંતોષ પકડવામાં આવ્યો હતો તે બહેતર થઇ પડતો, પણ બવિષ્યમાં બનનારા કોઇ બનાવ માટે બીજા ન્યારે એજ દીવસને સુકરર કરવામાં આવ્યો છે. ત્યારે તેના લખનારા અને તેમાં માનનારાઓનું કેવળ બોળાપણું આપણે જોઇ શકીએ છીએ. એ લખનાર કહે છે કે, બવિષ્યનો પેગાંમબર સોસીઓશ તથા તેના સાથીઓને પેદા પડવાનો અને વળી રીસ્તાખીજ થવાનો દીવસ બીજો જોરદાદસાલ છે ! બવિષ્ય કાળમાં કોઇ પુરો નહી ગણાવો જોઇએ, તોપણ જુતકાળના અમુક અમુક બનાવોનું જોરદાદસાલ સાથનું જોડાણ જાણવાજોગ એટલા માટે છે કે, આપણા અમુક બજુતરમાં જોરદાદને દહાડા, તેના ભાગો, માસ તથા વ્યવહાર અને ફસલી સાલના બરવખતો ઉપર મુવકકેલ ગણેલોછે. માટે જમાનાની ગંદશયી જેને તવારીખી બનાવોની તારીખોની નોંધો જલવાઇ રહી નથી, એવી શુભ થયલી તારીખોના બનાવોને જોરદાદ સાલ જોદા એટલે વર્ષના સરદાર જોરદાદ અમશારપંદનાં નામ સાથે અને શરૂ થતાં નવાં સાલના પેહેલાં દીવસ સાથે જોડી આપ્યા છે અને તેઓને પેલા નોંધવા લાયક બનાવોના ખરા દીવસ તરીકે આલખવાનો નાચારીએ સંતોષ પકડવામાં આવ્યો છે. આ મુજબ પાછલા સમયમાં બનેલા કેટલાક તવારીખી બનાવોનું માન આગળ થઇ ગયલા કોઇ મહાન પુરોને આપવાના ધણા મોજુદ દાખલા મલે છે અને તેજ મુજબ મહાન જમશેદનાં મહાન સાહસોને લઇને કેટલાક પાછલા નોંધ લેવા લાયક બનાવોનું માન પાછલથી જમશેદને મધ્યું હતું. આ નામવરના નામ સાથે જોડાયલા એવા યાદગાર બનાવોના કેટલાક દાખલા પહલવી અને ફાર્સી કેતાબોમાં જલવાયલા મલેછે અને તેનું જે રસીલું વર્ણન શાઅર ફીદોશીએ કીધું છે તેનું આગલી કે પાછલી કોઇ કેતાબોમાં મલતું નથી. આપણા મહાન શાઅર પોતાની શાઅરી દેપે પેલા બનાવોના જે રસીક વર્ણનો આપ્યાછે તે સઘલાં તેની કોઇ કદપણા શકિતનું એકલું ફળ નથી, પણ કેટલાંક આગલી પહલવી કેતાબો ઉપરથી લીધાંછે અને તેની નકલ પાછલથી બીજી ફાર્સી કેતાબોમાં થઇ છે. આ બનાવોમાંના કેટલાક ધર્મ સાહિત્ય અવસ્તાની શહાદતથી આપણે એવા જોઇશું કે જેનું માન શાહ જમશેદને નહોં પણ બીજાજ મહાન પુરોને જેકે ઘટે છે તોપણ કેવાક યાદગાર બનાવો સાથે તેનું જુબારક નામ જોડાયલું જોઇએ છીએ. હાથ ધરવી બાબદથી આ નામીયા શાહની નામનામાં સહેજબી ઘટાડે થતો નથી પણ તેમાં માત્ર સચ્ચાઇ શોધવાની એકલી નેમ સમાયલી છે.

જમશેદનું કીર્તિવંત નામ વહાલું હતું અને ધણું વહાલું છે. તે પુરાતન જમાનામાંજ

વહાલું નહીં હતું, પણ તેની હરતીને હજારો સાલ વહી જવા છતાં તે આજે બી વહાલું છે. તે પાર્સીઓમાંજ વહાલું નથી પણ પરકોમી અને પરધર્મી પ્રજાઓમાં બી વહાલું છે. ધરાનના હાલના બાદશાહેને આશીર્વાદ આપતાં એકસર આગલા બે નામોયા પાર્સી પાદશાહો જમશેદ જેવા પ્રતાપી અને નોશેરવાન જેવા અદલ થવા કેહેવામાં આવે છે. આ બીના પાર્સી કોમ માટે થોડી મગરૂરી કે માન ભરેલી નથી. જમશેદનાં મુન્શરફ નામ તરફના આ અચુક વહાલને લીધે હમકોમ તથા પરકોમના તવારીખનવેશોએ અનેક બનાવો સાથે તેનું માનવંત અને પનોતું નામ જોડી આપવાના, બે દજન બનાવોમાં થોડા ખરા અને ઘણાં અધુરા દાખલા આ વિષયમાં આપણે જોઈ શકીશું.

વરેજમકર્દ.

વંદીદાદ મુજબ તવારીખના કોઈ પણ મહત્વના યાદગાર બનાવ સાથ જમશેદનો સીધો સંબંધ જોડાયેલો હોય તો, વરેજમકર્દ તેની જીંદગીનો એક સૌથી મહાન બનાવ છે, અને તેનો અર્થ જમશેદનો બનાવેલો શુક્ર થાય છે. તેને જોઈ એક ગુફાનું નામ મલ્યું છે, તોપણ તે સાધારણ શુક્ર નહીં હતો, પણ તેઓ ગંગવર બાંધકામો હતાં અને મોટા પાયા ઉપર ઉમાં થયેલાં સંસ્થાનો હતાં. બિવિષ્યમાં આવનારી બર્ફના શીતળ શિયાળાની કુદરતી આફતમાંથી તમામ જનદાર પેદાયસને બચાવી લેવાનું આ સંસ્થાન જમશેદનું એક મહાન સાહસ હતું, તેથી આ બનાવને વંદીદાદમાં ઘણું વજન આપ્યું છે અને તેને ગેબથી થયેલી ખુદાઈ બચારતનું પરીણામ ગણવામાં આવ્યું છે. (પૃ ૨, ક. ૧.)

વર સંસ્થાન વસાવવાની જમશેદની યોજનાનો જ્યાં થોડો ખ્યાલ આપીશું. તેણે જનદાર પેદાયશની જીંદગીનાં રક્ષણ માટે ઉત્તરના પાયતપ્ત ધરાનવેજની દક્ષિણ દીશા પસંદ કીધી હતી અને તે બાજુએ તેણે અચાવનાં સમચોરસ ટકાઉ બાંધકામો ઉમાં કાઢ્યાં હતાં. ત્યાં સારો પાક ઉતરે એવી ખેતી લાયક ફળદ્રુપ જમીન, આવજનવાન સગવડ ભરેલા માર્ગો અને પાણીનાં બાંધકામો તૈયાર કરવાની તેણે સૌથી પહેલી જરૂર જોઈ હતી. ત્યાં તેણે માણસો અને ખેતીના ઢોર ઢાંક વગેરેને સુખ સગવડ સથ રહેવાના બારી બારણાં સાથનાં અને હવા ઉજાસવાલા મકાનો બાંધ્યાં હતાં અને તેઓમાં ઉંચી યુનીયાદનાં માણસો અને ઉંચી તોખમના પશુઓ ઢોર ઢાંક વિગેર વસાવ્યાં હતાં, ત્યાં સારી જાતના ખુદાઓએદાર ધ્રુવફળાદીના ઝાડો રોપાવ્યા હતાં અને ટુંકમાં તેણે જનદાર પેદાયસના સધળાં સુખ સાધનો પુરાં પાડ્યાં હતાં. તેનાં વખતમાં વરવાસીઓએ અમર સુખો ભોગવ્યાં હતાં અને તે સમય તેઓના સોનેરી જમાના તરીકે વાજબી એલખાયો છે.

આ મહાન સહાસ જમશેદે કૌતુહલ'દી સાથ પાર પાડ્યું હતું અને તેની કીર્તિવંત યાદગારીના બનાવ તરીકે આ વરેજમકર્દ સાથ તેનું મુખારક નામ ધર્મ અને તવારીખમાં અમર રહ્યું છે.

તપ્તે જમશેદ.

છત્વી સન પુર્વે ૫૫૮ને સુમારે હખામની અમલમાં હખામનીશ પાર્સીઓથી વસાયલાં પાર્સીગર્દ (પાર્સી કીલ્લો) અને પર્સી પોલીસ (પાર્સી શહેર)ના પાયતખ્ત શહેરને પાછલા તવારીખનવીશે શાહ જમશેદે વસાવેલાં જણાવી ગયા છે. આ પર્સી પોલીસ પાયતખ્તના પર્વતોમાં પથરના ઉંચા તપ્તાઓ ઉપર હમાં થયલાં આલીશાં અગ્નિઓ, તે ઉપર કાતરેલા વિચિત્ર નક્ષે અને હસ્તલેખોનાં કાતરકામોને તપ્તે જમશેદ, જમશેદી તલેસમ અને હુરજે જમશેદનાંમે અપાયાં છે.

ત્યાં હખામનીશ પાદશાહો કુર્રી, કમબાઈસીસ, દાર્યપુરા, જર્ડસીસ, તથા તેના બેટા અને નખીરાઓએ આ દરબારી મેહેલો અને દેવાનખાનાં હમાં કીધાં હતાં અને તેઓમાંનાં બે સફરમિનાર અને ચેહુલમિનારને નામે કીર્તિરખ'મે કાર્સી તવારીખમાં મશહુર થયાં છે. તે ઉપરના લેખોમાં ખુદ દાર્યએસ કહે છે કે, આ મેહેલો અહુરમઝદની મદદથી મે' બાંધ્યા હતા અને તેના બેટા તથા નખીરાઓ કહે છે કે, આ મેહેલ મે', મારા બાપે અને મારા બપાવાએ બાંધ્યા હતા. વળી એજ પાય તખ્ત શહેરના બીહીસ્તુન નામના પર્વત ઉપર દાર્યએસે કાતરાવેલા યાદગાર લેખોના મોટા સંગ્રહ હસ્તી ધરાવે છે. ત્યાં તેનું પોતાનું અસ્તોદાંન (મરનારનાં હાડકાં ખાક થવા એહેલાયદાં મુકવાના ગુફા) નું બીસમાર થયલું બાંધકામ છે અને તેની સરીલ ઉપર તેનો સુંદર નક્ષ કાતરવામાં આવ્યો છે. વળી તેનાં માથાં ઉપર તેનીજ શિકલના અને તેનાંજ પાસબાંન ફેરોહુર, અવસ્તાએ વર્ણવેલું “યથ ના મેરેલો હુ પરેનો” (પક્ષિરૂપી અર્ધ મનુષ્ય) ના અસરકારક ચિતારનું સુંદર કાતરકામ થયું છે, અને તેને રોશન આતશના કેબ્લા સનમુખ ખડે પગે હમો રહી ખુદલાં આકાશમાં ખુરશેદ ઈજકની સેતાયશ કરતો ધરાની આલમની નજર આગલ ધર્મો છે. એવાજ નક્ષે જર્ડસીસના મેહેલો અને “અસ્તાદાંનો” ઉપર કાતરાયા છે. આ સધળી સાચી તવારીખનાં યાદગાર બનાવો અને હસ્ત લેખોની મોખુદ શહાદતો હસ્તી ધરાવતી હોવા છતાં જ્યાં સુધી તે ઉપરના ખિલારોકા લેખો સહાસિક યુરોપિયન મુસાફરોએ અયાગ મમ ઉઘવી ઉકલાવ્યા નહી હતા, ત્યાં સુધી આ સધળા બનાવોને પાછલા તવારીખ-નવીશેએ શાહ જમશેદનાં નામ સાથ જોડી આપ્યા હતા.

વળી જ્યાં સુધી આ નામીયાં બાંધકામો દુનિયાથી તદ્દન બેગાનાં હતાં ત્યાં સુધી તેણે બીજાંથી તરાહીત નામવરોનાં ધણાં નામો ધારણ કરીધાં હતાં. હજામનીઓનાં “અસ્તોદાંનો” ને કેટલાક લખનારા પાર્સી દખ્ખુ” (મરનારની લાસને માંસાહારી પ્રાણીઓ પાસે ચાસ્તી કરાવવાનું બાંધકામ) સમજાવ્યા હતા. તેને તેઓએ દખ્ખે જરથોસ્ત અને કાંથે જરથોસ્તનાં જુલ ભરેલાં નામો આપ્યાં હતાં, અને તેને જરથોસ્ત સાહેબનાં નામથી ઓલખાવ્યાં હતાં. વળી તેઓને તખ્તે દારાબ (દારાંયસતુ” પાયતખ્ત) એવું અર્થ સુચક નામ આપ્યું હતું અને “અસ્તોદાંન” ને દખ્ખે દારાબ (દાર્યવુશતુ દખ્ખુ) નામ મળ્યું હતું. અસ્તોદાંન ના આ ખંડયરોને ત્યાંના જંગલી ગામડીઆઓએ જીતખાનાં બી નામ આપ્યું હતું. તેઓ તેમાં જીનનો વાસો થયેલો માનતા હતા અને શોધક મુસાફરોને તેઓ બય પમાડતા હતા. વળી એજ નામીયા પાદશાહોએ પર્વતો ઉપર માણસો, લગાધઓ અને લડવૈયાઓના ગંજવર કદના કોતરકામો કરાવ્યાં હતાં, અને જહાં પેહુલવાં રૂસ્તમને શાઅર ફીર્દોસીએ અજીત લડવૈયો અને સૌથી કદાવર વર્ણવેલો હોવાથી આ બાંધકામોને તેનાજ નક્ષે સમજવામાં આવ્યા હતા અને તેઓને નક્ષે રૂસ્તમ (રૂસ્તમતું ચિત્ર) તથા તખ્તે રૂસ્તમ (રૂસ્તમતું પાયતખ્ત) નાં નામો મળ્યાં હતાં. આ મહાબારત કોતર કામોને કેટલાકે વળી રાક્ષસોના [ચિતારો તરીકે બી ઓલખાવી ગયા છે. એજ મુજબ માહાત્મા કુરૂશ પ્રથમ વસાવેલાં પાયતખ્ત પાર્સી ગર્કનાં કેટલાંક બાંધકામોને ઇસલામી મંથકારોએ તખ્તે મુલેમાન (મુલેમાન પાદશાહતું તખ્ત) નામ આપ્યું છે. અને ત્યાં આવેલાં કુરૂશનાં “અસ્તોદાંન” ને એજ યાહુદી પાદશાહની માએ બાશીબાતું મશહુદમાદર મુલેમાન એટલે મુલેમાનની માયની મસજીદતું નામ આપ્યું છે. તવારીખની આ કૈવી ક્યુમર ! કેવો મંબર ગોંટાળો ! કુરૂશ (ખુશરો) નાં મજકુર બાંધકામની એક તખ્તીમાં જોકે “હું છું કુરૂશ, હજામનીશ ખાનદાનનો.” એવો યાદગાર લેખ મોજુદ હતો, તોપણ તેનાં પુરાતનપણાં તથા તેમાંનાં સફેદ મારબલ અને હંચી કારીગરીનાં નામીયાં બાંધકામોને લીધે તેને પાછલા અરબ લખનારાઓએ એક પરદેશી અને પરધર્મી પ્રખ્યાત પાદશાહ અને તેની માદરનાં નામો સાથે જોડી આપ્યાં છે !

પુરાતન જમાનામાં જમશેદ અગર કાષ્ઠબી સૌથી મોટું સાહસ કર્યું હોય તો તે વર સંસ્થાન વસાવવાનું છે અને તેની નોંધ ધર્મ પુસ્તકમાં જલવાયલી હોવાથી તે મોટા બનાવોની યાદ દર જમાને ઔલાદ દર ઔલાદ ઉતરતી રહી હતી. આથી પાછલા

જમાનામાં હખામનીઓથી થયેલું આવું એક ગંગવર સાહસ જમશેદ સિવાય બીજા કોઈથી બનવું મહાલ છે, એવા ખ્યાલથી આ અને એવાજ બીજા બનાવોને જમશેદ જેવા નામી પુરોનાં નામો સાથે જોડી આપવામાં પાછલા તવારીખનવીશોએ ઘણું માન બરેલું જોયું હતું. જમશેદનાં વખતમાં આ નામીયાં બાંધકામો ઉભાં થયાં નહીં હતાં અને તેનાં જુના જમાનામાં પાછાડો ઉપર નક્ષો ચિતારવા અને લેખો કાતરવાનો હુન્નર જાહેર થયો નહીં હતો. મહાન શાસ્ત્ર શ્રીરદોશીએ જગપ્રસિધ્ધ શાહનામામાં જ્ઞાતજ્ઞતાના હુન્નરો જમશેદ જાહેર કીધેલા જોકે જણાવ્યા છે, તોપણ તેમાં પર્વતો ઉપર હસ્ત લેખો અને નક્ષોનાં કાતર કામો થયેલાં જાહેર થયાં નથી. આ લેખો અને કાતર કામોનો હુન્નર હખામનીશ કારીગરો, એસીર્યનો, બેબીલોન્યનો, ઇજીપ્શ્યનો વગેરે પશ્ચિમની પોતાની પાડોશી પ્રજાઓ પાસેથી શિખ્યા હતા. પાછળથી પોતાના આ ઉસ્તાદોથી હુન્નરકળામાં આગલ વધી તેઓને પાછલ પાડવા હતા અને તેઓએ સુંદર હુન્નરમંદીના આ નાદર નમુનાઓ ફાનયાની નજરે આગલ ધર્યા હતા. જમશેદના જમાનાનાં કેટલાંક હમર વર્ષ પછી જરથોસ્તી ધર્મ પુસ્તકો લખાયાં હતાં અને ત્યારબાદ કેટલીક સદી પછી ઇ. સ. પૂર્વે ૫૫૮ માં હખામની હકુમત હસ્તીમાં આવી હતી. અગર જમશેદનાં વખતમાં પાર્સી પોલીશ હુમ્કાન અને સુસા વગેરે હખામનીશ શહેરોની સ્થાપના થઈ સુડા હોત તો, અવસ્તામાં-અકસર વંદોદાદમાં-બીજાં શહેરોનાં નામો સાથે આ નામીયાં પાયાતખ્ત પાર્સી શહેરોને સ્વભારીક રીતેજ પેહેલી આગેવાન જગા મલી હોત, પણ અવસ્તાનાં લખાણો થવા પછીજ તેઓ વસાયેલાં હોવાથી ધર્મ પુસ્તકમાં તે પ્રસિદ્ધ શહેરોનાં નામો મલતાં નથી. જમશેદનું પાયતખ્ત ઇરાનવેજનું આગેબેહેસ્ત હતું અને તે જમાનામાં મજકુર હખામનીશ પાયતખ્ત પાર્સી શહેરો વસાવામાં આવ્યાં નહીં હતાં.

હખામનીશ પાર્સીઓએ પાછાડી ખડતલ જાંદગી ગુમરી હતી અને તેના પ્રતાપે તેઓએ એક શુરવીર પ્રજા તરીકે નજદીકના અને દુરના પ્રદેશમાં પાર્સી કાર્તિનો પ્રકાશ ચો બાજુ પાંથરીઓ હોતો. એક વાર તેઓએ પોતાનાં બાજુ બળથી “ધરાનની હદ પશ્ચિમે છેક યુનાન દેશ અને ઇસ્તર (ઉન્યુમ) નદી સુધી ચુરોપખંડમાં; પુરવે પંજાબની નદીઓ સુધી હરતખંડ (હીંદુસ્તાન) માં; દક્ષિણે ન્યુખ્યાના જંગલો સુધી આફ્રીકામાં અને ઉતરે કારપીયન સમુદ્ર (હરીઆએ કલ્પુમ) અને જીહુન નદી સુધી એશીયા ખંડમાં” * પારસી કાર્તિની નોખત વળગી હતી અને તેને સાથી ઉંચી શીખર ઉપર લઇ જઇ સુડી હતી.

* તવારીખે હખામનીઆન સફે દ, કતી મેસૂસ જા. પા. ૧૦ તથા પા. ૧૦ બ. દેશાઈ.

તે પાર્શ્વ શાસ્ત્રોના જાહેરશાલ અમલના આ નામીયા કીર્તિપત્રો જમાનાની મેદોશી અને મેકદર દુસ્મનોના જાલીમ હાથોની જબરદસ્તીથી આવ પામ્યા છે અને તે મુગ મહાલની તારાજ નશાનો પાર્શ્વ કીર્તિવંત અમલની ચહાલી પક્તીની આ મુગી અને દુખી શાદ આપતા દુનયા સનમુખ ઉભા છે.

જમશેદી તલેસમ.

મહાન હખામનીશ શાહનશાહાત દર્મીયાન પર્વતો ઉપર નામીયાં બાંધકામો અને ફેટલાંક કોતરકામો થયલાં આપણે જોયાં છે અને તેણે જુદાં જુદાં અને જુલ ભરેલાં અનેક નામો ધારણ કીધેલાંથી આપણે અનુભવ્યાં છે. હખામનીશ શહીઓ આ દુનરમાં ધણા કુશળ હતા અને તેમાં તેઓએ દેખાડેલી ચતુરાઇ અને ઉંચી દુનરમંદીની બે બેરાદરો મીઠ જ્યોર્જ એલીનસન અને સર હેનરી રોલીનસન તથા મી. ફર્ગ્યુસન વગેરે બીજા ધણા યુરોપીયન મુસાફરોએ જળખ તારીફ કીધી છે. આ તરફ કીસમનાં કોતરકામોની તારાજ-નશાનો પર્વતો અને બાદશાહી મેહેલો ઉપર જોવામાં આવે છે. તેઓમાં માણસોની સુતો, દરબારી દેખાવો, લશ્કરી કુચ, લશ્કર ઘાહ, લડાઈના દેખાવો, લડાઈના રથો, શકારવાહો, શકારી જનવરો, પશુઓ, પક્ષઓ, પુલ ફલાદીના વેલાઓ વીગેરે જાતજાતનાં અને જાતજાતનાં ચત્રો દોરેલાં મલે છે. આ કોતરકામોમાં જે હઝેરત પમાડનારાં છે તે અર્ધ મનુષ્ય રૂપી પ્રાણીઓ વગેરેનાં છે. તેઓ મેહેલોના ઝરખાઓ ઉપર અને દવાનખાનાઓની અગાસીઓનાં ખુણાઓમાં મનુષ્યરૂપી પાંખો સાથના ગોધા અને સંહોનાં સુંદર બાવલાંઓ બેસાડેલાં મલે છે. આ નક્ષોમાં કોઇનું માથું ગરૂડ પક્ષના જેવું; કાનો ઘોડા, લપેડાં કે ખચરના જેવા; શરીર સિંહના જેવું, પગ અને પુછડી પશુનાં જેવાં અને ગરદન, પીઠ તથા છાતી પક્ષનાં જેવાં હોય છે. કોઇમાં બેબે પુછડી અને મેંદાં તથા સાચરનાં જેવાં શંગડાં અને પાંખો સાથના સંહો દોતરેલા છે. વળી કોઇની કમર સુધી માણસની શકલ અને તેને પક્ષીની પુછડી માથે પાંખો હોય છે. હખામનીશ કારીમરોની ઉંચી દુનરમંદીનું આ એક ગંજવર સંમંદરયાન હતું અને તેના આ દમામદાર તથા ભવ્ય દેખાવોથી તે ગોયા એક પરસ્તાનનો ખ્યાલ આપતું હતું. કોતર કામનું આ ચત્ર ખચીતજ વચત્ર અને વસમય પમાડે એવું છે અને તેઓને જાણીતા યુરોપીયન મુસાફરો રાક્ષોના કષપત ચીતારો તરીકે ઓલખાવે છે. એવીજ કીસમનું સુંદર કોતરકામ પ્રખ્યાત નીનીવે શહેરના મેહેલો ઉપર અને હાંદુઓના પુરાણોમાં ચીતારેલા મલે છે અને તેનીથી તેઓ દેવો અને દૈત્યોના કષપત ચીતારો તરીકે ઓલખાવે છે.

હખામનીશ શરૂપીઓની આ સુંદર હુનરમંદી સાથે બી એવાજ ખ્યાલો જોડાયલા જણાય છે. માણસજાતની અલ્પ શક્તિ અને યુદ્ધ ક્રમ નહીં કરે એવાં સખ્ત પદ્ધતો ઉપર થયેલાં અને ગોયા એક પરસ્તાન મીસાલનાં આ ગંજવર કદનાં બાંધ કાંમોમાં કાંઈ દેવી શક્તનો સખળ હાથ હોવો જોઈએ અને આ કાંઈ તલેસ્માતીક બનાવ બનેલો હોવો જોઈએ. વળી દંતકથા જમશેદને એક અદ્ભુત પુરુષ તરીકે પિછાણતી આવી હતી અને તેઓની આ માન્યતાને લઈને તેના સિવાય બીજા કોઈથી આવું મહાન પરાક્રમ બની શકે નહી, એવા ખ્યાલથી તેને જમશેદી તલેસ્માતુ' નામ મળ્યું હતું અને આ હખામનીશ હુનરમંદીના તળારીખના યાદગાર બનાવો સાથે મહાન જમશેદતુ' નામ જોડી આપ્યું હતું. જમશેદના નામ સાથે ઘણા અન્યથા ખ્યાલો જોડાયેલા કહેણે કે તે એક અમતકારીક અગ્રુશતરી ધરાવતો હતો અને તેની કરામતથી તમામ જનદાર પેદાયશ્ચ તેની તાબેદાર અને ફરમાનખરદાર હતી.

આ અન્યથા પમાડનારાં કોતર કામોમાં ધરાની કારીગરોએ પોતાની જે યુદ્ધિ આવૃથ અને કાર્ય કુશળતા દેખાડીછે તે દરેક દાખલામાં તેઓની કલ્પના શક્તિતુ' એકલું જ ફળ નથી, પણ તેઓ ચસ્તો વગેરેના લખાંણોમાં દર્શાવેલાં ખગોળ સાથે સંબંધ ધરાવનારા આકાશી રાશન ગોળાઓનો અને બીજા આકાશી હસ્તીઓનો ખ્યાલ આપનારી એક હસ્તકૃત સુંદર કારીગીરી હતી.*

હુરમે જમશેદ.

જમશેદે વર સંસ્થાનમાં બચાવના બાંધકામો ઉભાં કીધાં હતાં અને તેમાં માણસો, ખેતીનાં ઠોરદાંક, પશુઓ, પક્ષીઓ, જનમાલનાં રક્ષક કુતરાંએ અને આતશ (ધરધતું હાજતની વસ્તુઓ)ની ચુટણી કરી ચુનંદી અને ઉંચા કુળની જનદાર પેદાયશનાં ટોળેટોળાં સંમંહકરી વસાબ્યાં હતાં અને તેઓને સઘળાં સુખ સાધનો પુરાં પાડી તેઓની પરવરશી કીધીહતી. આ તેનાં મહાન સહાસને લીધે અવસ્થામાં તેને હુવાંથવ એટલે ભલાં ટાળાંવાલો એવા માન સુચક એલકાળથી એલખાગ્યોછે. એજ કારણને લીધે તેને વાંથવ એટલે જનદાર પેદાયશનું ટોળું લઈ જતો (૫૦ ગોશ ૬૦ ૯) અને દેવોના કૃપાળમાંથી તેને વાંથવ છીણવી લેતો જાહેર કીધોછે (૫૦ જા ૬૦ ૩૨) આ અવસ્થાઈ એલકાળનો પહલવી અર્થ “હુરમે” થયોછે, તેનો ફાર્સી “હુરમે” અને પાજંદ રમે મલેછે અને પર્સી પોલીસ નક્ષે રૂસ્તમ પાર્સીગર્દ અને બોહીસ્તુન પર્વતો ઉપર હખામનીશ

* જુઓ “ રેસાલહે મુરુદ ” ભાગ ૨ જો. “ અવસ્થાતું ખગોળ-ધંબોના થોડા ગાંઠો હતાં ” સર્ક ૧૨૦-૧૭૬. ક્રાંતી.

પાદશાહોથી થયલાં મહાભારત બાંધકામો અને અસંખ્ય કોતરકામોનું ગોળા એક મંભવર સંસ્કરણ હતું. તેમાં માણસો, ગોરખદો, પશુઓ, પક્ષિઓ, શીકારી કુતરાઓ વગેરેના નક્ષે હતા અને તે ઉપરથી તેલાં કોતરકામના સુંદર સંગ્રહ સાથે જમશેદનું નામ જોડી તેને હુરમે જમશેદનું નામ મળ્યું છે. આ નામ મુગાળના મેદાનમાંના ખંડયરને મળ્યું છે અને તેઓ હુરમે જમશેદ નામે ઓલખાય છે.

જમશેદી નવરોજ.

આ એક ખુશીના અવસરનું જશન છે. તેનો અર્થ ખુશીની મિજલસ થાય છે. આ જશન હાલ બહારની મોસમના મહાન અવસર તરીકે ઓલખાય છે અને તેની સાથ જમશેદનું નામ જોડી તે જમશેદથી જમરી થયું સમજવામાં આવે છે. આ જશન જમરી થયાં અને તે જમશેદના નામ સાથે જોડવાનો સાચર શ્રીરદોશી જુદોજ સખખ જાહેર કરે છે અને તે જમશેદની ખાસ તખ્તનશીનીનો છે. આપણો સાચર કહે છે કે, જ્યારે જમશેદ માથે ઉઠાવેલું મહાન સહાસ પાર ઉતાર્યું ત્યારે તેણે એક હીરાજડીત તખ્ત તૈયાર કરાવ્યું અને તે ઉપર તખ્તનશીન થયો. આ વેળાના વર્ણનમાં સાચર કહે છે કે,

“ બ જમશેદ બર ગોહર અફશાન્દ.”

મરાન રઝરા રઝેનવ ખાનદંદ.”

એટલે, તેની રૈયતે જમશેદ ઉપર ગોહરનો નેશાર કીધો અને તે દીવસને તેઓએ નવરોજનું નામ આપ્યું હતું.

સાચર કહે છે કે, તે દીવસ ફરવરદીન મહીનો અને અહુરમજદ રોજ હતો અને નવરોજને દહાડે તે તખ્તનશીન થયો હતો. આ તખ્તનશીનીની ખુશાળીમાં તે દીવસ રૈયતે રંગરાગ, શરાબબાજ અને ગાંણાં બજાણાં સાથે શુખબો હતો અને આ જશન તે દીવસથી અને પાદશાહથી યાદગાર રહ્યું છે.

ત્યારે જમશેદી નવરોજ બહારની મોસમનું નહી, ખજુ સાચર મુગાળ અકસર જમશેદની તખ્તનશીનીના મહાન અવસરની ખુશી ખુરમીનું જશન છે અને તે વાજબી રીતે તેનાં નામ સાથ જોડવામાં આવ્યું છે.* આ તખ્તનશીનીનો યાદગાર બનાવ અગર સાચર કહે છે તેમ બહારની મોસમ સાથેજ બન્યો હોય તો આ જશનના અવસરની

* આ બાબદ સર્વ પેઢેલાં મી. ૫૦ બ. ૦ દેશાધમે જાહેર કીધો હતો.

જુનેર્મીમાં બેવડે વધારે શામ છે. ત્યારે વળી તે બહારની દીલખુશ મોસમ અને જમશેદની તખ્તનશીની એ બે મહાન મહિમાની શુકરચુનરીનું જન્મ છે.

જામે જમશેદ.

જમશેદનાં નામ સાથે શાઅર ફીદૌશી એક જામનું નામ જોડે છે અને તેને કેટલાક લખનારા શરાબની જામ તરીકે ઓળખાવે છે. શરાબ નોશ કરવાની જામ જેવી એક નજીવી નાચીજ સાથે જમશેદનું નામ જોડવામાં તેના જેવા એક મહાનપ્રતાપી પુરુષના નામને જેળ દેખાડનારું શું હોય શકે? આ જામમાં કોઇ મોટા બેદ સમાયલો હોવો જોઇએ અને તે સાથે તેની કીંમતમાં વધારો દેખાડનારો કોઇ સખળ સખળ હોવો જોઇએ. એવોજ એક મઆકુલ સખળ આપણો શાઅર જણાવે છે અને તે પેલી જામ સાથે સેતારાની સાતીના એકમનો અચુક સંબંધ દેખાડે છે. તે કહે છે કે,

નેશસ્તાહ બરાંન તખ્ત જમશેદશા

બદસ્ત અન્દરન જામે અખ્તરુમા.”

એટલે, હાથમાં સેતારાની ચાલ જોવાની જામ સાથે જમશેદ બાદશાહ તખ્તનશીન થયો. ત્યારે આ શરાબ નોશ કરવાની જામ નહીં હતી, પણ સેતારા અને મુહોની મહેલ અને તેઓથી આ જેતી દુનિયા ઉપર થતી અસર જોવાનું એક યંત્ર હતું. આ આબદ કુતાર મેરાદરો પોતાનાં શાહનામાના તરજુમામાં વાજબી દલીલો દેખાડે છે. આ જામે અખ્તર નાં બીજાં નામે જહાનુમાય જામ અને જેતીનું માય જામ મહેલ છે અને તેમાં દુનીયાની વર્તમાન, શુત અને ભવિષ્યવાણી જોવામાં આવતી હતી. જામે જમશેદ એટલે એક યાંત્રિક બનાવતની ઉંચી હુનરમંદીનાં યંત્ર સાથે જમશેદનું નામ જોડવામાં આવ્યું છે. એવી એક જામ સાથે કેઆની પાદશાહ કેખુશરોનું નામ મહેલ છે અને તે જામે કેખુશરો તરીકે ઓળખાયું છે. આ જામોમાં કોઇ બી સંજોગમાં અને વખત બે વખત જોઇ શકાતું નહીં હતું પણ તેમાં જોઇ ભવિષ્ય વાણી કહેવાનો જમશેદી નવરોજનો મુખ્યારક દિવસ ઠરાવેલો હતો. ભવિષ્યવાણી જોવાનો નવરોજનો ઠરાવેલો આ મુકરર વખત આપણને જમશેદની તખ્તનશીની સાથે જામે જમશેદનાં યંત્રની યાદ આપે છે અને તે જામે જમશેદ સાથે જામે કેખુશરો નાં યંત્રો સંબંધ દેખાડે છે. આ એજમતી જામના સંબંધમાં વિદવાન ડૉ. જ. જ. મોદી પોતાના “ ધરાની વિષયો જામ બીજા ” માં અસરકારક અને વિદ-

વત્તાભરેલું વાંચવા લાગ્યું વર્ણન પુરું પાડે છે અને તે જમશેદની આ કરામતી જામ જોસફનાકપ (જામ), નેસ્કરનાકપ, ૧૫૬૬રાળ કએદની જામ, કામરની પવિત્ર જામ, રમીલાઅર વર્ણનની જામ વગેરેની યાદ આપે છે.

શાઅર ફીદૌશી કહે છે તેમ અગર અમર્ગાતું પીણું અંચુરીશરાય “શાહકાફ” ની અકસમાતીક શોધમાં સચ્ચાઇ હોય તો જમશેદનો બીજી કામ તરા-હીત શરાબી જામ સાથે સંબંધ હોવો જોઇએ.

જમરૂદ.

આ એક કીસ્તાનું નામ છે, તે ખાદખરપાસના મુખ આગલ આવેલો છે અને જમશેદનાં નામથી ઓગળાયો છે જેમ જામે કેખશરોનાં બપાનમાં ભવિષ્યવાંણી જોવામાં જમશેદી નવરોજનો ચોકસ વખત મુકરર થયેલો આપણે જોઇએ છીએ, તેમજ દંતકથા જામે જમશેદમાં ભવિષ્ય બાજવાની એક જગા કરાવેલી કહે છે. તે માટે જમરૂદ ની નજદીકમાં આવેલો પાણીનાં એક ચસ્મો છે અને દંતકથા મુજબ તેમાં જમશેદ પોતાની “જામે જહાનુમાય” જોતો હતો. કહે છે કે મશાદ થી તેહેરાન તરફ જવાના માર્ગમાં પચાસથી સો ફુટ ઉંચા ઝોળમિનારા મલે છે, તેઓ એક જગા પરથી બીજી અને બીજી પરથી ત્રીજી એમ માઇલોના માઇલો સુધીની ધણી દુર તકાવતની જગાઓ ઉપર ચોકસ નિશાનીથી ખમરો પહોંચાડવાનાં મથકો હતાં. તેઓને ત્યાંના રહેવાસીઓ “જામે જહાનુમાય” જોવાનાં મથકો તરોફે જોલખાવે છે અને તેની સાથે જમશેદનું નામ જોડી આપે છે.

આદર ફરોબાની તખ્તનશીની.

આદર ફરોબા આતશ શાહ જમશેદે જીહુન નદીપર આવેલા ખારજામ (હાલનાં ખીવા) પ્રાંતના ગદમંદ હુમંદ પર્વત ઉપર પ્રથમ બરખા કીધો હતો. આ સૌથી પુરાતન અને નામીયા કેખલાની પાયદારી કેઆની બાદશાહ યુસ્તાસ્પના અમલ સુધી કાયમ હતી, તેને પાછલથી તેણે ખસેડી કાબુલસ્તાન (હાલનાં અફઘાનીસ્તાન) માં આવેલ રૈશાન પર્વતપર ફરીથી તખ્તનશીન કીધો હતો (યુન્કેરેસ્ન)

હાલમાં આતશના કેબ્લાઓ બરપા થવાની એક મુળ :
આતશની તખ્ત- મજબૂત તરફ ખાસોઆમની આરથા મજબૂત કરવા
નશોની સાથે આતશ તરફ અપુર્વ માન ધરાવવાની છે, પણ પુરાતન આત
બેડયાલા તખ્તનશીનીમાં આ અને બીજી ઘણી ઉમદા નેમો સામ
યાદગાર છે. તેઓ ખાસ કરી ફતેહમંદ કીર્તિની યાદમાં
બનાવેલ. થતા હતા અને તેઓને બરપા કરવાનો આધકાર સર્વને
ખુલ્લો નહીં હતો. ધરાની બાદશાહોમાં જેઓએ ના

બરેલાં કામો કીધાં હતાં, પેહેલવાનોમાં જેઓ અજીત ગણાયા હતા અને જેઓએ દેશ અને રાજ્યની સેવા ઉક્ષવવામાં પોતાનો બળવાન હીરસો આપ્યો હતો તેં આતશનો કીર્તિસ્થંભ બરપા કરવાનો એકલો માનવંત અધીકાર ધરાવતા હતા. ધરા જેકે અનેક આતશો તખ્તનશીન થયા હતા, તોપણ તેઓમાં ત્રણ આતશો નામીયા હતા અને તેથી આતશ નયાયશના “ આથો અદુરહે મજદાઓ પુથ ” ભાગમાં તેઓની આર્થપુરેહ અને કેઆની પુરેહની સંગ્રાથી ગર્મિત ખુસ્તુદી દર્શાવ આવીછે. તેઓ આદર ફરોયા, આદર ગુશરપ અને આદર ખુર્જન મેહર હતા. પે મહાન જમશેદે જગજહુર કીર્તિની યાદમાં બરપા કીધો હતો, બીજો કેઆની બા કુએખુશરોએ અસ્તવંદ પર્વતપર ખુતપરસ્તોથી વસાયેલો દજેઅહમનનો અ કિલ્લો સર કરવાની યાદમાં બરપા કીધો હતો અને ત્રીજો શાહ ગુરતાસ્થે દીનદ બળવાન બાદશાહ અર્જસ્પ ઉપર પેહેલી જીત મેલવી નરો મજબૂત બરપા કર શુક ગુબરીમાં રએવંત પવતપર તખ્તનશીન કીધો હતો (ખુન્દેહેસ્ત). આ મુજબ અને બીજા પુરાતન આતશોની તખ્તનશીની સાથે ધરાની કીર્તિની ભલી યાદો જેક હતી. તેઓ મજબૂત તરફ જાનકીશાની, દેશ ભક્તિ અને રાજ્ય ભક્તિની ભલી તાજ રાખવાના સબળ સખો થઈ પડ્યા હતા અને તેઓ દીન, દેશ અને રાખાયદારીની ધધાંણીઓ તરીકે માન પામતા હતા.

પુરાતન આતશો પર્વતો ઉપર બરપા થતા હતા અને તેજ તેજે ખુલ્લાં આકા- હાદગાહો એટલે લાયક જગ્યાઓ હતી. તેઓ માટે કેબ્લામાં શમાં આત- કાષ ખાસ મકાનો ઉભાં થયાં નહીં હતાં; પણ બર્ફ, વ શની સેતાયશ. વગેરે કુદરતી તોફાંના વેલાં પાહાડોના ગુફાઓમાં તેઓનું ર થતું હતું. એવા સંજોગો સિવાય તેઓ ખાસ કરી જ આકાશમાં રોશન રહેતા હતા અને તેઓની સન્મુખ સેતાયશો તથા આકાશી ધમ

આર્ચનાઓ થતી હતી. પેશદ્દારી અને કેઆની અમલથી લઇને હાખામનીશ અમલ સુધી ખુલ્લાં આકાશમાં આતશના કેબ્લાઓ રોસ્ન રહેવાના દાખલાની પર્વત ઉપર નોંધ જલવાયલી છે અને તેનો એક સુંદર નક્ષ **બીહીસ્તુન** પર્વત ઉપર કાતરાયલો મને છે. આ મોચુદ નક્ષ મહાન દારાંએસ **હીસ્તાર્પીસ** નો છે અને તેમાં તેને ખુલ્લાં આકાશમાં આતશદાનમાં બલતા અને તપ્તનશીન થયલા આતશ સન્મુખ ખડે પગે ઉભો રહી સેતાયશ કરતો ચીતારવામાં આવ્યો છે. આ નક્ષને માથે બાદશાહનીજ શિકળતું પાસબાન ફરોહર આકાશ વચ્ચે અધ્ધર ચિતાર્યું છે અને એક બાજુ રોશન ખોરશેદ ઇબદ અને બીજી બાજુ માહાતપ્તારના ચિતારતું કાતરકામ થયું છે, જે દેખાડે છે કે આતશની સેતાયશો પ્રથમ ગુન્દલામાં બધ્યાર મકાનોમાં નહીં, પણ આકાશી ગોળાઓના કુદરતી કારીગરીના નાદર નમુનાઓના જિયા ખેઆલો નગર સામે ધરવા સાથે ખુલ્લાં આકાશમાં થતી હતી.

વળી ઇરાનમાં પાછલથી ઉમાં થયલાં આતશકદેહોનાં બધ્યાર બાંધકામોની જે રચણા થઇ હતી, તે આતશની સેતાયશ પ્રથમ ખુલ્લાં આકાશમાં થવાનો ખરો પચાશ આપે છે. દાખલા તરીકે (૧) આતશવાલા કેબ્લેગાહના ઓરડા ઉપર ગુન્દ ઉભો કરવામાં આવતો હતો અને તેની થયલી નક્ષલની યાદ આજના આપણા આતશખેહેરાંમ અને આદરાંનોના મકાનોના ગુન્દો આપે છે. (૨) આ ગુન્દો બહુ રંગની લાજવરતી કીમતી ધાતુથી સંગારવામાં આવતા હતા અને તે ઉપર ખોરશેદ, માહ, સેતાંરાનું ગ્રહમંડળ અને પાણીના વાદલાંના નક્ષો ચિતારવામાં આવતા હતા. અમલ આતશકદેહોની આ રચણામાં ગોળ ગુન્દને ફરતાં આકાશ, તેના બહુ રંગને આસમાની રંગતું આકાશ અને તેમાં ચીતારેલા આકાશ, માહતામ વગેરે આકાશી ગોળાઓને ફરતાં આકાશના કુદરતી દેખાવો તરીકે દેખાડવામાં આવ્યા હતા. આ મુજબ કુદરત ઉપરથી તેના ખાવંદની પીછાણ કરવાનો ખેઆલ લાવવાને પ્રથમ ખુલ્લાં આકાશમાં આતશની સેતાયશો થતી હતી, તેની જુની યાદદસ્ત તાજી રાખવા અને તેની ઇવાંચી જલવી રાખવાની તેમાં ખાસ નેમ સમાયતી હતી. થોડા વખત ઉપર વર્તમાન પત્રોમાં આતશખેહેરાંમોમાં વીજલીક રોશની દાખલ કરવાની જીકર ઉઠી હતી અને તે આતશ ઉપર વીજલી, સૂર્ય વગેરેની રજાળ પડવાથી પેલા તપ્તનશીન આતશનો દરજ્જા ઘટવાની વાહીયાત શીલસુરી ઉપર આ તવારીખી મોચુદ શહાદત ખરં અજવાળું નાખવાને ઉપયોગી થઇ પડવા વીના રહેશે નહોં.

જાહેવાર મકા-
નોમાં ઇજ્જદાની
સેતાયશ.

પાછલા હખામનીશ અમલમાં પશ્ચિમની પાડોશી પ્રજાઓની નકલ કરીને પાછલથી બેહેર, આવાં, આદર વગેરે ઇજ્જદો માટે મકાનો ઉભાં થયાં હતાં અને આતશ કહેહો બરપા થયાં હતાં. હખામનીશ અમલ ખતમ થવા પછી મુલુકે તવાયફના પાયર્ચિન અમલમાં દેશના જુદા જુદા પ્રાંતોના જુદા જુદા સ્વતંત્ર હાકમેએ પોતાના ઉપયોગ માટે જુદાં જુદાં ખાસ આતશકહેહો ઉભાં કીધાં હતાં. બોહોલી ઇરાની સલતનતનો એક નાનો ભાગ ૯૦ પ્રાંતોમાં વેહેંચાઇ ગયો હતો તેમાં ૯૦ હાકમે સ્વતંત્ર હકુમત બોગવતા હતા અને તેઓએ શુમારે ૯૦ આતશકહેહો બરપા કીધાં હતાં. તેઓ કોઇ અખંડ કીર્તિની યાદમાં ઉભાં થયાં નહીં હતાં પણ સ્વસત્તાનાં બળપર ઉભાં થયાં હતાં. આ મુજબ કોઇ નામદારી બરેલા બનાવોની ગેરહાજરીમાં આતશકહેહો બરપા થાય એ બીના કદીમ તરીકથી ઉલટી અને આતશનો ખુલ્લું દરજ્જો ઉતારી પાડનારી ગણાતી હતી. તેથી પાર્ચિયન અમલ પછી છેલ્લા સાસાની અમલમાં તેના મહાન સ્થાપક અર્દેશીર બાબકાને ઇરાનના મોટા બાદશાહ અર્દેવાન તથા પ્રાંતોના હાકમે ઉપર એક પછી એક જીતે મેલચીને જુદા જુદા પ્રાંતોમાં વેહેંચાઇ ગયલી ઇરાની સલતનતને એકત્ર કીધી હતી અને ઇરાની પ્રજાને એકજ રાજ્ય અને એકજ ધર્મની બાહેધરી ઉપર મુદી આપીને મહાન શાહાનશાહત બરપા કીધી હતી. તેજું રાજ્ય અને ધર્મની એકયતા જાલવવા, વગર વચ્ચે બરપા થયલાં આતશ-કહેહો કમી કીધાં હતાં અને રાજ્ય તથા ધર્મનાં જુદાં જુદાં તરોમાં વેહેંચાઇ ગયલાં ઇરાની પ્રજામત અને પ્રજાબળને એકત્ર કરી તેને એકજ મહાન પ્રજાનાં સર્વોપરી બળમાં ફેરવી નાખ્યાં હતાં. તેજું આ પ્રજાસેવા અને અજીત કીર્તિના આ અને બીજા મહાન બનાવોની બાદગારીમાં ફતેહના ફરેસ્તા અને આતશના હમકાર બેહેરાંમ ઇજ્જદનાં નામથી સર્વથી પેહેલાં શાહાનશાહી આતશે વાહુરામ યાને ફતેહની યાદમાં બરપા થયલા આતશે બેહેરાંમે તખ્તનશીન કીધા હતા.

આતશકહેહોની આ સ્થાપણા આપણને એક ધણી અગત્યની અર્તિ પૂજા વિષ્ણુ બાબદ સુચવે છે અને તેમાં આતશોની તખ્તનશીની સાથે આતશોની તખ્તન- મૂર્તિ પૂજાની નાણુદીનો ધાર્મિક ખેત્તાલ ખાસ જોડાયેલો મલે છે.

શીની

(૧) શાહનામે મુજબ જન્મે બહમન મૂર્તિપૂજકોનું એક મુખ્ય મથક હતું, અને ત્યાંની મૂર્તિપૂજા નાણુદ કરીને કમ્બેખુશારો

આદરગુરુપ આતશ બરપા કરે છે. (૨) બહમન ચરત મુજબ શાહનશા પેશુતને

મગધુર ત્રણ નામીયા આતશની બરકતથી યુતપરસ્તીને નાખુદ કીધી હતી. (૩) કરનામે મુળ્ય અર્દશીર બાબકાંને યુતપરસ્તીની બદીને બુનો બિખથી ઉખેડી નાખી હતી અને અનેક આતશબેદરાંમે બરપા કીધા હતા. (૪) મમુદી કહે છે કે શાંસના ઇસ્તખમાં મુર્તિપૂજકોનાં મકાનની મુર્તિઓ બાંજીને ત્યાં હોમાય રાણીએ આતશ કહેલ ઉજું કીધું હતું અને તે પાછલથી મસજીદ સુલેમાન તરીકે ઓલખાયું હતું. (૫) કહે છે કે, કામીશના મુલકમાં યુતપરસ્તોનું મોહું મંદીર બાંજીને ત્યાં જરોશ નામનું આતશકહેલ બરપા થયું હતું.

આ દાખલા દેખાડે છે કે, મુર્તિપૂજનની જગા આતશના પાક કેબ્લાઓએ લીધી હતી અને તેઓ ફતેહમંદ કીર્તીની યાદ સાથે અકસર મુર્તિપૂજન વિરૂધ બરપા થયા હતા. આગલા ઇરાની નામવરાએ યુતપરસ્તી તરફ ચતરાઇ ગયલી પ્રજાને આ નારવા કામથી પાછી ફેરવવા પ્રબલ પ્રયત્નો કીધા હતા, તેઓ માટે મુર્તિની જગ્યાએ આતશના રોશન કેબ્લાઓ બરપા કીધા હતા અને એક ખુદને પિછાણવાનું ઉંચું ધોરણુ પ્રજા સન્મુખ વારંવાર ધરવામાં આવ્યું હતું. શેષ દેવ-દેરીઓ કે પીર-પેગાં-અયરોની માટી, પથર કે એવીજ બીજી ખાટી નાશવંત વસ્તુઓની હસ્તકૃત આકૃતિઓનાં પુતલાં કે મુર્તિ, બાવલાં કે છબીઓ મારફતે “તેની પેલી મેર જોવા,” પેલી મેર જોઇને તેઓના આત્મા કે ફરોહરને નમન કરવા કે તેઓની મારફતે ખુદની પિછાણ કરવા જરથોસ્તી મજહબે કદી શિખવ્યું નથી, પણ યુતપરસ્તીની બદીની અનેક ઈશ્વર પૂજને “હ્યેવયસ્ની” અને “ઓજદીસ્ત પરસ્તા” ના અધર્મી તરીકા તરીકે સખ્ત શબ્દોમાં વખોડી કાઢ્યો છે. ઇરાનીઓ મુળથીજ મુર્તિપૂજને ધીક્ષારતા હતા અને તેઓ અવલથીજ રોશની (શારીરિક અને આત્મિક) ને સદા ચાહનાર હતા. રોશનીજ તેઓનો કુદરતી પાક કેબ્લો હોતા અને તેનીજ મારફતે તેઓ કુદરતના મહાન કારીગર અહુરમજદની ઉંચી પિછાણ અને ખાલેસ પરસ્તેશ કરતા હતા. આ મુળ્ય પથર-પૂજ જે નાસ્તીક તરીકે છે તેની વિરૂધ, રોશન આતશ જે ખુદાઇ તુરમાનું એક પાક અને પ્રગટ રૂપ છે તેનાં કેબ્લાઓ ઇરાની આલમ સન્મુખ બરપા થયા હતા અને મુર્તિપૂજનની જગા આતશના તુરમંદ કેબ્લાઓએ લીધી હતી.

પાછલાં સાસની અમલનાં આતશકહેલો એકલાં ધાર્મિક ધર્મા-આતશ કહેલો સાથે ગયો નહીં હતાં. તેમાં ધણા સુધારા અને વધારા થયા હતા. જોડાયલી ઉપયોગી અને તેઓ સાથે કેટલાંક નૈનિક અને વ્યવહારીક ઉપયોગી સંસ્થાઓ ખાતાંઓ જોડાયલાં હોવાનું વિદવાન ડૉ. જ. મોદી

કેટલુંક અસરકારક વર્ણન કરે છે.* એવાં કેટલાંક ખાતાંઓ કેઆની બાદશાહ કબ્રેખુશરોએ બરપા કીધેલાં આદરગુશરપ આતશકહેલ સાથ પાછવથી જોડાયલાં હતાં અને તે ધણું નામીયું ધર્માળય થઇ પડ્યું હતું. (૧) ધરાનમાં યુનાહગારોનાં સાર્વજનિક કેદખાનાંમાં ઉતરતા વર્ગના કેદીઓને રાખવામાં આવતા હતા અને આતશ કહેલો સાથે રાખવંશી અને દરજ્જવાલાં તકસીરવારોને નજર કેદ રાખવા અને તેઓની હાલત સુધારવાનાં આશ્રમો જોડાયલાં હતાં. ત્યાં તેઓ આતશની ખીદ-મત કરતાં, ખુદના પ્રતિનિધી આતશ સન્મુખ પોતાની તકસીરનો પસ્તાવો કરતા અને સ્વ સુધારો કરતાં હતાં. આ તકસીરવારોમાં બાજુઓખી હતી અને ત્યાં તેઓની ધર્મશુરઓથી સઘલી મર્યાદા જલવાતી હતી. (૨) આતશ કહેલો સાથે કેતાખખાનાં જોડાયલાં હતાં. અને ત્યાં દીની અને તવારીખી કેતાખોનો મોટો સંગ્રહ હતો. તેનો અકસર ધર્મશુરઓ લાભ લેતા હતા અને ઉંચો એલમ હાસેલ કરી તેઓ મોટા એલમાઓ નિવડતા હતા શાઅર શીદોશી કહે છે કે આદરગુશરપના ધર્મશુરઓ ધણા કામેલ અને ડાહ્યા મોખેલો હતા. ધરાનમાં બે સૈથી નામીયા કેતાખખાનાં હતાં, એક ગંજેશરખી-ગાંન અને બીજું દજ્જેનપિસ્ત હતું. પેહેલું સમરકંદ શહેરનાં અશો સ્થાવલે બરપા કીધેલાં આતશ કહેલ સાથ જોડાયલું હતું અને બીજું પાર્સી પોલીસના મેહેલમાં બાદશાહી કેતાખખાનું હતું. કહે છે કે દજ્જેનપિસ્તનું કેતાખખાનું અજીત બાદશાહ સીકંદરે ધરાનને તાબે કરતાં થેલ નામની એક કંચનીની ઉસકેરણીથી શરખના બાહારમાં બાદશાહી મેહેલ સાથે બાલી નખાવ્યું હતું અને વિદ્યા તથા એલમનાં ધરાની સાહીત્યના બંડારનો નાશ કીધો હતો. બીજું કેતાખખાનું ગંજે શરખીગાંન બચી ગયું હતું, તે યુનાનીઓને હાથ ગયું હતું અને તેનાં પુરતકોનો તેઓએ યુનાની ભાષામાં તરજુમો કીધો હતો આ બેમાં અસલ લખાણ આતશકહેલાલાં કેતાખખાનાંમાં અને તેની નકલ બાદશાહી કેતાખખાનામાં જલવાતી હતી. (૩) તેઓ સાથે દીનની તાલીમ આપવાની અકતઓ જોડાયલી હતી, ત્યાં બાળકોને મજહબ અને તવારીખનું યાન અપાતું હતું અને દીનમાં દાખલ થનાર પરકોમનાં ઉમેદવારોને ધર્મ શુરઓ દીનાઇનની તાલીમ આપી દીનમાં દાખલ કરતા હતા. નામીયા શાઅર શીદોશી કહે છે કે, બેહેરાંમશુર બાદશાહ સેપીનુક નામની એક રાખવંશી હિન્દવાંની સાથે કહમોદાઇ કરવાની અને હકદાર રાણી તરીકે તેને દીનમાં દાખલ કરવાની મક-સદથી આદરગુશરપ આતશકહેલમાં લઇ ગયો હતો. ત્યાં ધર્મશુર ખાજ ધરવાની બલેમ

* ધરાની વિષયો. લાખ ૨ એ સદે ૧૦૭-૧૧૭.

હાથમાં ધરીને તેની નજદીક ગયો, તેણીને દીનનો રાહ દેખાડ્યો અને ભલી દીનનું ફરમાન મુજબ તેને આન કરાવી તેની જીવદીનની ગેદ, કાટ અને ધુળ દુર કીધી હતી. (૪) તેઓ સાથે ખમના ખાતું જોડાયલું હતું. આતશના નિભાવ માટે વક્રમાં મોટી જગીરો અપાઈ હતી અને તેની આમદાની તથા આદશાહોથી જરજવાહીરનાં જે નજરાણા થતાં હતાં તે ખમનાની તીજેરી ખાતે જતાં હતાં અને તેમાંથી આતશની પાસખાની તથા ધર્મગુરુઓનું આગરથી ગુજરાંણુ થતું હતું. આતશકહેહોની આવક અનેક કીસમની હતી. આતશ ઉપર જરનો નેશાર થતો હતો, દરેક આતશ કહેહમાં અવસ્તાની એક નામીચી કેતાખ ખાસ રહેતી હતી અને તે ઉપર દીનારોનો નેશાર થતો હતો વળી આતશના પાસખાન ભણેલાં ગુરુઓનું સ્વમાન જાલવવા તેઓને દેરમ અને દીનાર તથા કીમતી પોશાકોની અશોદાદ અપાતી હતી. (૫) આતશકહેહના ખમનાના આ અખુદ મંદારનો “ખંકો” તરીકે બીજો બી ઉપયોગ થતો હતો. લડાઈ અને એવાજ બીજા પ્રસંગોએ આદશાહો વગેરેને જ્યારે નાણાની જરૂર પડતી ત્યારે તેઓને નાણા ધીરવામાં આવતાં હતાં અને તે પાછાં જરપાઈ થતાં હતાં. તેના ખમનેનચી ધર્મગુરુઓ ઘણા પ્રમાણિક અને વિશ્વાસુ હતા, તેથી ખાસ વ આમ પોતાની અસહીઆમત “સેફ કસ્ટડી” માં અનામત મુકતા હતા અને તે સલામત રાખવામાં આવતું હતું. આ મુજબ જીદાં જીદાં ખાતાંઓ સાથે જોડાયેલા ધરાની આતશકહેહો મહાન સંસ્થાઓ હતી અને તેઓ પોતાનાં ઉપયોગીપણાનો, યુલદ દરજ્જાનો અને તેઓની મહત્તાને આપણને ઉચ્ચે ખેઆત્ર આપે છે. આપણાં હાલનાં આતશકહેહો તેના પાસખાન ધર્મગુરુઓની ઉચ્ચ કાબેલિયત અને નકલ કરવા લાયક નમુનેદાર વર્તણૂકથી એવા ઉચ્ચ માન મરતખાને ક્યારે લાયક થશે ?

આમલા ધરાનીઓની આતશની સેતાયશ સાથે પર્વતોનો

ધરાનના પર્વતો સા- ખાસ સંબંધ જોડાયેલા આપણે જોઈએ છીએ અને તે થ જોડાયેલી ધા- સંબંધ વિષે જ્યાં થોડો વિચાર કરીશું. આતશની સેતાયશ

(મંક સંસ્થાઓ સાથે પર્વતોનો આ સંબંધ એકલો નહીં હતો પણ

તેની સાથે બીજા ઘણી ધાર્મિક સંસ્થાઓનો પવિત્રસંબંધ

જોડાયેલો હતો. પુરાતન ધરાનીઓનાં સ્થળની સ્થિતિના સંજોગો એવા હતા કે પર્વતો તેઓને એક આશીર્વાદ સમાન થઈ પડ્યા હતા અને તેનો તેઓએ છુટથી લાભ લીધો હતો. તેઓના મુલકોનો મોટો ભાગ પાહાડી હતો અને પર્વતો તેઓના માનીતા સ્થળો હતાં. તેઓનો વસવાટ પર્વતોની તળેટીનાં સપાટ મેદાનો હતાં, તેપણુ તેઓએ

અક્ષર ધાર્મિક સંસ્થાઓ માટે પર્વતોની શિખરો ખાસ પસંદ કીધી હતી. જુના કાળમાં આ પસંદગીને એક સમય કુદરતના અદ્ભુત દેખાવો અને તે તરફનાં તેઓનાં કુદરતી ખેંચાંચુડું હતું. પર્વતોની બાહરની બાજુથી ઉગતા અને આથમતા આકૃતાબના દમામદાર ગોળાનો અને તેનાં સોનેરી કારણોનાં પ્રતબીમનો દીલપજર દેખાવ તથા રૂપેરી માહતામ અને સેતારાઓની સુંદર ગદેશ પર્વતોની શિખરો ઉપરથી કુદરતના ખાવંદનો તેઓને વધારે ઉચો ખ્યાલ આપતો હતો. પર્વતો ઉપર બહુ પીગળીને બનેલા પાણીના મોટા સરોવરો અને તેઓના ધોધમાર વેહેતા ઝરાઓનો દેખાવ હસ્તી રમતી કુદરતનો ખુશ ખ્યાલ આપતા હતા. તેઓથી વેહેતી ખીણો અને નદીનાલાંઓ, ખેતીવાડી અને બાગ્યાનીની જમીનને ફળદ્રુપ બનાવતાં હતાં. ત્યાં તરવતવાલા ઝાડપાનો અને લીલોતરીનો લીલાંલહેર દેખાવ આંખોને તાજગી બખશનારો હતો (૧) આ સઘલાં કુદરતી કારણોને લઇને પર્વતો તરફ તેઓનું સ્વભાવક ખેંચાણ હતું અને આદર (આતશ), આવાં (પાણી), ખોરશેદ (અકૃતામ), મોહોર (માહતામ), તીર (સેતારા), ગોશ (ઉર્વ) (કુલે કુદરત) અને મેહોર (બામદાદ અને સાંજનું સુંદર ઝઝકણું બનાવનાર) આ અને બીજા ઇજદોની પ્રાથના કરવા અને તેઓને કુરબાની આપવાનાં ધાર્મિક રથજો પર્વતોની શિખરો હતી. (૨) અવસ્તાએ સઘલાં પર્વતોમાં અદ્ભોજને તેની બોહોલી સીમા અને ખુલ્લોને લીધે વધારે માનવંત જણાવ્યો છે અને પુરાતન ઇરાનીઓની સઘલી ધાર્મિક અને બહારીક ચલવલ એજ દિશાએ એજ નામીયા પર્વતની જુદીજુદી શાખાઓ ઉપર યદ્ય હતી. અવસ્તા મુજબ મેહોર અને સરૌશ ઇજદોનાં મકાનો એજ પર્વતની ખુલ્લંદ શિખરો ઉપર (આકાશમાં) હતાં. એજ પર્વતની સપાટ શાખાઓ ઉપર જમરોદે ધણું કરી પોતાનું વર સંસ્થાન વસાવ્યું હતું, ત્યાં કચેકાઉજ વગેરે બાદશાહોએ પોતાને આરામ લેવાના મેહોલો ઉભા કીધા હતાં અને આકાશી અવલોકન કરવાની વેદશાળા સ્થાપી હતી. (૩) જુના માજદયસ્ની અને નવાં માજદયસ્ની જરથોસ્તી એ બેઉ મજહબો બરખા થવામાં પર્વતોએ પવત્ર હિસ્સો આપ્યો હતો. શાહ જમરોદના વખત અગાઉ ધણુ જુના કાળમાં અદ્ભોજ ઉપર હોશ ક્રામ પેગંબરનું રહેણાણ હતું અને જાંથી તેજું માજદયસ્ની મજહબ બરખા કરી તેને ફલાવ્યો હતો. અશો જરથોસ્તે ઉપિદરેન (હાથ તથા અક્ષલ બખશનાર) પાહાડ ઉપર જાંબો વખત સુધી કુદરતનું અવલોકન કીધું હતું અને ત્યાંથી ખુદશનાસીના એશમનું કુદરતી શીલસુરીનું ચાન હાંસલ કરી પોતાનો નવો મજહબ ઇરાની આલમ વચ્ચે ફાહેલ કીધો હતો. (૪) પેશદાદી અને કેઆની અમલ પછી હખામનીશ અમલમાં પાર્સી-

પેલીસ, પાર્સાગર્દ, ખીહીસ્ટુન અને ખીળ પર્વતોનો બાદશાહોએ બોહોલાખ્યા ઉપર ઉપયોગ કીધો હતો. તેઓએ પવતો ઉપર ચેહેલમનાર, સદમિનાર અને ખીળ બાદશાહી મેહેસોનાં પત્થરનાં નામીયાં બાંધકામો ઉભાં કીધાં હતાં, ત્યાં માથુસો, પથુઓ, ફુલદલાદિના વેળાઓ, દરબારી દેખાવો વગેરેના જાતજાતના અને જાતજાતના નક્ષો કોતરણ્યા હતા અને ખીલાચોકા હસ્તોએનાં કોતરકામો કીધાં હતાં. સુખશાંતિની જલવણી માટે તેઓની આરામગાહો (હમ્મા) ના પત્થરના ખુલ્લા ચોતરાઓના મંજવર બાંધકામો ઉંચા પર્વતો ઉપર બરખા થતાં હતાં અને લાસતું માસ બક્ષ થવા પછી તેઓનાં હાલકાં ખાક થવા મુકવાનાં અસ્તોદાંનેનાં પત્થરનાં બધ્યાર બાંધકામોખી એજ ઉંચા પર્વતો ઉપર ઉભાં થયાં હતાં. એઓનાં ગજવંશીઓનાં અસ્તોદાંનેની ફરસબંદીમાં સફેદ મારબલનો ઉપયોગ થયો હતો અને તેનાં બાંધકામોની બાહારની સરીચ ઉપર મરચુનો ખ્યાલ આપનારાં નક્શીકામો થયાં હતાં. હખામનીશ અમલ પછી પાથવન અને સાસાની અમલમાં હખામનીશોનાં પાહાડી રથભેથી તેઓ નીચે ઉતર્યાં હતા અને તેઓએ પર્વતોના ધણો થોડો ઉપયોગ કીધો હતો.

આ મુજબ પુરાતન ધાર્મિક ધર્માળયો સાથે પર્વતોનો પવિત્ર સંબંધ જોડાયેલો હતો અને તેઓ સાથે ધાર્મિક ખ્યાલો જોડાયેલા હતા. આથી પર્વતો તરફ ધણુ માનથી જેવામાં આવ્યું છે અને અવસ્થામાં પાહાડોની વખાણ ગાવામાં આવી છે. વળી પાછલા વખતમાં પત્થરપૂજા ના કોઇ નાસ્તીક ખ્યાલથી નહીં, પણ મજકુર સપલા મઆકુલ સમઓને લઇને પર્વતોના નમસ્કારતું બહુતર રચાયલું આપણે જોઈએ છીએ.

જામે અખતર અને આકાશી સફર.

શાઅર ફીદોશી બે નામીયા ઇરાની બાદશાહોની આકાશી સફરનાં નવાઇ જેવાં બયાનો કરે છે અને તે માટે જમશેદ અને કુએકાઉશ નાં નામો દર્શાવે છે. આ અજબબ ખયાનોમાં અગર સચ્ચાઈજ હોય તો તે ખીના હાલની વીસમી સદીનાં યુરોપિયન જગમાં હવાઇ વીમાનોની નવી શોધની આપણને આબાદ યાદ આપે છે. ત્યારે શાયર કહે છે તેમ બુના જમાનામાં વીમાનની શોધ શું આ બે બાદશાહોથી થઇ હતી? અને તેઓએ શું હવાઇ સફરો કીધી હતી? આ નવાઇ સરખા સવાલ ઉપર હયાં આપણે થોડો વિચાર કરીશું. શાયર કહે છે કે, જમશેદ એક હીરાજડીત તખ્ત બનાવ્યું હતું,

તે બ્યારે આહતો ત્યારે તે ઉપર તપ્તનશીન થતો હતો અને તેને દેવો જંગલને રસ્તે આકાશ ઉપર લઈ જતા હતા ! વળી કએકાઉશના સંબંધમાં શાયર કહે છે કે, એ-
બ્લાસ દેવે તેને આસમાનની બાદશાહી લેવા ઉસકેયો હતો, તેથી તેણે લાકડાનું એક તપ્ત (માચી, અમારી) બનાવી હતી અને તેમાં ખેસીને ચાર આકાશ પક્ષિઓ તેને આકાશ તરફ લઈ ગયાં હતાં ! વીમાન મારફતે આ આકાશી સેહેલગાહ કરવાનું મધ્ય કાળમાં શાઅરની નજરે કાઉશના એક દાખલામાં ખુદા સામે બંદ ઉઠાવવા જેવું બેઠું તથા યુનાહ બરેલુ હતું અને તે કામને વખોડનારા શબ્દો પેહેલવાન ગુદર્જ ના મોંઢામાં યુકાતા આપણે જોઈએ છીએ. હવે જમશેદની હવાઈ મુસાફરીનાં બયાનમાં આપણો શાયર કહે છે કે,

“ નેશસ્ત બરાંન તપ્ત જમશેદશા, બદસ્ત અંદરન જમએખ્તર તુમા.

મરાંન તપ્તરા દીવ બર્દસ્તહ, કે હામુન બઅયર અંદર અકસ્તહ.”

એટલે, સેતારા જેવાની જામ હાથના દર્મિયાનમાં પકડીને જમશેદ તપ્તનશીન થયો હતો અને તે તપ્તને દેવો ઉઠાવીને બીયાબાંનમાંથી વાદલ ઉપર લઈ ગયા હતા. આ ઉપરથી જમશેદની આકાશી સફર કરવાની બીજી કોઈ મકસદ જણાતી નથી, પણ તેની એકની એક નેમ આકાશી અવલોકન કરવાની હતી. તેની હવાઈ સેહેલગાહની મતલબ કોઈ બીજીજ હોત તો સફર દર્મિયાન જમએખ્તર ચંત્ર સાથે રાખવાની જરૂર નહીં હતી પણ તેની એકલી મકસદ આ ચંત્ર મારફતે ખગોળની માહિતી મેલવવાની હતી.

જમશેદને આકાશી અવલોકન કરવાનો શું કોઈ સંગીન સખખ મલ્યો હતો ?

જમશેદના જુના કાળમાં બર્દના સખ્ત શિયાળાની કુદરતી

એક અનુમાન આહતો વરસવાનો એક બનાવ બનેલો ખુદ વંદાદાદમાં મલે છે.

તેમાં અહુરમજ્દ અને અમેશારપદોની આકાશી મજલસની

જમશેદ અને તેની અંજુમન સાથે ધરાનવેજમાં મુલાકાતો થાય છે અને બવીબ્યમાં બનનારાં શિયાળાના આહતકારક બનાવથી અહુરમજ્દ તેને વાકેફ કરે છે (પૃષ્ઠ ૬૦૨-૪). વંદાદાદનું આ અલંકારીક વલુન શું દેખાડે છે ? તે આકાશી ગોળાઓની કોઈ અસ્વભાવિક ગદેશ, તેઓની શકભરેલી હિલચાલ, રતુની ફરવાયથી સ્થિતિ અને પર્વતો ઉપરથી અખટ બર્દ પિગળી નાશ પંથરાવાના અંગત અનુભવને લઇને જમશેદને આકાશી અવલોકન કરવાનો સખખ સખખ મલ્યો હોય તો તે સ્વભાવિક છે. બીજું, ધરાનના કેટલાક બાદશાહોની ખેતાના માનીતા ઇજ્દોની પ્રાર્થના કરવા અને તેઓને પ્રાણીઓ

વગેરેની ભેટો ધરવાની લાચક જગા ઉંચા પર્વતો હોવાની યરતોમાં શહાદતો મલે છે જમશેદની એવી એક માનીતી પસંદગીની જગા અલબોર્ન પર્વતની હુકકર્થ નામની નામીચી ખુલ્લું શાખા હતી અને કાઉશની એવાજ પર્વતની એરેજીકર્થ નામની એક શાખા હતી. અલબોર્નની ઉંચાઇ વિદ્વાનો ૧૮૦૦૦ ફીટની જણાવે છે અને અવસ્તામાં “હુકર્થ” શાખા ઉપરનાં ગંગાવર સરોવરનાં પાણી આશરે ૭૦૦૦ ફીટની ઉંચાઇથી ધોધમાર વેહીને ધરાન દેશને આપ્યાદ કરતાં જણાવ્યાં છે. એજ સરોવરનાં પાણી અને બીજા કિણ્વાઓ અકસર આતશ સન્મુખ જ્યારે ઇજે વગેરેની પ્રાર્થના થતી હતી, ત્યારે જમશેદ કેટલાક હજાર ફીટની ઉંચાઇએ “હુ કર” પર્વત ઉપર અને કાઉશ “એરેજીકર્થ” પર્વતની પોતાની હમેશની પ્રાર્થના કરવાની ખુલ્લું જગા ઉપરથી કુદરતની લીલા અને તેના મહિમાની તેઓને વધારે ઉંચી પીછાંન થઇ હોય, પૃથ્વી કરતાં ઉંચા પર્વતોપરથી કુદરતી ખુબસુરતીના સુંદર દેખાવો નેહાલવાનો તેઓને અનુભવ થયેા હોય અને તે અંગત અનુભવને લઇને આકાશી અવલોકન કરવા કોઇ યુક્તિથી વધારે ઉંચે જવાનું જોખમ ભરેલું સહાસ તેઓએ માથે ઉઠાવ્યું હોય તો તેમાં તાબુજ થવું જોઇતું નથી.

આ બે બાદશાહોની હવાઇ સફર આકાશી અવલોકન કરવાની હતી તેથી જમશેદ જામે અખતર હાથમાં લઇને વીમાનમાં આકાશી સફર કરે જામે અખતર છે. આ વસ્તુ સેતારાઓની ચાલ તપાસવાનો કાચનો આયનો અથવા દુર્બીન જેવું કોઇ યંત્ર હતું અને તેની મારફતે નેઓએ આકાશી અવલોકનો કીધાં હતાં. એવાં એક કાચના આયનાનાં યંત્ર અંથે સેકંદર બાદશાહનું નામ જોડાયલું મલે છે, તે “આયનએ સેકંદર” નામે ઓલખાયું છે અને તે હિન્દુ રાજા કએદ પાસેથી એક ઉંચી ભેટ તરીકે મેલવેલું કહે છે. એવાં કોઇ યંત્રનો ઉપયોગ જમશેદે કીધો હોય, અને જુના જમાનાની આ નવી શોધ આજના જેવી ફતેહમંદ ઉતરી નહીં હોય, બલકે ધરુી અકુરી હોયતો તે બનવાજોગ છે. આગલા વખતમાં એક જગાથી બીજી દુરની જગાપર કોઇ તાકીદનો સંદેશો રવાના કરવાનાં આજનાં ટેલીફોન કે ટેલીગ્રામ જેવાં જ્યારે કોઇ અચુક સાધનો નહીં હતાં, ત્યારે દુરદરાજ મથકે ચોકસ ખબરો રવાના કરવા ઉંચાં ડુંગરો ઉપર કાચના ભારે કદના આયના ઉભા કરવામાં આવતા હતા અને ચોકસ સંજોગો વેળા પેલા તક્તાઓ ઉપર સુર્યના કીરણો પાડીને, તેની મારફતે મુકરર કીધેલાં દુરદરાજ અથથ તથ પેલાં કીરણોના પ્રતીબીંબો ફેંકીને કોઇ છુપી ચેટવણી, કોઇ ખાનગી

સંદેશો દુરના ભાગોમાં મોઢોં આડવામાં આવતો હતો. સંદેશ રવાના કરવાના એવાં ધણુક સ્થળો દેશના જુદા જુદા ભાગોમાં હોવાનાં મુસદ્દરો અનુમાનો કરે છે અને તેઓમાંનું એક પાઠશ્રી જમશેદના નામ સાથે જોડાયેલું જમશેદ મલે છે. આ સંદેશ અકસર લક્ષ્મી કૃષ્ણ બારીક પ્રસંગો ઉભા થતી વેળાના હતા અને તે લક્ષ્મી તથા તેને લગતી સઘલી સામગ્રી સાથે તૈયાર થઈ રહેવાનાં હતા. આજની આગલ વધેલી કળા મુજબ કાચને આયત્નો એક જગ્યાએ ઉભો કરી, તે ઉપર સૂર્યના કિરણો પાડી, તે કિરણોને જોઈ એક જગ્યાએ એકત્ર કરી ચોક્કસ પ્રમાણમાં ગરમી ઉત્પન્ન કરે છે અને તેની મદદથી જાતજાતનું ખાણું પકાવી શકાય છે. આવા પ્રયોગો આ જમાનાની આગલ વધેલી “ સાયન્સ ” ની શોધખોળનાં અને કળા કૌશલ્યનાં ન્યારે ઉચાં પરીણામો જણાય છે, ત્યારે આ અને એવાજ બીજા “ હેલ્થોગ્રાફીક ” પ્રયોગોનો મધ્યક્ષણમાં જાદુગરીની ઉપમાં મલવાના દરેક સંબંધો હતા, કે જે વિષે આગલ આપણે બોલનાર છીએ.

હવે કાઉશની હવાઇ સેહેલગાહ માટે એપ્લીસ ટ્રેવ ના સંબંધમાં આપણે નામીયો શાઅર શુ’ કહે છે તે આપણુ જોઈશું; કએકાઉશની હવાઈ સફર. માજનદરાન અને બીજા પ્રાંતોની જીતાયલી પ્રજા, જે દેવોને નામે ધર્મ અને તવારીખમાં જણાવેલી છે, તેને બાદશાહે અલ્મોજ ઉપર પોતાના મેહેલો ઉભા કરવાને કામે લગાડી હતી. આ કામ તેઓને ફરજિયાત કરવાનું હતું અને પર્વતોપરના પથરો તોડીને તેઓને પથરના આંધકામો ઉભાં કરવાનું હતું. આ સખ્ત મેહેનતના બોજથી તેઓ કાચર થઈ ગયા હતા. આ દેવોમાં પેલો એબલીસ ધણો હુશીયાર દેવ હતો, તેણે પોતાના જાતમાઇએને આ મેહેનતમાંથી બચી જવાની મસલહત માટે બેગા કીધા અને બાદ-શાહનું ચિત્ત બીજી તરફ રોકીને મેહેનત બચાવવાની બાજી રચી હતી. તેઓએ પોતાની સુક્તિ કામે લગાડવા એક જાનંદરાજ ચતુર દેવને તૈયાર કીધો હતો. તેણે બાદશાહ નબીક જઈને પ્રથમ તેની બેહદ તારીફ કીધી અને ત્યાર બાદ જમશેદ આકાશી સફર કરી મેલવેલી નામદારીની અસરકારક શબ્દોમાં બાદ આપી અને તેનો આબાદ દાખલો દેખાડી કહ્યું કે,

“ એ દારદ હમી આદતામ અઝ તો રાઝ, કે યુન ગર્દદ અંદર નેશીબો ફરાઝ.

એ યુનસ્ત માહો શબો રઝ ચીસ્ત, જરીન મદેશે અખ સાહાર કીસ્ત.

બેદાની હમહ બુદનીહા બરાઝ, મુબા આરહ બરતર શરી બરે ફરાઝ. ”

એટલે આદિતાય તારાથી તણુ થના કે ગરબ થવાનો બેદ છુપો કાંય રાખે ? આ માહતાય, રાત અને દીવસ શું છે ? આ આસમાની ગદ્દશનો સરવર કાણુ છે જો તું ઉંચે ચઢવાનો ચારો કરે તો આ બધો બેદ તું જાણે.

હાં કાચના આથના મિસાલ પારદર્શક જોઈ શકાય છે કે, જમશેદ અને કાઉશ એ બે બાદશાહોની નેમ એકજ હતી અને તે આકાશી અવલોકન કરવાની હતી. ત્યારે જેમ પેહેલવાન શુદ્ધ કહે છે તેમ કાઉશ આકાશની પાદશાહી લેવા ગયો નહોતો, તેમજ તે બેજાં વગરનો કે બીચકલી, દીવાનો કે શુભરાહખી નહોતો, પણ એદમનો તલબગાર હતો. શુદ્ધ વળી કહે છે કે, “પાદશાહ આકાશપર આદિતાય અને માહતાયને જોવા અને એકે એક તારાને ગણવા ચઢ્યો હતો” ત્યારે તે બેશક સેતારે શનાસીના એદમનો હોંશીલો બન્યો હતો. તેનો શુનાહ એટલોજ હતો કે, તે કુદરતી પ્રુથ્વસૂતની તલબગાર હતો અને તેની એદમ તરફની જગ્યાસાને શુદ્ધ હલકાં વિશેષજોથી નવાજતો હતો ! વળી શાઅર કહે છે કે, “ શાહે અદમોર્ઝ ઉપર એક ગુંબદ બનાવી તેમાં દાનેશના વધારા માટે નામીયા મુબદોની બેઠક (મજલસ) બનાવી હતી.” ત્યારે શાહ વિદ્યાનો શોધીને હતો, તેણે પોતાનો શોક પુરો પાઠવા આકાશી અવલોકનો કરવાની વેધશાળા સ્થાપી હતી અને ત્યાં ખગોળની શોધખોળ માટે સેતારે શનાસ મુબદો (દાનેશમંદો) ની જરૂર જોઈ હતી. અભયબ જેવું છે કે જમશેદની હવાઈ સેહેલગાહના બનાવમાં ત્યારે આપણા શાઅરને વાંધો ઉઠાવવા જેવું જણાયું નથી અને તેને વગોવવામાં આવ્યો નથી, ત્યારે તેજ બનાવ માટે શુદ્ધના મોંઢામાં મુકાયલા ખુદ શાઅરનાજ શબ્દોમાં કાઉશને વખોડવાનો સખખ નહોતો સમજી શકાય એવો મુશકેલ છે. એવા ઘણા દાખલા તવારીખે પુરા પાડ્યા છે, કે કોઈ નવી કળા કે કોઈ નવીન શોધો કરનારાઓને તેના જમાનાના બેખબરોથી કેટલીક વેળા ધણું ખમવું પડ્યું હતું અને એવા કેટલાક જરૂરોરત અને કાંઈકેટલા જેવા મહાન ધર્મ સુધારકો અને સોફિસ્ટીસ જેવા સત્ય શોધકોનો જન વટીક જવાના મોજુદ દાખલા તવારીખે પુરા પાડ્યા છે. તોપણ કાઉશનાં સંબંધમાં ઉપર દર્શાવવા જેવો કોઈબી અપકીર્તિ ભરેલો બનાવ બનેલો આપણે જાણુતા નથી અને એવી કોઈ અપકીર્તિ સાથે તેની જાંદગીનો અંત આવેલાની સત્તાદાર કોઈબી શકાદત નથી.

જુના જમાનામાં કાઉશનાં વીમાનમાં ઉડવાનાં આ સહાસ તરફ શું ખરેખ ખદગી ઉતરી હતી ! આ એક શકમંદ સવાલ છે અને તેમાં થોડીબી સમ્યાષ સમાયલી નથી. ખરું છે કે કેટલાંક પહલવી અને ફાર્સી લખાણોમાં કાઉશનાં આ

એક સવાલ.

કીર્તિવંત કાચને ઉતારી પાડી તેને ધણો વગોવવામાં આવ્યો છે અને તેને ખરેખર ગૈર ધનશાસ્ત્ર કીધો છે, તેપણુ અવસ્થાનાં પુરાતન અને સતારદાર ધાર્મિક લખાણોમાં તેનાં કોઇ કામને વગોવવા કે વખોડવામાં આવ્યું નથી, બલકે કીર્તિની ઉચી ટોચે પુજેલા એક પુરૂષ તરીકે તેને આલમ સનમુખ દેખાડવામાં આવ્યો છે. પહેલું ; તેણે ધનદો પાસે બલી મુરાદો ચાહી હતી અને તે સધલી બર આવી હતી. બીજું ; તે બીજા કેઆની બાદશાહો મીસાલ કેઆની ખુરેહુની બળવંત કીર્તિ ધરાવતો હતો. ત્રીજું ; એટલું જ નહીં, પણ એથીબી વધારે તેને અઉર્વો એટલે, નામીચો અને બહાદુર તથા અપ-વરેઆઓ એટલે, પુરો તેજસ્વી અથવા સહાસીક તરીકે ઓલખાવ્યો છે (ય. આવાં ૩. ૪૫). હાં તેની આ ઓલખ તેનાં કોઇ મહાન પરાક્રમોની આપણને ઉચી પિછાંણુ કરાવે છે. ત્યારે આ પ્રતાપી પુરૂષની શરૂથી સેવટ સુધીની કારકીર્દી ઝળહટી નીવડી હતી અને તેની આખર કારકીર્દીમાં કલંક લાગવા જેવું કોઇ કામ જ્યારે ધર્મ પુસ્તકમાં દેખાડવામાં આવ્યું નથી, ત્યારે પાછલાં લખાણોમાં થયેલી તેની અપકાતિ કે નાશેશીમાં બીલકુલ વચ્ચુદ સમાયતું નથી.

જમશેદ અને કાઉશ બાદશાહોના વીમાનોમાં ઉડવાના સહાસમાં જે એક બાબદ

આપણું ખાસ લક્ષ ખેંચે છે તે દેવોની દર્મ્યાનગીગી છે **હુનરમંદ દેવો.** અને તેમાં તેઓના આપણે મુખ્ય હાથ જેમએ છીએ વળી બીજે દેકાણે શાઅર કહે છે કે, જમશેદે વસાવેલાં નવાં વર સંસ્થાનમાં અને અદમોર્જ ઉપર કેકાઉશે બાંધેલા મેહેલોમાંગી દેવોનાજ કારસાજ હાથો કામે લાગા હતા અને તેઓના હાથથી આ નામીયાં બાંધકાંમે ઉભાં થયાં હતાં ! ત્યારે આ દેવો કોણુ ? જે દેવોને પાછલથી જરથોસ્તી ધર્મે ધિક્કાર્યા છે, તેજ દેવોના હાથથી બે ધરાની બાદશાહો પોતાનાં બાદશાહી બાંધકાંમે ઉભાં કરે એ કેમ અને ? આ સ્વભાવિક સવાલના સંખંધમાં આપણા શાઅરનાજ લખાણુમાંથી થોડક એવા દાખલા મળે છે, કે જેથી પેલા દેવોની પાધરી પિછાંણુ કરવાને આપણે શક્તિશાન થઈએ છીએ. અવસ્થા સાહિત્યમાં માણુસાષ્ટ સૂતનાં, દર્દ લાવનારા, નીતિમંગ કરનારા અને આબાદી ધટાડનારા એવા ચાર તરેહના જે મુખ્ય દેવો વિષે બોલવામાં આવે છે, તે વર્ગના આ દેવો નહીં હતા, પણ શાઅરે વર્ણવેલા આ જુદીજ કીસમના દેવો હતા અને તેઓ પરદેશી તથા પરધર્મી જતાયલી પ્રજાના કારીગર વર્ગના હુનરમંદ અને કળાવંત દેવો હતા.*

* આ દેવોની ખરી સમજ મીં પાં બં દેશાષ્ટએ “તવારીખે કયાનીઆન”ના પુસ્તકમાં આપી છે.

દાખલા (૧) તેમુરરૂપ પાદશાહની દેવો સાથની એક લક્ષ્મીમાં દેવોએ ધરાની લશકર ઉપર આતશ અને ધુંઆનો વરસાદ વરસાવ્યો હતો, પણ આખરે તેણે દેવો ઉપર જીત મેલવી હતી અને આ જીતાયલી પ્રજાના દેવોને તાબે કરીને તેઓ પાસેથી કહે છે કે તેહેમુરરૂપે જુદી જુદી ભાષા (૧), લેખણ કળા (૧) અને કાંતવા-વણવાના હુન્નરો હાથ કીધા હતા. (૨) કાઉશ પાદશાહની માંજદારાંન ઉપરની ચહાઇ વેળા ગીલાંનના સફેદ દેવે ધરાની લશકરને એક જાતના ઝેહેરી ધુંઆથી આંધણું કીધું હતું, તેને લાઇલાજ કરી ઘેરી લીધું હતું અને પાછલથી રસ્તે માજદારાંનને તાબે કરી તેઓનો છુટકારો કીધો હતો. આ બે બનાવો હાલની વીસમી સદીનાં યુરોપિયન જંગમાં જર્મનીએ પ્રથમ ક્ષીટીશ અને રૂંચ લશકરો તરફ ઝેહેરી “ગેસ” ફેંકી તેઓને આંધળા તથા સુના-એહેરા કરવાના બનાવોની યાદ આપે છે. એવા પ્રયોગો મધ્યકાળમાં જાદુ મંત્ર અને તે પ્રયોગો કરનારા જાદુગરો તથા દેવો તરીકે ઓલખાયા છે અને તેઓ તરફ જયારે ધિક્કારથી જોવામાં આવ્યું છે, ત્યારે આજના વિધ્યાકળાના જમાનામાં તેને કોઇ જાદુ ગણી ધિક્કારતા નથી, આ અને બીજા પ્રયોગો કરનારા જર્મનેને કોઇ જાદુગરો કહેતા નથી, પણ “સાયન્સ”માં આગલ વધેલા સહાસિક શોધકો અને વિધ્યાના પુનરી વિધવાનો તરીકે તેઓને ઓલખવામાં આવે છે. (૩) કએમુશરોના અમલમાં ધરાન અને તુરાન વચ્ચેનાં એક જંગમાં આજુર નાનના એક જાદુગરે હમાવન પાહાડ ઉપરથી પવન ધુંકીને બર્ફનો વરસાદ વરસાવ્યો હતો અને ધરાની લશકરને આજેજ કીધું હતું. (૪) ઝાહાકને આજુ પકાવવાના હુન્નરમાં એક હુશિયાર વાવરચી દેવે સૈથી પેહેલાં ગોસ્ત-મચ્છીની જાતજાતની સ્વાદીસ્ત વાણીઓનો સ્વાદ ચખાડ્યો હતો અને તેને વશ કીધો હતો. (૫) અફ્રાસયાએ સરોવરોના માર્ગો ફેરવી નાખી ધરાંન દેશને પાયમાલ કરવાની અનેક ઇજ્જતી કળા કામે લગાડી હતી. તેણે અએચસ્ત (હાલના ઉરમ્યા) સરોવરની પેલે પાર એક છુપો મેહેલ (અં ૬-૬૦ બોંપર. કાં ૬-૬૦ અફ્રાસયા) બાંધ્યો હતો અને આ ખારાં પાણીનો સરોવર પસાર કરવાનાં તેનાં આ અને બીજા પરાક્રમેને લીધે ધરાનીઓએ તેને જાદુગર તરીકે ઓલખાવ્યો છે. (૬) અસપંદીઆર અને રસ્તમ વચ્ચેનાં જંગમાં, સીનમુર્થે દેખાડેલી કહેવાતી કળા મુજબ રસ્તમે ગરૂદ પક્ષિનાં પીછાંવાલો બે પએકાંનનો તીર અસફંદીઆરની આંખોમાં મારી તેને બેજાંન કીધો હતો. તેની આ યુક્તિને અસફંદીઆર અને પેશુતન એ બેક બેરાદરોએ જાદુમરી અને જાલ તથા રસ્તમને જાદુગરો તરીકે ઓલખાવ્યા હતા (૭)

વળી રૂપી શાસ્ત્ર વર્ણવેલ હોય તો પમાડનારા પ્રયોગોમાં પ્રવિણ હોતો, તે'ણે' અનેક મોજેજ કરી દેખાડ્યા હતા અને તેથી તે ઝીક પ્રભામાં એક મહાન જાદુગર તરીકે ઓળખાયો હતો. (૮) દંત કથા મુજબ મધ્ય કાળમાં મહાન મોગલ બાદશાહ અકબરની દરબારમાં જગતગુરુ નામના એક હિન્દુ બ્રાહ્મણ દેખાવ કીધો હતો અને તે'ણે' કાંઈ યુક્તિથી આકાશમાં થાળ ચઢાવી બે સુર્ય દેખાડવાનો દાવો કીધો હતો. તેથી તે એક જાદુગર અને તેની યુક્તિ જાદુઈ તરીકે ઓળખાયાં હતાં. તેના આ પ્રયોગ મોગલ દરબારમાં ધણે તરખાટ મચાવ્યો હતો અને તેના ભેદ ખોલવા સખલા દરબારી ઓળખાઓ લાઇલાજ થયા હતા. કહેણે કે હમારાં હમવતન નવસારીના એક નામીયા અને ફાજલ રહમાદ દસ્તુરાંન દસ્તુર મેહેરજીરાણાએ આ ઠગારાની ઠગાઈ ઉઘાડી પાડી હતી અને માંઝાવાણીના કલામોની ખરકકતથી પેલી સુર્ય રૂપી થાળને નીચે ગબડાવી પાડવાની બારે નામના મેલવી હતી. મધ્યકાળમાં હિન્દુ યોગીઓ અને ઇસ્લામી પીરોએ એવા અનેક તલેસમ અને મોજેજ કરી દેખાડવાના અનેક દાખલા અકબરનો દરબારી બદલની નામનો તવારીખ નવીશ લખી ગયો છે. (૯) અવસ્તાના પુરાતન જમાનામાં અખતય નામનો એક ચાલાક પરદેશી ધરાન દેશમાં આવી ચઢ્યો હતો, તે ઉખ્યાંણું કરવામાં ઉસ્તાદ હતો અને તે'ણે' ધણા નામીયા ધરાનીઓને માહાત કરી શર્ત મુજબ તેઓના કીમતી જનો લીધા હતા આ વેળા ફર્યાંન નામના તુરાની ખાનદાનનો ચોઈશત (ગોશ્ત ફરીઆંન) નામનો એક બાહોસ ધણી ઉખ્યાંણું ખોલવામાં દુશિયાર હતો, અને તે'ણે' અખતને દેદ સવાલોના ખુલાસો આપ્યા હતા (ય. આવાં ફ. ૮૨) વળી તે'ણે' અખતને વલતા ત્રણ ચુક સવાલો કીધા હતા અને તેના જવાબોમાં તે લાચાર થયો હતો. તેથી તે'ણે' તેને જનથી બેજન કીધો હતો અને બીજા નિર્દોષ ધરાનીઓના જનો બચાવ્યા હતા (પહલવી). આ તેની કીમતી સેવાને લઈને ધર્મમાં તેની માન સાથ યાદ કરવામાં આવી છે. (ય. ફ. ફ. ૧૨૦) આ અખતને અવસ્તામાં આંધળો અથવા દોજખી (તેમહવન્ત) અને બદલા અથવા બોઅકલી (દુજદ) નાં વિશેષણોથી ધીકકાંઈ છે અને તેને જોકે જાદુગર (વાતુમન્ત) કહેણે નથી, તોપણ તેનાં આ કર્પીણ કામને લીધે પાછલાં પહલવી અને ફાર્સી લખાણોમાં તેને એક જાદુગર તરીકે ઓળખાવ્યો છે. આ અને એવાજ બીજા પ્રયોગોનો ધણી વેળા ગેર ઉપયોગ થતો હતો તેઓની કેટલીક ઠગ વિદ્યાર્થી બોલાઓ ઠગાતાં હતાં અને તેઓની વાક ચાતુરીથી વેહેમી માણસો વેહેમોની કપટ જાળમાં ફસી પડતાં હતાં.

હવે આ જાદુગરો અને દેવોના પ્રયોગો અને પરાક્રમોની હયાંથી આપણે ખરી

વાકેરી મેલબે ઈએ. આગલી આર્થ પ્રભામાં વિદ્યા હુનર અને કળા ખુલાસો દેશલ્ય બ્યારે આગલ વખ્યા નહીં હતા, ત્યારે સેમેટીક (પુરાની વગેરે) અનાર્થ પ્રભ હુનર કળામાં કુશળ હતી અને તેઓની હાથેરત પમાડનારી હુનરમંદી તથા કેટલાક દાખલામાં તે નુકસાનકારક હોવાથી તેને દેવોનું ભદ્રમંત્ર અથવા મેલી વિદ્યા (અં અથર્માથ=Black Magic) નું નામ મધ્યું હતું. કાંઈ વિદ્યા અને કળા, કાંઈ યુક્તિ અને પ્રયોગો જે બીજાઓને સાધારણ ખબર નહીં એવાં પરાક્રમો દેવો અને ભદ્રગરોનાં ભદ્રમંત્રો ગણાયાં હતાં અને ધિક્કારમાં આવ્યાં હતાં. ત્યારે જમશેદનું વર સંસ્થાન (વરજમ કંદે) અને કાઉશના મેહેલોનાં બાંધ કામોમાં જે દેવ ભોકા કામે લાગા હતા, તેઓ જીતાયલી પ્રબળતા પરદેશી કારીગરો હતા અને એવા કળાખાજ કારીગરોએ ખેડ બાદશાહોને વીમાનમાં આકાશી સફરો કરવાની કળા દેખાડી હતી.

ખેતીવાડી અને બાગબાની, તેનો લડાયક જીંદગીપર અસર.

ખેતીવાડી અને બાગબાની આપણા ધરાની વડવાઓને આપીકા પેશા હતો અને આ પેશા સાથે તેઓની સાદી, ઉદ્યોગી અને ઉપયોગી જીંદગીના ધણા સુંદર ખાસો જોડાયલા છે.

વંદીદાદમાં જમશેદ વર સંસ્થાન વસાવવામાં પશુ, ગાયગોરપંદ, માણસ, કુતરા, પક્ષ અને આતશ (ચુલો) એ છ ધરધટુ સાધનોનાં ખાસ નામો મલે છે (૫૦ રજી). તેઓ પુરાતન ધરાનીઓની જીંદગી જોગવવાનાં એકલાં અવજનનાં સાધનો હતાં અને આ સાધનો તેઓના સાદા બહવારની સાદી સ્થિતિ દેખાડે છે. તેઓની હાજરો થોડીજ હતી અને તેઓ ગુજરાંણનાં થોડાંજ સાધનો ધરાવતા હતા. દુનિયાના ચાલુ દોરની શરૂઆતની પ્રભ એક ઠેકાણે ફરીકાંખ રેહેલાં ધરાવતી નહીં હતી, પણ પોતાનાં ગુજરાંણ માટે દુરદરાજ જંગલે જંગલ શિકારી અને દોરલાંક સાથે ભરવાડી ભટકતી જીંદગી ગુજારતી હતી. તેઓની આ ભટકતી જંગલી હાલત સુધારવા, તેઓને ફરીકાંખ જીંદગી ગુજારવા અને હલાલ મેહેનતથી ગુજરાંણ મેલવવાનું જુના જમાનામાં ખેતી સૌથી ઉત્તમ અને એકલું ઉમદા સાધન હતું. તેથી જમશેદ પોતાની પ્રબળે ફરીકાંખ થવા, આગરથી ગુજરાંણ કરવા અને આર્થ, એટલે બધા શેહેરીઓ બનાવવા ખેતીનું પેશાને પેહેલી અગત આપી હતી. ભટકતી જંગલી હાલતમાંથી બાહાર આવવાની, શેહેરી જીંદગીમાં સખલ થવાની અને બધા શેહેરીઓ

તરીકે જોલખાવવાની તેઓની આ ગૃહઆતની સુધરેલી સ્થિતિ હતી. જમશેદ નવું સંસ્થાન વસાવવા ધરાનવેજ મુલકની દક્ષિણ દિશાએ ઉત્તમ આબો હવા અને ખેતીના ફળદ્રુપ જમીન મેળવવા સૌથી પેહેલું ધેઆન આપ્યું હતું અને જમીન ખેડવા તથા જમીનદારો માટે ખાંધકામો ઉમાં કરવાનાં હથિયારોની શોધ કીધી હતી. એવા બે જાતનાં ખાસ હથિયારોનાં નામો મલે છે, એકનું નામ સુફ્ર (હળ) અને બીજાનું અશ્ત્ર (હથિયાર) હતું અને તેઓને સોનેરીની ઉપમા આપી તેઓનાં ઉપયોગીપણાંની પિછાણ કીધી છે (ક. ૭). વર વસાવવામાં જમશેદ માટે બે કામો ધણાં અગત્યનાં હતાં, એક જમીન ખેડવા, બીજું ઢોરઢાંક તથા પ્રજા માટે રેહેઠાંણો અને પાણીનાં ખાંધ કામો બનાવવાનું હતું તેથી હાં બે જુદી જુદી જાતના ઝોજરો દેખા-હવામાં આવ્યાં છે. આ નવાં સુધરેલાં ઝોજરોથી જમીનો ખેડાઈ હતી અને ખાંધ કામો ઉમાં થયાં હતાં. પાછળથી ખેતીનાં ઝોજરોમાં વધારો મલે છે અને તેઓમાં અનાજ ખાંડવા તથા બડવાનાં પથરનાં ખાંડણી અને બતાનાં નામો મલે છે.

ખેતીના ઉપયોગ માટે પ્રજાને પશુઓ અને ઢોરઢાંક પાલવાનાં હતાં, તેજ તેઓની એકલી અસહીઆમત હતી અને તેજ જીંદગીનાં બચાવનાં સાધનો. તેઓને જીવણુગારો ગણાતો હતો. ધરાનવેજ ઠંડો મુલક હતો અને ત્યાં જીઆનગાર અઝદાહ તથા વરઝો વગેરે ફાડી ખાનારાં જનવરોનો ધણો ઉપદ્રવ હતો. તેઓ ઢોરોના વાઝાઓ ઉપર વારંવાર ટુમલાઓ લાવતાં હતાં અને તેઓને ફાડી ખાતાં હતાં. વળી તે વેળ ના જંગલી અને ઝતુની મર્દુમ દેવો ફરીકામ થયલા આર્થ (બલા) શેહેરીઓનાં રેહેઠાંણો ઉપર દરોરો પાડતા હતા અને અનાજ, ઢોરઢાંક, ધાસ ચારો વગેરે માલમતા લટી જતા હતા. તેઓએ આ ત્રાસથી બચવા અને મુશકેલી ઓછી કરવા બહુવાર ઉપાયો કાઢે લગાડ્યા હતા. તેઓ ઢોરઢાંક અને પોતાના જનમાલની સલામતી માટે પાહાડી શીકારી કુતરાઓ પાલતા હતા, તેઓ ઢોરના વાઝાઓના રક્ષક, રખેવાલ અને આર્થ મોહોલ્લાઓના ચાલાક ઝોડાખાનો હતા. તેઓની આ નીમકહલાલ સેવા માટે આગલા આર્થોનું તે એક માનીતું પ્રાણી થઈ પડ્યું હતું. તે એક ધરધડું જરૂરી હાજત સમાન ગણાતું હતું અને વંદીદાદ મુજબ તેઓ તરફ ધરનાં એક સૌથી વહાલા અને વફાદાર ખેશી બરાબરનું વહાલ અને માન ધરાવવામાં આવતું હતું (૫૦ ૧૫ તથા ૮, તથા ૩૫-૩૨, ૧-૨૨.) આ સમળ કારણોને લીધે ધરધડું છ ઉપયોગી સાધનોમાં પાલેલા શીકારી કુતરાઓને વંદીદાદમાં ધણી અગત અપાયલી આપણે જોઈએ છીએ.

આપણા પેહેલા ધરાની વડવાઓનું એક સુખી ઘર કેવું હતું તેનું ખ્યાન વંદીદાદમાં વર્ણવેલું આ સુખ્ય મલે છે. જ્યાં ધણું પરુઓ સુખી ઘર. અને ગાય ગોરુપંદોનું ટોણું હોય, જ્યાં ગાય દોરનું ધણું દુનખું (દુધ, દુધનું પકવાન) થતું હોય, જ્યાં આટા (અનાજ) નો કાથાર અને બરપુર ધાસચારો બરેલો હોય, જ્યાં ભલી મોહોરદાર અને જાળ બચ્ચાનો કપીલો હોય, જ્યાં કુતરાઓનું ટોણું અને આતશનો ચુલો હોય એવાં ઘરની જમીન ધણી ખુશાલ છે (૫૦ ૩, ૨-૩) પુરાતન આયોનું એક સુખી ઘર કેવી ઠીસમતું હતું અને તેઓની રેહેણી કરણી કેવી સાદી હતી તેનો જાણી આપણને થોડોખી ખાસ થાય છે. જીંદગી ગુજરવામાં આ સાદાં સાધનો તેઓના ખેતીવાડીના પેશાનો, તેઓની ઉઘોગી જીંદગીનો અને તેઓના જુના તથા સાદા જમાનાની સાદાઈનો આપણને ખરો ખ્યાલ આપે છે. વળી આ સખળ કારણને લઈને વીરપરદમાં ધાસચારાથી બરપુર સુકામ રાખનાર, ધાસચારો ઉત્પન્ન કરનાર અને ગાયગોરુપંદોની પરવરશ કરનાર ખેડુતને અષ્ટો કલ્પો છે, તેને ધાર્મિક મજલસોના માનવંત સભાસદ તરીકે આમંત્રણ કરવા અને આદરમાન આપવાને લાયક ગણ્યો છે (ક. ૧, ૫) તથા તેની માન બરેલી યાદ કરવા ચોખ્ખા જાહેર કાષો છે. (ક. ૨. ૧૧)

જમશેદનો જમાનો આઠથી દસ હજાર વર્ષ જેટલો પુરાનો હતો અને ખેતી તથા ધાંધકામો સીવાય બીજા કોઈ ખાસ હુનર-ઉદ્યોગો તે વેળાએ સાદી જીંદગી જણાયા નહીં હતા. શાસ્ત્ર શીર્ષોશી જમશેદે નવી નવી ધણી શોધો અને નવા નવા ધણું હુનરો જાહેર કાષેલા જણાવે છે. પણ એવી કોઈ શોધોનું વર્ણન વંદીદાદમાં મલતું નથી અને મલતું જોઈએખી નહીં. જુનાં જમાનાના આયોની જીંદગીની હાજતો અને તેઓનાં ગુજરાણુનાં સાધનો સાદાં હતાં. તેઓની ખાની-પીની અને ખોરાકી-પોશાકી સાદી હતી. ખેતીથી જવ અને ધઉ એ બે જાતનો અનાજનો પાક ઉતારવા અને પાલેલાં દોરનાં દુનખું ઉપર તેઓનાં ગુજરાણુનો એકલો આધાર હતો. તેઓ પાલેલાં મેંદાંના ચાંમડાં અને તેઓના વાલના પોશાકોથી શરીરને રક્ષણ આપતા હતા. અકસર હખામનીશ પાદશાહ કુરુશ (ખુશરો) ના જમાનામાં પાર્સીઓમાં મીતાહારપણું અને ખોરાકી- પોશાકોની સાદાજ બલવાયલી હતી, તેનો જાણવાજેગ દાખલો તવારીખમાં નોંધાયેલો મલે છે. લીડીઆના પાદશાહ ક્રીસસ- ને હખામનીશ પાદશાહ કુરુશ સાથે લડાઈમાં નહીં ઉતરવાનાં કારણમાં એક લીડીઅન ઉમરાવ સલાહ આપે છે કે, “ ચાંમડાંના પાવળમા પેહેરનારા અને ચાંમડાંના પોશાક-

વાલા, મનભાવતી ચીજોને શોક નહીં ધરાવનારા અને વેરાંન તથા ઉજ્જડ જમીનમાંથી જે મલી આવે તેવા ખોરાક ઉપર યુજીરો કરનારા, શરાબની મોજ નહીં ભોગવનારા પણ પાણીપર રહેનારા અને જેઓ પાસે અંજીર કે કોઇ સારો મેષ નથી, એવો લોકો ઉપર જીત મેલવીને તું શું મેલવવાનો હતો ?” આ તવારીખી શહાદત પેહેલા હખામનીશ પાર્સીઓનું મિતાહારપણું, થોડી હાજત, થોડી સંપત્તિ તથા સાદી અને પાહાડી ખડતલ જીંદગીનો આપણને આગાહ ખ્યાલ આપે છે. મહાન કુરૂશી આ મોજીલી અને મોટી સંપત્તિ ધરાવનારી હીંડીઅન શાહાનશાહત ઉપર ફતેહ મેલવી હતી અને એશઆરામમાં ચક્રચુર અને માતખર મહાન મીડીઅન શાહાનશાહતનો અંત લાવવા પછી આ તેની ખીજ મોટી જીત હતી. આ સાદી અને પહાડી ખડતલ જીંદગીએ એક વાર કેવાં ઉંચા પરીણામો નીપજાવ્યાં હતાં તેનો એક અસરકારક દાખલો કુરૂશનાજ સંબંધમાં તવારીખે પુરો પાડેલો મલે છે. તેની નાની મોટી શાહાનશાહતોની પએદરપએ જીતો થવાના મદમાં એક હખામનીશ ઉમરાવે બાદશાહને અરજ યુજીરી કે, “ અએ નામવર ! તુંએ મોટી શહાનશાહતોને માહાત કીધી છે અનેઆ પછો મુલક પાહાડી, મુશકેલ અને સખ્ત રીતુવાલો છે, તેથી હવે બાદશાહે કોઇ એવી શિતળ ટેકડી પસંદ કરવી જેઘએ કે જ્યાં આરામ ભોગવી શકાય.” એના જવાબમાં બાદશાહે તેને યાદ આપી કે, મીડીઅન જેવી મનમોજીલી પ્રજાએ ઉપર આપણે જે જીતો મેલવી તે પાહાડી ખડતલ જીંદગીને લીધે છે. તમારી મરજી હોય તો તેમ કરો. પણ યાદ રાખજો કે એશઆરામ અને મોજશોક ભોગવતી જીંદગી ટકાઉ નથી, તે જીંદગીની સખ્ત લડતમાં ટકી શકી નથી અને આ પાર્સી કીર્તિવંત જીંડો રાજ્યની તિક્ષણ હરીફાઇમાં તમો ચોખ્ખાજી ફડકારી શકવાના નથી.

વળી પુરાતન આર્યોનાં રાયરચીલાં સાદા હતાં. પ્રથમ તો તેઓ માટી, લાકડાં, પત્થર કે લોહડાંનાં હતાં. દોરદાંક તેઓની મુખ્ય દોલત હતી અને ખેતી તેઓના નિરવાહતું એકલું સાધન હતું. ઘઉં, જવ અને ધાસચારો એ ત્રણ જાતની તેઓની મુખ્ય ખેતી હતી. સાદા વ્યવહારના આ સાદા જમાનામાં તેઓની શ્રીમંતાઇ પૈસાથી અંકાતી નહીં હતી, પણ દોરદાંક તેઓની એકલી કીમતી અસકીઆમત હતી અને આપ-લેનો સધલો વ્યવહાર અનાજ, પશુ અને દોરદાંકથી ચાલતો હતો. તેઓમાં ધાતુના ક્ષેષ ચલણી સી-કકાઓનું ચલણ નહીં હતું. તેઓનાં એક શ્રીમંત ધરની તુલના જર-જવહીર કે સોના-રૂપાંથી થતી નહીં હતી, પણ બાઇડી અને બાળખચ્યાંવાળું, દોરદાંક અને તેઓનાં દુર્નજીવાળું, અનાજ અને ધાસચારાવાળું તથા પાલેલા કુતરા અને ચુલ્લાવાળું એક સુખી અને સંતોષી ધર ગણાતું હતું.

તેઓનાં ધાર્મિક ક્રિયાઓનાં સાધનોથી સાદાં અને જુના જમાનાને ધરનાંજ હતાં.
 (૧) હોમના છોડવાનો તાલો પાલો, (૨) તાલ પાલને ક્રિયાનાં સાદાં સાધનો. છુડી અને ધુડીને તેનો રસ કાઢાવવા પથર અને લોહો-
 ડાંના ખળ-ખત્તાની હાવન, (૩) પાલનો રસ ગાળવા સફેદ ગોધાની પુછડી અથવા સફેદ ઘોડાની યાળના વાળની ચાળણીની સુરાખદાર તરત, (૪) ગજ કે છીણીના ઝાડની હાથમાં ધરવાની ડાંખડીઓનાં ખંડલની ખર્સમ, (૫) ખજુરીના ઝાડની પાંદડીની ચીપોને વળ આપી ખર્સમનું ખંડળ બાંધવાની ઐવ્યાઓડહન (૬) ક્રિયાના પ્રતીનીધી જોતી ને ખેસવા તથા ક્રિયાનાં સાધનો ગોઠવવા દર્ભ જાતનાં નરમ ઘાસની ગુદેલી સાદડીનાં આસનની ઐવ્યાઓડહન તથા ખર્સમ, (૭) દાડમનાં ઝાડનાં મૂળમાંની હુધાનએપત (૮) દાડમ અથવા સીસમનાં સુકકાં લાકડાંની અને કોષ્ઠી જાતની સુધધીની એસમ-ખેાએ, (૯) ધઉના લોટનો અને ગાયના ધીનો દૂડન-ગોશોદો વગેરે જુના જમાનાનો ખ્યાલ આપનારાં સાદાં સાધનો ક્રિયાના ઉપયોગમાં આવતાં હતાં.

ખેતીવાડી અને બાગબાનીના બાપીકા પેશાના પ્રતાપે અને પાછાડી ખડતલ જીંદગીને લઈને પાછલા ધરાનીઓએ દુરના પ્રદેશો સુધી માન ખેતોની લડાયક ભરેલી જીતો મેળવી પાર્સી શુરવીરપણાની કીર્તિવંત નાખત જીંદગી ઉપર વર્ગી હતી. તેઓ પારકા દેશો સાથે હારજીતમાં મચેલા રજા અસર. હતા, ખેતીના ઉદ્યોગ સાથે લડાઈ તેઓનો ખાસ પેશો થઈ પડ્યો હતો અને આ હુન્નરમાં તેઓએ નામીયા લડવૈયા તરીકે નામના મેળવી હતી. ખેતીના ઉદ્યોગ સાથે લડાઈના હુન્નરનો ખાસ સંબંધ જોડાયેલો હતો અને પેહેલાએ બીજા ઉપર ઉડી અસર કીધી હતી. ખેતી દેશનું ગુજરાંજી અને તેની આબાદીનું એકલું સાધન નહીં હતું પણ પાછળથી તે દેશના બચાવની એક મજબુત હાલ સમાન થઈ પડ્યું હતું. ખેડૂત વર્ગને ખેતરોમાં દીવસો સુધી ખુલ્લી હવામાં ખડતલ મેહેનત કરવાની હોવાથી તે શારીરિક બળમાં બીજા ધંધાઓ કરતાં વધારે બળવાન થતો ગયો હતો અને આ ઉદ્યોગને લઈને તેઓમાં એક બહાદુર પ્રજા પેદા પડી હતી. હીરોડોટસ મુજબ એક ધરાની બાળક પાંચ વર્ષની ઉંમરમાં આવતાં તેને સાચુ ખોલવા, ઘોડે સ્વારી કરવા અને તીરંદાજીના લશકરી હુન્નરની દૂરજીઆત તાલીમ અપાતી હતી. આ મુજબ એક ધરાની બચ્ચો બરિખમાં દીન અને દેશને સાચો નીવડી એક દેશહીતકારી લડવૈયા તરીકેનો બચગીથી તેનાં

જીગરમાં ઉંઝા છાપ પાડવામાં આવતો હતો. જ્યારે દેશ ઉપર લડાઈની આફત આવી પડતી ત્યારે આ ખેડુત પ્રજા હથિયાર સજ્જ અને દેશને વફાદાર રહી તેનો બળવાન બચાવ થઈ પડી હતી. તે વળી દેશનો એકલો બચાવ નહીં હતો પણ તેની સાથે આપીકા મજહબતું સંરક્ષણ સમાયલું હતું. ધરાની આદશાહોએ રાજ્ય અને ધર્મને સાંકળની મજબુત કડીથી એવાં ચુંઠી લીધાં હતાં કે તેઓ કદી છુટાં પડ્યાં નહીં હતાં. આ મુજબ ખેતીનો પેશો ધરાનીઓ માટે ત્રણ બાબત આશિર્વાદ સમાન થઈ પડ્યો હતો અને ખેડુત વર્ગ ત્રણ રીતે દેશને ઉપયોગી નિવડ્યો હતો. એક દેશની આપાદી, બીજું સ્વરાજ્યની સલામતી અને ત્રીજું દીનનો બળવત બચાવ હતો. લડાઈના હુન્નર સાથે ધર્મનાં રક્ષણનો મુખ્ય સવાલ સમાયતો હોવાથી વંદીદાદમાં ખેતીના ઉદ્યોગને ખાસ અગત અપાઈ છે, તેને દીનની આબરૂ અને બચાવ લેખ્યો છે તથા તેને દશ હજાર ધણી ઈજરનની ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવા બરામરતું પુણ્યવાન કાર્ય જાહેર કીધું છે (૫૦૩, ૩૧). વંદીદાદના જમાનામાં ખણીજ પદ્ધતિની શોધ થઈ ચુકી હતી અને જાતજાતની કારીગરીનાં તેમાં વર્ણનો મળે છે. વળી પાછલા હખામનીશ પાર્સીઓમાં હુન્નર-ઉદ્યોગનો જોકે સુધારો-વધારો થયો હતો અને પથર ઉપર હસ્તલેખોનાં, ઉંચાં કોતરકામો અને રાજદરબારી મેહલોના નામીયાં બાંધકામોમાં તેઓએ કૃશ્ણગતા દેખાડી હતી, તોપણ પાર્સી પ્રજા ખેતીવાડી અને બાગ્યાનીના આપીકા પેશાને અવગણ્યા આખર સુધી વળગી રહી હતી અને તેઓના આ પેશા માટે અવગણના કીમતી સાધનો જે ગાવ-ગોરૂપદો હતાં તેઓને પેહુલી અને ખાસ અગત અપાતી રહી હતી. અવસ્થામાં એક ભલા નરથોસ્તીને જ્યારેથી સુખી આશિર્વાદ આપવાના હોય છે, ત્યારે જીનાં જમાનાના જીદગી ભોગવવાના આ સૌથી કીમતી સાધનોની યાદ આપી આશિષ દેવામાં આવે છે કે, તું ગાવ-ગોરૂપદોનું દે.જીં ધરાવનાર અને ફરજદોથી બરપુર થજો ! સેવટે, આ આદરઈજદ ના આશિષ સાચાં દીનદારને આમીન ચાહીશ ! અને આગલ વધીશ.

કુસ્તી, દીનનો કમર બંદ.

કુસ્તી એક ધાર્મિક ચિન્હ છે અને તે ધાર્મિક ઓળખ આપનાર એક પવિત્ર ચિન્હ છે. તેને અપાયેલી અગત્યતા અને તે તરફનાં અપુર્વ માનને લીધે તેની ઉત્પત્તિના ખાખમાં તેની સાથે એકથી અનેક નામો જોડાયેલાં મળે છે. તેઓ જમશેદ, જરથોસ્ત, શાહ મીનાએહુર અને હોમફ્રીમી મુખ્ય છે અને આ ચાર મહાન પુરૂષો સાથે કુસ્તીની ક્રિયા જરૂરી કરવાનો સંબંધ જોડાયેલો મળે છે.

શાઅરફીદીની કુસ્તીની ક્રિયાનું માન જમશેદને આપે છે, તે સરોશ ઇજદ ને જમશેદની રાજદરબારમાં દેખાવ દેતો જાહેર કરે છે અને તેને એક પેગાંબરની ઇલાહી તરીકે કુસ્તીની નવાજેશ કરતો દેખાડે છે. આ કુસ્તી જમશેદથી જરૂરી થવા કહેનાર આપણો શાઅર પહેલો અને છેલ્લો નથી, પણ તે પેહેલાં ફોનકર્દ અને હાડસ્તાનેદીનીક નામની નામીચી પહલવી કેતામો અને તેની પાછળ દીનની ખાખદો ઉપર લખાયેલાં કેટલાંક પાર્સી પુસ્તકો તેને જમશેદથી જરૂરી થયેલી જણાવે છે (સદરા-નસર, નઝમ અને બેહેરે તરીક)

પહલવી અને ફાર્સી લખાણો એકવાર કુસ્તીનો રવાજ જ્યારે જમશેદનાં નામ સાથે જોડી આપે છે, ત્યારે તેજ લખાણમાં લખાયેલા બીજાં પુસ્તકોમાં કુસ્તીનું દરમાન ખુદ જરથોસ્ત અને મીનાએહુરે આપવા જેવો ઇશારો કરે છે. શાહ બુસ્તાસ્ય અને તેના સરદારો જ્યારે જરથોસ્તી દીન કબુલ કરે છે, ત્યારે તે ઉપર ઉસ્તવાર રહેવાના પુરાવા દાખલ તેઓ સધલા કમરે કુસ્તી બાંધે છે. વળી બીજા ઠેકાણે કહે છે કે, ખુદાની દરબાહથી અશો જરથોસ્ત જે છ ચીજ લાગ્યા હતા તેમાં એક કુસ્તી હતી. (પહલવી જરથોસ્તનામુ) વળી ત્રીજા ઠેકાણે કુસ્તીના સંબંધમાં એક ધણી અસરકારક કથા વર્ણવેલી મળે છે. તેમાં જણાવ્યા મુજબ જરથોસ્ત સાહેબની ઉમર જ્યારે વર્ષ ૧૫ ની થઈ ત્યારે પોતાના પેદર પોરૂશસ્પની દેખાતીમાંજ સર્વ પિરાદરોએ તેમને પોતાની અસહીઆમત વેઠેચી આપવાની ખાહેશ દર્શાવી, તેથી પોરૂશસ્પે પોતાની માલ મીલકતના ફાલા પાડ્યા અને તેમાં રાચરચીલામાં એક કુસ્તી હતી. તે ચાર આંગલની પહોલી પટાચલી હતી, તેથી તે જરથોસ્તે પસંદ કીધી અને પોતે કમર ઉપર બાંધી. આ કુસ્તી તરફની ખાસ પસંદગીનાં ત્યાં જણ જોવાએમ કારણો

દર્શાવવામાં આવ્યા છે. તેમાં પેહેલું “એહેલાઈ આર્જુની” એટલે, અશોષ ઉપર ઉત્તવાર રહેવાની ખાહેશ છે. બીજું, તે ખાહેશ એહેમન અમશાસ્પંદની બલી રાહબરીને દીધે જણાવી છે, અને ત્રીજું કારણ રત્ના અને નારત્ના વચ્ચેનો તફાવત સમજીને વાજબી માર્ગ પકડવા અને ગેરવાજબી માર્ગથી દૂર રહેવાનો મન્યુત ઠરાવ કરવાનું છે. ત્યારે કુસ્તી બાંધવામાં આ ત્રણ મચ્ચાકુલ સખખો સમાયક્ષા હયાં આપણે જોઈએ છીએ અને તે ઉપર અમલ કરવા બસતે કુસ્તીઆંન બરથોસ્તીઓની ફરજ શિખવે છે (૫૦ જાં નામું).

વળી એક ઠેકાણે સમજાવવામાં આવ્યું છે કે, કુસ્તીના પેહેલા વણનાર ફરેસ્તાઓ (માથાઓ) હતા અને શાહુમીનાચેહર ને એકવાર અસપંદારમદ ફરેસ્તાએ બાંધેલી કુસ્તી સાથે દેખાવ દીધો હતો. આથી મીનાચેહર ખુશી થયો, તેણે તે બાંધી અને તે બાંધવાને રૈયતને ફરમાવ્યું હતું (૫૦ જાં નામું, જંદસપરમ, શાહાનામું).

કુસ્તીની ઉત્પત્તિના બાબમાં હાં ધણી હેરફેર હકીકતો આપણે જોઈએ છીએ, તેમાં તાજુબ થવાનું નથી. આ જોકે સાધારણ વસ્તુ છે તોપણ તે આપણા નેઆગાંનોથી ધણું માન ધરાવતી આવી છે અને તેના માનમાં વધારો દેખાડવા જુદા જુદા કાળના નામીયા નામવરોના નામે સાથે તેને જોડી આપે છે. કાઈ અગત્યના બનાવને વધારે વજન આપવા પ્રસિદ્ધ પુરોના નામે સાથે જોડી આપવાના અનેક કાબજા પાછળ આપણે જોયા છે, તેઓમાંનો આ એક ધણો જણવા જોગ બનાવ છે. આ મુજબ કુસ્તીની ઉત્પત્તિમાં જોકે ધણી કામે લાગેલા મળે છે, તોપણ અવસ્તાની એક આડકતરી શકાદત ઉપરથી જણાય છે કે તેની ઉત્પત્તિનું માન હોમ ક્રાઈમ નામના મહાન પુરૂષને ધટે છે. ત્યાં કહે છે કે,

“ ક્રાં૦ તે-મજદાઓ-બરત-પર્વનીમ-ઐવ્યાઓહુ નેમ,
સ્તેહરપએસંગ-હેમ મધન્યુ-તાસ્તેમ, વંજુહીમ. ઈએનાંમ. માજદયસ્તીમ.”

એટલે, સર્વથી પહેલાં સેતારાનાં સીંગારવાલી અને મીનોષ બનાવતી “ ઐવ્યા ઓહુન ” (કુસ્તી) અને બલી માજદયસ્તી દીન તું (હોમ) ને અહુરમજદે બખશી હતી (હાં ૬). ત્યારે પુરાતન જમાનામાં આ એક મહાન પુરૂષ હસ્તિ ધરાવી ગયો છે, અને તેણે ઐવ્યાઓહુન, કુસ્તી, હોમ, (સોમના પાલા) અને બીજી જાઓશા યાને ધાર્મિક ક્રિયાઓ ફાહેશ કીધી હતી. (હાં. ૧-૧૦ તથા યસ્ને) આ મુજબ કુસ્તીની ક્રિયાનું પહેલું માન હોમક્રાઈમને ધટે છે.

ગાંધીજીનો, ફસલી જશનો.

હાં મારે ખુલ્લું કહેવું જોઈએ કે, પેલા મરહુમ “ઝોરીયનતલ રકોલર” વિદ્વાન ખુબ ૩૦ કામાઈનાં જરથોસ્તી સાહિત્યનાં બોહોલાં જ્ઞાન, કીર્મતી લખાણો અને અથાગ શ્રમનો ગાંધીજીના આ વિષયમાં મેં લાભ લીધો છે અને એમાં મારા તરફથી ઝાંઝું નધું હું દેખાડી શક્યો નથી.

ગાંધીજીની મોતેમરી વિષે ધણું બોલાયું છે, અને ફરીફરી બોલાયું રહ્યું છે. માટે તે વિષે આપણે બોલીશું નહીં અને બોલવાનો હાથ ધરેલા આ ઘરાની વિષયોનો હેતુબી નથી. તેઓની નેમ અમુક અમુક તયારીબી, વ્યવહાર અને ધાર્મિક બનાવોની ઉત્પત્તિ દેખાડવાની છે અને તે મુળ નેમને વળગીનેજ આપણે દરેક દાખલામાં બોલીએ છીએ. આપણાં સાહિત્યનાં પાછલાં લખાણોમાં જેમ બીજા બનાવોના સંબંધમાં બનતું આપણે જોઈએ છીએ, તેમજ ગાંધીજીના અવસરોની ઉત્પત્તિનું માનબી નામવર શાહુ જમશેદને મળ્યું છે : (ફારસી સદર વગેરે) આપણી મુળ મકસદ સમ્યાઈ શોધવાની છે અને તે શોધવામાં ચાલતી આવેલી માન્યતાથી આપણે વેગલા જતા હોઈએ તો, તેમાં મહાન જમશેદનાં માનમાં કે અમુક અમુક બનાવોના વજનમાં રહેજબી ઘટાડો થતો નથી. ઝોર ખરી સમ્યાઈ બહાર આવવાથી પેલા બનાવો આપણાં વહાલ અને માનને વધારે લાયક ઠરે છે. વર્ષના છ ગાંધીજીનાં નામોનાં અર્થો ઉપરથી જણાય છે કે, તેઓ ફસલી જશનો છે, તેઓ તેના બરવખ્ત ઉપર આવવાં જોઈએ, તોપણ વર્ષની ખરી ગણતરીની ગેરહાજરીમાં આ અવસરો તેના બરવખ્ત ઉપર પાસંઓમાં પલાતા નથી.

એના સંબંધમાં છેલ્લા હમરૂપથએદમ ગાંધીજીની એકજ દલીલ તેની ઉત્પત્તિનો સમય સાબેત કરે છે. ગાંધીજીનું અવસ્તાઈ તેઓની ઉત્પત્તિ આફ્રીનગાન, તેની પાજંદ આફ્રીન તથા પહલવી લખાણો કયારે થઈ હતી? મુજબ આ અવસર વર્ષની આખરના, અકસર ગાથાના દિવસો ઉપર શિયાળાના ખમત થવા સાથે પડવો જોઈએ અને હાલનાં તે ગાથાના ખોટા દિવસો બીજા પલાય છે. ઉપલા અવસ્તા, પહલવી અને પાજંદ લખાણોની શહાદતથી સાબેત કરી શકાય છે કે, (૧) અશો-

જરથોસ્તે જન્મ લીધો, અને તેવણુ સાહેબે તથા જનનથીનોએ જે વેળા ગાથાના શ્લોકો રચ્યા, તે પછીની મુદતમાં ગાઠ્યારો, અકસર હુમરુપથમએદમ ગાઠ્યારની ઉત્પત્તિ થઇ હતી. (૨) ૩૬૦ દહાડાનાં નાકેશ વર્ષ ઉપર પાંચ દહાડા વધારી ૩૬૫ નું આદ્યત્રી વર્ષ ગણાયું, અને તે વર્ષની કસરના આ પાંચ દહાડાઓને જ્યારે પાંચ ગાથાઓના નામો અપાયાં ત્યાર પછીજ ગાઠ્યારોની ઉત્પત્તિ થઈ હતી. (૩) જમશેદ અને જરથોસ્ત એ બે નામવરોના જમાના વચ્ચે કેટલાંક હજાર વર્ષ વહી ગયાં છે, અને જમશેદના અતિ પુરાતન જમાનાનાં કેટલાંક હજાર વર્ષસુધી અશો જરથોસ્તના ગાથાના શ્લોકો રચાયા નહીં હતા અને વર્ષને છેડેના કસરના પાંચ દિવસોને પાંચ ગાથાના નામો મળ્યાં નહીં હતાં. (૪) ગાઠ્યારો વિષે પુરાતન ગાથા કે વંદીદાદનાં અવસ્તાઇ લખાણોમાં ઇશારો વટીક મલતો નથી અને મલતે જાણ્યે બી નહીં. પણ વંદીદાદ પછી થયલાં ઇજરનેનાં લખાણોમાં પ્રથમ તેનાં નામો મલે છે અને ત્યાર પછી બીજાં અવસ્તાઇ તથા પાજંદ ભણુતરોમાં તે માટે બોધવવામાં આવે છે. (૬) ગાથા અને વંદીદાદનાં લખાણો પછી અને ઇજરનેનાં લખાણ પહેલાં જ ગાઠ્યારોનો અનુક્રમ ગોઠવવામાં આવ્યો હતો અને તે અનુક્રમ સર્વથી પહેલાં ઇજરનેમાં મલે છે. (૭) આ સઘલાં ધાર્મિક લખાણો જમશેદના જમાનામાં લખાયાં નહીં હતાં, પણ કેટલાંક હજાર વર્ષ પછી જુદી જુદી જગાએ જુદા જુદા મહાન પુરોધાથી લખાયાં હતાં. માટે ગાઠ્યારોની રચણામાં જમશેદનો હાથ નહીં હતો, પણ તેની રચણા રચવામાં પાછલા જમાનામાં જુદાજ હાથો કામે લાગા હતા. આ અને હેઠળ દર્શાવેલાં બીજાં વજનદાર કારણો આ અવસરોની ઉત્પત્તિના સમયનો આપણને ખરો ખ્યાલ આપે છે કે, જમશેદના જમાનામાં અને ખુદ જમશેદથી તેઓની ઉત્પત્તિ થઈ નહીં હતી, પણ અશો જરથોસ્તના વખત પછી અને પાછલા જમાનામાં તેની ઉત્પત્તિ બેશક થઈ હતી.

ગાહુમયાર નામ અવસ્તાનું નથી, તેની ઉત્પત્તિ પહલવી ભાષાને આભારી છે

અને તે ગાસાનયાર છે. તેનું ગાઠ્યાર પાજંદ—હાર્સી રૂપ

આ અવસરનું થયું છે. અસલ અવસ્તાઇ નામ ભુત્રાઇ જઇ આ પાછળું

અવસ્તાઇ નામ વપરાસમાં આવ્યું છે અને તેનો અર્થ એક જગાએ એકઠા

શું? થયું, ભાષ્યધી ધરાવવી કરવામાં આવે છે. અવસ્તામાં વર્ષની

ફસલો માટે મ્યજદો-રતુક્રિતિ નામ મલે છે, તે મ્યજદ

(પરીત્ર હદીઓ), રતુ (રતુ-ફસલ) અને ક્રીતિ (દોઆ ગુજરી,) એ ત્રણ સમાસિક

શબ્દનું બનેલું છે. અને તેનો અર્થ, પવિત્ર હદીઆ સાથનું બરફસલનું શુક ગુળરીનું જશન (બણતર) થાય છે. તેઓ ફરતી ફસલોને આવકાર આપતા, તે ફસલો ઉપર ઉતરતા પાકોનો પવિત્ર હદીઓ (ફળ, મેરો, ધાન્ય, દુધનું મીઠું પકવાન, મીઠો શરાબ વિગેરે) બેટ ધરવા અને તેની શુક ગુળરીનું જશન કરવાના ધણા અગત્યના અવસરો છે. અવસ્તામાં એવાંજ એક ફસલી જશનનું ખીજું નામ મળે છે, તે રપિથવન રતુક્રીતિ છે, તે હુનાલાની શરૂઆતનું બહારની મોસમને આવકાર આપવાનું સર્વથી પહેલું અને સર્વથી અગત્યનું નવરોજનું જશન છે અને તે રપિથવનને નામે ઓળખાય છે, અવસ્તામાં ગાઢજારની છ ફસલી સાલના સામટા સમુદાયનું વળી એક નામ મળે છે તે યાદ્ય છે અને તેનો અર્થ, ફસલી વર્ષ થાય છે.

હવે હાં આપણે આ અવસરોની એક ધણી અગત્યની નંજુવાએગ બાબત ઉપર બોલીશું. આ અવસરોની ઉત્પત્તિ કોઇ એકજ વખતે, એકજ ગામહુબારો શું જગાએ અને એકજ હાથે થઇ નથી, પણ બે જુદી જુદી રતુવાલા ફસલી અવસરો છે? પ્રદેશોમાં અને બે જુદે જુદે વખતે ૪+૨=૬ ની બે સંખ્યામાં થઇ હતી. આ અવસરોનું ઉત્પત્તિ સ્થાન ઉત્તરનો ધરાન દેશ છે અને તેઓ બે જુદા જુદા પ્રદેશોની બે જુદી જુદી જગાના હવા માંનની બે ફેરફાર ફસલો સાથે સંબંધ ધરાવે છે. વંદીદાદમાં ઉતરના ધરાનવેજની રતુની શહાદત મળે છે. તેમાં એક વેળા ત્યાં બે માસ હામીન (હુનાલો) અને દસ માસ જમે-સ્તાન (શીયાળા) ની બે રતુ હતી (૫૦૧) આ ઉત્તર ગોળાર્ધના ધરાનવેજની કુદરતી ખરી સ્થિતિ દેખાડે છે અને આધરસે, સ્કેનડીનેવિયા (નોર્વે અને સ્વીડન) અને ખીજા ઉતરના પ્રદેશોમાં મુખ્ય બેજ રતુ હોય છે. આગળ ચાલતાં વંદીદાદના એજ ફકરામાં વળી સાત માસ હુનાલો અને પાંચ માસના શિયાળાની બે રતુ જણાવી છે. રતુની આ બે ફેરવાયતી જુદી જુદી સ્થિતિ દેખાડે છે કે, પહેલી માસ ૧૦×૨=૧૨ ના ઉત્તર ગોળાર્ધના ભિતર ભાગની રતુ હતી અને માસ ૭+૫=૧૨ ની ઉત્તરથી દક્ષિણ તરફ નીચે ઉતરતા મલતી રતુ છે. રતુની આ બેદલી સ્થિતિ દર્શાવતાં વંદીદાદમાં ઇધ (હાં) અને અશકરે (આશકાર) શબ્દો મળે છે, અને તે આપણું ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે કે, ગાથાના શ્લોકો રચવાની ફેટલીક સરી પડી અને જે વેળા વંદીદાદનું લખાણ થયું તે વેળા ત્યાં આ પાછલી રતુ હતી. ખુદ્લા શબ્દોમાં કહીશું કે સાત માસ હુનાલો અને પાંચ માસ શિયાળાવાલા ધરાનવેજની

દક્ષિણ બાજુના પ્રદેશમાં વંદીદાદ લખાયા હતા અને જ્યારે અકસર પહેલી બે પર-
ગરદોતું લખાણ થયું, ત્યારે ૭+૫=૧૨ માસની રૂતુની ઉપલી સ્થિતિ હતી. એજ
રૂતુ સાથે સધળાં નહીં પણ ચાર ગાઠખારોની ફસલોનો સંબંધ ખાસ જોડાયેલો મળે
છે, અને એજ રૂતુવાલા મુલકમાં પ્રથમ ચાર ગાઠખારોની ઉત્પત્તિ થઈ હતી. તેઓ
મેદીઓષેમ, અયાથ્રેમ, મેદીઆરેમ અને હુમરપથમએદમ છે. આ બીના
દીનદારોને પ્રથમ ઓચંખા ભરેલી બેશક જણાશે, પણ જેમ ઉત્તર ગોળાર્ધના ધરાન-
વેજ તરફની બેજ રૂતુ અને તેમાં પાછળથી થયેલા બોહોલા ફેરફારોમાં જેટલી સમ્બાધ
છે, તેટલીજ ૭+૫=૧૨ માસની રૂતુવાલા મુલકમાં આ ચાર ગાઠખારોની ઉત્પત્તિમાં
સમ્બાધ સમાયલી છે.

ગાઠખારોનાં આફ્રીનગાંન અને આફ્રીનની શહાદતો ઉપર ઉપલા ચાર
અને બીજા બે નો એક સરખો મુખ્ય આધાર છે, અને આ
થોડી દલીલ. બજુતરોમાં જે વિગતો સમાયલી છે તે, (ક) વર્ષની જુદી જુદી
છ ફસલો, (ખ) તે ફસલોના અર્થો સાથે ધણે દરજ્જે બંધ
બેસતાં નામો, (ગ) તે ફસલો બરવખત, (ઘ) તે બરવખતોનો રોજ-માહ (ઠ)
એક ફસલથી બીજી ફસલનો ચોક્કસ અંતર અને (ચ) તે અંતરના દિવસોની જુદી
જુદી સંખ્યા દર્શાવવામાં આવી છે. તેઓની આ દિસાબી ગણતરી ફસલી સાબના
પહેલા નવરોજના દિવસોથી શરૂ થાય છે અને આ અવસ્થા તથા પાછંદ લખા-
ણોની વિગતોના સામટા વર્ણનની ધરખમ દલીલ સાથે હાં આપણે બોલીશું.

ગાઠખારોની સેવટની થયેલી રચણા મુજબ આ બીજો ગાઠખાર છે. તે ઉપલા
લખાણ મુજબ પહેલો ગાઠખાર નવરોજથી ગણતાં ૪૫
મેદીઓષેમ. મે દહાડે પડવા પછી, એજ બજુતરો મુજબ આ બીજો
ગાઠખાર ૬૦ મે દહાડે પડે છે અને આ બે સંખ્યાનો સરવાલો
બેતાં ૧૦૫ મે દહાડો આ ગાઠખારનો ખરો અવસર મળે છે. વળી મેદીઓષેમનો
અર્થ, મધ્ય હુનાલો થાય છે અને તેથી તે હુનાલાના મધ્યમાં પડવો જોઈએ. તે
ધરાન દેશની સાત માસ હુનાલાની રૂતુના મધ્યમાં અને સાતનું અર્ધ સાડાત્રણ
મહીને તેનો ખરો અવસર બજુતર મુજબ તીર મહીનો ને દપમેહુર રોજ
તેની બરફસલ ઉપર બરાબર મળે છે. અને એજ દિસાબે બીજાં ત્રણ ગાઠખારો
તેની ખરી ફસલ ઉપર આવે છે.

ધરાન દેશની હુનાલાની સાત માસની રતુના મધ્યમાં મેદીઓએમ અને આખરે અથાગ્નમના બે ગાઢખારો થયા છે અને હવે એ શિયાળો. રતુનો કોઈ ત્રીજો ગાઢખાર નથી. ત્યારે હુનાલાની એક રતુ લાંબી જોઈ ખલાસ થાય છે, તોપણ ધરાનની ખીણ ખી રતુ છે અને તે પાંચ માસના શિયાળાની છે. આ રતુના વળી બે ગાઢખારો મળે છે. તેઓ હુનાલ મિસાલ તેના મધ્ય અને આખરની બે એકસરખી ફસલ ઉપરજ મળે છે. મધ્યમાં મેદીઓએમ અને આખરે હુમરપરમએમ ગાઢખાર મળે છે. ત્યારે હુનાલા અને શિયાલામાં બે જશનો તેની મધ્ય ફસલના પુરખારની શુક્ર ગુળરીમાં અને ખીળાં બે જશનો બંને ફસલ ખલાસ થવાની યાદમાં થતાં હતાં.

વંદીદાદમાં દર્શાવેલી ઉત્તર ગોળાર્ધની લામીન અને જમસ્તાનની બે રતુના મજકુર ચાર ગાઢખારો થયા હતા અને ખીળાં બે બે ગાઢખારો બાકી રહ્યા તે મેદીઓએમ અને પેતેષહેમ છે. જ્યારે આપણા આર્ષ વડવાઓ એજ વંદીદાદની પેહેલી અને ખીળાં પરગરદો મુજબ, દક્ષિણ પ્રદેશો તરફ વધારે અને વધારે નીચે ઉતરતા રહ્યા હતા, તેઓ એક પછી એક સરથાનોમાં રહીને સેવટે પંદરમું સરથાન હુરત હિન્દુ (સ. સપ્ત સિંધુ, પંજાબ) અને રંગહ (સ. રસા) નદીવાલા મુલકોસુધી ફરી વલ્યા હતા (૫૦૧ ફ. ૧૯-૨૦), ત્યારે તેઓને બેને બદલે ચાર ફસલો જણાઈ, અને એવી ચાર ફસલોનું વર્ણન પ્રથમ યુન્દહેરન અને દીનીકુર્દના પહલવી લખાણોમાં થયું છે. તેમાં વર્ણના બાર માસ (રાશી) ને દર ત્રણ ત્રણ માસમાં ચાર ભાગે વેહેંચી આપ્યા છે, અને ફરવરદીન, અરદીબેહેરત, તથા ખોરદાદ ને વસંત રતુના ત્રણ મહીનાઓ જણાવ્યા છે.

આપણા નંઆગાંનો જ્યારે ચાર રતુવાલા પ્રદેશમાં આવ્યા, ત્યારે તેઓએ ખહારની મોસમનો દીલપહર મહિમા ગુળરવાનું પસંદ કર્યું, અને તેઓએ ઉપલા ચાર ગાઢખારોમાં એક મેદીઓએમ (લીલોતરીનું મધ્ય) નો વધારો કરી તેને ઉપલાં બણતરો મુજબ તેની ખહારની મોસમના મધ્યની લાયક જગાએ અને સરંથા પેહેલાં મુક્યો છે, જેમ તેને તેની લાયક જગા મલી છે, તેમજ પેતેષહેમ ને તેની લાયક જગાએ ત્રીજો મુકી છે ગાઢખારોનો અતુકમ ગોઠવ્યો છે. આ અતુકમ ઈજરનેના જુદા જુદા વિષયોનાં જુદાં જુદાં લખાણો થવા પેહેલાં, અકસર પહલવીમાં દર્શાવવા મુજબ હરનયરત અથવા સરોશદરન (દરન ધજવા, બાજ ધરવા) ના

પેહેલાં આત હાનુ' લખાણ થયા પેહેલાં ગાઠવાયો હતો, તેથી તેમાં સર્વથી પેહેલાં આ અનુક્રમ મળે છે. હું આગલ દર્શાવી ચુક્યો છું કે, ગાઠમયારો જગા અને વખત સાથ ફેરવાઇને ૪×૨=૮ પાછલથી મુકરર થયા છે. એ બીના વાંચક વર્ગ માટે અદેશો પેદા કરનારી છે એ ખરું, પણ તેઓની રચણામાં જગા અને વખતને અનુસરતા કુદરતી ફેરફારો બેશક થયા છે. વખતની વેહેંચણીના એવા અનેક સ્વભાવિક ફેરફારો અવસ્થામાં મળે છે અને તેના એકાદ બે લખલા હયાં ટાંકી દેખાડી સંતોષ પકડીશું.

હાલ આપણે બહુતરોમાં અને ક્રિયાઓમાં દિવસની પાંચ ગેઢે (ગાઠ) નો જે ઉપયોગ કરીએ છીએ તેનું મુળ તપાસતાં જણાય છે કે, તે પાંચ ગાઠો, અસલ નથી પણ તેમાં વખત દર વખત ફેરફાર, સુધારો અને વધારો થઇ, તથા તેનો અનુક્રમ ફેરવાતો રહી પાછલથીજ પાંચ ગાઠનો અનુક્રમ ગાઠવાયો છે. ગાથા અને ઇજરને નાં લખાણો એકજ વખતે, એકજ જગાએ અને કોઇ એકજ મહાન પુરૂષથી થયાં નથી, પણ જુદા જુદા મહાન લખનારાઓથી અને જુદે જુદે વખતે થયાં હતાં. તેનો આ એક ધરખમ પુરાવો છે કે, પ્રથમ ગાથામાં દહાડાની વેહેંચણી ત્રણ ભાગની ત્રણજ ગાઠો ઉપા (હુશન), અરેમ(પરવા)(રપીથવન) અને ક્ષપન (એવેસરથેમ) મળે છે (હા. ૪૪-૫). ગાથા મુજબ હિન્દુઓનાં એક નામીયાં ગણિત શાસ્ત્રમાં સંધ્યા પુન કરવાના ત્રણજ ભાગના ત્રણ સવનો (અ. હવન) મળે છે (સૂર્ય સિધાંત) તેઓ પ્રાતઃકાલ, મધ્યાન કાલ અને સાંહ્ય કાલ છે. આ મુજબ ચાહુદીઓમાં બી ભક્ત કરવાના દિવસના ત્રણજ ભાગ મળે છે. (હાઉદની ગીતા). હવે ગાથા પછી લખાપણ વંદીદાદમાં અસલ ત્રણ ગાઠોમાં એકનો વધારો થઇ ચાર ગાઠો મળે છે. તેઓ ઉજરંગ, અરેજકહ, ક્ષપન અને ઉપકહ છે. (વં. પ. ૨૧-૩). આ મુજબ વંદીદાદમા ગાથાની એક રપીથવન કમી થઇ અને તેમાં બેનો વધારો થઇ ચાર ગાઠો મળે છે. હવે ઇજરનેમાં ગાથા કરતાં બે અને વંદીદાદ કરતાં એકનો વધારો કરી હાલના અનુક્રમે પાંચ ગાઠો મળે છે (હા ૧-૭). આ મુજબ પાછળથી ગાથાની ત્રણ અસલ ગાઠો હુશન, રપીથવન અને એવેસરથેમ કાયમ રહી અને વંદીદાદમાંથી ઓજરન લેઇ તેને તેની ત્રીજી લાયક જગાપર મુકી હતી, તથા એક નવી ગાઠ હાવનનો વધારો કરી અને તેને લાયક જગા આપી પાંચ ગાઠોની છેલ્લી રચના થઇ હતી. ઇજરનેમાં હાવનને જોકે પેહેલી મુકી છે અને આપણે વપરાસમાં તેને પેહેલી લઇએ છીએ, તોપણ આ પાંચ ગાઠોનો ખરો અનુક્રમ નથી. અવરતાની ગવાહી મુજબ હુશન

પેહેલી અને એવેસફ્રેમ છેલ્લી છે, અને ઇજરનેમાં હાવન પેહેલી સુકવાતું કારણુ ક્રિયાઓના નિયમનું છે. તેઓના એવો નિયમ છે કે જે વખત ઉપર જે ક્રિયા કરવાનું હાવેલું હોય છે, તે વખતની તેમાં પેહેલી યાદ થાય છે. એ નિયમ મુજબ ઇજરને સવારની ક્રિયા છે, તેથી તેમાં હાવનને પેહેલી જગા મલી છે. પણ વંદીદાદ રાતના ખાર કલાક પછીની ક્રિયા છે. તેથી તેમાં હુશનની પેહેલી યાદ કરવા પછી ખીજ ગાહોની અનુક્રમે યાદ થાય છે.

વખતની વેહેંચણીનો એવોજ એક ખીજો દાખલો દુકર્માં દરશાવીશું. આગલા આયો વંદીદાદના જમાના સુધી લગભગ આહાતાખી વરસ ગણતા હતા, તેથી તેમાં એકલી વ્યવહારીકજ નહીં પણ ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવાના વખતો ખી આહાતાખી મલે છે. દીની વરસની વખતની આ વેહેંચણીમાં જ્યારે જુલ થયલી જણાઇ ત્યારે પાછલથી તેમાં સુધારો થયો છે. આ મુજબ ઇજરનેમાં ૩૬૫ દહાડાનાં આફ-તાખી વરસની ગણત્રીનાં લખાણો મલે છે અને તેમાં તેમજ તેની પછીના અવસ્તા પહેલવી અને પાજંદ લખાણોમાં ફસલી તેહેવારો અને ધાર્મિક ક્રિયા કરવાનાં ફરમાનો આફતાખી ચાલની ગણત્રી મુજબ કરવા મુકરર થયલાં મલે છે. આ આફતાખી વરસની ગણત્રીમાં જે કસર રહે છે તે પાછલા હાદેસાના વખતમાં ગણત્રીમાં લેવાનું જુલાઇ જવાથી, ખીજ બોલોમાં કંખીસો નહીં કરવાથી હાલનાં ધાર્મિક અને વ્યવહારીક તેહેવારો, તેઓનાં જાણતરો અને ક્રિયાઓ તેઓના ખરવખત ઉપર પાર્સીઓમાં પલાતા નથી, તેઓ કેળવણીમાં આગલ વધેલા આ જમાનાના કેળવાયલા પાર્સીઓમાં કવખતે પલાય છે અને તેણે આ મહાન અવસરોની અગત અને અસરની ખરી ખુખી ખોહી દીધી છે.

વખતની વેહેંચણીનો મજકુર ખુલાસો એક ઘણી અગત્યની બાબદ તરફ આપણું લક્ષ ખેંચે છે અને તે હાલમાં જેમ કેટલાક અર્ધ બજોલા ભાઇઓ તરફથી અટકલના ફાટીઆ ઉઠારવામાં આવે છે, તેમ હાલનું આપણું જરયોરની સાહિત્ય કોષ એકજ વખતે અને એકજ હાથે રચાયું નથી, પણ જુદા જુદા જમાના અને જુદા જુદા મહાન પુરોના કાખેલ હાથોની ભેગી કોશીયતું આ એક સુંદર ફળ અને ખેનસુન પરીણામ છે.

ચારપેશા, પ્રજાવર્ગની વેહેંચણી.

(જમશેદ અને જરથોસ્ત-એક મુકાબલો)

હવે પછી મહાન જમશેદની જીંદગી સાથે જોડાયલા દરેક દાખલાઓમાં અશો જરથોસ્તનું સર્વોપરીપણું આપણે જોઈ શકીશું. જમશેદના નામ સાથે જોડાયલા બનાવોમાંનો એક ધણો અગત્યનો બનાવ આ પ્રજાવર્ગની વેહેંચણીનો છે. તેઓ અથોરનાન એટલે, ગુરૂવર્ગ, રથએસ્તાર એટલે, લડવૈયો વર્ગ, વાજીયોશ એટલે ખેડૂત વર્ગ, અને હુતોક્ષ એટલે કારીગર વર્ગના ચાર પેશા (ચતુષ્પિચ્છ) છે. એવીજ વર્ગવારી (ચાતુર્વર્ણ) હિન્દુ શાસ્ત્ર મનુસ્મૃતિમાં મળે છે. અને તે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, વધિધ્ય, અને શૂદ્ર છે. જુના જમાનામાં આર્ય પ્રજાને આવી વ્યવસ્થામાં ગોઠવવાનું માન પહલવી કેતાબો અને શાઅર ફીરદોશી જેકે શાહ જમશેદનેજ આપે છે, તો પણ આપણે જોઈશું કે આ પ્રજા વ્યવસ્થામાં તેનો પેહેલો હાથ નહીં હતો. દીનની થોડી શહાદતો ઉપરથી જણાય છે કે, પ્રજાવર્ગની વેહેંચણી જમશેદે કીધી નહી હતી પણ સર્વથી પેહેલાં જરથોસ્ત સાહેબે કીધી હતી.

જમશેદના ૧૯ મા હામાં અહુનવરના “બધ” એટલે ભાગ અને તેની પેહેલી એકજ કલી ઉપર ખુદ અવસ્તા ભાષામાંજ લાંબી શરેહ થઈ છે અને તે ખુદ અહુરમજ્દી કલામ (બહ શખ્દ, ઇશવરી મહા વચન) છે. તેમાં અહુરમજ્દ જગતને પોતાનો પવિત્ર પેગાંમ પોહોંચાડે છે અને તેમાં જરથોસ્તને અહુ અને રતુ એટલે દીન અને દુનિયાના સર્વોપરી સરદાર અને ભવિષ્યના મહાન પેગામ્બર તરીકેના પોતાની પસંદગીનો ઠરાવ જાહેર કરે છે. આ હાનાં શરૂઆત અને સેવટ એકજ છે, તે બધનાંજ વર્ણનથી શરૂ થાય છે, અને તેનીજ વખાણના સેવટ શખ્દો સાથે તે આખર થાય છે. તેમાં પેલા મજ્દએ કહેલા (મજ્દ આપ્ત) કલામને બીજી એલખો-માની એ “ચતુષ્પિચ્છ” એટલે, ચાર પેશાવાલો એવી સંગ્રાથી એલખાવ્યા છે અને તે પેશાનાં ત્યાં અતુકમે નામો દર્શાવ્યાં છે (ક. ૧૬) આ એક ધણી અગત્યની અર્થસુચક એલખ છે. તેમાં અહુનવરના પેહેલા શ્લોકને ચાર પેશાવાલાની જે સંગ્રા આપી છે, તે ક’બજ નહીં પણ એજ શ્લોકમાં અહુરમજ્દે ભવિષ્યના પેગામ્બર વિષે દુનિયાને પોહોંચાડેલા પેગાંમમાં જે પુરૂષ માટે આગાહી કીધી છે, તેજ પુરૂષને હમાં ચાર પેશાવાલાની ગર્ભિત એલખથી એલખાવ્યા છે.

આ પુરૂષ જરથોસ્ત સાહેબ છે અને આ ચાર પ્રખ્યાત પેશાથી પ્રભવર્ગની વેહેંચણીના પેહેલા વ્યવસ્થાપકનું માન બી તેમનેજ ધટે છે.

બીજું ફરવરદીન યસ્તમાં અશે જરથોસ્તની જીંદગીનું જે ડુંક વર્ણન મળે છે તેમાં તેમને ખુદલા શબ્દોમાં પેહેલા અધોરનાન, પેહેલા રથેસ્તાર અને પેહેલા વાસ્ત્રગોશ જાહેર કીધા છે (ફ. ૮૯). હયાં ઉતરતા કારીગર વર્ગ માટે બોલવામાં આવ્યું નથી. અવસ્તાનાં ઉપલાં વાક્યમાં “ પઓધ્યો ” એટલે, પેહેલું એવા સાત્તા શબ્દાર્થને કેટલાક તરજુમે કરનારા સાહેબો સૌથી સરસ, સુનંદો એવા અર્થમાં મુકે છે, હયાં થતા આ અનર્થનું સ્વભાવક કારણ પ્રથમ પહલવિ લખાંણો અને પાછલથી ફાર્સી લખાંણોએ આપ્યું છે અને તેમાં પ્રભવર્ગની પ્રથમ વેહેંચણી કરનાર તરીકે જમશેદને જાહેર કીધો છે. અગર તેણે પ્રજા વ્યવસ્થા કીધી હોત તો તે નોંધ લેવા લાયક બનાવની લાયક જગા વંદીદાદની બીજી પરગરદ હતી, જેમાં તેની કારકીર્દીના ઘણા બનાવોનું સુંદર વર્ણન થયું છે અને તેમાં આ અગત્યની બાબદની નોંધ મળતી નથી.

વળી એજ યસ્તમાં જરથોસ્તને પેહેલા ઉંચું જ્ઞાન મેલવનાર, તેને પેહેલા ફેલાવનાર, મર્દુમ દેવોની સતાનો પેહેલા છેડો લાવનાર અને દેવથની (અનેક ઇશ્વર પુજા, બુતપરસ્તી) ના સૌથી પેહેલા નારવા જાહેર કરનાર તરીકે પેલોજ “ પઓધ્યો ” શબ્દ મળે છે (ફ. ૮૯-૯૭). ત્યારે જરથોસ્તે કીધેલી પ્રભવર્ગની વેહેંચણી માટે વપરાયલા મજકુર શબ્દનો સીધો અર્થ પેહેલાને બદલે સૌથી સરસ લખ્યો તો, હયાં થોડો અનર્થ થતો નથી. અગર આ અનર્થ બાહ્ય શબ્દો તો તેમાં એકજ ખુદાપરસ્તીનો મહાન મજહબ ફાહેશ કરવા, જાહેર અને બાતેન બદીને લોખંદી હાથે દાખી દેવા, અનેક ઇશ્વર પુજા અને બુતપરસ્તીને નારવા ઠરાવવા વગેરેનું પેહેલું અધીત માન અને કીર્તિ, કોઇ તરાહીત પુરૂષને બિનપાય આપવા સમાન ગણાય. ત્યારે ધર્મની શહાદત મજબુત પ્રભવર્ગની વેહેંચણીના પેહેલા વ્યવસ્થાપકનું લાયક માન મેળવનાર શાહ જમશેદ નહીં પણ એકલા મહાશુદ્ધ જરથોસ્ત છે.

હોમ, (સોમ) નો અમૃતરસ.

ચાર મહાન પુરુષો અને તેઓથી પેદા પડેલાં પાંચ ઉમદા ફળો વિશે પ્રથમ હયાં આપણે બોલીશું. ધરાન વતનની પુરાતન તવારીખમાં એક નોંધ લેવા લાયક બનાવ એવો બન્યો છે કે, આર્ય જ્ઞામના ચાર મહાન પુરુષોથી પાંચ મહાન નરેશીર પેદા પડ્યા હતા અને તેઓએ હમ વતન અને હમ વતનીઓની જે જે સેવાઓ બજાવી હતી તે ભોમસાલ હતી. હયાં આપણે આ એક ધણા અભયપ સંજોગોમાં કુદરતનોજ કામેલ હાથ કામે લાગેલો જોઈએ છીએ. આ ચાર ભાગ્યશાળી પુરુષો વવંગહાન, અધ્યવ્યાન, અસરત અને પોત્તશરૂપ હતા, તેઓ હોમ (સોમ) ના ઉપાસક હતા અને હોમ યજ્ઞથી તેના એજમતી પાલાના અમૃતરસનું તેઓ પાન કરતા હતા. આ હોમના રોપાની ખુબી અને તેનાં અસરકારક પણાનાં અવસ્તામાં વર્ણુનો થયા છે, અને તેમાં ધણું ઉંચાં પરીણાંભો નીપજેલાં દર્શાવવામાં આવ્યાં છે. આ અમૃતરસ કયાથી તૈયાર થતો હતો, તેના પાલા ઉપર આંધ્રવા-છીના કલામો (મંત્રોપચાર) સાથે તેને ખળમાં છુંડવા, છુંટવા અને ગાળવાની ત્રણ તરેહની ક્રિયાઓ થતી હતી અને તેની એજમત તથા અસરને લઈને જે ફળો પેદા પડ્યાં હતાં તેઓ જમશેદ, ફેરેડુન ઉર્વાક્ષ તથા કેરસારૂપ અને જરથોસ્ત જેવાં નામીયાં નરરત્નો હતાં. ત્યારે જમશેદ પુરાતન આર્યોમાં પેદા પડેલાં નામીયાં નંજોમાંનું એક એક બેમુત્ર અને બેનમુન નંગ હતું.

ધરાન દેશના પર્વતો, તેઓની શખરો, ખીણો, અને ખેતરોમાં ઉગતા આ તાજા અને લીલા હોમના છોડવાના પાલાના અમૃત રસના અસરકારક ગુણના પરીણા-મને લીધે, આ ખીના થોડી જાણવાજોગ અને તાજુબ થવા જોગ નથી કે, આ પાંચ-માંના એક થોડાજ પ્રખ્યાત પામેલા ધારઃ આંધનાર નયાયાધીય ઉર્વાક્ષ સવાય ચાર સાધારણ પુરુષો નહીં હતા, પણ તેઓ પોતાના જમાનામાં મુકાબલો કરી નહીં શકાય એવા વરપુરુષો પેદા પડ્યા હતા. તેઓએ ધરાન સરજમોન ઉપર કરી દેખાડેલાં જુદાં જુદાં મહાન પરાક્રમોમાં પોતાના જમાનાની આર્ય પ્રજા વચ્ચે તેઓ એકલાજ સર્વથી સમળ અને પુરા પ્રખળ તરીકે પ્રસંધ થયા હતા અને સૌથી તાજુખી બરેલું એ છે કે, તેઓનો જોડયો કે હમ-નનર્દ કોષ નહીં હતો. તેઓએ પરાક્રમી મહાન પુરુષો તરીકેની ન્યામના જોકે ખચીત મેલવી હતી તોપણ અવસ્તા મુજબ આ સપલાઓમાં અરો જરથોસ્તનો દરજ્જો સૌથી ઉચો હતો, શાહુ ફેરેડુન આર્ય

બ્રજનો સૌથી કૃતેહમંદ પુરુષ હતો અને કેરશારુપ માણસો વચ્ચે સૌથી દેવાવર અછત થોધો હતો, તોપણ “અર્ધન્યાજરથુસ્રાત” એટલે, જરથોસ્ત સિવાય તેઓ કૃતેહમંદ અને બળવાન હતા અને જરથોસ્ત, એકલા આર્ધ બ્રજ વચ્ચે શારિ-રીક અને માનસિક બળમાં સૌથી પ્રબળ હતા (૫૦ જા ૩૬-૩૮) વળી જમશેદ ગમે એવો મહાન પ્રતાપી હતો, તોપણ જરથોસ્તે જે મહાન મજબૂત ફાદેશ કાઢ્યો હતો, તેનો જ્ઞાની થઇને ફેલાવો કરવા જમશેદ પોતાનું કમીનાપણ વાગમી જાહેર કરે છે. (૫૦ ૨ ૬૦ ૧-૨).

આ મુજબ જરથોસ્ત સાહેબ જમશેદ અને બીજા કોઇનાથી કરતાં વધારે આગલ વધેલા અને સુકાળસો કરી નહીં શકાય એવું ઉંચું મનોબળ ધરાવનાર અહાગુરૂ હતા.

ખુદાઈ. ખુરેહ.

(ઇશ્વરી પ્રકાશ)

કેટલાક પેશદાદી અને કેઆની, પાંડશાહો અને પેહેલવાનો બાદશાહી ખુરેહ ધરાવતા હતા અને તેને “ઐર્વન ખરેનો” એટલે ધરાની ખુરેહ અને “કવચ-ખરેનો” એટલે, કેઆની ખુરેહનાં નામો અપાયાં હતાં. આ ખુદાઈ બખ્શેશની બરકતથી તેઓ મહાન પરાક્રમો કરવાને શક્તિવાન થયા હતા અને તે સધલાઓમાં જમશેદનું ખુરેહ સૌથી અહાતું અને અખુટ હતું. તેની બદખખતી અને પડતીના પાછલા વખતમાં આ ખુરેહ તેને બ્યારે બેઠી ગયું, ત્યારે તેના ત્રણ હિરસા પડ્યા અને તે ત્રણ બાજે વેંચાઈ ગયું હતું. તેના એક બાજ મેહેરકુજ જે રોસ્તીનુંજ પ્રગટ સ્વરૂપ છે તેના પ્રકાશમાં બધી ગયું હતું. અને તેના જે બીજા બે બાજો છુટા પડ્યા તે ફરેદુન અને કેરશારુપ વચ્ચે વેંહેંચાઈ તે બંને ઉપર વારેદ થયું હતું. ખુરેહનો એક અર્થ કીરતિ થાય છે, ત્યારે જમશેદ આગલા અને પાછલા મહાન પુર-સોમાં કીર્તિની ઉંચી ટોચે પુગ્યો હતો અને તેની કીર્તિમાં ફરેદુન અને કેરશારુપ જેવા નામવંશી હમજરીક થયા હતા. બધકે જમશેદની નમુનેદાર નેકતામીની તેઓએ

નકલ કીધી હતી અને તેના પ્રતાપે તેઓ નામીયા પુરષો નિવડ્યા હતા. જન્મ જન્મશેઠ અને બીજા મહાન પુરષો ઉપર ખુરેહની ખુદાઈ બખશેશેા ઉતરી હતી. તેમ જરથોસ્તનું બી ખુરેહ હતું અને તે સૌથી જોરેમંદ હતું. આ ખુરેહ જુદે જુદે વખતે અને જુદા જુદા પુરષો ઉપર પારેદ થતું આપણે જોઈએ છીએ, પણ “જરથુસ્ત્રેહે ખર્ષેનડહો.” એટલે તે અશોનું એહેલાયકુ અને ખાસ અખુટ ખુરેહ હતું, અને તેનાજ પ્રતાપે તેઓ જન્મશેઠ અને બીજા હસ્તી ધરાવનારાઓમાં અચુક અને અખંડ કીર્તિ ધરાવનાર મહાપ્રતાપી પુરુષ થઈ ગયા છે. અશો જરથોસ્તની આ અચળ કીર્તિમાં હમશકરીક થવા તેમના જન્મ પેહેલાં પેલા કીર્તિના લોભી અને દેશના કદા શત્રુ તુરાની અઘાસ્ત્યાએ ત્રણ ત્રણ ભરતમે પ્રયત્ન પ્રયત્નો કીધા હતા પણ જરથોસ્ત જેવો કીર્તિવંત થવાની પોતાની મુશાહમાં તે તદન નિષ્ફળ નિવડ્યો હતો. (જ૦ ૬૦ ૬૪)

બહો ઉપર ગાલેબી.

ધરાની રાજકર્તાઓનું એક ખાસ કાંમ પોતાના મુલકોમાંથી મર્દુમ દેવો, જાદુગરો, જુલમગારો, કાકો, કરપો વગેરે દીન અને દેશના દુસ્મનો, જંગલી અને ઝતુની તામશાઓનો દોર તોડી પોતાની તાગાની રૈયતનું રક્ષણ કરવાનું હતું અને તેઓથી ખરપા થતી બહો અને ખરાબીને તોડી તેઓએ દીન અને દેશની વધતી ઓછી સેવાઓ બજાવી હતી (યસ્તો). આ સધલાઓમાં જન્મશેઠની સેવા વિશેષ હતી અને તેની ખાસ સેવા દેશના જાતુઓ ઉપર કાણુ મેલવવાની અને તેઓને મજબુત હાથે દાબી દેવાની હતી. તેણે બીજાઓ કરતાં આગલ વધી પેલા મર્દુમ દેવોના અખાતારમાંથી દોલત અને સુખ, આખાદી અને જીઆદતી તથા તૃપ્તિ અને કીર્તિ એ સધલું છીણવી લીધું હતું અને તેણે તેઓને સત્તા વગરના કીધા હતા (જ૦ ૬૦ ૩૨). તેણે પોતાની પ્રજાને મર્દુમ દેવોથી છુટી પાડી તેઓનું સુખી સંસ્થાન

(વરેન્નમકર્દ) વસાવ્યું હતું અને તેને દેવોના ત્રાસથી બચાવી લીધી હતી. તેણે પોતાની સહતનમાં સર્વત્ર આબાદની પાંચરી હતી, જનદાર પેદાયશમાં ઉંચાં તોખ-
મોનાં યોગ્યો વસાવ્યાં હતાં અને તેઓને અમરગપણું અપશ્યું હતું. વળી તેઓમાંથી
પાણીની ટીપણી અને લુખમરાના દુકાલનાં દુઃખો દૂર કરીધાં હતાં, કવખતનો યુદ્ધપો
અને કવખતનાં મરણનાં કારણો નાબુદ કરીધાં હતાં અને એક હજાર સાલ સુધી તેની
સહતનતમાં ગરમ કે શિતળ વાયુ વાતો નહીં હતા (ગોથ ૬૦ ૮-૯).

આ મુજબ સ્વસત્તાનાં બળથી જન્મશેદે બીજા રાજકર્તાઓ કરતાં દેશની જોડે
અધિક સેવાઓ બજવી હતી પણ તે પુરતી નહીં હતી, અને બદકારોની બદી ઉપર
સંપૂર્ણ કાબુ મેલવીને તેઓને લોખંદી હાથે દાખી દેવાના મુશ્કેલ કામમાં એકલા
જરથોસ્ત ફતહમંદ ઉતરયા હતા. એક ઠેકાણે બદીના આગેવાન સરદાર ગનામીનો
નાં મોઢાંમાં નીચલો અલંકાર સુકવામાં આવ્યો છે કે,

“ તમામ ઇજદો મને બચારે તોડી શક્યા નહીં, ત્યારે મારી વકી ઉપરાંત
એકલા જરથોસ્તે મને શિકસ્તગી આપી. તે અહુનવરનાં ચમત્કારિક હથિયારથી
મોઢા કદના પથ્થર મિસાલ મને માર મારે છે અને અષ્ટમવોહુના એજમતી કલામથી
બહીમાં પિગલાવેલી ધાતુ મિસાલ તે મને બાલીને ભરમ કરે છે. હવે પૃથિવપરથી માર
પલાયન થવું એજ માર: હકકમાં બહુ છે, કારણ કે સપૈતમાન જરથોસ્ત
મારો પરગળ્ય કરવાને એકલો શક્તિવાન છે ” (અશી૦ ૬૦ ૧૯-૨૦)

વળી બીજે ઠેકાણે કહે છે કે, જરથોસ્તની પાક ધૃષ્ટિથીજ દેવો દૂર નાસી જતા
હતા અને બદી નાબુદ થઈ જતી હતી. માણસો વચ્ચેથી જન-પરીઆં (બદરહી)
પાછાં હઠી જતાં હતાં અને તેઓ આંખોમાં આંસુઓ લાવી વિલાપ કરતાં અને રૂદન-
નો પોકાર કરતાં નહેથ અને નાબુદ થતાં હતાં (જ૦ ૬૦ ૮૦) હચોમ દૂરઓપ કહે
છે કે—અચે જરથોસ્ત ! તું બેઉ મીનોની પેદાયશમાં ધણોજ દિલાવર ધણો જોરેમંદ,
અને ધણોજ ચપળ છે. તું સૌથી સેતાબ અને સૌથી ફતેહમંદ છે. જે મહુમ દેવો
હમણાં સુધી આ પૃથિવપર માણસની શિક્ષમાં દોડધામ કરી રહ્યા હતા તેઓનો
તું એ દોર તોડ્યો અને તેઓને પાતાલમાં હોમાવી દીધા હતા ” (હા૦ ૯-૧૫)

આ મુજબ જરથોસ્ત જાહેર અને ખાતેખાતે બદી ઉપર ગાલેબ આવ્યા હતા અને
તેને લોખંદી હાથે દાખી દીધી હતી. જન્મશેદ અને બીજા બળવાન શક્તિઓનું બદી
ઉપર સંપૂર્ણ કાબુ મેલવવાનું અદ્ભૂત કાર્ય જરથોસ્તે ફતેહમંદી સાથે પાર ઉતાર્યું
હતું, કારણકે તેઓ એકલા આ મહાન કાર્ય માટે સર્વથી સખળ અને સર્વથી
સમર્થ સરજાયલા હતા.

એહેરમનનું છળ કપટ—એક અલંકાર.

અહતી પછી પડતીનો અત્યુક નિયમ હયાં જમશેદના બાપમાં ખસે પડેલો આપણે બેદસાથ જોઈ શકીશું. તેણે જે મહાન સાહસો માથે ઉઠાવ્યાં હતાં તેમાં તેને નાઉમેદી કે નાસેપાસી ઉપજવાનાં કારણો કદી મળ્યાં નહીં હતાં અને કુદરતની કૃત્રિમશક્તિ તે સઘલી બાળુ વગર શકે કૃતેહમંદ ઉતરયો હતો. તે કાર્તિની નૈમતે પુગ્યો હતો અને તેજ તેની પડતીનાં સખજ કારણો હોવાનાં અનુમાનો ખેંચવામાં આવ્યાં છે. વળી તેઓને ધર્મનાં અધુરાં વર્ણનોએ કારણ આપ્યું છે. વંદીદાદ મુજબ એહેરમન જમશેદને ગોપા ફરૈય આપે છે, “દેવો જે સુખન બોલ્યા તે તું બોલ” કહે છે કે, જમશેદ આ ફરૈયમાં ફસી પડે છે અને પેલી સુચના ઉપર અમલ કરે છે. આથી તે પોતાની મહાન સત્તા બોલી બેસે છે અને તેની કીમતી કમનસીબ છાંદગીનો છોડા આવે છે (૫૦ ૨ ૬૦ ૬) જમ્યાદ યશત મુજબ જમશેદ ગર્વિષ્ટ-પણામાં અસત્ય સુખન ઓચરે છે તેથી તે પોતાનું ખુરેહ (અખંદ કાર્તિ) અને સર્વેશ્વર બોલી બેસે છે, આ બનાવથી તે ગાભરો પડી નય છે અને બેહોશ થઈ નીચે જમીનપર ગચડી પડે છે (૬૦ ૩૩-૩૪)

હાં જમશેદની કમનસીબીનાં કારણમાં મગરૂરીના બહારમાં અસત્ય સખુન બોલવાનું પરીણામ તેની બદવખતીમાં આવેલું જેકે આપણે જોઈએ છીએ, પણ કમતાલેનો જમશેદ એવો જાણુન સુખન શું બોલ્યો હતો, કે જેથી તે આ બુરા ફેજે પુગ્યો હતો તે બન્ને દાખલામાં ખુલ્લા શબ્દોમાં દેખાડવામાં આવ્યું નથી. અવરતાના આ મોગમ વાક્યનો બેદ ખુલ્લો કરવાની પાછલા જમાનામાં કોશેષ થયલી જણાય છે અને મહાન શાઅર શીફેશી જમશેદનાં મોંઢાંમાં નીચલા શબ્દો મુકે છે.

“મનમ ગુફત બા ફરરએકબદો
હુમમ શહેરીઆરીએ હુમ મુખદી”

એટલે હું ઇજદી નુરવાલો છું, તેમજ પાદશાહ અને સુખદખી છું. વળી કહે છે કે,

“મશ ખાન્દ બાયદ જહાન આફરીન”

એટલે, મને દુનિયા પેદા કરનાર કહેવો જોઈએ ! આપણો શાઅર કહે છે તેમ અગર જમશેદ ખુદા પરસ્તી છોડીને ખુદા પરસ્તીના આ અધર્મી શબ્દો ઓચવાજ હોય તો, આખને એવાજ બીજા બોલાઇલો ઉઠાવનારા શબ્દો પોતાના પેદા કરનાર

ખુદની બદનક્ષી કરનારા છે અને વંદીદાદ મુજબ એવો વાહાત ધખારો ધરાવનારાઓ દેવોની રાહ પર ચાલનાર ખુદ મહુમ દેવો છે. (પ૦ ૨)

હાં આપણને મુકાબલા માટે જોવાનું એટલું જ છે કે, જમશેદ એહેરેમનની કપટ જાળમાં ફસી પડ્યો હતો અને તેનો કમનસીબ ભોગ થયો હતો. “ દૂરબે ફરેસ્તા ફરે ” આ કેહવત જમશેદ જેવા એક પ્રતાપી પુરુષના બાળમાં ખરી પડતી જોકે આપણે ભારે અજાણખી સાથ જોઈએ છીએ, તોપણ હાં આપણે પેલા મહાત્મા માટે બોલનાર છીએ કે જે એહેરેમનનાં છાન કપટને વશ થયો નહીં હતો, અને તે એક પુરો વિરલો અશો જરથોસ્ત છે. જુના માજદયસ્ની મજહબમાં સુધારો તથા વધારો કરી આર્ય પ્રજામાં તેજાહેશ કરવાના મહાન સહાસથી હાથ ઊઠાવવા ગયા એહેરેમન (અરબરખ !) જરથોસ્તને રાજપદ આપવાની મોટી મોટી લાલચો દેખાડે છે, પણ જરથોસ્ત તેના આ લલચાવનારા પ્રપંચનો મજબુત ઠરાવ સાથે તુચ્છકાર કરે છે.

“ અએ જરથોસ્ત ! તું મારી પેદાયશને પાયામાલ કરતો ના. તું પૌરુશરૂપથી જાવીશી માદરને પેટે પેદા પડેલો છોકરો છે. તું માજદયસ્ની એહેરેમન કહે છે. દીનને ચિકકાર, કે જેથી પ્રજાપતિ વધધન મિસાલ તુંથી રાત્યવૈમવ ભોગવવાને લાયક થાય. ”

“ અએ એહેરેમન ! અગર આ મારાં હાડકાં ભાગી જવાનો, મારી બુદ્ધીને નાશ થવાનો કે મારો જાન જવાનો જોખમ હોય તોપણ જરથોસ્ત જવાબ બલી માજદયસ્ની દીનને હું કદીખી ચિકકારીશ નહીં. ”
દેહે. (પ. ૧૯ ક. ૬-૭).

અવસ્તા મુજબ જમશેદ અને જરથોસ્ત એ બે પુરુષોને એહેરેમનથી દૂરેમની કપટ જાળમાં ફસાવવાના અલંકારો મલે છે, તે ઉપરથી જણાય છે કે તેઓ બંને આર્ય પ્રજાના એકલા મહાન રક્ષકો હતા. આ બેમાં જોકે જમશેદ ગમે એવો પ્રતાપી હતો, તોપણ તે માણસ હતો અને તે આખરે ખી માણસાઇ નજાળાઇને વશ થયો હતો. હવે આ માણસાઇ નજાળાઇની મજબુત દલીલ આગળ કરી, અને તેની આખાદ યાદ આપી હાં પેલો પ્રપંચી એહેરેમન જરથોસ્તને પંપાળે છે અને વળી વિનવે છે. તે જરથોસ્તને કહે છે કે, “ તું કોઇ દૈવી શક્તિ ધરાવનાર નથી, ગમે તે કરે પણ તું માત્ર માનવી જાતને પેટે પેદા પડેલો એક નાનો અને નબળો છોકરો છે, તું કમજોર અને કમતાકત છે, માટે ધર્મ સુધારકના મહાન સહાસથી તું

પાછો ફર, કે જેથી વધધન મિસાલ તું બી જીંદગીનાં સધલાં સુખો ભોગવવાને બાંધ્યાલાલી થાય.” પણ જરથોસ્તે તેનો ભારે તુચ્છકાર કરીધો હતો. જરથોસ્તે બીજાં ફરજાંદો મિસાલ જોકે પોતાનાં માથાપને પેટે પેદા પડેલા એક માણસ હતા એ ખરું, પણ અદ્ભુત શક્તિ ધરાવનાર અને જવલેજ પેદા પડે એવા, ઠરાવ ભરેલા અને મજબુત મનના એક બળવંત અને બુદ્ધિશાળી પુરુષ હતા. પોતાનો મજબૂત ફાહેલ કરતાં તેમની સામે થોડી મુશ્કેલીઓ ઉભી થઈ નહીં હતી, દીન દુસ્મનોથી થોડાં સંકટો વેઠવાં પડ્યાં નહીં હતાં અને થોડી નાઉમેદીમાંથી પસાર થવું પડ્યું ન હતું, તોપણ તેઓ જમશેદ મિસાલ માણસાદ નબલાઇને વશ થયા નહીં હતા.

આ મુજબ જરથોસ્તે બુદ્ધિ ચાતુર્ય અને કાર્ય કુશળતામાં અચુક અને અખંદ હતા અને આર્ય પ્રજા વચ્ચે એકલા મહા વીર હતા.

ખુદા સાથે મુલાકાત

આગલા આર્યોમાં ખુદા સાથની પાક મુલાકાતનું અનુપમ માન એજ મહાન પુરોને મધ્યું હતું, એક જમશેદ અને બીજા જરથોસ્તે સાહેબ હતા.

વંદીદાદ મુજબ જમશેદ સાથની પાક મુલાકાતનું મથક વહેદાઈતી નદી ઉપર આવેલું ઇરાનવેજ હતું. જ્યાં આહુરમજ્દની મીનો ઇન્દો સાથે અને જમશેદની બલા ભોકોની અંજુમન સાથે અરસપરસ મુલાકાતો થઈ હતી. ઇરાનવેજ તરફ અહુરમજ્દ સાથે મીનો ઇન્દોની આમદ રફત અને જમશેદનું અંજુમન સાથે એસ્તેકબાલ જવું, એ કોઇ શકમંદ આકાશી હીલચાલ અને કુદરતના અચબુચા ફેરફારના કોઇ મહાન બનાવની આપણને આપ્યાદ યાદ આપે છે. કારણ કે આ મુલાકાત દરમિયાન બવિખ્યમાં બનનારી રૂઝના સખ્ત ફેરફાર અને બર્ફના શિતળ શિયાળાથી દુનિયાપર આવનારી નાશકારક આફતમાંથી બચાવમાં

રહેવાની ગોથા અહુરમજ્દ જન્મશેઠને બચારત કરે છે, અને જન્મશેઠ પર્વતોપર જન્મા થયલું અપુટ બર્ફ પિંગલીને ધરાનવેજ મુલકમાં નાશ પારથવાના અંગત અનુભવને લઈને આ ખુદાઈ દરમાન અમલમાં મુકવા નવું સંસ્થાન વસાવવાની યોજનાઓ ઘડે છે (દ. ૨૧-૨૪).

ખીજી, ઇબ્રનેના ૧૨ માહામાં નવી દીનમાં દાખલ થનાર અને નવજોત ખાટેનો એક ઉમેદવાર અહુરમજ્દ અને જરથોસ્ત વચ્ચે થયેલી આ મુલાકાતમાં થયેલી પુસંશ પાસોખ બાબત જાહેર એકરાર કરે છે, અને તેને ખાસ વજન આપવા તે ફરીફરી બેબે વાર ઘણા બાર સાથે બોલે છે. આ મુલાકાતમાં સત્તાવાદા મરદુમ દેવો અને દરજ્જેની સરદારીને તુચ્છકરવા અહુરમજ્દ આગ્રહ કરે છે, જરથોસ્ત અહુરમજ્દના આગ્રહ મુજબ તેઓનો તિરસ્કાર કરે છે, અને જરથોસ્તને પગલે ચાલી તે ઉપર અમલ કરવા નવો ઉમેદવાર જાહેર કબુલાત આપે છે (દ. ૫-૬).

ગાથાનાં લખાણો મુજબ અહુરમજ્દ અને જરથોસ્ત વચ્ચે અનેક પ્રસંગો ઉપર ઘણી પુસંશ પાસોખ થઇ હતી, તે માટે ચાલતી આવેલી ભુલભરેલી માન્યતા મુજબ જરથોસ્ત મીનો આલમમાં ખુદ ખુદાની દરગાહે પાધરા ગયા નહીં હતા અને શારીરિક આંખે ખુદાને નજરે નજર જોયા નહીં હતા. પણ આ ગેતીમાં રહીને બેહેમન એટલે હંચા બુદ્ધીબળ મારફતે સવાલો કીધા હતા અને અહુરમજ્દ તરફથી સરેશ એટલે, સાંભલનાર તથા સંભલાવનાર (પેગાંમી) મારફતે જવાબો મેલવા હતા. ખીજા બોલોમાં બલોં મનની આંખે, હંડી અને હંચી. મનશક્તિ મારફતે અને પોતાનાં બિલેહાં બાતેન બુદ્ધિબળે જરથોસ્તે સર્વજ ખુદાને જોયો હતો અને તેનેજ એકલાને સર્વશક્તિવાન સાહેબ તરીકે પિછાળ્યો હતો. આ પુસંશ પાસોખમાં દીન અને દુનિયાની શીલસુરી અને કુદરતી કરામતો ઉપર જરથોસ્તે બારીક અવલોકનો કીધાં હતાં અને તેનાં પરીણામ તરીકે ખુદાશતાસીનો એહમ હાંસેલ કરી પોતાનો મહાન મજહૂબ ધરાની આલમ વચ્ચે આશકાર કરવામાં ફત્તેહમંદ નિવડયા હતા. ખુદેહેસ્ત મુજબ આ મુલાકાતની જગા સીરતાંનમાં આવેલા હુરદારતાર પાહાડ હતી, તે અવસ્થાનો ઊધિ-દરેન પાહાડ છે અને તેનો અર્થ, હોશ અથવા અક્ષલ ધરાવનાર પાહાડ થાય છે. જમ્યાદયસ્તમાં આનામીયા પર્વત સાથે કેઆની ખુરેહતો સંબંધ જણાવ્યો છે, ત્યાં ખુદાઈખ્યાલો, કુદરતની લીલા અને તેના મહિમાનું અવલોકન કરવાનાં તથા કુદરતી ન્યામતોનાં અપુટ સાધનો હતાં અને

લાંથી કુદરતી શીલસુશીલુ' જ્ઞાન મેલવી જરથોસ્તે પેતાના મળહય દ્વાદેશ કીધો હતો (ક. ૬૬-૬૮)

હાં જમશેદ અને જરથોસ્તની ખુદા સાથની મુલાકાતોની ઉંચી નેમો વચ્ચે બોહોલો તકાવત મલે છે. જમશેદની મુલાકાત જ્યારે એકલી “ મલકાશ ” ના સખ્ત શિયાળાની અસહ્ય આફતમાંથી આર્થ પ્રગ્નને બચાવવાની છે, ત્યારે જરથોસ્તની મુલાકાતની નેમ એકલી દુનિયવીનથી પણ તેની સાથે દીનનો ફેલાવો કરવાની બેવડી નેમ સમાયલી છે. આ મુળ્ય ખુદા સાથની મુલાકાતોમાં જમશેદ કરતાં જરથોસ્તની મુલાકાત વધારે માનભરી, બોહોલી નેમ ધરાવનારી અને સૌથી માતેબર છે.

પેગાંમ્બરી દાવો.

ફાર્સી દસાતીર અને દબેસ્તાન કેતાબોમાં જમશેદને એક પેગાંમ્બર તરીકે જાહેર કરે છે. ચાલુ દોરની શરૂઆતમાં થઇ ગયલા નામાંકીત પુરૂષોમાં અગર કોઇનીબી કારકીર્દીને ધર્મમાં બોહોલા વિસ્તારથી વર્ણવી હોય અને ખાસ અગત આપી હોય તો તે એકલા જમશેદની છે. તે માટે વંદીદાદની બીજી પરગરદ શરૂથી સેવટ સુધી એકલા જમશેદની કીર્તિનાં વર્ણનોથી રોકાયલી છે, તેમાં તેની ઝળકતી કારકીર્દીનાં વર્ણનો થયાં છે અને તેની શરૂઆત તેનાં પેગાંમ્બરીનાં વર્ણનથી થાય છે. તેના સંબંધમાં અહુરમજ્દ અને જરથોસ્ત વચ્ચે થયલી પુસેશ પાસોખમાં અહુરમજ્દ કહે છે કે, બહેલો થઇને અહુરમજ્દની જરથોસ્તી દીનનો ફેલાવો કરવા પ્રથમ મેં જમશેદને ફરમાશ કીધી હતી, પણ તેણે તેનો ફેલાવો કરવાની લાયકાત ના પાડી હતી અને ઇરાની આલમમાં સુખશાંતિની યોજનાઓ ધડી તેને આપ્યાદી બખશવાતું સહાસ માંચે ઉઠાવી ફતેહમંદી સાથ પાર પાડ્યું હતું (ક. ૧-૨). અહુરમજ્દ અને જરથોસ્ત વચ્ચેની આ પુસેશ પાસોખ કંઇજ નહીં પણ તેમાં વંદીદાદના મહાન કર્તાની એકલી

નેમ આ મહાન સહાસ માટે અશો 'જરથોસ્ત'નાં માત્ર સર્વોપરીપણું દેખાડવાની છે. કારણ કે જમશેદ નહીં પણ એકલા જરથોસ્તની પેગાંમ્મર તરીકેની સૌથી હંચી લાયકાત દેખાડવાનાં ઘણાં વળનદાર કારણો ખુદ ગાથાનાં સૌથી મોતેયર લખાં-
લોમાં મળે છે. ઇજરનેના ૧૯ માં હા મુખ્ય જગતની વ્યવસ્થા અવ્યવ
અહુરમજ્દ કેવળ એકલા જરથોસ્ત માટે ભવિષ્યના મહાગુરૂ તરીકે અહુનવરના
બધના પેહેલા શ્લોકમાં ન્યારે પોતાનો પસંદગીનો ઠરાવ કરી રાખે છે, પાછલથી
ગાથામાં તે ઠરાવનો પેગાંમ ન્યારે અહુરમજ્દ ધરાની આલમને પોંહોંચાડે છે, ત્યારે
એજ કાર્ય માટે, અહુરમજ્દની જરથોસ્તી દીન ફેલાવવા માટે હવેરપ આપાહ
અહુરમજ્દ જમશેદને ખાસ ફરમાસ કરે નહીં અને તેની અજમાયશ લેઈ શકે
નહીં. વંદીદાદની એજ બીજી પરગરદની સેવટે જમશેદેજ વસાવેલાં વરસંસ્થાનની
પેગાંમ્મરી માટે નીચલો સવાલ જવાબ થયલો મળે છે.

જરથોસ્ત સવાલ કરે છે—તેઓ (વરવાસીઓ) નો અહુ અને રતુ કોણુ છે ?

અહુરમજ્દ જવાબ દે છે—અએ જરથોસ્ત ! તુંજ નામીઓ નર જરથોસ્ત
છે (ક. ૪૩).

અગર જમશેદ પોતાના વરનો પેગાંમ્મરજ હોત તો ત્યાં બીજા પેગાંમ્મરની
જર નહીં હતી. અગર જરથોસ્ત વરના ભવિષ્યના એકલા પેગાંમ્મર હોત તો, વરના
પેહેલા પેગાંમ્મર તરીકે હાં જમશેદતું નામ અવધ્ય મલતું જોઈતું હતું, પણ તે
મલતું નથી. વરના ભવિષ્યના પેગાંમ્મર તરીકે હાં ન્યારે એકલા જરથોસ્તની
લાયકાતની હંચી પિછાણ થઈ છે ત્યારે જમશેદ પેગાંમ્મરને દરજ્જે પુગો નહીં હતો.
અરૂં છે કે જમશેદની રૈયત રક્ષક તરીકેની અદલ રાબતનીતિને લેઈને તેની નામના
અચ્યુક હતી અને પાછલી કાર્સી કેતાઓમાં જોકે તેને પેગાંમ્મરની ઉપમા અપાઈ
હતી, તોપણ વંદીદાદની મોતેયર શાહાદત મુખ્ય ખુદ જમશેદે પેગાંમ્મરી દાવો
કદી કીધો નથી.

ત્યારે જમશેદ અને એવાજ બીજા નામવરોથી જરથોસ્ત સાહેબ શારીરિક
અને આત્મિક બળમાં સર્વોપરી સરદાર અને ખુદાની પસંદગી પામેલા એકલા
મહાન પેગાંમ્મર હતા.

ઇબ્દી ફરજને, ખુદાઇ કાવો !

શાઅર ફીદૌશી પોતાનાં કાવ્યમાં કહે છે કે જમશેદ “હું ખુદા છું” એવું અભિમાન ધરાવ્યું હતું અને તે માટે જમશેદના મોઢાંમાં તે નીચલા શબ્દો મુકે છે.

“મરા ખાન્દ બાયદ જહાન આફ્રીન.”

એટલે, મને જહાંનનો પેદા કરનાર કેહવો જોઇએ.

“મનમ ગુફત આ ફરજએ ઇબ્દી”

એટલે, તે બોલ્યો કે હું ઇબ્દનાં નુરવાલો છું.

શું જમશેદ એમ બોલ્યો હતો ? અવસ્તામાં તેને ગર્વિષ્ઠપણામાં કાંઈ અસત્ય બોલતો જણાવ્યો છે અને તેવું પરીણામ તેના હકમાં ‘ગુફ’ આવેલું જણાવ્યું છે એ ખરું, પણ તેને મજકુર શબ્દો ખુલ્લા બોલતો દેખાડ્યો નથી. બીજું, ખરેખર જમશેદ બોલ્યો હોય કે હું ઇબ્દી પુરેહ ધરાવું છું, તો તેનો અર્થ એટલોજ થઈ શકે કે, તે પોતાને ઇબ્દી પુરેહનો અંશ ધરાવતો કીર્તિવંત દેખાડે છે. અને અવસ્તામાં તેને ખરેનહસ્તેમો જાતનાંમ અને હુવરે-ફરેસો મશયાનાંમ એટલે, જન્મ પામેલાઓમાં ધણોજ પુરેહમંદ અને માણસો વચ્ચે સુર્યદર્શી અવવા પુરેહ ચેહેર કહ્યો છે (હા ૯, ૪). ત્યારે તેનો પ્રતાપ માનવીજાત વચ્ચે એમિસાલ હતો અને તે એટલો પ્રતાપી હતો કે તેના અખુટ નુરનો એકતૃત્વાંશ મેહેર ઇબ્દનાં પ્રકાશમાં આમેજ થયું હતું. જમ્યાદ યરત મુજબ ઇરાનના કેટલાક બાદશાહો જ્યો બળ અને બુદ્ધિમાં બીજાઓ કરતાં ચહકતા હતા, તેઓ કેઆની પુરેહ ધરાવતા હતા અને તેની બરકતથી તેઓએ મહાન પરાક્રમ કરી દેખાડ્યાં હતાં. આ સધલાઓમાં જમશેદનું પુરેહ ધણું બળવંત હતું અને તેના પ્રબળ પ્રતાપે તેણે બીજાઓ કરતાં સૌથી વધારે સહાસો માથે ઉઠાવી તે ફતેહમંદી સાથ પાર ઉતાર્યાં હતાં. જ્યારે તેનો બરગશ્તેહ દહાડો ખેટો ત્યારે તે પેલું પુરેહ ખોલી બેઠો, તેના ત્રણ હિસ્સા પડ્યા અને તેનો એક હિસ્સો મેહેર ઇબ્દ તથા બીજા બે ફેરશારપ અને ફેરેફુન ઉપર નાજલ થયા હતા. શાઅર બીજા બાદશાહોને “ફરજએ ઇબ્દી” એટલે ઇબ્દી પુરેહ

ધરાવતા. બ્યારે જાહેર કરે છે, ત્યારે અવસ્તા રૂએ બળવંત કે આની ખુરેહ ધરાવવામાં જમશેદનો દાવો બીજા સઘલા બાદશાહો કરતા વધારે મજબુત અને વધારે ધરખમ છે. અવસ્તાનાં મજકુર વર્ણનો જમશેદને ઇજદી ખુરેહ ધરાવવાને સમજા કારણે આપે છે, આપણા શાઅરે તેને આ બળવંત ખુરેહ ધરાવતો બરહક અને બેશક જાહેર કીધો છે. પણ તે ધરાવવામાં ખુદાઈ દાવો કરવાનું આજ મુકવાની માન્યતા બુલ-ખરેલી અને શાહને ગેરઇનસાફ કરનારી છે.

ગાથા સિવાય અવસ્તામાં મજહુર ઇજદતું અનુપમ માન કોઈબી પુરખને મલ્યું

હોય તો તે એકલા જસ્થોસત છે અને તેમને વળી અમ્મોખ્તો

તનોમંદ ઇજદ. નામનોયજત એટલે, એક નામીયા ઇજદ તરીકે જાહેર કીધા

છે (હા. ૩, તથા ૭). જરથોસ્તના આ ઇજદી દરજ્જાનાં સંબંધ-

માં હાં થોડો ખુલાસો કરવાની જરૂર છે, કારણ કે એનાં સંબંધમાં ઘણો અનર્થ થતો જેવામાં આવે છે. ઇજદનો અર્થ પુજ્ય અથવા માનને લાયક બેશક થાય છે પણ આ એલકાબને લખને તેમને કોઇ આકાશી પુજ્યના અર્થમાં લેવાના નથી. જરથોસ્ત કોઇ આત્મિક શક્તિ કે કોઇ કલ્પિત પુરખ નહીં હતા, પણ આ ખાફી જગતમાં પુજ્યશાલી માત પિતાને પેટ પેદા પડેલા એક માણસ હતા. અવસ્તામાં ઇજદોનાં બે વર્ગ દર્શાવ્યા છે, એક મીનો (આત્મિક) અને બીજા ગેતી (શારીરિક) ને લગતા છે અને આ બીજા વર્ગના ઇજદ જરથોસ્ત હતા. તેમને તનોમંદ ઇજદનો જે દરજ્જો પાછલથી મલ્યો છે તે સૌથી મહાન છે, અને તેને હદ બહારનું ખોટું અને ખ્યાલી રૂપ આપી તેમને કોઈ આકાશી મહાત્મા તરીકે એલખાવવામાં તેમની નામનામાં વધારો થતો નથી, એર આ બુલાવો ખવાડનારી માન્યતા તેમને કલ્પિત પુરખના અર્થમાં મુકે છે અને તે બીના એક શંકાશિલ પુરખની ઉપમાં આપવાને કેટલાક મિન જેખમદાર બોલનારાઓને મિનપાય કારણે આપે છે. અશે જરથોસ્ત એક માણસ હતા અને ઉંચ પ્રકારનું બુદ્ધિબળ ધરાવનાર એક મહાન માણસ હતા, એવું ઘટતી હદમાં રહીને લાયક માન આપવામાં નેમનાં તરફનાં આપણાં અનુપમ માન, અચુક વફાદારી કે અખંદ ફેદાગીરીમાં ઘટાડો થતો નથી. બલકે દીનની શહાદતોથી તેમનું જે સર્વોપરીપણું સાબેત કરી શકાય છે, તે બીના તેમનાં તરફનાં આપણાં અચુક વફાલમાં વધારો કરનારી અને એવા એક મહાન માણસનો ધર્મ પાલનારા તરીકે આપણને માનભરી મગશરી લેવાને કારણે આપે એવી છે. જેમ અવસ્તામાં જમશેદ હું ખુદા છું બોલ્યો નથી, તેમ જરથોસ્તે પોતે ગાથામાં પોતાનાં શબ્દોમાં હું ઇજદ છું એવો દાવો કદી કીધો

નથી, પણ ફરવરદીન યસ્તમાં પાછલથી તેમને ધરાની આલમ વચ્ચે આ મહાન દરબજને લાયક આ સુખ્ય જાહેર કીધા છે.

“યો નાઓ ધરતસ્ય ચરનસ્ય વહસ્ય વઓથે
યથન કહાધ્યિત હતાંમ અધાતહ્ય યત વહિરતાત.”

એટલે, અશોધની સર્વોત્તમ સંપુર્ણતાને લીધે હૈયાતી ભોગનારાંઓમાં કોઇનાંબી કરતાં જે (જરથોસ્ત) વહાલા, માનન્ય અને પુજ્ય આપણને કેહેવાયા છે (૩૦ ૧૫૨)

ત્યારે મહાન જમશેદ જોકે મહાપ્રતાપી હતો, તોપણ જરથોસ્ત હૈયાતી ધરાવનારાં કોઇનાંબી કરતાં મહાપુજ્ય અને મહાપ્રતાપી એ બંને હતા.

જાતજાતની હુનરમંદી અને લાત લાતની કારીગરી.

શાઅર ફીદૌશીએ જમશેદનાં નામ સાથે થોડા સ્વભાવિક અને ધણા અસ્વ-ભાવિક હુનર ઉદ્યોગો તથા ચોક્કસ બનાવોને જેડી આપેલા હાં આપણે જોઈશું. શાઅર જે જે ઉદ્યોગો માટે બોલે છે તેમાંના ધણાં જમશેદનાં જમાના જેટલા જુના નથી અને તેઓ સધલા જુના કાળમાં જાહેર થયા નથી. તેઓ જોકે પાછલા જમાનાતું પરિણામ છે, તોપણ જમશેદનાં આગલાં મજૂર સાહસોને લઈને શાઅરે પોતાની આગમજના કે નજદીકનાં જમાનામાં જાહેર થયેલા સધળા હુનર ઉદ્યોગતું માન જમશેદનેજ આપ્યું છે. શાઅર જમશેદનાં એકજ દાખલામાં તેના જમાના પછી બનેલા બનાવો વિષે બોલતો નથી, પણ બીશુમાર દાખલામાં બોલતો જેવામાં આવે છે અને તેમાંના વધારે જાણુવા જોગ એકજ દાખલો હાં દેખાડેલો પુરતો થઇ પડશે. જમશેદના નેઆગાન તેહેમુરસ્પ નાં બયાનમાં શાઅર કહે છે કે તેને જીતાયલી પ્રજાના દેવ લોકોએ રૂમી, અરબી, ફાર્સી, હિન્દી, ચીની, પહલવી અને એવી બીજી ત્રીસ ભાષાઓ શિખવી હતી! હવે તેહેમુરસ્પના જુના જમાનામાં આ ભાષા અને તે બોલનારી

પ્રજનની હસ્તીજ નહીં હતી, અને ધણા પાછલા જમાનામાં ઉપલી ભાષા બોલનારી જુદી જુદી પ્રજાઓ જુદે જુદે વખતે જોકે હસ્તી ભોગવતી થઇ હતી, તોપણ પોતાની નજદીકના કે દુરના વખતમાં જોને ભાષા બોલાતી હોવાની શાઅરને ખબર હતી તે સઘલી ભાષાઓનું મંડોળ ધરાવતો તેણું બાદશાહને જાણ જાહેર કાઢ્યો છે. આ મુજબ બીજી પ્રજાઓમાંથી પાછલથી બનેલા બનાવેલું સઘલું માન કાઢ પ્રસિદ્ધ પુરૂષોના નામો સાથે જોડી આપવાના ધણા દાખલા તવારીખમાં નોંધાયલા મળે છે. અને પાછલા વખતનાં હજામનીશ બાદશાહોથી થયેલાં નામીયાં બાંધકામો અને બીજા પાછલા મોટા બનાવો સાથે ખુદ જમશેદનું નામ જોડી આપવાના અનેક દાખલા આગલ આપણે જોઇ આવ્યા છીએ. એવોજ બનાવ આ હુન્નર-ઉદ્યોગોના સંબંધમાં બનેલો આપણે આખા જોઇએ છીએ. આ મુજબ થોડાક બનાવોમાં શાઅરને જોકે પહલવી લખાણોએ કારણ આપ્યું છે, તો પણ બીજા કેટલાક હુન્નરો જમશેદના નામ સાથે જોડવામાં શાઅરની શાઅરી અને તેની કલ્પણ શક્તિનુંજ ફળ છે. આ કારીગરી અને બીજા અગત્યના બનાવોની એક ટીપ શાહનામેહમાં આ મુજબ મળે છે. દાખલા તરીકે (૧-૨) કુસ્તીનો રેવાજ અને પ્રજાવર્ગની વેહેંચણી જમશેદ કાઢી હતી. (૨) તેણું લોહોહાંનાં જાત જાતનાં લગાઇનાં હથિયારો બનાવ્યાં હતાં (૩) તેણું સણ, રેશમ, સોનેરી કસબ અને કિમ્બાબનાં કપડાં બનાવ્યાં, તેને કાંતવા, વણવા અને સીવવાનો હુન્નર જાહેર કાઢ્યો, અને કપડાં ધોવાધોવાનું શિખવ્યું હતું. (૪) તેણું દેવોને કામે લગાડી સંચાઓમાં ઈંટિ બનાવી અને તેઓની મારફતે પથ્થર તથા ચુનાથી હજામખાના અને મેહેલો બંધાવ્યા હતા. (૫) તેણું કપુર અને કચ્છુરી અગર અને અંબર, જાંબાબ અને લોખાતની ખુશબોએ શોધી હતી. (૬) તેણું પથ્થરમાંથી જાત જાતના રંગ બેરંગી ગોહરો, પોખરાજ, સોનું, રૂપું વગેરે ખજીજી પદાર્થની શોધ કાઢી અને તેને આબદાર બનાવ્યાં હતાં. (૭) તેણું મજબા બનાવી તેમાં સફર કરવાનું શરૂ કરીધું હતું. વળી કહે છે કે (૮-૯-૧૦) મય અને શરાબની, વાજાંત્ર અને ગાય-જીની, પાણીમાં તરવા, ડુબકી મારવા અને દર્દીમાંથી મોતીની છીપો કાઢવાની પેહેલી શોધ જમશેદના વખતમાં થઇ હતી !

મજકુર શાઅરી વર્ણન જમશેદની એક મહાન શોધક અને કળા કૌશલ્યાના એક પિતા તરિકે આપણી સાથે જોકે ઉંચી પિછાંણુ કરાવે છે, તોપણ તેમાં વજન આપી શકાય એવી થોડીજ સંખ્યાઈ સમાવશી છે. આ બનાવોમાંના ત્રણ જે ધણા

અગત્યના છે તે નવું સંસ્થાન વસાવવા, બચાવનાં બાંધકામો ઉભાં કરવાનાં તથા ખેતીનાં ઓળરો બનાવવાનાં અને તમામ જનઘરોને સુખશાંતિ બખશવાના ઇલાજો કામે લગાડવાની સીધી શાહાદત આપણને વહીવટમાં મળે છે. અને કુસ્તીનો રેવાજ તથા પ્રજાવર્ગની વેહેંચણીના બીજા બે બનાવો શાસ્ત્ર જોકે પહલવી લખાણોના આધારે જાહેર કરે છે, તોપણ તે બનાવોમાં જમશેદનો સીધો હાથ નહીં હતો અને તેઓનું માન બે નામીયા પેગામ્બરો હોમક્રાષમી અને જરથોસ્તને ઘટે છે. હવે આ સિવાય જે જે શોધો શાસ્ત્ર જમશેદથી જારી થયેલી જણાવે છે તેમાંની કેટલીક જીવતા કાળની આર્ય પ્રજાની સાદી સ્થિતિ સાથે બંધબેસતી નથી.

ધર્મ સાહિત્ય અને તવારીખની શહાદતો દેખાડે છે કે, જમશેદના જમાનાની પુરાતન આર્ય પ્રજાની શિકારી અને ભરવાડી, બટકતી અને સાદો જમાનો અને જંગલી હાલતમાંથી બાહાર આવી, ખેતીવાડી અને બાગ્યાનીની સાદો વ્યવહાર. ફરીહાંમ જીંદગી ગુજારવાની સુધરેલી સ્થિતિની હતી તો શરૂઆત હતી અને તેની રહેણી-કરણી તથા ખોરાક-પોશાક સાદી હતી.

શાસ્ત્ર કહે છે તેમ તેઓ જરજવાહીર ધરાવતાં નહીં હતા અને તેઓની શ્રીમંતાઇ સોના-રૂપાંથી અંકાતી નહીં હતી. તે સાદા જમાનામા પશુ અને દોરઢાંક તેઓનાં કીમતી સાધનો અને મુખ્ય દોલત ગણાતી હતી અને તેજ તેઓની એકલી અસકી-આમત હતી. તેઓ વચ્ચે આપ લેનો વ્યવહાર ધાતુના કોઈ ચલણી સિકકાઓનો નહીં હતો પણ અનાજ પશુ અને દોરઢાંક તેઓનું મુખ્ય ચલણ હતું. તેઓ જર બહત કે રેશમી હંચા પોશાકથી અજાણ હતાં અને સખ્ત ઠંડાથી બચાવમાં રહેવા પાળેલાં પશુનાં વાળનાં તથા દોરઢાંકનાં ચાંમડાં તેઓનો ટકાઉ પોશાક હતો. તેઓનાં ઘરઘડુ રાચરચીત્રાં સોનાં-રૂપાંની હંચી ધાતુઓનાં નહીં હતાં, પણ માટી, લાંકડાં, પથ્થર કે લોહોડાંનાં હતાં. તેઓનો ધણો વસવાત પાહાડો અને હુંગરોનો હતો અને તેઓ પાહાડી ખડતલ જીંદગી ગુજારતાં હતાં. તેઓનો આબરુદાર પેશો ખેતીવાડી અને બાગ્યાની હતો અને તેઓની મુખ્ય ખેતી જવ, ઘઉં, અને ઘાસચારાની હતી. તેઓનો ખોરાક જવ અને ઘઉંના અનાજનો, દુધ અને દુધનાં પકવાન (દહીં, પનીર વગેરે) નો તથા થોડાં ફળ અને મેવાનો હતો. તેઓમાં બાયડી અને બાજબચાંના કમ્પીલાવાળું, પશુ અને દોર ઢાંકવાળું, અનાજ અને દુળાણાવાળું, ચોષ્ટીબાન કુતરા અને આતશના ચુલાવાળું તથા ઘાસચારો ભરેલું એક શ્રીમંત અને સુખી ઘર ગણાતું હતું (વં ૫૦ ૩, ૨-૩). આ મુજબ જીવતા જમાનાના આર્યોની જીંદગીની હાજતો થોડીજ હતી અને

તેઓનાં ગુજરાનનાં સાધણો સાદાં હતાં. તેઓની થોડી હાજત અને થોડી સંપત્તિમાં સંપૂર્ણ સુખો સમાયલાં હતાં અને તેઓ સંતોષિ, લાંબી અને ભક્ષી જીંદગી ગુજરતાં હતાં. આ બીના પુરાતન આર્ય પ્રજાના સાદા જમાનાની સાદાઇનો આપણને સુંદર ખ્યાલ આપે છે અને તેઓની આ સાદી રેહેણી-કરણી, સાદી ખોરાકી-પોશાકી અને સાદો વ્યવહાર શરૂઆતના હબામનીશ અમલમાંથી હસ્તી ધરાવવાની તવારીખની થોડી નોંધો જલવાયલી મધે છે.

ધરાની પ્રજા આપીકા આગ્યાની અને ખેતીના પેશાને તથા પાહાડી ખડતલ જીંદગીને લઇને પાછલથી એક બહાદુર પ્રજા નિવડી હતી અને પરદેશો ઉપર ચઢાઇઓ લઇ જઇ અજીત લડવૈયા તરીકે તેઓએ માનભરી જીતો મેલવી હતી. તેઓને જીતાયલી મીડીઅન, લીડીયન વગેરે માતખર અને મોજલી પ્રજાઓનો જેમ જેમ સમાગમ થતો ગયો, તેમ તેમ તેઓની નકલ કરી તેઓ પોતાની સાદાઇ છોડતા ગયા હતા, અને અકસર બાદશાહો અને અમીર ઉમરાવો બારે હાડમાઠ અને મોજશોકનાં ઉંચાં સાધણો આમેજ કરતા ગયા હતા. તેઓની રાજદરબારો અને રાજમેહલોનાં આલીશાં અમેવાનોનો દેખાવ છક કરનારો હતા. તેઓનાં તાજે તખ્ત સોના-રૂપાંથી મઢેલાં અને ગોહરો જડીત હતાં. તેઓની ખાણની મેજ જાતજાતનાં સ્વાદીસ્ત મીસ્તાનો, ભાતભાતના મેવા અને ઉંચા શરાબો, સોના-રૂપાંની ચાળો અને સોનેરી જાંભોમાં પીરસાતાં હતાં. તેઓએ મીડીઅન ઉંચા પોશાકો ધારણ કર્યા હતા અને એવાજ બીજા ઉંચા શોકો સેવટના સાસાની અમલ સુધી જારી રહ્યા હતા.

અંગુરતરી અને બાબુખંદ.

શાઅર ફીર્દોસી મુજબ જમશેદના નામ સાથે કેટલીક કરામતી વસ્તુઓની માન્યતા જોડાયેલી છે અને તેમાંની એક અંગુરતરી (અંગુરી) છે. શાઅર વળી સીનમુર્ધના પરની કરામત વિષે બોલે છે અને તેના જાણુલીઓએ મેળવેલા લાભોનું ખ્યાન કરે છે. ખુદ અવસ્તા જમાનાના ધરાનીઓ કરામતી વસ્તુમાં માન્યતા

ધરાવતા હતા અને તે આસુક પક્ષિનાં પીછાં હતાં. એવા એક એજમતી પક્ષિનાં પીછાંનું વર્ણન અવસ્તામાં મળે છે અને તે બાળક આમલ આવતા વખતમાં “ બે બેગાનાં પક્ષિઓ-પેષો-પરેન, વારેન્જન અથવા વારધન”નાં મથાલાં હેઠલ હું વિમતે બોલનાર છું. આપણા શાઅર કહે છે કે, જમશેદ એક અંગુસ્તરી ધરાવતો હતો અને તેની કરામતથી તમામ રૈયત તેનાં તાબની તાબેદાર અને તપ્તની દરમાન બરદાર હતી. કહે છે કે આવી એક અંગુડી ઝોઢાક ધરાવતો હતો અને તમામ જનદારો તથા દેવ અને પરીને તે તાબે રાખતો હતો. વળી આવી અંગુડી ધરાની બાદશાહો રાખતા હતા અને કેઆની બાદશાહ કબ્રેખુશરોને એક બેસુલ જવાહીર તરીકે અંગુસ્તરી સાથે બાબુબંદ ધરાવતો આપણા શાઅર જણાવે છે.

જમશેદને કેટલાક અરબ તવારીખનવીશો નામીયા યાહુદી બાદશાહ સુલેમાન

સુલેમાન અને

જમશેદ—એક

સરખાંમણી.

દાઉદ (સોલોમન દેવીદ) સાથે સરખાવે છે. અને તે જણાવે

જો છે. (૧) જેમ જમશેદ વરેજમકર્દ સંસ્થાનનાં બાંધકામો

ઉભાં કરવા અને વસાવવાનું માન ધરાવે છે, તેમ હજરત સુલે-

માન પેલેસ્ટાઇનના બધતુલ મુકદ્દસનાં નામીયાં બાંધકામ માટે

તવારીખમાં મશહુર થયો છે. (૨) પાછલા જમાનામાં હખા-

મનીશ શાહાનશાહતનાં નામીયાં બાંધકામોને જેમ જમશેદનાં નામ સાથ જોડવામાં આવ્યાં

છે, તેમજ તે બાંધકામોને તપ્તે સુલેમાન અને તેની માદરનું મશહદે માદરે સુલેમાન

નામ મળ્યું છે. (૩) જેમ આપણા શાઅરે જમશેદને તપ્તનરીન થઈ આકાશ

ગમન કરતો જણાવ્યો છે, તેમજ સોલોમન ગુપ્ત વિદ્યામાં પ્રવિણ હતો અને તપ્ત

પર બેસીને આકાશપર ઉડતો હતો. (૪) જમશેદની અંગુસ્તરીની એજમતથી જેમ

તેની રૈયત તાબેદાર હતી, તેમ સુલેમાને વીંટીની કરામતથી જનપરયાને વશ કાઢ્યાં

હતાં. સુલેમાનની વીંટીની કાંઠાંણી માટે કહે છે કે, તેનો આકાર બે સરખી લીટીના

ત્રિકોણથી બનેલા છ ખુણાના સેતારા જેવી હતી અને તે આકાશપરથી ઉતરી આવી

હતી ! તે થોડી પીતલની હોવાથી જનોપર અને થોડે ભાગે લોહોડાંની હોવાથી

દેવો પર તે કાબુ ધરાવતો હતો.

વળી જમશેદના સંબંધમાં શાઅર કોઈ ચમતકારીક બાબુબંદની દંતકથા વર્ણવે

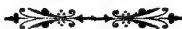
છે, અને તેની એવી કરામત દર્શાવે છે કે, તે જખમી માણુ-

બાબુ બંદ.

સને બાબુએ બાંધવાથી તેનો જખમ રૂઝોતો હતો. કહે છે કેહુશંગ,

તેહેસુરરૂપ અને જમશેદ જેવા નામીયા શાહો તે રાખતા હતા,

તે ક્રમે ખુશરોના વખત સુધી ઉપયોગમાં આવ્યું હતું અને તે બાદશાહી ખજાનામાં એક એમુલ બવાહીર તરીકે પએદરપએ વારસામાં ઉતરતું રહ્યું હતું. બ્યારે શાહ નોદરનો નામીઓ બેટા ગુસ્તહમ તુરાની પેહેલવાન લહ્હાકના હાથ પર મરણનોલ જખમી થાય છે, ત્યારે ક્રમે ખુશરો પોતાની બાબુએથી બાબુઅધ છોડીને ગુસ્તહમની બાબુએ બાંધે છે, તેની જાંઘનીની સલામતી માટે તે ઉપર પાક માંથવાણી બણાવે છે અને ગુસ્તહમ નવી જાંઘી મેલવે છે.

જન્મ-મરણના બે સમાન સંજોગો.

જન્મશેઠ અને જરથોશ્ત એ બે નામીયા પુરષોની કીર્તિવંત કારકીર્દી અને ઝળકતી જાંઘનીની તવારીખમાં તેઓના જન્મ મરણના યાદગાર બનાવોના સૌથી અન્યથા એક સરખા સંજોગો આપણને હાથેરત પમાડે છે.

ઇજરનેના ૯ મા હા મુજબ જન્મશેઠ અને જરથોશ્તનાં જન્મનાં કારણો બે જુદાં નહીં પણ એકનાં એક છે અને તેઓ એકજ મુળ કારણમાંથી પેદા પડેલાં બે નામીયાં ફળો છે. મજકુર હા મુજબ બેઉનાં નામવર પેદરો વીવજહાન અને પાશ્ચાત્ય એ બંને “સઓબ્યતો” એટલે, બવિષ્ણનો કાયદેમંદ માર્ગ દેખાડનારા ગુરૂઓ હતા, તેઓ હોમના પાલાના અમુતરસનું પાન કરતા હતા અને તેની એજમત તથા અસરથી તેઓને પેટ જન્મશેઠ અને જરથોશ્ત જેવા તેઓના જમાનામાં મુકાબલો કરી નહી શકાય એવા મહાવીર પુરષો પેદા પડ્યા હતા. આ પાલાનો અમુતરસ શું એવા કોઇ ઉંચા ગુણો ધરાવતો હતો, કે જેની બરહકથી આ જગપ્રસિદ્ધ નરરત્નો પેદા પડ્યા હતા ? એનો અસરકારક જવાબ હોમના વર્ણનવાલા ૯, ૧૦ અને ૧૧ એ ત્રણ હા આપે છે અને તેમાં આથી વધારે ઉંચા પરીણામો નિષ્પન્નવાનાં વર્ણનો મલે છે. ત્યારે આ બેઉ નામીયા પુરષોની પેદાયશનું મુળ એકજ છે અને તેનાંજ તેઓ બે ઉમદા અને બેનમુન ફળો છે. આ બેમાં એક પ્રજા પાળક અને રૈયત રક્ષક અને બીજા મહાન સુધારક અને મહાનગુરૂ હતા.

હવે આ બંને નામવરોના મરણના ગંભિર બનાવોના સમાન સંજોગો થોડા અનન્ય નથી. અવસ્તા અને પહલવી લખાણો મુજબ જમશેદનું અકાળ મરણ નિપજ્યું હતું, તેના ખુની ભાઈ સ્પિટચુરના હાથે તે નિપજ્યું હતું, અને તેની શમશિરનો તે કમનસીબ ભોગ થયો હતો. આ મુજબ જરથોશ્ત કુદરતી મોતે મરણ પામ્યા નહીં હતા પણ અકાળ મોતે જનથી બેજન થયા હતા. તેમનું મરણ આતશ કહેહમાં કીક (કીકાંન અને કરપ (કરપાંન) ખાનદાનના દીન દુશમન તુરખરાતુર ને હાથે થયું હતું અને તેનાં કાતીલ ખંજરથી તેમનું લોહી રેડાયું હતું. ત્યારે બેઉ નામવરોના મરણના આ એક સરખા સંજોગો દુખદાયક હતા, તેઓની કીમતી જીંદગી જલ્દીમ હાથોની જખરદસ્તીનો ભોગ થઈ હતી અને તેઓની નાતરસ શમશીરથી તેઓનો દુખી અંત આવવાના આ બે એક સરખા ઘણા ગમખાર બનાવો હતા.

ઈરાની વિષયો.

ભાગ ૪ હો.

જમશેદની ઝળકતી કારકીર્દીના યનાવો.

યમહ વીવંગહનહે અરાઓનો કવશીમ યજમઈદ.

વીવંગહની ઓલાદના અરોઃ જમશેદની કવશીમ અમે આરાધ્યે છીએ.

આ દુનિયાના ચાલુ દોરની શરૂઆતમાં જમશેદ એક મહાન સુધારક અને નામીયો પાદશાહ થઇ ગયો છે. તે ઇરાની આલમમાં આપ્પાદી અને સધલાં સુખોની સુર્ધ મિસાલ રોશની ફેંકનાર પેહલો પુરુષ હતો. તે આ ગેતીનો ગોચા સુર્ધ હતો અને તેણે જીવના જમાનામાં અનેક મોજેજ કરી દેખાડ્યા હતા. તે “ખરેનંગ હસ્તેમો જાતનામ” એટલે તેના જમાનાનાં જન્મ પામેલાંઓમાં મહાપ્રતાપી, અને “હુવરે—ફરેસો મશ્યાનાંમ” એટલે, માણસો વચ્ચે ખુરેદ ચેહુર હતો (હા ૬-૪). અવસ્તામાં તેની જે ઉંચી પિછાંજી થઇ છે તેને તે તદનજ લાયક છે. તેનું ખાસ નામ યમ (વેદનોયમ) હતું અને ક્ષએત તથા હુવાંથ્વ તેના બે એલકાઓ હતા. હુવાંથ્વનો અર્થ, જનદાર પેદાયશનું મહું યોળું વસાવનાર અને ક્ષએતનો અર્થ, પ્રકાશ પાંચરનાર થાય છે અને તેજ સુર્ધનોખી અસલ ધલકાળ છે. અવસ્તા હુવરે—ક્ષએતનો ફાર્સી ખુરેદ અને યમક્ષએતનો જમશેદ થયો છે. ત્યારે સુર્ધ આખી જગત તરફ પોતાનો પ્રકાશ ફેંકી જેમ આપ્પાદી પાંચરે છે તેમ અવસ્તાની શહાદતો ઉપરથી જણાય છે કે, જમશેદ પોતાની સલતનતમાં પોતાના પ્રતાપના પ્રજળથી સર્વજ આપ્પાદી અને સુખસંપત્તિના આશિર્વાદો પાથરીઆ હતા. ઇરાની આલમ વચ્ચે મહાન પેગાંમ્બર જરથોસ્ત સિવાય એકલો જમશેદ મહાપ્રતાપી હતો. તે નામે પ્રતાપી ન હતો પણ તેનાં ઉંચાં સહાસે અને મહાન પરાક્રમોનાં જે લાંબા વર્ષોનો અવસ્તામાં દર્શાવ્યાં છે તે તેનાં નામને જેવ્ય આપે અને આપણને તાજુબી ઊપજાવે એવાં એક મોજેજ સમાન છે.

જમશેદની જીંદગીમાં જે કીર્તિવંત કાર્ય થયું હતું તે વર નામનું નવું સંસ્થાન વસાવવાનું હતું અને આ શહેર સુધારાનું વંદીદાદની વરેલામકર્દ. બીજી પરગરદમાં નીચલું વહુન મશે છે.

નવું સંસ્થાન વસાવવા માટે સૌથી જરૂરનું અને પેહેલી અગત્યનું જે કામ હતું તે જમ્મીની પસંદગીનું હતું અને તે માટે કુદરતી ખુબસૂર્તીના સુંદર દેખાવો અને કુદરતના સુધલા સુખી આશિર્વાદો ઉતારનારી જમ્મીની જમશેદે શોધ કીધી હતી. તે માટે અસલ ઇશનવેજનાં હમ વતનથી તે દક્ષિણનો ભાગ પસંદ કરે છે અને આ દિશાએ પોતાનું કદમ લાંબાવવા અને પોતાની યોજના ફતેહમંદ ઉતારવાની તે આરંભ રાખે છે. તે પોતાનું મહાન સહાસ પાર પાડવા સાથે ધાર્મિક વિચારોને જોડે છે અને કુદરતની દસ્તગીરી ચાહે છે. પોતાનાં કાર્યનાં પ્રથમ મુહૂર્તમાં તે નવી પૃથ્વીને નમન કરે છે અને તેને વિનવે છે કે, “અમે ધરતી માતા ! તું એ બાબુ આગલ વધ.” (ક. ૧૦).

હવે જમશેદ પોતાની યોજના આગલ વધારે છે અને તે અમલમાં મુકે છે. તે નવાં સંસ્થાનને ત્રણ ભાગમાં વેહેંચી નાંખે છે, તેઓમાં મહાન યોજના. પેહેલો સૌથી મોટો, બીજો વચ્ચો અને ત્રીજો સૌથી નાનો હતો. આ અંકેકથી એહેલાવદા ત્રણ તાલુકાઓમાં જનદારોને ગીચ વસવાત નહીં થાય, તેની સાવચેતી અને સંભાલ માટે તેઓની વેહેંચણીનું પ્રમાણ મુકરર કરે છે અને આગલા તાલુકામાં ૧૦૦૦ વસતીના વધારા પછી બીજામાં ૬૦૦ અને વસતીનો વધારો ચાલુ રહેવાથી ત્રીજામાં ૩૦૦ કુટુંબોને તે વસાવે છે (ક. ૩૦).

હવે પ્રથમ તે ખેડીવાડીની ફળદ્રુપ જમીન મુકરર કરે છે, પાણીનાં બાંધકામો ઉભાં કરે છે અને આવજાવના સગવડબરેલા રસ્તાઓ તૈયાર કરે છે. આગલા તાલુકામાં એવા ૯, વચ્ચામાં ૬, અને છેલ્લામાં ૩, રસ્તા બનાવે છે. ત્યાં માણસો માટે સુખસગવડવાલાં અને એહેલાવદાં, સમચોરસ અને ચોખાજીથી ખુશ્લાં હવા ઉભસવાલાં મકાનો ઉભાં કરે છે. ખાસ કરી મકાનોનાં બિતર ભાગમાં સુર્યની રોશની દાખલ થાય એવાં બારી બારણાં મુકવાનો તે બંદોબસ્ત રાખે છે. આ મકાનો ઉંચી ઉભરણી અને ઉંચાં ઢાંખાંવાલાં તથા ઉંચા સ્થંભો અને ખાંભોવાલાં હતાં. તેઓને ઉંચી અને ફરતી, દીવાર અને વાડથી મજબુત બચાવવાલાં બનાવ્યાં હતાં. અને તેઓમાં પસંદગીની ચુંટણી કરી ખાસ ખાંખણ વગરનાં અને ઉંચાં ફળનાં ફૂંદાંને વસાવ્યાં હતાં. ત્યાં

બાગ્યાની અને ખેતીવાડીની ફળદ્રુપ જમીનો હળથી ખેડવાી હતી અને ખુશખોદાર તથા શિજીવનદાર કુલ ફળાદીનાં જાતજાતનાં ઝાડપાનો અને વેળાઓ ઉગાડ્યાં હતાં. ત્યાં ગાય ગોરખંદો માટે ચરાધાહો તૈયાર કીધી હતી અને તેઓ માટે ગોઠાંણો ઉભાં કીધાં હતાં. તેમાં સારી જાતનાં અને ઉંચી તોખમનાં પશુઓ અને દોરદાંકો રાખ્યાં હતાં. ત્યાં રંગબેરંગી પીછાંવાલાં અને સુંદર સરોદે ગાયણુ ગાનારાં પક્ષીઓ વસાવ્યાં હતાં તથા રૈયતના જાનમાલનું રક્ષણ કરનારાં કુત્રાંઓ પાલ્યાં હતાં. ત્યાં તાજી તરતરકારી અને મેવાનાં બજારો વસાવ્યાં હતાં. ત્યાં આતરો એટલે ચુલા માને પ્રજાને ધરખાર-માંડી ફરીક્ષમ થવાનાં, બલી જીંદગી ભોગવવાનાં અને તેઓની ધરધડ હાજતોનાં સખલાં સુખ સાધનો પુરાં પાડ્યાં હતાં (૧૦ ૩૦-૩૮).

પેહેલું સૌથી વજનદાર કારણ ધરાનવેજનાં બર્ફ વરસવાના સખત શિયાળાની આફતમાંથી પોતાની રૈયતને રક્ષણ આપવાનું, (૨) તેઓ માટે જમરોદને નવું સં- બચાવનાં આંધકામો ઉભાં કરવાનું, (૩) બટકતી જંગલી અને સ્થાન વસાવવાના ઝંતુની જાતોના ત્રાસથી ઉંચી તોખમની પ્રજાને છુટી પાડવાનું, સખજ સખઓ. (૪) તેને ખેતીવાડી અને બાગ્યાનીના ઉદ્યોગે લગાડવાનું, (૫) તેને ફરીક્ષમ બલી જીંદગી ગુજારવા અને આબરૂથી ગુજરાણુ કરવાનાં સાધનો પુરાં પાડવાનું, (૬) અને તેઓને આર્થ એટલે, આબરૂદાર સારા શહેરીઓ બનાવવાનું હતું. હવે પુરાતન આર્યોને સખત શિયાળાની એકલી મુશ્કેલી નહીં હતી, પણ ખેતી અને બાગ્યાનીના બાપીકા પેશાને લખને તેઓને દોર દાંક પાલવાના હતાં અને તેઓનું તથા પોતાના જાનમાલનું સંરક્ષણ મેલવવાનું હતું, કારણ કે આ ઠંડા મુલકમાં વરૂ વગેરે ફાડી ખાનારાં જાનવરો અને બટકતી પ્રજાઓ તેઓમાં ત્રાસ વરતાવતાં હતાં. વરૂઓ દોરના વાડાંઓ ઉપર વારંવાર હુમલાઓ લાવી દોરદાંક ફાડી ખાતાં હતાં અને બટકતા ઝંતુની અનાર્થતામફાઓ, આર્યો એટલે બલી શહેરીઓ ઉપર અચખુચ દરોશ પાડી તેઓનાં અનાજ, ધાસચારો, દોરદાંક વગેરે માલમતા છુટી જતા હતાં. આ આફતથી બચવા તેઓએ બે વ્યહવાર ઉપાયો કામે લગાડ્યા હતા. તેઓમાં એક શીકારી કુતરાઓ પાલવાનો હતો, જેઓ દોરના વાડાઓના રક્ષક રખેલવાલ અને અને આર્થ મોહોલ્યાઓના ચાલાક ચોડીયાનો હતા. અને બીજા ઉપાય તરીકે દોરના વાડાઓ તથા પોતાનાં રહેઠાંણોની આસપાસ “ ફવાર” એટલે, લાંબી અને ઉંચી દીવાર અને “ પકરિવાર” એટલે ચોખાજી દોરતીવાડથી મજબુત બચાવ કીધો હતો (૧૦ ૩૪). ફરતીવાડ (compound) થી ઘેરી લીધેલાં આવાં એકકથી એકલાપદાં

બાંધકામો (cottages) સુખશાંતિના બાબમાં નમુના મિસાલ હતાં અને તેમાં મેવાનાં ઝાડો તથા સુગંધી પુષ્પોના વેળાઓના બાગ બગીચા બનાવ્યા હતા. ઉત્તમ આબોહવાવાલાં સ્થાનની આવી હંચી વ્યવસ્થાને લઇને વર વાસીઓ સુખી અને સંતોષી, આખાદ અને નિર્ભય થયાં હતાં. એહેલાયદાં રેહકાંજીની ખુલ્લી આબોહવા શારીરિક જીંદગીનેજ ટકવે આપતી નથી, પણ તેને તે નીતિના ઉચ્ચ તબક્કા ઉપર મુકે છે. ગીચ વસવાત એકલાં શારીરિક બધારણુ ઉપરજ ખરાબ અસર કરતું નથી પણ નીતિમાન અને સદ્ગુણી જીંદગી ઉપર બી તે ખરાબ અસરો કરે છે.

આ મુજબ જમશેદ જે જે મહાન પરાક્રમે કરી દેખાડયાં હતાં તેમાંનું એક આ સુખી સંસ્થાન વસાવવાનું હતું અને તે માટે તેણે જે યોજનાઓ ધડી હતી અને તેની જે વ્યવસ્થા કીધી હતી તે આજની આગલ વધેલી સુખ શાંતિ જળવનારી રીઠી (Sanitary system) નો ખ્યાલ આપે એવી ઉંચા પ્રકારની હતી. બલકે દુનિયાના ચાલુ દોરની સરખાતમાં થયેલી આ યોજના તેના મહાન યોજકની ઉંચ શક્તિનો આપણને ઉડો ખ્યાલ આપે છે. વરેજમકર્દમાં સુખશાંતિના નિયમ ઉપર જે જે ઉપાયો કામે લાગા હતા તે જમશેદનાં આકર્ષી દશ હજાર વર્ષના જીના જમાના તરફ જોતાં તેનાં ઉંચાં બુદ્ધિબળને બેશક જેબ આપે એવાં હતાં, બલકે તેઓ કોઇ વધારે ઉંચ શક્તિનો આપણને ખ્યાલ આપે એવાં તાજીબી પમાડનારાં હતાં. નવાં સંસ્થાનના આ સઘળા શેહેરીસુધારા-વધારાનું સ્વભાવિક પરીણામ જનદાર પેદાયશની સુખશાંતિનાં બાબમાં સૌથી ઉંચામાં ઉંચું આશિર્વાદ ભરેલું નિપજે તો તેમાં આપણને અનન્યથ થવાનું નથી અને એવાં સંપૂર્ણ સુખવાસી કુદરતી પરીણામો નિપજેલાં વંદીદાદ અને બીજે ઠેકાણે વર્ણવેલાં મશે છે.

જમશેદના જહોજલાલ અમલમાં ધરાની આલમે જેવાં અમર સુખો અનુભવ્યાં હતાં, તેવાં સુખો બીજાં કોઈબી ધરાની રાજ અમલમાં ભોગવેલાં બાજે બેહેરત. જણાયાં નથી. આ સુખો વળી થોડાં અનન્યથી પમાડનારાં નહીં હતાં, માટે તેઓના થોડાજ દાખલા નમુના દાખલ હ્યાં ટાંકી દેખાડીશું અને તે ઉપર ટુંક સરેહ કરીશું.

ફરવરદીન ચરત મુજબ, જમશેદ મર્દુમ દેવોથી ઉત્પન્ન થતી કંગાળિયત, ખેતીનો નાશ કરનારી પાણીની ટીપણી અને મોતમંદ નાશકારક કારણો સામે લાયક ઉપાયો યોજ્યા હતા (ફ. ૧૭૦). ત્યારે જ્યાં કુદરતનાં સઘણાં સુખી સઘનો હસ્તી ધરાવતાં હોય, જ્યાં કુદરતનાં સઘણાં સુખી આશિર્વાદો ઉતરેલા હોય, તો તેનાં આવકારદાયક

પરીણામો બેશક નિપજ્યાં જોઇએ અને એવાં ઉંચાં પરીણામો નિપજ્યાં દીનમાં અનુક્રમે દર્શાવેલાં આ મુજબ મળે છે.

જમશેદ પશુ અને માણસોને અમર્ગ કીધાં હતાં ! કુદરતની કરમ બખશેશથી અને પોતાનાં પ્રતાપના પ્રબળે માણસ અને બીજા ઇન્જન હા. દ મો. જનદાર પેદાયશોને અમર્ગી બખશવાને અગર કોઇથી શક્તિવાન થયું હોય તો તે મહા પ્રતાપી જમશેદ હતો. આ અમર્ગી કુદરતનો અચુક કાયદો તોડનારી વગર મોતની નહીં હતી. પણ ઉમરની દરાજીની, સંપૂર્ણ સુખી અને સર્વ સંતોષી જીંદગી હતી. વળી આ અમર્ગી એકલી હૈયાત જીંદગીનીજ નથી પણ તે સાથે ભવિષ્યની અમર જીંદગીની ઉંચી હાલતનો સંબંધ જોડાયેલો છે. માણસ અને તમામ જનદાર પેદાયશ મરણને આધીન છે, તેની સાથે સદ્ગતી સજીવજીવતા જોડાયેલી નથી અને તેને માટે મરણ નિર્માણ થયેલું છે. આ ખાકી શરીર સદા કાલનું અમર્ગ-પણું લાવ્યું નથી, તેની સંસ્કૃત કુદરતના અચુક નિયમ મુજબ ખાક થવાની છે અને તેનાં શારીરિક અણુઓ છુટાં પડી ખાક સાથે આખરે મળી જવા તે સરળાયેલું છે. ત્યારે જ્યાં જ અમર્ગી વિષે બોલાયું છે તે માણસ જે સદા સજીવજીવ કુદરતી શક્તિ ધરાવે છે, તે અકસર તેનાં રવાન અથવા ફક્ત ની અમર્ગી છે. જેઓ આ ખાકી જીંદગીમાં નીતિ ધર્મના ફર્માનો અમલમાં લાવે છે અને ભલી જીંદગી ગુજારે છે તેઓ બેહેસ્તી છે અને આ બેહેસ્તની જે હાલત તે એક માણસ (રવાન) ની ભવિષ્યની હંમેશના અમરપણાંની સંપૂર્ણ સુખી હાલત છે. આ મુજબ જ્યાં એક અશો માણસ (રવાન) ની વર્તમાન સાથે ભવિષ્યનાં બેહેસ્તની અમર સુખી હાલત માટે બોલવામાં આવ્યું છે.

(ખ) જમશેદ પાણી અને ઓરવશોને સદા તાજાં અને તરાવતવાલાં રાખ્યાં હતાં અને તેથી તેની રૈયતને અચુટ ખોરાક મલતો હતો ! જમશેદ બાગ્યાની અને ખેતીના પેશાને ખાસ અગત અને ઉત્તેજન આપ્યાં હતાં તથા તેજી પાણી, મેવો અને અનાજ વગેરે જીંદગી ટકાવનારાં સુખ સાધણોની એવી સારી વ્યવસ્થા કીધી હતી, કે તેની રૈયત પાણીની ટીપણી કે જીખમરાનાં દુઝલનાં દુખો કદી જોગાવ્યાં નહીં હતાં, બલકે માણસ અને તમામ જનદાર પેદાયશો જીવન શક્તી પુરી પાડનારાં આ અમુલ્ય સાધનોનાં સઘણાં સુખો જોગવવાને બાગ્યશાલી થયાં હતાં. બાગ્યાની અને ખેતીવાડી જે તેઓનો આપીકો ખાસ પેશો હતો, તેની ખીલવણી અને આબાદીની લીધે ફળ-મેવો કે અનાજના ખોરાકનાં

તેઓ કદી જાનતમંદ નહીં હતાં. અને સારો તથા બેવડો પાક ઉતરવાને લીધે તેનો તેઓ છુટથી ઉપયોગ કરતાં હતાં.

(ગ) જમશેદનાં રાજ્યમાં શાખત ઠંઠી કે શિતળ પવન, હુદથી જીઆદે ગરમી કે ગરમ પવન, કવખતનો યુદાપો કે કવખતનું શીત અને અદેખાઈ વગેરે દુર્ગુણો નહીં હતાં? વરેન્નકર્દની ભાગ્યશાલી જગાની ઉત્તમ આબોહવા જનઘર પેલ્લયજને પેશ પડતી અને માફક આવતી દિલખુશ હતી, તેની ખુશીની બરકતથી ત્યાં જૈરી કે કવખતનાં મરજોની ખરાબ અસરો જણાતી નહીં હતી, ત્યાંના અમર સુખોનો લાભ અને તેનો વૈભવ તમામ પ્રજા વગર તક્કાવતે એક સરખો ભોગવતી હતી, તેથી તેઓમાં અસંતોષ નહીં હતો અને તેઓ દેષ જેવા દુર્ગુણોથી નિઃકલંક અને નિર્દોષ હતાં.

(ધ) જમશેદના વર સંસ્થાનમાં બાપ અને બેટા એ બંને ખીલતી જવાનીના પુર બહાર સાથે પંદર વર્ષની ઉંમરના સદા જવાન દેખાતા હતા ! જરથોસ્તી ધર્મે પંદર વર્ષની ઉંમરને બચગીની આબેરી અને જવાની શરૂ થવાની લાયક ઉંમર ગણી છે અને તેને આવકારદાયક લેખી છે. આ થોડું તાજુબી ઉપજવનાર નથી કે હાલનો આપણો પંચાવન વર્ષનો જે યુદાપો, તે વર વાસીઓની વર્ષ પંદર ની ખિલતી જવાની ખરાબર હતાં. કારણ કે વંદીકાક કહે છે કે ત્યાં ચાલીશ વર્ષની ઉંમરે ફરજદો પેશ પડતાં હતાં ! જાં જમશેદની સક્તનતમાં બાપ અને બેટા વચ્ચે ઉંમરનો તક્કાવત નહીં દેખાવાનું સખળ કારણ ત્યાં અફૂલુ પ્રકરણો બળવંત પ્રવાહ, તેની તાજેગી બખશનારી આબોહવા અને તેનાં બીજાં કુદરતી અમર સુખોને એકલું આભારી છે. એજ કારણથી ત્યાં યુદાપાની તથા તન મનનાં દુઃખ દર્દો અને દુર્ગુણોની ખરાબ અસરોથી તેઓ નિરાલાં અને નિશૈગી હતાં. અને એજ મઆકુલ કારણને લખને વરમાં બાપ અને બેટાઓ ગોલા પંદર વર્ષની ઉંમરની જવાનીના પુર બહારમાં ખીલી નીકલતા હતા અને બલી જીંદગી યુગરતા હતા (હા ૯ દ. ૪-૫).

આ થોડું અવસ્થાઈ વર્ણન શાહુ જમશેદની પાદશાહીના સોનેરી જમાનાનો આપણને સુદર ખ્યાલ આપે છે અને તે વર વાસીઓએ અનુભવેલાં અપુર્વ સુખોની સાચી ગવાહી પુરી પાડે છે. જમશેદની રૂડી રાજ્ય નીતિ અને તેનો અદલ નિમાય એવાં અચુક હતાં કે તેના પ્રતાપે આર્ય પ્રજા સુખ અને આમા-દીની ઉચ્ચ કિબરે પુગી હતી. તેનાં સુખી રાજ્યમાં શેહેરી જીંદગી ચારી-

રીક અને માનસીક દુખ હોં અને દુર્ઘુજોથી નિરાશી અને નિરોગી હતી. નવું સંસ્થાનની તાજગી અમશનારી આબોહવા તથા તેના શેહેરી સુધારા-વધારાનાં આ સધલાં સુખદાયક પરીણામોના પ્રતાપે વરેજઅર્કદ ઉપર ગોચા કુદરતના સધલાં સુખી આશીર્વાદો ઉતર્યા હતા. ત્યાં કવચતના યુદ્ધાપા કે કવચતના મોતની ખરાબ અસરો જણાતી નહીં હતી. સુખશાંતિના નિયમ ઉપર રચાયલી સંપૂર્ણ વ્યવસ્થાને લઇને ત્યાં નાનાં કે મોટાં, યુદ્ધાં કે જવાન વચ્ચે ઉમરતું ઓછું કે વધતું પ્રમાણ જણાતું નહીં હતું અને સધલાં એકસાંન ઉમરનાં ગોચા નવજવાન દેખાતાં હતાં. આ સધલાં સામટાં સુખી કારણોને લઇને જમશેદ પોતાની તમામ સલાતનતને ગોચા બેહેસ્તના આમમાં ફેરવી નાખી હતી અને એક મોજોને ફરી દેખાડયો હતો. આ વજનદાર કારણોને લીધે વંદીદાદની શરેહમાં આ સુખી સંસ્થાનને બાજે બેહેસ્તની ઉપમા આપી છે અને તેની મીનિષ્ટ, અશો અને ઇનસાફી તરીકે વાજબી પિર્જણ કાધી છે (ક. ૨૦).

આ ઉંચા પ્રકારની સુખી અને ભલી જીંદગી ભોગવવાનું પરીણામ કેવું નિષ-જવું જોઇએ ? તેનું સુંદર પરીણામ વસતીના વધારામાં વસતી વાડીના બેશક આવવું જોઇએ અને એવું કુદરતી પરીણામ નિષજણું વધારો. વંદીદાદ આ મુજબ જાહેર કરે છે ત્યાં કહે છે કે, નવું સંસ્થાન ત્રણ સદીના અરસામાં વસતીના વધારાથી ભરચક ભરાઇ ગયું હતું અને સંસ્થાનીઓને સુખ સુગવડ સાથે વસવાટ કરવાનું મુશ્કેલ થઇ પડ્યું હતું. આ મુશ્કેલી ઓછી કરવા જમશેદ ઉપાયો લીધા હતા અને અસલ જગા કરતાં જ્યારે એક તુત્યાંશ જમીનનો વિસ્તાર વધાર્યો ત્યારે તેઓ સુખ સુગવડ સાથે રહેવા લાગ્યાં હતાં. વસ્તીનો આ વધારો જાંજ અટકયો નહીં હતો, પણ સંસ્થાન વસાવવાને જ્યારે ઇસદી થઈ ત્યારે ફરીથી બીજી વેળાં જમશેદને એ તુત્યાંશ જમીનનો વધારો કરવાની ફરજ પડી હતી. જમીનના બોહોલા વિસ્તારનો આ વધારો હજુ પુરતો થઇ પડ્યો નહીં અને નવ સદી પછી ત્રીજી મરતબે મુજબ જગા કરતાં ત્રેવડી અને ત્રણ તુત્યાંશ જમીનની હદ જ્યારે વધારી (એક પછી એક સંસ્થાનો વધાર્યો) ત્યારેજ પ્રજાને રાહાત થઇ અને કુશાદેહગી સાથે તે સંસ્થાનની જીંદગીનાં સધલાં સુખો ભોગવવાને શક્તિવાન થઇ હતી (ક. ૮-૧૯).

જ્યાં સુધી આપણે જમશેદનાં સોનેરી જમાનાની અજાયબીઓ અને તેનું રહસ્ય જોયાં છે. આ તેનાં સુખી અમલ સિવાય બીજા કોઇથી કેમ્પાની, હુખામનીશ, પાર્શ્વચન કે સાસાની રાજ અમલમાં એવી અજાયબીઓ ધરાવી આવશે

અનુભવી નહીં હતી અને એવાં બાજે બેહેસ્તનાં અમર સુખો તે'ણે કદી ભોગવ્યાં નહીં હતાં. આ જીની વાતો આપણા પ્રાંતન ને આગાંતિકાએ ભોગવેલી ભલી અને સુખી વતનની જીની યાદ આપણામાં તાજ કરે છે અને જીની તવારીખના આ અનન્ય બનાવો તરફ આપણાં માન અને વહાલ પેદા કરે છે.

વરેજમકર્કના સંસ્થાનીઓ આ સુખી અને શાંત જીંદગી નવ સદીના એક લાંબા જમાના સુધી ભોગવવાને જોકે બાગ્યશાલી થઇ હતી, તેા અપુર્વ સુખો પાછલ પશુ બાજે બેહેસ્તનું આ અમર સુખ ભોગવવાની તેઓની અસહ્ય દુઃખો, સર્જત જથ્થકની નહીં હતી. નવસો સુખી સાથેનાં આ અમર સુખો, ચઢતી પછી પડતીના કુદરતી અત્યુક નિયમ મુજબ હવે આ અસહ્ય દુઃખોમાં ફેરવઇ જાય છે અને નવાં સંસ્થાન ઉપર કુદરતનો કુર કેહેર અને જાલીમ હાથની જબરહસ્તીની બેવડી આફતો વરસે છે. આ દુઃખદાયક પરીસ્થાનનાં કારણોમાંનું એક વંદીકાદ અને જમ્યાદયરત આ મુજબ દર્શાવે છે.

કહે છે કે જમશેદ પોતાનાં મહાન સહાસોને લઇને ગર્વિષ્ટ બન્યો અને સત્ય છોડી તે'ણે પ્રુદપરસ્તીના અસત્ય સુખને ઝોચ્યાં. લાંથી તેના બરગસ્તેહ દહાડો શરૂ થયો, તેની અપુર્વ કીર્તિનો અંત આવ્યો અને તેની સત્તા તથા હકુમત એ બંને ભાગીને જુદા થઇ ગયાં હતાં (૫૦૨, ક. ૧ વગેરે).

જમશેદની આ કમનસીબ સર્જત સાથે તેની તમામ સહતનતની બદબખ્તીની સર્જત જોડાયેલી હતી. જમશેદે સત્ય છોડવાથી પ્રજા બેદીલ થઇ અને બેદીલીના આવેશમાં તે'ણે બળવો ઉઠાવ્યો. આ ટકનો લાભ લેઈ બેખીલોનનો બળવાન રાજા જાલીમ ઝોહાક સંસ્થાન ઉપર ચઢાઈ લઇ ગયો, જેથી જમશેદ નાહાસ બામમાં પડ્યો અને આખરે પોતાનાજ કર્પિણ અને ખુની ભાઈને હાથે બેળાંન થયો. હવે જુદમી ઝોહાક જમશેદનાં તાબેતખ્તનો ધણી થઇ બેઠો, તે'ણે જીતાયલી ઈશની આલમ ઉપર જુદમ જાસ્તી અને જબરહસ્તી ચલાવી અને એકવાર બાજે બેહેસ્તની નોખતે પુગેલી ધરાની સહતનનને તારાજ કરવા માંડી. આથી આખરે ધરાની પ્રજા બેદીલ થઇ, તેની સાથે તે'ણે બળવો ઉઠાવ્યો અને ફતેહમંદ ફરેદુને ધરાની આલમની સરદારી લેઇ પરદેશી પાદશાહ ઝોહાકની જુદમી ખુસરીમાંથી સ્વદેશને છોડીને પોતાનાં બાપીકાં તાબેતખ્ત પોતાને સ્વાધીન લીધાં હતાં. પ્રજાની બદબખ્તિનું એજ એકલું કારણ નહીં હતું, પણ સંસ્થાનની ખાયામાલીની કુદરતી આફતોનું બીજું કમનસીબ કારણ પાછળ આપણે જોઇ આવ્યાં છીએ.

ધરાનવેજનું વરેજમકર્દ ક્યાં હતું ?

જમશેદના જમાનાની અભયખીઓની આખર થતી આ છેવટ બાબતનાં સંબંધમાં મારે ખુલ્લું કહેવું જોઈએ કે, તે માત્ર એક અજમાયશ તરીકેજ હું હાથ ધરું છું. જમશેદે વસાવેલાં વર સંસ્થાનીઓ આકાશી ગોળાઓને દક્ષિણ દિશાએ કુંભારનાં ચાક મિસાલ ગોળ પ્રદક્ષિણા કરતા નેહાલતા હતા. તે વરનું સ્થળ શું અલ્પબોર્ન પર્વત ઉપર હતું ? ત્યાં જમશેદે શું સંસ્થાન વસાવ્યું હતું ? આ સવાલનાં થોડાં સ્વાભાવીક કારણો, આપણી તરફના કશા પણ ટીકા વગર કોઈ લાયક અભ્યાસી અને વિધ્વાન શોધકની મુનસરી ઉપરજ છોડીશું. જમશેદને વર વસાવવાના કેટલાક સબબોમાંનો એક સબબ સબબ “મલકોશ” ના સખ્ત શિયાળાથી માણસ અને ખીજી જનદાર પેદાયશને બચાવી લેવાનો હતો, ત્યારે તે બચાવનું સ્થળ નીચે નહીં પણ કોઈ ઉંચી અને પાહાડી જગ્યાપર હોવું જોઈએ. આ સ્વાભાવિક હોવા છતાં વરેજમકર્દનું સુખી સ્થળ અલ્પબોર્નની કોઈ સપાટ શાખા નહીં ખી હોય, અને તેઓ એકસાન રતુ અને આમોહવાવાલાં કોઈ બે જુદાં સ્થળો હોય, તોપણ મુકાબલા માટે આ બંનેની કુદરતી સમાન સ્થિતિ હોવા જાણવા અને મનન કરવા જોગ છે. (૧) વર વાસીઓ આકાશી ગોળાઓની જે ગોળ ગર્દેશ નેહાલતા હતા, તેની એહેર અને રશનુ ચક્તોમાં ખુલ્લી શહાદતો મળે છે. ત્યાં ધરાનવેજમાં આવેલા પેલાજ નાખીયા અલ્પબોર્ન પર્વત અને તેની તરફેર નામની ઉંચી શાખા ઉપર આફતાબ, માહતાબ અને સેતારાઓને ગોળ ગર્દેશ લેતા દર્શાવ્યા છે (ક. ૫ તથા ૨૫). (૨) જમશેદની પ્રાર્થના કરવાની ખાસ જગ્યા એજ અલ્પબોર્નની હુકર નામની એક શાખા હતી, હાં તેણું ઇન્કોની પ્રાર્થના કાધી હતી, તેઓને બેટા અર્પણ કાધી હતી અને પોતાની ભલી સુરાદો હાંસેલ કાધી હતી. હવે ચક્તોમાં જેજે નામવરોએ ઇન્કોની પ્રાર્થના કાધી છે, તેની જગ્યા ધણી દાખલામાં તેઓનાં રેહેઠાંજીની નજીકનાજ પર્વતો, સરોવરો વગેરે નાખીયાં સ્થળો હતાં. ત્યારે એજ ગંજવર પર્વતની કોઈ સપાટ શાખા કે તેના કોઈ નજીકના ભાગમાં જમશેદે શું વર વસાવ્યું હતું ?

(૩) વયુચરતમાં આ પાહાડને ખાસ “વીરપો બાખાત” એટલે પ્રુજ્ય પ્રમદશાખા અને “જરનએનાત” એટલે સોનેરી કિરણોથી છબચલો અથવા સોનાની ખાખુવાલો કહ્યો છે (૬૦ ૧૫). ત્યારે અલ્પબોર્નની હુકર શિખરને અપાયલી આ ખાસ

ઉપમાઓ વરની પેલી અરૂણ રોશનીનો શું આપણને ચોડાબી અંખો ખ્યાલ આપતો નથી ?

(૪) કહે છે કે, અલ્બોર્ન ઉપર મેહુર યજ્ઞ કે જે રોશનીનું સ્વરૂપ છે તેનું રહેઠાણ છે અને હિન્દુશાસ્ત્ર મુજબ સુમેરૂ પર્વત ઉપર આદિત્યો (સૂર્ય) યે રહેઠાણ છે.

વરની લાંબી બામદાદ તથા લાંબી સાંજની જે રોશની પુર બહારમાં ખિલી નિકલે છે તે મેહુરની રોશની છે. વળી અલ્બોર્ન ઉપર મેહુર યજ્ઞનું જે મકાન દર્શાવ્યું છે તે આકાશ છે અને આકાશી રોશનીના મોઢક દેખાવો તથા મેહુર ના બાલા, ગરજ, તીર-કમાન જેવા જુદા જુદા રંગ બેરંગી આકાશ લેતી રોશનીને મેહુરનાં મકાનની ઉપમા આપવામાં આવી છે. * (૫) વંદીદાદ મુજબ વર માં થડો પવન, ગરમ પવન, દુઃખ દર્દ અને મરડી જેમ નહીં હતાં (૫૦૨, ૫), તેમજ યશ્તો મુજબ અલ્બોર્ન ઉપર થડો પવન, ગરમ પવન, પુર મરડીવાલી બીમારી તથા ગલીચી નહીં હતાં (મે. ૬. ૫૦). આ મુજબ બંનેની રૂતુ અને આ બોહવા માણસ તથા બીજાં જનદારોને માફક આવે એવી તદ્દન એકસાન હતી. (૬) વળી કહે છે કે એજ પાહાડ ઉપર રાત કે અધિકાર નહીં હતાં (એજ). વર ના છ માસિક દિવસ માટે આ સવાલને સંબંધ નથી, પણ તેની છ માસિક રાત્રીથી સદા અધિકારવાલી નહીં હતી. આ વેળા પેલો અરૂણ પ્રકાશ વખત બે વખત પ્રકાશ આપતો હતો અને છ માસિક દિવસ વેળા સૂર્યના તેજમાં છુપાયલા તારા અને ચંદ્ર બાહાર આવી ઝળકી રહેતા હતા. (૭) વંદીદાદ મુજબ વર માં બે જાતની રોશની હતી (૫૦૨, ૩૯), અને અલ્બોર્ન ઉપરથી બે જાતની રોશની હસ્ટી ધરાવે છે (સ. ૬. ૨૧). વરની પેહેલી “અધાત રઝોચંગહુ” અને અલ્બોર્નની “આ-રઝોફન” એ બે જુદી નહીં પણ એકજ અર્થ ધરાવનારી પેલી સ્વપ્રકાશીત અરૂણ રોશની છે અને વરમાં બીજી “સ્તિધાત” એટલે, હસ્તકૃત રોશની છે, પણ પાહાડ ઉપર “સ્તેહર—પએસઝહુ” એટલે, સેતારાઓની જોડે બે જુદી રોશની છે, તોપણ તે તદ્દનજ સ્વભાવિક છે. વરનું બાંધકામ હસ્તકૃત હોવાથી તેમાં કુદરતી રોશની શાયે તેના અંદરના ભાગમાં હસ્તકૃત રોશનીની અવધ્ય જરૂર હતી, પણ પાહાડ કુદરતનો નમુનો છે, તેને માટે બાહાર અને બાંનેન બેઉ

* જુઓ “સાલહે ખુરોહ” “ફરમેહેર—મેહેરદાવરની ફરપાહ” નો વિષય, કૃષ્ણ.

આજી કુદરતનોજ હાથ કામે લાગે છે અને તેમાં બંને જાતની આકાશી રોશની પ્રકાશેલી વાજખી જણાવી છે. આ સુજળ વર અને અદ્યોર્જ વચ્ચે આ સંધ્યું મલતાપણું તેઓનો નજદીકનો સ્વભાવિક સંબંધ દેખાડે છે. અને તે બંનેની સમાન રચના દેખાડવાને આ થોડાં વર્ગનદાર કારણો નથી.

અદ્યોર્જ પર્વતની સપાત શાખાઓ માણસ અને ગાવગોસપદો વગેરેના વસવાત માટે અતુકલ હતી, ત્યાંની આબોહવા ઉત્તમ પ્રકારની હતી અને ડુલ-ફળાદિનાં ઝાકખાન, ખાણી, ધાસચારો વગેરેનાં અખુટ સાધનો હસ્તી ધરાવતાં હતાં. ત્યાં જમશેદનાં જન્મ પેહેલાં ધણાં પુરાણાકાળથી હોમ પેગાંમ્બર નો વસવાત હતો અને ત્યાંથીજ તેંજું પોતાનો મજહબ ધરાની આલમ વચ્ચે આશકાર કીધો હતો (હા ૧૦, ૨૬). એજ પર્વતની કોઇ શાખા ઉપર વસવાત કીધેલા હોમ ક્રાબી નામના કોઇ આબેદે કેઆનીઓના અમલમાં કેખુશરો બાદશાહના રાજ કેદી અક્રાસીઆબ બાદશાહને બંદથી બાંધી તેને કેખુશરોને હવાલે કીધો હતો (અશી. ફ. ૬ વગેરે). આ નામીયા પર્વતની જુદી જુદી શાખાઓ ઉપર માણસોના વસવાતની અનેક શહાદતો શહાનામેહમાં જાળવેલી મળે છે. પહલવી દીની કંઈ અને ત્યાર પછી શહાનામેહ માં કેઆની બાદશાહ કએકાઉસે અદ્યોર્જ ઉપર પોતાને આરામ લેવા અને આકાશીઓનું અવલોકન કરવા મેહેલોનાં ઘણાં બાંધકામો ઉભાં કીધાં હતાં અને કહે છે કે ત્યાં વેધશાળા સ્થાપી હતી ! ત્યાંની દીલખુશ આબોહવાનું નામીએ શાઅરફીદોશી પોતાની જોશદર શાઅરી ટપે જે બયાન કરે છે તે વર નાં અવસ્તાઇ વર્ણનને ધણે દરજ્જે અનુસરતું અને માણસોના વસવાત માટે તદ્દન અતુકલ છે. આપણો શાઅર કહે છે—

ત્યાં હામીનની ગરમી કે જમેસ્તાનની થંડી નહીં હતી.

ત્યાં આખું વર્ષ જહારની મોસમનો મોહક મોહમા દેખાતો હતો.

ત્યાંની હવામાન કેરબા મિસાલ દિલખુશ ખુશબોએ આપનારી હતી.

ત્યાં વર્ષાદની વૃષ્ટિ લિજજતદાર સરાખ મિસાલ હતો.

ત્યાં ઉગતા ચુલાખ એક નવજવાન નાજનીનના ચુલાખી રૂખસાર જેવા મનમોહન હતા.

ત્યાં દુઃખ કે દલગીરી નહીં હતાં અને સમલાં સુખી જીંદગી ભોગવતાં હતાં.

આ સુંદર બયાન જમશેદ નાં બાગે બેહેસ્તની તાજગી બખશનારી આબેહવા અને તેના દિલકશ દેખાવોની આપણને યાદ આપે છે. શાહનામેનાં આ અને ખીબા બયાનો ઉપરથી જણાય છે કે, અલ્બોર્નની ધણી શાખાઓ જનદારોને વસવા માટે લાયક સ્થળો હતાં અને ત્યાં વર સંસ્થાન વસાયલું હોવાનાં આપણને લલચાવનારાં કારણો આપે છે. પેલા અરૂણ પ્રકાશનો જોરાવર પ્રવાહ, તેનાં રંગબેરંગી મનોહર આકાશી દેખાવો અને તેને લઇને તનદરસ્ત વાતાવરણ વરેજમ કંદની સધલી આખાદીનાં કુદરતી કારણો હતાં. એક કદરૂપો અને કઠોર દેખાવ તન અને મન ઉપર ખરાબ અસરો કરે છે, પણ જે ચીજ સુંદર હોય છે તે નીતિ અને સદ્ગુણની સુંદરતા ઉપર રૂઢી અસરો કરે છે અને બલી જીંદગી જોગવવામાં મદદ કરે છે. કુદરતી સુંદરતા આખોને તાજગી બખશનાર કે દિલને પાક બનાવનાર એકલું કારણ નથી, પણ તેઓ આત્મિક શક્તિઓને ખિલવનાર અને નીતિમાન તથા સદ્ગુણી જીંદગીને ટકવો આપનાર સબળ કારણો છે. હવે વરતું આ બાબતશાલી બાગે બેહેસ્ત અગર અલ્બોર્ન ઉપર હોય તો, તેના કયાં ભાગમાં હતું? જુન્દહેશન કહે છે કે, પાર્સ પ્રાંતમાં આવેલી સુવા નામની જગાએ જમશેદનું વર હતું પણ આ બેગાંતું સુવા વળી કયાં હતું? આ સવાલો અંધકારના પરદા પાછલ છુપાએલા છે, પણ તે સદા છુપાયેલા નહીં રહે અને યુરોપિયન સહાસિક શોધકોના શ્રમથી દુનિયાની રાશની જોવા પામે એવી આપણી ખાલેસ ખાહેશ વેહેલી બર આવે !

જમશેદ, તેની ઝળકતી કારકીર્દી, તેનો સોનેરી જમાનો, તેની જીંદગી સાથ જોડાયેલા અસાધારણ બનાવો, તેજું વસાવેલું સંસ્થાન, ત્યાં કુદરતી ખુબસૂર્તીના દિલચસ્પ દેખાવો, તેનો જાહોજલાલ અમલ, એક વેળા ખુદાની પસંદગી પામવાના અને ખીજ વેળા તેની છતરાજીમાં આવવાના તેની ચહાતી—પડતીના કરણુરસીક બનાવો વગેરેનું આ સધલું સામકું ચિત્ર આપણને એક નામીયાં જમશેદ નામાનો સુંદર અને અચુક ખ્યાલ આપે છે.

વધારો.

૧—એક કઠંગો પારસી રીવાજ-તેમાં ઝડપથી સુધારો થવાની જરૂર.

A QUERER WAY OF RESPECTING THE DEAD.

લાંબા જમાનાથી ચાલુ થયેલો એક રીવાજ, પછી તે ગમે એવો વાંધાભર્યો કે નુકસાનકારક હોય તોય તેને ઝડપથી દુર કરવાનું કામ બીકટ થઈ પડે એ દેખીતું છે. પણ તે કામ ગમે એવું બીકટ છતાં જો તે રીવાજ દેખીતું નુકસાન કરનારો હોય તો તેને છોડી દેવાને યા તેમાં સુધારો કરવાને ઢીઝ કરવી એ આ સુધરેલા જમાનામાં આગળ વધવાને બદલે પાછળ હઠવા જેવું ગણાય. કેળવણીના પ્રતાપે તમે દેખીતા થયા, સમજમાં આવ્યા, ખરું ખોટું પારખવાની પુરતી નહીં તોય થોડી ઘણીબી શક્તી મેળવી શક્યા, તો તે ઉધેલી નજરે તમે તમારો લાભ ક્યાં છે અને ગેરલાભ શામાં છે તે પારખી લાભને આગળ પાડી ગેરલાભને દુર કરવાની કોશિશ ન કરો તો તમારી સઘળી સમજદારી અને તમારો સઘળો સુધારો શા ખપતો ? આપણી દેશી કેમોના સંસારી સુધારા વધારાની આડે આવનારી કેટલીક અસહી કઠંગી રસમો રહે રહે ત્યાગ કરવામાં પારસીઓ સહિયો આગળ પડેલા છે એ સહ કોઈ કયું કરશે. તેઓનો તે “સુધારો” કેટલાકેની નજરે હદની બહાર નીકળી ગયેલો પણ જણાય છે. પણ તે સુધારાની દોઝદોઝ છતાં હજી કેટલાક કઠંગા પારસી રીવાજો જોમના તેમ ચાલુ રહ્યા છે એ એક ખુલ્લી અન્યબી છે, દેશીઓ અસહી વીચારો કે રીવાજોને તજી દેવાને બનતાં સુધી આંચકી ખાય છે એ તેમનો જાણીતો ખવાસ છે; આપણા નર હન્ડ બાઈઓને એ ખાસીયતના ગેરલાભ ડગમે ને પગમે જોવા પડે છે; પણ અમો ફરી કહીયે છીયે કે પારસી સરખી સુધારાનાં કામમાં સદા આગળ પડતી કોમ હજી એકસ રીવાજોના બાબમાં શા કારણસર પાછળ પડી રહી હશે તે સમજી શકાતું નથી. તેજ એક કઠંગાજ નહીં પણ પારસી બાઈઓની દેહને ખુલ્લે ખુલ્લું નુકસાન કરનારા રીવાજ તરફ અમારા બાઈ/બધ “નમે જમશેદ” તી કટારોમાં એક પારસી બાઈએ ખરે નામે બહાર પડી કોમના આગેવાનોનું ધ્યાન ખેંચ્યું છે અને અમારા એ બાઈબધે ગાંધી પરમ દીનના અંકમાં એક અસરકારક આરટીકલથી તે બાઈની વાજબી ચેતવણીને ટેકો આપી એ અગતી બાઈની જે ચર્ચા શરૂ કરી છે તેનું કાંઈબી બહેવાર પરીણામ આવેલું જોવાને અમે આતુર છીયે. બોંધતબે જ્ઞાનની

નળદીક પાંચરણે બેસવાના વાંધાભર્યા રીવાજ સામેની એ મુમબેશ ફક્ત વર્તમાન પત્રોની કટારોમાં ચતી ચર્ચામાંજ અટકી રહેવી જોઈતી નથી; પણ તે પરથી નજર હંધાડી ક્રમના આગેવાનોએ તેમાં જરૂરનો સુધારો કરવાનાં પગલાં ભરવાં જોઈએ છે. અમે કબુલ કર્યે છીએ કે એ રીવાજ અસલ વારનો છે, આપદાહના વખતથી આદ્યો આવેલો છે; પણ તે કાંઈ ધર્મનાં ફરમાનને આધારે નથી, જરથોસ્તી ધર્મ કાંઈ એમ શીખવતો નથી કે જરથોસ્તી રવાન થયું કે જરથોસ્તી બાઈઓએ ખડકીમાં પડેલાં રવાનની નળદીક પહાંચો મારી કલાકોના કલાક સુધી સંક્રાંત્યાધને બેસી રહેવું. તેમ કરવાથી ધર્મનાં કષાં ફરમાનને માન આપવામાં આવે છે તે કાંઈ જાણુવશે ? એ તો માત્ર એક રીવાજ છે, આગળ જમાનાનાં ભોકોએ પોતાની સમજ મુજબ ચાલુ કરેલી એક રસમ છે, જે આજ આપણને ખુલ્લે ખુલ્લું નુકશાન કરનારી જણાય છે તો શા સાર તેને પકડી રહેવું જોઈએ ? સુધારાને બદલે ધર્મની આડે આવનારા છકેલ “સુધારકો”ના અમે હીમાયતી નથી અને તેવા કહેવાતા “સુધારા”ની આ પત્રે કદી તરફેણ કરી નથી. પણ ગમે એવો ધર્મચુરત જરથોસ્તી પોતે પણ કબુલ કરશે કે આ પાંચરણે બેસવાના રીવાજ સાથે ધર્મને કશો નીસબત નથી. એ એક ચોખ્ખો રીવાજ માત્ર છે, અને જ્યારે તેમ છે તો શા સાર તે કહાંગા, તનદરોસ્તીમાં ખીગાડ કરનારા રીવાજને આપણે ત્યાં ન કર્યે ? કાંઈ સવાલ કરશે કે શું ત્યારે મુવેલાં તરફનાં માન ખાતર સગાં રેહીઓએ એકલાં મળી પોતાની એક સેવટની ફરજ અદા ન કરવી ? ના કોણ કહે છે ? માનવી માત્રની એ એક સાચી ફરજ છે, જે સામે અટકાવ કરવાનું કામ બેવકુરીભર્યું ગણાય. પણ અમારી જીકર એજ છે કે તે ફરજ આપણાં પારસી ભૈરાંઓ પાંચરણે બેસીનેજ અદા કરી શકે અને ખીજ વધુ સારી અને સવળ પડતી રીતે તેમ થઈ ન શકે એવું કાંઈ નથી. ભોંયતળે એક ઝોરડીમાં એક રવાન પડેલું હોય, તેની લગોલગ ખીઓખીય ચંપાઈને પારસી બાઈઓ બંને ત્રણ ત્રણ કલાક બેસી રહે તેથીજ કાંઈ મુર્વા તરફની ફરજ બજાવેલી કે જીવતાંઓને સધવારો આપેલો ગણાય એમ નથી. કાંય નહીં એક જીજ્ઞા ઝોરડામાં યા વધુ સંખ્યા હોય તો એકથી વધુ ઝોરડાઓમાં ભૈરાંઓ માટે એક કરવામાં આવે ? રવાનની સામેજ અને વળી તે ખડકીમાંજ કાંય બેસવું જોઈએ ? આપણાં મુંબઈનાં ધણુંખરાં ધરોનાં ભોંયતળ્યાં કેવાં અસુખાકારી-ભર્યાં હોય છે તે તો હવે કાંઈથી અજાણું ન હશે. તેમાં હાલના સરખા ખરાજ વખતમાં તો તેવા અસુખાકારીભર્યાં મકાનોથી વધુ સાવચેત રહેવાની પેહેલી જરૂર છે અને જ્યારે એવી ખડકીઓમાં પાંચરણે બેસી આવેલી બાઈઓની દેહને નુકશાન

પોહિંચવાના દાખલા અવારનવાર મળી આવે છે ત્યારે જાણી જોઈને તે ખરાબી ચાહુ રાખવાનું કામ કેવું કહેવાય ? રવાનને સેજદો કરી આસપાસનાઓને સંધારો આવવા ખાતર થોડોક વખત “એસી આવવાથી” ગરજ પુરતી રીતે સરી શકે છે. શા માટે બંને ને ત્રણ ત્રણ કલાક વેર રવાનવાળા ઝોરડામાંજ મંપાઈ બેસવું જોઈએ. અમો ઉમેદ રાખીશું કે પાંચરણે બેસવાના હાલના રીવાજમાં સમાયેલા જોખમ સમજી તેમાં ઘટતો સુધારો કરવાને સમજી પારસીઓ બહાર પડશે. જો બેચાર આગેવાન ધરોમાંથી એવા સુધારા િ શરૂઆત થાય તો તેનું ઠીક મંડાણ થયલું ગણી શકે અને ખીન્નાઓને તેની નકલ કરવાને હીમત આવશે.

કચસરે હિન્દ તા. ૧૪ મી એપ્રિલ, ૧૯૦૧.

૨—જરથોસ્તી વિદ્યાર્થીઓને ધર્મ કેળવણી આપવાની જરૂર

RELIGIOUS INSTRUCTION TO PARSEE STUDENTS

મી. ખરશેદજી રસ્તમજી કામા જરથોસ્તી ધર્મની મોનેયરી જાળવવા તેમજ પારસીઓમાં પોતાના ધર્મ તરફની મંદ થઈ ગયેલી લાગણીને પાછી સજીવન કરવાને નેટલું કરેછે, તેટલી ખીનસ્વાર્થી મેહેનતનું અરધું ફજળી જરથોસ્તીઓ મેળવી શકે તો મી. કામાને એક ખરા શીરસ્તા તરીકે બનીશનો જમાનો યાદ કરવાનો. આ કટારોમાં જરથોસ્તીઓને પોતાની દીન તરફ વધુ માનની નજરથી જોઈ દીનનાં કલામોને વાહાવા ગણવાની જે અરજ કાંઈ પણ તક મળતાં યુજરવામાં આવેછે તે પછી પારસીઓની પોતાના ધર્મ તરફની લાગણીમાં જણાતો ફેરફાર કોઈ પણ આદમી નજર ઉંઘાડી રાખીને ફરે તેને જણાયા વગર રહેનાર નથી. જરથોસ્તી ધર્મને તેની હાલની હાલતમાંથી વધુ પ્રકાશીત અને વધુ માનીતો કેમ કરવો તે બોહોલા સવાલને બાજુએ મેળા ખુદ જરથોસ્તીઓમાં પોતાની પવિત્ર દીન તરફની લાગણી ઉશ્કેરાય અને તેઓ ધર્માતુ અને તેટલુંબી થાય તો અમો ગણીમત સમજીશું. ધર્માતુ ખનલું એટલે કે અવસ્તાની હીજાબ હાથમાં પકડી મોટે સાદે બહુતર કરવાં યા કેટલાકે સમજાવવા નીકળે છે તેમ ધર્મને બાહ્ય કૈટલીક કદંગી અને ન હાજતી રસમો

છી પકડી પાડવી એ અમારી જા જરથોસ્તી ધર્મ માટે પોકાર કરનારાઓની મતલબ જ નહીં. બહેમવંતરને ઉતેજન આપવું એથી ધર્મ સચવાયએવી બેદુંદી તકરાર નારા શીલસુદ્ધે, જેમને ધર્મ શું અને તેનું શીક્ષણ કેવું અને કેટલું જરૂરનું છે તેનું જ્ઞાન નહીં—અલકે જેઓએ એ જાણદો અંધ પણ અભ્યાસ ન કરેલો તેવાઓ જરથોસ્તી ઉધરતા જવાનોને ફાકતાના ઉશ્કેરી મેળા કામને કેટલું નુકસાન કરે છે તે ને પોતે સમજતા હોય તો સાહીમાં કલમ મોરવાની તેઓ હીમત કરે નહીં. પારસી જવાનો ધર્મ તરફ બેદરકાર નથી એવું બોલવાની હીમત કરવી એ કાલી રાતને ધોળા ટોવસ તરીકે જજાવવાની બેહાષ કરવા સરખું બેદુંદુ છે. જરથોસ્તી જવાનો—પછી ડોકરા કે છોકરી—પોતાનો ધર્મ શું તે સમજતાં નથી, તેમને ધર્મ એક અવશ્યની બીજ છે એવા ખ્યાલ વટીક નથી; અને તેમાં તેમના કસુર શું? તેઓને બચપણથી મનુ લેશ ભાર પણ જ્ઞાન કે સમજ આપવામાં ન આવે, ખુદ ધર્મના મુખ્ય શીક્ષણથી પણ તેમને બેનસીબ રાખવામાં આવે, તો પછી તેઓ ધર્મ તરફ બીલકુલ બેદરકાર હો તેમાં નવાઇ જેવું શું? અમોએ અમારી ધર્મને લગતી વીવેચન—માળામાં જરથોસ્તી બાળકોને ધર્મની કેળવણી કેમ અને કેવી રીતે આપવી તેને લગતી અનેક સુચનાઓ કરી હતી અને હાલ જાણીને પુષકળ સંતોશ પેદા થાય છે કે તેમાંની ઘણી ખરી સુચના ઉપાડી લેવાની તબવીબ થવા માંડી છે. જરથોસ્તી માલેકોના ઘણ તળે અત્રે ચાલતી શાળાઓના શીક્ષકો અને ધર્મ કેળવણીને ઉતેજન આપવાની પાહેજ રાખનારા બીજા શેઠોનો એક નાનો મેળાવડો ગયાં અઠવાડયામાં બેગો મળ્યો તો, તે કલાં પશુ સેવટ વગર મુલતવી રહ્યો એ કુદરતી છે. એવી મોટી અ મજતની બાબદો એક નાની સભામાં બે ત્રણ કલાકમાં નીકળ આણુવાની ઉમેદ પ્રાપ્તવી મીથ્યા છે. તે માટે તો જેમ કેળવણીને લગતાં કનકરસો તેમજ સંસારી બાબદોની ચારવણી માટેના મેળાવડાઓની બે ત્રણ બેઠકો થાય છે, તેમ એ કામને ઉતેજન આપવા ચાદાનારા બહા જરથોસ્તીઓના એવા મેળાવડાની એક કરતાં ઘુ બેઠકો કરી એ બાબદોની ધટતી ચારવણી કરવી જોઇએ, જેથીજ અરસપરસના ચારા જજાવવાથી કાંઇ સારું પરીણામ નીપજવવાની ઉમેદ રહી શકે. ગયા ખુધવારના મેળાવડામાં મી. કોલબાદ મજબાને કાધેલી દરખાસ્ત પસાર થાય થા ન થાય તોય રખીજ તેવી લુખી અને સાર વનાની હતી. “કેળવણી લેતાં જરથોસ્તી છોકરાંઓને જરથોસ્તી ધર્મની કેળવણી આપવાની ‘જરૂર છે’ તેમાં નવું શું કહ્યું? તે તો હા કોઇ જાણે છે. જાણે તે વીશે કંથે પણ શક હોય તેમ સભા પાસે તેવો ખાસ રાવ પસાર કરાવવો તદ્દન બીનઅગત્યનો અને ફાકતાનો હતો. જે કરવાનું છે તે તો

એજ રકુલ માલેકોને માથે ફરજ નાખવાની છે કે તેઓએ પોતાની શાળામાં ફરજિયાત ધર્મ કેળવણી દાખલ કરવી. અલગતાં અમો જાણે છીએ કે તેમ કરતાં તેઓને થણી મુશ્કેલી નહે, ખુદ છેકરાઓનાં માથાપ પોતે તેવાં કામને ઉત્તેજન આપતા નથી; પણ તેમ છતાં એ કેળવણી સધલી શાળાઓએ જો ફરજિયાત કીધી તો પોતાની મેલે માથાપોની સુધ્ધ ઠેકાણે આવે. હવે પછી મળનારી સભા જો મી. જી. બાઇ મી. સુચવેલા સુધારા મુજબનો ઠરાવ કરે અને રકુલના માલેકો તે ઠરાવની મતલબ ધ્યાનમાં રાખી પોતાની શાળામાં ધર્મની તાલીમ ફરજિયાત આપે, તો બનીશની ઓલાદ પોતાના ધર્મ તરફ આજના જેવી બેદરકાર જણાય નહીં. એ મેળાવડો ગયા બુધવારની તકરારમાંજ અટકી ન રહે પણ કાંઈમી સંગીન બહેવાઈ કામ બળવી દેખાડે એવું સેવટે અમારું ચાહવું છે.

કચસરે દિન ૧૮ મી મે, ૧૯૦૧.

પારસી બાળકોને ધર્મની કેળવણી આપવાની અમત સર્વ કોઈ સમજે છે અને તે સ્વાભાવિક છે. તે માટે જેમ જુના વિચારવાળા તેમજ નવા જરૂરોસ્તી ધર્મને વિચારવાળા બંને વર્ગનાઓ એકમત છે. એટલા વેર તો લગતી કમીટીને આ એકમતીને આપણે આવકારણીક લેખીશું. પણ સેવટ સુધી એક સુચના. આ એકમતી ટકી રહેલી જોવા આપણે ભાગ્યશાળી નીવડ્યે એ અમારી આતુર ઇચ્છા છે. ધર્મની કેળવણી માટે નેમાયલી કમીટીમાં જેમ નવું તેમજ જુનું તત્ત્વ ભેગાયું છે, જે ઉપરથી ધર્મ જેવી મંબિર બાબદમાં કોઈપણ બાજુની સુખનપરવરી ફાતી જશે નહીં એવી અમને હમેદ રહે છે. હાલની અને બવિષ્યની પારસી ઓલાદની સલામતીના આ નાજુક સવાલ ઉપર એક બાજુ તરફથી મધ્યમ માર્ગ ઉપર રહી, ટોળાની ચાલુ સ્થિતિ ધ્યાનમાં લઇ, લાયક યોજના ધડી કઢાડવામાં આવશે તોજ તે ટોળાને પેશ પડતી ચઇ પડશે અને તેની પસંદગી મેળવવા પામશે. કમીટીની સારી સમજ અને દુરઅંદેશી ઉપર ટોળાની બેહેતરી અને બદ્દા-ખિતનો સવાલ લટકતો રહેશે છે. કમીટી સામે જશ અને જેખમ બંને બેગા ઉભેલા છે. ટોળાની બેહેતરીના આ સવાલ ઉપર કમીટી એખલાસથી સારાં સેવટ ઉપર આવશે તો તે ટોળા તરફથી મોટો જશ એક ખાતી જશે. સર્વને જો કે પોતાનું વાસ્તવિક મત ઉચ્ચારવા દરેક હક છે, પણ તેમાં સુખનપરવરી અને હુબત આમેજ અવા પામી અને આ અમલની યોજના નિષ્ફળ નિવડી અથવા અધુરે ગઇ તો તે

ટોળાની ખફગી ખેંચી લેવા વિના રહેનાર નથી. કમીટી તરફ અમે માનની નજરે જોઈએ છીએ, તેની જોખમદારી અને મુશ્કેલી અમે પુરેપુરી સમજીએ છીએ અને તેની એક મુશ્કેલીમાં અમારો હીસ્સો અમે સમજીએ છીએ. સખબ, એજ અગત્યના સવાલ ઉપર આ કટારોમાં અમને સખત મુજાહેમત ચલાવવી પડી છે અને તેનું સારું સેવટ જોવા અગર અમે પેહેલા આતુર હોઈએ તો તેમાં ખોટા ગણાઈશું નહીં. કમીટીના આ મુશ્કેલ માર્ગમાં સેહેલાઈ થઈ પડે એવા એક સલામત માર્ગ તરફ તેનું ખાસ ધ્યાન ખેંચીશું. અને તે એ કે ધર્મની કેળવણી કેવી, કેટલી અને તે કોણે આપવી, એ બાબદ ઉપર કમીટીએ અથવા એ કમીટીમાંના અમુક ગૃહસ્થે મુબઈના તેમજ દેશાવરના બહુલા દસ્તુરો, એરવદો અને બેહેદીનો ખાસ તેમના અભિપ્રાય માંગવા કે જે અભિપ્રાય આખા પારસી ટોળાની સંમતીનો ગણાશે અને તે બેગો અભિપ્રાય કમીટીને પોતાની યોજના ધડવામાં ધણે લાયક અને ઉપયોગી થઈ પડશે. આ મુચના તરફ કમીટીના કરતા કારવતા ગૃહસ્થોનું વળાસર ધ્યાન ખેંચાય એવી અમને ઉમેદ છે.

૩—ધર્મ તરફની આસ્થા વધારવાનો સલામત માર્ગ કયો ?

HOW TO AROUSE RELIGIOUS FEELING AMONG THE PARSEES ?

પારસી ટોળાની બવિધની સલામતીનો સવાલ આખરેથી ઉભો થવા પામ્યો તે માટે એ સવાલ ઉપાડી લેનારાઓને તથા તમામ પારસી પ્રજાને મુઆરકબાદી ધ્વિંછીશું. એનું સધલું માન પેલા મોટા વીદ્વાન પ્રોફેસર જેક્સનને ધટે છે. અમારો આમલ એજ હતો કે ઉધરતી પારસી ઓલાદને ધર્મનું શીક્ષણ આપવાના સવાલ ઉપર ધણું બોલાયું છે, જોઈએ તે કરતાં વધુ બોલાયું છે, પણ તે માટે હવે કોઈ વ્યવહાર પગલાં બરવાં જોઈએ. અને હાલમાં એ બાબદના સંબંધમાં કાંઈક વ્યવહાર અમલ થવાથી અમે વાનખી સંતોષ લઈ શકીએ. સખબ, આ પત્રની કુડીબંધ કોલમો જરથોશ્તીઓની બાપીકા મહજબ તરફની સુસ્તી ઉંઘાડી પાડવા અને તેના છલાજો મુચ-વવામાં રોકાઈ છે, જેમાંનો એક કારગર છલાજ ઉધરતી ઓલાદને બચગીથી ધર્મનું ખાસ શીક્ષણ આપવાનો અમે મુચબો હતો. અમે માત્ર મુચનાઓ કરી બેઠા ન હતા, પણ પારસી બાળકોને હાલમાં ધર્મને નામે મળતી કેળવણીનાં ધોરણમાં લાયક સુધારા પટીક મુચબા હતા, કે જે સુધારા તરફ “ કેળવણી કેવી આપવી ” તે માટે વિચાર ચલાવવા મળેલી કમીટીનું અમે ખાસ ધ્યાન ખેંચીશું. કોનકરસમાં મુકાયેલી દર-

ખાસ્તમાં જો કોઇથી વધારે અગત્યની બાબત હોય તો તે એજ છે. અમારો સુધારો લોકમતને અનુસરતો છે. લોકો માત્ર નીતીનું શીક્ષણ માંગતા ન હોય તો તેમાં વળુદ સમાયલું છે. હાલમાં જેવું ધર્મને નામે નીતીનું શીક્ષણ આપવામાં આવે છે તે કરતાં વધારે ઉંચું નીતીનું શીક્ષણ તો દરેક શાળાઓમાં સામાન્ય રીતે અપાય છે. કેળવણી ખાતાં તરફથી જે ચોપડીઓ ઠરાવેલી છે. તેમાંના પાઠોનો મોટો ભાગ નીતીનાં ઉંચાં શીક્ષણથી રોકાયેલો છે. પારસી ટોળાનો સમજી વર્ગ નીતી સાથે ધરમનું ખાસ શીક્ષણ માંગે છે. જેઓ એવું સમજાવે છે કે ધર્મ કેળવણીમાં નીતીનીજ બાબત રહી શકે, તે વાજબી ગણી શકાય નહીં. નીતી એ ધર્મ નથી પણ ધર્મની એક શાખા છે. એકલી નીતીમાં ધર્મનો સમાસ થતો નથી પણ ધર્મમાં નીતીનો સમાસ થાય છે. ધર્મમાં નીતી, રીતી, ફરજો અને ક્રિયા આવી જાય છે. લોકોને ધર્મ તે ક્રિયા સમજતાં દેખાડ્યાં છે. અને તેઓ ક્રિયાની કેળવણી પોતાનાં બાળકોને અપાવવા માંગતાં દેખાડ્યાં છે. લોકો ઉપરનું એ બાળ અમે સાફ ના પાડ્યે છીએ. તેઓ માત્ર ક્રિયાનીજ કેળવણી માંગતાં નથી, પણ નીતી, રાહ રીતી, ફરજો અને તેને અંગે થતી ક્રિયાની સહમજ માંગે છે. તેઓની એ માંગણી જરવાજબી કાં ગણવી જોઇએ તે અમે સમજી શકતા નથી. આજે આપણાં બાળકોને કેળવણી આપવાની જે વધારે આગત જાણી છે તે નીતી ભેગી દીનદારીના તરીકાની છે. આપણાં બાળકો માટે ધર્મ સંબંધી કેળવણીમાં જે ખુટ છે તે એજ છે. એ ખુટ પુરી પાડવામાં આવે તો જરથોસ્તી બાળકો ખાસ જરથોસ્તીપણું શીખે અને દીનદાર થાય. હાલ સુધી ધર્મ બોધ આપનારી ડબલબંધ ચોપડીઓ બહાર પડી ચુકી છે, તેમાં જો કે નીતી અને ધર્મને લગતી બીજી બાબતોનો સમાવેશ થયેલો છે, પણ તેમાં ફરજિયાત રોજંદી જરથોસ્તી જીંદગી મુજરવાનું દીનદારીનું તત્વ સમાયલું નથી. દાખલા તરીકે, બિહા-જીથી ઉઠતાંજ અશૈમ વોહુ બહુવી, કુસ્તી કરવી, ઘટતા પ્રસંગો ઉપર પાદીઆબ કુસ્તી કરવા, રાત્રે બીજાંજો જતાં જતાં અશૈમનો પાઠ યાદ કરવો વગેરે, એક જરથોસ્તીએ દરોજ ફરજિયાત પાલવાના જરથોસ્તી દીનદારીના તરીકાનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન પેલી ચોપડીઓમાંથી મલતું નથી. માટે સવારમાં બિહાજીથી ઉઠતાં અને રાત્રે બીજાને જતાં અશૈમ કાં બહુવી ? અમુક પ્રસંગો ઉપર પાદીઆબ અને કુસ્તી કાં કરવી ? વગેરે કારણો, ધર્મ અને વિધાના ટેકાથી દેખાડનારી ચોપડીઓ રચાવી જોઇએ, તેમાં સમાયલાં બહુતર અને ક્રિયાની સહેલી સમજ અપાવી જોઇએ, તેમાં સમાયલી નીતી અને ફરજો સમજાવવી જોઇએ અને એવી ચોપડીઓ ઉધરતી ઓલાદના હાથમાં

મુકી એ રાજીંદી ફરજને વ્યવહારોપ યોગી બનાવવી જોઈએ. આ રાજીંદી ફરજને જોકે નાના પ્રકારની છે તથા તે પાલી શકાય એવી સહેલી અને સુતરી છે, તો પણ તે ધણી ખુબી વાળી છે. એ જરથોસ્તી નિયમો જેમ અમસ્થા ઉભા થયા નથી. કે વેહેમી નથી તેમજ તે ઠગ વિદ્યાળી નથી. અમે સારી સત્તાથી કહીશું કે હાલની વિજ્ઞાની રીતે તપાસતાં એ નિયમોની સમ્બાધ જણાઇ આવી છે. એ નિયમોમાંના ધણીઓનું મુળ વિદ્યા અને ધર્મ ફરમાનના પાયા ઉપર રચાયેલું છે. એ નિયમોનાં બહુતર અને ક્રિયામાં સમાવલી ખુબી સુખશાંતી જાલવવાની છે. એ નીયમોનું બંધારણ ધણે ભાગે ધર્મ અને વીષાની બાંહેધરી હેઠળ થયેલું છે. અને તેથી તે પોતાની ખાસ ખુશીમાં બેવડો વધારો કરે છે. આપણી બાઇબલ પ્રજ્ઞાઓ પોતાના ધર્મના આચારો અને નિયમો ચોડે દરજ્જેથી પાલતી કહેવાય છે, પણ પારસી પ્રજ્ઞાનો મોટો ભાગ બાપીકા ધર્મના રાજીંદા નિયમો તરફ બેપરવા થયો છે અને દીનદારીના રૂઢો તરીકે તણ બેઠો છે; જેમાં વખત વેહેલાં પોતાનું પારસીપણું, એક નાની કામ તરીકે પોતાનું પ્રજ્ઞપણું, સ્વધર્મપણું અને ખાસ જરથોસ્તીપણું ખોલી દેવાનો વધારો સંભવ રહે છે; બલકે રવભાવિક રીતે તેનું દુબદાયક પરિણામ ધણું નજદીક આવતું જાય છે. માટે બાપીકા મહાજ્ઞ તરફ સામાન્ય આચારો વધારવાનો એક સલામત માર્ગ, ધર્મનાં મુળ તત્વો સાથે ધર્મના રાજીંદા જરથોસ્તી નિયમો અને દીનદારીના તરીકાઓ ફરજિયાત પાલવાની કેળવણી ઉધરતી આજ્ઞાદને આપી, તેને વ્યવહારોપ યોગી બનાવવાની જરથોસ્તી યોજાના આગેવાનોની અને બચ્ચાંનાં વાળીઓની સર્વથી પેહેલી અને પાક ફરજ છે.

૬૦ દિ. ૦ તા. ૬ મી જુન, ૧૯૦૧.

૪—ધર્મ કેળવણીની કમીટીનો રીપોર્ટ—તેની ખુબી અને ખામી.

ધર્મની કેળવણી આપનારી કમીટીનો રીપોર્ટ બાહાર પડ્યો છે. તે તૈયાર કરવામાં નવા કે જુના વિચાર ધરાવનારાઓની એકજ બલી નેમ જોવામાં આવી છે અને તે આ બધાં કામને મતફેર બાજુએ મુકી સરંજામ પાર ઉતારવાની છે. કમીટીની એ સારી સમજ માટે તેને વાજબી શાખાસી ઘટે છે. બાળકોને ધર્મની ફરજિયાત કેળવણી આપવાની અમારી ચાલુ લડત અને તે માટેની અમારી સખત જનહેમત જેમ જાણીતી છે તેમજ એ કામ તરફની અમારી સંપૂર્ણ દીક્ષાભર પારસી આલમથી છુપી નથી. આજે કમીટીના રીપોર્ટની નોંધ લેતાં અમને બેહદ સંતોષ ઉપજે છે. તૈયાર થયેલો રીપોર્ટ કોનફરંસ આગલ રજુ થાય તે પહેલાં

તેમાંની પેહેલીજ નજરે જરવાજીની દેખાતી અમુક બાબદ ઉપર થોડીક નુકતેચીની કરવાનું અમે મુનાસેબ જોઇએ છીએ. અમારી આતુર ઇચ્છા એટલીજ છે કે આ રૂઝું કામ ખરે રસ્તે સુકાય, કારણ કે તેમાં બવીષ્યની પારસી ગ્રાહાદની બેહેતરી સમાયલી છે. કમીટીએ કેળવણી આપવાનું જે સાંકળીયું તૈયાર કીધું છે તે જોડે બાહોશીથી ધડાયલું છે, તોપણ તે ખામીથી ખાલી છે એમ કહી શકાયે નહીં. રીપોર્ટમાંનાં “ધર્મનાં કામો અને ક્રિયાઓની બાબતનાં પ્રકરણો” વાળાં મથાણાંના “ધર્મના ક્રિયા કામો” વાળાં પ્રકરણ માટે અમે જોડાયે છીએ, જેમાં જરથોસ્તી નિત્ય કર્મોમાં એકલી પાદીઆબ કુસ્તીનીજ ક્રિયા ઉપર કમીટીના સાહેબોની પસંદગી ઉતરેલી જોવામાં આવે છે. પણ આપણા નિત્ય કર્મમાં એકલી એજ ક્રિયામાં સધલી ખુબી સમાઇ ગઈ નથી. નિત્ય કર્મ તરફની અમુક વર્ગની સુગ ઘાં પ્રગટેલી અમે જોઇએ છીએ. નિત્ય કર્મનો પુરાતન ભલો તરીકા બાળકો પાસે તજવવાનાં કોઇ વાજબી કરણો એ સુધરી ગયલા સુગાંતરા સાહેબો પાસે હોય તો તે જાહેર હજીર ધરવા અમે ચેલેજ કર્યે છીએ. જે તરીકા તનની ચોખ્ખાઈ ઉપરથી માણુ-જાને રફતે રફતે મન અને આત્માની ચોખ્ખાઇની જાંચી મીનો હાલતને પોંદોંચવાના માર્ગો છે. જે તરીકા દેહ અને આત્માની સુખશાંતિ જળવનારો હોય, જેને ધર્મ અને વળી વિદ્યાનો ટેકો હોય, જેણે પરધર્મી વિદ્વાનોની પસંદગી મેલવેલી હોય, તેવા ભલા તરીકાનાં મુજ તત્વોનાં શીક્ષણથી બાળકોને જનસીબ રાખવાં જોઇતાં નથી. બાળકોને કેળવણી આપવાનું ધોરણ સુધરેલા દેશના ચોક્કસ પંથને અનુસરતું કરી આપવા જતાં આખરે આપણા બાળકો આરથા રહિત નહીં ઉધરે તેની લાગતા વલગતા સાહેબોએ શરૂઆતમાંજ ધટતી સંભાલ નહીં લીધી તો યેણાનું નાવ ભવિષ્યમાં ખરાબે અઠકવા વિના રહેશે નહીં, કે જેવો અનુભવ હાલ સુધી કેળવણી આપવાની ખામી ભરેલી રીઠીથી આપણે મેલવી ચુકા છીએ.

જીદી જીદી ચોજનાઓ ધડી કાઢાડવાને જે ત્રણ ઠરાવો કરવામાં આવ્યા છે તેમાંના પેહેલામાં “સુધરેલા અને ધર્મી દેશોની શાળાઓમાં જેમ ધર્મની કેળવણી આપવામાં આવે છે, તે ધોરણ ઉપર” જરથોસ્તી શાળાઓમાં ધર્મ ફરમાનો આપવા માલુ કરવાનું જણાવવામાં આવ્યું છે, તેમાં “સુધરેલા અને ધર્મી દેશો” તે શું એ અમે જાણવા માંગ્યે છીએ. કંઈ પણ ખુલાસા વિનાના એ બારે શબ્દો અમારી નાકેજ નજરે તો ઘાં અમુને વગર અર્થના દેખાય છે. સુધરેલા એટલે કળા કૌશલ્ય અને વિદ્યા દુનનમાં આગળ વધેલા પણ બિનચાર, જળકપટ, છાકટપણા જેવા

અન્નચારોનું વધારે સંખ્યામાં પ્રમાણુ દેખાડનારા ? કે મગજ શક્તિની મધ્યમ ખલવણીના તો પણ રોક, દયાળુ, ક્ષમાશિળ, અને પોતાનું તેજ પારકાંઓનું એવી નીઃસ્વાર્થ ભાવના વાળા ? વળી “ ધર્મ ” એટલે શું ? તેની સમજણ પણ અમને પડતી નથી ધર્મી એટલે જેઓને કોઈ પણ ધર્મ છે ને ? કે ધર્મ ઉપર અતિ જાનકુશાની રાખનારા ? એ સવાલોનો ખુલાસો થવો જોઈએ, ત્યાં સુધી સુધરેલા દેશોની જાણા અનુ ધર્મી દેશોની જાણાનો અમારા વિચાર મુજબ કંઈ પણ અર્થ નથી. આખા રીપોર્ટનો સામાન્ય તાતપર્ય જેવતાં જે અમે કંઈ પણ અટકળ કરી શક્યે તો આ સુધરેલા અને ધર્મી દેશો તે ખ્રિસ્તી દેશો ધારવામાં આવેલા અમને લાગે છે. જે એમજ હોય તો લાગતા વળગતા સાહેબોની મુનસરી ઉપર આટલીજ વાત લાવવાની અમે રજા માંગીએ છીએ કે ધર્મ સાહિત્યની બાબદમાં પુર્વ તરફના વિદ્વાનો હજારો વરસોથી એટલા બધા તો ઉડા ઉતરતા આવ્યા છે કે, યુરોપીયન પ્રજાના મહાન સુધારા અને બારે શાધો છતાં પાશ્વમ તરફનાં મહાન જોર્જો તેઓનાથી કંઈ વધારે કરી બળવી શક્યાં નથી તો નથીજ પણ હજી તેમની બરાબરીએ પણ પુગવાને અશક્ત જણાયાં છે. અમારું કહેવું એટલુંજ છે કે ધર્મ સાહિત્યની બાબદમાં પુર્વ તરફનાઓએ પશ્ચિમના નમુના લઈ અનુકરણ કરવાનું નથી. પણ પશ્ચિમ દેશોએ પુર્વ તરફનાઓને હાથે હજી શીખવાનું છે અને વખતના વેહેવા સાથે તેમ તેઓ થોડે થોડે જિજ્ઞાસુ જાય છે. ખુદ ખ્રીસ્તિ ધર્મમાં બારે મતફેર હોઈ મુખ્ય ત્રણ મોટા ઘાંટાઓ પડેલા છે, જેમાં આપણી રાજકર્તી કોમના પ્રોટેસ્ટન્ટ પંથમાં અઠવાડીયામાં એકવાર કલાક અરધો કલાક દેવલમાં જઈ આવવામાં ધર્મની ફરજો મોટે ભાગે પુરી થાય છે. તેવા કોઈ પંથની નકલ કરવી કે તેનાં હાડપીંજર ઉપર આપણા ધર્મનું ખોખું ઉછું કરવા જવું એ આપણા ધર્મના નતિય કર્મ, કદીમ રહોરવેજ અને અશોષની રીતે જોતાં આપણા ધર્મના ખાસ સ્પીરીટથી ઉલટું છે. આ થોડાક વીચારો અમે એ જ આપ્યા છે તે પારસી અકાબરો અને કોનફરંસમાં બીનસ્વાર્થ પ્રમાણિક મેહેનત કરનારાઓની ઉલટ ઠંડી કરવા કે તેઓએ માથે લીધેલાં શુભ પણ અતિ મુશ્કેલ કામની આડે આવવાના હેતુથી અમે એ આપ્યા નથી. આ કામ માથે ઉઠાવવા માટે અમારા તરફથી તેઓને દીલોજન ટેકા અને સાબાશી આપવા અમે તૈયાર છીએ. મગર તેમની સફરમાં જે ખેમાવમ ખડકો રહેલા છે ત્યાંથી આખા પારસી ટોળાને આસાન સાથે પસાર થવા સલામતીની એક સીગનલ તરીકે અમે એ આટલું કહેવાની અમારી ફરજ વિચારી છે.

૫—ધર્મ કેળવણીની કમીટીના રીપોર્ટ—ચેતવણીના બે બોલ.

“સુધરેલા અને ધર્મી દેશોની શાળાઓ” નાં “ધોરણ ઉપર” જરથોસ્તી ધર્મની આપવામાં આવનારી કેળવણી ઉપર ગયા અંકમાં અમોએ થોડાક વિચારો આપ્યા હતા. આજ રોજે સખ કમીટીના એજ પેહલા ઠરાવની એક વધારે ગંભીર બાબત ઉપર અમે લાગતા વળગતાઓનું તેમજ જરથોસ્તી આલમનું ધ્યાન ખેંચ્યે છીએ. જણાવવામાં આવ્યું છે કે “જેમ સુધરેલા દેશોની શાળાઓમાં ચાલે છે, તે નિયમે પારસી છોકરાંઓને બાંહેધરી તેમની અસલ અવસ્થા ભાષામાં, અર્થ સાથે અપાવવી.” એમાં ‘નિયમે’ અને ‘બાંહેધરી’ શબ્દો અમારા તરફથી કાળા કરેલા છે. બાંહેધરી અર્થતા ભાષામાં, અરથ સાથે અપાવવી, હયાં સુધી તો ઠરાવની નેમ બલી છે, પણ તેમાં સુધરેલા દેશોની શાળાઓનો પરાયો નિયમ શામટે આવવો જોઈએ તે સમજાવતું નથી. જરથોસ્તી ધર્મ બાંહેધરી માટે તૈયાર થવા પહેલાં તન અને મનને સંપૂર્ણ સ્વચ્છતામાં લઈ જવાના ખાસ નિયમો ઠરાવેલા છે, જે સુધરેલા દેશોની જીવદીન પ્રજામાં ખીલકુલ હસ્ટી ભોગવતા નથી. જે જરથોસ્તી નીચમને વળગી રહીને કામ કરવાની કમીટીએ નેમ રાખી હોય તો સુધરેલા દેશોની શાળાઓના નિયમે ચાલતાં અશોષના ખાસ જરથોસ્તી નિયમોનું ખંડન થાય છે. કમીટીના બાહાર પડેલા રીપોર્ટની શબ્દ રચણા કેટલીક જગાએ એવી રીતે ગોઠવાયલી જેવામાં આવે છે, કે તે ઉપરથી કંઈપણ સુકરેર મત આપી દેવા અમે અચકાઈએ છીએ, અને તેથી અનુમાન આધારે જે અમેને કંઈક વિચાર આપવા પડતા હોય તો તેમાં અમારો દોષ નથી. પારસી ધર્મ—આરથો, પારસી વીદવાનો અને પારસી કામના અગ્રેસરોની એ કામતીથી ધર્મને પુષ્ટી આપનારા અને ખરેખરી જરથોસ્તી જે લાયક સુધારાઓ થાય તેના અમે વિરોધી નથી. પણ એવા સર્વ સુધારાઓમાં જરથોસ્તી ધર્મનું રહસ્ય, જરથોસ્તી અશોષ અને જરથોસ્તી ઇમાન તેના નિયમોનાં ઉંડાં બાંધારણ સાથે પુરેપુરું સમવાવું જોઈએ. ખ્રિસ્તીઓનો પ્રોટેસ્ટ પંથ આજ બહુ બળવાન અને વગવાલો થઈ પડ્યો છે અને યુરોપનાં ઘણાંક મોટાં રાજ્યોમાં તે અંગીકાર થયેલો છે, પણ ચુસ્ત ખ્રિસ્તીઓના અસલ કેથોલીક ધર્મના ક્રિયા કામ પાળવાની મેહેનતમાંથી છટકવાને અને ધર્મને આંકિશ તથા ફરજો પોતાને માથેથી ઝોગાળી નાખવાને અસલ જીના ઉપર સુધારાને નામે એ નવો પંથ ઉભો કરવામાં આવ્યો છે એ જુલો જવું જોઈતું નથી. જાતી સમગરને ખાતર સ્વધર્મના અસલ કાનુનોને બાળુએ મેલનારા આવા એક પંથનો નશુનો જરથોસ્તી ધર્મ સુધારકોએ પોતાની નજર આમે રાખ્યો હોય તો અમે કહીએ

છીએ કે, આ ક્ષમમાં અપાવવામાં આવતી સધળી મેહેનત યોર જરથોસ્તી ધર્મની પાસમાલી ને નોતર' દિનારી અને વધારે નબદીકમાં લાવનારી છે. જરથોસ્તી કોનકર'સના સાહેબોને માથે બહુજ બારે જોખમદારી રહેલી આપણે સમજવી જોઈએ, કારણ કે હાલમાં તેઓ તરફથી ભેવામાં આવતાં પગલાં ઉપર પારસી ધર્મ અને આવતી પારસી ઓલાદની બેહેતરી કે બરબાદીનો આધાર રહેલો છે. માટે એ સાહેબો ધર્મજીવી આવી એક મંબીર બાબદમાં પોતાની જે કાર્ય' કુશળતા બતાવે તેમાં લણીજ ધીરજ અને ડાહ્યાપણથી પરિણામ દરશાવવાનો વિચાર તેઓએ પેહેલાં રાખવો જોઈએ.

રીપોરટને સફે જયે “જરથોસ્તી ધર્મ સંબંધી કેળવણી આપનારી અને જ્ઞાન ફેલાવનારી મંડળી” ની સમ કમીટીના બીજા ઠરાવમાં “*** વખતે વખત મુકરર કરેલાં ધોરણ અને રીતી મુજબ ધર્મ સંબંધી કેળવણી અપાવે ***” એ શબ્દ ઉપર અમારું સહજ ધ્યાન જાય છે. અહીંયાં “જરથોસ્તી” ધોરણ મુજબ કે પેલા “મુધરેલા દેશી” નાં ધોરણ મુજબ તે વિષેનો ખુલાસો અધર રાખવામાં આવ્યો છે. વખતો વખત મુકરર થનાર ધોરણ અને રીતીમાં અમે કાયદો અને ગેરકાયદો બંને સાથે ઉભેલાં જોઈએ છીએ, પણ વખત જતો એ બે માંથી કયું પરિણામ નિકળી આવે તે કદપી શકાવાનો કંઈ પણ આધાર હાલ આપણી પાસે નથી. જે કે આપણા હાલના ઠરાવથી આવતી ઓલાદના હાથ છેક આંધી ભેવા એવું અમે માહત્તા નથી, તોપણ મુકરર કાંઈએ ધોરણ અને રીતીમાં વખતો વખતના ફેરફાર કરવાનો હક, અવિષયની વાત તો દુર રહી પણ હાલના મતવાદીઓના હાથમાં મોટી ઉચલપાચલતું સાધણ થઈ પડશે એવી અમુને ધાસ્તી છે.

“પારસી છોકરાંઓએ નજાળોમાં બંદગી કરવા બાબે”ની કમીટીએ કરેલી મુઅનાઓ પૈકી ત્રીજામાં “અવસ્તા યા પાજુદ બંદગીઓના સંગ્રહની પઞ્ચાઉં યોડીક મુજરાતીમાં મોનાનતો આપવી, કે જે શિક્ષકો અવાર નવાર પોતાની જ્ઞાણાઓમાં છોકરાંઓ પાસે બણાવે ***” એમ જોવામાં આવે છે. આપણા દસ્તુર હાવરાને હાથે ફારસી મોનાનતો આગળ જોડાયેલી છે, તે રીતે જેતાં તો “મુજરાતી મોનાનતો” અપાએ અને બણાએ એમાં કાંઈને પણ અલખત વાંધો હોય નહીં, પણ કેટલીક તરફથી અમને પ્રુથવામાં આવે છે કે જ્યારે અસહ અવસ્તા ભાષામાં બંદગી “અથ” સાથે” આપવામાં આવે છે, ત્યારે મોનાનત રૂપી આવું નવું બહુતર ઉજું કરી આપવાની ખાસ જરૂર કાં પડવી જોઈએ? અમે માનીએ છીએ કે આપણામાંની એક

અમુક ધર્મ સમાજ “ગુજરાતી બંગ્લી,” “ગાપણુ બંગ્લી,” “વાણિજી સાથની બંગ્લી,” વગેરે નકલી સુધારાઓ મરદ ઓરતના ભેગા ભેલાવડાવાળી બંગ્લીમાં આમેજ કરવા માંગતી હતી, તેવું કોઈ લાકડું પાછળથી હુસ્નાયને રસતો તૈયાર કરી આપવા આ ગુજરાતી મોનાજતોમાં મતલબ રખાયેલી નહીં જ હશે. અમે એટલું જ માગ્યે છીએ કે અસલ અવસ્થાને છોડી ‘વખતો વખતના’ ફેરવાતા ધોરણની બરકતથી એવી ગુજરાતી મોનાજતોને બંગ્લી તરીકે પાછળથી વળગવામાં આવે. અમારા વિચાર મુજબ આવી મોનાજતો કે કવિતાઓ જે કંઈ પણ લાભકારી હોય તો તે બહુ જ થોડે અંશે છે. કવિતા અને મોનાજત તે આખર કવીતા અને મોનાજતજ છે, તે “બંગ્લી” નથી, એ પ્રથમથી જ તેનો લાભ લેવા ચાહનારાંઓનાં મનમાં ઠસાવવું જોઈએ. આટલી છુટ મુક્યા પછી પણ અમારાં મનમાં એ વિષે એક બીજો સવાલ ઉત્પન્ન થાય છે. અમે પુછીએ છીએ કે આ મોનાજતો કોણને માટે જોડવામાં આવે છે? આપણા ટોળામાં પુણ્ય આસ્થાવાળો જે આસ્તીક ભાગ છે તેને તો આપણામાં ચાલતી આવેલી અવસ્થા અને પાગંદ પુરાતન બંગ્લીઓ ધ્રુવર વાણી લેખે માન્ય છે, એટલે તેમને ધ્રુવર તરફ પોતાની વૃત્તિઓ વાળવાને એવી મોનાજતોની જરૂર નથી. બીજો પોતાને શીલસુક્રમાં ખપાવતો જે કળવાયલો વગ છે, જે ઇંગ્રેજ ભાષાની મદદથી દુનીયાના મહાન ગદ્ય અને પદ્યમાં નજર કરી રહ્યો છે, તેને આવી મોનાજતોમાં કંઈ પણ ધ્યાન આપવા લાયક દષ્ટવત દેખાય એમ સંભવતું નથી. બંગ્લીઓમાં ધ્રુવરવાણીજ સમજવાની આવશ્યકતા દ્રઢ થાય તો બીજાં શક ભરેલાં સાધણો ને વળગવામાંથી આપણો છુટકારો થાય. નામચીન કવેશ્વરોનાં કાવ્ય, ઉચ્ચતા લેખકોનાં જાંચ લેખો અને પરમ ભક્તજનોનાં ધ્રુવરી ભજન કે છંદો વાંચવેજ જે એક સાધારણ માણસથી ધર્મી થવાતું હોય, તો દુનીયાના કોઈપણ ધર્મમાં, ધર્મ જેવી ચીજની જરૂર રહેતી નથી. યાદ રાખવું કે આપણે છું તત્વ જ્ઞાનની છેક જાંચી શીલસુક્ર વીધે વાત કરતા નથી. જરથોસ્તી ધર્મની જાંચી શીલસુક્ર તેના ખરેખરા શીલસુક્ર માટેજ રહેલી જોઈએ. શરીયત, તરીકત, હકીકત અને ખરેખરા ચાર તખ્તઓમાંથી પેહેલાની સાથે આપણી હાલની યોજનાને એકલું કામ છે એ વાત લક્ષ બહર થવી ન જોઈએ. આપણી પારસી કોમમાં શરીયતથી ઉપલા તખ્તઓ ઉપર આલે એવા શીલસુક્રાતું દર હજારે કેટલું પ્રમાણુ આવે તે કહેવાની અમે હીંમત કરી શકતા નથી. સંસાર બપહવારીક કંઈમાં અને યુદ્ધિ ચાતુર્યમાં હીન્દની બીજી કોમોથી પારસીઓ ધણુ આગળ

પડતા છે એ તો જગ જાહેર છે, પણ ધર્મ સંઘની આબદમાં બીજી તરફથી તેઓ એટલા તો ઢીલા પડેલા છે, કે બીજી કામના લોકો તેમને કંઈક વાળખી પણે તાણે આરે છે કે પારસીઓમાં એકબી શીલસુદ્ધ નથી, એકબી માહાન કરી નથી, એકબી મોટા તત્ત્વેતા કે 'થી'કર' નથી. આ કેહેવામાં કદાચ ઘણી સહસ્રાબાત હોય તો પણ તે છેક ખોટું તો નથીજ. આસઘળાં ઉપરથી અમે જે કેહેવા માગીએ છીએ તે એ કે ઉતરતા કે મધ્યમ પ્રકારની મોનાજતો, કવિતા કે ખેતખાજી રચી આપણા ખુલ્લું ધર્મને પર કામવાળાઓની નજરમાં હેઠળ ઉતારવાનું પગલું, તેને માટે લાયક નર કે નરોના પેદા થવા આગમજ બહુજ ઉતાવળું અને નુકશાનકારક થઈ પડશે.

પરવરદેગારની પસંદગી પામેલા ખાસ બંદઓ વચ્ચે રોશન બેહેસ્ત પામવું, પરવરદેગારની છેક પાસેના અતી રોશન બેહેસ્તમાં જવું, પરવરદેગારના નુરમંદ ઝલકાતની સ્વચ્છ બરાબરીએ આવી તેનાં દર્શન થાય એટલી નજદીકીએ પહોંચવું અને સોથી છેલ્લું પરવરદેગારનાં નુરમાં એકત્ર થવું, એ પ્રમાણે ઓછા વધતા કસદથી ખોદાવંદતાળાને પહોંચવાની લાયકાતના ચાર મુખ્ય પ્રકાર છે, અને સંસારમાં રહીને દીનની રાહ વધતાં એ દરજ્જે આવવાની તબવીજ કરનારને આપણુ પાક મહઝમમાં વધારે માનને લાયક ગણેલા છે.

કં ૬૦ તાં ૨૦ મી અક્ટોબર, ૧૯૦૧.

૩ ૧૭૦૦૦ કાંઈ નાની રકમ કહેવાય નહીં—ખાસ કરી જ્યારે આપણે ધ્યાનમાં લઈએ કે હજી ધર્મ કેલવણી માટેનું ફંડ પુરું પાધરું જરૂર ધર્મ કેળવણીની થયું નથી, ત્યારે તો શરૂઆતમાંજ વગર માંગવે મળેલી એ હીલચાલને મળેલી રકમ ભવીશ માટે આપણને આશાવંત બનાવવાને પુરતી છે. સારો આવકાર એ દેખાડે છે કે પારસી કામના અદતા વર્ગમાં—યાને મોટી ઉમરનાઓમાં—ધર્મની લાગણી ધાર્યે તે કરતાં વધુ છે. તેઓ પોતાની દીન માટે કાળજી રાખે છે, તેની મોતેબરી જળવાયલી જોવાને આપુર છે. જરૂરેસતી ધર્મ એવો છે કે તે તરફ નાપસંદગી દેખાડવાનું કાઢને કારણ મળે નહીં. જરૂરેસતીઓ પોતાની દીનની ખારીક ખુબી અગર સમજતા ન હોય, પણ તેની ખુલ્લું અને શ્રેષ્ઠપણું કાંઈ તેમનાથી અજાણું નથી. તેઓ સમજ વગર યાને સમજ આપનારાઓની ગેરહાજરીને લીધે તેની વાહવા પોકરાવવાને મા તેનાં હરમાને

બળ લાવવાને લલચાતા ન હોય, પણ ધર્મને ધર્મ તરીકે માન આપવાને ઉમરે પુણેલાં જરથોસ્તી બાનુઓ તથા ગ્રહસ્થો કાંઈ પછાત છે એમ નથી. તેઓ ઉધરતી ઝોલાદને ધર્મચુસ્ત બનાવવાને આતુર છે અને તેથીજ ધર્મની નવી હીલચાલને શરૂઆતથીજ ટેકા આપવાને તેઓ બહાર પડ્યાં છે. એવી ઉશ્કેરાયલી લાગણીનો અડપથી લાભ લેવાની જરૂર છે, કેમકે હાલનેજ વખતે લોકો ફૂંકને વધારી દેવાને કાળજી બતાવશે. પછી પાછો પવન ઠંડો પડ્યો એટલે મુશ્કેલી જીવાદ નડવાની. અમે છત્તચેહ કે જરથોસ્તી ધર્મનો ફેલાવો કરવાની અને જરથોસ્તી બાળકોને ધર્મ તે શું તેની સમજણ આપી તેની ફરજે તરફ બેઘર કરવાની હાલની હીલચાલ કરનારા ઉમંગી શેઠો તાતે ધાંહે કામ કરવાની ખુબીની કદર સમજતા થાય.

૬—જરથોસ્તી ધર્મ કેળવણી, મીઠા કામાજી અને જરથોસ્તી ધર્મનો ફીલસુફીનો તેઓએ ઉલો કરવા ધારેલો નવો વર્ગ.

ખરી શીલમુશી ફક્ત એલમીઅતમાંજ સમાયલી નથી, પણ એલમી-અત સાથે પરહેજગારીની પણ જરૂર છે.

જરથોસ્તી ધર્મની કેળવણી આપવા માટે વિચાર ચલાવવાને રાહતુમાંજે માન-ફરનાન સબાનાં નોત્રાંથી હાલતું પારસી કોનફરંસ મેળવવામાં આવેલું છે તેનાં બંધારણ બાબે આજે અમે બે બોલ બોલવા માગ્યે છીએ. આ પારસી ધર્મ કેળવણીનો સવાલ જે હાલમાં ચરચાય છે તે એકલા મુંબઈ નગરી માટે નથી તો પણ જોઈને અમે અજબ છીએ કે મુંબઈની બાહર જાણે કોઈ પારસીઓ કે પારસી સ્થાનો હોયજ નહીં, તેમ તેવા પારસીઓ અને પારસી વસ્તીવાળાં બીજાં શહેરોને વિચારી મેલવામાં આવ્યાં છે બોહોળા ધંધા રોજગારને લીધે, કે ધનાધ્યપણને લીધે, કે વસ્તીનાં પ્રમાણથી આખી કોમને લગતી એક હીલચાલમાં ધણું તો મુંબઈ આગેવાની બેઠ શકે, પણ પોતાનું સર્વેપરીપણ બીજાઓને અપમાન કરવામાં લાપરવાનો તેને હક નથી. મુંબઈની પારસી પંચાયતનાં ધર્મખાતાનાં મંજૂર ફૂંકને લીધે બીજા પારસી કર્યાઓ અને શહેરો થોડે ધણે તેને આશીર્વાદ જેવાં હોય તો તેટલા ઉપરથી, તેમને મને કે કમને પોતાના વિચારોની પુઠે ધસડવાની ફરજ પાડવી

(બીજા બોલોમાં, જોલામગીરી ભાગવી) એ સ્વતંત્રતા ! સ્વતંત્રતા ! પુઠારી રહેલા અંબકવાસી સુધરેલ પારસીઓને અમે પુછ્યે છીએ કે વાળખી છે ? બીજા કસ્ટમ કે શેફરેને તેમની પોતાની અંજુમનો છે, જેમની તરફથી પ્રતિનિધિઓ માગવાની આ હાલચાલમાં આજેવાન ભાગ લેનારાઓની ફરજ હતી. આમે દલગીર છીએ કે લાગતા વળગતાઓનું આવી અગતની ચીજ ઉપર ધ્યાન ખેંચાયું નથી.

રીપોર્ટને સફે ૬ ઠે કલમ ૪થી માં “ચોપડીઓ તૈયાર કરવા અથવા કરાવવા માટે” ની સખ કમીટીમાં નવ મહસ્થોનાં નામ જોવામાં આવે છે. સ્વભાવિક રીતે આગળા અનુભવો ઉપરથી બડકલા ધણુઓ આ નામનાં પ્રદર્શણમાં એક ચોખો તંત્રખેલ મંડાયલો માને. સામી તરફથી કારણ જતાવવામાં આવે છે કે ચોપડીઓ બનાવવા જેવાં કામ માટે તો અબ્યાસીઓજ જોઇએ. તેમાં અબ્યાસીઓ જોઇએ-જીવ અને જીન પરીવાયલા અબ્યાસીઓ જોઇએ-એ અમે પણ કપ્પલ રાખ્યે છીએ. પણ સધળાજ અબ્યાસીઓ કાં જોઇએ ? અને ગણુત્રીના એક બે અપવાદો સિવાય તે સધળા એક ચોક્કસ પંથનાજ કાં આવવા જોઇએ ? એ અમુને સમજાતું નથી. શું વિચક્ષણુ બુધ્ધિના, નેક એતેકાદના બીજા દુરઅદેશ બાહોશ માણુસો એ કામને માટે લાયકના નથી ? અહીંયાં કંઈ મુરકેલ ગાથા કે અવસ્તાના તરજુમા કરવાના નથી, કંઈ નવી શોધ કરી ખુલાસાઓ બંધ ખેસાકવાના નથી, કે કંઈ મનસ્વી નવાં સિધ્ધાંતો ઉપજાવી આપવાનાં નથી કમીટીમાં બહુ તો અરધે પ્રમાણુ અબ્યાસીઓ બસ હતા. તેમની સલાહકારી સુચણુ વડે મળેલાં લાયક જોણુદ ‘મેટીરીઅલસ’ માંથી કાઢપણુ બાહોશ માણુસ એ ચોપડીઓની વણુત કરી શકે. અમે એમ નથી કેહેતાન્કે કમીટીમાંના કાઢ એકને હાથે એ માટેની કોશીશ થાય તે ખોટીજ થશે. ફક્ત હમારો સવાલ ઇન્સાફી ધોરણુ અને એકદલી માટે છે. ચોપડીઓ અંદરને કે બાહરને ગમે તે હાથે રચાયતે સાથે અમુને કામ નથી. તેમાં પ્રશંસાને પાત્ર અને સર્વ-માન્ય પ્રમાણુ યુક્ત કેટલું કામ થાય છે તેજ અમારે તો જોવાનું છે. કાઢ નાનો કે મોટો પક્ષ કામનાં સાવજનીક બલાંની આ બારે મહત્વ-વાળી હાલચાલમાંથી અલગ થાય એ અમુને પસંદ નથી, માટેજ અમે ઉપર પ્રમાણુ બોલીએ છીએ. કમીટીના સાહેબોનાં માનને ખાતર આ ચોપડીઓના બાહાર પડવા આગમજ અમે એટલુંજ જણાવવા ચાહીએ છીએ કે તેઓએ હાથ ધરેલા મહાન મહાન કાર્યની ફતેહનો આધાર, તેઓથી જુદી નજરે જોનારાઓના અવાજનો વાળખી હકે સ્વિકાર કરવામાં છે, તિરસ્કારની નજરે જોઇ આગળ ચાલવામાં નથી.

આટલે સુધી રીપોર્ટની માહેલી બાબદોનું યથાશક્તિ અમારા વાંચકોને ખાસ હર્ષન કરાવ્યા પછી એ બાબદને કષ્ટક ઉપયોગી થઇ પડે એવા યોગ્ય સામાન્ય વિચારો ઉપર અમે આવ્યે છીએ. ધર્મને માટે સૌથી વધારે જરૂરની અને પેહેલી અગતની જે કોઈ ચીજ હોય તો તે આસ્થા અથવા એકીનદરી છે. ધર્મની આખી ઇમારતનો આસ્થા એ ગોથા પાયો છે. ધર્મના અંકુરનાં બીજ આસ્થા રૂપી સાધણ વડે કુમળાં મગજોમાં એવી રીતે વાવવા જોઈએ કે મોટપણે તે કદીબી ઉખડી શકે નહી. માથાપ કે વાળીઓના જતી દાખલાથી એ અંકુરના ચાલુ વધારાને પોષણ મળવું જોઈએ. આસ્થાની ગેરહાજરીમાં બીજાં ગમે એ ઉપાયોથી ફળ સીધી નથી. ગમે એવી વાએજ કે વ્યાખ્યાનો આસ્થા વગર કંઈબી જોર કાઢવાનાં નથી. દરદની ખરી જગા કષ્ટ છે તે ઉપર, પારસી ધર્મ બૈદો એ ઇલાજ ચલાવ્યા આગમજ આંગત્રી મેલવી જોઈએ. દરદ કરતાં ઇલાજ નમેહતેર હોય તો ખરીણામે બહુજ દુષ્પદ સ્થિત જાણવી. માટે ઉતાવળમાં ખોટે માર્ગે નહીં દોરવવાનું થાય એવું અમે ઇચ્છીએ છીએ.

ધર્મ સંબંધી કેળવણી આપવા માટે “લાયક શિક્ષકો” પુરા પાડવા કમીટીએ માથે લીધું છે એ જાણી અમે ખુશી છીએ. પણ એ શિક્ષકો કેવી લાયકાતના હોવા જોઈએ તે ઉપર કમીટીના સાહેબોએ બહુજ પુષ્પ વિચાર પોહોંચાડ્યાનો છે. જેઓ જરથોસ્તી ધર્મ કે બાપાઓના માત્ર અબ્યાસી હોય, પણ જેઓ જરથોસ્તી આચારો જરથોસ્તી નીતિ ભક્તિ અને એક જરથોસ્તી તરીકેની પોતાની દ્રવ્યો પાળવાની દરકાર સમજતા ન હોય, તેવાઓનું હયાં કામ નથી. તેઓની રજોરગમાં જરથોસ્તી ધર્મનો પ્યાર વ્યાપી રહેવો જોઈએ. પેદા કરનારને પીછાણવાનો રસ્તો, જે પોતાનો ધર્મ, તે શિખવા અને શિખવવાનાં એકલાં મથનમાંજ જાંફાંની કરવાનો શુભ તેમનામાં હોવો જોઈએ. સાધારણ માણસોની પેટે દુનિયાદારીના વૈભવો શોધવામાં રાતોદીન મશગુલ રહેલા દામના દાસો જેવા અને અમુક શેઠયા કે અધી-પતીઓની મરજીને તાળે રહી ચાલનારા ઉપદેશકોથી મામલો સુધરવાનો નથી. જેઓ મેટિથી બોલે છે પણ જેઓનું અંતઃકરણ તેઓના બોલોની સાથે અંદરથી ચાલતું નથી, તેઓની વાણીના પ્રવાહમાં ઇશ્વરી ચમત્ક્રત કે શ્રેતા વર્ગના મન છાઇ ભેવાની કાયદાકારક અસર હોતી નથી. તેઓમાના સેંકડો કે હજારો વાએજ-વ્યાખ્યાનો, ગમે તો તે ભારે અને ઉચી વક્તવ્યતાનાં હોય તોપણ તે ખરાં ભાવિકપણા વિનાનાં એટલે નિરક્ષ અને મુકકાં જેવાં છે. આપણા ધર્મ ઉપદેશકો અનુભવી, ગવસ્તી, અને

કુનશ્નીના મન્યુત પાયા ઉપર સપુણું અશોષથી ધર્મ પાળનારા હોવા જોઈએ. દલગીરી ભરેલું છે કે ચોકસ ખિસ્તી ઉપાધ્યાઓની આ બાબદમાં નકલ કરવામાં આવતી નથી.

ધર્મમાં ક્રિયા માર્ગ અને બકતી માર્ગ જન મઝાના મોટા ભાગની શક્તિને ખરના હોવાથી બહુ જરૂરના છે. તેનું ગુઢપણું સમજી ન શકવાને લીધે કોઈ કોઈ જગ્યાએ આપણને તેમાં વિચિત્રપણું લાગતું હોય તેટલાંજ કારણથી તેમાં ફેરફાર કરવા કે વગર કામનું ધારી તે પડતું મેલવામાં આપણે વાજબી નથી. હાલની વિધાનાં ફરતાં ચક્રે અનેક દાખલાઓમાં આપણને દેખાડી આપ્યું છે કે જે ચીજ કાલે હસવા સરખી અને ઉઠતા સુલટી ગણાતી હતી તેની આજે વાખવાખી થાય છે. આપણી પુરાતન યીજોની ખરી ખુખી જેમ જેમ અજવાળામાં આવતી જશે, તેમ તેમ તે આપણને મગર રહેવાનું કારણ આપે એવી છે, માટે તેના જલવાપ્ત રહેવામાં આપણને બીહીવાનું કાંઈ નથી. આપણી ભાષમધ હિન્દુ કામનો દાખલો ભો. તેમનાં પુરાતનમાં પુરાતન પુસ્તક “વેદ” વિષે એવું કહેવામાં આવે છે કે કેટલીક બાબદમાં તે શુ ફરમાવે અને શાનો નિષેધ કરે છે એ મોટામાં મોટા પંડીતોથી પણ નકી ચાં શકતું નથી, એટલે જુદાજુદા વાદવાલાઓ એકજ ચીજ માટે તેમાંથી ખાત્રી પુર્વક જુદા જુદા અર્થો ખેચી શકે છે. દાખલા તરીકે, વેદમાં મુતી પુજા છે અને વળી નથી, એટલા માટે શું વેદને પડતા મેલવાનું કે તેમાંથી અમુક ભાગ ઉપર છેક મારવાનું કેળવાયલા હિન્દુઓ વાજબી ગણશે? વેદના પ્રાદેશીઓની આ એક કેવી મોટી ખુખી છે તે જે જાણે છે તેજ જાણે છે. જ્ઞાન માર્ગનો રસ્તો ધણાજ યોગ્યોને માટે છે અને વ્યહવાર માણસો માટે આપણા પાક ધર્મમાં ધીમે ધીમે અને બેમાલમ રીતે તેમાં જવાય એવી રીતે ક્રિયા અને બકિત માર્ગમાંજ જ્ઞાન માર્ગને ભેગવામાં આવ્યો છે.

ધર્મને લગતો એક નવો વરગ—તે માટે એક ન મુશના.

અમારા જાણવામાં આવ્યું છે, કે મી. ખ. ૩૦ કામાજી જરથોસ્ત્રી ધર્મની શીલસૂત્રીનો એક નવો વર્ગ ઉભો કરવા ધારે છે. પોતાના ધર્મની ઉન્નતી માટે જાતને સુખ જર ખરચી આજ વરસોથી તેઓએ જે જે હમત ખેચી છે એ તેમને જહુજ માન ભરેલું છે. અગ્રે કહ્યે છીએ કે તેમના નેક ઇરાદાના અગ્રે પુરેપુરુષ વખાણનારા છીએ. પણ એ ભલા મહત્ત્વને માન પુરવક અગ્રે દેખાડવા માગ્યે છીએ કે યોગ્ય બી. એ. કે એમ. એ. એ. અને હાલની રીતે કેળવાયલા અભ્યાસીઓનાં

એક મંડળને પોતાની આસપાસ ભેગું કરવાથી જો એ શીલસુરી વર્ગ ઉભો થયેલો તેઓ ધારતા હોય તો તેમાં તેઓ શ્રદ્ધ કરે છે. અમે એલમીઅતને ધિક્કારનાર નથી. પણ એકલી એલમીઅત તે ખરી શીલસુરી નથી. ખરી શીલસુરીમાં એલમી-અત સાથે પહરેજગારી હોવી જોઈએ. સુધારાને નામે સગવડ ધર્મની સેહેલાઈથી ખરી શીલસુરી હાંસલ થતી નથી. જે ચીજ અતિ ઉમદા અને બેમુશી હોય તે મેળવવામાં મુશ્કેલી પણ તેવીજ બારે હોય છે. અમે તે શીલસુરી વિષે બોલીએ કે છીએ કે જેમાં દુનિયાઈ 'મોરલ એકસેલન્સ' ની ઉંચામાં ઉંચી ટોચે જવા પછીજ ખરેખર તો તેની શરૂઆત થાય છે. આ ઉપરથી કોઈના પણ જોવામાં આવશે કે શીલસુરી જેવી એક ચીજ ગમે ત્યાં અને ગમે તે વખતે મારી કુટીને ઉભી કરીએ એવી નથી. ધડીબર એમ માન્યે કે દેહ પ્રદેશની આખી પારસી વસ્તીમાંથી શોધ ચલાવતાં ચોક્કસ લાયક પુરોષ મીં કામાજીને મળી આવે અને ખરેખર એક નાનો શીલસુર વર્ગ તેમની જેદમતથી ઉભો પણ થઈ શકે, તો તેથી શું મીં કામાજી એવું ધારે છે કે આખી પારસી કોમને એકી હારે શીલસુરી ઉપર તેઓ ચલાવી શકશે? અમે હીંમતથી કહેએ છીએ કે શીલસુરીનાં એક સરખાં શિક્ષણથી આખી પારસી કોમ કે તેના મોટા ભાગને મીં કામાજી કોઈ દહાડે શીલસુર બનાવી શકનાર નથી. શીલસુરીને નામે પારસી ટોળાને વગર ધર્મનો કરવો હોય ત્યારે તો કંઈ પંચાત રહી નહીં. પણ ખરેખરી શીલસુરીનેજ જો એકલો ધર્મ ગણ્યવો હોય તો શીલસુરી નહીં સમજી શકે એવા સાધારણ લોકોનો નીચલો વર્ગ પછી શું પાળશે ? જો એમજ બની શકતું હોત તો પાક નામ જરથોસ્ત જેવા મહા સમર્થ ગુરૂને હાથે તે વખતની જરથોસ્તી દુનિયા આખી શીલસુરીનો એક ટોળો બની રહી હોત. સાધારણ માણસોને ખુદનાં નામની બલી યાદ સાથે દુનિયાદારીને રસ્તે ભલાં મનથી આગળ ચલાવવાને ધર્મનાં ચોક્કસ બંધનોની જરૂર પેગમ્બર સરખાઓ સમજતા આવ્યા છે. વધારે ખુદલી રીતે સમજવા ખ્રિસ્તામી કોમનો એક હાથલો અમે હાં રજી કરીશું એ મજહબવાળાઓમાં શરીરપતથી આગળ વધી જ્ઞાન માર્ગે ઉતરેલો એક નાનો વર્ગ છે, જેને 'સુરી' કહે છે. સરાહ મુજબ, એક ખરા ખ્રિસ્તામીને કુરાંનમાં નીમાજ જેવી કેટલીક ચીજો જે નહીં છુટાય એવી રીતે ફરજિયાત કરવા કહેલું છે તે એક સુરી કરતો નથી. તે તેમાંથી છુટ્યે છે, તોપણ તે છુટ્યે છે એમ, બનતાં સુધી, ખીજને માલમ પડવા દેતો નથી. તે છુટ્યે છે તેથી મોટે ભાગે છે તે પ્રમાણે ચલાવવા ખીજજોને તે એવો બોધ દેતો નથી કે તમારે નીમાજ કરવી નહીં. એટલુંજ નહીં પણ વસ્તીવાળા બામમાં નીમાજ અને ખીજ

ક્રિયાઓ એક ખરા ઇસ્લામીને હાજતી રીતે તે કયેં જાય છે. આ સધળું શું દેખાડે છે? એટલું જ કે ધર્મના માંધી આપેલા રસ્તા ઉપર ખરાં હુમાંનથી ચાલી, સૌ સૌ પોત પોતાની મઠંડર ને લાયકાત મુજબ પોતાના પેદા કરનારને પિછાડવાનું ચાલુ રાખે એની તેને દરકાર છે. જો એવી દાનેશમંદી તે ન દેખાડે તો તેના સંબંધમાં આવનારાઓ માટે પરીણામ બહુ વીપરીત થાય. કાંકે ધર્મ કાનુનીના ચાર ખુલાઓમાં રહી સાધારણ માણસે જે જે ફરજો પાળવાની છે તે એક સુશીએ પાળવાની નથી એટલું જ તેઓ જાણે છે. પણ તેને બદલે અંતર શુધી વગેરે માટે બીજી કેવી બારીક અને બીકટ ફરજો એક સુશીને માથે રહેલી છે તે તેઓ જાણતા નથી. અગર જાણે છે તો તે પ્રમાણે ચાલવા ને તેઓ શક્તિવાન હોતા નથી. આથી થાય છે એમ કે પૂરે પૂરી લાયકત આવ્યા અગાઉ સાધારણ માણસો ની નજર એવી ચીજો ઉપર જાય, તો તેઓની સ્થિતિ નહીં આ તરની કે નહીં પેલે તરની જેવી ગુચવાડ બરેલી થાય છે. ખરી શીલસુશી ગુપ્ત રાખવાનો આજ ભેદ છે, અને સારે બાયજે જો કોઈ દહાડો જરયોસ્તી શીલસુશી વગર ઉભો થાય તો તેને પણ એજ રીતે ચાલવું પડશે. મીં કામાજી એકલી એલમીઅતની શીલસુશીના વર્ગ ખરપા કરવા માગતા હોય તો બલે, તેથી થોડાબી લાભ નહીં જ થશે એમ અમે કહેતા નથી. પણ એ વર્ગ ત્યારે જ કામનો કે જ્યારે ધર્મ ઉપરથી ઉલટાં જરયોસ્તીઓનાં જન ચતરાધઃ જઈ, તેમાંથી લાભ કરતાં હાંણી નહીં થાય.

આ બાબદ સમાપ્ત કરતાં અમે ખુલ્લાં દીલથી કબુલ કયેં છીએ કે, ધણી-એક જગાએ આપણને હું તેમનાથી શુદ્ધ પડવાનું કારણ આપીને પણ મીં કામાજીએ ધર્મની એક મોટી સેવાજ બજાવી છે, તો હાલની આપની ધર્મ સંબંધી જાણતીનું સધળું માન પણ તેમજ એકલાને ઘટવું જોઈએ. જે અંત, જે દ્રઢતા, જે હેમતાના જે અસાધારણ જથ્થાથી મીં કામાજી પવીત્ર જરયોસ્તી દીનની બેહેતરી પોકારાવવાનાં કામ પાછળ મંડ્યા છે, તે સધળી ઉલટ તેમને શોભાબરી છે એમ એકે એક જરયોસ્તી આજે જણાવવાની હશે. તેમની એકસ વળણ તમને ન બાવે, તેમના એકસ વીચારો તમને રચતા ન લાગે, તોય આજે એવા બીજા કયા જરયોસ્તી તરફ આંગળી ઝતાવી શકશે કે જે મીં કામાજીના જેવી ચાલુ ખંટ એ બધાં કામમાં દેખાડતા હોય? જરયોસ્તી ધરમનાં રક્ષણ હીજે આપણને એવાજ નરો જોઈયે છે. અમે એ આપેલા ચોક્કસ અદના વિચારો ઉપર શાંતપણે અને સંભાળથી ધ્યાન આપવાની જો કોઈ પણ તરફથી આમને વધારે આશા હોય તો તે આજ અદરશ તરફથી અમે રાખ્યે છીએ.

૭-પારસી કોમ-તેની આજની હાલત-તેનો ધર્મ-અને તેના ટીકાકારો.

કોમના છ ભાગ-છઠ્ઠેજી ચલકમલક ઉપરની મોહીની-વટળી જતા
પારસીઓ-ખરાબીનું મુળ, અનાસ્થા-પારસીઓની બેદાદ
હાલત અને કેટલાક “સ્વતંત્ર ફલસુફો.”

પારસી ધર્મની કેળવણીને લગતી કમીટીનો રીપોર્ટ જહાર પડ્યા પછી અમે આગળ ત્રણ વાર આ કટારોમાં કેટલુંક વિવેચન કરી ગયા છીએ. અમે પારસી કોમનાં હિતમાં અમારું પોતાનું હિત જાણ્યે છીએ, અને હાલની ચકચારના સવાલને અમે ઝટકો બધો અગતનો ગણ્યે છીએ કે પારસી કોમને તેની હાલની હાલતની ખરેખરી ખમર પાડવા અને તે માટેના ઉપાયો શોધવાના હમણાના વખતમાં એક રીતે તેમને મદદ લાગવા પછી આ આમદ આજ રોજ અમે હાથ ધર્યે છીએ અને આશા છે કે ખરી કીમત કરનાર અમારા પારસી વાંચનારાઓને તેમાં ધ્યાન પુગાડવા લાયક થાશે મલશે.

ધર્મ સંબંધમાં એક કોમનાં ચલણ વલણનું પ્રસારણ તે તે કોમની ધર્મ પ્રકૃતિનાં એક માપ જરૂં છે. એ રીતે જોતાં હાલની પારસી કોમને, અમારા વિચાર પ્રમાણે મુખ્ય ત્રણ-ચારાખર ગણ્યે તે ૭-ભાગમાં વેદંતી શકાય-(૧) કંચી કેળવણી લીધેલો, મગજ શક્તિના તેજ બળવાળો; (૨) વ્યહત્તર કેળવણી પામેલો, મધ્યમ મનશક્તિનો અને (૩) થોડું બહુલો, અબલુ. ખીજી રીતે પાછા તેના (૧) આસ્થાવાળો, (૨) દામાડોળ આસ્થાનો અને (૩) આસ્થા વગરનો, એવા ત્રણ ભાગ થાય છે. આ બધે ભાગોની એક બીજા સાથની કેળવણીમાં અમારા સુઝ વાંચકો જોઈ શકશે કે પારસી કોમના પ્રથક પ્રથક અરાડ રંગો અમે બતાવ્યે છીએ. વળી એથી જુદીજ રીતે (૧) ધર્મ નહીં પાળનારો, (૨) ગમે ત્યારે અને ગમે તેટલો ધર્મ પાળનારો અને (૩) ધર્મને ખરાબર પાળનારો, એવા ત્રણ ભાગ થાય છે, અને તે પ્રત્યેકમાં કેળવણી પામેલા અને કેળવણી નહીં પામેલા એમ બે વર્ગો સમાય છે. ધર્મ જેવી અતિ બારીક અને ગંભીર બાબતમાં હાથ ધાવતાં કેમ કામ લેવું તેનો વિચાર કીધા આગમજ, કોના સાથે કામ લેવાનું છે તે જાણવાને આવી વર્ગવારી પારસી ધર્મ સુકાનીઓને બહુ જરૂરની છે, અને ત્યારેજ તેમાં કેટલી અસાધારણ ધીરજ, કુનેહ, સંભાળ, દુરવ્યવેશી, દાનાઈ, અને એકદીક્ષીનો ખપ છે, બલકે એ કામ સાધારણ આણુસોની શક્તિથી કેટલું બહાર જરૂં છે, તે તેઓનાં ધ્યાનમાં આવશે.

રાજ તેની દીન, ને દીન તેનો દાર.

આપણા વડવાઓથી સાંભળતા આવ્યા છીએ કે રાજ તેની દીન, ને દીન તેનો દાર. હાલમાં આપણે માથે ઇંગ્રેજ હકુમત ચાલે છે, એટલે ઇંગ્રેજ, ભાષા, અને ઇંગ્રેજ ધર્મનું બળવ-તરપણું હોયજ. હકુમત કરનાર પ્રજાની વાખવાખી ગવાય કે તેના ઉત્તમ ખવાસ અને ખરેખરા સારા ગુણોની, પોતાની રાહોરસમ પર રહી, નફલ થાય ત્યાં લગી તો કાંઈ ખોટું નથી. પણ પારસી કામના એક સારા ભાગને આજે આપણે એવો જોઈએ છીએ, કે જે ઇંગ્રેજ નીતિરીતી, ઇંગ્રેજ રીતભાત, અને ઇંગ્રેજ બાહેરની ચલકમલક ઉપર આંખ મીચીને આંધળેપણે મોહીત થયેલા છે. પોતાનું કે દેશી એટલું બધું ખોટું, અને ઇંગ્રેજે કે તેમના યુરોપીય ખ્રીસ્તી હમશરીકો જે કાંઈ કરે, કહે કે માને તેજ સધળું ખરું એમ ને માને છે. એમ માનવાવાળા પૈકીના વળી છેક વંદી ગયલા થોડાક પશ્ચિમ તરફના જડવાદી વિચાર અને સુધારાની તાલુમાં બેદકારક રીતે વધારે આગળ ધસડાઈ ખ્રીસ્તી થાય છે. અહીંઆં આપણે જરા નજર ટેરવી જોવાનું છે.

આપણા ચોક્કસ ધર્મ સુધારકોને આપણા અસ્થલ ધર્મને વાઢી કાપી તેમાં નહીં બંધ બેસતાં ડગરાંઓ ઠોકતા, કે વાંધા ભરેલી ગાળડગુળડની મદદ લેતા આપણ કેટલીક વાર જોઈએ છીએ તેનું, કાંઈ પણ પ્રયોજન હોય તો તે એજ કે આ વટલી બચલાઓની પુઠે ચાલવાને તૈયાર થઈ રહેલા બીજાઓને તેમને મન મમતો અને તેમની નવી રચીને બરનો ધર્મ આપી ખ્રીસ્તી થતા અટકાવવા. કામના એક ચાલાક ભાગને સાચવી રાખવાની તેમની ભલી આહુરતાને જેમ બીજી તરફથી ચાય છે તેમ, ફક્ત આઠી ચેતીને ધર્મની ડુબાડુબ કરવાના કલંકીક અર્થમાં અમે મુકતા નથી. ખરું છે કે તેઓને હાથે ખોટા ધોરણ ઉપરનાં કામથી થોડાં સારાં જોડે કામને ધણું નુકસાન થતું છે, તોપણ મતાંધપણની શિરજેરી તે માનભરી બળતવારી નથી, એટલું સમજવાના વિવેકની જ્યાં સુધી આપણ તેઓ તરફથી આજ્ઞા રાખી શકીએ ત્યાં સુધી તો તેમના હેતુને આપણ વાજબીની રાહ પ્રમાણીક સિવાય બીજું નામ આપી સકીશું નહીં. આ જાતના સુધારકો કામને ઉત્તર છેડેજ પોતાનું સધળું ધ્યાન જમાવી રહેલા અમેને લાગે છે. કથી પણ ડોળાણ સરસાધનો અમારે પોતાને માટે દાવો કીધા વખર કે તેઓને હલકું લગાડવાની મતભળ વખર તેમના પોતાનાજ જશને ખાતર એ સાહેબોને પુછીએ છીએ કે કામના દક્ષીણ છેડા માટે, તેની ઓછી સમજને રચવું અને લાયક પડતું એવું કંઈ જીના પર નવું, કે જીનું તળવી નવું કરી આપવા.

તેઓ તૈયાર છે કે નહીં ? હાલમાં હલકી પંક્તીના કેટલાક પારસીઓ મુસલમાન ધર્મમાં વટલી ગયા છે, અને તેમની પુઠે ચાલવા તૈયાર નબળા મનના બીજાઓ કોઈ સારી ટકની રાહ જોતા ઉભેલા હશે, એટલે તેમને માટે પણ કંઈ થવું તો જોઈએ. વળી એટલેથીજ સરવું નથી, હમણા હમણા કેટલાક પારસીઓ હિન્દુ ધર્મ તરફ મનમુત હળેલા છે તેવું કેમ ? તેમને પણ પોતાની મરજી માફકનો ધર્મ થયા વગર ચાલવાનું નથી, અને એ રીતે દુનીયામાં બીજા સંખ્યાબંધ પંથ સંપ્રદાયો પડેલા છે, તેની સાથે વારે ધડીએ જરથોસ્તી ધર્મને ધસડતાં કે લાંબો ટુકો કરતાં આપણો ક્યાં પાર આવશે ? ખરી રીત તો એ છે, કે સંસારી રગડ કે રોકાણની ગમે એવી અડચણો વચ્ચેથી પણ પોતાના ધર્મને પોતે બંધ બેસતા થવું જોઈએ. કાંઈ માણસોની મરજી અને સગવડ સાથે ધર્મને બંધ બેસતો કરવાનો નથી. જો ધર્મને મરજીના ફાંટા કે સગવડને આધીન બનાવવામાં આવે તો, પારસીઓનો કોઈ નવી વસ્તુ કે નવા વીચારો ઉપર ઝટ કુદાવી પડવાનો અથવા બારીક અભ્યાસથી જોવાની ટેવ વીનાનો અસ્થિર સ્વભાવ જોતાં, એક વખત એવો આવશે કે જ્યારે ઘેરે ઘેરજ નહીં પણ દરેક પારસી માટે જુદો જુદો, જરથોસ્તી ધર્મ થઈ પડશે, અને નખાસ્તે ખુદા તે પારસીઓને પારસી પણામાંથી ફના થવાનો વખત છે.

હાલની ખરાબી-એક સરખામણી.

અમારાં અદના મતનું જો કાંઈ પણ વળન થતું હોય, તો અમે બાર મેથી ફરી ફરીથી જણાવ્યે છીએ કે, આપણી નાનીથી મોટી સઘળી ખરાબીઓનું ઉત્પત્તિ સ્થાન અને મુળ અનારથ છે. જેમ એક દરદ વગર ઇલાજે લાંબા વખતનું છતાં તેમાંથી જુદાં જુદાં નવા રૂપ લક્ષણો પ્રગટી મુળ દરદ તેમાં છુપાઈ જાય છે, અને ખરાબર ચિકિત્સા કરવાને વૈદોની પરીક્ષાને મચક આપતાં નથી, તેથી કસુઝે વૈદોમાં બારે મતભેદ પડી ભલતાજ ઇલાજે ચાલે છે, અને તેમાંથી દરદીની હાલત સુધરવાને બદલે ઉલટી વધારે મરજીતોલ થાય છે, તેવુંજ ખરાબર અહીંયાં કંઈ થતું અમને લાગે છે. સારે ભાષ્યે જો દરદનું મુળ શોધી કઢાય, તો તેનાં મુળને પોહાંચવાના ઉપચારો ચાલતાંજ અનેક વિકારોરૂપી ગુંચવણમાં નાંખનારાં ખોટાં લક્ષણો એની મેળેજ ધીમે ધીમે ખસતાં થઈ, ધટીત કાળે દરદીને સંપુર્ણ આરામ થાય છે. પણ મુળનેછોડી આ ઉપલક્ષ લક્ષણો ઉપર તેમને ખસેડવાની બાહોશી અને મેહેનત ખરચવામાં આવે તો, જાણે ફરી ફરી નિકળી આવવા માટેજ તેઓ થોડી વાર દબાય છે પણ

જડથી જતાં રહેતાં નથી. એટલે થોડા વખતની તકલીફી સહત સિવાય, દરદીની હાલતમાં તેથી કશો ફરક પડતો નથી. એક દરદીના સંબંધમાં કદી ખરી જાણુને નહીં પમાય એવી, અગર આશા વગરની સ્થિતી હોય, તોપણ વૈદોની તો એ ફરજ છે, કે પરસ્પરનો પોતાનો દેષભાવ જાણુએ મેલી બની શકતી સઘળી સંભાળ અને સમજથી એક બીજાને મદદ આપી એવે બારીક સમયે એકામતી ઉપર આવવું. આફ્રીસ કે પારસી ધર્મના બાબમાં આવી ચોખ્ખી રીતે કામ લેવાતું અમે જોતા નથી.

આ સરખામણી ઉપરથી જોઈ શકાશે કે હાલની આપણી સઘળી તકરાર, સઘળી તાનાબની, સઘળી અંધાધુંધી, સઘળી બદબખ્તી, સઘળી બુદ્ધ, સઘળી આકલવિકલ અને સઘળી દોડદોડી એકલા અનાસ્થાએ વરતાવેલા કેહેરને આભારી છે. આસ્થાજ આપણી હાલની મુશ્કેલીઓમાંથી આપણને ઉગારનાર સર્વ ઉપાયોનો ઉપાય છે. ધર્મનાં મુળતત્વનાં મંડાણ સાથેજ નહીં, પણ અમો તો એટલે સુધી આમળ વધી કહીએ છીએ કે, જરથોસ્તી માતાનાં દુધની સાથેજ બાળકોમાં આસ્થા ઉતરવી જોઈએ. જે આસ્થા હોય તેા ધર્મની સાદી મતલબ અને ચક્રાંતી સમજણ ઉપરથી ધર્મની ખુખીઓ જાણવાની ઉત્કંઠા ઉત્પન્ન થાય છે. ખુખીઓ જોતા જવાથી ધર્મ ઉપરનો ખ્યાર થાય છે. ખ્યાર ઉપરથી ભક્તીમાં ભાવ આવે છે. ભાવવાળી ભક્તિથી ધર્મ કાનુનો પાળવા, અને ધર્મ ફરજે બેજ લાવવામાં જોર મળે છે. એ જોરમાંથી ધીમે ધીમે મક્કમ ઠરાવ કે સામેત યકીન થાય છે સામેત યકીનઉપરથી ચોખ્ખું સ્વ-ધર્માભિમાન કે ધર્મ મોહિની બંધાય છે ધર્મ મોહિનીમાંથી વધારે ને વધારે પાળવા, શિખવા અને જોવાની બારીકીઓમાં મશગુલ રહેતાં પરહેજગારી અને ઉંચી ભક્તિ મેળવાય છે. અને એ બંધાના અતિ બારીક અભ્યાસ અને મહાવરાથી અતે અશો અશોધએ પરવરહેગાર સાથે હમસાજ થવાય છે. આસ્થાના પાયા ઉપરથી, સંસારમાં રહી ખુદને પિજાણવાની, આપણા આગલા હોકમાઓની આ એક રીત છે. જે આસ્થાને પારસી ઇગરોમાં જતનથી ઉછેરવામાં આવે, અને લાયક સાધનોથી ધર્મની ખુખીઓ જાણવામાં તેમને પુરતી મદદ આપી એ આસ્થાને દ્રઢ કરવામાં આવે તો વખત જતે સ્વધર્માભિમાન ઉપર આવતાં તે એટલી તો સુદૃઢ થાય છે કે ગમે એવી કેળવણી કે ઉલટા સંજોગો તેમનું મન ધર્મ ઉપરથી ઠદી પણ ડગમગારી શકશે નહીં. અમારું દહેલું એટલુંજ છે, કે જરથોસ્તી ધર્મ માટે જોખી કામ થાય તે જરથોસ્તી ધર્મના અસલ ઉંચા ધોરણ ઉપર રહીને આપણ ખરે રસ્તે મેલાઈએ એવી રીતે થવું જોઈએ.

સ્વતંત્રતા ! સ્વતંત્રતા ! ! ના પોકાર.

(૧) ધર્મ નહીં પાળનારો, (૨) ગમે ત્યારે અને ગમે તેટલો ધર્મ પાળનારો અને (૩) ધર્મને બરાબર પાળનારો એવા ત્રણ ભાગ આગળ આપણુ જણાવી મળ્યા છીએ. એમાંનાં પહેલાં તો કંઈ પણ અને કોઈ પણ ધર્મ જોઈતોજ નથી. એટલે હાલની દીલચાલ સાથે તેને તો કંઈ લેવા કે દેવા નથી. બીજે ભાગ આપણને સાથી મેહેનત આપનારો છે; અને તેજ પહેલાનું જનમવાં અને જીવવાનું કરણુ પણ છે. છુટા વિચારના ગણવાના ખાલી ગર્વ અને મોટાઇમાં, આ ભાગના માણસો સંસારી બાજદ ઉપરથી ચાલ્યા ચાલ્યા ધર્મ સાથે પણ મનભાવતી છુટ લેવા માંગે છે. ધર્મ જાણે તેઓની મરજીના સોદા જેવી વસ્તુ હોય અને પોતાના વિચારથી તેને ગમે તેમ જોવા કે ચુંકવાને તેમનાં છુટાપણાંએ જાણે તેમને હક આપશે હોય. સ્વતંત્રતામાં બહુ બારીક વિચારો જોડાયલા છે, અને તે પોતાની સાથે પોતાના ભકતને માથે ભાર ફરજો લેતી આવે છે. પોતાના બોલ કે કૃત્યથી આપણી આસપાસનાંઓની લાગણી ઉપર કેવી અસર થશે અને તેનાથી કેવું સાફ કે માફું પરિણામ નીપજશે, તેના વિચારની દરકાર કોઈ વગર ગમે તેમ બેલવું કે ચાલવું એ સ્વતંત્રતા નથી. પોડામાં મહા શોકાતુર બનાવ બન્યો હોય તે કોઈ પોતાનાં આગણાંનાં વાળં વગાડે, કે કોઈ પોતાના ઘરમાં બહારથી દીડમાં આવે એમ નગ્ન સ્થિતીએ ફર ફર કરે, કે કોઈ કંઈ નજીસ વસ્તુ આંદણુ જેવાના દેખત સમો રહી પોતામાં ઘાથે તો તે કોઈ પુછનાર કે અટકાવનાર તો નથી. એને જો સ્વતંત્રતા ગણવામાં આવતી હોય તો સુધારાને નામે ધર્મના આવરણ પુરા કરવાની પારસી સ્વતંત્રતાને અમો એથા, પણ હલકી ગણ્યે છીએ. કેટલાકે બીજાને શિખામણુ દેવામાં કે તેના પર હુમલો કરવામાં સાચું બોલવાનો સ્વતંત્રતા દેખાડે છે, પણ જાને પોતે બીજા સાચું સાંખો શક્તા નથી કે અંગત ભોગે સાચું બોલતા નથી, તો એ પણ સ્વતંત્રતા નથી. ધર્મ સંબંધમાં સ્વતંત્રતા ધુમાવનારા પારસીઓમાંના કેટલાકોની સ્વતંત્રતા તો વેચાય એવી પણ હોય છે. એ તેમની સ્વતંત્રતાના પોકળપણાનો એક જોશલાયક નમુનો છે. તળી વધારે નવાઈ સરખું તો એ છે કે ધર્મ સંબંધી બાજદમાં આજ કાલ મોટા-ઓને જોઈ નાદાન અને અર્ધ બજેલાઓ પણ પોતાની સ્વતંત્રતાનો ઉપયોગ કરવા લાગ્યા છે.

આપણા પારસી ફીલસુફી.

એક પારસી ચર્ચાપત્રીએ એક પારસી અઠવાડિકમાં લખ્યું છે, કે દેશાવરોમાં દખાન ન હોવાથી જો કે પારસીઓને ઘાટવામાં આવે છે તોપણ ધણાઓને એ રીત પસંદ પડતી છે, માટે પારસીઓએ પોતામાં બંને રીત ચાલુ કરી, જેની ખુશીમાં આવે તેને તેની ખુશી પ્રમાણે દખમે ચઢવા કે દફન થવાની છુટ રાખવી ! નહીં જ ઉપાયનાં કારણના એક અપવાદ તરીકે દેશાવરો ખાતે આ છુટ લેવાય છે. જો ધર્મનાં ફરમાનોમાં છુટ મુકી શકાય તો તે ફરમાનજ નથી. બાદશાહથી ફકીર સુધીને માટે એકસરખી રીતે તેમની મરણના અખત્યાર વગર તેમાં ચાલવાનું હોય છે.

એક પારસી થીઓસોફીસ્ટ બાઇ એક ઠેકાણે મુલેલાંઓને ઠેકાણે પાડવાની રીતો વિષે બાપ્તિસ્ટ આપતાં બોલ્યા કે, પારસીઓમાં ચાલતી સુર્યઘાટની રીત સારી છે ખરી, પણ હાલના આગળ વધેલા જમાનાને બંધ બેસતી થવાને તે જટલી જોઇએ એટલી સારી નથી. માટે પારસીઓને તેમની કેળવણી અને સુધારાની યાદ આપી તેઓએ જણાવ્યું કે, હિન્દુઓની ઉત્તમ અગ્નીઘાટ કરવાની રીત હિમતથી પારસીઓએ અખત્યાર કરી લેવી ! હાલ એક પારસી પત્રમાં પારસી લાચારી બામે “જાતી અનુભવ ઉપરથી” લખવા બેઠેલા કોઇ પરદેશી અધ્યોક્તાને “સોએ સીતેર ટકા પારસી ઓરોતોને મહીનામાં ચોકસ દહાડા હાય જોડીને કામકાજ વિના દુર બેસવાની પડતી ફરજ” માટે બીની આંખે હાથ વિલાપ કરતા નજર આવે છે. માસિક અવસથામાં પારસી રીતીએ દુર બેસવાની અડચણ લીધે “કુદકા લુસકા મારતી ખુશાલ ” ઇંગ્લેન્ડ થા યુરેઝ્યન છોડીઓની માફક આશાનીથી પોતાની રાજી કુટી કાદાડવા સુધરેલી રીતે આપણી પારસણોથી દુકાનોમાં સામન વેચનારી, બારમેઠ, ટાઇપ રાઇટર, એકત્રેસ વગેરે થવાનું નથી એ માટે, અણુમગો છુટી, ખાસ રીતે આ અધ્યોક્તાને બાઇને પારસીઓ “ધણાજ બેનસીબ” લાગે છે. સુધારાનું શુર ચઢાવવા અને દુર બેસવાની એ જીતી રસમ પડતી મુકાવવા તેઓ તોરથી પોતાના જાતબાઇઓને પુછે છે કે “છે તમારા કોઇમાં હિમત આ જાતનું કામ ઉપાડી લેવા માટે પારસી સ્ત્રીઓને સુચના કરવાની ? ” પણ એમ જીવ કઠણ રાખવા જતાં છતાંબી, ઇંગ્લેન્ડના બીજા બધા સુધારા પારસીઓને સતોસત મળે હતરી જાય અને આજેજ નહીં એ વિચારે તેમનું હૃદય બરાઇ આવે છે, અને અતે તો તેમનાથી રડાઇ જાય છે કે “અરે પણ અફસોસ ! કામકાજ કરી શકતી જવાન પારસી છોકરીઓ ઉપર આજે જાણે કેંઈ આપજ પડેલો છે કે તેઓને છુટથી પોતાનું

ક્રમાર્થ ખાવા સામે ખુદ પારસી કોમનો સંસારી તાલોજ આવે આવે છે.” હવે
 ત્યારે રડવાજ એક ત્યારે કોમનો વાંક તો કાઢાવે જ. જોઈયે. અને તેમ પેગમબર
 સાહેબ જરથોસ્તાના જન્યનશીન આ અધારનાનજદએ પણ પહેલેથીજ અશો ગુર
 જરથોસ્ત સાહેબની જુલ કાઢાડયાની અકકલ ખરચી રાખેલી છે. તેઓ લખે છે કે
 “શ્રીલસુફેના મહાન શ્રીલસુફ રપીતમાન જરથોસ્તે જયારે માજદયસની દોનમાં દુરમાન
 આપ્યું કે માસીક ખીમારીથી નાતવાન થયલી ઝોરનોએ દુર ખેસવું, ત્યારે તે
 દુરઅંદેશ મહાત્મા બવીષ્યકાળની પારસી લાચારીનો સમય ખ્યાનમાં લેતો ચુકી ગયલો
 હોવો જોઈયે ” । એકજ વાક્યમાં “શ્રીલસુફેના મહાન શ્રીલસુફ,” “દુરઅંદેશ મહાત્મા”
 અને વળી “ચુકેલો હોવો જોઈયે ” । અધારનાનો એ આ આખો પેરેઆદ આરપાર
 દેખી શકાય એવી ભેવકુશીઓથી ભરેલો છે, જેના એક ભાગ માત્રની કમકમીને અમે
 નોંધ લીધી છે. જે ધણી ધર્મને અર્થ (પૈસારના વિચાર) ની નીચે ચુકવા માંગે,
 તેને માટે કેહેવાનું અમારી પાસે કાંઈ નથી. ધર્મને લગતાં જ્ઞાન વિનાની ફેદાગીરીને
 આંધણું ચકીન કહી આપણુ ધણી વાર હિણ્યે છીએ. પણ ફેદાગીરી વગરનાં એકલાં
 જ્ઞાન કરતાં જ્ઞાન વગરની એકલી ફેદાગીરી એક હજાર દરજ્જે બેહેતર છે. અને
 જ્યાં જ્ઞાન અ ને ફેદાગીરી બંનેજ નહીં, ત્યાં તો ઉપરના જેવું અંધારજ થાય છે.

કમનસીબે આપણું પોતાનું રાજ્ય નથી. આપણે માથે કોઈ ખરાં દસ્તુરી ચલણુ
 કે મોબાવાળા જ્ઞાન-સત્તાધારી દસ્તુર કે દસ્તુરો નથી. આપણે માથે કોઈ ધર્મની
 રાહબરી કરે એવો મોટો દાવર કે દાવરો નથી. મુરસદ-મુરીદ વચ્ચેના ખરા બાવમાં
 આપણને ઉપદેશ કરવા માટે આપણા ઘર કે કુળનો આપણે માથે કોઈ પંથકી ગુર
 નથી. એથી આપણુ હાલના સરખી ધણીજ વીખરાયલી બેદાદ હાલતમાં આવી પડયા
 છીએ. તેવા વખતમાં આ ઉપરના જેવી સ્વતંત્રતાનાં મેદાનમાં પોતાની મરજીને બટ-
 કાવનારા અલદાતુઓ કે વગર કાઢાપણના અબ્યાસીઓને હાથે કોમની આસ્થા ઉઠાડી
 મેલનારા ગુમરાહ વિચારોથી મહા અનર્થ થાય છે.

૮—આપણાં ધર્મ બહુતરની ખુબીઓ-ખંડગી એટલે શું ? ખંડગીના કાયદા શું ?

પારસી ધર્મ સંબંધી સવાલ ઉપરનાં અમારાં ચાલુ લખાણોને અમારી વક્તી ઉપરાંત જાહેર તરફથી વધારે પસંદગી અને આવકાર મળતો રહેલો જોઈ આ અંકમાં ધર્મ બહુતરની ખુબીઓ ઉપર કેટલાક વિચારો આપવાની અમારા તરફથી નબળી તોપણ વખતસરની કોશિશ કરવા અમે લલચાઈએ છીએ. આપણાં બહુતરો અત ખુલ્લું અને ચમત્કારિક અસરોવાળાં છે. ગાથા કંઈ કંઈક ભાગે વંદીદંદમાં વંદીદંદ ગાથા સાથે ચરનમાં, ચરન વીરપરદમાં, અને વીરપરદ, આગળના સર્વ સાથે ખુરદેહ અવસ્થામાં, એમ ચઢડતા ભાગનાં ગહવેરો, ઉતરતામાં છુટક છુટક વેરાયાની ઘણીજ સુંદર ઘટના આપણાં પાક બહુતરોમાં થયેલી છે. ગાથા બહુતર બહુજ શ્રેષ્ઠ અને ખુલ્લું મરત્યાનું છે. અને તે જોડતું શ્રેષ્ઠ છે તેટલુંજ ભેદી છે તે એટલું તો બિકટ છે કે દાલ જમાનાના મોટામાં મોટા યુરોપીયન ઓલમાઓ તેમની અરધી સદીની ચાલુ જેહેમતથી પણ તે બરાબર સમજાવી શક્યા નથી. બેદ સમજાવવાનું તો રહ્યું, પણ તેમાંનાં કેટલાક ભાગનો તો, કંઈ સમજાવવામાં ઉતરે એવો સાદો અર્થ વડીક બેસાડી શકાય એ મહા મુશ-કેલ ગણાયું છે. આટલો અથાગ ઝમ લીધા પછી પણ નેઓએ ગાથાના જે કંઈ અર્થ દાખા છે, તે માટે નેઓનાં એવો એકરાર છે કે તે સઘળા સહી છે એમ માનવા તેઓ પોતે ખાત્રી બરેલા નથી. કદાચ ખીજી અરધી સદી સુધી આ મહાન ભાષાશાસ્ત્ર વિદ્વાનોની હારને, બીજા તેવાજ બલકે તેઓથી ચઢડતા માહાવિર અ-બ્યાસી હીરાએ, વશીપ મથન માટે પોતાનું મગજ કસવાને, લંબાવેલી રાખશે તોપણ અમેા ધારીએ છીએ કે શુદ્ધ જ્ઞાનથી અરોષને પુગી ગાથાને સમજવાને લાયક થયલા સિવાયના બીજાઓ સાથે ગાથા પુરેપુરું બોલવાનાં નથી. જેમ ગાથા અને તેની પુરેનાં બહુતરો ખુરદેહ અવસ્થા લગી, ઓછાં વધતાં, ઉપરથી હેડે ઉતરે છે તેમ બહુતર કરનારાઓને, નીચલાંને સાથે લઇ, ખુરદેહ અવસ્થાથી ગાથા સુધી ત્રણ તથા-ક્ષમાં હોઈથી ઉપર ચઢવાનું છે. એ ત્રણ તથાક્ષ તે—કુલ જરથોસ્તીઓ માટેનાં, બર-સતુમ વગરની મોબેદીનાં અને બરસતુમ સાથની પદ્ધિવાળી મોબેદીનાં બહુતરો છે. આહે તો કોઈ પણ જરથોસ્તી કેટલું પણું ઉંચું બહુતર બહી શકે. ફક્ત બરસતુમ વગર, અને યોજદાયગરીની સંપૂર્ણ ચોખ્ખાઈની બારીક કવાયદ અને ઉંચી લાયકાત વગર—આશ્રવન કે બેહેદીન બેખૂંથી તે ગમે તે હોય તોપણ—કિયાઓ સાથે તેનાથી

તે થઇ શકતું નથી. જે અધ્યોગના કં બેઠેદીનને એ અધિકાર નથી તેઓ કોઇ અધિકારી પાસે તે કરાવી તેટલું જ પુષ્પ હાંસેલ કરી શકે.

પુરદેહ અવસ્થા—“સમજીને કીધેલી” બંદગી અને “સમજતી ભાષામાં કીધેલી” બંદગી વચ્ચે ફરક.

પુરદેહ અવસ્થા તેનાં નામ ઉપરથી જોતાં નાધલા અવસ્થા છે પણ એજમ-તમાં તે કંઈ જોખમ નથી. નાધલાથી તે મોટા દરેક જરથોસ્તીને—યોજદાશ્વગર સુધાને, નિતરોજ તે વગર ચાલે એમ નથી. કેટલાકે ફક્ત અર્થ ઉપરથી બહુતરોતું તોલ કરે છે. પણ તેની અંતર્ગત અને મીનોષ નીચ્ચતની બાંધણીનો વિચાર કરતા નથી. ફક્ત ત્રણ પદો એકવીશ બોલના એક ‘યથા’ ના હમણા સુધીમાં એકથી બે દબન અર્થો જુદી જુદી તરફથી થયલા છે, પણ તેઓમાંના કોઇએકમા કાંઈ ધડ કે પુછડું બરાબર જણાતું નથી. જેમ જેની સમજમાં આવ્યું તેમ શબ્દને વળગી તેઓએ અકલ અને અટકળ સાથે દોડાવી છે. લગભગ એજ રીતે દગલે ને પગલે કામમાં આવતાં ફક્ત બાર શબ્દનાં ત્રણ પદો ‘અશેમ’ મંત્ર વિશે પણ છે. હવે જે સમજીને કીધેલી બંદગી રવા છે એવી દલીલને બરહક ગણીએ તો સૌથી પેહેલા, સૌથી શ્રેષ્ઠ, અને સૌથી બુદ્ધિગર્ભ, એકેએક બહુતરમાં આમીઝ થયલા દીન અને દુનીયાના પાયાના આ ‘યથા’ તથા ફક્ત તેથીજ ઉતરે એવાં ‘અશેમ’ ના બેડીઆં બીજ મંત્રોને પેહેલાં તો આપણે છોડી દેવાં પડે ! પત્રીત્ર ગાથા કે ક્રિયાઓ વિશે તો આપણું બોલતાંજ નથી. જ્ઞાનરૂપ બેદી મંત્રો અક્ષર ભાષાના અર્થ માટે રચાયલાં નથી. બીજી રીતે બેદી મંત્રો અને મુશકેળ પદ્યધી છંદોના અર્થોની વાત વધારે આગળ વધેલા સાક્ષરો માટે બાજુ રાખી આપણું કબુલ કર્યે કે સમજીને કીધેલી બંદગી, નહીં સમજીને કીધેલી બંદગી કરતાં બેશક સારી છે. અને તેના બરા ઉપાય તરીકે, દરેક જરથોસ્તી સમજીને બંદગી કરવાની કોશિશમાં, ધર્મ સાથે પોતાની ધર્મભાષાઓનો અભ્યાસ કરે તો તેમાં કોઈને પણ ખુશીજ લાગવી જોઈએ. પણ તેમ નથી. અહીંયાં તો મુળ કંઈ અને મથાળું જુદુંજ એવી રીતે “સમજીને કીધેલી” બંદગીનો અર્થ “સમજતી ભાષામાં કીધેલી” બંદગીનો બતાવવામાં આવે છે, એટલે જાણે આંખાનાં થડ ઉપરથી, ફેરીના ઉમેદવારોને, આમળી ઉતારી આપવાનો પ્રયોગ થાય છે, ત્યારે તકરારતું યુદ્ધ મુત્ર બીજુંજ માલમ પડી આવે છે. હું કહીશ કે પોપટ પેટે થતાં બહુતરો ધણાં ગંભિર અનર્થોને કારણે આપે છે એ પણ ખોટું નથી.

ખરેા ધર્મી કોણ ?

પુરદેહ અવસ્તાને ખોરખે પડવાની પ્રમાણુ વગરની યુક્તી કેવળ વગર જરૂરની અને અન્યાયી છે. અમોને આશ્ચર્ય એજ લાગે છે કે હૃદય ચક્ષુ ફેાડી બેઠેલા કોઇ ધર્મ વીસુખીઓ નહીં, પણ ધર્મગ્ર અને ધર્મતુ' એય ચાહવામાં ચાલુ રંજ ખેંચનારા-ઓને હાયેજ તે ક્રમ થાય છે. અમારા આ વિચારો નવા વિચારનાઓની સામે જતા ધણુઓને લાગશે, પણ અમો તેજ વખતે કહીયે છીયે કે ખરાં તત્વને છોડી માત્ર ખોખાંને ચીવટપણે વળગી રહેનારા કેટલાક જુના વિચારનાઓમાંના અમો એક નથી. નાધલા કે મોટા સર્વ અવસ્તા એટલા તો બરકકતો, એટલા તો ફાયદેમંદ, એટલા તો પાક અસરોવાળા, અને તેના ફેજમાં એટલા તો ઉત્તમ અને કાઢી છે કે જાતી અજ માયશ્ચ ન લેવાયા કારણેજ ધણુઓને તેની બરાબર ખબર પડતી નથી. ધર્મી મુખમાં તેની એજમત અતીજ જોરાવર છે. ધર્મી, જે પગે માછલાં મારે, અને બાહારથી ભક્તમાં નામ ખપાવા, મોઢે રામ પુકારે તે તો હોયજ નહીં. ધર્મી તે આ જગાએ સાંકડા અર્થમાં, જેણે દયા-દાન-પુણનાં પાંચ પંદર કે પચીશ ધર્મી કામ કીધાં હોય તેને પણ સમજવાને નથી. ધર્મી ખરેખરો તે કે જે સંસારનો બાર વહી ધર્મક્રમની ફરજો સાથે તેટલાજ ઉંડા બાવથી ધંધા રોજગારમાં, લેવડદેવડમાં, હકુમત કે તાબેદારીમાં, તવંગરી કે મરીખીમાં, ફરાગત કે મુશ્કેલીમાં, વગેરે સંસાર વ્યહવારની દરેક હાલત અને જીંદગીના એકે એક દેહીક કાર્યમાં ધર્મને એકસરખી રીતે એક ધડી પણ ચુક્યા વગર પોતાની સાથે રાખી જાણે. એથી પણ વધારે, કશાપણ બદલાની ઉમેદ વારી વગર ચોખ્ખાં મનથી ફક્ત પાક યજ્ઞદાના નામને ખાતરજ જે ધર્મને પોતામાં, અને પોતાને ધર્મમાં વસલ કરી દે છે-જે ધર્મ વગર જીવેલી એક પળ પણ હરામ ગણે છે, તે મોટો ધર્મી છે. અને આવા કર્મભક્તીના સંયોગથી તે બેમાણુમ જ્ઞાનની પાસે આવે છે. આપણાં પાક બહુતરો એક સાધારણ માણુસને તનદરેત્તી તથા દુરાખ રોમી સાથે મુશ્કેલીમાં તાકાત આપનારાં છે. અને તેનાં તનને હલકું તથા મનને સ્વચ્છ કરી દાદર હોરમજદ અને મીનો અમશ્ચાસપંદોના બલા માર્ગ તરફ વળણુ લેવાની લાગણી પેદા કરે છે, તેમ મોટા ધર્મી કે પરદેજગારને પરા ભક્તીએ આગળ લઇ જવામાં તે મજબુત ટેકા આપનારાં છે. આપણાં પાક બહુતરો જે પરવરદેગારને પોહોંચવાનાં સહાયક સાધણોમાંનું એક ધણું જોરાવર સાધન છે તેની જગ્યા ગમે એવાં સુદર ગાયણો કે શાવરી બએતખાણથી લઇ સક્ષપ નહીં.

ગાયણુ રૂપો બ'દગી-ધર્મને લગતા તકરારી સવાલોનો ફંડો કરના-
રાઓની લાયકાત કેવી હોવી જોઈએ ?

મુંબઈના ગણત્રીના ભણેલા ગણતા ઝેરવદોમાંના એક વીષે અમારા સાંભળ વામાં આવ્યું છે કે પોતાને વતન શીરોઝી ઇસ્વર સ્તુતીનું કંઈ ગાયણુ એક જાહેર મજલેસમાં હારમોનીયમ ઉપર ગવાઈ રહ્યા પછી ભાષણ આપતા ઉઠી “ સમજીને કાઢેલી ” બ'દગી ઉપર આવતાં તેઓ બોલ્યા હતા કે આવું એકજ ગાયન જો રાજ આપણુ સમજીને ગાઇએ કે એક ચીને સાંભળીએ તો દશ અકોરમઝઃ યસ્ત ભણુચ કરતાં તેથી વધારે સવાજ હાંસલ થાય ! ખુદાઈ ગાયણુના હમો પોતે પણ શોખીન છીએ. અને નીતિભંગ ગાનાને બદલે ખુદાઈ ગાયણુની શાંત લેહેરોના ઉંચા આનંદથી કોઈ પણ પોતાનું મગજ ચાહે તેમ તર કરે-પણુ ગાયન કે મોનામતને બ'દગી કહેવી અથવા બ'દગીના દરજ્જા ઉપર મુકવા નીકળવું એ તો, હમારે કહેવુંજ જોઈએ કે, કાગળના કે પીપળ પાનનાં નાવે સમુદ્ર તરાવા જેવું છે. કોઈ ઝેરવદ કે અભ્યાસીને પોતાના અભ્યાસનાં બળથી કંઈ નવિન મોટા તર્ક કે શોધ હાથ લાગે તો તે છુપાવી રાખવો એમ અમો કહેતા નથી. પણુ ધીરજથી સઘળી બાજુએથી બરાબર તપાસવાને, વીદ્યાન દરતુર દાવરો કે કાબેલ અભ્યાસીઓના શાસ્ત્રીય મંડળ આગળ તે પ્રથમ ખાનગી રીતે રજુ થવો જોઈએ; તે ઉપર ખરેખર અજવાળું નખાતાં સુધી, વાદવીવાદ માટે તેઓ વચ્ચે લાંબો વખત તે ઉધાડો રહેવો જોઈએ, અને ધર્મને અનુસરતી સીધી અને આડકતરી મોતેમર પુરવારીઓથી તે સીધ થાય ત્યાર પછીજ તેને જાહેરની નજરે આવવા દેવો જોઈએ. એ માટે જુદા જુદા ગુરૂ પક્ષોમાં પ્રથમ એકદીલી આવવી જોઈએ, ધર્મ સંબંધી તકરારી સવાલો ધર્મશાસ્ત્રીઓ વચ્ચેજ રહેવા જોઈએ, બીજા અલ્પજ્ઞાનને તેમાં માથું ધાલવાનો હક કે અધીકારજ નથી. લાયક રીતે તપાસ થવા વીના મોઢેથી ઝેરવદ જેવાઓએ પણુ ગમે તેમ કાચા કે પાકા વિચારો આપી દેવા કે જે પત્રદવરા જાહેરમાં મુકવા એથી નાહક મત મતાં તર ઉમાં થઈ, જેઓ એવી બાબદમાં પોતાને માટે ખરે તોલ કરવાને શક્તિવાન નથી તેવા ધણુઓનાં મત એક કે બીજી તરફ ધસડાઈ, ધર્મ ઉપરથી ડોળાયમાન થઈ જાય છે. વળી ધર્મનો કંકો નહી કુતેસો એવા કોઈકો યુ' એક ઉંમરુમાં ઉતર્યા હોય તેમ અમરથા ચીખાવણપણથી કે પોણામાં ધર્મજ્ઞાનનું ભારે ભંડોલ છે એવું દેખાડવાની નખલાઈથી, કંઈ કંઈ શંકાઓ ઉઠાવી તેનાં સમાધાન માટે વર્તમાનપત્રોમાં દોડી જાય છે, તેવાઓને તેમના લખાણો ન લેતાં હમારા ભાષજીવ પારસી પત્રક-ચોએ કોઈ લાયક ગુરૂઓનો હવાલો આપવાની રીત રાખવી જોઈએ.

લાંબાં બહુતરોનો કંઠાળો-ખરૂં ધર્મ જ્ઞાન કેમ મેળવી શકાય ?

કેટલાક સાહેબોને આપણાં બહુતરો લાંબાં પડે છે તેથી પાંચ દશ મીનીટમાં તે પુરાં થાય એમ તેને કાપીને ટુંકાં કરવા, અથવા તો જુદે જુદે ઠેકાણેથી ફરકાઓ ચુંટી કાઢી સાત-પાંચ જાતના અનાજોનાં સામઠાં બાફણાં જેવું કંઈ નવું તેઓ પક્ષાવી આપવા માંગે છે, જ્યારે પાદીઆખ કુસ્તીમાંજ થોડામાં થોડી પાંચ મીનીટ તો લાગવી જોઈએ. બહુતરના કકડા બુકડાઓ, અને તે પણ પાદીઆખ કુસ્તીની તનની પવીત્રાધ વગર, શું કામ આવે, તેની હમોને સમજ પડતી નથી. આજે જો પાદીઆખ કુસ્તી વખતે ચાલે તો કાલે નાહવા વગર પણ ચાલે એવું થશે, અને પરમ દહાડે ખોદાનું એક, બે કે ચાર વાર ફકટ નામ લેવા સીવાય બીજું કંઈ કરવાની જરૂર નથી એવું કહશે. કેટલાકોને આપણી ક્રીયાઓ ઘણી અને કંટાળા ભરેલી, તો બીજાઓને આપણાં ફરમાન અને ફરજો અતિ અને અસંખ્યાત લાગે છે. ખરૂં. પણ એવાઓ વિચાર નથી કરતાં કે સંસારી મોભા કે પાયરી સંબંધી, વીધા કે એલમ સંબંધી, પૈસા તકા કે માન અકરામ સંબંધી મોટાઇની હાલત મેળવવા માણસોને જેટલા ઉધોગ, ખંત અને કઠણ અનુભવોની જોહમતમાંથી પસાર થવું પડે છે તે કરતાં મરણ પછીની રવાનની ઉંચી હાલતની અતિ ખરતર મોટાઇ મેળવવાની મસાકત કંઈ ઓછી કે જેવી તેવી તો હોયજ નહીં. ધર્મો એક બાબદમાં તો બધા સરખાજ છે તે એમ કે તેઓ સઘળા ખોદા તરફ જવાનાં રસતા છે, પણ તેમાં ચાલવાને તેમની કસોટી જેટલી વધારે કે ઓછી કરડી અને આંકડી હોય તે પ્રમાણે તેઓ એક બીજા સાથના મુકાબલામાં ચઢડતા ઉતરતા ગણાય છે. આપણા ધર્મની ખારીક અને સખત માંગણીઓને કંઠાલીને જોડી દેવા કરતાં તેમાં તે આપણને ઉલટું મગર થવાનું છે. માણસ જ્યારે પોતાની પેહલી જંગલી અવસ્થામાં હતું ત્યારે તે સ્વાર્થના એક વીચાર સીવાય તેને બીજું કંઈ ખાજવાનું ન હતું. જેમ જેમ તે આગળ વધતું ગયું તેમ તેમ પેહેલાં હલકી હલકીથી પછી ધીમે ધીમે ભારે ફરજો તે લેતું ગયું. આજ આપણુ ઘણાજ સુધરેલા અને આગળ વધેલામાં ગણાવોનો દાવો કરીએ છીએ. આપણુ જો ખરેખરજ સુધરેલા હોઈએ અને ખરી ધનસાનીયતને લાયક થવા ચાહતા હોઈએ તો દીન ઉગત નવી નવી મોટી અને ખારીક ફરજોનું દબાણ આપણાં શીર પર વધતું રહેવુંજ જોઈએ અને ખુશીની સાથે તે આપણે ઉપાડવું જોઈએ. ખાવા પીવું, બોલવા વીચારવા, જોવા સાંભળવા કે અડકવા અને દમ તાણવા સુધીમાં નીવડાનું સાર ધર્મને જાણતાં આપણને

આવડવું જોઈએ. તેમ થવાને બદલે જેઓ અધ્યાપક સમજી તેનાં શીલસુરી બંધનોને ઝોઝાં કે આઝાં કરી નાંખવા કે ઝોગાલી કઢાવાની તબવીજ ચલાવે છે તેઓ આપણને સુધારા તરફ નહીં પણ ખરું જોતાં તો ગોષા પાછા અસહી જંગલીપણા તરફ લઇ જવા માંગે છે. મુઆ પછીની હાલતનાં જ્ઞાન વગર ફક્ત પેટની વેડ કરી ખાવું, પીવું, ઉઘવું, હાજતે જવું, ઝોઘાદ વધારવી અને સુખ દુખની લાગણી અનુભવવી, એટલીજ ચીજોમાં જો જીવવા અને મરવા વચ્ચે મનુષ્ય કતબ્ય આવી રહેલું હોય, તો તે મનુષ્ય છતે પશુવત સ્થીતી છે. શ્રમ વીના ફળ નહીં અને જંટલો શ્રમ તેટલું ફળ એમ બીજી બધી બાબદમાં માનનારા કેટલાકને કંઈ પણ માગવાનું નહીં હોય એવા ધર્મથી કે વગર ધર્મે, પરવરદેગારને મળવા ગમે છે, અને જેઓ બીજીજ તરફ તે માટે ફાંફાં મારે છે તેમને જરા આ તરફ જોવાની હમો અરજ કરીએ છીએ. કેટલાક બહુજ ચંચળ “એક્સટ્રા ઇન્ટેલીજન્ટ” બાઇઓ આતશખેહેરામ જતા નથી અને કહે છે કે તેઓને પોતાના દીલના બીતરના આતશ સાથે કામ છે અને તેના આ બહારનાં ચીન્હ સાથે સાધરણ માણસોની માફક કામ નથી. ધર્મશાસ્ત્રને બાંધી આપેલે રસતે મધ્યમ ચાલથી આગળ વધવાની જેનામાં હઠતા કે ગતી નથી. તેવાઓ પરિપક્વ થવાના સાધન કાલને સમજ્યા વગરજ એકી છલંગે હજારો ને લાખો માઇલનું છેદું કાપી જવાની ભ્રાંતીમાં જ્ઞાનને નામે અમર્યાજ અઠડાય છે, અને જ્ઞાન વાતા કરી કરીને છેવટ જ્યાંના ત્યાંજ રહી શાકે છે. એ બાઇઓને તેમનાં હીત માટે જાણવું જરૂરનું છે કે જ્ઞાન મેળવવા માટે, જ્ઞાનની ખાત્રી હોંસમાં કે જ્ઞાની હોવાના ફાંકામાં, ધર્મને છોડી દીધાથી જ્ઞાન મલતું નથી. પણ ધર્મ કર્મમાં મુરતકીમપણે મંડ્યા રહેવાના અધિકાધિક પ્રયાસથીજ પુણ્ય લાયકાત આવતાં કોઇ દીન જ્ઞાનનો માર્ગ ખુલ્લો થાય છે.

જ્યાં આપણે શીલસુરી બંધનોવાળાં બહુતરોને જાલવવા કહે છીએ, પણ જે બહુતરો, અકસર મોખેદી બહુતરોને પુગી વળી નહીં શકાય એટલી એખંદાઝ હટે પાછળથી લંબાવવામાં આવ્યાં છે, તેઓ માટે આપણી પાસે બચાવ નથી.

અભિપ્રાયો.

“ રાહુ જરથોસ્તી ” એક કીમતી પુસ્તક.

ધર્મને લગતાં અમારાં ચાલુ લખાણોએ જરથોસ્તી આલમમાં જે ચક્રચાર જગાદી છે, એ લખાણોની અસરથી હાલમાં ધર્મની કેલવણી આપવા માટે જે હીલ-ચાલ થવા માંડી છે, તે અમારી અદના કોશેશનું બહુ સંતોષકારક પરીણામ અમે લેખ્યે છીએ અને એ ચક્રચારની અસરથી ખુલ્લું જરથોસ્તી ધર્મની મોતેખરી જળવાય અને આજના પારસીઓ એક વાર ફરી પોતાના ધર્મ તરફ જનદેશની દેખાડવાને તૈયાર થાય તો અમે અમારી તકવીફનો પુરેપુરો બદલો વળી રહેલો સમજીશું. ધર્મને લગતી તકરારમાં ઝનુન થા એકતર્ફીપણું જે આમેજ કીધું તો તેની અસર કદી થઇ શકે નહીં. મતફેર દરેક બાબદમાં હોય છે, તેમાં ધર્મની બાબદમાં મતફેર તો હદ વિનાનો જણાવાને જેથી જેઓ ધર્મનું નામ જળવવાની કાળજી રાખતા હોય, તેમની ફરજ છે કે તે બાબેની તકરારમાં હોંનતોજ કે તારીમારી ન કરતાં વાસ્તવિક પણુ ધરખમ દલીલો અને સબ્ય તોય અસરકારક બાધાનોજ ઉપયોગ કરવો. અમેએ અમારી ધર્મ બાબેની તમામ આરટીકલોમાં એજ નિયમથી કામ લીધું છે અને અમને આજે જાણીને જેવો તેવો સંતોષ ઉપજતો નથી કે એ લખાણોએ લાગતા વલગતાએને આખરે જગૃત કર્યા છે. એક પવિત્ર ફરજ અદા કરવા સીવાય એમાં અમેએ વધુ કશું કયું નથી, જેથી એ વીશે લખાણુ ન કરતાં ધર્મનું શીક્ષણ બાળકોને આપવા બાબે એક કેલવાયલા અને અનુભવી અયોરનાન તરફથી થોડુંકમાં બહાર પડનાર એક કીમતી ચોપડીની આજના અંક સાથે પ્રગટ થયલી મદદનજર ઉપર દીનદાર જરથોસ્તીઓનું અમે ધ્યાન ખેંચ્યે છીએ.

પારસી ટોળાની આપીકા મજહબ તરફની મદદ લાગણીને જગૃત કરવાની અમારી અદના કોશેશની અસર ટોળાના અગ્રેસરો ઉપર થઇ છે, તેને અમે ગણીમત મણીયે છીએ. એ માટે એક અમે વાજબી સંતોષ લઇ શક્યે તોપણુ એનું જ્ઞાન અમેરીકન વિદ્વાન ઝો. જેકસનને અને તેનો પડેલો બોલ ઉપાડી લેનારા થોડાક દીલસોજ પારસીઓનેજ અમે આપ્યે છીએ. ટોળાની ધર્મ તરફની મેદરકારી ઉઘાડી પાડી અમે ઝુગા ભેઠા ન હતા પણ સાથે સાથે તેના ઇલાજે વટીક સુચબ્યા હતા, જંમાંનો એક, બાળકોને બચગીયા દીનદારીનાં ધર્મનીતિનાં જળ તત્વોની તરખીયત આપી પુરતી ઉમરે ધર્મની એકીનદારી તેમનાં જીવનમાં મજબુત કરવાનો હતો. એ બાબદ લાગતા વલગતાએ એકે લાયક જુસ્તેશુ ચલાવે છે, તોપણુ તે કામ હાર પાડતાં ધણે વીલંબ લાગવાનો સંભવ છે. આપણાં બાળકો માટે ધર્મની કઈ જાતની કેળવણીની ખુટ છે

એ ધણો અમલનો સવાલ છે અને તે ઉપર ધરીત યુનોએરા થતાં વખત પસાર થાય એ સ્વભાવિક છે. ધર્મની કમીટી તરફ અમને દરેક માન છે અને તે જોડે જુદા જુદા મત ધરાવનારાઓનું તત્વ ધરાવે છે, પણ હાલ સુધી તેણે જે જે વાદ-વિવાદ ચલાવ્યો છે તે ઉપરથી એક બારીકખીન સેહેજમાં જોઈ શકે કે કમીટીનું કામ અત્યાર સુધીમાં તો આપણને નાસીપાસી કરે યા શીકરમાં નાખે તેનું નથી. ધર્મની જાળવણી કરવાની હાલ થતી એ કોશિશને અમારા તરફથી ટેકા આપવાની મતલબથી અમે આજે એ બાબત સંબંધી એક નવાં પુસ્તક તરફ પારસી આલમનું ધ્યાન ખેંચવા માગ્યે છીએ. અમારા અદના અવાજે જોકે ધારેલી અસર નિપજતી છે પણ તે ઘણી અસરે થયેલી પારસી બાળકોની ધર્મ તરફ આસ્થા વધે એવી કંઈ જાતની કેળવણીની ખુટ છે તે વિષે ધણુ મહીનાઓ આગમજ આ પત્રની કુડીબંધ કટારોમાં અમે જુસ્તેજુ ચલાવી હતી, અને તે ઉપરથી જે અનુમાનો કાઢવામાં આવ્યાં છે તે દીનદાર જરથોસ્તી ટોળા હજુર અમે રજુ કરવાની હામ બીડ્યે છીએ. બાળકો માટે અનેક ધર્મબોધો બહાર પડી ચુકા છે તેમાંના એકબી ધર્મબોધ એવો જણાયો નથી કે જેમાં એક જરથોસ્તીએ દરરોજ દરજીઆત પાળવાના દીનદારીના તરીકાનાં મૂળ તત્વોનું ધર્મ અને વિદ્યાની સરખામણી સાથનું જ્ઞાન આપવામાં આવ્યું હોય. આ ખરેખરી ખૂટ પૂરી પાડવાને, બચ્ચાંઓનાં નાથુક હૈયાં ઉપર ધર્મની ખુલ્લોદીને નાથુક બપ બેસાડે એવી જાતની શિક્ષણ પોથી રચવાનું કામ ધર્મની કેળવણી આપવા સંબંધી હાલ જે મંડળ એણું થયું છે તેની પેઠેથી સખા મળી હતી તેની આગમજ એ કામને પૂરેપૂરો ઇન્સાફ આપી શકે એવા લાયક અહરથે અમારા આમહથી કોમની જાહેર સેવા ખાતર ઉપાડી લીધું હતું. એ કામ વિષયની અઘડાઈ તરફ જોતાં કેવી સરળ અને અસરકારક રીતે પાર ઉતારવામાં આવ્યું છે તે વિષે અમારા તરફયા કથું વિવેચણુ ન કરતાં જાહેર પાસે તેની કીમત કરવાનું અમે જવારે પસંદ કય છીએ. આ ચોપડીના પેઢેલા બાગની મહેનજર તરીકે તેનો દીબાઓ અને તેનું સાંકળીનું આજનાં પત્ર સાથે અમે પ્રગટ કરીધું છે જે ઉપર ખાસ કરી પારસી શાળાઓના મુતવશીઓનું અમે લક્ષ ખેંચ્યે છીએ. ચોપડી જોકે બાળકો માટે રચવામાં આવી છે તોપણ તેમાંના કેટલાક પાઠોની રચના ઉમરે પુગેલાંઓ માટેથી બોધકારક હોવાથી દરેક દીનદાર જરથોસ્તીને પોતાનાં ઘરમાં રાખી તે ઉપર અમલ કરવા અમે જાજી સીદારસ કરીશું. ચોપડીનું નામ “શહે જરથોસ્તી” “જરથોસ્તી કાયદો” રાખ્યું છે અને તે માટેની જાહેર ખબર અમારાં પત્રમાં ઘટને ઠેકાણે વાંચવાની અમે બલામણુ કરું છીએ.

કચસરે હિન્દ તા. ૨૨ મી સપ્તેમ્બર ૧૯૦૧.

“ રાહે જરથોસ્તી, ”

રેણ્દી ફરજીઆત પાલવાનાં પારસી તરિકના

મુલ તત્વોની પેહેલી ચોપડી.

પારસીઓ આજે એકેકે અવાજે બોલે છે, બલકે અફસોસ કરે છે, કે તેમનામાંથી ધર્મપણું યુમ થતું નય છે, અને તેની જગા અધર્મપણું તથા નાસ્તીકપણું લે છે. તેમાં સુધારો કરવા માટે તેઓ ધર્મ જ્ઞાન ફેલાવવાના તરેહવાર ઉપાયો લેતા આવ્યા છે ; ધર્મ સંબંધી ભાષણો થાય છે, વાચનો થાય છે, પુસ્તકો રચાય છે, ઇનામના રેસાલાઓ લખાય છે, શાળાઓમાં છોકરાઓને ધર્મના સબકો અપાય છે, અને છેલ્લાં ધર્મ કેળવણીને પાર પાડવાને પેલું મોટાં નામ ને દોર દમામવાલું “ કાન્દરેસ ” પણુ રચપાઈ ચુક્યું, તોપણુ ધારેલી મતલબ પાર પડતી નથી. જેમ જેમ આ ધામધુમો વધતી જાય છે, તેમ તેમ પારસી બેદીનીની યુમ પણુ વધતી જાય છે. અર્થાત, “ દરદ કરતાં ઉપાય નબેતર ” થઈ પડ્યા છે. એનું કારણ શું હશે ? આ સવાલ પેહેલી અગત્યનો છે ; અને ખેદ્યુકત વાત એજ છે કે, પારસી રાહજરો તેજ જોઈ કે જાણી શકતા નથી. “ દુઃખે પેટ ને કુદે માયું ” તેમ તેઓ કારણને કાર્ય ઠોકી બેસાડે છે, અને કાર્યને કારણ માની અધારામા જુરકે મારી હાથ પગ ભાંજતાજ રહે છે. અમે વરસો થયાં આ જોયે તેમ ખીજી તરફ બાથ ખેંચતા આવ્યા છીયે કે, પારસીઓની આ બદખમ્મ હાલતનું મૂળ કારણ, તેમનામાં દીન ઇમાન લુલું થવાનું કારણ, તેમનામાં અપાતી ધર્મ કેળવણી તથા ધર્મબોધોની કસુરનું છે. જેવી અને જે રીતે પારસીઓને ધર્મ કેળવણી યા ધર્મબોધ અપાય છે તે, તેમનું દીન ઇમાન વધારનારા તો નહીજ, પણ સામાં તેનો નાશ કરનારા છે.

એવી અફસોસ કરવા જેમ હાલતમાં, પારસી બાળકોને ધર્મની કેળવણી આપવાનું, ખરે રસ્તેનું એક પુસ્તક નિકલેલું જોઈ મીઠું પચાંડ પરમ આનંદ પામે છે. આ પુસ્તકનું નામ “ રાહે જરથોસ્તી ” છે, જેને બે ભાગમાં વહેંચી પ્રથમ ભાગમાં “ દરરાજ ફરજીઆત પાળવાની જરથોસ્તી તરીકેનાં મુલતત્વો ” આપેલાં છે; અને બીજાં ભાગમાં “ જવાહીરે જરથોસ્તી ” ને મથાલે “ જરથોસ્તી ધર્મનીતિનાં ગોખવા લાયક ગોહરો તેજ ભાવાર્થ સાથે ” સમાવ્યા છે. વધી પુસ્તકની સરખાતમાં “ રેણ્દી ફરજી યુજનીનાં ” અગત્યજોગાં અવસ્તાઈ નાનાં બચ્ચતરો આપેલાં છે. પુસ્તકના કદ સાથ સરખાવતાં તેમ દીખાએ મોટા છે, પણ તે અતી અગત્યનો, જરથોસ્તી બાળકોને ધર્મની ખરી કેલવણી કેવી રીતે મળવી જોઈએ કે જેથી તેમનાં દીન ઇમાનમાં વધારો

આય તેની પકડી સમજ આપનારો, અને તેટલા માટે આવકારદાયક છે, જે અમારા આલુ વિચારોને પુષ્ટી આપનારો, અને એકેએક જરથોસ્તીએ ગોખીને અભ્યાસ કરવા જોગ છે. “શહે જરથોસ્તી” માત્ર એક છુટક પુસ્તક નથી. તે એક પુસ્તકમાળા છે, જેનો આ માત્ર પહેલો અંક છે, અને તેને પારસી આલમ તરફથી પુરતું ઉત્તેજન મળશે તો તેના બીજા અંકો ઉપરાસાપરી નિકલતા જશે.

જરથોસ્તી બાળકોને નિશ્ચયોમાં ધર્મ કેળવણી આપવા માટે અત્યાર સુધી તરે-હવાર પાઠમાળાઓ નિકલેલી અમે જોઇ છે; જેમાં ચોક્કસ અપવાદો બાદ કરતાં લગભગ સઘલી ઓર જરથોસ્તી ધર્મનાં મુલ્યાં ખોડી પારસી બાળકોનું જરથોસ્તીપણું છુટે તેવી અમને જણાઇ છે. પારસી બાળકોને, ખલકે ખુદ પારસીઓ તથા પારસણોને ખરે રસ્તે ધર્મ કેળવણી આપી તેમનામાં પારસીપણું જાલવે, જરથોસ્તીપણું વધારે, અને તેમનું દીન ઇમાન સામેત કરે, એવું નમુનેદાર અને ખરી જરથોસ્તી આંચથી લખાયલું પુસ્તક તો અમે આ “શહે જરથોસ્તી” જોઇએ છીએ. ખરેખર તો “શહે જરથોસ્તી” (જરથોસ્તી તરીકે) જ છે. તેમાં રોજાંદી જરથોસ્તી ફરજઆતો, જેમકે નીરંગે કુસ્તી, નીરંગે ગોમેજ, નીરંગે પાડીઆબ, ફરજઆતે પંજગાહ ઇત્યાદી જેમ ધર્મની રૂએ તેમ વિધાની રૂએ પણ ધણીજ સાદી, સહેલ, તોપણ શુદ્ધ તથા રસીલી રીત સમજતી છે. તે પણ ચઢઃઉતર પાઠોમાં; ઘટતા અનુક્રમે જે પવિત્ર જરથોસ્તી ક્રિયા બહુતરોને આજના પેલા શેખચલી પારસી ધર્મ અભ્યાસીઓ વહેમા ગણી હસી નાખીને ધર્મ ઇમાનનો પાયો લુલો કરતા જાય છે, તેવાં ક્રિયા બહુતરોને આ કામતી પુસ્તકમાં કાયમ રાખી તેમનો દરજ્જો જાલવી, તેમની ખુબી એવી તો સારી રીતે સમજાવી છે કે જરથોસ્તીઓ તથા તેમનાં બાળકોમાં તેમના તરફ માન તથા ભક્તી બાવ ઉત્પન્ન થયા વગર રહે નહી. આજે જ્યારે કેટલાક બદ ઇમાન પારસીઓ “ગોમેજ” અથવા તરે લેવાની નેરંગને પોતાના બહુતર પુસ્તકોમાંથી રદ કરી તેનું ખુન કરવાનું દોખી કામ કરવામાં સુધારો માને છે, ત્યારે આ “શહે જરથોસ્તી”ના સાચા એતેકાદના જરથોસ્તી કર્તાએ તેને તેની ઘટતી જગાએ કાયમ રાખવાની જ માત્ર નહી, પણ તેની જરૂર, ફાયદા ઉત્પત્તી સગેરે સમજાવવાની આફરીન કરવા જોગ હિંમત બતાવી છે.

પણ “શહે જરથોસ્તી”નો તે કર્તા કોણ? અમે ખેદ સાથ જોઇએ છીએ કે આ માનવંત કર્તાએ “અદના અભ્યાસી” એવા તખ્તલસના પરદા હેઠળ ગુપ્ત રહી પોતાનું નામ જણાવવાની જરૂર વિચારી નથી! ગમે તે કરણ હોય, પણ આવા એક ધર્મ

સંબંધી કીમતી પુસ્તકને તેના કર્તાના નામ નિશ્ચાન વિના મુગ્ધ બાહાર પાડવાનું કામ અમે ડહાપણુ બરેલું ગણી શકતા નથી. ચોક્કસ સંજોગોવાં અમે પોતે તો કર્તાને પિછાણી શક્યા છીએ, જેઓ જરથોસ્તી ધર્મ સાહિત્યના એક અગ્રગણ્ય અભ્યાસી, એક ખાનદાની અધ્યોરનાન, એક સાબેત એતેકાદના જરથોસ્તી અને જરથોસ્થી છોકરાઓને જરથોસ્તી કેળવણી આપવાના કામના અનુભવી એક ખાતાના વડા શિક્ષાચુર ઇમાનવાંત ગ્રહસ્થ છે, અને તેવા લેખકથી આ આપણે ખરી “રાહે જરથોસ્તી” જેવા સિવાય બીજી આશા રાખી શક્યે નહીં. અમે છછિયે છિયે કે “રાહે જરથોસ્તી”ના હવે પછીના અંકો જે અલખતે વધારેડી બાબતોના હોવા જેમએ તે પોતાનાં ખરાં નામ સાથેજ બાહર પાડવાની જરૂર કર્તાં જેશે. આ પુસ્તક જરથોસ્તી રાજાંદી ફરજગુજરી માટે પારસીઓનો એક સાચો ભોમિઓ છે. તે માત્ર એકેક પારસી ઘેરમાંજ નહીં પણ એકેક પારસી ઇસમ પાસે તેના ધર્મ સંબંધી સલાહકાર તરીકે રહેવો જેમએ. જે પારસી નિશાળા પારસી બાળકોને ધર્મ કેળવણી આપવાનો દાવો કરેછે તેમાં તો આ પુસ્તક અવશ્ય અભ્યાસ પોથી તરીકે દાખલ થવું જેમએ. પણ એ સર્વ માટે આ પુસ્તકને પારસીઓ માં વિખ્યાતી મલવાની પહેલી જરૂર છે, અને તે કામ પારસી છાપાઓ પોતાની ફરજ સમજીને બજાવવાનું છે.

—“પંચડાંડ” તા. ૧૦ મી આગષ્ટ ૧૯૦૨

મેહેરબાન નેકનામ એરવદ સાહેબ,

એરવદ ખુરશેહલ એરચલ પાવરી

જોગ

જત આપ સાહેબે 'રાહે જરથોસ્તી' અને 'જવાહીરે જરથોસ્તી' નામની કેટલાય સુબ ઉપર મેહેરબાનીની રાહે બેટ મોકલી છે તે માટે આપ સાહેબનો ઉપકાર માતું છું. હાલ ધર્મ કેળવણી આપવા માટે ચરવાતા સવાસના સમયમાં, આપણી આગે ચોપડી ધણી આવકારદાયક ગણાય, કારણકે એ કેટલાય ઉધરતા જરથોસ્તી જવાનીયાઓના હાથમાં આપવાને ધણીજ લાયક છે....

આશા છે કે આપ સાહેબ પુરતી તંદરોશતી સાથે હશેજ. દસતુરજ સાહેબે દેઆ લખાવી છે.

લા૦ દોઆગો

મનોચેહેર દસતુર જામારપલ.

મુબધ રોજ ૪ થો માહા ૧૧ મો ૧૨૭૧.

તા૦ ૧૫ મી જુલાઈ ૧૯૦૨.

મેહેરબાન નેકનામ હાધલ સાહેબ,

એરવદ ખોરશેહલ એરચલ પાવરી.

જત ધણે દીવસે તમારા મુબારક હાથનું પત્ર વાંચી શાહમાની હાસેલ થાઉ છે. તમેએ મોકલેલી " રાહે જરથોસ્તી " ની એક નકલ મને મળી છે અને તે વાંચી જોઈ છે. અસહ્યથી હું તમારાં લખાનો ધણી ઊલટથી વાંચતો આવ્યો છું. આ લખાન પણ ધણું સારી દબે લખ્યું છે અને તેમાં જમેજગ આપેલા અવસ્થાના પહેા ધણા સરસ રીતે ચુંટી કાઢ્યા છે....

આશા છે કે આપ પુર તંદરોસ્તી સાથે હશેજ.

લા૦ દોઆગો,

કેકેબાદ આદરાબાદ દસ્તુર.

નોશવાનજ દોઆ આમીન.

દસ્તુર હોલ પુણી

રોજ ૬ માહા ૧૧ સને ૧૨૭૧.

મેહેરબાન ભાઈ ખુરસેદલ એરચલ પાવરી,

જોગ.

નવસારી.

જત આપની “ રાહે જરથોશ્તી ” નામની ચોપડી બેટ મોકલી તે માટે ઉપ-
કાર માનું છું. તમારી ચોપડી બચ્ચાઓનાં હાથમાં મુકવા લાચક મને દીસેછે. જો
આપણી જરથોશ્તી તરીકેની રાહ રસમો તેમ નીતિના પાઠો એમાં આવ્યાથી
તે વધુ ઉપયોગી માલમ પડે છે....

સેવક,

જીવનજી જમશેદજી મોદી.

ના. ૧૩૧, હોરનખી રોડ, ક્રાટ.

મુંબઈ, તા. ૧૮ મી જુલાઈ ૧૯૨૦.

મેહેરબાન નેકનામ શેઠજી સાહેબ,

એરવદ ખુરસેદલ એરચલ પાવરી.

જોગ.

જત તમે શેઠ “ રાહે જરથોશ્તી ” નામની કેટામ હમો ઉપર મોકલી આપી
છે તે માટે હમો તમે શેઠનો મોટો ઉપકાર માનીએ છીએ.

“ રાહે જરથોશ્તી ” નામની બાળશિક્ષણ પોથી તેના કર્તા “ અદના
અબ્બાસી ” તરફથી મલી છે તેને ‘ આમીન ’ કહી અમે આવકાર દહએ છીએ.
પુરાતન જરથોશ્તી રાહેરસમના અચાવમાં એક અબ્બાસી એરવદ સાહેબને બાહાર
પડેલા જોઈ અમને વીશેષ આનંદ ઉપજે છે. કર્તાએ અમને પોતાની એલખ
આપવાની મહેરબાની કીધી છે, કે જે એલખજી હાથ ધરેલી બાળદની લાચકતનો
સંગીત પુરાવો છે. આ શરમાલ અબ્બાસીએ પોતાનું નામ નીશાન જાહેરમાં
મુકવાથી શું ખોલવાનું હતું તે અમે સમજી શકતા નથી. એઓ એરવદ, બહેલા
એરવદ છે. એઓ એક મદરેસાના વડા શીક્ષા ગુરૂ હતા. એઓએ એક જાણીતા
વિદ્વાન આગલ ધર્મની ભાષાઓનો સંગીત અબ્બાસ કીધો હતો. એમના ઉડા
અબ્બાસનું એક સંગીત પરીણમ થોડા વખતમાં બાહાર પડેલું જોવાને અમે
આતુરતાથી રાહ જોઈએ છીએ.

આ કામેલ એરવદે પોતાની બાબદને અચ્છી રીતે રંગરૂપ આપી તેને એવી તો દીલપજર બનાવી છે કે બાળકો હોશથી સ્તીખી શકે. એમાં પાઠોની રચણા કરતાં વચગાળે બંદગીનો સલીસ બાવાર્થ, તવારીખ કે પુરાતન ઇતકથાથી તેને ખેંચાણુકરક બનાવ્યું છે કે જેથી શીક્ષણુ લેતાં બાળકોને કંતાલો પેદા થાય નહી. પાઠો દુકા, વાક્યો દુકાં અને બાષા સરલ હોવાથી તે બાળકો માટે પચતો અને પુષ્ટીકરક ખોરાક પુરો પાડે છે. કર્તાનો બાષા ઉપરનો કાણુ જાણીતો છે તોપણુ આ ચોપડીની બચ્ચાંસઈ બાષા એમની દુર અદેશી અને સારી સમજ દેખાડે છે. એમાં અવસ્તાના ક્રેલક તરણુમાં અને આપણી કદીમ ક્રિયાઓના જે મનપતીજ ખોલાસા મલે છે તે લક્ષ આપવા લાયક છે. એમાંની એક બામદ અમારું જે ખાસ ધીયાન ખેંચે છે તે અવસ્તામાંથી ચુટી કાઢેલાં અમુલ્ય રત્નો છે. ચોપડી જેકે બાળકો માટે રચવામાં આવી છે તો પણુ એમાંથી આપણી રાહો રસમતું જે લાયક શીક્ષણુ મલે છે તે ઉપરથી નેક એતેકાદના જરથોશતી ખાતુઓ અને મૂહરથોને આ નાનું પુસ્તક એક વાર વાંચી જવાની અમે ખાસ સીક્ષારસ કરીએ છીએ.

વિજ્ઞની અધકાષ્ઠ તરફ જોતાં આ શીક્ષણુ ધણું સરલ અને અસરકારક રીતે શિખવવામાં આવ્યું છે. શીક્ષણુની મુખ્ય નેમ આપણા બાળકોને દીનદાર અને નીતિમાન બનાવવાની છે, જેથી આ બાળપોથી જરથોશતીઓની માલેફી હેઠળ ચાલતી દરેક શાળાઓમાં દાખલ કરવા તેના દાનેશામંદ માલેકાને અમે મજબુત બલામણુ કયે છીએ. ચોપડીના કદ તરફ જોતાં ખેશક તેની કોમિત તદ્દન નજીવી છે, પણુ એજ ધોરણે બીજી ચોપડીઓ પ્રગટ કરતા રહી પોતાના અબ્યાસને લાભ જાહેર સેવા ખાતર હમદીનેને આપતા રહેવાની એરવદ સાહેબને અમે ખાસ બલામણુ કરીએ છીએ.

લાભ હોઆગો,

કેપસરૂ દસ્તુર જામારૂપણ.

મુ'બધ રોજ ૮, માહ ૧૧ સને ૧૨૭૮,

મહેરખાન એરવદ સાહેબ ખુરશોદણ ઝિરચણ,

આપણી મઝદયરની દીનને લગતી તરતીખ અને તાલીમ સાથની જરથોશતી બાળકોને લાયકની એક નહાની ચોપડીની નકલ જે આપે મને બેટ કીધી છે તે

માટે હું ઉપકાર માનું છું. આપણા બાળકને દીનની સમજ નહાની ઉમરે આપવા સારું તમારી ચોપડી ઘણું દરજ્જે લાયકની છે, જેમાં સહેલી બાપા વાપક-વાર્મા અને લાયક વિચારો સમાવવામાં તમોએ જે કાલજી રાખી છે તે ખચ્ચીત વખાણવા જેગ છે. એ ઉપરાંત ખરી દીનદારીની લાગણીથી તમોએ સઘલા પાઠો રચ્યા છે જે બાબદ એક દસ્તુરને ઘણી સંતોષ આપનારી છે. એ ચોપડી જરથોસ્તી નિશાળોમાં દાખલ કરવાની હું બલામણુ કરું છું. તમારાં કેટલાંક આગળાં લખા-ણાંથી એવીજ ખંટથી આપે રચેલાં છે, જેની નકલ ઓછી શકિતના અથેરનાનોકરે છે. એટલુંજ નહીં પણ તેમાંથી દસ્તુર મોખદોએ પોતાના લખાણોમાં પાણાના પાણા ઉતારી લીધાં છે. એ બીનાં તમેને મોખારકાદી આપવાજેગ છે.

આપ તથા કુટુંબને દેરજીવસ્તી ચાહી,

લા૦ નેક દોઆગો,

કારાળ દસ્તુર પેશોતનજી સંજાણા.

મુંબઈ, રોજ ૧૫ મે, માહ ૧૧ મે.

સને ૧૨૭૧ યબદબદી.

એરવદ ખુરશેદજી એરથજી પાવરી.

જેગ.

મહેરખાન સાહેબ,

આથેરનાનોની ફરજ સંબંધી વીષય ઉપર તમોએ આપેલાં ભાજણવાણું જે ચોપાણીયું તમોએ મારી ઉપર મોકલવાની તસદી લીધી તે મેં ખુશી સાથે વાંચીયું છે, અને ટુકમાં હું એટલુંજ તે વીશે જણાઉ છું કે જે સઘલા આથેર-નાનો તમે કીધેલી મોતેખર સુચના મુજમ ચાલવાના કાલજી ધરાવે તો તેમનો વર્ગ જે હમણા કેટલીક રીતની અપકીર્તી અને બદનામીમાં આવી પડ્યો છે તેમાંથી થોડાજ વખતમાં મુક્ત થાય. તેમજ વલી હું એવુંબી ઇચ્છું કે એ તથા બીજી એવીજ બાબદોસર ભાજણુ આપવાને તમ જેવા બીજા લાયક આથેરનાનો બાહેર પદવાની હલદ હમેશ ધરાવતા રહે.

તમે તરફના બીજાં કોઇ ભાજણો વાંચવાને હું હમેશાં ઇતેખર રહીશ.

રાં પોતાનાં કેટલાંક કાવયોમાંથી આએ “ખોરદેહ અવસ્તા એતોમાં”

વાલાં કાવ્યની કેતાબ તમારાં ખાસ ધ્યાનને લાયકની ગણી મેં મોકલી છે. તે સ્વીકારવાની મેહેરબાની કરજો. દલગીર છું કે બીજાં મારાં લખાણો તુરત વેવા ઉતાવળથી મોકલવાને બનતું નથી, પણ જોગવાઈ મલકે તેમ કરવાને ચુકીશ નહીં તે જાણજો. એજ અરજ.

લા. દુવાગીર સેવક,

કાવશાળ મનચેરળ મનસુખ.

પરેલ, તા. ૧૦ મી નવેમ્બર ૧૮૮૮.

માંનવંત એરવદ સાહેબ,

શેઠ ખુરશેદળ એરચળ પાવરી.

તે નવસારીમાં બજારને હોરમજદનાં સ્થાપક જોગ,

નવસારી.

સાહેબ,

પાકદાદગરથી મને આજ્ઞા છે કે તમે સાહેબ પોને તાંદોરત છો.

“ વાચન ખુરશેદ ” ૧ નકલ મારા પર મોકલવાની મેહેરબાની કીધી તે માટે હું તમારો ઉપકાર માનું છું. અયોરનાં કાણુને કેહવો ? તે તમે જેવા પક્ષ અબીયાસી તથા બહુલા યોગક જરયોસ્તી મૂકરથો ખરા અયોરનાંને દાવો કરી શકે. જેવો પોતાનાં હાંશલ કરેલા એલમનો હીસ્સો પોતાના દીનદારોમાં ફેલાવે—તમારું નામ વાંચવાથી મને સંતોષ થાય છે. અને એક વિદવાન તરીકે તમારી પીછાણ કરવામાં મને ખુશી હાંસેલ થાય છે....

ખુદ તમોને આમરદરાળ બક્ષે.

તમારો અહેસાનમંદ

દોઆગો,

ખુરશેદ જમશેદ

દસ્તુર જમારપ આસા.

કાંપ મહુ રોજ ૧-૨-૭૪

નેકનામ મેહરબાન એરવદ સાહેબ ખુરશેદળ એરચળ પાવરી જોમ લા. દુવાગીર સેવક મનચેરળ હોશમળ જગોશની દુવાખંદગી કબુલજો. ચોપડી ખચીત ઉપયોગી ને વાંચો. ઘણી શરશ છે હેમાં કંઈ શક નથી. હમારાં કેહેડરમાંથી લીધી છે. છેલાં મેએજ વાપજ લેવા પુછવેલું પણ તેની પેહનીબી

મણી શરશ લેવા જોગ લાગવાથી બીજી વધારે વાચેજો. કાલેડરમાંથી લીધીછેજી. તમે જાહેબખી એ વીશે ખુશી હશેજી-એ માટે હમે દીવાયામાં કંઈ બે બોલ લખવા ધાર્યા છે તે શેજી જણાવીએ છેજી.... લાં દુવાગીર સેવક,

મનચેરજી હોશંગજી જાગોશની

શલામ વાંચજોજી,

મુંબાઈ તાં ૨૯ મી જુન ૧૯૦૪

મેહેરબાન નેકનામ લાખજી સાહેબ,

એરવદ ખુરશેદજી એરચજી પાવરી.

મું. નવસારી.

આપની તરફથી આજ રોજે આપે હાલ બહાર પાડેલું પુસ્તક “વચ્ચને ખુરશેદ” મને બેટ દાખલ મળ્યું છે અને તે માટે હું આપનો બહુ આભારી છું. આપણા પાક ધર્મની પવિત્ર સેવા શુધ્ધ અંતઃકરણથી જે ગણ્યા માંડ્યા અચોરનાનો બંનવે છે તેમાંના અ.પ એક છે અને તે જોધ હું બહુ ખુશી છું. આપના કેટલાક વિષયો “જરથોસ્તી” માં હું વાંચતો આવ્યો છું અને આપનો એ સતત વિદ્યોગ હું વખાણતો રહું છું.

આપણી મુંબાઈમાં થયેલી મુલાકાત હું વારે ધડિયે યાદ કરું છું અને જે થોડાં દિન આપણે આનંદમાં પસાર કર્યા હતા તેનું ઝમરણુ મને હજી સુધી તાજુંજ છે. મહારા સાળા મીં વીકાજી પટેલ જેઓની સાથે આપને બહુ જોશબર સંવાદ ચાલતો હતો તેઓ પણ મને મળતાં આપની યાદ કરે છે. સજ્જનની સંગતિ એવીજ સુખદાયક હોય છે....

મહારં બીજી કાવ્ય પુસ્તક છપાવવા હું થોડાં દિન પછી મુંબઈ જનાર છું, જે બહાર પડેથી આપની સેવામાં મોકલીશ.

આશા છે કે આપ આનંદમાં હશે. તે પાક પરવર આપને લાંબી જીંદગી બક્ષે તથા દિન દિન વધુ કીર્તિમાન કરે ! એજ

આપના શુભેચ્છક સેવક,

અરદેસર ફરામજી ખખરદારની

દુવા સલામ વાંચશેજી.

શ્રી દમણ. તાં ૧૦-૧૦-૦૪.

લાઇ સાહેબ ખુરશેદજી,

તમારાં છેલ્લાં પુષ્ટક-રેસાલહે ખુરશેદની ભેટ મને મળી છે તે માટે ઉપકાર માનું છું અને તે પુરેપુરી વાંચવા ઉમેદ રાખું છું. કેટલીક મુદત થઇ તમારાં લખાણો “Journal of the Iranian Association,” માં આવે છે તે હું વાંચું છું અને ખુશી થાઉં છું કે હાલ જે વર્ષાણું કેટલાક ભણેલા અયોર્નાનો અને મહેટે ભાગે ખીજા ખીજા ભણેલા તેજ વર્ગના સખસોએ પકડી છે તેથી ઉલટી વર્ષાણું તમારી છે: આપણા ટોલામાં કેલવણી ખાતાં સ્થાપવામાં આવ્યા છે તેની મક્કસ કેલવણી લેનારની અકલની ખીલવણી, સાચા અને આગળ વધનાર માગ અને સચાઇની જોસ્તેજો અને અખત્યારી કરાવવાની છે તે છતાં કેવી દક્ષગીરીની વાત છે કે મેં ઉપર જણાવેલાં સખસો મતલબ, સખુન પરવરી, હસદ અને અચાનપણાને લીધે ટોળાંને આગલ વધવાને બદલે પાછલ હઠવવાની યુક્તી અને કોશીશો કરે છે, અને બેહતરીને બદલે ખરાબી ઉપર ચલાવી દે છે, અને સમજી લોકોની નજરમાં નામોસી લગાડે છે. મેં કાંઇ પહેલેથી કામનાં કામોમાં માંધું માયું નથી; મને અચાનતા અને હડીલાઇ વચ્ચે દેખાઇ હતી, પણ કેળવણી વર્ગ ઉપર મને બહુસો હતો, તેથી કાંઈકે ભાગ લેવા શરૂ કર્યું પણ એ ખોટો ખેતિબ છે એમ અતરે આવ્યા પછી મને જણાયું, અને ફરીથી કામી તકરારો કે કામોથી દુર રેહવાનો કેટલીક મુદત થઇ ધરાદો કર્યો છે; તેમ છતાં કાણુ લાયક અને કાણુ નાલાયક એ બદલ મારી તપાસ અને તુકતેચેની ચાલુ છે, અને જોઇને ખુશી છું કે તમારા જેવાં શૂદરો આપણી કામ, અને આપણા અયોર્નાન ટોલાંમાં વગર બંદીકે, સારી અકલ અને સારી સમજ જે સુચવે તે છુટથી જાહેર કરનારા મોજુદ છે. એક રીતે જોતાં જે ચલવલ ચાલુ છે તેમાં ખોટો ભાગ બને ખાણુએ આપણાજ ટોલાંવાલા લે છે અને આપણાજ કેળવેલા અને આપણા બચાં જેવાં સખસો અબીમાન, વેઢમ અને મતલબમાં તેમ એક ખોટાં અબરયોસ્તી પંઠના શિક્ષણમાં લપેટાયલાઓ પુરતી માહિતી વગર ખેતાનો દંડો ચલાવવા લાગ્યા છે, કે જે ખરેખર હીનપસ્તી બરેલું અને ખેદકારક છે, ખેર ! એનો પણ છેડો આવશે. જીઠાણું પણ વારે બડીએ ફાવે છે પણ આખરે શીક્ષત પામે છે.

મતફેરી કાંઈ ખોટી ચીજ નથી. તે હમેશ રેહવાની. અને જેમ માણસ છુટથી વીચાર કરશે અને વધારા સુધારાને વલગશે તેમ મતફેર વધુ રેહવાનો અને તેટલા માટે અધીરાઇ કે નાખુશી બતાવવી એ મુનાસબ નથી. પણ હાલનો મતફેર તેમ

નથી. ચોક્કસ સખસો ચોક્કસ ચીજોથી દોરવાઇ જઇ તેને વચ્ચે થાય છે એટલું જ નહીં, પણ ખાસ્તી ખાસ છે કે તેઓ પકડાઇ જશે અને અટવાઇ જશે તેથી બચાવવા ચુકતીઓ કરે છે; તેમાં તેમને ફતેહ મળ્યાથી આગળ વધે છે અને તેમાં ચક્રચુર થઇ મહોટાઇના ખેઆલો દોડવે છે અને કોમની રેહજરી અને આગેવાની ઉપર ત્રાપ મારે છે અને તેમાં ફાવી જાય છે. આ ખોટારાની કંવી ફતેહ, કોમની કંવી નખ-જાઇ અને ખેઇજતી ખતાવે છે !

હું ઉમેદ રાખું છું કે જે છુટના અને સ્વતંત્રતાના વીચારો, પોતાની ખુદ્દિસ સારી નીષ્ઠાથી ચલાવી તમે તમારી શક્તી મુજબ જાહેર પાડો છો અને ધર્મની અને કોમની સેવા બજાવો છો તે જારી રાખશો અને તમારા હાથમાં શીક્ષક તરીકે જે ટક છે તેનો પુરતો લાભ લેઇ તમારા જેવા શીષ્યો પેદા કરશો; તેમજ દોસ્ત આસ્નાવોમાં સુધારા અને સચ્ચાઇના વીચારો ફેલાવતા રહેશો.

ખુદ નવસારીમાં તમારાજ જેવા કેટલાક ગૃહસ્થો છે એ ખુશાલી તેમ મગ-રૂરી લેવાને કારણ મલે છે. આપણા ટોલાનું નામ વાયરું પડેલું છે તે સુધારા સાથેજ રહે છે, પણ જે સુધારાને તોડી સુધારો આગલ પાડનારા છે તેમાં પણ આપણાજ ટોલામાંથી આગેવાનો બાહેર આવ્યા છે. એટલે ધણું દલગીરીનું કારણ રહેતું નથી. એ પાછલો વર્ગ વધતો જાય અને કોમના ખરા ફાયદા અને સચાઇ સાથે આપણે જોડાયલા રહેીએ એમ ઇચ્છવાનું મારા જેવા ઉમરે પુગેલા સખસોનું કામ છે.

બલી દુચાઓ સાથે

દોવાગો,

કેરસારખ રૂ. દાદાચાનજી.

ખંબાલા હીલ.

મુંબઈ તા. ૧૪-૧૨-૧૯૧૯.

